خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان (١٩٧٦- ١٩٨٨)

پارتی و سۆسیالیست و پاسۆک بە نموونە

هاوکار محەمەد محەمەدڕەشید

لە بڵاوکراوەکانی دەستەی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان

هەولێر-٢٠٢٤

ناوی کتێب: خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان (١٩٧٦-١٩٨٨)
نووسینی: هاوکار محەمەد محەمەدڕەشید
دیزاینی بەرگ و ناوەوە: دیار سەعید پیرانی
سەرپەرشتی چاپ: مستەفا نەجم فەیلی
ساڵ و شوێنی چاپ: هەولێر - ٢٠٢٤
چاپخانە: دانیشفەڕ
تیراژ: ١٠٠٠

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان/ هەرێمی کوردستان
ژمارەی سپاردنی (١١٧٤) ساڵی ٢٠٢٣ پێدراوە

ئەم پەرتوکە لە بنەڕەتدا وەك بەشێك لە پێداویستییەکانی بەدەستهێنانی پلەی ماستەر لە مێژووی نوێ و هاوچەرخدا بە سەرپەرشتی پ.ی.د. دڵشاد مەحموود عەبدولرەحمان پێشکەشی ئەنجوومەنی کۆلێژی ئاداب- زانکۆی سەلاحەددین- هەولێر کراوە.

پێشکەش بە:

- به گشت پێشمەرگە و شەهیدانی کوردستان.
- بە باوک و دایکی خۆشەویستم کە هیواخوازی تەواوکردنی خوێندنم بوون.
- هاوســەری ژیانــم (ژوان) کــە لەگــەڵ ئــەم توێژینەوەیــە ماندووبوونــی زۆری کێشــاوە و بەشــێکی زۆری لــە کاتەکانــی بــۆ تەواوکردنــی ئــەم بەرهەمــە پــێ بەخشــیم.
- جگەرگۆشەکانم (سان و ڤان).

هەواڵنامەی کتێب

ناوەرۆك

لاپەڕە	بابەت
١٥	**پێشەکی**
٢٥	**دەروازە** خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستاندا (١٩٦١-١٩٧٥)
٤٥	**بەشی یەکەم:** **سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان (١٩٧٦-١٩٧٩).**
٤٧	**تەوەری یەکەم:** هۆکار و هەلومەرجی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری.
٤٧	باسی یەکەم: هۆکارەکانی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری.
٦١	باسی دووەم: هەڵوێستی وڵاتانی هەرێمی بەرانبەر هەڵگیرسانەوەی خەباتی چەکداری (١٩٧٦-١٩٧٩)
٦٩	**تەوەری دووەم:** دامەزراندن و ڕێکخستنی مەفرەزە سەرەتاییەکان.
٦٩	باسی یەکەم: سەرکردایەتیی کاتی پارتی (القيادة المؤقتة).
٧٩	باسی دووەم: بزووتنەوەی سۆسیالیستی دیموکراتی کوردستان.
٨٥	باسی سێیەم: پارتی سۆسیالیستی کورد (پاسۆك).
٨٩	باسی چوارەم: لایەنی لۆجستیی مەفرەزە چەکدارەکان.
٩٣	**تەوەری سێیەم:** چالاکیی پێشمەرگە و شەڕی پارتیزانی (١٩٧٦-١٩٧٩)
٩٥	باسی یەکەم: سەرکردایەتیی کاتی پارتی (القيادة المؤقتة)
١٠٣	باسی دووەم: بزووتنەوەی سۆسیالیستی دیموکراتی کوردستان
١٠٧	باسی سێیەم: پارتی سۆسیالیستی کورد (پاسۆك).
١٠٩	**بەشی دووەم** **خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان لە ساڵانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨)**

تەوەری یەکەم: کاریگەری جەنگ لەسەر باشووری کوردستان	١١١
تەوەری دووەم: کاریگەری ئەزموونی کاری بەرەیی لەسەر خەباتی چەکداری	١٢٧
باسی یەکەم: ئەزموونی کاری بەرەیی	١٢٧
باسی دووەم: کاریگەری تێکۆشانی بەرەیی لەسەر خەباتی چەکداری	١٣٥
تەوەری سێیەم: دیارترین شەڕەکان لە ساڵانی (١٩٨٠-١٩٨٨)	١٤٧
باسی یەکەم: پارتی دیموکراتی کوردستان	١٤٧
باسی دووەم: حزبی سۆسیالیستی کوردستان (حسک)	١٥٩
بەشی سێیەم **پلان و ستراتیژی سیاسی و سەربازی حکومەتی عێراق بەرامبەر خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان (١٩٧٦-١٩٨٨)**	١٦٧
تەوەری یەکەم: ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان و گەمارۆدانی هێزەکان	١٦٩
تەوەری دووەم: چالاکیی پێشمەرگە لەنێو شارەکان و پلانی حکومەت	١٨٣
باسی یەکەم: چالاکیی پێشمەرگە لەنێو شارەکاندا	١٨٣
باسی دووەم: پلانی حکومەت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە لە شارەکاند	١٩٩
تەوەری سێیەم: هۆکارەکانی پاشەکشە و لاوازبوونی خەباتی چەکداری	٢٠٧
باسی یەکەم: هۆکارە ناوخۆییەکان	٢٠٧
باسی دووەم: هۆکارە دەرەکییەکان	٢١٧
ئەنجام	٢٢٥
لیستی سەرچاوەکان	٢٣٣
پاشکۆکان	٢٧٥

کتێبخانەی هەولێر

هەواڵنامەی کتێب

هەواڵنامەی کتێب

پوختە

باشووری کوردستان دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول لە ساڵی (١٩٧٥)، بە دۆخێکی سیاسی و سەربازیی دژوار و ناهەمواردا تێپەڕیوە، لەبەر ئەوەی حکومەتی عێراق دوای ڕێککەوتننامەی جەزائیر لە (٦ی ئاداری ١٩٧٥)، بە هەموو شێوەیەک هەوڵی داوە بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی لاواز بکات، هەربۆیە لەم ڕووەوە چەندین سیاسەتی بەرنامە بۆ داڕێژراوی جۆراوجۆری گرتۆتەبەر، وەک ڕاگواستن، بە عەرەبکردن و بە بەعسی کردن. جگە لەوانەش سوپاکەی لە ناوچە جیاجیاکانی باشووری کوردستان جێگیرکردبوو، تەنانەت ناوچە دوورەکانیش ڕەبیە و بنکەی سەربازی تێدا دانرابوو. بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو دۆخە پارتی دیموکراتی کوردستان لە ژێر ناوی سەرکردایەتیی کاتی درێژەی بە خەباتی سیاسی و چەکداری خۆی دا تا ساڵی (١٩٧٩)، بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان لەناو نیمچە بەرەی یەکێتیی نیشتمانی کوردستاندا بوو تا (١٩٧٩)، دوای جیابوونەوەی لە (ی.ن.ک) لە ژێر ناوی حزبی سۆسیالیستی یەکگرتووی کوردستان (حسك)، پەرەی بە خەباتی سیاسی و چەکداری دا. لە هەمان کاتدا پارتی سۆسیالیستی کورد (پاسۆک) کە لە هەناوی (کاژیک) دروستبووە، لە ساڵی (١٩٧٧) خەباتی چەکداری دژی حکومەتی عێراق ڕاگەیاند. ئەم حزبانە لە پەیڕەو و پرۆگرامییان جەختیان لەسەر خەباتی چەکداری و دژایەتی حکومەتی بەعس دەکردەوە.

هەڵگیرسانی جەنگی عێراق و ئێران لە (٢٢ی ئەیلوولی ١٩٨٨) زەمینەیەکی لە باری بۆ حزبە کوردستانییەکان ڕەخساندن، بۆ ئەوەی بتوانن درێژە بە خەباتی چەکداری و فراوانکردنی چالاکیی سیاسی و سەربازییەکان بدەن. ئەمەش بووە هۆی ئەوەی دواتر خەباتی بەرەیی بێتە کایەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەبوونی ناکۆکی و ململانێ لە نێوانیان ڕادەیەک ڕێگر بوو لە زۆربوونی چالاکیی هاوبەش، بەڵام دوای ئاشتبوونەوەی گشتی و دروستبوونی بەرەی کوردستانی لە (٢ی ئایاری ١٩٨٨)، خەباتی چەکداریی کوردی

لە باشووری کوردستان پەرەیسەند و هێزەکانی پێشمەرگە چەندین شارۆچکە و گوندییان ئازادکردووە، هەربۆیە حکومەتی عێراق بە مەبەستی کۆتاییهێنان بە خەباتی چەکداری، ستراتیژییەتی ڕووبەڕووبوونەوەی بەرانبەر هێزەکانی پێشمەرگە گۆڕی، ئەویش بریتی بوو لە هەڵمەتی تێکدانی گوندەکان و ڕاگواستن و ئەنجامدانی ئۆپراسیۆنی ئەنفال لە ساڵی (١٩٨٨)، تەنانەت بەکارهێنانی چەکی کۆکوژی دژی هێزەکانی پێشمەرگە لە ساڵی (١٩٨٨)، بۆیە ئەستەم بوو هێزەکانی پێشمەرگە بتوانن بەرگری بکەن. ئەمەش کاریگەری هەبوو لە سەر لاوازبوونی خەباتی چەکداریی کورد

ساڵانی (١٩٧٦-١٩٨٨)، دوو سەردەمی جیاکەرەوەی مێژوویی لەخۆگرتووە. ماوەی نێوان (١٩٧٦ تا ١٩٧٩) بە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری و ڕێکخستنەوەی هێزی پێشمەرگە و سەرهەڵدانی فرەحزبی و فرەلەشکری دادەنرێت، لەبەرئەوەش قۆناغێکی جیاواز بوو بە بەراورد بە شۆڕشی ئەیلوول. جەنگی عێراق - ئێران (١٩٨٠-١٩٨٨) بە سەردەمێکی گرنگ و هەستیار دادەنرێت، چونکە بووە هۆی پەرەسەندن و هەڵکشانی خەباتی چەکداری و فراوانبوونی چالاکییەکانی هێزەکانی پێشمەرگە

هەواڵنامەی کتێب

ئەم توێژینەوەیە لە دەروازە و سێ بەش و ئەنجام پێکهاتووە:

دەروازە: پوختەیەکی مێژووییە لەسەر خەباتی چەکداریی کورد لە (١٩٦١ تا ١٩٧٥). باس لە چالاکیی سیاسی و سەربازی کراوە، بەشی یەکەم: بۆ سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی لەباشووری کوردستان لە ساڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) تەرخانکراوە، ئەم بەشە سێ تەوەر لەخۆ دەگرێت: لە تەوەری یەکەمدا باس لە هۆکار و هەلومەرجی دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداری و هەڵوێستی وڵاتانی هەرێمی سەبارەت بە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری کراوە. تەوەری دووەم تایبەت کراوە بە دامەزراندن و ڕێکخستنی مەفرەزە سەرەتاییەکانی (س.ک/ پ.د.ک) و (حسک) و (پاسۆک). باس لە دروستبوونی مەفرەزە سەرەتاییەکان و ڕێکخستنی چەکداری کراوە. هەرچی تەوەری سێیەمە بۆ چالاکییەکانی پێشمەرگە و شەڕی پارتیزانی لە ساڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) تەرخان کراوە. بەشی دووەمی توێژینەوەکە لە ژێر ناونیشانی خەباتی چەکداریی لە باشووری

کوردستان لەساڵانی جەنگی عێراق و ئێران (١٩٨٠-١٩٨٨)، لە میانەی سێ تەوەردا پێشهاتە سیاسی و سەربازییەکان تاوتوێ کراون. لە تەوەری یەکەمدا کاریگەرییەکانی جەنگ لەسەر باشووری کوردستان، لە ڕووی سەربازی و سیاسی و ئابووری و خوێندن خراونەتەڕوو. تەوەری دووەم: کاریگەری ئەزموونی کاری بەرەیی و لەسەر خەباتی چەکداریی ڕوونکراوەتەوە. تەوەری سێیەم تەرخان کراوە بۆ دیارترین شەڕەکانی هێزەکانی پێشمەرگە بەرانبەر حکومەتی عێراق لەساڵانی (١٩٨٠-١٩٨٨). لە دوا بەشی ئەم نامەیەدا تیشک خراوەتە سەر پلان و ستراتیژی سیاسی و سەربازی حکومەتی عێراق بەرامبەر خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٨. کە سێ تەوەری لە خۆگرتووە، تەوەری یەکەم باس لە ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان و گەمارۆدانی هێزەکان کراوە، تێیدا زانیاری ورد خراونەتەڕوو، لەسەر ئەو ڕێوشوێنە توندەی حکومەت بۆ لاوازبوون و کۆتاییهێنان بە خەباتی چەکداری کورد. تەوەری دووەم بۆ چالاکییەکانی پێشمەرگە لەنێو شارەکان و پلانی حکومەت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە لە شارەکان تایبەتکراوە، دوا تەوەریش بۆ هۆکارەکانی پاشەکشە و لاوازبوونی خەباتی چەکداریی کورد تایبەتکراوە.

هەواڵنامەی کتێب

هەواڵنامەی کتێب

پێشەکی

خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان لەسەردەمی کۆماریدا چەندان قۆناغی بڕیوە و هەر کاتێک بزاڤێکی چەکداری سەرکوت کرابێت، لە شوێنیدا بزاڤێکی چەکداریی دیکە سەری هەڵداوەتەوە، بۆیە گونجاوە بگوترێت سیمای خەباتی چەکداریی باشووری کوردستان فرە ئەڵقەییە و تەواوکەری یەکترن، زۆربەی خەباتی چەکداری و سیاسی کورد لە پێناوی بە دەستهێنانی مافە نەتەوەییەکان و ئازادی نەتەوەیی بووە، لەبەرئەوەی نەتەوەی کورد بەردەوام چەوسێنراوەتەوە، لە مافە نەتەوەییەکانی بێبەشکراوە، لەبەرئەوەشە خەباتی چەکداریی کورد هەڵگری ئامانجی نەتەوەیی بووە، ئەو خەباتەش قۆناغ بە قۆناغ گەشەی کردووە.

گرنگی توێژینەوەکە: دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) حکومەتی عێراق جەختی لەسەر ئەوە دەکردەوە کە بزاڤی چەکداریی کوردی کۆتایی هاتووە، هەرچەندە ڕێوشوێنی توندی ئەمنی گیرابووەبەر، بۆ ڕێگری لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری، بەڵام دوای ئەوەی چەند حزبێکی سیاسی دامەزران و مەفرەزەی چەکدارییان پێك هێناوە، لە پەیڕەو و پرۆگرامیاندا جەختیان لەسەر خەباتی چەکداری دژ بە حکومەتی عێراق کردبووەوە.

حکومەتی عێراق چەندین سیاسەتی، وەک: ڕاگواستن، بە بەعسی کردن و بە عەرەبکردن، دژی هاووڵاتیانی کوردستان گرتبووەبەر. لە ئاستی هەرێمییش تورکیا و ئێران لەپێناو لاوازکردن و لەناوبردنی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد، هەماهەنگی و ڕێککەوتنیان لە نێوان هەبووە. دوای گۆڕانی سیستەمی سیاسیی ئێران لە (شوباتی ١٩٧٩)، دەروازەیەکی گرنگ بە ڕووی خەباتی چەکداریی کوردی لە باشووری کوردستاندا کرایەوە، بە تایبەت دوای ڕوودانی جەنگی عێراق- ئێران لە ساڵی(١٩٨٠) بووە

هۆی پەرەسەندنی خەباتی چەکداری و فراوانبوونی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی حزبەکان، هێزەکانی پێشمەرگە توانییان چەندین شارۆچکە و ئازادبکەن، تەنانەت توانییان دزە بکەنە نێو شارەکان و چالاکی چەکداری ئەنجام بدەن. هەر لەو ماوەیەدا ئەزموونی کاری بەرەیی دروستبوو، سەرباری ئەنجامدانی چالاکی سیاسی و چەکداریی هاوبەش، بە تایبەت دوای ئاشتبوونەوەی گشتی، حزبەکان ڕێگەیان بە هێزەکانی یەکتری دا، چالاکیی چەکداری لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی یەکتر، دژی حکومەتی عێراق ئەنجام بدەن. ئەم ڕووداوانە کاریگەری بەرچاویان لەسەر هەڵکشانی خەباتی چەکداری هەبوو

هەڵبژاردنی بابەتی توێژینەوەکە: هۆی هەڵبژاردنی ئەم بابەتە دەگەڕێتەوە بۆ گرنگی ماوە مێژووییەکە (١٩٧٦-١٩٨٨)، لە ڕووی سیاسی و چەکدارییەوە، کە بە قۆناغێکی گرنگی مێژوویی دادەنرێت کە باشووری کورستان پێیدا تێپەڕیوە، ئەمەش بە هۆی ئەوەی لەو ماوەیەدا جموجۆڵێکی سیاسی و چەکداریی گەورەی بەخۆیەوە بینیوە، بە تایبەت دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) چەند حزبێکی سیاسی دامەزران، ئەوەش دەستپێکی سەردەمێکی جیاواز بوو بە بەراورد بە شۆڕشی ئەیلوول، چونکە فرەحزبی و هێزی چەکداری سیمایەکی دیاری ئەم قۆناغە بووە، ئەو حزبانە لە پەیڕە و پرۆگرامیان بە ئاشکرا جەختیان لەسەر خەباتی چەکداری کردووەتەوە، چونکە دەسەڵاتدارانی عێراق بەردەوام دژە دیموکراسی و ئازادیخوازی بوون، سیاسەتێکی سەرکوتکەرانەیان بەرامبەر گەلی کوردستان پیادە کردووە و ناچارییان کردووە بۆ مانەوەی خۆی پەنا بەرێتە بەر خەباتی چەکداری، شانبەشانی شێوازەکانی تری خەبات لە سیاسی، کۆمەڵایەت، ئابووری و فەرهەنگی...هتد

چوارچێوەی توێژینەوەکە: (خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان (١٩٧٦-١٩٨٨)، پارتی و سۆسیالیست و پاسۆک بە نموونە)، لەو سۆنگەیەوە بۆ ئەنجامدانی توێژینەوە دەستنیشان کراوە، سەرباری ئەوەی پێشتر بە شێوەیەکی ئەکادیمی لەسەرخەباتی چەکداری ئەو حزبانە نەنووسراوە، لایەنێکی گرنگی مێژووی خەباتی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان پێکدەهێنێت. هەرچی دەستنیشانکردنی

خەباتـی چەکداریـی (پـارتی و سۆسیالیسـت و پاسـۆک) و بـاس نەکردنـی خەباتـی چەکداریی یەکێتی نیشتمانی کوردستانە، بـۆ دوو هـۆ دەگەڕێتـەوە، یەکەمیان: خەباتی چەکداریی یەکێتیی نیشتمانی کوردستان بە تەنیا ناونیشانی تێزێکی دکتۆرایە، لەپێناو دووبارەنەبوونەوەی زانیارییەکان، باسکردنی خەباتی چەکداریی ئەو حزبەمان وەلاناوە. دووەمیان: چونکە پارتی و سۆسیالیست و پاسۆك لە بەرەیەکی یەکگرتوو بەنێوی (جود) پێکەوە ئەندام بوون و چەندین چالاکیی هاوبەشیان ئەنجام داوە. بۆیە ئەو حزبانە وەك نموونە بۆ ئەنجامدانی توێژینەوە دەستنیشان کراون. ماوە مێژووییەکەی توێژینەوەکە لە (٢٦ی ئایاری ١٩٧٦) دەست پێدەکات، چونکە ئەو مێژووە لە لایەن حیزبە کوردییەکانەوە بە دەستپێکی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری لە قەڵەم دراوە، هەروەها کۆتایی ماوە مێژووییەکەی توێژینەوەکەش بریتییە لە (٥ی ئەیلوولی ١٩٨٨) ، ئەمەش بە هۆی ئەوەی خەباتی چەکداری لەو مێژووە بەدواوە، لە ئاکامی سیاسەتی بێ بەزەییانەی حکومەتی عێراق، بەرەو لاوازی چووە و حزبەکان دوای ئەوەی حکومەت دەستی بەسەر هەموو ناوچەکانی باشووری کوردستاندا گرتووە، بارەگاکانیان گواستووەتەوە بۆ ئەو دیوی سنوورەکانی ئێران، بەوەش خەباتی چەکداری پاشەکشەی کردووە و پێی ناوەتە قۆناغێکی نەمان.

ئامانجی توێژینەوەکە: ئەم توێژینەوەیە هەوڵێکە بۆ وەڵامدانەوەی ژمارەیەك پرسیار و ڕاستکردنەوەی کۆمەڵێك پرس، لەوانە: سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری و یەکەم ڕووبەڕووبوونەوە و چالاکیی چەکداری لە لایەن کام لایەنەوە ئەنجام دراوە؟ ئایا لەو ماوەیەدا هەلومەرج و زەمینەی دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداری لەبار بووە؟ خەباتی چەکداری لە ئاست خواست و داواکارییەکانی ئەو قۆناغەی بزاڤی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورددا بووە؟ هۆیەکانی گرتنەبەری ستراتیژی شەڕی پارتیزانی لە لایەن هێزەکانی پێشمەرگەوە چی بووە؟ جەنگی هەشت ساڵەی عێراق- ئێران چ کاریگەرییەکی لەسەر خەباتی چەکداری داناوە؟ چالاکییە چەکدارییەکان چ کاریگەرییەکیان لەسەر هەڵوێست و سیاسەتی حکومەت هەبووە؟ پلان و ستراتیژی حکومەت چی بووە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی خەباتی چەکداری؟ لەبەرچی خەباتی چەکداری لە (١٩٨٨)وە کز و بێهێز بووە؟

ئـەم پرسـیارانە و هـی دیکـەش لـەم تویژینەوەیـەدا، بـە پشـت بـەستن بـە بەڵگەنامـە و سـەرچاوەی رەسـەن و زانسـتی، هەوڵـدراوە وەڵام بدرێنـەوە

ڕێبـازی توێژینەوەکـە: لـە نووسـینی ئـەم توێژینەوەیـەدا سـوودمان لـە تێکەڵکردنـی چەنـد ڕێبازێکـی مێژوویـی وەرگرتـووە، لـە دەروازە و بەشـی یەکـەم و دووەمـدا پشـت بـە ڕێبـازی (وەسـفی و کرۆلۆنـۆژی مێژوویـی) بەسـتووە، لـەم چوارچێوەیـەدا زانیارییـە مێژووییـەکان بـە پشـت بـەستن بـە بەڵگەنامـە و سـەرچاوەی رەسـەنی مێژوویـی، بـە شـێوەیەکی زانسـتی خراونەتـەڕوو، بەپێـی توانا و وەك پێویسـتیش ڕێبـازی (ڕاڤەکـردن و بـەراوردکاری) لـە بەشـی سـێیەمدا بەکارهـێنراوە

گرفتـی توێژینەوەکـە: لـە میانـەی ئامادەکردنـی ئـەم توێژینەوەیـەدا، دووچـاری چەنـدان کێشـە و گرفـت بووینـەوە، دیارترینیـان بریتیبـوو لـە کەمـی و دەگمـەنی سـەرچاوەی پێویسـت لەسـەر خەباتـی چەکداریـی حزبـەکان، بـە تایبـەت دەگمەنـی بەڵگەنامـەکان. هەرچەنـدە (پ.د.ك) تـا ڕادەیـەک بەشـێک لـە بەڵگەنامـە و بەلاغـی عەسـکەری و ڕۆژنامەکانـی شـاخی ئەرشـیڤ کـردووە، بـەڵام هەرچـی (حسـک) و (پاسـۆک)ە، بـە هـۆی نەمانـی ئـەو بڵاوکراوانـەی کـە لـە شاخ دەرچوونـە و لـە ئەنجامی ئـەوەی لـە بارودۆخێکـی سـەختدا بڵاوکراونەتـەوە، بەشێکی زۆریـان فەوتاون و ئەرشـیڤ نەکـراون، هەربۆیـە دەسـتکەوتنیان کارێکـی ئاسـان نەبـوو. بەشـێک لـەو ئەرشـیڤ و بەڵگەنامانـە لـە لایـەن کەسایەتییەکان هەڵگیـراون، سـەرباری چەندیـن سـەردان و دیـدار بـۆ لای کەسـایەتییەکان، بـە بیانـووی جۆراوجـۆر نەتوانـراوە بەڵگەنامـەکان بـە شـێوەیەکی بـاشتر بەدەسـت بهێندرێـت. ئەمـەش وای کـردووە سـەرباری ئـەوەی کاتێکـی زۆرمـان لـێ بەفیـڕۆ بچێـت، زانیاریـی پێویسـت بـە شـێوەیەکی یەکسـان، لەسـەر حزبەکان بەردەسـت نەبێـت، بـە تایبـەت پاسـۆك کـە بـەراورد بـە حزبەکانـی دیکـە، چالاکیـی چەکداریـی شـاخی کـەم بـووە، چونکـە ژمـارەی پێشـمەرگەکانی کـەم بـووە، ئـەو چالاکییانـەی ئەنجامـی داوە بـە هاوبەشـی لەگـەڵ حزبەکانـی دیکـە بـووە. هەروەهـا گرفتێکـی دیکـەی توێژینەوەکـە ئامادەنەبوونـی کەسـایەتییەکان بـوو کـە دیـدار و چاوپێکەوتنیـان لەگـەڵ سـاز بکرێـت، بـە تایبـەت ئەوانـەی بەشـداری ڕووداوەکان بـوون

ناوەرۆکـی توێژینەوەکـە: ئـەم توێژینەوەیـە لـە دەروازە و سـێ بـەش و ئەنجـام و

لیستی سەرچاوە و پاشکۆکان پێکهاتووە. دەروازە: بە پوختی باس لە بارودۆخی سیاسی و چەکداریی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٦١-١٩٧٥) کراوە. بەشی یەکەم: لەژێر ناونیشانی: (سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان ١٩٧٦-١٩٧٩)، لە سێ تەوەر پێکهاتووە، لە تەوەری یەکەمدا باس لە هۆکار و هەلومەرجی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری لە میانەی دوو باسدا کراوە، باسی یەکەم بۆ هۆکارەکانی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری (١٩٧٥-١٩٧٦) تەرخان کراوە. باسی دووەمیش تایبەت کراوە بۆ هەڵوێستی وڵاتانی هەرێمی بەرانبەر بە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری (١٩٧٦-١٩٧٩). تەوەری دووەم تەرخان کراوە بۆ باسی دامەزراندن و ڕێکخستنی مەفرەزە سەرەتاییەکانی (س.ک/ پ.د.ک)، (بسك/ حسك) و (پاسۆک) لە میانەی چوار باسدا. هەرچی تەوەری سێیەمە بۆ چالاکییەکانی پێشمەرگە و شەڕی پارتیزانی لە ساڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) تەرخان کراوە

بەشی دووەمی توێژینەوەکە لە ژێر ناونیشانی (خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان لە ساڵانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨) دایە، کە لە میانەی سێ تەوەردا پێشهات و ڕووداوەکان خراونەتەڕوو. لە تەوەری یەکەمدا باس لە کاریگەری جەنگ لەسەر باشووری کوردستان کراوە، تێیدا زانیاری لەبارەی کاریگەرییەکانی جەنگ لەسەر باشووری کوردستان لە ڕووی سەربازی و سیاسی و ئابووری و خوێندن خراونەتەڕوو. تەوەری دووەم: کاریگەری ئەزموونی کاری بەرەیی و لەسەر خەباتی چەکداری لە میانەی دوو باسدا خراونەتەڕوو، باسی یەکەم بریتییە لە: ئەزموونی کاری بەرەیی و دامەزراندنی بەرەکانی جود و جوقد و بەرەی کوردستانی. باسی دووەم تایبەتە بە کاریگەری تێکۆشانی بەرەیی لەسەر خەباتی چەکداریی کورد. هەرچی تەوەری سێیەمە تەرخان کراوە بۆ دیارترین شەڕەکانی (پ.د.ک) و (حسک) لە ساڵانی (١٩٨٠-١٩٨٨).

لە دوا بەشدا (پلان و ستراتیژی سیاسی و سەربازی حکومەتی عێراق بەرامبەر خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٨) گەنگەشە کراوە، کە سێ تەوەری لەخۆ گرتووە، تەوەری یەکەم باس لە ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان و گەمارۆدانی هێزەکان کراوە، تێیدا زانیاریی ورد لەسەر ئەو ڕێوشوێنە ئەمنییەی حکومەت گرتوویەتەبەر بۆ کۆتایی هێنان بە خەباتی چەکداریی کورد خراونەتەڕوو. تەوەری دووەم بۆ چالاکی

پێشمەرگە لەنێو شارەکان و پلانی حکومەت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی خەباتی چەکداری لە میانەی دوو باسدا خراونەتەڕوو، باسی یەکەم تایبەت کراوە بە چالاکیی پێشمەرگەی (پ.د.ک)، (حسک) و (پاسۆک) لەنێو شارەکان. هەرچی باسی دووەمە تەرخان کراوە بۆ پلانی حکومەت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە لەنێو شارەکاندا. دوا تەوەریش بۆ هۆکارەکانی پاشەکشە و لاوازبوونی خەباتی چەکداری تایبەت کراوە، کە لە دوو باسی سەرەکی پێکدێت، باسی یەکەم تەرخان کراوە بۆ هۆکارە ناوخۆییەکانی لاوازبوونی خەباتی چەکداری. باسی دووەمیش تایبەتە بە هۆکارە دەرەکییەکان، کە تێیدا زانیاری لەسەر ڕۆڵ و هەڵوێستی وڵاتانی هەرێمی و نێودەوڵەتی لەسەر لاوازبوونی خەباتی چەکداری خراونەتەڕوو. لە ئەنجامیشدا پوختەی ئەنجامگیرییەکانی توێژینەوەکە خراونەتەڕوو

شیکردنەوەی سەرچاوەکان: وەک ئاشکرایە هیچ کارێکی زانستی بەبێ سەرچاوەی ڕەسەن و بە بایەخ نایەتە بەرهەم. هەرچەندە تەواوی سەرچاوەکان گرنگ و بایەخی خۆیان هەیە، لەم توێژینەوەیەدا لەپێناو بەدیارخستنی ڕووی ڕاستەقینەی ڕووداوە مێژووییەکان بە شێوەیەکی زانستی و دارشتنەوەیان، بە لەبەرچاوگرتنی بیرورا جیاوازەکان، هەوڵدراوە زۆرتر پشت بە سەرچاوەی مێژوویی ڕەسەن و بەڵگەنامەکان ببەسترێت. ئەو سەرچاوانەی لە ئامادەکردنی ئەم توێژینەوەیەدا سوودیان لێ وەرگیراوە فرەچەشنن، وەک: (بەڵگەنامە، بڵاوکراوەی حزبی، یادداشت، دەستنووس، نامەی زانکۆیی، کتێب، وتاری ڕادیۆیی، دیدار و پەیوەندی تەلەفۆنی، ڕۆژنامە و گۆڤارەکان).

بەڵگەنامەکان، لە نووسینی مێژووی نوێ و هاوچەرخدا جێگای بایەخن و وەک سەرچاوەیەکی گرنگ و باوەڕپێکراو مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت. هەربۆیە لەو ڕووەوە ئەم توێژینەوەیە هەر دوو جۆری بەڵگەنامەی بڵاوکراوە و بڵاونەکراوە تێدا بەکارهێنراوە. بەڵگەنامەکانیش بریتیین لە: (بەیاننامەی حزبی، نووسراوی فەرمی و حکومی، بەلاغی عەسکەری و ڕاپۆرتی سیاسی). هەرچەندە ئەو بەڵگەنامانە لە ماوەی توێژینەوەکەدا بەشێکیان بڵاوکراونەتەوە، هەوڵدراوە ئەوەی بەردەست بێت سوودی لێ وەربگیرێت، هەندێکیشیان لە پاشکۆی نامەکە وەک خۆیان دانراون، هەروا ئاماژە بە شوێن و سەرچاوەکان کراوە کە دەقی بەڵگەنامەکەی لێ وەرگیراوە.

لەگەڵ ئەوەشدا ژمارەیەک لە بەڵگەنامەی بڵاونەکراوە لە ئەرشیفی مەکتەبی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستان، ئەکادیمیای کوردی و بنکەی ژین، بەدەست هێندراون

بیرەوەری و یادداشتەکان، بە یەکێک لە سەرچاوە گرنگەکان دادەنرێت، چونکە نووسەرەکانیان بەشداریی ڕووداوەکانیان کردووە و ڕاستەوخۆ ئاگاداری ڕووداوەکان بوون، زانیارییان لەو بارەیەوە خستووەتەڕوو، لەگەڵ ئەوەشدا بیرەوەرییەکان لە کەموکوڕی بەدەرنین، لەبەرئەوەی زۆربەری نووسەرانیان لە نووسینەوەی بیرەوەرییەکانیان تەنیا باسی لایەنە باشەکانی خۆیان و حزبەکەیان کردووە. بۆیە ساغ کردنەوە و مامەڵەکردن لەگەڵ بیرەوەرییەکان ئاسان نییە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەپێی پێویست سوود لە چەند بیرەوەرییەک وەرگیراوە وەکو: (سەرەتای شۆڕشی نوێ چۆن دەستی پێکرد)ی مەلا شێم حەمەدی حاجی ئۆمەرانی، بە یەکێک لەو سەرچاوانە هەژمار دەکرێت کە سوودێکی زۆری بۆ توێژینەوەکە هەبووە، چونکە ناوبراو یەکێک بووە لە پێشمەرگەکانی ئەو مەفرەزەیەی کە لە (٢٦ی ئایاری ١٩٧٦)، ڕووبەڕووی سوپای عێراق بوونەتەوە، شێم حەمەد بە وردی باسی سەرەتای سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری کردووە. لە بەشی یەکەم تەوەری یەکەم سوودی لێ وەرگیراوە. هەروەها (بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد١٩٧٥-١٩٩٩، شۆڕشی گوڵان)، بەرگی چوارەم دوو بەشە لە نووسینی مسعوود بارزانی، بەهۆی ئەوەی نووسەر بەشداری زۆربەی ڕووداوەکانی ئەو ماوە مێژووییە بووە و باس لە چۆنیەتی دامەزراندنی (پ.د.ک/ سەرکردایەتی کاتی) دەکات، هەروەها زانیاری دەربارەی دیارترین شەڕەکانی (پ.د.ک) و سوپای عێراق ماوەی نێوان (١٩٨٠-١٩٨٨) خستووەتەڕوو، هەروەها بە خشتە ئاماری دەستکەوت و زیانەکانی پێشمەرگە و سوپای عێراقی خستووەتەڕوو. سوودێکی زۆری بە توێژینەوەکە گەیاندووە، لە هەر سێ بەشی توێژینەوەکە بەپێی پێویست بەکارهێنراوە. (ڕۆژژمێری پێشمەرگەیەک) بەرگی یەکەم و دووەم و سێیەم لە نووسینی (محەمەدی حاجی مەحموود)، سوودێکی زۆری بە توێژینەوەکە گەیاندووە، ناوبراو یەکێک بوو لەو کەسایەتییانەی لە خەباتی چەکداریی ڕۆڵی دیاری هەبووە و بەشداری ڕووداوەکان بووە، لە بەشی دووەم و سێیەم بەکارهێنراوە

دەستنووسەکان: ئەمەش وەک سەرچاوەیەکی ڕەسەن و گرنگ لەم نامەیەدا بایەخی پێدراوە، لەبەرئەوەی زۆر بابەتیان بۆ ڕوون کردووینەتەوە و هەندێکیان تا ئێستا بڵاو نەکراونەتەوە، لەوانە: دەستنووسێکی (حاتەم عوسمان گۆمەتاڵی بە ناوی بیرەوەرییەکانی ژیانی پێشمەرگایەتیم)، کە زانیاری گرنگ و زۆر ڕووداوی مێژوویی خستووەتەڕوو لە بەشی دووەم تەوەری سێیەم سوودی لێ بینراوە

کارنامە ئەکادیمییەکان: بە شێوەیەکی ئەکادیمی نووسراون لەلایەن لێژنەی پسپۆڕەوە تاوتوێکراون، بۆ نووسینی ئەم نامەیە سوودیان لێ وەرگیراوە لەوانە: (ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان- عێراق لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشووری کوردستان ١٩٧٦-١٩٩١)ی (دلاوەر محەمەد سدیق)، سوودێکی زۆری بۆ توێژینەوەکە هەبووە لە بەشی یەکەم و تەوەری دووەم و سێیەم بەکارهێنراوە.

دیدارەکان: سوودێکی زۆری بۆ توێژینەوەکە هەبووە، چونکە ئەو کەسایەتییانەی دیداریان لەگەڵدا سازکراوە، ڕاستەوخۆ بەشداری ڕووداوەکان بوونە، بەتایبەت هەندێک پرس و بابەت زانیارییان لەسەر کەمە یان بیروڕای جیاوازییان لەسەر هەیە، ئەمەش لە ڕێگای دیدار یان پەیوەندی تەلەفۆنی، یان لە ڕێگەی نامەی ئەلیکترۆنی سوودیان هەبووە. لەوانە: (محەمەدی حاجی مەحموود، مولازم یونس ڕۆژبەیانی، مولازم شوان، عەبدولڕەحمان پێداوی، حەمید ئەفەندی، عومەر عوسمان، موحسین عوسمان، سەیدکاکە، محەمەد شاکەلی و ...هتد) زۆربەی ئەم دیدارانەش لە دەروازە و هەرسێ بەشی توێژینەوەکە سوودیان لێ بینراوە

کتێب: وەک سەرچاوەیەکی گرنگ و بە بایەخ بە زمانەکانی کوردی و عەرەبی لە نووسینی ئەم نامەیەدا سوودیان لێ وەرگیراوە، بە تایبەت ئەو کتێبانەی کە نووسەرەکانیان بیانین، زۆربەیان هاتوونەتە کوردستان و زانیارییەکانیان کۆکردووەتەوە، دیدارییان لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە کەسایەتییە دیارەکان و فەرماندەکانی پێشمەرگە ئەنجام داوە. تا ڕادەیەکی زۆر بێ لایەنانە ڕووداوەکانیان نووسیوەتەوە و لەوانە: (کرۆنۆلۆگیای شۆڕش و خەباتی کورد لە سەدەی نۆزدەوە تا ساڵی ١٩٩٤) ی ئێدگار ئۆ باڵانس، بە سەرچاوەیەکی گرنگ دادەنرێت، لە بەشی دووەم تەوەری یەکەم و تەوەری سێیەم پشتی پێ بەستراوە. (کارێکی ژەهراوی ئەمریکا و ئێران

گازبارانی هەڵەبجە)ی یوست هێڵتەرمان، لەبەشی سێیەم تەوەری سێیەم سوودی بۆ توێژینەوەکە هەبووە. (جینۆساید لە عێراق دا پەلاماری ئەنفال بۆ سەر گەلی کورد)ی میدڵ ئێست ووچ، لە بەشی سێیەم تەوەری یەکەم پشت بە زانیارییەکانی بەستراوە. هەروەها کتێبی نووسەرە کوردەکانیش سوودی زۆریان لێ وەرگیراوە، وەک: (بزاڤی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لە کوردستانی عێراق لە ساڵەکانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨)ی عەلی تەتەر نێروەیی، کە لەبنەرەتدا تێزی دکتۆرایە و کراوەتە کتێب، ناوبراو زانیاریی وردی دەربارەی ئەو ماوە مێژووییە خستووەتەڕوو، لە بەشی دووەم تەوەری یەکەم سوودی لێ وەرگیراوە. هەروەها کتێبی (ژیانی سیاسی لە باشووری کوردستان ١٩٧٥-١٩٩١ سەرهەڵدانی ڕەوتی سۆسیالیستی و دروستبوونی حزبی سۆسیالیستی کوردستان)ی سەلام عەبدولکەریم، کە لە بنەڕەتدا نامەیەکی ماستەرە، سوودێکی زۆری بۆ توێژینەوەکەمان هەبووە، لە بەشی یەکەم تەوەری یەکەم و دووەم بەکارهێنراوە. کتێبی (ئەنفالی کورد و دەوڵەتی عێراق)ی شۆڕش حاجی ڕەسووڵ، زانیاریی وردی دەربارەی ئەنفال و سیاسەتی حکومەتی عێراقی تێدایە، هەروەها لە پاشکۆی کتێبەکە ژمارەیەکی زۆری بەڵگەنامە بڵاوکراوەتەوە، لە بەشی سێیەم تەوەری یەکەم و سێیەم سوودی لێ وەرگیراوە. (سیاسەتی ئێران بەرانبەر جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٧٥-١٩٨٩)ی فاروق محەمەد محەمەدئەمین، بە یەکێک لەو سەرچاوانە هەژمار دەکرێت، کە سوودێکی زۆری بۆ توێژینەوەکە هەبووە، چونکە ئێران کاریگەری زۆری هەبوو لەسەر خەباتی چەکداریی باشووری کوردستان، لە بەشی سێیەم تەوەری سێیەم بەپێی پێویست بەکارهێنراوە. (بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان١٩٧٥-١٩٨٠) ی جەمال فەتحوڵڵا تەیب، کە لە بنەڕەتدا تێزێکی دکتۆرایە و کراوەتە کتێب، لە ئامادەکردنی ئەم توێژینەوەیە سوودی زۆری هەبووە. ئەو سەرچاوانە بەهای زانستییان هەیە، چونکە بە پشت بەستن بە سەرچاوەی زۆر و فرەچەشن، بە شێوەیەکی ئەکادیمی نووسراون. لەبەشی یەکەم تەوەری یەکەم سوودی بۆ توێژینەوەکە هەبووە. هەروەها سوود لە ژمارەیەک سەرچاوەی عەرەبی وەرگیراوە، لەوانە: (التيارات السياسية في كردستان العراق١٩٤٦-٢٠٠١) ی صلاح الخرسان، ئەم کتێبە بەشێکی گرنگی زانیاریی ئەو ماوە مێژووییە بووە،

تیشکی خستووەتە سەر زۆر لایەنی گرنگی ئەو سەردەمە، لە پاشکۆی کتێبەکە بەڵگەنامەی زۆری تێدایە، لە بەشی یەکەم تەوەری یەکەم و دووەم زانیارییەکانی پشتیان پێ بەستراوە. هەروەها کتێبی (سنوات المحنة في الكردستان اهم الحوادث السياسية والعسكرية في كردستان العراق من ١٩٥٨- ١٩٨٠)ی شكيب عقراوي، بە سەرچاوەیەکی گرنگ دادەنرێت، چونکە ناوبراو زۆر لایەنی سەربازی و سیاسی باشووری کوردستانی خستووەتەڕوو. زانیارییەکانی لە دەروازەدا سوودیان لێ بینراوە. کتێبی (المحترقون الكورد)ی هاشم رمضان ابوعنتر، کە باس لە ڕۆڵی سەرکردایەتیی کاتی (پ.د.ک) دەکات لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری، ناوبراو زانیاریی وردی لەو بارەیەوە خستووەتەڕوو، لە بەشی یەکەم تەوەری یەکەم و دووەم سوودی لێ وەرگیراوە. جگە لەمانەش کەڵک لە ژمارەیەکی دیکەی کتێب وەرگیراوە، کە لە لیستی سەرچاوەکاندا ئاماژەیان پێ دراوە

ڕۆژنامە و گۆڤارەکان: لەو سەرچاوانەی بۆ ئەم توێژینەوەیە سوودیان لێ وەرگیراوە، ڕۆژنامە و گۆڤار و زمانحاڵی حزبە سیاسییەکانن، لەوانە: (خەبات، ڕێگای ئازادی، ئاڵای سووری کوردایەتی، اخبار کردستان، سوورێن، دەنگی پێشمەرگە، سەفین) زانیاری زۆریان لە بارەی چالاکییەکانی پێشمەرگە تێدایە. لەبەشی یەکەم تەوەری سێیەم، بەشی دووەم تەوەری سێیەم، بەشی سێیەم تەوەری دووەم بەکارهێنراون

بڵاوکراوەی وتاری ڕادیۆیی: جۆرێکی دیکەیە لەو سەرچاوانەی کە توێژەر سوودی لێ وەرگرتووە، لێکۆڵینەوە و وتار و هەواڵی ڕادیۆیی کە زانیاریی ماوە مێژووییەکەی توێژینەوەکەی لەخۆ گرتووە، لەوانە: (ئێستگەی دەنگی کوردستان – عێراق). لە بەشی دووەم تەوەری یەکەم بەکارهاتووە.

لە کۆتاییدا ماوەتەوە بڵێین لەپێناو سەرخستنی ئەم توێژینەوەیە ئەوەی لە توانادا بووە ئەنجام دراوە و درێغی لە کۆشش و تەقەلای زانستی نەکراوە، بێگومان لە هەڵە و کەموکوڕیش بەدەرنییە، چونکە تەواوەتی تەنیا بۆ خودایە. هیواداریـن ئەم هەوڵە زانستییە خزمەت بە پرۆسەی نوسینەوەی مێژووی کورد بکات و جێی ڕەزامەندیی خوێنەران بێت

دەروازە:

زاراوەی خەباتی چەکداری زۆرجار بە مانای شۆڕش، ڕاپەڕین یان بزاڤ دێت، هەرچەندە لە ڕووی تایبەتمەندێتی و مەبەستەوە لە یەکتر جیاوازن، بەڵام لە ناوەڕۆك و لە چوارچێوەیەکی گشتیدا یەك دەگرنەوە. لە پێناسەیەکی سادەدا، خەباتی چەکداری بە وەرگرتنی هەڵوێستێکی توند و کاریگەر بەرانبەر بە چەوسێنەر و ستەمکار مانا دەکرێت، بەو پێیەی ئەنجامدەرانی ئەو جۆرە خەباتە لەپێناو سەرخستنی دۆزەکەیان بە چەك تێدەکۆشن. نەتەوەی کورد بە هۆی داگیرکردنی کوردستان و دابەشکردنی بەسەر دەوڵەتانی داگیرکەردا، هەمیشە چەوسێنراوەتەوە و دووچاری داپڵۆسینی نەتەوەیی هاتووە، بۆیە خەباتی چەکداری دەست پێکردووە[١].

لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی (١٩١٤-١٩١٨) خەباتی چەکداری و ڕامیاریی کورد ڕەهەندێکی سیاسی و نێودەوڵەتی وەردەگرێت[٢]، لە نموونەی ڕاپەڕینەکانی شێخ مەحموودی حەفید (١٩١٩-١٩٣٢)[٣]، هەروەها جووڵانەوەی یەکەمی بارزان (١٩٣١-١٩٣٢)، جووڵانەوەی دووەمی بارزان (١٩٤٣-١٩٤٥) هەرچەندە ئەو ڕاپەڕین و جووڵانەوانە سەرکەوتوو نەبوون، بەڵام بۆ ماوەیەکی دیاریکراو کاریگەر بوون[٤]، چونکە

(١) سەعدی عوسمان هەروتی، بزاڤی ڕزگاری خوازی کوردو سەرهەڵدان و قۆناغەکان و نمونەیەک، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٦، ل٧٦.

(٢) هـ.س، ل٢٤.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی جووڵانەوەکانی شێخ مەحموودی حەفید، بڕوانە: ئاکۆ عبدالکریم شوانی، شاری سلێمانی ١٩١٨-١٩٣٢، چاپخانەی زانست، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل٧٦ بەدواوە

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: ڕۆژ عەبدوڵڵا ئەرگوشی، ناوچەی بارزان لەنێوان ساڵانی ١٩٣١-١٩٤٦، نامەی ماستەری بڵاو نەکراوە، زانکۆی سەلاحەددین، کۆلێژی ئەدەبیات، هەولێر، ٢٠١٠؛ مستەفا محەمەد کەریم، شۆڕشی دووەمی بارزان هۆکار و دەرەنجامەکان ١٩٤٣-١٩٤٥، چاپخانەی دانیشفەڕ، هەولێر، ٢٠٢٢، ل٧٣ بەدواوە؛ عزيز حسن البارزاني، الحركة القومية الكوردية التحررية، مطبعة وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠٢، ص ص ١٢٧-١٧٥.

تەنیا ناوچەیەکی جوگرافی دیاریکراویان گرتووەتەوە، حزبێک نەبووە کە ببێتە هۆی جووڵێنەری ئەو جووڵانەوانە، لەو ڕۆژگارەدا کورد بەهۆی نەبوونی هێزێکی ڕێکخراوی چەکدار، کە هێزی سەرەکیی کورد چەکدارەکانی هۆزەکان بوون، سەرباری ناهاوسەنگیی هێزی سەربازی، ئەستەم بوو بتوانن بەرانبەر هێزێکی وەکو سوپای عێراق بوەستن، بە تایبەت کە هێزی هەوایی بەریتانیا پاڵپشتی سوپای عێراقی دەکرد[١]. دوای جەنگی دووەمی جیهانی (١٩٣٩-١٩٤٥)، کێشەی کورد ئاراستەیەکی جیاوازی وەرگرتووە[٢]، لەو هەلومەرجەدا پارتی دیموکراتی کورد دامەزرا[٣]، وەك هێزێکی کاریگەر ڕۆڵی بەرچاوی بینیوە لە بەشداری کردن لەو خۆپیشاندانە جەماوەرییانەی لە ناوچەکانی کوردستان و عێراق لە ماوەی ساڵانی (١٩٤٨-١٩٥٨) ڕوویانداوە[٤].

لەسەروبەندی شۆڕشی (١٤ی تەمووزی ١٩٥٨) بە سەرکردایەتیی عەبدولکەریم قاسم (١٩١٤-١٩٦٣) بەرپابوو[٥]، کە بووە هۆی گۆڕینی سیستەمی پاشایەتی و دامەزراندنی سیتەمی کۆماری، پارتی تاکە حیزبێکی نەتەوەیی بوو لە گۆڕەپانی سیاسیی کوردستان، لە (١٦ی تەمووزی ١٩٥٨)، بە شێوەیەکی فەرمی کەوتە پشتگیریکردنی شۆڕش و

---

(١) عوسمان عەلی، چەند لێکۆڵینەوەیەک دەربارەی بزاڤی هاوچەرخی کورد، و: کامەران جەمال بابان زادە، ب٢، چاپخانەی ڕێی نوێ، ب.ش، ٢٠١٠، ل٢٣٠-٢٣٤.

(٢) علی سنجاري، الحركة التحررية الكردية (مواقف وأراء)، مطبعة خبات، دهۆک، ١٩٩٧، ص٣٧.

(٣) پارتی دیموکراتی کورد: لە (١٦ی ئابی ١٩٤٦) لە بەغدا بە نهێنی دامەزرا، بە بەشداریی (٧٠) ئەندام یەکەم کۆنگرەی بە نهێنی لە بەغدا بەست، لەو کۆنگرەیەدا مستەفا بارزانی بە سەرۆکی حیزب هەڵبژێررا، شێخ لەتیفی حەفید بە جێگری یەکەم و کاکە زیادی کۆیە بە جێگری دووەم دیاری کران. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: حبیب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكردستاني- العراق في محطات ١٩٤٦-١٩٩٣، مطبعة خبات، أربيل، ١٩٩٨، ص٣٥.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: مەهدی محەمەد قادر، پێشهاتە سیاسییەکانی کوردستانی عێراق ١٩٤٥-١٩٨٥، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٢٢١ بەدواوە

(٥) بۆ زانیاری دەربارەی شۆڕشی (١٤ی تەمووز)، بڕوانە: ليث عبدالحسن الزبيدي، ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ في العراق، ط٢، من منشورات مكتبة اليقظة العربية، بغداد، ١٩٨١؛ عبدالسميع خلف عبد حبيب الجنابي، تطور المشكلة الكردية في العراق ١٩٥٨-١٩٦٨، اطروحة دكتورا غير منشورة، كلية الأداب جامعة الأنبار، ٢٠١٧، ص ص ٢٦-٥٢.

جەختی لەسەر برایەتی کورد و عەرەب کردەوە[١]. لەم دۆخەدا سەرکردایەتی شۆڕشی تەمووز چەند هەنگاوێکی لەمەڕ مافەکانی کورد نا، بڕیاری لێبوردنی گشتی بۆ هەموو زیندانییە سیاسییەکان و گەڕانەوەی مستەفا بارزانی لە یەکێتیی سۆڤییەت[٢]، ئەمەش هۆکارێک بوو کە گەلی کورد، سەبارەت بە چارەسەری پرسی نەتەوەیی، باوەڕی بە دەسەڵاتدارانی سیاسی نوێ هەبێت[٣]، بەڵام ئەم ڕەوشە زۆری نەخایاند، پەیوەندییەکانی کورد و حکومەتی قاسم لە ئاکامی کۆمەڵێك هۆکار بەرەو گرژی چوون، بە تایبەت دوای سەردانی مستەفا بارزانی بۆ یەکێتیی سۆڤییەت[٤] و **مانەوەی بارزانی بۆ ماوەی (٣) مانگ گومانی لای قاسم دروست کرد، کە بارزانی پیلانی بەدەستەوەیە دژی حکومەت**[٥]. سەرەنجامی ئەو دۆخە، قاسم چەند هەنگاوێکی گرتەبەر، لەوانەش پڕچەککردنی ئەو هۆزە کوردییانە بوو کە پەیوەندییان لەگەڵ بارزانی باش نەبوو، بە

هەواڵنامەی کتێب

(١) سدیق ساڵح و ڕەفیق ساڵح، لە بەڵگەنامەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٤٦-١٩٦٣، زانکۆی دهۆک بنکەی بەڵگاندن و لێکۆڵینەوە، دهۆک، ٢٠٢١، ل٣٠٠؛ ئامانج حەسەن ئەحمەد، برایم ئەحمەد ڕۆڵی لە بزاڤی سیاسی و ڕزگاریخواز و ڕوناکبیری گەلی کورددا (١٩١٤-٢٠٠٠)، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی، ٢٠٠٩، ل١٤٦.

(٢) مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد ١٩٥٨-١٩٦١، بەرگی دووەم، ب.ش، ٢٠٢٠، ل٤٥.

(٣) جليلي جليل وآخرون، الحركة الكردية في العصر الحديث، ت: عبدى حاجي، ط٢، مطبعة خاني، دهوك، ٢٠١٢، ص٣٦٤

(٤) مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد (١٩٦١-١٩٧٥)، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ب.ش، ٢٠٢٠، ل٣٠.

(٥) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩. ناوبراو لە ساڵی (١٩٣٨) لە شارۆچکەی پێنجوێن لە دایکبووە، لە (١٩٥٥) بووەتە ئەندامی پارتی دیموکراتی کوردستان، لە (١٩٥٨) بووەتە ئەندامی یەدەگی لیژنەی مەرکەزی پارتی، لە (١٩٦٣) چووەتە ڕیزی شۆڕشەوە، لە (١٩٦٤) بووەتە ئەندامی مەکتەبی تەنفیزی پارتی، لە ساڵانی (١٩٦٤ تا ١٩٧٥) زۆربەی کاتەکانی لەگەڵ مستەفا بارزانی بووە، لە (١٩٦٩) بووەتە سەرۆکی وەفدی شۆڕش بۆ گفتوگۆ لەگەڵ حکومەتی بەغدا. دوای نسکۆی (١٩٧٥) لیژنەی ئامادەکاری پارتی دیموکراتی کوردستان دامەزراندووە، لە (١٩٧٩) لەگەڵ بزووتنەوەی سۆسیالیست یەکیان گرتووە و حیزبی سۆسیالیستی یەکگرتووی کوردستان دامەزراندووە. لە (١٩٨٨) لە گفتوگۆی دامەزراندنی بەرەی کوردستانی بەشداربووە، دواتر بووەتە ئەندامی سەرکردایەتیی بەرەی کوردستانی، لە (٢٠٠٦) بووەتە ئەندامی ئەنجوومەنی نیشتمانیی عێراق بۆ ماوەی دوو خول، ئێستا لە هەولێر نیشتەجێیە

مەبەستی دژایەتیکردنی بزاڤی ڕزگاریخوازی کورد و دروستکردنی ململانێی ناوخۆیی[١]. لە لایەکی دیکەوە کوشتنی سدیق قادر بەگی میران (١٩٠٧-١٩٦١) سەرۆک هۆزی خۆشناو، کە ڕاوێژکاری قاسم بوو بۆ کاروباری کورد، دۆخەکەی ئاڵۆزتر کرد، قاسم ئەم کارەی بە پیلانی پارتی لە قەڵەم دا، بۆیە بڕیاری گرتنی برایم ئەحمەد سکرتێری پارتی دەرکرد[٢]. ئەمەش پەیوەندییەکانی کورد و قاسمی ئاڵۆزتر کرد[٣]، دوای لێکترازان و تێکچوونی پەیوەندییەکان، سەرکردایەتی سیاسیی کورد بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو دۆخە، لە (تشرینی یەکەمی ١٩٦١) کۆبوونەوەیەکی سازدا، کۆمەڵێك بڕیاری دەرکرد، لەوانەش: بەهێزکردنی ڕێکخستنی نهێنیی حزب و کڕینی چەک **و پێداویستییەکانی بەرگری**[٤]. ئەم هەوڵانەی سەرکردایەتی سیاسیی کورد، لەڕووی خۆپڕچەککردنەوە ئامادەکاری بوو بۆ بەرگریکردن[٥].

پەیوەندییەکانی قاسم و سەرکردایەتی سیاسیی کورد ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ئاڵۆزتر دەبوو، تا لە ئەنجامدا وەزارەتی ناوخۆ لە (٢٣ی ئاداری ١٩٦١) ڕۆژنامەی خەباتی داخست، کە زمانحاڵی پارتی دیموکراتی کوردستان بوو[٦]. هەروەها مۆڵەتی فەرمیی کارکردنی لە (پ.د.ک) وەرگرتەوە[٧]. لە (حوزەیرانی ١٩٦١) (پ.د.ک) پێشنیازێکی ئاراستەی حکومەت کرد، داوای کرد لەژێر ڕۆشنایی ماددەی (٣)ی دەستووری کاتیی عێراق، لەڕێگەی

---

(١) نەوزاد عەلی ئەحمەد، پارتی دیموکراتی کوردستان لە نێوان کوتەک و تەسلیم بووندا ١٩٦١-١٩٦٢، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠٠٩، ل٥١.

(٢) هاوکار کەریم حەمەشەریف، شۆڕشی ئەیلول لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی لە ڕێکخستن و چالاکییە سەربازییەکان ١٩٦١-١٩٧٠، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٢، ل٣٧.

(٣) اوفرا بنيغيو، كرد العراق بناء دولة داخل دولة، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠١٤، ص٢٨.

(٤) هاوکار کەریم حەمەشەریف، س.پ، ل٤٤-٤٥.

(٥) عەبدوڵڵا ئەحمەد ڕەسول پشدەری، یاداشتەکانم شۆڕشی ئەیلول ساڵی ١٩٦١ دژی ڕژێمی قاسم، بەشی دووەم، هەولێر، ١٩٩٧، ل١٦.

(٦) ئازاد عوبێد ساڵح، کاریگەری شۆڕشی ئەیلول لەسەر ڕۆژنامەوانی کوردی ١٩٦١-١٩٧٥، چاپخانەی ڕۆشەنبیری، هەولێر، ٢٠٠٧، ل٣٣؛ رجائی فاید، کوردەکانی عێراق، و: عەلی میرزا عارف، چاپخانەی گەنج، ب.ش، ٢٠١٠، ل١٨٠.

(٧) شۆڕشی ئەیلوول ڕەمزی فیداکاری و یەکێتی ڕیزەکانی گەلی کورد بوو، گۆڤاری سەفین، ژ(٤٠)، ئەیلولی ١٩٨٦، ل١٤.

دانوستانەوە کێشەکانی نێوانیان چارەسەر بکەن نەک بە ڕێگەی هێزی سەربازی[١]، بەڵام حکومەتی قاسم بەردەوام بوو لە ڕاوەدوونان و دوورخستنەوەی کادیران و لایەنگرانی (پ.د.ك) لە دامودەزگاکانی حکومەت، هەڵمەتی دوورخستنەوە ناو سوپا و پۆلیسیشی گرتبووەوە، لەو سەروبەندەدا بە بڕیاری حزب لە (٨ی ئابی ١٩٦١) یەکەمین چالاکیی نهێنی ئەنجام درا، ئەویش گواستنەوەی چەکەکانی بەڕێوەبەرایەتی گشتی پۆلیسی هەولێر بوو بۆ ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە[٢].

(پ.د.ک) بڕوای بە چارەسەری ئاشتییانەی کێشەکان هەبوو، بۆیە لە (٧ی ئەیلوولی ١٩٦١) مانگرتنێکی سەرتاسەری ئەنجام دا[٣]، لە (٩ی ئەیلوولی ١٩٦١) بەشێک لە هێزەکانی سوپای عێراق، مەبەستیان بوو لە ڕێگەی دەربەندیخانەوە بگەنە سلێمانی، وەکو پاساوێک بۆ ئەوەی هێرش بکەنە سەر گردبوونەوەی هۆزەکان[٤]، لە هەمان ڕۆژ سوپای عێراق لیوای (٣)ی فەوجی (٢)، بە سەرپەرشتی عەمید مەحموود عەبدولڕەزاق فەرماندەی فیرقەی دووی کەرکوک و عەقید ئیبراهیم فەیسەڵ سەرۆکی ئەرکانی سوپا، پلانی نەخشەی لێدانی گردبوونەوەی جەماوەری و لابردنی بەربەست و کردنەوەی ڕێگاکانیان هەبوو. لە (١٠ی ئەیلوولی ١٩٦١)، سوپای عێراق هێرشی کردە سەر دەربەندی بازیان، لە (١١ی ئەیلوولی ١٩٦١)، بەرەو شاری کۆیە کەوتە جووڵە، زیاتر مەبەستیان گوندی (دێگەڵە) بوو، کە لەو گوندە گردبوونەوەی هۆزەکان هەبوو، دوای بۆردومانی فڕۆکە بۆ ناوچەکە، هۆزەکان پاشەکشەیان کرد بۆ دۆڵی هیران[٥]، دوای

---

(١) شازین هێرش، شۆڕشی ئەیلول لە چەند بەڵگەنامەیەکی مێژوویيدا (١٩٦١-١٩٦٣)، بەرگی یەکەم، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی، ٢٠٠١، ل٥.

(٢) عەریف سلێمان، لە دەنکەوە بۆ گوڵەگەنمەکان، بەرگی دووەم، چ٢، چاپخانەی هاوسەر، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٩٥و٩٨؛ شوان محەمەدئەمین خۆشناو، هەولێر لە نێوان ساڵانی ١٩٦٣-١٩٧٠، چاپخانەی زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، ٢٠١٦، ل٣٢.

(٣) برایم جەلال، باشوری کوردستان و شۆڕشی ئەیلول بنیادنان و هەڵتەکاندن ١٩٦١-١٩٧٥، چ٤، ب.ش، ٢٠٢١، ل١٠٨.

(٤) عبدالفتاح البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية، مطبعة وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠١، ص٨٧؛ دانا ئادەم شمیدت، سەفەرێک بۆ ناو پیاوە ئازاکان لە کوردستان، و: ئەبوبەکر ساڵح ئیسماعیل، چ٣، چاپخانەی ڕۆکسانە، هەولێر، ٢٠١٨، ل١٦٨.

(٥) كافي محمد نبوي، سيرة ودور، مطبعة وزارة الثقافة، اربيل، ٢٠٠١، ص١١٤-١١٥.

کشانەوەی هۆزەکان سوپای عێراق زیاتر پێشڕەوی کرد[١]. لە ئەنجامی ئەم ڕەوشە سیاسییەی هاتبووە پێشەوە پارتی لە (١١ی ئەیلوولی ١٩٦١)، خەباتی چەکداری ڕاگەیاند، کە دواتر بە شۆڕشی ئەیلوول ناسرا[٢].

لە (١٨ی ئەیلوولی١٩٦١) حکومەتی عێراق ناوچەی بارزانی بۆردومان کرد[٣]، هەرچەندە لەڕووی چەک و پێداویستییەوە، نا بەرانبەرییەکی زۆر هەبوو، بۆیە سوپای عێراق چەند سەرکەوتنێکی بەرایی بەدەستهێنا، بەڵام نەیتوانی زیاتر پێشڕەوی بکات، عەبدولکەریم قاسم لە کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانیدا لە (٢٣ی ئەیلوولی ١٩٦١) ڕایگەیاند:«یاخیبوون کۆتایی هاتووە»[٤]. بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی سوپای عێراق، لە (تشرینی یەکەمی ١٩٦١) بارزانی بە سەرکردایەتی (٣٠٠) چەکدار چووەتە ناوچەکانی بادینان[٥]. چەندین شەڕ و ڕووبەڕووبوونەوەی سەخت، لە نێوان پێشمەرگە و سوپای عێراق ڕوویداوە. بۆ نموونە شەڕی زاوێتە کە لە (١٢ی کانوونی یەکەمی١٩٦١) ڕوویدا، سەربازانی سوپای عێراق کەوتنە بۆسەی پێشمەرگەوە، بووە هۆی کوژرانی (٦٠) سەرباز و بە دیلگرتنی (٥٠٠) سەرباز، هەروەها (١٥٠٠) پارچە چەک کەوتە دەست پێشمەرگە[٦].

ڕێکخستنی هێزەکان و هەبوونی ناوەندێکی چەکداری بە پێویست زانرا، بۆیە لە کۆبوونەوەی گوندی (عەودالان) کە لە ڕۆژانی (٢٥-٢٩ی کانوونی یەکەمی١٩٦١)

(١) اسماعیل محمد خضر شکاک، گرفتە کۆمەڵایەتییەکانی پێشمەرگە دێرینەکان لە هەرێمی کوردستان لە ماوەی ١٩٦١-١٩٧٥، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، کۆلێژی ئاداب زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠٠٦. ل ٤٣-٤٤.

(٢) ئیبرایم جەلال، باشوری کوردستان و شۆڕشی ئەیلول...، ل١١٠-١١١؛ رینیە موریس، کوردستان یان نەمان، و: ئەبوبەکر ساڵح ئیسماعیل، چ٣، چاپخانەی ڕۆکسانە، هەولێر، ٢٠١٨، ل٨٣.

(٣) شوان محەمەدئەمین خۆشناو، هەولێر لەنێوان ساڵانی (١٩٥٨-١٩٦٣)، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٢، ل٢٦٩-٢٧٠.

(٤) مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاری خوازی کورد (١٩٦١-١٩٧٥)، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ب.ش، ٢٠٢٠، ل٣٩.

(٥) عبدلفتاح البوتاني، م.س، ص١١١-١١٢.

(٦) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل٥٧-٥٨.

بەسترا[١]، بڕیاری پێکهێنانی (لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان) درا[٢]، دروشمی «ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان دیموکراسی بۆ عێراق بەرزکرایەوە[٣]، هەرچەندە ئەم دروشمە بنەمایەك بوو بۆ خەباتی سیاسی و چەکداری کورد، بەڵام حکومەتی عێراق باوەڕی بە مافی نەتەوەی کورد نەبووە بەردەوام بوو لە دژایەتی کورد و شۆڕشەکەی

لە سەرەتای دەست پێکردنەوەی شۆڕش ناوی پێشمەرگە نەبوو، بەڵکو پێیان دەگوترا کۆمەڵە چەکدار، بۆیە لە کۆبوونەوەی عەودالان ناوی پێشمەرگەش جێگیرکرا[٤]. دوای ڕێکخستنەوە و دابەشکردنی هێزەکان لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان، لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان دوای چەندین شەڕ لەگەڵ سوپای عێراق، لە (کۆتاییەکانی ١٩٦٢) چەند شوێنێکی ستراتیژییان لە سنووری نێوان عێراق و ئێران لە خانەقینەوە تا حاجی ئۆمەران، لە سنووری عێراق و تورکیا لە دالانپەرەوە تا زاخۆ کەوتە ژێر دەسەڵاتی شۆڕش[٥]. ژمارەیەکی زۆر لە پۆلیس لە ناوچەکانی (قەڵادزێ، ڕانیە، دۆکان و هەڵەبجە) پەیوەندییان بە شۆڕشەوە کرد، هەربۆیە ساڵی (١٩٦٢) بە شۆڕشی پۆلیس ناسرا[٦].

درێژەکێشانی شەڕ و شکانی سوپای عێراق بەرانبەر هێزی پێشمەرگە، ناڕەزایی بەشێک لە ئەفسەرانی عێراقی لێکەوتەوە، خراپبوونی دۆخی ئابووری و بڵاوبوونەوەی

(١) هاوکار کەریم حەمەشەریف، س.پ، ل٦٧.

(٢) لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان: لە ڕووی ڕێکخستنەوە سەرەتا هێزەکان ڕێکخراو نەبوون، پێشمەرگە دابەشکرابوونە سەر چەند قۆڵێک، فەرماندەی هەر قۆڵێک پێی دەگوترا سەرقۆڵ، بەڵام دوای کۆبوونەوەی عەودالان (دەستە، پەل، لق، بەتالیۆن و هێز) دانران، لە ساڵی (١٩٦٤) ناوی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستانی لێنرا، دابەش کرایە سەر سێ لەشکر، هەر لەشکرێك لە (٣) یان (٤) هێز پێك هاتبوون، هەر هێزێك لە (٣) بە تالیۆن کەمتری نەبوو، هەر بەتالیۆنێکیش لە (٣) لق پێك هاتبوو، لقیش لە (٣) پەل کەمتری نەبوو، هەر پەلێکیش لە (٣) دەستە پێك هاتبوو، هەر دەستەیەك (١٠) پێشمەرگەی هەبووە بۆ زانیاریی زیاتر بروانە: عبدالله مەلازادە، شۆڕشی ئەیلولی مەزن، باسێک لەسەر پێکهاتەی عەسکەری لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان (١٩٦٥-١٩٧٥)، چاپخانەی منارە، هەولێر، ٢٠٢٠، ل٩-١٠.

(٣) شوان محەمەدئەمین خۆشناو، هەولێر لە نێوان ساڵانی ١٩٦٣-١٩٧٠...، ل ٣٧.

(٤) شڤان ئەحمەد عەبدولقادر، پێگەی یاسای جەنگاوەران لە یاسای مرۆیی نێودەوڵەتی دا پێشمەرگە وەک نمونە، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠٠٩، ل٢٠٩.

(٥) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل٨٩-٩٠.

(٦) ئیبراهیم جەلال، باشووری کوردستان و...، ل١٣٥.

بێکاری چەند هۆکارێکی دیکە[١] وایکرد بەعسییەکان [٢]، ئەم دۆخە بقۆزنەوە و لە (٨ی شوباتی ١٩٦٣) کوودەتا ئەنجام بدەن[٣]، کە ئاکامەکەی بە کوژرانی عەبدولکەریم قاسم و هاتنە سەر دەسەڵاتی عەبدولسەلام عارف (١٩٢١-١٩٦٦) کۆتایی هات[٤]. لەو بارودۆخەدا دوای پیرۆزبایی کردن، (پ.د.ک) لە بەیاننامەیەکدا داوای کرد حکومەتی نوێ دان بە مافەکانی کورددا بنێت و ڕازی بێت لەسەر پێدانی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان و دیموکراتی بۆ عێراق، لە گیراوە سیاسییەکانیش خۆش بێت[٥]، بەڵام ڕابەرانی کودەتاکە وەڵامی ئەو بەیاننامەیەی پارتییان نەدایەوە. لەناو حزبی بەعس بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ کورد دوو بۆچوونی جیاواز هەبوو، بۆچوونێک پێی وا بوو ڕێوشوێنی سەربازی دژیان بگیرێتەبەر، بۆچوونێکی دیکە لەگەڵ دانوستان و ڕاکێشانی بەشێک لە کوردەکان و دووبەرەکی نانەوە و پەرتکردنیان بوو[٦].

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، دەربارەی هۆکار و دەرەنجامەکانی کودەتای (٨ی شوباتی ١٩٦٣) بڕوانە: علی خيون، ثورة ٨ شباط ١٩٦٣ في العراق (الصراعات والتحولات)، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٩

(٢) حیزبی بەعسی عەرەبی سۆسیالیستی: لە ساڵی (١٩٤٠) لەلایەن (میشێل عەفلەق) و (سەلاحەددین بەیتار) دامەزرا، بەڵام زۆربەی سەرچاوەکان ساڵی دامەزراندنی دەگەڕێننەوە بۆ (٧ی نیسانی ١٩٤٧) لە دیمەشق، لە (١٩٤٩) بیروباوەڕی پارتەکە بە وڵاتانی عەرەبی بڵاوبۆوە، لە (١٩٥٢) لقی عێراقی حیزبی بەعس دامەزرا، فوئاد رکابی یەکەمین ڕێکخەری حیزب بوو لە عێراق، ساڵی (١٩٥٣) ڕێکخراوی حیزب فراوانتربوو، سەکردایەتیی هەرێمایەتی پێک هات. حیزبی بەعس لە کودەتایەکدا لە (٨ی شوباتی ١٩٦٣) دەسەڵاتی گرتە دەست، بەڵام دواتر لە (١٨ی تشرینی دووەمی ١٩٦٣) لە دەسەڵات دوورخرانەوە، لە ساڵی (١٩٦٨) لە کوودەتایەکی سپیدا دەسەڵاتیان وەرگرتەوە، تا (٢٠٠٣) لە عێراق دەسەڵاتدار بوون. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: حازم صاغية، بعث العراق سلطة صدام قياما وحطاما، دار الساقي، بيروت، ٢٠٠٣، ص٢٢ ل٦٤؛ ئەلبێرت عیسا، خوێندنەوەی بەعس بۆ فاشیزمی مێژوویی، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل٢٦و٣٩؛ شكيب عقراوي، سنوات المحنة في الكردستان اهم الحوادث السياسية العسكرية في كردستان العراق من ١٩٥٨ الى ١٩٨٠، مطبعة منارة، ٢٠٠٧، ص٩٢.

(٣) مێڤان عارف عبدالرحمن، الحركة القومية الكردية التحريرية في كردستان العراق (١٩٥٨-١٩٦٣)، ط٣، دار سپيرز للطباعة والنشر، دهوک، ٢٠٠٥، ص١٢١؛ هیوا عەزیز سەعید، مێژووی بەعسیزم لە عێراق ١٩٦٣-١٩٨٠، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، ٢٠٢٢، ل١٠٥.

(٤) نجم الدين يوسفی، شۆڕشا ئەيلول ديتن و بۆچوون، و: مصلح همزە حسن، چاپخانەی زانکۆی دهۆک، دهۆک، ٢٠١٦، ل٢٥.

(٥) سدیقساڵح و رفیق ساڵح، س.پ، ل٦٥٣.

(٦) واحید عومەر محێدین، دانوستانەکانی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورد و حکومەتی عێراق، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٦، ل١٢٨.

بارودۆخ دوای کوودەتاکە نەشەڕ و نەئاشتی بوو. حکومەت لە هۆشدارییەکدا لە ڕادیۆی بەغدا کوردی بە «جووداخواز» ناوبرد، هەروەها خەڵاتێکی (١٠٠,٠٠٠) هەزار دیناری بۆ دەستگیرکردنی بارزانی دیاری کرد. سوپاش هەڕەشەی کاولکردنی گوندەکانی سلێمانی و هەولێر و کەرکووکی کرد[١]. ئەوەش دۆخەکەی بەرەو ئاڵۆزی زیاتر برد، بە تایبەت دوای ئەوەی هێزی ئاسمانیی عێراق لە (١٠ی حوزەیرانی ١٩٦٣) بۆردومانی ناوچەکانی باشووری کوردستانی کرد[٢]، هێرشەکانی سوپای عێراق، بە یارمەتی (٢) هێزی سوپای سووریا بەناوی (قوات یرموک، قوات بردی)، بۆ سەر ناوچە جیاوازەکانی دهۆک، زاخۆ، مێرگەسۆر، کۆیە، خانەقین، کفری، کەلار، دەربەندیخان، هەڵەبجە و شارەزوور دەستی پێکرد[٣]. سەرکردایەتیی شۆڕش، بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی سوپای عێراق و داکۆکیکردن لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی، بەرەکانی شەڕی لە زاخۆ تا خانەقین، دابەش کرد بەسەر (١١) بەرە، بۆ هەریەکێکیان سەرکردەیەک دیاری کرا، کە ئەرکی پاراستن و بەڕێوەبردنی ناوچەکەیان لە ئەستۆ بوو، بەڵام حکومەت پلانی وابوو قورسایی هێزەکانی بکاتە سەر بەرەیەکی دیاریکراو، لە هەمان کاتدا بەرەکانی دیکەی شەڕیش بە شەڕێکی ئاسان و پچڕ پچڕ تەواو بکات، هەربۆیە سوپای عێراق ڕووبەڕووبەڕووی بەرگرییەکی توندی هێزی پێشمەرگە بووەوە لە شەڕەکانی (پێرس، هەیبەت سوڵتان، ئاکرێ، سپیلک و دەربەندی کۆڕێ)[٤]

بۆ زاڵبوون بەسەر هێزەکانی پێشمەرگە، سوپای عێراق لە (٢٠ی ئابی ١٩٦٣)، بەرەی شەڕی گواستەوە بۆ بادینان، لە شەڕی مەتین ڕووبەڕووی پێشمەرگە بووەوە، ئەم شەڕە ماوەی (٤٥) ڕۆژی خایاند، هێرشی پێچەوانەی پێشمەرگە لەم شەڕەدا، بارودۆخەکەی لە بەرژەوەندی پێشمەرگە یەکلا کردەوە[٥]. بۆ قەرەبوو کردنەوەی شکستەکانی بەرانبەر پێشمەرگە، حکومەتی عێراق ڕێوشوێنی توندوتیژی بەرانبەر

(١) جەمال نەبەز، کوردستان و شۆڕشەکەی، و: کوردۆ عەلی، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠١، ل١٥٠.

(٢) شکیب عقراوي، م.س، ص١٢٥.

(٣) شەوکەت مەلا ئیسماعیل حەسەن، ڕۆژانێ لە مێژووی شۆڕشی ئەیلوول، چ٢، نوسینگەی تەفسیر، هەولێر، ٢٠١٦، ل١٦٣.

(٤) بۆ زانیاریی دەربارەی بەرەکانی شەڕ و ناوی فەرماندەکان، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل١١٦و ١٢٥.

(٥) شڤان ئەحمەد عەبدولقادر، س.پ، ل٢١١.

خەڵکـی مەدەنـی بەکارهێنـا، ئەمـەش ئەوەنـدەی دیکـە خەڵکـی تووڕەتـر و لاگیرترکـرد لـە دەسـەڵاتیی عەبدولسـەلام عـارف، جگـە لـەوەش ناکۆکـی لـە نێـوان دەسـەڵاتدارانی عێـراق هەبـوو، شکسـتی سـوپا لـە بەرەکانـی شـەڕ و بەفیڕۆدانـی سـەرمایەکی زۆر و زیانێکـی زۆری پێگەیاندبـوو[1]، ئەمـەش وایکـرد عەبدولسـەلام عـارف لـە (١٨ی تشرینـی دووەمـی١٩٦٣)، بەعسییەکان لـە دەسـەڵات دوور بخاتـەوە[2]، شـوێنەکانیان بـە نزیکەکانـی خـۆی پـڕ کـردەوە، عەبدولسـەلام عـارف بەتـەواوی دەسـتی گـرت بەسـەر دامودەزگاکانـی دەوڵـەت[3]، ئەنجوومەنـی سـەرکردایەتیی شۆڕشـی دیـاری کـرد. خۆیشـی بـووە سـەرۆکی ئەنجوومەنەکـە، هەروەهـا حکومەتێکـی نوێـی بـە سـەرۆکایەتی تاهیـر یەحیـا (١٩١٣-١٩٨٦) دامەزرانـد[4]. بـە مەبەسـتی نزیکبوونـەوەی لـە کـورد، دوای چەنـد هەوڵێـک بـۆ دانوسـتان، لـە ئەنجامـدا ڕێککەوتننامـەی (١٠ی شـوبات ١٩٦٤) هاتـە ئـارا[5].

ڕێککەوتنـی (١٠ی شـوبات) سـەرەتایەک بـوو بـۆ دروسـتبوونی ناکۆکـی نێـوان دوو گرووپـی سـەرەکیی (پ.د.ک) (گرووپـی مەکتەبـی سیاسـی و سـەرکردایەتی بارزانـی)، لـە ئاکامـدا ژمارەیـەک لـە ئەندامانـی کۆمیتـەی ناوەنـدی لـە نێویشـیاندا برایـم ئەحمـەد سـکرتێری حـزب و جـەلال تاڵەبانـی ئەندامـی مەکتەبـی سیاسـی لـە شـۆڕش جیابوونـەوە، چونکـە پێیـان وا بـوو ئـەم ڕێککەوتنـە خواسـتە نەتەوەیییـەکانی کـوردی بەدەسـت

(١) تۆفیـق نـوری بـەگ، بیـرەورەی مێژوویـی لـە تێڕوانینـی کوردێکـی نەتەوەیـی بەرامبـەر شـۆڕشی ئەیلـول ١٩٦١، چاپخانـەی تـاران، ب.ش، ٢٠٢٠، ل١٠٧.

(٢) حبیب محمد کریم، م.س، ص٨٩.

(٣) سیرجـی. ج. ئیدمونـز، کێشـەی کـورد، و: ئەبوبەکـر سـاڵح ئیسماعیـل، چ٣، چاپخانـەی ڕۆکسـانە، هەولێـر، ٢٠١٨، ل١٤.

(٤) شـێرکۆ فەتحـولا عومـەر، پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان و بزوتنـەوەی ڕزگاری خـوازی نەتـەوەی کـورد لـە عێراقـدا ١٩٤٦-١٩٧٥، و: سـوارە قەڵادزەیـی، چاپخانـەی شـەهید ئـازاد هەورامـی، ب.ش، ٢٠١٣، ل٢١٠.

(٥) ڕێککەوتنامـەی ١٠ی شـوبات: لـە نێـوان حکومـەتی عێـراق و مسـتەفا بارزانـی ئیمـزا کـرا، بەپێـی ئـەو ڕێککەوتننامەیـە، حکومـەت دانـی نـا بـە مافـە نەتەوەیییەکانـی کـورد لـە چوارچێـوەی عێراقـدا، هەروەهـا ڕازی بـوو لەسـەر دەرکردنـی لێبوردنـی گشـتی و قەرەبووکردنـەوەی ئـەو زیانانەی بەر ناوچەکانی کوردسـتان کەوتبـوو، هەروەهـا گێڕانـەوەی بەڕێوەبەرایەتییـە ناوخۆییـەکان بـۆ کوردسـتان، بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: مسـعود بـارزانی، بـارزانی و...، بەرگـی سـێیەم، بـەشی یەکـەم، ل١٦٠.

نەخستووە[١]، جیابوونەوەکە کاریگەری هەبوو لەسەر دابەشبوونی پێشمەرگە بەسەر هەر دوو بەرە، ململانێیەکی خوێناوی لە نێوان گرووپی مەکتەبی سیاسی و بارزانی بەدوادا هات[٢]، ئەمەش وای کرد حکومەت دەرفەت وەربگرێت بۆ هێرشکردنە سەر ناوچەکانی باشووری کوردستان، بۆ ئەم مەبەستە لە (نیسانی ١٩٦٥)، سوپا هێرشی کردە سەر ناوچە جیاجیاکانی کوردستان، بۆ ڕێگەگرتن لەو پەلامارە سەربازییە لەشکری پێشمەرگە لە شەڕەکانی (سەفین، پیرەمەگروون، قەرەداخ، ئەزمەڕ و چوارتا) ڕووبەڕووی سوپای عێراق بوونەوە[٣]. لە ناوچەکانی بادینان چەندین ڕووبەڕووبوونەوەی چەکداریی پێشمەرگە و سوپای عێراق ڕوویدا، شکستی سوپای عێراق لەم شەڕانە، لە دەرەوەدا دەنگدانەوەی زۆری هەبووە[٤]

شیاوی ئاماژەیە لە (٢١ی ئەیلوولی ١٩٦٥) عەبدولڕەحمان بەزاز (١٩١٣-١٩٧٣)، وەزارەتێکی نوێی پێکهێنا، ناوبراو کەسایەتییەکی مەدەنی بوو، ویستی چارەسەری ئاشتیانەی لەگەڵ کورد هەبوو، بەڵام ڕێگری و کۆسپ لەبەردەم کارەکانی زۆر بوو، لە (١٣ی نیسانی١٩٦٦) عەبدولسەلام عارف لە ئەنجامی کەوتنە خوارەوەی فڕۆکەکەی گیانی لەدەست دا، عەبدولڕەحمان عارف (١٩١٦-٢٠٠٧) برای جێگای گرتەوە[٥]، لە هەمان کاتدا مستەفا بارزانی بۆ ئەوەی دەرفەتێک بە سەرۆک کۆماری نوێ بدات و هەڵوێستی بەرانبەر کێشەی کورد بزانێت، بڕیاری دا بۆ ماوەی مانگێک شەڕ ڕابگرێت[٦]، بەڵام حکومەتی عێراق سوور بوو لەسەر ڕووبەڕووبوونەوەی کورد، بەردەوام لە پلاندانان و ئامادەکاریی سەربازی بوو. حکومەت پێشتر پلانێکی لە

(١) فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا، بارودۆخی سیاسی کوردستان- عێراق ١١ مارتی ١٩٧٠- ١١ مارتی ١٩٧٤، چاپخانەی منارە، هەولێر، ٢٠٠٨، ل٢٧.

(٢) هەوراز جەوهەر مەجید، شاری سلێمانی ١٤ تەمموزی ١٩٥٨- ١٧ تەمموزی ١٩٦٨، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٢، ل١٦٧.

(٣) بۆ زانیاری دەربارەی شەڕەکان، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل١٩٣-١٩٩؛ هاوکار کریم حەمەشەریف، س.پ، ل١٧٩-١٨٠.

(٤) شازین هێرش محمد، س.پ، ب٢، ل ٢٦٧.

(٥) زینب عبدالحسن الزهیري، عبدالرحمن عارف ودوره السیاسي في العراق (١٩٦٦-١٩٦٨)، دار اسامة للنشر والتوزیع، الأردن- عمان، ٢٠١٢، ص٢٩؛ فەرەیدون عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا، س.پ، ل٢٩.

(٦) جەمال نەبەز، کوردستان و ...، ل١٧٤.

ژێـر نـاوی (توكلـت علـى اللـه) دارِشـتبوو، نەخشـەی پلانەکـە وا دانرابـوو، (١٥-١٦ی نیسـانی ١٩٦٦) دەسـت پێبکرێـت، بـەڵام مردنـی عەبدولسـەلام پلانەکـەی دواخسـت[١]، بـۆ ڕۆژی (٢ی ئایـاری ١٩٦٦)، پلانەکـەش بریتیبـوو لـەوەی: (یەکـەم- ڕۆڵـی گرنـگ بدرێـت بـە گرووپـی مەکتەبـی سیاسـی (پ.د.ک). دووەم- هێرشـکردنە سـەر ناوچەکانـی چیـای (زۆزک و هەندرێـن)، حکومـەت مەبەسـتی بـوو ناوچەکانـی (هەولێـر، سـلێمانی و کەرکـووک) لـە ناوچەکانـی (موسـڵ و زاخـۆ) دابـڕێـت. سـێیەم- پەنابـردن بـۆ سیاسـەتی پەرتکـە و زاڵبـە، واتـە لێدانـی خۆبەخـۆی کـوردەکان، لـە ڕێگـەی لێدانـی شـۆڕش لـە لایـەن ئاغـا کـوردەکان، کـە لـە لایـەن حکومەتـەوە پاڵپشـتی دەکـران)[٢]

ژمـارەی هێزەکانـی سـوپای عێـراق نزیکـەی (١٥) هـەزار سـەرباز بـوو، هێرشـەکە لـە شـەوی (٢|٣ی ئایـاری ١٩٦٦) کرایـە سـەر سـەنگەرەکانی پێشـمەرگە، لـە چیاکانـی زۆزک و هەندرێـن لـە ناوچـەی ڕەوانـدز[٣]، لـە چیـای زۆزک هێزەکانـی خۆشـناوەتی و هێـزی بـارزان بەرگرییـان کـرد، لـە چیـای هەندرێنیـش هێزەکانـی پێشـمەرگە و حزبـی شـیوعی بەرگرییـان کـرد، ئامانجـی سـوپای عێـراق لـە داگیرکردنـی هەندرێـن و زۆزک، گرتنـی سـەرکردایەتیی شـۆڕش بـوو لـە ناوچـەی باڵـەک[٤]. بـەڵام سـەرکەوتوو نەبـوو، بۆیـە هەوڵەکانـی سـوپا بـۆ گرتنـی ناوچەکـە چـڕ بـووەوە، سـوپای عێـراق زیاتـر لـە (٦) جـار هەوڵـی گرتنـی پێگەکانـی پێشـمەرگەیان داوە، بـەڵام دووچـاری شکسـت هاتـوون[٥]، هەربۆیـە ستراتیـژی سـەربازیی هێزەکانـی پێشـمەرگە لە بەرگری بۆ هێرشبردن گـۆڕا[٦]، لە (١٢ی ئایاری ١٩٦٦) لە هێرشـێکی

---

(١) دیـدار لەگـەڵ شـەوکەت سلێمان حەسـەن، هەولێـر، ٢٠٢٢/٥/٢٣. لـە سـاڵی (١٩٣٧) لـە سـلێمانی لـە دایکبـووە، لـە (١٩٦١) کۆلێـژی پۆلیسـی تـەواو کـردووە، لـە (٢٨ی کانوونـی یەکەمـی ١٩٦١) پەیوەنـدی بـە شۆڕشـی ئەیلولـەوە کـردووە. یەکەمیـن دەزگای بێتەلی لە شۆڕشـی ئەیلـول دامەزراندووە، بەرپرسـی دەزگای بێتـەل بـوو لـە شۆڕشـی ئەیلـول تـا نسـکۆی (١٩٧٥)، دواتـر چووەتـە دەرەوەی وڵات

(٢) شوان محەمەدئەمین خۆشناو، هەولێر لەنێوان ساڵانی ١٩٦٣-١٩٧٠...، ل٢١٢.

(٣) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل٢١٦.

(٤) مەغدید حاجی ئەمین، چەند بابەتێکی مێژوویی، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٤، ل١٩١.

(٥) شـلۆمۆ نەکدیمـۆن، مۆسـاد لـە عێـراق و وڵاتـانی دراوسـێ، و: ڕەهەنـد عەبدولغەفـور، ب.ش، ٢٠١١، ل١٩٤-١٩٥.

(٦) زرار سـلێمان بـەگ دەرگەڵەیـی، بیرەوەرییەکانـم لـە سـاڵانی ١٩٤٣-١٩٧٧، چاپخانـەی ڕەهەنـد، سـلێمانی، ب.س، ل٤١٦.

پێچەوانەدا ئەو ناوچانەیان لە سوپای عێراق وەرگرتەوە، کە پێشتر دەستیان بەسەردا گرتبوو، زیانەکانی سوپای عێراق لەم شەڕەدا کوژرانی (٣٥٠) سەرباز و موستەشار و برینداربوونی (٦٥٠) سەرباز بوو، هەروەها زیانەکانی پێشمەرگەش شەهیدبوونی (١٥) بوو[١]، پێشمەرگە لەم شەڕەدا دەستی بەسەر تۆپخانەی سوپادا گرت، ژمارەیەکی زۆری چەک و جبەخانە کەوتە دەستی پێشمەرگە[٢].

شکستی سوپا لە گرتنی سەرکردایەتیی شۆڕش، حکومەتی گەیاندە ئەو بڕوایەی کە ڕووبەڕووبوونەوەی هێزەکانی پێشمەرگە ئەستەمە لەو دۆخەدا کە سوپاکەی بەرامبەر هێزی پێشمەرگە تێکشکابوو، بۆ ڕێکخستنەوەی هێزەکانی و کوشتنی کات حکومەتی عێراق داوای دانوستانی کرد، لە (١٣ی حوزەیرانی١٩٦٦) دانوستان دەستی پێکرد[٣]، دواجار ڕێککەوتننامەی (٢٩ی حوزەیرانی) لێکەوتەوە[٤]. دوای ڕێککەوتننامەی (٢٩ی حوزەیران) تا ڕادەیەک باشووری کوردستان ئارامی بەخۆییەوە بینی، بەڵام حکومەت لە جێبەجێکردنی ڕێککەوتننامەکە سست بوو، ئەوەش لەبەر دوو هۆکار: یەکەمیان: بوونی ململانێی ناوخۆیی گرووپی مەکتەبی سیاسی و سەرکردایەتی بارزانی، کە شەڕی ناوخۆی بەدوای خۆیدا هێنا. دووەمیان: سەرکردە سەربازییەکانی عێراق دژی ڕێککەوتنەکە بوون بەردەوام بوون لە دژایەتی کردنی کورد[٥]

بە هۆی جێبەجێ نەکردنی ڕێککەوتنی (٢٩ی حوزەیران) پەیوەندییەکانی حکومەت

(١) علي سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ايلول١٩٦١، مطبعة خاني، دهۆک، ٢٠١٣، ص٩٥-٩٦.
(٢) زرار سلێمان بەگ دەرگەڵەیی، س.پ، ل٤٢٣.
(٣) شێرکۆ فەتحوڵڵا، س.پ، ل٢٣٥.
(٤) ڕێککەوتننامەی (٢٩ی حوزەیران): ئەم ڕێککەوتننامەیە لە (١٢) مادده پێکهاتبوو، ناوەڕۆکی بریتیبوو لەوەی کە زمانی کوردی بکرێتە زمانی فەرمی خوێندن لە کوردستاندا، هەروەها بەشداریکردنی کورد لە پایەکانی حکومەت، ناردنی قوتابیانی کورد بۆ دەرەوە بۆ مەبەستی خوێندن، لێبوردنی گشتی بۆ گیراوانی سیاسی، ڕێگەدان بە کاری سیاسی و ئازادیی ڕۆژنامەوانی. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: بورهان حاتەم گۆمەتاڵی، مستەفا بارزانی لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی عێراقدا ١٩٤٧-١٩٧٠، چاپخانەی دانیشفەڕ، هەولێر، ٢٠٢٢، ل٧٠؛ کاروان جوهر محمد، ئیدریس بارزانی ١٩٤٤-١٩٨٧، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، ٢٠١٩، ل١٣٥؛ شەریف هەژاری، جولانەوەی نەتەوەیی باشووری کوردستان (١٩٦١-١٩٨٢) لە بەڵگەنامەی وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا، و: یاسار شێرکۆ، چ٢، ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان، زانکۆی دهۆک، ل٣١.
(٥) فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا، س.پ، ل٣٠.

و سەرکردایەتیی شۆڕش ئاڵۆز بوو، حکومەت لە (٢ی حوزەیرانی ١٩٦٧) بە مەبەستی گفتوگۆ شاندێکی نارده لای بارزانی، داواکاریی شاندەکە لە بارزانی بریتیبوو لەوەی کە هێزی پێشمەرگە هیچ کردەوەیەکی سەربازی ئەنجام نەدات، لە کاتێکدا سوپای عێراق لە بەرەی جەنگی ئیسرائیل دان[١]. بەڵام حکومەت لە زۆر شوێندا، چالاکیی چەکداری دژی پێشمەرگە ئەنجام داوە، بۆ نموونە لە (١٤ی نیسانی ١٩٦٨) هێرشی کردووەتە سەر گوندی (عارەب کەند) لە دەشتی هەولێر، لە ئەنجامی ئەو هێرشەدا (٦) هاووڵاتی کوژراون. ئەمەش کاردانەوەی بەدوای خۆیدا هێناوە[٢].

دوای ئەوەی بەعسییەکان لە کوودەتایەکدا (١٧ی تەمووزی ١٩٦٨)، عەبدولڕەحمان عارف یان لە دەسەڵات دوور خستەوە، ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر (١٩١٤-١٩٨٢) بوو بە سەرۆک کۆمار، گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ لە پەیوەندییەکانی کورد و حکومەتی عێراق نەهاتە ئاراوە[٣]، چونکە لایەنگرانی شەڕ لە حکومەت زاڵ بوون[٤]. هەربۆیە حکومەتی عێراق بە هاوبەشی گرووپی مەکتەبی سیاسی لە (١٠ی تشرینی دووەمی ١٩٦٨) هێرشی کردە سەر بنکە و بارەگاکانی سەرکردایەتیی شۆڕش، شەڕەکە تاوەکو (کانوونی دووەمی ١٩٦٩) بەردەوامی هەبوو، حکومەت دەستی بەسەر چەند ناوچەیەکدا گرت، گرووپی مەکتەبی سیاسیش چەندین ناوچەیان دەستبەسەردا گرتبوو[٥]، ئەم بارودۆخە نیگەرانی ئێرانی لێکەوتەوە، هەربۆیە لە چالاکییەکی هاوبەشدا لە (١ی ئادار ١٩٦٩) لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان، بە یارمەتی شارەزایانی ئێرانی هێرشیان کردە سەر دەزگا نەوتییەکانی حکومەت لە کەرکووک[٦]، ئەنجامدانی چالاکییەکە و تەقینەوەی

(١) شیرزاد زکریا محمد، الحركة القومية الكردية في كردستان العراق ١٩٦١-١٩٦٨، ط٣، دار سپێرز للطباعة والنشر، دهۆک، ٢٠٠٦، ص٣١٩.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: الحزب الديمقراطي الكردستاني، مكتب سياسي، بيان حول تصريح ناطق العسكري في وزارة الدفاع العراقية، ١٩٦٨/٤/٢٣.

(٣) حامد محمود عيسى، المشكلة الكردية في الشرق الاوسط منذ بدايتها حتى سنة ١٩٩١، مكتبة مدبولي، القاهرة، ١٩٩٢، ص٢١٢.

(٤) شەریف هەژار، س.پ، ل٣٢.

(٥) برایم جەلال، س.پ، ل٣٩٠-٣٩١.

(٦) جيرارد جالديار، المأساة الكوردية، ت: عبدالسلام النقشبندي، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠٠٧، ص١٠٩؛ مەغدید حاجی ئەمین، س.پ، ل١٩٦.

بەشێک لە بیرە نەوتەکان، کاردانەوەی ناوخۆیی و دەرەکی بەدوادا هات[١]، دوابەدوای ئەو چالاکییە سوپای عێراق لە (ئاداری ١٩٦٩)، بە هێزێکی (٦٠،٠٠٠) سەربازی هێرشی کردە سەر ناوچەکانی کوردستان[٢].

بە هۆی شەڕە بەردەوامەکانی حکومەتی عێراق ناڕەزاییەک لە شەقامی عێراقی پەیدا ببوو، بودجەیەکی زۆری وڵات بۆ لایەنی سەربازی بەفیڕۆ دەچوو، سوپای عێراق شەکەت ببوو، بەشێک لە سەربازەکان بێزارببوون، لایەنی کوردیش پێویستی بە ڕێککەوتن هەبوو، بۆ ئەوەی لەو ماوەی ئاشتییەدا هێزەکانی ڕێک بخاتەوە، دانوستان لە نێوان حکومەتی عێراق و لایەنی کوردی دەستی پێکرد[٣]، دواجار هەردوولا گەیشتنە ڕێککەوتن، بەیاننامەی (١١ی ئاداری ١٩٧٠) ڕاگەیەنرا[٤]، **کە** بە وەرچەرخانێکی گرنگی مێژوویی دادەنرێت، چونکە بە شێوەیەکی فەرمی و نووسراو دان بە مافی کورددا بنرێت، لە ڕێککەوتننامەکەدا پێدانی مافی ئۆتۆنۆمی[٥]، جێگیر کرا، شارەکانی (هەولێر، دهۆک و سلێمانی)، لە لایەن سەرکردایەتیی شۆڕشی کوردستانەوە بەڕێوە دەبران، هەرچی شاری کەرکووک و ناوچە کێشە لەسەرەکانی دیکە بوو، ئەوا بەسترابوونەوە بە ئاسایی کردنەوەی دۆخەکە و ئەنجامدانی سەرژمێری لەو ناوچانە[٦]، لەگەڵ پێدانی چەندین مافی دیکە[٧]، کە کاریگەری هەبوو لەسەر خەباتی چەکداریی

---

(١) وەصفی حسێن، داستانا لێدانا گازخانە کەرکوک ١٩٦٩، چاپخانەی خانێ، دهۆک، ٢٠١٠، ل٢٧-٢٨.

(٢) گوینتەر دیشنەر، س.پ، ل٣٧٠.

(٣) نجم الدین یوسفی، س.پ، ل٥٤؛ ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٥)، ٦ی شوباتی ١٩٧٠، ل١.

(٤) محمد عبدالباقي العاني، ماذا يعني بيان السلام التأريخي ١١ آذار، وزارة الاعلام، ١٩٧٠/٧/١٦، ص١١.

(٥) ئۆتۆنۆمی: بریتییە لە توانای دەرکردنی یاسا بۆ خۆبەڕێوەبردن، ئەمەش مافی ناوچەیی هەرێمێکە لەناو دەوڵەت بۆ خۆبەڕێوەبردن، لە ڕێی دامودەزگای تایبەتی خۆییەوە. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: نەوشیروان شەریف سەعید، ئەزموونی ئۆتۆنۆمی لە باشووری کوردستان ١١ ئاداری ١٩٧٤-١١ ئاداری ١٩٩١، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، ٢٠١٧، ل٢٠.

(٦) ئارام ئەبوبەکر حەمەدئەمین، بارودۆخی سیاسی پارێزگای هەولێر ١٩٧٩-١٩٩١، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئاداب، زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، ٢٠١٦، ل١٣.

(٧) نەجمەدین عەبدوڵڵا ئیسماعیل، هەولێر لە نێوان ساڵانی ١٩٧٠-١٩٧٩، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٦، ل٦٨.

کورد و بەهێزبوونی پێگەی کورد[١]، لەڕووی سەربازییەوە لەم ڕێککەوتنەدا، بەشێک لە هێزی پێشمەرگە، وەک پاسەوانانی سنوور ناسێنران، کە بەسەر (١٢) فەوج دابەشکران، هەر فەوجێک (٥٠٠) پێشمەرگە بوو، لە سنوورەکانی باشووری کوردستان لە زاخۆ تا خانەقین جێگیرکران[٢]، هەروەها دیاریکردنی بودجەیەکی تایبەت بۆ پێشمەرگە کە نزیکەی (٥٠) هەزار دینار بوو، لەگەڵ پێدانی مووچەی مانگانەی (١٢) دینار بۆ هەر پێشمەرگەیەک[٣]، ئەمەش هەنگاوێکی گرنگ بوو، تا ڕادەیەک بار و گوزەرانی پێشمەرگەی باشتر کرد، هێزەکانی پێشمەرگە لەڕووی لۆجیستی و سەربازییەوە توانیان لەو ماوەیەدا گەشە بکەن[٤].

بارودۆخی کوردستان لە ماوەی ساڵانی (١٩٧٠-١٩٧٤) نە شەڕ نە ئاشتی بوو، حکومەتی بەعس خۆی لە جێبەجێکردنی ڕێککەوتنەکە دەدزییەوە[٥]، هەروەها چەند هەوڵی ڕووداوی تیرۆرکردن ڕوویدا، بۆ نموونە پیلانی تیرۆرکردنی ئیدریس بارزانی لە بەغدا لە (٦ی کانوونی یەکەمی١٩٧٠)[٦]، و مستەفا بارزانی لە (٢٩ی ئەیلوولی ١٩٧١)[٧]، هەرچەندە ئەم پیلانانە سەرکەوتوو نەبوون، بەڵام بارودۆخەکەی بەرەو ئاڵۆزی برد

سەرەڕای بوونی چەندین کێشە و گرفت، مستەفا بارزانی لە (٢٨ی حوزەیرانی ١٩٧٣) نامەیەکی ئاراستەی ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر کرد، داوای جێبەجێکردنی خاڵەکانی ڕێککەوتننامەی (١١ی ئاداری١٩٧٠) کرد، حکومەت جەختی لەسەر ناوچەکانی هەولێر و سلێمانی و دهۆک کردەوە بۆ پێدانی ئۆتۆنۆمی، بەڵام شاندی کوردی پێی وا بوو،

(١) با یادی ئادار هاندەری پتەوکردنی یەکێتی نیشتیمانیمان بێت، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٩)، ١٣ی مارتی ١٩٧٠، ل١.

(٢) فازڵ ڕەئووف، بەرەو خۆر، ب١، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشەنبیری، هەولێر، ٢٠٠١، ل٥٠.

(٣) شڤان ئەحمەد عەبدولقادر، س.پ، ل٣١٢.

(٤) مستەفا بارزانی، تێکۆشەر بارزانی لەبارەی مووچەی پێشمەرگە ئەدوێ، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٥٦)، ٦ی شوباتی ١٩٧١.

(٥) جمال الغیطاني، الجیش العراقي حراس البوابة الشرقیة من حرب تشرین اول (اکتوبر) الی حرب الشمال، بیروت، د.ت، ص٧٤.

(٦) یۆنان هورمز، بیرەوەرییەکانم لە شۆڕشی کوردستان دا، و: ئەبوبەکر ساڵح خۆشناو، چاپخانەی خانێ، دهۆک، ٢٠٠٨، ل١٥٦.

(٧) فاتیح رسول، لە کاروانێکی دوور و درێژ، ستۆکهۆڵم، ١٩٩٧، ل٢١١.

دەبێت ناوچە جێ ناکۆکەکان (کەرکووک، شنگال و بەشێکی مووسڵ)یش بگرێتەوە، ئەمەش خاڵی سەرەکی ناکۆکی نێوان هەر دوولا بوو، بۆیە گفتوگۆکان بە بنبەست گەیشت، حکومەت تاک لایەنە لە (١١ی ئاداری ١٩٧٤) بڕیاری (ئۆتۆنۆمی)دا[١]. دوای بڵاوکردنەوەی یاسای حوکمی ئۆتۆنۆمی، مۆڵەتی (١٥) ڕۆژیان بۆ (پ.د.ک) دانا کە بەو بڕیارە ڕازی بێت[٢]، بەڵام سەرکردایەتی سیاسیی کورد، ئەم بڕیارەی ڕەتکردەوە[٣]، چونکە ناوچەکانی: (کەرکووک، خانەقین، شێخان، زومار و شنگال) لە چوارچێوەی بڕیارەکەدا نەبوون، (پ.د.ک) داوای کرد جێبەجێکردنی ئەم بڕیارە دوابخرێت، دواتر ڕێککەوتنی لەسەر بکرێت[٤]، بەڵام حکومەتی عێراق سوور بوو لەسەر جێبەجێکردنی بڕیارەکە، ئەمەش وایکرد پەیوەندییەکان بەرەو گرژی بڕوات و شەڕ دەست پێبکاتەوە.

سوپای عێراق لە (٢٣ی نیسانی ١٩٧٤) هێرشی سەربازی بۆ سەر کوردستان دەست پێکردەوە[٥]، شەڕ و پێکدادانی قورس لە نێوان پێشمەرگە و سوپای عێراق ڕوویدا[٦]، لە بەرەی هەولێر سوپای عێراق هێرشی کردە سەر هێزی دەشتی هەولێر و هێزی سەفین، ئەم دوو هێزە لە ئامادەباشی تەواودا بوون و بەرگرییان کرد[٧]. لە بەرەی بادینان سەرەتا هێزەکانی پێشمەرگە بەرگرییان کرد، بەڵام سوپای عێراق توانی دەست بەسەر ناوچەکەدا بگرێت، بۆیە بەپێویست زانرا لەشکری بادینان بەرەو ناوچە شاخاوییەکان پاشەکشە بکەن، دواتر سەرکردایەتیی شۆڕش بڕیاری بە دانانی

(١) نەوشیروان شەریف سەعید، س.پ، ل١٩.

(٢) صەدام دەربارەی ئۆتۆنۆمی کوردستان ئەدوێ، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٢٠٩)، ١٥ی ئاداری ١٩٧٤، ل١.

(٣) ساکار ڕەجەب محەمەد، کاریگەری جەنگی سارد لەسەر شۆڕشی ئەیلول لە ماوەی ساڵانی (١٩٦١-١٩٧٥)، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، کۆلێژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٥، ل١٠١؛ عماد يوسف قدورة، التأثيرات الأقليمي والدولي في القضية الكردية في العراق (دراسة ١٩٧٢-١٩٧٥)، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، الدوحة، ٢٠١٦، ص٣٠.

(٤) قيادة فرع الحزب الديمقراطي الكردستاني في الخارج، بيان تقيم الوضع الحركة تحررية للشعب الكردي في العراق، ١٦/تموز/١٩٧٥، ص٢.

(٥) سەنگەر ئیبراهیم خۆشناو، ڕووداوە سەربازییەکانی شۆڕشی ئەیلوول، چاپخانەی دانیشفەر، هەولێر، ٢٠٢٢، ل١٠٩.

(٦) نەجمەدین عەبدوڵڵا ئیسماعیل، س.پ، ل١٣١.

(٧) خورشید شێرە، خەبات و خوێن، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٦، ل٢٦٦-٢٦٧.

سێ هێڵی بەرگری دا[١]، بەڵام هێرشەکانی سوپای عێراق زیاتر بۆ ناوچەکانی سەرکردایەتی بوو[٢]، مولازم یونس ڕۆژبەیانی کە سەرپەرشتی بەرەی زۆزک -گەرووی عومەر ئاغای دەکرد دەڵێت: «حکومەتی عێراق مەبەستی بوو سەرکردایەتیی شۆڕش بگرێت بۆ ماوەی یەک ساڵ لە هێرشی بەردەوام دووچاری شکستێکی گەورە بوو لەڕووی ماددی و مرۆیی و سەربازی»[٣]

لە هێرشەکانی سوپای عێراق، بۆ ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی شۆڕش، هێزی ئاسمانی بۆردومانی ناوچەکانی دەکرد، تەنانەت خەڵکی مەدەنیش بەدەر نەکران لە بۆردومانەکانی فڕۆکە، هێزی دژە ئاسمانیی شۆڕش بەرپەرچی فڕۆکە جەنگییەکانی سوپای عێراقی دەدایەوە، توانیان لە حاجی ئۆمەران ناوچەی ڕایات فڕۆکەیەک بخەنە خوارەوە[٤]. ئەو شکستانەی کە لەڕووی ماددی و مرۆییەوە بەر سوپای عێراق کەوتن[٥]، ئەو وڵاتەی بەرەو دۆخێکی ئاڵۆز بردبوو، بۆیە هەوڵی نزیکبوونەوە لە ئێران درا[٦]. لە لایەکی دیکە ئێران بۆ گەیشتن بە خواستەکانی، کوردی وەکو چەکێکی بەهێز دژی عێراق بەکار دەهێنا، لەبەرانبەردا عێراق هەڵوێستی لاواز و شەکەت بوو، ئامادەبوو سازش بکات و دەست هەڵبگرێت لە بەشێک لە خاکەکەی بۆ ئێران، بەرانبەر بەوەی ئێران سەرجەم یارمەتییەکانی بۆ

---

(١) سەنگەر ئیبراهیم خۆشناو، س.پ، ل١٨١-١٨٢.

(٢) ئەرسەلان بایز ئیسماعیل، ڕاگەیاندنی شۆڕش و بزوتنەوەی شیعری کوردی، چاپخانەو ئۆفیستی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠١، ل٥٣.

(٣) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢/٤/ ٢٠٢١. ناوبراو لە (١٩٤٤) لە شێخان لە دایکبووە، لە (١٩٦١) چووەتە کۆلێژی سەربازی، لە (١٩٧١) پەیوەندی بە هێزی پێشمەرگەی کوردستانەوە کردووە، لە (١٩٧٤) بووەتە بەرپرسی میحوەری زۆزک، لە کۆنگرەی (٩) پارتی بووەتە ئەندامی سەرکردایەتی، لە دوای ڕاپەرین (١٩٩٢) بووەتە ئەندامی پەرلەمانی کوردستان، لە (١٩٩٣) بووەتە وەزیری ناوخۆ، لە کۆنگرەی (١٣)ی پارتی بووەتە ئەندامی سەرکردایەتیی

(٤) نوری حەیدەر هوشیار، بێ تەل وەچەرخانێکی نوێبوو لە شۆڕشی ئەیلوولدا، چاپخانەی بزاڤی ڕۆشەنبیری سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٢٢٤؛ علوان حسون العبوسي، القدرات والأدارات الاستراتيجية لسلاح الجو العراقي في الفترة ١٩٣١-٢٠٠٣، الاكاديميون للنشر والتوزيع، المملكة الاردنية- عمان، ٢٠١٤، ص١٤٣.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی زیانەکان، بڕوانە: سەنگەر ئیبراهیم خۆشناو، س.پ، ل٢٥٧-٢٥٩.

(٦) نەجمەدین عەبدڵلا ئیسماعیل، س.پ، ل١٤٥؛ کۆن کۆگلن، سەدام و ژیانی نهێنی، و: لوقمان باپیر، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠٠٩، ل١٩١.

کـورد بوەسـتێنێت[١]، هەروەهـا ئەمریـکا و یەکێتـی سـۆڤیەت هەوڵێکـی زۆریـان دا بـۆ لێـک نزیـک کردنـەوەی عێـراق و ئێـران لـە یـەکتر، وڵاتانـی هەرێمییـش بـە تایبـەت تورکیـا، ڕۆڵێکـی دیـاری هەبـوو لـە ڕێککەوتنـی هـەردوو دەوڵـەت[٢]

لـە دوای چەندیـن کۆبوونـەوەی ئاشـکرا و نهێنـی، (٦ی ئـاداری ١٩٧٥) عێـراق و ئێـران لـە کۆنگـرەی سـەرانی ئۆپێـک بـە ناوبژیوانـی جەزائیـر ڕێککەوتـن[٣]. دوای بڵاوبوونـەوەی هەواڵـی ڕێککەوتـن مسـتەفا بارزانـی، بـە مەبەسـتی گفتوگـۆ سـەردانی ئێرانـی کـرد، شـای ئێـران ڕایگەیانـد: «ئێمـە کۆتایـیمان هێنـاوە بـە ناکۆکییەکانمـان، لەگـەڵ عێـراق ڕێککەوتوویـن، بۆیـە ئێمـە سـنوور دادەخەیـن، یارمەتـی و کۆمەکـی ئێـوە ناکەیـن، خۆتـان سەرپشـکن لـەوەی ئەگـەر درێـژە بـە شـەڕ بـدەن، ئـەوە پەیوەنـدی بە خۆتانـەوە هەیـە»[٤]. عێـراق لـەم ڕێککەوتنـە مەبەسـتی بـوو دەسـەڵاتی خـۆی لـە کوردسـتان جێگیر بـکات، بۆیە دەیویسـت ڕێگـر بێـت لـە سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکـداری و کۆنترۆڵکردنـی سـنووری عێـراق و جێگیرکردنـی هێـز تێیـدا. لـە بەرانبـەردا ئێـران سـەرکەوتنی کـوردی لـە عێـراق بـە مەترسـی زانیـوە لەسـەر یەکپارچەیـی خاکـی ئێـران[٥]. لـەم دۆخـەدا سـەرکردایەتیی شـۆڕش لـە (١٩ی ئـاداری ١٩٧٥) بڕیـاری کۆتایـی هاتنـی شـۆڕشـی دا[٦]. چەنـد هۆکارێکـی ناوخۆیـی و دەرەکـی دیکـەش ڕۆڵیـان لـە بڕیـاری کۆتاییهێنـان بـە شـۆڕشـی ئەیلـوول هەبـوو[٧].

---

(١) نەوشـیروان مسـتەفا ئەمیـن، لەکەنـاری دانوبـەوە بـۆ خـڕی ناوزەنـگ دیـوی نـاوەوەی ڕوداوەکانی کوردسـتان ١٩٧٥-١٩٧٨، ب.ش، ١٩٩٢، ل٢٣؛ الاتحـاد الوطنـي الكردسـتاني، النصر للثـورة العراقية الديمقراطية المندلعـة في جبـال الكردسـتان، اواسـط أيلـول ١٩٧٦.

(٢) نەجمەدیـن عەبـدوڵڵا ئیسماعیـل، س.پ، ل١٤٦؛ فلـک الديـن كاكەيـي، القـذافي والقضيـة الكرديـة، ط٣، مؤسسـة اراس للطباعـة والـنشر، اربيـل، ٢٠٠٨، ص٢٠٢.

(٣) کامـەران بابـان زادە، ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر و ڕەهەندەکانی لەسـەر کێشـەی کورد، چاپخانـەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٣، ل١١٧.

(٤) عومـەری سـەید عـەلی، هەنـدێ لایـەن و ڕەوتی مێژوویـی و سـەرەتای دامەزرانـدنی یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان، گۆڤـاری ڕێبـازی نـوێ، ژ(١٩)، ٢٠٠٠، ل٤١-٤٢.

(٥) عـەلی تەتـەر نێروەیـی، بزاڤـی ڕزگاری خـوازی نەتەوەیـی کـورد لەکوردسـتانی عێراق لە سـاڵەکانی جەنگی عێـراق و ئێرانـدا (١٩٨٠-١٩٨٨)، چ٢، چاپخانـەی ڕامـی، ئێـران، ٢٠١٩، ل٢٩.

(٦) ئارام ئەبوبەکر حەمەدئەمین، س.پ، ل١٨.

(٧) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: سـەروەر عەبدولـڕەحمان عومـەر، بۆ ئـەوەی مێـژوو دووبارە نەبێتـەوە لەژێر ڕۆشـنایی هـۆکارەکانی هەرەسی شـۆڕشی ئەیلول، سـلێمانی، ٢٠٠٨، ل١٩بـەدواوە

خەباتی چەکداریی کورد لە ماوەی (١٩٦١-١٩٧٥) بە قۆناغێکی گرنگ و هەستیاردا تێپەڕیوە، سەرەڕای کەموکوڕییەکان شۆڕشی ئەیلوول هەموو باشووری کوردستانی گرتبووەوە، سەرەڕای ناهاوسەنگیی هێز لە ڕووی چەک و تەقەمەنییەوە، هێزەکانی پێشمەرگە لە زۆربەی بەرەکانی شەڕ سەرکەوتوو بوون، ئەمەش وایکرد حکومەت بۆ کۆتاییهێنان بە شۆڕشی کورد لەگەڵ ئێران ڕێک بکەوێت، لەبەر ئەوە نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) بۆ کورد شکستێکی سیاسی بوو نەک سەربازیی

بەشی یەکەم

سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان

(١٩٧٦-١٩٧٩)

تەوەری یەکەم

هۆکار و هەلومەرجی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری

باسی یەکەم

هۆکارەکانی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری

دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی دوای نسکۆی (١٩٧٥)، کارێکی ئاسان نەبوو. لەبەر ئەوەی ڕێککەوتننامەی جەزائیر (١٩٧٥)، دۆخەکەی لە بەرژەوەندیی عێراق یەکلایی کردەوە. لەو ئاکامەدا سەرۆک کۆماری عێراق (ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر) گوتویەتی: خەباتی چەکداریی کورد «بۆ هەتاهەتایە کۆتایی هات»[١]. دوای نسکۆ بۆشاییەکی گەورە لە کوردستان دروست ببوو، ئەمەش دەرفەتی بە حکومەتی عێراقدا، بۆ جێبەجێ کردنی خواست و ویستەکانی بۆ لەناوبردنی دۆزی نەتەوەیی کورد و گۆڕینی دیموگرافیای کوردستان[٢]، لەم بارەیەوە چەند سیاسەتی بە ئاراستەی تواندنەوەی نەتەوەی کورد لە بۆتەی عەرەبیدا نا، وەك:

١- سیاسەتی ڕاگواستن و بە عەرەبکردن:

دوای نسکۆی شۆڕشی ساڵی (١٩٧٥)، حکومەتی عێراق بۆ ڕێگری لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری، کەوتە پیادەکردنی ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان، هەروەک سەددام حوسێن ڕای

(١) الاتحاد الوطني الكردستاني، بيان بمناسبة الذكرى الرابعة عشر لثورة ايلول، ١١/ ايلول/١٩٧٥؛ مەسعوود بارزانی، بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاری خوازی کورد ١٩٧٥-١٩٩٠ شۆڕشی گوڵان، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، چاپخانەی ڕۆکسانا، ب.ش، ٢٠٢١، ل١٩.

(٢) سامي شورش، كردستان والاكراد/ الحركة القومية والزعامة السياسية (ادريس بارزاني نموذجا)، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، أربيل، ٢٠٠١، ص١٣٧.

گەیاندبوو: «نیازی وایە خەڵکی ناوچەکانی سنووری تورکیا و ئێران ڕاگوێزن بە قووڵایی (٢٥-٣٠)» کم بەمەش خواستێکی لە مێژینەی بەدی هێنا، ئەویش گەڕانەوەی دەسەڵاتی ڕەهابوو بۆ ناوچەکانی کوردستان[١]. لە ماوەی (١٩٧٥-١٩٧٦) سەدان هەزار خێزانی کوردی بۆ باشووری عێراق ڕاگوازراون، کە لە بارودۆخێکی سەختدا دەژیان[٢]. لە سایەی ئەم سیاسەتەدا زۆر خێزانی کوردی لە ناوچەکانی کەرکووک، شنگال، خانەقین و شێخان بۆ خوارووی عێراق ڕاگواست، سەدان گوندی کوردی چۆڵ کران و عەرەبی تێدا نیشتەجێ کران[٣]. گوندە ڕاگوێزراوەکانی شارەکانی هەولێر، سلێمانی، کەرکووک و دهۆک، لە ماوەی ساڵانی (١٩٧٤-١٩٧٦)، بریتی بووە لە (١٢٢٦) گوند دوای ڕاگواستنی دانیشتوانەکەی تێکدراون[٤]. بیانووی حکومەت بۆ چۆڵکردن و تێکدانی ئەو گوندانە و جێگیرکردنی سوپا تیایاندا، هەژمارکردنیان بووە بە ناوچەی ئەمنی و ستراتیژی[٥]، بەڵام ڕاستییەکەی بۆ ئەوە بوو کە قووڵایی پشتگیری بۆ پێشمەرگە نەهێڵێت و سەرچاوەی ژیان و خواردنیان لێ ببڕێت. هەروەها بۆ دابڕینی ئەم بەشەی کوردستان بوو لە پارچەکانی دیکە[٦].

هەرچی سەبارەت بوو بە بەعەرەبکردن، حکومەتی عێراق بە مەبەستی سڕینەوەی مۆرکی کوردی، لە ناوچە کوردییەکاندا کەوتە جێبەجێکردنی گۆڕینی ناوە کوردییەکان بۆ ناوی عەرەبی[٧]، بەپێی مەرسومێکی کۆماری ژمارە (٤١) ناوی پارێزگای کەرکووک بۆ (التأميم) گۆڕا، ئامانجی حکومەت لەم سیاسەتەی ئەوەبوو ڕوخسارێکی عەرەبی بەو ناوچانە ببەخشێت کە زۆرینەی دانیشتووانی کوردن، تەنانەت بە عەرەبکردن گوندەکانی دەوروبەری کەرکووکی گرتەوە بە پێی بڕیاری ژمارە (١١٩٤٤)ی ئەنجوومەنی پارێزگای کەرکووك، ناوی گوندەکانی سەر بەناحیەی

(١) سنور سەباح سدیق، مێژووی سیاسەتی بەعەرەبکردن لە پارێزگای کەرکوک ١٩٦٣-١٩٩١، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٩، ل١٠١؛ گۆران ئیبراهیم ساڵح، دۆزی کورد لە بازنەی پەیوەندییەکانی ئەمەریکا و عێراق دا ١٩٧٥-١٩٩٠، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٣، ل١٥٧.

(٢) ڕێکخراوی (ViSdP)ی ئەڵمانی، کوردستان گەورەترین هێرش بە چەکی کوشندەی کیمیایی لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانییەوە دژی کوردەکانی عێراق، و: ناسیح ئیبراهیم دزەیی، چاپخانەی خانێ، دهۆک، ٢٠٠٨، ل٢١.

(٣) ی.ن.ك، بەیاننامە، جەماهیری زۆرلێکراوی کوردستان یەکگرن، ١٩٧٦/٩/١.

(٤) سامي عبدالرحمن، من اوراقي، مطبعة گەل، کوردستان، كانون الثاني ١٩٩١، ص١٣٩؛ دلێر ئەحمەد حەمەد، مێژووی جولانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٧٥-١٩٩١) چاپخانەی کارۆ، سلێمانی،٢٠١٩، ل٢٧-٢٨.

(٥) جەلال ئیڵنجاغی، لە شارەوە بۆ شاخ، ب١، ب.ش، ٢٠٠٦، ل٣٣.

(٦) تەلبەندکردنی ئۆردوگاکان بۆچی، گۆڤاری کۆمەڵە، ژ(١)، خولی سێیەم، کانوونی دووەمی ١٩٨٥، ل٢٢.

(٧) نەجم سەنگاوی، باشووری کوردستان ڕووداو و دەستکەوتەکان لە ١٩٠٠ تا ٢٠١٦، چاپخانەی چوارچرا، سلێمانی، ٢٠١٧، ل٤١٥.

(قەرەحەسەن) بۆ ناوی عەرەبی گۆڕان[١]، بۆکەمکردنەوەی ڕێژەی کورد لە پارێزگای کەرکووک بەپێی مەرسومێکی کۆماری ژمارە (٦٠٨) لە (١٥ی کانوونی یەکەمی ١٩٧٥)، قەزاکانی کەلار و چەمچەماڵ، لە پارێزگای کەرکووک جیاکرانەوە خرانە سەر پارێزگای سلێمانی، بەپێی هەمان مەرسوم قەزای کفری لە پارێزگای کەرکووک جیا کرایەوە و خرایە سەر پارێزگای دیالە[٢]. لەلایەکی دیکەوە ناوی شەقامە گشتییەکان لە کەرکووک، خانەقین، شنگال، ئاکرێ، تەلەعفەر و خانەقین گۆڕان بۆ ناوی عەرەبی، لە چوارچێوەی سیاسەتی بەعەرەبکردن و سڕینەوەی ناسنامەی کوردستانیبوون حکومەتی عێراق ئەو ناوچانەی لە شارەکانی هەولێر، سلێمانی و دهۆک لە ناوچەی ئۆتۆنۆمی جیاکرانەوە[٣]. سیاسەتی بەعەرەبکردن کاری کردە سەر دۆخ و گوزەرانی هاووڵاتییانی کورد لە کەرکووک، حکومەت ڕێژەیەکی زۆر لە کرێکارانی عەرەبی لە کەرکووک نیشتەجێ کرد، لە بەرامبەردا کرێکار و فەرمانبەرانی کوردی لە شارەکە دەرکرد[٤]. مەبەستێکی دیکەی حکومەت لە هێنانی عەرەب بۆ کوردستان، دەرکردن و دوورخستنەوەی بەشێکی زۆری دانیشتووانی کوردستان بۆ خوارووی عێراق، بۆ ئەوە بوو تاکو کورد بکاتە کەمینە لەسەر خاکی خۆی[٥]. تەنانەت بە عەرەبکردن بوارەکانی ڕۆشنبیری و خوێندنی گرتبووەوە، زمانی عەرەبی زاڵ کرد، لە زانکۆ و پەیمانگاکانیش بەرنامەی خوێندن خرابووە ژێر چاودێری، جگە لە چەند وانەیەکی بەشی کوردی ئەویش بە کوردی نەبوون. وانەی (الثقافة القومية)، لە هەندێک قۆناغەکانی خوێندندا بریتی بوو لە ڕاپۆرتی حزبی بەعس، لەگەڵ بۆچوون و ڕوانینەکانی بەعسییەکان یەکانگیربوو، بەڕێوەبەرایەتیی خوێندنی کوردی سەر بە وەزارەتی پەروەردە تەنیا ئەو کتێب و پرۆگرامەی خوێندنیان چاپ دەکرد کە عەرەبی بوون[٦].

---

(١) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ناوی گوندەکان، بڕوانە: سنور سەباح سدیق، س.پ، ل١٠٥و١٠٨.

(٢) مرسوم جمهوريه، رقم (٦٠٦)، الوقائع العراقية، ع(٢٥٠٣)، ١٩٧٥/١٢/١٥، ص١٩.

(٣) ی.ن.ک، لقی ئەورووپا، جارێکی تر سەددام حوسێن ئیهانەی گەلەکەمان دەکات، ب.س، ل٣.

(٤) خليل اسماعيل محمد، القضية الكوردية بين مطرقة دول الجوار وسندان الحكومات العراقية، مؤسسة موكريان، اربيل، ٢٠١٢، ص٤٩.

(٥) خليل اسماعيل محمد، مؤشرات التعريب والتهجير في اقليم الكردستان العراق، مطبعة جامعة صلاح الدين- اربيل، ٢٠٠١، ص ٤٢؛ شری لەیزەر، کوردستانی بەرئاگرباران، و: ئەبوبەکر خۆشناو، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل١٥٥.

(٦) نەژاد عزیز سورمێ، درەختی بنکۆڵ (پەنجەنمایێکی ڕۆژنامەنووسییانە بۆ باری ڕووناکبیری کولتووری کوردی، کوردستان)، نیسانی ١٩٩٥، ل١٢.

٢- سیاسەتی بە بەعسیکردن:

ئایدیۆلۆژیــای حزبــی بەعــس بریتــی بــوو لــە ناســیۆنالیزمی تونــدڕەوی، ئامانجــی دروســتکردنی دەوڵەتێکــی عەرەبــی بــوو لــە جیهانــی عــەرەب[١]، بۆ ئــەم مەبەســتە حکومەتی عێــراق گوشــارێکی زۆری خســتبووە ســەر هاونیشــتمانییانی کــورد، بــۆ ئــەوەی ببنــە بەعســی، هەرکەســێک دەبــووە بەعســی بەڵگەنامەیەکــی پــێ ئیمــزا دەکــرا و پاشــگەز بوونــەوە حوکمەکــەی لــە ســێدارەدان بوو. هــەروەک لە ماددەی (١) یاسـای ژمـارە (١٠٧) سـاڵی (١٩٧٥) ی لەســەری جێبەجــێ دەبــوو، دەقەکــەی بــەم شــێوەیە بــوو: «هەرکەســێک پەیوەنــدی بــە حزبــی بەعســی عەرەبــی سۆسیالیســتی هەبێــت، ئەگــەر بســەلمێندرێت کــە لەگــەڵ لایەنێکی حزبــی یــان سیاســی تــر پەیوەندییــان هەیــە یــان بــۆ بەرژەوەندییــان کار دەکات لــە ســێدارە دەدرێــت»[٢]. حکومەتــی عێــراق بــە زۆری ئــەو کەســانەی لــە دامودەزگاکانــی دادەمەزراند، کە سیاســەت و ئایدیۆلۆژیــای بەعســییان پــێ قبــووڵ بــوو، فەرمانبــەر و پۆلیــس و ئاسایشــی لــە ناوچــەکان بڵاو دەکــردەوە، هەروەهــا تۆڕێکــی ســیخوڕی هەبــوو، لەنــاو دانیشــتووان هــەواڵ و چالاکیــی دەگەیانــدە دەزگای ئاســایش و هێــزە ئەمنییەکانــی بەعــس[٣]، لــە گوندەکانیــش حکومــەت موختــاری دامەزراندبــوو، ئەمــەش زیاتــر بــۆ چاودێریکردنــی جموجوڵی پێشــمەرگە بــوو[٤]، بــۆ ئــەوەی زانیــاری دەربــارەی پێشــمەرگە بــۆ حکومــەت کــۆ بکەنــەوە[٥]. تەنانــەت بــە بەعســیکردن کاری کــردە ســەر شــیرازەی خێــزان بــە مەبەســتی چاودێــری جموجۆڵــی پێشــمەرگە، تەنانــەت حزبــی بەعــس ســیخوڕی خزاندبــووە نــاو خێزانــە کــوردەکان[٦].

---

(١) دلێر ئەحمەد حەمەد، س.پ، ل٢٥.

(٢) عــەلی تەتــەر نێروەیــی، سیاســەتی حکومــەتی عێــراق لــە کوردســتان لــە سایەی بەڵگەنامــە فەرمییەکانــدا ١٩٧٥-١٩٩١، ب١، چ٢، چاپخانــەی ئێــران، دهــۆک، ٢٠٢٢، ل٥٠.

(٣) نەجم سەنگاوی، س.پ، ل٤١٨.

(٤) محەمــەد شــێخ عبدولکەریــم ســۆڵەیی، ئــارام و بزوتنــەوەی شۆڕشــگێڕی کــورد، ب١، چاپخانــەی کارۆ، ســلێمانی، ٢٠٠٧، ل٤٣٤.

(٥) ی.ن.ک، لێژنــەی ســەرکردایەتی دەســتە چەکــدارەکان، پەیــڕەوی ناوخــۆی دەســتە چەکــدارەکان، حوزەیرانی ١٩٧٦.

(٦) ڕێباز، قەندیل بەغدای هەژاند، چ٣، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٧، ل٤٥.

٣- سیاسەتی سەربازیی:

حکومەتــی عێــراق دوای خۆماڵیکردنــی نــەوت لــە ســاڵی (٢ی حوزەیرانــی١٩٧٢) و ڕێککەوتنــی لەگــەڵ یەکێتیــی ســۆڤییەت داهاتێکــی زۆری دەســتکەوت، بەشــی زۆری ئابوورییەکـەی لـە خزمەتـی سـوپا بـەکار دەهێنـا، سـوپاکەی بـە تەکنەلۆژیـای سـەربازیی ئەو سـەردەم پڕچەککـرد، ژمـارەی تیپـە (فیرقـە) سـەربازییەکانی لـە (١٠) تیپـەوە بـۆ (٦٠) تیـپ زیادکـرد[١]. هەروەهـا داهاتـی نەوتـی عێـراق دوای سـاڵی (١٩٧٥)، (١٥) بلیۆن دینـار زیاتر بوو ئەمـەش بـەراورد بـە سـاڵی (١٩٧٠) تەنهـا (١) بلیـۆن و (٢٣٠) ملیـۆن داهاتـی بـوو، کـە (٣) بلیـۆن و نیـو داهاتـی سـاڵانەی بـۆ سـوپاکەی تەرخـان کردبـوو، ژمـارەی سـوپای عێـراق دوای نسـکۆ گەیشـتە (١٩٠،٠٠٠)، هەروەهـا لـە ڕووی چـەک و جبەخانـە بـە ڕادەیەکـی بەرچـاو زیـادی کـرد، عێـراق پێـش سـاڵی (١٩٧٥) خاوەنـی (٢٥٠) فڕۆکـەی جەنگـی بـوو، بـەڵام دواتـر بـۆ (٤٥٠) فڕۆکـەی جەنگـی زیادبـوون، هاوتەریـب ژمـارەی تانـک و هەلیکۆپتـەری جەنگـی بـۆ دوو بەرانبـەر زیـادی کـرد[٢].

حکومەتـی عێـراق بـۆ پتەوکردنـی دەسـەڵاتی تـۆڕی سـیخوڕی و هەواڵگـری لە شـارەکانی کوردسـتان فراوانتر کرد، هەزاران ئەفسـەر و پۆلیسـی نهێنی لە شـارەکانی کوردسـتان بڵاوە پێ کردبـوو[٣]. بـۆ زیاتـر کۆنترۆڵکردنـی کوردسـتان و جێگیرکردنـی سـوپاکەی لـە ناوچـە شـاخاوی دووره دەسـتەکان، چەندیـن ڕێـگای دروسـت کـرد، ئەمـەش لـە بەرژەوەندی سـوپاکەی بوو بۆ ئـەوەی دەسـەڵاتی بگاتـە دوورترین شـوێنی کوردسـتان و کۆنترۆڵکردنی ناوچە شـاخاوییەکان، ئەمـەش بـۆ ڕێگـری لـە سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکداریـی کـورد بـوو[٤]. لـە لایەکـی دیکـەوە حکومەتـی عێـراق دوای نسـکۆی (١٩٧٥) دەسـتی بەسـەر چەکێکـی زۆردا گرتبـوو، بەشـێک لـە هێزەکانـی پێشـمەرگە چەکەکانیان ڕادەسـتی حکومەتی عێـراق کـردەوە، نزیکەی

(١) مەسـعوود بـارزانی، بـارزانی و...، بەرگـی چـوارەم، بـەشی یەکـەم، ل٢٠؛ هیـوا تاڵەبـانی، بەعـس و میلیتارێـزەکانی عێـراق، گۆڤاری سـەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی، ژ(٢)، سـاڵی چـوارەم، تەمـووزی ١٩٩٥، ل٧.

(٢) مەلا بەختیار، شۆڕشی کوردستان و گۆڕانکاری سەردەم، چ٤، چاپخانەی دلێر، سلێمانی، ٢٠١٥، ل٣١٢-٣١٣.

(٣) دلێـر ئەحمـەد حەمـەد، ئـەو بارودۆخـە سیاسـی و کۆمەڵایەتییـەی ی.ن.ک تێـدا لـە دایکبـووە، گۆڤـاری ڕێبـازی نـوێ، ژ(١٩)، حوزەیـرانی ٢٠٠٠، ل١٥.

(٤) سـەروەر عەبدولـڕەحمان عومـەر، مێـژووی یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان ١٩٧٥-١٩٧٦ دامەزرانـدن و دەسـت پـێ کردنـەوەی شـۆڕش، ب١، چ٢، چاپخانـەی هێڤـی، هەولێـر، ٢٠١١، ل٩٩-١٠٠

(١٥٠) هەزار چەک دەستی بەسەردا گیرا[١]. حکومەتی عێراق بە بڕیاری ژمارە (٨٠٧) لە (٢٩ی تەمووزی ١٩٧٥)، قەدەغەی چەک و تەقەمەنی کرد لە باشووری کوردستان، هەر وەک لە بڕیارەکەدا هاتووە: «هەموو جۆرە چەک و تەقەمەنییەک دوای (٣٠) ڕۆژ لە دەرچوونی بڕیارەکە ڕادەستی دەوڵەت بکرێتەوە»[٢]، ئەمەش جۆرێک بوو لە سیاسەتی داماڵینی چەک، حکومەتی عێراق چاودێرییەکی توندی سنوورەکانی دەکرد، بەمەبەستی ڕێگریکردن لە هێنانی چەک بۆ باشووری کوردستان بۆیە لەم بارەیەوە بڕیار و سزای توندی دەرکردبوو[٣]. سوپا لە دیدی بەعس، بریتی بوو لە: هێزێکی کاریگەر بۆ سەرکوت کردنی هەموو جۆرە دەنگێکی ناڕازی دژی حکومەت، ئەم سوپایە بە هەموو ناوچەکانی کوردستان بڵاوەی پێکرابوو[٤]. بەپێی بڕیارێکی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش هەرجۆرە کارێکی سیاسی لەنێو سوپا قەدەغە کرا بوو، لە ساڵی (١٩٧٦) بڕیارەکە توندتر کرا کە هەر کەسێک لەناو سوپادا چالاکیی سیاسی هەبێت، جگە لە ئەندامانی حزبی بەعس لە سێدارە دەدرێت[٥]، ئەم بڕیارەی حکومەت وایکرد حزبی بەعس بەسەر سوپادا زاڵ بێت و سوپا بۆ مەبەست و ئامانجەکانی بە کار بهێنێت

٤- سیاسەتی کۆمەڵایەتی:

دوای نسکۆی شۆڕشی ساڵی (١٩٧٥) بارودۆخی کۆمەڵایەتیی کوردستان تێکچووبوو، ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی کوردستان وەک پەنابەر ڕوویان لە ئێران کرد، ئەو خێزانانەی لە باشووری کوردستان مابوونەوە بەهۆی نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول لەو پەڕی نائومێدی

(١) موحسین دزەیی، وێستگەکانی ژیانم، دەزگای ئاراس بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر، ٢٠٠٩، ل٣٤٥؛ برایم جەلال، چەپکێک لە مێژووی کۆمەڵە، چ٤، چاپخانەی چوارچرا، ب.ش، ٢٠١١، ل١٤٤.

(٢) بەیاننامەیەک لە ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش لەبارەی قەدەغەکردنی چەکەوە، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٢٧٩)، ١٩٧٥/٨/١٥، ل١.

(٣) مرکز استخبارات الموصل، م: معلومات، ع(١س/١٩٢/٩)، ٢ نیسان١٩٧٥؛ ئاراس عەبدولڕەحمان مستەفا، خۆپیشاندان و ڕاپەڕینەکانی باشووری کوردستان دژی حکومەتی عێراق ١٩٧٥-١٩٨٨، ب٢، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، ٢٠١٨، ل٥٦.

(٤) دلێر ئەحمەد حەمەد، س.پ، ل٣٧.

(٥) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب١، ل٥١.

دابـوون[١]. جگـە لـەوەش حکومـەتی عێـراق ژمارەیـەك خێزانـی کـوردی لـە ناوچـە جیاجیاکانـی کوردسـتان بـۆ باشـووری عێـراق ڕاگواسـت، مەبەسـتی حکومـەت لـە دوورخسـتنەوەی ئـەو خێزانانـە لـە زێـدی خۆیـان و نیشـتەجێکردنیان لـە ژینگەیەکـی نامـۆ، تواندنـەوەی داب و نەریـت و کولتـوری کـوردی بـوو لـە بۆتـەی عەرەبیـدا، بەمـەش شـێوازی ژیانـی کولتـوری عەرەبـی بەسـەر ئـەو خێزانانـە سـەپێندرا[٢]، بەتایبـەت بارزانییـەکان و بەشـێک لـەو پەنابەرانـە لەسـەر بنەمـای ئـەو لێبوردنـەی سـەددام حوسـێن دەریکردبوو لـە ئێران گەڕانـەوە بۆ عێـراق[٣]، بـەڵام لـە شـوێنی خۆیـان هەڵکەنـران و گوازرانـەوە بـۆ باشـووری عێـراق، بـە جۆرێـک نائومێـد بـوون بگەڕێنـەوە سـەر کاروبـاری ئاسـایی خۆیـان، بـەڵام حکومـەت بڕیارەکـەی جـێ بەجـێ نەکـرد و ئـەو خێزانانـەشی ڕاگواسـت بـۆ باشـووری عێـراق[٤]. گرووپیـۆزی بەریتانیـا لـە عێـراق (ڕانـدڵ)، لـە دیدارێکـدا لـە (١٠ی ئـاداری١٩٧٦)، لەگـەڵ وەزیـری ڕاگەیاندنـی عێـراق تاریـق عەزیـز (١٩٣٦-٢٠١٥) و ژمارەیـەک لـە بەرپرسـانی عێـراق، گفتوگـۆی لەبارەی دۆخـی پەنابەرانی کـورد لـە باشـووری عێـراق کـردووە و ڕەخنـەی لـە سیاسـەتی حکومـەت گرتـووە لـە بەرانبـەر ڕاگواسـتنی کـوردەکان بـۆ باشـووری عێـراق و خراپـی دۆخـی گوزەرانـی هاووڵاتییانـی کـورد[٥]، بەپێی یاسـایەکی سـەمەرەی حکومـەت هەر عەرەبێکی عێراقـی کچێکی کورد بخوازێـت (٥٠٠) دینـاری بـە خـەڵات پێ دەبـەخشرا، ئەمـەش لەپێناو کەمکردنـەوەی ژمـارەی کورد و سـڕینەوەی

(١) دیـدار لەگـەڵ محەمـەدی حاجـی مەحموود، گوڵە خانـە، ٢٠٢٢/٩/٢، نـاو براو لە (١٩٥٣) لـە دایکبووە، لە (١٩٧٠) بووەتە ئەندامی (پ.د.ک)، دوای نسـکۆ پەیوەندی بە ڕێکخسـتنەکانی کۆمەڵەوە کردووە، لە (١٩٨٠) پەیوەنـدی بـە (حسـیک) کـردووە، لـە کۆنگـرەی یەکەمـی ئـەو حیزبـە بووەتـە ئەندامـی یەدەگـی کۆمیتەی سـەرکردایەتی، لە (١٩٨٢) بووەتە ئەندامی سـەرکردایەتیی پارێزگای سـلێمانی و کەرکووک، لە (١٩٨٥) بووەتە لێپـرسراوی مەکتەبـی عەسـکەری، لـە (١٩٨٨) ئەندامی سـەرکردایەتیی بـەرەی کوردسـتانی بووە، لـە (١٩٩٤) بووەتە سـکرتێری (حسـک) ناوبراو، ئێسـتا سـکرتێری گشتی پارتی سۆسیالیسـتی دیموکراتی کوردستانە

(٢) مجلس قيادة الثورة، قرار الرقم (٧٩٥)، ١٩٧٥/٧/٢٧.

(٣) قرار مجلس قيادة الثورة، م: العفو العام عن الأكراد العسكريين والمدنيين، الرقم (٢٨٨)، ١٩٧٥/٣/١٣.

(٤) مـراد حەکیـم محەمـەد، ئاکامـە کۆمەڵایەتییـەکانی سیاسـەتی ڕاگواسـتنی کـورد لـە عێـراق لـە سـەردەمی بەعـس دا، سـەنتەری لێکۆڵینـەوەی ستراتیجـی کوردسـتان، سـلێمانی، ٢٠٠٤، ل١٢٥.

(٥) میهڤـان محمـد حسـين، موقـف بريطانيـا مـن القضيـة الكرديـة في العـراق ١٩٧٥- ١٩٨٠ دراسـة تاريخيـة وثائقيـة، مركـز دراسـات الكرديـة، زاخـو، ٢٠١٨، ص٢٩٧.

شوناسی نەتەوەیی کوردبوو[١]. بەمەبەستی گۆڕینی دیمۆگرافیای کوردستان، حکومەتی عێراق بەشێک لە هۆزەکانی خوارووی عێراق بۆ باشووری کوردستان گواستەوە[٢]. بۆ نموونە ئەو پلەدار و فەرماندانەی لە شۆڕشی ئەیلوول ڕۆڵیان هەبوو لە شارەکانی باشووری عێراق بە ڕاژەی فەرمانبەری کارگێڕی دامەزران[٣]، بار و گوزەرانی ئەو خێزانانەی ڕاگوازراون بۆ باشووری عێراق زۆر خراپ بوو، لە سادەترین مافی ژیان بێبەش کرابوون[٤]. لەڕووی خزمەتگوزاری و تەندروستی حکومەت شار و شارۆچکەکانی کوردستانی پشتگوێ خستبوو، نەبوونی بنکەی تەندروستی ببووە هۆی بڵاوبوونەوەی جۆرەها پەتا و نەخۆشی[٥].

٥- سیاسەتی ئابووری:

باشووری کوردستان یەکێکە لە ناوچە گرنگەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، خاوەنی کەرەستەی خاوی سروشتی وەک نەوت و غاز و چەند کانزایەکە، سەرەڕای بەپیتیی خاکەکەی و دەوڵەمەندی لە سامانە سروشتییەکانی، کۆمپانیایەکی گەورە لە کوردستان بوونی نەبووە، زۆری خەڵکەکەی لە هەژاری دەژیان[٦]. وێرای خراپی ڕەوشی ئابووری کوردستان، نەبوونی هیچ پرۆژەیەکی خزمەتگوازی و بڵاوبوونەوەی بێکاری، حکومەت

(١) ئۆرخانی غالب، شۆڕشی ئەیلول ڕۆژگاری دوای هەرەس (چەند سەرنجێکی سەرەتایی)، چ٢، چاپخانەی چیا، لەندەن، ٢٠٠٣، ل٣٦.

(٢) میدڵ ئیست ووچ، جینۆساید لەعێراق دا (پەلاماری ئەنفال بۆسەر گەلی کورد)، و: محەمەد حەمە ساڵح تۆفیق، چاپخانەی تیشک، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل٨٢.

(٣) دیدار لەگەڵ دەروێش ئاغا، هەولێر، ١١/ ٢/ ٢٠٢٢. عەبدوڵلا عەبدولڕەحمان ئاغای نۆرک، ناسراو بەدەروێش ئاغا لە ساڵی (١٩٤٧) لە دایکبووە، لەشۆڕشی ئەیلول ئامر بەتالیۆن بووە لە بەرزنجە، لە نسکۆی (١٩٧٥) گواستراوەتەوە بۆ باشووری عێراق، لە (١٩٧٩) گەڕاوەتەوە باشووری کوردستان. پەیوەندی بە ڕێکخستنەکانی (پ.د.ک) ناوشاری سلێمانی کردووە، بەڵام دواتر بەهۆی ئاشکرابوونی پەیوەندی بە پێشمەرگەوە کردووە لە سنووری لێژنەی ناوچەی شارباژێڕ لقی (٤)، ناوبراو ئێستا بەرپرسی دەزگای کۆمەڵایەتیی (پ.د.ک)

(٤) محەمەد شێخ عبدولکەریم سۆڵەیی، ئارام و...، ب١، ل١٩٥.

(٥) مراد حەکیم محەمەد، س.پ، ل٦٨.

(٦) جەمال فەتحوڵا تەیب، بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان ١٩٧٥-١٩٨٠، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠١٢، ل١٤٥.

مەبەستی بوو خەڵکی کوردستان هەمیشە چاوی لە دەستی بەزەیی حکومەت بێت، نەتوانێت هێزێکی بەرهەمهێن بنیات بنێت، هەروەها کورد لە ڕووی ئابوورییەوە، بنکەیەکی بەهێزی پیشەسازی و کشتوکاڵی و دارایی و بازرگانی نەبێت[١]، هەرچەندە بە هۆی بەرزبوونەوەی نرخی نەوت لە عێراق ئاست و گوزەرانی هاووڵاتییانی عێراق باشتر بوو، بەڵام لە کوردستان هاووڵاتییان لە دۆخێکی خراپ دەژیان[٢]. حکومەتی عێراق لە (١٩٧٥) بە بڕیارێک لە کۆمپانیای نەوت لە کەرکووک (٥) هەزار کرێکاری کوردی دەرکرد، هەروەها (١٠) هەزار کرێکاری عەرەبی لە ناوچەکانی کەرکووک، کفری و خانەقین نیشتەجێ کرد، بە هەر خێزانێک لەو کرێکارە عەرەبانە خانوویەک و پارچە زەوییەکی پێ دەبەخشین، لە هەمان کاتدا (ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش)ی عێراق بە بڕیاری ژمارە (٣٦٩)، فەرمانی کرد بە قەدەغەکردن و تاپۆکردنی زەوی و زار بەناوی هاووڵاتییانی کورد لە کەرکووک[٣] مەبەستی سەرەکی حک ومەت لە دەست بەسەرداگرتنی زەوی لە ناوچە نەوتییەکانی باشووری کوردستان سڕینەوە و لە ناوبردنی کورد و کولتوورەکەی بوو. حکومەت بۆ نانەوە ئاژاوە لە نێوان جووتیارانی کورد و عەرەب، یاسای کشتوکاڵی ژمارە (٩٠)ی جێبەجێ کرد[٤]، ئەویش بە دابەشکردنی زەوی بەسەر جووتیارانی عەرەب، جوتیارە کوردەکانی لە زەوی بێبەش کرد، ئەمەش بووە هۆی دروستبوونی کێشەی زەوی لە نێوان جووتیارانی کورد و عەرەب[٥]

لە ئاکامی ئەو هەنگاو و سیاسەتانەی حکومەتی عێراق و گوشاری توند لەسەر

---

(١) ئەمین قادر مینە، ئەمنی ستراتیژی عێراق و سێکوچکەی بەعسیان، ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی، ٢٠١٢، ل١١٨.

(٢) دلێر ئەحمەد حەمەد، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان (کۆمەڵێک گوتار و چاوپێکەوتن)، چ٢، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل١٩.

(٣) مجلس قيادة الثورة، قرار رقم (٣٦٩)، الوقائع العراقية، ع (٢٤٥٧)، ١٩٧٥/٤/١٢.

(٤) یاسای کشتوکاڵ ژمارە (٩٠): مەبەستی حکومەتی عێراق لەم یاسایە بریتی بوو لە سنووردانان بۆ قەبارەی خاوەندارییەتی زەوی کشتوکاڵی جووتیارانی کورد، خاوەندارییەتی زەوییەکانی گەڕاندەوە بۆ دەوڵەت. بەشێکی زۆر لە دێهاتەکان ڕووخێنران و دانیشتوانەکەی دەرکران، بەمەش ناوچەیەکی زۆری زەوی کشتوکاڵی وێران کران، بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: قرار الاصدار قانون الرقم (٩٠)، جريدة الوقائع العراقية، ع(٢٤٧٥)، ١٩٧٥/٦/٩؛ نەجمەدین عەبدوڵڵا فەقێ، چەند سەرنجێک دەربارەی یاسای ژمارە ٩٠ کشتوکاڵ، گۆڤاری کۆمەڵە، ژ(٤)، نیسانی ١٩٨٢، ل٢١.

(٥) وەزیری کشتوکاڵ دیدەنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی دەکات، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٢٨٣)، ١٩٧٥/٩/١٢، ل٤.

هاووڵاتییانی کورد و سەختی ژیان و گوزەرانیان، جارێکی تر بۆ ڕزگاربوون لەو دۆخە ناچار کران بە دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداری. هەربۆیە لە شەوی (٢٥-٢٦ی ئایاری ١٩٧٦)دا، ڕووبەڕووبوونەوەیەکی چەکداری لە نێوان سوپای عێراق و گروپێکی پێشمەرگە، کە ژمارەیان (٢٢) کەس بوون ڕوویدا[١]. شێم حەمەد یەکێکە لە بەشداربووانی چالاکییەکە لەم بارەیەوە دەڵێت: «شەوی (٢٥-٢٦ی ئایاری ١٩٧٦) لە ناوچەیەک بە ناوی (دۆڵە زەوی) دەکەوێتە بەرانبەر گوندی (شیوە ڕەش)، تەنیا (٢) کم لە سنووری ئێرانەوە دووربوو کەوتینە ناو کەمینێکی عەسکەری»[٢]. دوای ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو دەستە چەکدارە لەگەڵ سوپای عێراق، سەرباری کوژرانی (١) پێشمەرگە و برینداربوونی (٢)ی دیکە. بە هۆی ناهاوسەنگی هێز و نەبوونی چەک و تەقەمەنی، پێشمەرگەکان کشانەوە سنووری ئێران[٣]. لە بەرامبەردا زیانەکانی سوپای عێراق کوژرانی (٨) سەرباز و برینداربوونی (١٢)ی دیکە بووە[٤]. لە لایەکی دیکەوە هاشم ڕەمەزان پێی وایە: «یەکەم گوللەی دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی لە ڕۆژی (٢٦ی ئایاری ١٩٧٦) بوو، کاتێک هێزەکانیان بە سەرکردایەتیی ئەبوو نەوال، هێرش دەکەنە سەر ڕەبییەکی دوژمن، لە ناوچەی کشان لە زاخۆ، ئەمەش لە لایەن سەرکردایەتیی کاتییەوە بە ڕۆژی دەست پێکردنەوە ی شۆڕش دانرا»[٥]

(١) ئەم مەفرەزەیەك پێك هاتبوون لە (٢٢) پێشمەرگە بریتی بوون لە : (ئەحمەد نەبی مەحموود، شێخە عەبدوڵڵا (شێخ بنزیری)، عەلی نەبی مەحموود (عەلی کۆ)، عەبدوڵڵا محەمەد عەلی (سەید عەبدوڵڵا)، عەلی شێم حەمەد (عەلی کوردە)، حەمە برایم مەحموود، عەبدوڵڵا شێم حەمەد موراد، عەبدوڵڵا شێخە عەبدوڵڵا، نەبی شێم حەمەد موراد، حاجی سلێمان نەبی، قادر ئەحمەد نەبی، کەریم ئەحمەد نەبی، عەبدولڕەحمان عەلی شێم حەمەد، نەبی نەبی مەحموود، برایم برایم، بارزان عەلی نەبی، عەلی مەلا برایم، محەمەد شێخە عەبدوڵڵا، عەبدوڵڵا ڕەسوڵ مستەفا، مستەفا ڕەسوڵ مستەفا، مینە خدر حەمەد و مەلا شێم حەمەد موراد). مەلا شێم حەمەدی حاجی ئۆمەرانی، سەرەتای شۆڕشی نوێی ساڵی ١٩٧٦ چۆن دەستی پێکردووە، پێداچوونەوە: مومتاز حەیدەری، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٣، ل٦٤؛ عەلی کۆ، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(١٦٥٣)، ١٩٩٣/٥/٢٤، ل٣

(٢) مەلا شێم حەمەدی حاجی ئۆمەرانی، س.پ، ل٢٨.

(٣) الاتحاد الوطني الكردستاني، فلنحبط حملات التشريد والتهجير والقمع الوحشية، ١٩٧٦/٦/٩.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١).

(٥) هاشم رمضان (ابوعنتر)، المحترقون الكورد، مطبعة الحاج هاشم، اربيل، ٢٠٠٥، ص٦٥.

دەتوانیـن بڵێیـن، لەنـاو سـەرچاوەکاندا کۆدەنگییـەک هەیـە سـەبارەت بـە دەسـت پێکردنـەوەی خەبـاتی چەکـداری و یەکەمیـن دەسـتەی چەکداریـی پێشـمەرگە، بـەڵام بیروبۆچـوونی جیاواز هەیـە دەربـارەی ئاراسـتەکردنی ئـەو دەسـتە چەکـدارە کـە سـەر بـە چ لایەنێـک بووبـن[١]. بەپێـی هەندێـک لـە سـەرچاوەکان ئـەو دەسـتە چەکـدارە لـە بنەڕەتـدا دەگەڕێنـەوە بـۆ (پ.د.ک)، دوای نسـکۆ بەشـێک لـە کادیرانـی پارتـی بـۆ باشـووری عێـراق ڕاگـوازراون، ئـەوان ڕۆڵـی سـەرەکییان هەبـووە لـە ناردنـی ئـەو دەسـتە چەکدارانـە[٢]، لـەم بارەیـەوە مەسـعود بارزانـی نووسـیویەتی: «لـە ڕۆژی ٢٦ گوڵانـی ١٩٧٦ یەکـەم فیشـەکی شـۆڕش.. تەقـی، لـەو شـەڕەدا پێشـمەرگە و سـەرکردەی قارەمـان سـەید عەبـدوڵڵا شـەهید بـوو. ئـەو ڕۆژەش بـوو بـە دەسـتپێکی شۆڕشـی گـوڵان»[٣]. فەڕەنسـۆ هەریـری (١٩٣٦-٢٠٠١) پێـی وایـە ئـەو دەسـتە چەکـدارە پەیوەندییـان بـە سـەرکردایەتیی کاتـی (س.ک/ پ.د.ک) هەبـووە[٤]، لەسـەر ئـەو بنەمایـەی مسـتەفا بارزانـی ڕای سـپاردووە، بـە مەبەسـتی دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکـداری پەیوەنـدی بـەو دەسـتە چەکـدارەوە بکرێـت و بـۆ ئەنجامدانـی چالاکیـی چەکـداری تـا (بەهـاری ١٩٧٦) لـە دەوروبـەری چیـای قەندیـل خۆیـان حەشـار بـدەن[٥]. فەڕەنسـۆ هەریـری لـەم بارەیـەوە دەڵێـت: «منیـش یەکسـەر بـە شـوێن (مینەکوپـە)م نـارد، ئـەو لـە پیرانشـهر (خانـە) بـوو درێـژەی قسـەکانی بارزانیـم بـۆ سـەید عەبـدوڵڵا نـارد، داوام لـێ کـرد ئەگـەر ئـەم کارە بـکات، هەرچـی پێویسـت بـوو بۆیـان دابیـن دەکەیـن، دوای ماوەیـەک مینـە کوپـە هاتـەوە، گوتـی: سـەید عەبـدوڵڵا ڕەزامەنـدی دەربڕیـوە، وتویەتـی فەرمانـی بارزانـی لەسـەر سـەرمان، دەمێـک بـوو

(١) ئەحمـەد حەمەدئەمیـن، بارودۆخـی سیاسی باشـووری کوردسـتان لـە مـاوەی دانوسـتانەکانی نێـوان یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان و ڕژێمـی بەعسـدا (١٩٨٣-١٩٨٥)، چاپخانـەی تـاران، هەولێـر، ٢٠٢١، ل٩.

(٢) عـەلی تەتـەر نێروەیـی، بزاڤـی ڕزگاری خـوازی نەتەوەیـی کـورد لـە کوردسـتانی عێـراق لـە سـاڵەکانی جەنگـی عێـراق و ئێرانـدا (١٩٨٠-١٩٨٨)، چ٢، چاپخانـەی ڕامـی، ئێـران، ٢٠١٩، ل٧٨.

(٣) مەسـعوود بـارزانی، تادەرفەتـم دەبێـت بـە درێژایـی دەربـارەی شـۆڕشی گـوڵان و سـەرکردایەتی کاتی بنوسـم ئـەو چەنـد دێـرە دەنوسـم، ڕۆژنامـەی برایـەتی، ژ(٣٦٩٥)، ٢٦ی ئایـاری ٢٠٠٢، ل٢.

(٤) لـە مـەودوا سـەرکردایەتیی کاتـی پارتـی دیموکراتـی بـە کورتکـراوەی (س.ک) نـاوی دەبەیـن. دەربـارەی (س.ک/ پ.د.ک) بڕوانـە: بـەشی یەکـەم، تـەوەری دووەم

(٥) محسـن دزەیـی، احـداث عاصرتهـا، ج٣، مطبعـة حاجـی هاشـم، اربیـل، ٢٠١٣، ص٨٣؛ دلاوەر محمـد صدیـق، ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان- عێـراق لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان ١٩٧٦-١٩٩١، نامـەی ماسـتەری بڵاو نەکـراوە، زانکـۆی سـەلاحەددین، هەولێـر، ٢٠١٧، ل٦٢.

چاوەڕوانی ئەو تەکلیفە بووین، ئیتر لەمەوبەدوا ئەو مەفرەزەیە لە ڕێگای تەتەری تایبەتییەوە نامەیان بۆ ئیدریس بارزانی دەنارد»[١]. هەر لەم بارەیەوە عەلی نەبی (عەلی کۆ) دەڵێت: «لەبەر چاودێری دەزگاکانی ئەمنی ئێران، چاودێرییەکی زۆر توند لەسەر هەردوو لامان هەبوو، تەتەری تایبەتیمان هەبوو لەوانە: مینە کوپە، حوسێن فەتاح و حاجی سلێمان ماوە ماوە نامە و یارمەتی بۆ دەناردین، پشتگیری و سەرپەرشتی بۆ دووپات دەکردینەوە»[٢]. مولازم یوونس ڕۆژبەیانییش دەڵێت: «کاک ئیدریس بارزانی داوای لە من کرد بە هەر شێوەیەک بێت چاوم بە عەلیکۆ بکەوێت، ساواک زۆر بە توندی چاودێری دەکردین، بە شێوەیەکی نهێنی چومە خانە دواتر گەیشتمە قەندیل چاوم بە عەلیکۆ کەوت، هەندێک یارمەتیم پێدا لە لایەن کاک ئیدریس بارزانی پێ سپاردبووم، داوام لێی کرد هەڵوێستی خۆی ڕابگەیەنێت، ئەویش ڕایگەیاند: بە ناوی پارتی لە ناوچەکە کار دەکات»[٣]. لە بەرانبەردا ڕایەکی دیکە هەیە، کە پێی وایە ئەو دەستە چەکدارە لە لایەن (ی.ن.ک) ئاراستەکراون، لە ئەدەبیاتییاندا بە (شۆڕشی نوێ) ناسراوە[٤]، لەم بارەوە جەلال تاڵەبانی وتویەتی: «ئەم کۆمەڵە پێشمەرگەیە پەیوەندییان بە عومەر مستەفا (دەبابە) هەبووە، ئەندامی سەرکردایەتی بزووتنەوەی سۆسیالیست بووە، بزووتنەوەش باڵێکی ناو یەکێتی بوو»[٥]. پاڵپشت بەو ڕایەی کە مەلا شێم حەمەد داوا لە عومەر مستەفا دەکات کە: «ئێمە بەو ژمارە کەمە دەچینە شاخ، ئێوەش سەرکردایەتیمان بکەن»[٦]. لەم بارەیەوە عومەر مستەفا دەڵێت: «لەم ماوەیەدا دەچمە سووریا ئەم مەسەلەیە لەگەڵ مام جەلال باس دەکەم، ئەگەر بتوانن خۆتان ڕابگرن تا لە سووریا دەگەڕێمەوە ئەوا

(١) فەڕەنسۆ هەریری، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(١٦٥٣)، ٢٣ی ئایاری ١٩٩٣، ل٣.

(٢) کاروان جوهر محمد، ئیدریس بارزانی ١٩٤٤-١٩٨٧، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، ٢٠١٩، ل٢٤٢.

(٣) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢/٤/ ٢٠٢٢.

(٤) شۆڕشی نوێ: دەستەواژەیەکە لە ئەدەبیاتی (ی.ن.ک) بەکاردێت وەك ئاماژەیەك بۆ دەست پێ کردنەوەی خەباتی چەکداریی، دەستەواژەکە بەسەر کۆن و نوێدا دابەش کراوە، شۆڕشی نوێ لە شۆڕشە کۆنەکە جیاکراوەتەوە، بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: ئینسکلۆپیدیای (ی.ن.ک)، ب٢، چ٤، (٢٠٢١). ل ١٢٩٦-١٢٩٧.

(٥) ئەحمەد حەمەدئەمین، بارودۆخی...، ل٩.

(٦) سەروەر عەبدولرەحمان عومەر، مێژووی یەکێتی...، ل١٩٥-١٩٦.

زۆر باشــە، ئەگــەر نەشــتوانن دوای بخــەن»[١]. مــەلا شــێم حەمــەد لــە بیرەوەرییەكانیــدا نووســیویەتی: «هیــچ گۆڕانكارییــەک بەســەر ڕێككەوتنەكــەی مــن و كاک عومــەردا نەهــات، بەڵكــو چاوەڕێی ئەوەبوویــن، بەفــر بتوێتــەوە و وەرزی بەهــار بێــت، چاومــان لــە شــاخەكان بــوو، ڕۆژێــكمان لــێ بووبــووە ســاڵێک.. لــە لایەكــی تــر بــرا و خزمەكانــم، هــەر ڕۆژە بــە تاوانێــک بانــگ دەكرانــە دائیــرەی مــەرگ... تاوانــی جۆراوجۆریــان خرایــە پــاڵ...»[٢]. جیــاواز لــەم بۆچوونــەی یەكێتیــی نیشــتمانی (١ی حوزەیــرانی ١٩٧٦)، بــە ڕۆژی دەســت پێكردنــەوەی خەباتــی چەكداریــی «شــۆڕشی نــوێ» دادەنێــت[٣].

بەشــێک لــە ســەرچاوەكان بۆچوونێكــی جیاوازتریــان هەیــە و پێیــان وایــە ئــەو دەســتە چەكــدارە ســەر بــە هیــچ لایەنێــک نەبوونــە، بــۆ نموونــە جەمــال نەبــەز نووســیویەتی:» لــە (١٩٧٥-١٩٧٦) بزووتنــەوەی چەكــداری لــە كوردســتان دروســتبوو، ســەرەتای ئــەم بزووتنەوەیــە لــە كەســانێكەوە دەســتی پێكــرد، نــە ســەر بــە ڕێبــازی بارزانــی بــوون نــە ڕێبــازی تاڵەبانــی، دواتــر قیــادە مووەقەتــە و (ی.ن.ک) چەكدارانیــان لــە ئێــران و ســووریاوە نــاردە چیاكانــی كوردســتانی عێراقــەوە»[٤].

دەتوانیــن بڵێیــن ئــەم دەســتە چەكــدارە، هەســتی كوردایەتــی و نیشــتمانپەروەری وای لێكــردوون بچنــە شــاخ، هەربۆیە لــە ســەرەتادا هــاوكاری هیــچ لایەنێكیــان ڕەت نەكردۆتــەوە، زوڵــم و زۆرداریــی بەعــس، بووەتــە هــۆكاری ئــەوەی كــە ئــەو دەستەیە ڕووبكەنە شــاخەكانی كوردســتان و دەســت بــە چالاكیــی چەكــداری بكــەن، ئەمــەش ئــەوە دەگەیەنێــت، ئــەو دەســتەیە ڕاســتەوخۆ پەیوەندییــان بــە هیــچ حزبێكــی سیاســییەوە نەبــووە، كاتێــک چوونەتــە شــاخ تووشــی بۆســەیەكی ســەربازانی ســوپای عێراق بوونەوە، ئەگەر بۆســە و دەستپێشــخەری حكومــەت نەبووایە، لەوانەبوو ئــەو چالاكییــە بــۆ كاتێكــی دیكــە دوا بكەوتایــە

(١) مەلا شێم حەمەدی حاجی ئۆمەرانی، س.پ، ل١٩و٢١.

(٢) هـ.س، ل٢٥.

(٣) ســەلام عەبدولكەریــم، ژیــانی سیاســی لــە باشــووری كوردســتان ١٩٧٥-١٩٩١ ســەرهەڵدانی ڕەوتی سۆسیالیســتی و دروســتبوونی حــزبی سۆسیالیســتی كوردســتان، چاپخانــەی چوارچــرا، ب.ش، ٢٠١١، ل٥٥.

(٤) جەمــال نەبــەز، ئێســتا و پاشــەڕۆژی كــورد لەبــەر گــڕی ئاگــری جەنگی عێــراق و ئێرانــدا، چ٣، كوردســتان، ٢٠٠٨، ل٩١.

باسی دووەم

هەڵوێستی وڵاتانی هەرێمی بەرانبەر سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی (١٩٧٦-١٩٧٩)

١- هەڵوێستی ئێران لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی کورد:

ڕێککەوتننامەی جەزائیر بوو بە هۆکارێك عێراق و ئێران بە قووڵایی (٣٠)کم، دەست بکەن بە دروستکردنی پشتێنەی ئەمنی لە ناوچە سنوورییەکانی نێوانیان، تەنانەت بواریان بە هێزەکانی یەکتر دەدا، لە پێناو ڕاوەدونانی هێزە کوردییەکان، سنوورەکانی یەکتر ببەزێنن[١]. چونکە ئەو دەوڵەتانە کێشەی کوردیان بە مەترسی دادەنا بۆ سەر ئاسایشی نیشتمانیی خۆیان، بۆیە لەسەر پیادەکردنی سیاسەتێکی توند بەرانبەر بە کورد ڕێککەوتوون[٢]، بۆ نموونە ئێران لە سەروبەندی شۆڕشی ئەیلوول یارمەتی کوردی داوە، بەڵام کاتێک بەرژەوەندییەکانی لەگەڵ عێراق یەکانگیر بووە، پشتی لە کورد کردووە و سەرجەم هاوکارییەکانی وەستاندووە، چونکە ئێران سەرکەوتنی شۆڕشی ئەیلوولی بە مەترسی دادەنا لەسەر یەکپارچەیی خاکی ئێران[٣]. سەددام حوسێن سەبارەت بە پەیوەندییەکانی عێراق و ئێران لە کاتی پێشوازی لە سەرۆک وەزیرانی ئێران گوتوویەتی: «پەیوەندیمان لە دوای ڕێککەوتننامەی جەزائیر بەرەو باشی هەنگاوی ناوە، ئێستاش

(١) مديرية امن محافظة السليمانية، م: معلومات، ١٩٧٦/٩/٨؛ جەمال فەتحوڵا تەیب، س.پ، ل٣٠٦-٣٠٧.

(٢) ئازاد عەلی عەبدوڵڵا، شۆڕشی مەشخەڵانی نوێی کوردستان١٩٨١-١٩٨٨ لێکۆڵینەوەیەکی سیاسی و ڕێکخراوەیی کۆمەڵایەتیە، پێداچوونەوە: ئەرسەلان بایز، سلێمانی، ٢٠٠٣، ل١٤.

(٣) چیا، ڕاگواستنی ناوچە سنوورییەکانی کوردستان، گۆڤاری سیاسەتی دەولی، ژ (٢)، ١٩٩٣، ل٨؛ ئازاد عەلی عەبدوڵڵا، س.پ، ل٢٠؛ علي سنجاري، من ارشيف كوردستان، مطبعة خاني، دهوك، ٢٠١٣، ص٢٩٥.

جارێکی تر بە یەک گەیشتین بۆ قووڵکردنەوەی ئەم پەیوەندییە باشە»[١]. بەپێی ناوەڕۆکی ڕێککەوتننامەی جەزائیر، وڵاتی ئێران دەرگای بەڕووی خەباتی چەکداریی کورددا لە باشووری کوردستان داخست، نەک هەر ئەوەندە بەڵکو کەوتە هاوکاریکردنی عێراق[٢]. بۆ ئەم مەبەستە چەندان لێژنەی هاوکاری و بەدواداچوون و هەماهەنگییان پێکهێنا، توندکردنی ئاسایشی سنوورەکان بە مەبەستی ڕێگریکردن لە دووبارە هەڵگیرسانەوەی خەباتی چەکداریی کورد بوو[٣]. لە (١٣ی حوزەیرانی ١٩٧٥) عەباس خەلعەت بەری وەزیری دەرەوەی ئێران، سەعدون حومادی (١٩٣٠-٢٠٠٧)، وەزیری دەرەوەی عێراق (پرۆتۆکۆلی ئاسایشی سنوور)یان واژۆ کرد[٤]، برگە سەرەکییەکانی ئەم ڕێککەوتنە ئەمانە بوو

١-هەردوولا زانیاریی دەربارەی جوڵەی هێزەکانی پێشمەرگە لە سنوور ئاڵوگۆڕ دەکەن.

٢-چاودێریکردنی سنوورەکان و ڕێگرتن لە دزەکردنی پێشمەرگە «تێکدەران».

٣-دەسەڵاتدارانی هەردوولا هاوکاری یەکتر دەکەن بۆ جێبەجێکردنی ڕێککەوتننامەکە.

٤-لە کاتی پێویست هەردوولا ڕێککەوتن دەکەن لەسەر دیاریکردنی ناوچەی قەدەغەکراو.

٥-پێکهێنانی چەند لێژنەیەکی هاوبەش بۆ ڕادەستکردنەوەی دەستگیرکراوەکان[٥].

دوای نسکۆ پەنابەرێکی زۆر ئاوارەی ئێران بوون، ئەو پەنابەرانە بەسەر شارەکانی ئێران دابەشکران[٦]. لەم بارەیەوە شای ئێران گوتوویەتی: «کوردەکان بۆ ماوەیەکی نادیار

---

(١) تەواوبوونی وتوێژی نێوان عێراق و ئێران، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ (٢٩٩)، ١٩٧٦/٩/١.

(٢) جمعية طلبة الاكراد _فرع م.م المشكلة الكردية في العراق وهل استطاع النظام الحالي ان يحلها، ١١ أذار ١٩٧٨.

(٣) مديرية امن السليمانية، برقية سرية وفورية، الرقم (٤٠٤٨)، ١٩٧٦/١٠/٣٠.

(٤) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، سیاسەتی ئێران بەرامبەر جوڵانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٧٥-١٩٨٩)، چاپخانەی ڕێی نوێ، سلێمانی، ٢٠١٤، ل٨٨؛ شكيب عقراوي، م.س، ص٣٨٣

(٥) هـ.س، ل٨٨-٨٩.

(٦) محەمەد مەلا قادر، سەربردە کورتەیەک لە بیرەوەرییەکان، دەزگای ئاراس بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر، ٢٠٠٩، ل١٣٥

ناتوانن لەناو ئۆردۆگاکان بمێنن، چونکە دەبێتە هۆی پەیدابوونی تەمبەڵی و بێزاری لە نێوانیاندا... چونکە کوردەکان لەگەڵ ئێرانییەکان لە یەک ڕەگەز و یەک زمانن، بە ئاسانیش دەتوانن لەناو کۆمەڵگای ئێران بتوێنەوە»[١]. دەزگای ساواکی ئێرانی ڕاسپێردرابوو بۆ گرتن و ڕادەستکردنەوەی پەنابەران بە حکومەتی عێراق، لەم چوارچێوەیەشدا ژمارەیەک لە سەرکردە و کادیرانی (پ.د.ك) ڕادەستی حکومەتی عێراق کرانەوە[٢]، ژمارەیەکی زۆر لە ئەندام و لایەنگرانی (پ.د.ک) لە شارەکانی ئێران بڵاوەیان پێکرابوو، ئیدریس بارزانی (١٩٤٤-١٩٨٧) سەرپەرشتی ئەو پەنابەرانەی کردووە، لەگەڵ ئەوەشدا ڕۆڵی بەرچاوی هەبوو لە ناردنەوەی دەستە چەکدارەکان بۆ باشووری کوردستان، ئەو پێشمەرگانەی لە شەڕەکان برینداردەبوون، بە نهێنی دەگەیەنرانەوە ئێران، چارەسەری پێویستیان بۆ دەکرا، زۆرجار ماڵی ئیدریس بارزانی پەناگەبوو بۆ پێشمەرگەکان، هەرچەندە لەژێر چاودێریی توندی دەزگای ساواکی ئێراندا بوو[٣]. لە ئیدریس بارزانی دەکەونە گومانەوە دواجار بانگهێشتی دەکەن بۆ لێکۆڵینەوە لە لایەن ژەنەراڵ ئەسیری کە بە « دڕندەترین» بەرپرسی دەوڵەتی ئێران دەژمێردرا[٤]، فەلەکەدین کاکەیی (١٩٤٣-٢٠١٣) لەم بارەیەوە نووسیویەتی: «لە ١٩٧٦ دەزگای ساواکی ئێران ئابلوقەی ماڵی ئیدریس بارزانیان دا، ژوور بە ژووریان دەپشکنی، تەنانەت ژووری دایک و ماڵەوەیان، گوایە پێشمەرگەیەکی بریندار بدۆزنەوە لە ماڵیان بۆ معالجە حەشار دراوە»[٥]، بۆ ئەم مەبەستە ئێران، لە (تشرینی یەکەمی ١٩٧٧) داوای لە ئیدریس بارزانی کرد، پەیوەندییەکانی خۆی لە باشووری کوردستان و هاوکارییەکانی پێشمەرگە ڕابگرێت[٦]، دەزگای ساواکی ئێران هەماهەنگی تەواوی لەگەڵ عێراقدا هەبووە، لەوانە ئاڵوگۆڕی زانیاری ڕادەست کردنەوەی فەرماندەکانی پێشمەرگە بە عێراق[٧].

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل٥٥.

(٢) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل٦٦.

(٣) ڕاپۆرتی سیاسی و عەسکەری تەنزیمی سەرۆکی پارتی هەڤاڵ مەسعوود بارزانی، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٣٩)، ئاداری ١٩٨٠، ل٢؛ کاروان جوهر محمد، س.پ، ل٢٥١.

(٤) فەلەکەدین کاکەیی، کۆبەرهەم، ب٨، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٥، ل١٠١.

(٥) هـ .س، ب٨، ل١٠١.

(٦) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، س.پ, ل٩٣.

(٧) ح.د.ك، ق.م، استسلام البشمركة الى ايران، ١٩٧٨/٩/٥.

بـە مەبەسـتی پاراسـتنی سـنووری نێـوان ئێـران و عێـراق، لـە (١٩٧٨) سـەرۆک ئەرکانـی سـوپای ئێـران، ژەنـەراڵ غـوڵام ڕەزا ئەزهـاری، سـەردانی عێراقـی کـرد، لەگـەڵ فەرمانـدەی سـەربازی عێـراق ئیسماعیـل تایـە نعیمـی (١٩٢٧-٢٠١٥) کۆبـووەوە، لەسـەر چەنـد خاڵێـک ڕێککەوتـن و لێژنەیەکـی هەماهەنگیـی سـەربازییان پێکهێنـا، بە مەبەسـتی ئاڵوگـۆڕی زانیاری هەواڵگریـی و ڕێگـەدان بـە هێـزی ئاسمانـی و زەمینـی یـەکتر بـۆ لێـدان و ڕاوەدونانـی پێشـمەرگە[١]. هەربۆیـە ئێـران لـە سـاڵی (١٩٧٨) ڕێگـەی بە سـوپای عێـراق دا لە سـنوورەکانی ئێرانـەوە ئۆپراسـیۆنی سـەربازیی دژی هێزەکانـی (ی.ن.ک) ئەنجـام بـدات[٢]. هەڵبەتـە دوای ڕاگەیاندنـی (ی.ن.ک) وەک ڕێکخراوێکـی چـەپ، جێگـەی نیگەرانـی ئێـران بـوو، هەربۆیـە (ی.ن.ک) لـە (تشرینـی دووەمـی ١٩٧٨)، شـاندێکی ڕەوانـەی پاریـس کـرد بـۆ دروسـتکردنی پەیوەنـدی لەگـەڵ بەرهەڵسـتکارانی ئێرانـی. خومەینـی لـە شـاندەکەی پرسـی بـوو چ داواکارییەکتـان هەیـە شـاندەکەی وەڵامیـان دابـووەوە: «ڕووخانـی شـا چەنـد بـۆ ئێـوە گرنگـە، بـۆ ئێمـەش ئەوەنـدە گرنگـە ئێمـە تەنیـا سـەرکەوتنی ئێوەمـان دەوێـت»[٣]. ئـەوە لەکاتێکدابـوو ئێـران و عێـراق هـەردوولا کێشـەی ناوخۆییـان هەبـوو، عێـراق ترسـی لـە پەرەسـەندنی خەباتـی چەکـداری کـورد هەبـوو، ئێرانیـش کێشـەی ئابـووری و سیاسـی و شکسـتی حکومەتـی شاهەنشـای ئێـران لـە چارەسـەرکردنی کێشـەکان وای کـرد تەوژمـی ئاینـی شـیعەگەرایی لـە ئێـران گەشـەبکات، دوای گۆڕانـی دۆخـی سیاسـی ئێـران لـە سـاڵی (١٩٧٩)، دەروازەیەکـی دیکـە بـە ڕووی خەباتـی چەکداریـی کـورد کرایـەوە، ئـەو گەمارۆیـەی ئێـران هەڵگیـرا[٤]

(١) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، س.پ، ل١٠١؛ شاخەوان عباس، س.پ، ل١٧٤.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢)

(٣) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، مؤسسة البلاغ، بيروت، ٢٠٠١، ص ص٣٨٧-٣٨٨.

(٤) نەوشـیروان مسـتەفا ئەمیـن، لـە کەنـاری دانوبـەوە بـۆ خـڕی ناوزەنـگ دیـوی نـاوەوەی ڕوداوەکانی کوردسـتان ١٩٧٥-١٩٧٨، لەنـدەن،١٩٩٧، ل٣٤٩-٣٥٠.

٢- هەڵوێستی سووریا لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی کورد:

لەگەڵ سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان ئاراستەیەکی جیاواز لە پەیوەندییەکانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد و سووریا هەبوو، بە بەراورد لەگەڵ ئێران و تورکیا(١)، چونکە سووریا دەرگای پەیوەندی بۆ هێزە بەرهەڵستکارەکانی عێراقی واڵاکرد، لەبەرئەوەی سووریا لەگەڵ حکومەتی عێراق ناکۆک بوو(٢). بۆ پارسەنگی هێز بە شێوەیەکی کاتی یارمەتی هێزە کوردییەکانی داوە، بەڵام قەبارەی ئەو یارمەتییە کەم بوو(٣). هەربۆیە سووریا بنکەیەک بووە بۆ هەستانەوەی خەباتی چەکداریی کورد، هەروەها بنکەی مەشق و ئامادەکاریی پێشمەرگە لە سووریا دامەزرابوو، ڕاهێنان بە پێشمەرگە کراوە و نێردراونەتەوە بۆ باشووری کوردستان(٤). حکومەتی سووریا لە هەوڵی دروست کردنی پەیوەندی دابوو لەگەڵ (س.ك/ پ.د.ك)، بۆ ئەم مەبەستە مەسعود بارزانی دەستەی نوێنەرایەتی خۆی لە سووریا ڕاسپاردووە بەمەبەستی دروست کردنی پەیوەندییەکان(٥)، چونکە سووریا ناکۆکیی نێوان (س.ک/ پ.د.ک) و (ی.ن.ک) پێ خۆش نەبوو، لەبەرئەوەی دەیزانی (س.ک/ پ.د.ک) پێگە و نفوزی لە سنوورەکانی تورکیادا هەیە، ڕێگاکانی ناردنی چەکیش بە تورکیادا تێدەپەڕێت، بەبێ کرانەوەی ڕێگاکان (ی.ن.ک) ناتوانێت گەشە بکات. بۆ ئەم مەبەستە مەسعود بارزانی لەسەر بانگهێشتی سووریا سەردانی ئەو وڵاتەی کردووە(٦). لە لایەکی دیکەوە نەبوونی دەرفەت لەبەردەم حیزبە کوردییەکان، چونکە ئێران ڕێککەوتنی لەگەڵ عێراق هەبوو، تورکیاش دژایەتی بۆ خەباتی

(١) ئەحمەد حەمەدئەمین، سیاسەتی سووریا بەرامبەر بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستاندا ١٩٧٦-١٩٨٨، گۆڤاری دیوان، ژ(١٧)، تشرینی یەکەمی ٢٠٢٢، ل٢٥.

(٢) نەوزاد عەلی ئەحمەد، پشکۆیەک لە خۆڵەمێشدا بەشێکی گرینگ لە ژیاننامەی هۆمەر شێخمووس، چ٢، سلێمانی، ٢٠١٨، ل١١٧؛ جەمال فەتحوڵڵا تەیب، س.پ، ل٣٠٩.

(٣) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، پەیوەندییەکانی جولانەوەی ڕزگاریخوازی باشووری کوردستان و جیهانی عەرەبی سوریا و لیبیا و جولانەوەی ڕزگاریخوازی فەڵەستین بە نمونە، گۆڤاری زانکۆی گەرمیان، ژمارە (١-٦)، ٢٠١٩، ل٦٣.

(٤) سەڵاح ڕەشید، مام جەلال دیداری تەمەن لە لاوێتییەوە بۆ کۆشکی کۆماری، ب٢، چ٤، ناوەندی ڕۆشەنبیری ئەدیبان، سلێمانی، ٢٠١٩، ل٣٨.

(٥) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٧٠.

(٦) فاروق محمد محمدئەمین، پەیوەندییەکانی...، ل٦٤.

سیاسی و چەکداری کوردی نەشاردبووەوە، ئەمەش پاڵنەری سەرەکی بوو بەشێک لە حیزبە کوردییەکان ڕوو لە سووریا بکەن[١]. لە چوارچێوەی بەرەیەکدا درێژە بە خەباتی سیاسی و چەکداری بدەن بە ناوی (التجمع الوطني العراقي)، «توع»[٢]، بەڵام (س.ک/ پ.د.ک) لەو بەرەیە ئەندام نەبوو، لە (کۆتایی ١٩٧٥) «توع» داوای لە (س.ک/ پ.د.ک) کردبوو ببێتە ئەندام، بەڵام ڕێکخستنی (س.ک/ پ.د.ک) لە سووریا بە هۆی ئاگادارنەبوونی مەسعود بارزانی، نەیانتوانی بوو وەڵامێکی ڕوون و ئاشکرایان بدەنەوە، پەیوەندی «توع» لەگەڵ بارزانی و پارتی پەیوەندییەکی خراپ نەبوو، بەڵام پارتی نەبووە ئەندام لەو بەرەیە[٣]. سووریا مەبەستی نەبوو خەباتی چەکداریی کورد سەرکەوتن بەدەست بهێنێت، چونکە لەو وڵاتە ڕێژەیەکی زۆر کوردی تیادا دەژیا، سووریا پێی وا بووە سەرکەوتنی کورد لە باشوور، دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی کێشە و ئاڵۆزی لە ناوخۆی وڵاتەکەی

٣- هەڵوێستی تورکیا لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی کورد:

تورکیا ڕۆڵی بەرچاوی هەبووە لە نزیکبوونەوەی عێراق و ئێران لە یەکتر، ئامادەیی نیشاندا کارئاسانی بۆ عێراق و ئێران بکات، لەپێناو ڕێگرتن لەو پەنابەرە کوردانەی ڕوو لە وڵاتەکەی دەکەن[٤]. هاوهەنگاو لەگەڵ ئەو سیاسەتە هەرێمییەی لە نێوان تورکیا و ئێران و عێراق دژ بە خەباتی چەکداریی کورد گیرابووەبەر، لە (ئەیلوولی ١٩٧٥) شای ئێران سەردانی تورکیای کردووە، بۆ گفتوگۆکردن لەسەر چۆنیەتی هەماهەنگی و چڕکردنەوەی هەوڵەکانی ئێران و تورکیا، بۆ لاوازکردنی خەباتی چەکداریی کورد و

---

(١) ئەحمەد حەمەدئەمین، سیاسەتی سووریا...، ل٢٥.

(٢) التجمع الوطني العراقي: دوای نسکۆی (١٩٧٥) ڕێکخراوێکی بەرەیی بوو، پێکهاتبوو لە حیزبی بەعسی عەرەبی سۆسیالیستی (قیادة القطري العراقي)، حیزبی کۆمەنیستی عێراقی، (قیادەی مەرکەزی)، پارتی سۆسیالیست، بزووتنەوەی سۆسیالیستی عەرەبی، کۆنگرەی نەتەوەیی و یەکێتی نیشتمانی کوردستان. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: نەوشیروان مستەفا، لە کەناری دانوبەوە...، ل٦٥؛ صلاح الخرسان، م.س، ص٣١٨

(٣) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل٦٧.

(٤) روبرت اولسن، المسألة الكردية في العلاقات التركية-الايرانية، ت: احسان محمد رمضان، مطبعة وزارة التربية، أربيل، ٢٠٠١، ص٤٥؛ حامد محمود عيسى، المشكلة الكردية في الشرق الاوسط منذ بدايتها حتى سنة ١٩٩١، مكتبة مدبولي، القاهرة، ١٩٩٢، ص٢٣٩.

ڕێگرتـن لـە هـەر جموجۆڵێکـی هەڕەشـە ئامێـز، هەروەهـا ڕێککەوتنـی ئـەو وڵاتانـە لەسـەر بەکارهێنانـی هێـز و بەزاندنـی سـنووری یـەکتر، بـە مەبەسـتی لەباربردنـی هـەر جموجۆڵێکی چەکداریـی، لـە هەمـان کاتـدا هەوڵـدان بـۆ دروسـتکردنی ناکۆکـی لـە نێـوان حزبـە کوردییـەکان، لەپێنـاو پەرتەوازەکردنیـان. حکومەتـی تورکیـا ڕاسـپێردرا بـۆ ڕێگەگرتـن بـە هاتنە نـاوەوەی مەفـرەزە سـەرەتاییەکان لـە سـووریاوە بـۆ عێـراق لـە ڕێگـەی خاکـی تورکیـاوە[١]. لـە سـەردانێکی جێگـری سـەرۆك کۆمـاری عێـراق سـەددام حوسـێن بـۆ تورکیـا لـە (١٩٧٧)، بە مەبەسـتی ڕێککەوتـن و هەماهەنگـی دژی خەبـاتی چەکداریی کـورد و توندکردنی سـنوورەکان بـە مەبەسـتی ڕێگرتـن لـە گەیشـتنی چـەک و تەقەمـەنی بـۆ حزبـە کوردییـەکان، بـۆ ئـەم مەبەسـتەش شـانەیەکی هاوبـەشی هەواڵگریـی لـە نێوان هـەردوولادا پێکهـێنرا، کـە بارەگاکەی لـە دیاربەکـر بـوو[٢]. لـەو چوارچێوەیـەدا ئەحمـەد حەسـەن ئەلبەکـر لەسـەردانەکەی بـۆ تورکیـا لـە (ئابـی ١٩٧٨) ڕێککەوتنامـەی سـنوور لـە نێـوان عێـراق و تورکیـا مـۆر کـرا، لـە مـاددەی (٤)ی ئـەو ڕێککەوتنـە هاتـووە:» هەماهەنگـی و هـاوکاری هـەردوولا لەسـەر سـنوورەکان بـۆ بەرەنگاربوونـەوەی جموجۆڵـی کـورد، بـە هـۆی ئـەوەی لـەو ناوچانـە پێشـمەرگە چـالاک بـوو»[٣]. بـۆ ڕێگەگرتـن پەیوەنـدی و دەربازبوونـی دەسـتە چەکـدارەکان هـەردوو دەوڵـەت بازگەیـان لەسـەر سـنوورەکان دانابـوو، بۆیـە هەریـەک لـە تورکیـا، ئێـران و عێـراق گفتوگـۆی سـێ قۆڵیـان ئەنجامـدا، پرۆژەیەکیـان گەڵاڵـە کرد کە پشـتێنەیەکی ئاسـایش بـە درێژایـی سـنوورەکان و ڕێگەگرتـن لـە پەیوەندیکردنـی کـوردەکان، بەپێـی ڕێککەوتننامەی تورکیـا و عێـراق مۆڵەتـی بەزاندنـی سـنووری یەکتریانـدا[٤]، بۆ ئەم مەبەسـتە کەنعـان ئیڤرین، سـەرۆک ئەرکانـی سـوپای تورکیـا لـە (١٣ی نیسـانی ١٩٧٩)، سـەردانی عێراقـی کرد، هـەردوولا لەسـەر بەرنامەیەکـی هاوبـەش ڕێککەوتـوون، سـەبارەت بـە هەماهەنگیـی هەواڵگـری و سـەربازی، هەروەهـا جەختیـان لەسـەر پاراسـتنی سـنووری نێوانیـان کردووەتـەوە[٥]. هەریەک لـە دەوڵەتانـی (ئێـران، عێـراق، سـووریا و تورکیـا) هاوڕابـوون لەسـەر ڕووبەڕووبوونـەوەی

(١) شكيب عقراوي، م.س، ص٤٤٣؛ سامي عبدالرحمن، من اوراقي، م.س، ص٥٧.

(٢) ئیـدگار ئـۆ باڵانـس، کرۆنۆلۆگیـای شـۆڕش و خەبـاتی کـورد لە سـەدەی نـۆزدەوە تا سـاڵی ١٩٩٤، و: دڵشـاد میـران، چاپخانەی زانکۆی سـەلاحەددین، هەولێـر، ٢٠٢٢، ل٢٦٥.

(٣) أوفرا بنيغيو، م.س، ص٢٠٧؛ عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب١، ل٧٧-٧٨.

(٤) جەمال فەتحوڵلا تەیب، س.پ، ل٣١٤.

(٥) جليلى جليل وآخرون، م.س، ص٣٤٥.

کێشـەی کـورد و دژایەتـی کردنـی، لـەم پێناوەشـدا چەنـدان ڕێککەوتننامەیـان مۆرکـردووە[(١)]. دەتوانیـن بڵێیـن هـەر یـەک لـە تورکیـا، سـووریا و ئێـران، خەباتـی چەکداریـی کوردیـان لـە باشـووری کوردسـتان، بـە مەترسـی زانیـوە لەسـەر وڵاتەکانیـان و پێیـان وا بـووە سـەرکەوتنی هـەر جووڵانەوەیـەک لـە باشـووری کوردسـتان، دەبێتـە هـۆی گۆڕانـکاری لـە دۆخـی ناوخـۆی وڵاتەکانیـان، بۆیـە مکوڕبـوون لەسـەر دژایەتیکردنـی خەباتـی چەکداریـی کـورد

(١) چیـا، س.پ، ل٨؛ ئـازاد عـەلی عەبـدوڵلا، س.پ، ل٢٠؛ علي سـنجاري، مـن ارشـيف كوردسـتان، مطبعـة خـاني، دهـوک، ٢٠١٣، ص٢٩٥.

تەوەری دووەم

دامەزرانــدن و ڕێکخســتنی مەفــرەزە ســەرەتاییەکانی (پ.د.ك) و (بســك) و (پاسۆك)

باسی یەکەم

سەرکردایەتیی کاتی پارتی (القيادة المؤقتة):

دوای کشـانەوەی سـەرکردایەتیی شـۆڕش بـۆ ئێـران لـە (١٩ی ئـاداری ١٩٧٥)، ژمارەیـەک لـە کادیـر و پێشــمەرگەکانی (پ.د.ک) پەنابــەری ئێــران بــوون و بەشـێکیان ڕوویــان لــە ئەوروپـا کـرد(١). بەشـێک لـە پێشـمەرگەکان لەسـەر سنوورەکانی عێـراق و تورکیـا، بـە تایبەت لـە ناوچەکانـی بـەرواری، نێـروە و هەرکـی بنەجـێ مابـوون، خۆیـان ڕادەسـتی حکومـەت نەکردبـوو، ئەوانـەی لەبـەر بەسـەرچوونی مـاوەی وەرگرتنیـان لـە ئێرانـەوە گەڕێندرابوونـەوە عێـراق، بەشـێک لـەو پێشــمەرگانەش دوای نسـکۆ لـە سـووریا گیرسـابوونەوە(٢)، ئەوانـە بناغــەی دامەزرانــدن و دروســت کردنــی مەفــرەزە ســەرەتاییەکانی (س.ك/ پ.د.ك) بــوون، دوای وەرگرتنـی ڕەزامەنـدی مستەفا بـارزانی هەریـەک لـە مەسعودبارزانی و ئیدریس بـارزانی، بە مەبەسـتی ڕێکخسـتنەوەی حـزب و کۆکردنەوەی کادیـر و پێشـمەرگەکان، ئامادەکردنیان بۆ ناردنەوەیـان بـۆ کوردسـتان، چەنـد کۆبوونەوەیەکیـان ئەنجامـدا(٣)، بـۆ ئـەم مەبەسـتە یەکـەم کۆبوونـەوە لـە (١٥ی نیسـانی١٩٧٥) لـە کانیاوێکـی دەرەوەی شـاری نەغـەدە (حـەوت کانـی) بـە بەشـداریی: مەسـعود بارزانـی، جەوهـەر نامیـق سـالم (١٩٤٦-٢٠١١)، کەریـم شـنگالی،

---

(١) ح.د.ک، ق.م، استسلام البشـمركة الـى ايـران، ١٩٧٨/٩/٥؛ هاشـم رمضـان (ابوعـنتر)، م.س، ص٤٤؛ فـواد صديـق، گەردەلـولی سیاسـەت، چاپخانـەی ڕۆشـەنبیری، هەولێـر، ٢٠٠٦، ل١٤٧.

(٢) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٣٣؛ سامی شورش، م.س، ص١٤٢.

(٣) ڕێکخســتنەکانی دەرەوەی پــارتی لــە دەســتپێکی شــۆڕشی گــوڵان دا، ڕۆژنامــەی برایــەتی، ژ(٣٦٩٥)، ٢٠٠٢/٥/٢٦، ل٤.

ئازاد بەرواری و محەمەد ڕەزا ئەنجام درا، لەو کۆبوونەوەیەدا چەند بڕیارێک درا لەوانە: مەسعود بارزانی ئەرکی سەرپەرشتیاری حزبی پێ سپێردرا، ئەرکەکانی ناوەوەی وڵات بە جەوهەر نامیق سالم، کەریم شنگالی، ئازاد بەرواری، عارف تەیفوور، کەمال کەرکووکی و عەبدولعەزیز شێرکۆ سپێردرا، هەروەها سەرپەرشتیاری کاروباری دەرەوەش بە سامی عەبدولڕەحمان (١٩٣٢-٢٠٠٤) و محەمەد ڕەزا سپێردرا[١]، لە ئەنجامی زنجیرەیەك کۆبوونەوە لە ڕۆژانی (١٢-١٤ی تشرینی دووەمی ١٩٧٥) (س.ک/ پ.د.ک) ڕاگەیەندرا، دەستەی دامەزرێنەرانی بریتی بوون لە: ئیدریس بارزانی، مەسعود بارزانی، عەلی عەبدوڵڵا (١٩٢٦-٢٠١٧)، نووری شاوەیس (١٩٢٢-١٩٨٣)، سامی عەبدولڕەحمان، جەوهەر نامیق سالم، محەمەد ڕەزا، ئازاد بەرواری، عارف تەیفوور و کەریم شنگالی، بەم جۆرە ڕێکخستنەکانی حزب لە هەلومەرجێکی نا ئاسایی و بە شێوازێکی نوێ دامەزران[٢]. بە مەبەستی درێژەدان بە خەباتی چەکداریی چەندان کادیر و پێشمەرگەی بە توانا و دڵ گەرم و دڵسۆز سووربوون لەسەر نوێکردنەوەی شۆڕش و درێژەدان بە خەبات، ئینجا مەکتەبی سیاسی جاران و کادیر و تازەپێگەیشتووەکانی پێکهێندران[٣]، لەژێر ڕۆشنایی ئەو دۆخەدا مەسعود بارزانی دەنووسێت: «بە ماوەیەکی کەم دوای نسکۆی (١٩٧٥)، توانیمان بنەمایەکی نوێ و پلانێکی کار بۆ دەرکردنی هەندێ بڕیاری گرنگ، پەیوەست بە خەباتی چەکداریی بدەین، لەسەر ئەم بنەمایە مەفرەزەی چەکداری لە پێشمەرگە کۆنەکان پێکهات کە لە شەڕەکانی پێشوودا نەبەرد بوون»[٤].

یەکەمین بەیاننامەی حزب لە (١٠ی کانوونی یەکەمی ١٩٧٥) لەژێر ناونیشانی «کوردستان مەیدانی ڕاستەقینەی خەباتە، ئەی جەماوەر خەبات بکەن، واقیعی نەکسە لا بدەن» ڕاگەیەندرا، لەم بەیانەدا سیاسەتی نوێ و ئامانجی خەباتی چەکداریی ڕوون کردووەتەوە، بە توندی هێرش کراوەتە سەر عێراق و وڵاتانی هەرێمی، هەروەها جەخت

(١) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٢٣.

(٢) لە کۆتایی کۆبوونەوەی (تشرینی دووەمی ١٩٧٥)، (س.ک) کارنامە و بنەمای کارکردنی داهاتوویان لەپێناو هەڵگیرسانەوەی خەباتی چەکداری بە (١٦) خاڵ ڕاگەیاندبوو. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٥٠-٥٢.

(٣) سامی عەبدولڕەحمان، دوای ساڵێک شۆڕشی گوڵان هێشتا هیچ لایەنێک بۆنی باروت لە تفەنگییەوە نەهاتبوو، گۆڤاری گوڵان، ژ(٢٢٧)، ١٩٩٩/٥/٢٩، ل١٣.

(٤) جەمال فەتحوڵڵا تەیب، س.پ، ل١٠٥.

کراوەتەوە لەسەر بەردەوامیدان بە خەباتی چەکداریی و شەڕی پارتیزانی، بۆ بەدیهێنانی دیموکراتی بۆ عێراق ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینە بۆ کوردستان بە مەبەستی درێژەدان بە خەباتی چەکداریی (س.ک/ پ.د.ک) بڕیاردرا چیتر پشت بە هاوکاریی دەرەکی نەبەسترێت[١]، بە مەبەستی دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی (س.ک/ پ.د.ک)، لە بەیاننامەیەکدا لە (٢٥ی ئایاری ١٩٧٦) تیایدا ئامانج و ویستی خەباتی چەکداریی ڕوونکردۆتەوە[٢]. بەم جۆرە (س.ک/ پ.د.ک) درێژەی بە چالاکییەکانی لە ناوەوە و دەرەوەی وڵات دا، یەکەم کۆنفرانسی لە ڕۆژانی (١١-١٥ی ئابی ١٩٧٦) لە بەرلینی خۆرئاوا ئەنجام درا[٣]، ئەندامانی (س.ک/ پ.د.ک) بە شێوەیەکی فەرمی پەسەندکران[٤]. لەو کۆنفرانسەدا بڕیاردرا پێداچوونەوە بە سیاسەتی پێشووی (پ.د.ک) بکرێت، هەروەها لەو کۆنفرانسەدا بڕیار درا (س.ك/ پ.د.ك) دەسەڵاتی سەرکردایەتی هەیە تا بەستنی کۆنگرە[٥]. لە کۆنفرانسی بەرلین هەریەک لە: عەبدولڕەحمان پێداوی، کەمال کەرکووکی، ئازاد خەفاف، وریا سەعاتی و دڵشاد میرانی بوونە ئەندامی (س.ك/ پ.د.ك)، بە مەرجێک بگەڕێنەوە باشووری کوردستان و درێژە بە خەباتی چەکداریی بدەن. مستەفا بارزانی بە سەرۆکی حزب و سامی عەبدولڕەحمانیش بە سکرتێری حزب هەڵبژێردران[٦]. بە مەبەستی درێژەدان بە خەبات و چالاکیی حزبی و

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣).

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٤).

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی کۆنفڕانسی بەرلین, بڕوانە: بلاغ الختامي للحزب الديمقراطي الكردستاني، (١٥ ايلول ١٩٧٦)؛ نوري شاويس، من مذكراتي، منشورات حزب الشعب الديمقراطي الكردستاني، د.م، ١٩٨٥، ص٩٠-٩١.

(٤) دەیڤد ماکداوڵ، مێژووی هاوچەرخی کورد، و: ئەبوبەکر خۆشناو، چ٣، ناوەندی ئاوێر، هەولێر، ٢٠١٩، ل٥٣٦.

(٥) فەلەکەدین کاکەیی، هەڵگیرساندنی شۆڕشی گوڵان مۆمێک داگیرسا پەردەی تاریکی دادڕی، گۆڤاری گوڵان، ژ(٧٥)، ١٩٩٦/٦/١، ل١٠.

(٦) دیدار لەگەڵ عەبدولڕەحمان پێداوی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢. ناوبراو لە ساڵی (١٩٤٦) لە گوندی (پێداو)ی سەر بە ناحیەی زاوێتە لە دایکبووە، لە (١٩٧٠) لە کۆلێژی سەربازی وەرگیراوە، لە (١٩٧٢) بە پلەی مولازمی دووەم کۆلێژی سەربازی تەواو کردووە، لە هەمان ساڵ لە فەوجی (٣) ی سوپای عێراق لە هەولێر دامەزراوە، لە (١٩٧٢) پەیوەندی بە شۆڕشی ئەیلوول کردووە و بووەتە سەر لقی بەتالیۆنی (١). دواتر لە هێزی کەرکووک بووەتە ئامیر بەتالیۆن، دوای نسکۆ چووەتە ئێران و دواتریش چووەتە هۆڵەندا. لە (١٩٧٧) گەڕاوەتەوە باشووری کوردستان و بووەتە فەرماندەی هەرێمی دووی بادینان تا (١٩٧٩)، دوای کۆنگرەی (٩) چووەتەوە هۆڵەندا

چەکداری، چەند ڕێکار و بەرنامەیەک دانران لەوانە: گرنگیدان بە پەنابەران و جێ بەجێ کردنی داواکارییەکانیان[1].

دوای دەستگیرکردنی محەمەد ڕەزا و عارف تەیفوور لە لایەن دەزگای ساواک، جەوهەر نامیق سالم و کەریم شنگالی، توانیان بە نهێنی ڕوو بکەنە سنوورەکانی تورکیا[2]، بۆ ئەم مەبەستە مەسعود بارزانی پەیوەندی بە محەمەد خالید بۆسەلی و عەبدولڕەحمان سالح دەکات و ئاگاداریان دەکاتەوە هەوڵ بدەن پەیوەندییان پێوە بکەن، ئامادەکاری بکەن بۆ ناردنەوەی دەستەی چەکداری بۆ باشووری کوردستان[3]، لە بارەی هاوکاری کوردەکانی تورکیا مەسعود بارزانی دەڵێت:«بۆ مێژوو دەیڵێم ئەگەر کۆمەک و هاوکاری کوردەکانی باکووری کوردستان نەبووایە، زەحمەت بوو دووبارە ڕێکخستن بکرێتەوە لەپاش نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول»[4]

پێویستە بگوترێت هەڵگیرسانەوەی خەباتی چەکداریی دوای نسکۆ ئاسان نەبوو، بە هۆی پاڵپشتی و پشتگیری جەماوەر و ڕێکخستنەکانی حزب و ناردنەوەی دەستە چەکدارەکان بۆ باشووری کوردستان (س.ك/ پ.د.ك) توانرا پێگەیەکی بەهێزی سیاسی و چەکداری دابمەزرێنرێت[5]. لە لایەکی دیکەوە سەرکردایەتیی شۆڕش دوای نسکۆ هەندێک پێشمەرگەی ڕاسپارد، خۆیان ڕادەستی عێراق نەکەنەوە، لە سنووری نێوان عێراق و تورکیا بمێننەوە، بە تایبەت لە ناوچەکانی نێروە، دۆسکی ژوورو، بەرواری باڵا و هەرکی بنەجێ، بناغەی یەکەمین دەستەی چەکدارییان پێکهێنا[6]. ناردنەوەی دەستەی چەکداری بۆ باشووری کوردستان لە (٢٠ی تشرینی دووەمی ١٩٧٥) هەنگاوێکی باش بوو

(١) حامید گەوهەری، قیادە موەقەت، ستۆکهۆڵم، ٢٠٢٠، ل٥٠.

(٢) کریس کۆچێرا، بزوتنەوەی نەتەوەی کورد و هێوای سەربەخۆیی، و: ئەکرەمی میهرداد، چاپخانەی تەما، ب.ش، ٢٠٠٢، ل٤٢؛ عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی....، ل٧٥.

(٣) شوان حسێن شینک باڵەکی، جەوهەر نامق سالم ژیان و بەرهەم ڕۆڵی سیاسی ١٩٤٦-٢٠١١، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، زانکۆی سۆران، ٢٠١٦، ل٥٥.

(٤) پ.د.ک، ڕاپۆرتی سیاسی و عەسکەری تەنزیمی سەرۆکی پارتی هەڤاڵ مسعود بارزانی بۆ کۆنگرەی نۆ، ب.س

(٥) ح.د.ك، ق.م، بمناسبة الذكري الثلاثون لميلاد الحزب، ١٦ اب ١٩٧٦.

(٦) سامي شورش، م.س، ص١٤٢.

بـۆ دامەزراندنـی مەفـرەزەی پارتیـزان لـە ناوچە جیاجیـاکان، دەسـتە چەکـدارەکان[١]. بە نهێنی بـە سـنووری کوردسـتانی باکـووردا بەڕێدەکـران، دەگەیشـتنە شـوێنی دیاریکراوی خۆیـان، ئەم پلانـە نزیکـەی (٣) مانگـی خایانـد[٢]

لــە هەنــگاوی یەکەمــی (س.ك/ پ.د.ك) بــە هــۆی چاودێریــی تونــدی ســنوورەکانی عێـراق و ئێـران بـە پێویسـت زانـرا بـۆ دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکداریـی، سـنووری چالاکیــی چەکــداری (س.ك/ پ.د.ك) لــە باشــووری کوردســتان بــۆ دوو هەرێــم دەســت نیشــان کــرا، هەرێمــی (١) بادینــان، هەرێمــی (٢) ســۆران

یەکەم: هەرێمی بادینان

سنوورەکەی لە حاجی ئۆمەران لە دیوی بادینان دەست پێدەکات، ناوچەکانی دهۆک، ئامێدی و ئاکرێ، تا سنووری سووریا بەشێکی هەولێری دەگرتەوە، لە لایەن کەریم شنگالی و جەوهەر نامیق سالم سەرپەرشتی دەکرا[٣]. دوای ئەوەی ژمارەیەک لە فەرماندە و پێشمەرگە نێردرانەوە باشووری کوردستان، بۆ سێ دەستە دابەشکران، دەستەی یەکەم بریتی بوو لە: مولازم عەلی، مولازم محەمەد، مولازم فوئاد و مولازم نیهاد. دەستەی دووەم هەریەک لە: شوکری نێروەیی، مولازم ئەحمەد هەماوەندی، خەلیل شنگالی و فارس عەمادی بوون. دەستەی سێیەم: عادل سۆرانی، ئازاد خەفاف، سیامەند بەنا، وریا سەعاتی و غازی زێباری بوون[٤]، لە ناوچەکانی بادینان دەستبەکاربوون و دەستەی چەکداری پارتیزانییان دروست کرد، بۆ نموونە هەریەک لە سەید حەسەن، عومەر عەلی و جاسم جاسم لە ناوچەکانی سندی و گوڵی، لە زاخۆ دیاری کران، حاجی عومەر دۆسکیش لە ناوچەی دۆسکی ژوورو، هەرچی ناوچەکانی بارزان و دەری و هەرکی بنەجێ بوو، هەریەک لە سیسۆدری و فەتحوڵلا دەری لە ناوچەکەدا کەوتنە جموجۆڵ[٥]. حکومەتی عێراق بەردەوام چاودێری جموجۆڵەکانی (س.ک/ پ.د.ک) بوو، بۆیە لە نووسراوێکی نهێنی ئەمنی پارێزگای هەولێر، ئاماژە بە کردنەوەی بارەگای (س.ک/ پ.د.ک) لە سنوورەکانی

(١) ح.د.ک، ق.م، تحية الى ثورة ايار الوطنية التقدمية في ذكرها الاولى، ٢٦ ايار ١٩٧٧.

(٢) کەریـم شـنگالی، س.پ، ل٣؛ محەمـەد مـەلا قـادر، سـاڵێک لـە شـێخ وەسـانان، چاپخانـەی حاجی هاشـم، هەولێـر، ٢٠١٦، ل٢٠٧.

(٣) ئەسعەد عەدۆ، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(١٦٥١) ١٩٩٣/٥/٢٢، ل٣.

(٤) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٣٥.

(٥) دلاوەر محمد صديق، س.پ، ل٦٧.

لەگەڵ سووریا و تورکیا دەکات، هەروەها داوا لە دەزگا ئەمنییەکان کراوە، بە وردی چاودێری جموجۆڵەکانی (س.ک پ.د.ک) بن[١].

ناردنـەوەی پێشـمەرگەکان بـۆ باشـووری کوردسـتان لەژێـر چاودێـری ئیدریـس بـارزانی بەردەوامـی هەبـوو[٢]، ئیدریـس بارزانـی بـە نهێنی لەگـەڵ ژمارەیەک پێشـمەرگەی فەرماندەی شۆڕشـی ئەیلـوول، بـە مەبەسـتی ناردنـەوەی دەسـتەی چەکـداری بـۆ باشـووری کوردسـتان کۆبوونـەوە، دوای ناونـووس کردنـی پێشـمەرگەکان، توانـرا (٦٣٠) کـەس ئامـادە بکرێـت و سـەرجەم پێداویسـتییەکانیان بـۆ دابیـن بکرێـت[٣]. ڕەوانـەی باشـووری کوردسـتان بکرێـن، بـۆ ئـەم مەبەسـتە لـە (بەهـاری ١٩٧٧) هەریـەک لـە مەلائەمیـن بارزانـی، عەریـف یاسـین، مسـتەفا نێروەیـی، وەیسـی بانـی، عەلـی باڵەتەیـی، عەبدولڕەحمان حاجـی عەلـی، حەمیـد شـەریف، عەبـدوڵڵا سـاڵح و جاسـم جاسـم نێردرانـەوە باشـووری کوردسـتان، هەریـەک لـە مـولازم عەلـی، سـەید عەبـدوڵڵا زێبـاری و عـادل مـزووری، ڕۆڵێکـی بـاش و بەرچاویـان بینـی لـە ڕێکخسـتن و ئامـادەکاری (س.ك/ پ.د.ك) لـە سـنووری ئامێـدی و زاخـۆ، سـادق گۆیـی، ئەبونـەوال، مەحمـوود گۆیـی، مووسـا گۆیـی، محەمـەد گـەودا، ئەمیـن ئیـزدۆ و نـووری خـدر بـۆ ناوچەکانـی زاخـۆ ناحیـەی گولـی دەستنیشـان کـران[٤]. لـەم بارەیـەوە حەمیـد ئەفەنـدی دەڵێـت:«دوای گەیشـتنمان بـە باشـووری کوردسـتان لـە ناوچەکانـی هەرێمـی بادینـان جێگیر بوویـن، مـن بـۆ ناوچـەی دیانـا (سـۆران) دیـاری کـرام، سـەرەتا ژمارەمـان کـەم بـوو، دواتـر ژمارەمـان زیـادی کـرد، خەڵکێکـی زۆر پەیوەندییـان پێـوە کردیـن»[٥]. دوای زۆربوونـی ژمـارەی

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٥).

(٢) ژیلوان، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(١٦٥٨)، ١٩٩٣/٥/٣٠، ل٣.

(٣) دلاوەر محمد صديق، س.پ، ل٨٠.

(٤) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٣٧.

(٥) دیـدار لەگـەڵ حەمیـد ئەفەنـدی، هەولێـر، ٢٠٢٢/٥/١١، حەمیـد حوسـێن مـەلا بـە حەمیـد ئەفەنـدی نـاسراوە. لـە دایکبـووی (١٩٣٢) لـە ناوچـەی سـیدەکان ناحیـەی برادۆسـت، پیشـەی مامۆسـتا بـووە، دواتـر لـە (١٩٦١) بووەتـە پێشـمەرگە و پەیوەنـدی بـە شۆڕشـی ئەیلـول کـردووە، دوای نسـکۆ ئـاوارەی ئێـران بووە، دوورخراوەتـەوە بـۆ شـاری کرمـان، لـە (١٩٧٧) لەلایـەن ئیدریـس بارزانـی ڕاسـپێرراوە بـۆ ئـەوەی بگەڕێتەوە بـۆ باشـووری کوردسـتان، لـە ناوچەکانـی سـیدەکان و دیانـە چالاکـی ئەنجـام داوە، لـە کۆنگـرەی (٩)ی پارتی بووەتـە ئەندامـی لێژنـەی مەرکـەزی، لـە (١٩٩٩-٢٠٠٠) بەرپرسـی دەزگای ئەیلـوول بـووە، لـە (٢٠٠٠-٢٠٠٦) وەزیـری پێشـمەرگە بـووە، لـە (٢٠١٦) بووەتـە بەرپرسـی میحـوەری باشـیک، لـە (١٧ی شـوباتی ٢٠٢٣) بـە نـە خۆشـی کۆچـی دواییکـردووە

مەفرەزەکانی هەرێمی بادینان بڕیار درا بکرێتە دوو هەرێم، عەبدولڕەحمان پێداوی بە بەرپرسی هەرێمی دوو دانرا، هەریەک لە مولازم فوئاد، سەید حەسەن، شڤان عەلی ئامێدی و نیهاد کەرکووکی ئەندامی هەرێمەکە بوون[١].

دووەم: هەرێمی سۆران

ناوچەکانی سلێمانی و گەرمیان و بەشێک لە هەولێری دەگرتەوە، ڕێگای (هاملتۆن)، خاڵی جیاکەرەوەی هەرێمی سۆران و بادینان بوو. سەرەتا عارف تەیفوور و حەمە ڕەزا بۆ سەرپەرشتی کردنی ئەم هەرێمە دانران، بەڵام لە لایەن دەزگای ساواک دەستگیرکران[٢]، لە (١٢ی ئایاری ١٩٧٦) کەمال کەرکووکی گەیشتەوە باشووری کوردستان، سەرەتا ژمارەی دەستەکەیان کەم بوو[٣]، لە دۆڵی جافایەتییەوە بە نهێنی پەیوەندییان بە کەسانی دەستەبژێری جێی متمانەوە کرد، بە مەبەستی دروستکردنی دەستەی چەکداریی بچووک[٤]. لەسەر ڕاسپاردەی ئیدریس بارزانی، نادر هەورامی لە ناوچەی هەورامان و شارباژێڕ دەستی بە چالاکی کردووە، ناوبراو لە سەرەتادا پەیوەندی بە بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان کردووە، دوای فراوانبوونی دەستە چەکدارەکانی (س.ك/ پ.د.ك)، لە سۆسیالیست جیا بووەتەوە، بە ناوی (س.ک/ پ.د.ک) لە ناوچەکە کاری کردووە[٥]، هاوکات ناردنەوەی پێشمەرگە و فەرماندەکان لە ئێرانەوە لە لایەن ئیدریس بارزانییەوە بەردەوامی هەبوو، هەریەک لە مولازم حەسەن، نەسرەدین مستەفا، نێردرانەوە سنووری هەرێمی سۆران[٦]، نەسرەدین مستەفا لەو بارەیەوە دەڵێت: «چومە لای ئیدریس بارزانی داوام لێ کرد ڕێگەم بدات بگەڕێمەوە کوردستان، دوای خۆشحاڵی دەربڕینی و پشتگیری

(١) دیدار لەگەڵ عەبدولڕەحمان پێداوی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

(٢) ئەسعەد عەدۆ، مێژووی سەرەتای ...، ل٣٤.

(٣) کەمال کەرکووکی، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(١٦٥٢)، ١٩٩٣/٥/٢٣، ل٣؛ زاهیر ڕۆژبەیانی، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(١٦٥٥)، ١٩٩٣/٥/٢٧، ل٢.

(٤) نامق هەورامی، دوای نسکۆ پارتی یەکەم هێزبوو داخیلی کوردستان بوو، گۆڤاری گوڵان، ژ(٥٣٨) ٢٠٠٥، ل٥-٦.

(٥) محەمەد مەلا قادر، سەربوردەی نەمران، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٤، ل١٢٥.

(٦) محەمەد عەلی ئیسماعیل، بیرەوەرییەکانم حەفتا ساڵ تەمەن زیاتر لە نیو سەدە خەبات، ب.ش، ٢٠١٩، ل١٣٩.

بڕی (١٥٠٠) دیناری بۆ خەرج کردم، بۆ خەرجی ڕێگاو کڕینی چەک... دواتر بە یاوەری عەبدولوەهاب مستەفا، ڕەشید یووسف، حەسەن عومەر، ڕەمەزان حەسەن... بە ڕێگای قاچاخ ڕەوانەی خانەی سەر سنوور کراین، گەڕاینەوە، لە (٢٠ی تشرینی یەکەمی ١٩٧٦) هاتینەوە قەندیل و ئاشقولقە و پشت ئاشان»[١].

بارودۆخی هەرێمی سۆران جیاواز بوو لە هەرێمی بادینان، چونکە چەند هێزێکی دیکەش لە هەرێمی سۆران بوونیان هەبوو، بۆیە دوای شەڕی شارستێن[٢]، کەمال کەرکووکی بریندار دەبێت و دەچێتە هەرێمی بادینان، بە هۆی ململانێی هێزەکانی (س.ك/ پ.د.ک) و (ی.ن.ک) و دووری ناوچەکە لە سەرکردایەتییەوە، دەستە چەکدارەکانی هەرێمی سۆران نەیانتوانی گەشە بکەن[٣]. هەروەها لە سنووری خۆشناوەتی و هەولێر دەستەیەکی چەکدار بە فەرماندەیی سلێمان بیرێژی (١٩٤٨-١٩٨٠)، دامەزرابوو[٤]، دوای نسکۆی (١٩٧٥) سلێمان بیرێژی بۆ باشووری عێراق دوور خرابووەوە، بەڵام توانیبووی بە نهێنی بگەڕێتەوە گوندی بیرێژ و پەیوەندی بکات بە (س.ک/ پ.د.ک) و لە سنووری خۆشناوەتی و هەولێر جموجۆڵی چەکداری هەبێت[٥].

سەبارەت بە ڕێکخستنی چەکداری (س.ک/ پ.د.ک) لە ساڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) لە چوارچێوەی هەرێم و مەفرەزە ڕێکخرابوون[٦]. بە مەبەستی چاودێری و بەڕێوەچوونی کاروباری پێشمەرگە، لە (١٦ی تەمووزی ١٩٧٩)، سەرکردایەتیی کاتی سەربازی لە: جەوهەر

---

(١) شاخەوان عەلی حەمەد، چاوپێکەوتن لەگەڵ نەسرەدین مستەفا، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(٢١٧٠)، ١٩٩٦/١/٣١، ل٢.

(٢) دەربارەی شەڕی شارستێن، بڕوانە تەوەری سێیەمی بەشی یەکەم لەم لێکۆڵینەوەیە.

(٣) دیدار لەگەڵ عەبدولڕەحمان پێداوی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

(٤) من شهداء حزب الديمقرطي الكردستاني شهيد سليمان بيريژي، جريدة اخبار كردستان، ع(٧)، ايلول١٩٨٠، ص ص٢٦-٢٨

(٥) دیدار لەگەڵ جەوهەر کەریم مەحموود بیرێژی، هەولێر، ٢٠٢٢/٢/٥. ناوبراو لە ساڵی (١٩٥٣) لە دایکبووە، برای سلێمان بیرێژییە، لە ساڵی (١٩٦٧) بووەتە پێشمەرگە، لە دوای نسکۆ بنەماڵەکەی ئاوارەی ئێران بوونە، دواتر بە لێبوردنی گشتی گەڕاونەتەوە و گوازراونەتەوە بۆ باشووری عێراق، لە (١٩٧٦) و دوای گەڕانەوەیان بۆ هەولێر، لەگەڵ سلێمان بیرێژی دەستەی چەکداریی پارتیزانییان لە سنووری هەولێر و خۆشناوەتی دامەزراندووە، ئێستا ئەندامی فەرماندەیی هێزەکانی خەباتە

(٦) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

نامیق سالم، مولازم محەمەد، زەعیم عەلی و مولازم یوونس پێکهێنرا، پێکهێنانی ئەو یەکە سەربازییە کاریگەری زۆری لەسەر ڕێکخستن و بەرەوپێشچوونی کاروباری پێشمەرگە هەبوو[١]، بەڵام لە دوای کۆنگرەی (٩)ی ساڵی(١٩٧٩)[٢]، هێزی پێشمەرگەی (پ.د.ک)لە چوارچێوەی یاسایەک ڕێکخرا بە ناوی (یاسای لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان)، یاساکە لە چوار بەش و دە بەند پێکهاتبوو. لە یاساکەدا پێناسەی پێشمەرگە و مەرجەکانی وەرگرتن و ئەرک و فەرمانەکانی پێشمەرگە و پەیوەندی لەگەڵ جەماوەر دیاریکراوە، بە هەمان شێوەش ئاماژە بە شێواز و جۆرەکانی سزادان و گواستنەوەی پێشمەرگە کراوە. پێکهاتەی ڕێکخستنی پێشمەرگە بەپێی یاساکە بریتییە لە:

(یەکەم: (دەستە) لە (٧) پێشمەرگە پێکدێت بە سەر دەستەوە. دووەم: (پەل) بریتییە لە (١٥) پێشمەرگە دوو دەستە لەگەڵ سەرپەل. سێیەم: (کەرت) لە دوو پەل پێکدێت. چوارەم: (بەتالیۆن) لە (٦٣) پێشمەرگە پێکدێت، کارگێڕی ڕێکخراو و فەرماندەی بەتالیۆن لێپرسراویەتی، ڕێکخراو بۆی هەیە لە دەستەیەکەوە تا پەلێک دامەزرێنێت. پێنجەم: (هێز) لە (١٢٧) پێشمەرگە پێکدێت، واتا دوو بە تالیۆن. شەشەم: (لق) لە چەند هێزێک پێکدێت، دوای وەرگرتنی ڕەزامەندی کارگێڕی لق دیاری دەکرێت)[٣]

ڕێکخستنە سەربازییەکان ڕاستەوخۆ بە مەکتەبی عەسکەرییەوە بەسترابوونەوە، سەرۆکی حزب سەرکردەی گشتیی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان بوو[٤].

---

(١) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل١٤.

(٢) کۆنگرەی (٩): لە (٤ی تشرینی دووەمی ١٩٧٩) بە ئامادەبوونی (٣٢٥) ئەندام، لە ئۆردوگای زێوە ڕۆژئاوای ئورمێ بەستراوە، لەم کۆنگرەیە بڕیاری گرنگ دراوە، لەوانە درێژەدان بە خەباتی چەکداری بوو. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: بەلاغی کۆتایی کۆنگرەی ٩ پارتی دیموکراتی کوردستان- عێراق، کۆمیتەی ناوەندی. ١٩٧٩/١١/١١.

(٣) پ.د.ک، یاسای لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان، ١٩٨٠.

(٤) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

باسی دووەم

بزووتنەوەی سۆسیالیستی دیموکراتی کوردستان:

دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) بەشێک لە کادیر و بەرپرسەکانی (پ.د.ک) بە مەبەستی درێژەدان بە خەباتی چەکداریی، بیریان لە دامەزراندنی حزبێکی سیاسی کردەوە، بۆ ئەو مەبەستە کۆبوونەوەیەك لە شاری ورمێ لە (نیسانی ١٩٧٥) بەسترا، بە بەشداری هەریەك لە عەلی عەسکەری، رەسول مامەند، مەلا ناسیح، عەبدولرەحمان گۆمەشینی، تاهیر عەلی والی بەگ، سەلیم ئاغۆك و کەمال محێدین، چەند کەسێکی دیکەش بەشداری کۆبوونەوەکە بوون، لەو کۆبوونەوەیەدا دوای هەڵسەنگاندنی دۆخی کوردستان بڕیاریان دا حزبێك لە کوردستان دامەزرێنن، چونکە دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) بۆشاییەکی سیاسی لە کوردستان دروست ببوو، بۆ نەهێشتنی نائومێدی و هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی ڕێگا چارەیەك بۆ درێژەدان بە خەباتی چەکداری[١]، بڕیار لە دامەزراندنی بزوتنەوەی سۆسیالیستی دیموکراتی کوردستان دراوە.

بیرو بۆچوونی جیاواز لەسەر مێژووی دامەزراندنی بزووتنەوە هەیە هەندێك پێیان وایە بزووتنەوە لە (سەرەتای کانوونی دووەمی ١٩٧٦) دامەزراوە[٢]، بەشێکی دیکە دامەزراندنی بزووتنەوە بۆ (١٠ی ئایاری ١٩٧٦) دەگەڕێننەوە[٣]، زۆربەی سەرچاوەکان کۆکن لەسەر ئەوەی مێژووی دامەزراندنی بزووتنەوە لە (٨ی ئابی ١٩٧٦)دا بووە، بەیاننامەی دامەزراندنیشی لەو بەروارەدا بووە[٤]، لەو بەیاننامەدا بڕیاری دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی و بەرنامە و ئایدیۆلۆژیای حیزب دراوە، کە بزووتنەوەی کرێکار و جووتیار و شۆڕشگێڕەکانە. خەبات دەکات بۆ

(١) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٣٩-٤١.

(٢) ئەحمەد حەمەدئەمین، بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٢، گۆڤاری کەلتور، ژ(٩)، ٢٠١٣، ل٢٢-٢٥.

(٣) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٤٢.

(٤) محمد حاجی محمود، ڕۆژژمێری پێشمەرگەیەك باسی ڕووداوەکانی ٢٠ ساڵی خەباتی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان دەکات، ب٢، ب.ش، ل٣١٣؛ صلاح الخرسان، التيارات...، ص٤٨٥.

گەیشتن بە مافی چارەی خۆنووسین[١]. بۆیە لە (٨ی ئابی ١٩٧٦)، هەریەک لە: عەلی عەسکەری (١٩٣٧-١٩٧٨)، عومەر مستەفا (دەبابە) (١٩٢٤-١٩٩٢)، خالید سەعید (د.خالید) (١٩٣٤-١٩٧٨) سەعدی عەزیز (گچکە) (١٩٤٦-١٩٧٨) سەید کاکە، تاهیر عەلی والی (١٩٣٨-١٩٨٢)، شوێنی خۆیان بە نهێنی بەجێهێشت[٢]، بەرەو چیای قەندیل کەوتنەڕێ[٣]. لە (١٤ی ئابی ١٩٧٦)، گەیشتنە قەندیل و دەستەی چەکداریی بچووک بچووکیان لە ناوچەکانی دەشتی هەولێر، ناوچەی شوان و سالەیی بە نهێنی بڵاوکردەوە[٤]، کاتێك بزووتنەوە کادیرەکانی رەوانەی شاخ کرد بڕیاری دابوو دوو سەرکردایەتیی دروست بکات، یەکەمیان سەرکردایەتیی شاخ بە سەرپەرشتی عەلی عەسکەری. دووەمیان: سەرکردایەتیی ناو شارەکان بە سەرپەرشتی ساڵح یوسفی (١٩١٨-١٩٨١)، ئەمەش زیاتر بۆ ڕێکخستنی کاروباری بزووتنەوە بووە، بەشێکیان (لە شارەکان) بە نهێنی کاریان کردووە، بەشێکی دیکەشیان لە هەوڵی دروستکردنی مەفرەزی چەکداردا بوون بە مەبەستی ئامادەکردنیان بۆ چوونە شاخ[٥]، هەر وەک لە بروسکەیەکی نهێنیی ئەمنی سلێمانی ژمارە (٣٥٧٤) لە (٨ی ئەیلوولی ١٩٧٦)، ئاراستەی بەڕێوەبەرایەتی ئەمنی باکوور کراوە، سەبارەت بە جموجوڵی هەریەک لە عەلی عەسکەری، تاهیر عەلی والی و عومەر مستەفا، کە لە هەوڵی دامەزراندنی دەستەی چەکداری بوونە، لە گوندەکان پەیوەندییان بە خەڵکەوە کردووە[٦].

عومەر مستەفا لە (٦ی تشرینی دووەمی ١٩٧٦)، سەردانی جەلال تاڵەبانی کردووە لە دیمەشق، لەسەر پێشنیازی جەلال تاڵەبانی (ب.س.ک) چووە ناو نیمچە بەرەی (ی.ن.ک)، هۆیەکانی ئەم هەنگاوەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە سەرکردەکانی (ب.س.ک) باوەڕیان بە خەباتی هاوبەش هەبوو دژی حکومەتی بەعس، هەروەها بەرپاکردنی شۆڕش پێویستی بە چەک و تەقەمەنی هەبوو، کە جەلال تاڵەبانی چەک و تەقەمەنی بۆ دابین کردبوون[٧]. سەرەتا ڕێکخستنی هێزەکانی پێشمەرگەی نیمچە بەرەی (ی.ن.ك) بەشێوەیەکی ڕێکخراو نەبوو، دوای ناوەڕاستی ساڵی (١٩٧٧)

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٦).

(٢) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٥٢؛ ئیسماعیل تەنیا، حزبی سۆسیالیستی کودرستان کانونی دووەمی ١٩٧٦-شوباتی ١٩٩٣، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٩، ل٣٦.

(٣) عەبدولرەحمان گۆمەشینی، پوختەیەک لە بیرەوەرییەکانم، چاپخانی ئۆفیستی قانیع، سلێمانی، ٢٠٠٣، ل٤٤.

(٤) سەید کاکە، بیرەوەری پێشمەرگەیەک، چ٤، ب.ش، ٢٠٢٠، ل١٤٥-١٤٦.

(٥) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٥٣.

(٦) مديرية امن سليمانية، برقية سرية، ع(٣٥٧٤)، ١٩٧٦/٩/٨.

(٧) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٥٦-٥٧.

هێزەکانی پێشمەرگە لە ڕووی چەندییەتی و چۆنییەتییەوە فراوان بوون، بە تایبەت دوای گەڕانەوەی جەلال تاڵەبانی بۆ کوردستان لە (٣١ی ئابی ١٩٧٧)، یەکەم کۆبوونەوەی سەرکردایەتی (ی.ن.ك) یان لە ناوچەی برادۆست بەست، کۆبوونەوەکە (١٢) ڕۆژی خایاند، لەو کۆبوونەوەیە لێپرسراوی سەربازی و سیاسی دابەش کران[1]، سەبارەت بە ڕێکخستنی سەربازی نیمچە بەرەی (ی.ن.ك) لە (١٩٧٦-١٩٧٩) لە (٨) هەرێم [2]، ڕێکخرابوون، لەکۆی ئەو (٨) هەرێمە (٤)یان لە لایەن (بسك) بەڕێوە دەبران، لەوانە: هەرێمی شارباژێر، بەسەر پەرشتی تاهیر عەلی والی بەگ، هەرێمی پشدەر: بەفەرماندەیی تاڵیب ڕۆستەم[3]، هەرێمی دەشتی هەولێر، بەفەرماندەیی سەیدکاکە [4]. سەعدی عەزیز (گچکە) فەرماندەی هەرێمی خۆشناوەتی، بوو[5]

شیاوی ئاماژەیە دوو بۆچوونی جیاواز لەنێو نیمچە بەرەی (ی.ن.ک)، سەبارەت بە ناردنی پێشمەرگە بۆ شاخ و پەیوەندی کردنیان بە خەڵکەوە هەبوو. بۆچوونی یەکەم شاسوار جەلال (ئارام)، (١٩٤٧-١٩٧٨) پێی وابوو: ئەرکی سەرەکی دەستە چەکدارەکان بریتی یە لە وشیارکردنەوەی خەڵک، (فرق الدعاية المسلحة) خۆبەدوورگرتن لەشەڕ و پێکدادان و چالاکی سەربازی، کاری سیاسی و ڕۆشنبیریی لەناو جوتیاران. بۆچوونی دووەم عەلی عەسکەری نوێنەرایەتی دەکرد پێی وابوو، دەبێت دەستەی چەکداری بە ژمارەیەکی زۆر ئامادە بکرێت، گوشار بخرێتە سەرحکومەتی عێراق[6]. نەوشیروان مستەفا لەم بارەیەوە نوسیوییەتی:«سەرانی کۆمەڵە پەیوەندییان لەگەڵ ئەفسەرە گەنجەکان کردبوو، پەیوەندییان لەگەڵ خەڵکی شارەکان دروست ئەکرد و ئەیان ناردن بۆ دەرەوە، سەرانی بزووتنەوە دانیشتووانی لادێکان و عەشائیرییان سازدا و هێزی چەکدارییان لێ

---

(١) ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٤٧.

(٢) هەرێم: یەکەیەکی جوگرافییە، سنووری بە پێی پێویستی ژمارەی پێشمەرگە دیاری کراوە، هەر هەرێمێك لە (٥) کەرت پێکهاتووە، هەر کەرتێکیش (٢٠ تا ٥٠) پێشمەرگەی هەبووە، فەرماندەی هەرێم و جێگر و ڕابەری سیاسی بەڕێوەیان بردووە، لە کەرتیش بچووکتر مەفرەزە بووە، هەرێمەکانیش لە ڕووی چەندییەتی و چۆنیەتییەوە جیاوازبوون، بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (ی.ن.ك)، پەیڕەوی ناوخۆی دەستە چەکدارەکان، حوزەیرانی ١٩٧٦.

(٣) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٤) شاخەوان عباس، سەفەری کوردایەتی بیرەوەرییەکانی شار و شاخ ١٩٧٤-١٩٨٠، چ٢، ئەکادیمیای هوشیاری پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی، ٢٠١٢، ل٩٥.

(٥) نەوشیروان مستەفا ئەمین، لەکەناری...، ل١٧٣.

(٦) سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر، س.پ، ل٢١٣-٢١٤،

پێك هێنان»[١]، بوونی دوو تێڕوانینی جیاواز لەسەر هەڵدانەوەی خەباتی چەکداری کۆمەڵەی مارکسی لینینیی کوردستان (کملك)[٢] و (بسك) کاریگەری هەبوو لەسەر دوای دروستبوونی ناکۆکی لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ک) و ململانێی باڵەکانی (ی.ن.ک)[٣]، بە تایبەت دوای ڕووداوەکەی هەکاری[٤] و کوژرانی بەشێک لە سەرکردە سەربازییەکانی (ب.س.ک)، ناکۆکییەکان گەیشتنە لووتکە[٥]. دواجار دوای سێ ساڵ مانەوە لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ک)دا، (ب.س.ک) لە (٢١ی ئاداری ١٩٧٩)، لەگەڵ (لێژنەی ئامادەکاری)[٦]،بارەگایان بۆ گۆڕە شێر و دۆڵە توو گواستەوە، جیابوونەوەی (ب.س.ک) لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ک) پارسەنگی هێزی تێکدا، بەشێکی زۆر لە هێزی پێشمەرگە

---

(١) نەوشیروان مستەفا ئەمین، لەکەناری...، ل٩٣.

(٢) کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان: لە (١٠ حوزەیرانی ١٩٧٠) بڕیاری دامەزراندنی درا، بەئامادەبوونی (جەلال تاڵەبانی، شەهاب شێخ نووری، فوئاد قەرەداغی، فازلی مەلامەحموود، فەرەیدوون عەبدولقادر، دلێرسدیق)، بەشداربووانی کۆبوونەوەکە، بە دەستەی دامەزرێنەری کۆمەڵە ناسێندرا. جەلا تاڵەبانی بوو بە سکرتێری کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان. بۆزانیاریی زیاتر، بڕوانە: ئەحمەد حەمەدئەمین، ڕەوتی چەپ لە باشووری کوردستان کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان وەك نموونە، چاپخانەی ڕۆژهەڵات هەولێر، ٢٠١٦.

(٣) سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر، س.پ، ل٢١٥-٢١٩.

(٤) ڕووداوی هەکاری: هێزێکی (ی.ن.ک) ژمارەیان نزیکەی (٨٠٠) پێشمەرگە بوو، بە مەبەستی هێنانی چەک بەرەو سنوورەکانی تورکیا بەڕێکەوتن، لە (حوزەیرانی ١٩٧٨) بەهۆی لێک تێنەگەیشتن لەگەڵ هێزەکانی (س.ک/ پ.د.ک) و خێڵەکانی ناوچەکە، کە پشتیوانی (س.ک) بوون، ڕووبەڕووی یەکبوونەوە، بووە هۆی کوژرانی ژمارەیەکی زۆر لە هێزەکانی (ی.ن.ک)، لە نێویاندا هەریەک لە: (عەلی عەسکەری و خالید سەعید) هەبوون کە سەرکردەی دیاری (ب.س.ک) بوون. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: نەوشیروان مستەفا، کارەساتی هەکاری، چ٤، سلێمانی، ٢٠١١؛ ح.د.ک، ق.م، حول الاعتداء الاخیر من قبل جحوش ٧٧ فصائل الانصار الوطنیة في کردستان، اواسط حزیران ١٩٧٨

(٥) پشکۆ نەجمەدین، ئەزموون و یاد (١٩٧٨-١٩٨٣)، ب١، چ٦، چاپخانەی هەژار موکریانی، ب.ش، ٢٠٢٠، ل١٧٧؛ بەهرۆز گەڵاڵی، ڕەسول مامەند ٥٠ساڵ تەمەن ٣٣ ساڵ خەبات، ب.ش، ١٩٩٨ ل٣٣ بەدواوە

(٦) لێژنەی ئامادەکاری: ئەم حیزبە دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلول، لە لایەن چەند ئەندام و کادیری باڵای پارتی لە (تشرینی دووەمی ١٩٧٦) لە سووریا دامەزرا، خۆی بە جێگرەوەی (پ.د.ک) دەزانی، دەستەی دامەزرێنەرانی ئەم پارتە بریتی بوون لە: مەحموود عوسمان، قادر جەباری، شەمسەدین موفتی و عەدنان موفتی، بەنیازبوون پارتی لەسەر بنچینەیەکی نوێ و هاوچەرخ ڕێکبخەنەوە، لە (کۆتایی ١٩٧٧)دا بەشێک لە دامەزرێنەرانی حیزب گەڕانەوە باشووری کوردستان، بارەگایان لە نزیک (ی.ن.ک) دامەزراند، دوای ئەوەی بزووتنەوەی سۆسیالیست لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ک) هاتە دەرەوە، لەگەڵ بزووتنەوە یەکیان گرت. دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩؛ صلاح الخرسان، م.س، ص٤٨٨-٤٨٩؛ بڵاوکراوەی پارتی دیموکراتی کوردستان بۆ ئەندامان و لایەنگران و جەماوەر، کۆمیتەی ئامادەکردن، ١١/ ئادار/١٩٧٧.

لەگەڵ (ب.س.ک) لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ک) چوونە دەرەوە[١]. لە لایەکی دیکە ئەو پێشمەرگانە سەرکردە و فەرماندەکانیان بە تەمەن بوون و فەرماندەی شۆڕشی ئەیلوول بوون، زیاتر لە ناوچەکانی هەولێر و شارەزوور و قەڵادزێ لایەنگر و پێگەی کۆمەڵایەتییان هەبوو دواجار لە (٨ی ئابی ١٩٧٩) حزبی سۆسیالیستی یەکگرتووی کوردستان (حسیک)یان ڕاگەیاند[٢]، لە کۆنگرەی یەکەمی (حسیک) لە (١٢-١٥ی ئایاری ١٩٨١) لە دۆڵەتوو، کە بە ئامادەبوونی (١١٥) ئەندام بەسترا، ناوی حزب بۆ حزبی سۆسیالیستی کوردستان (حسک) گۆڕا[٣].

سەبارەت بەڕێکخستنە سەربازییەکانی (حسك) لە چوارچێوەی هەرێم ڕێکخرابوو، پێکهاتەکەی بریتیبوو لە: (مەفرەزە) لە (٩-١٤) پێشمەرگە پێکهاتبوو، کە فەرماندە و ڕابەرێکی سیاسی هەبوو. (کەرت) لە سێ مەفرەزە پێکدەهات، ژمارەیان دەگەیشتە (٣٥-٤٢) پێشمەرگەیەک. (قوە) هێزی پاڵپشتی لە بارودۆخێکی تایبەت دروست دەکرا، دوو کەرت قوە پێکدەهێنێت. (هەرێم) لە پێنج کەرت پێکهاتبوو ژمارەی پێشمەرگەکان (٢١٠) پێشمەرگە بوو، کە فەرماندەی هەرێم و جێگر و ڕابەری سیاسی هەبووە هەرێمەکان لە ڕووی ژمارەی پێشمەرگە و سنووری جوگرافیان جیاوازبوون، هەرێمی (١) سنووری چالاکیی شارەزوور و هەورامان بوو لە ساڵی (١٩٨٦) هەردوو هرێمی (١و٢) کراونەتە یەك هەرێم حاجی عەبدوڵڵا کراوەتە فەرماندەی هەرێم[٤]. هەرێمی (٢) سنووری چالاکیی ناوچەکانی پێنجوێن، تەوێڵە و بەمۆ بوو، ئەنوەر سەعید والی فەرماندەی بووە. هەرێمی (٣) سنووری چالاکیی ناوچەکانی شارباژێڕ بووە، عوسمان قادر منەوەر فەرماندەی بووە. هەرێمی (٤) سنووری چالاکیی ناوچەکانی سلێمانی و دۆڵی جافەیەتی بوو، شێرکۆ شێخ عەلی فەرماندەی بووە. هەرێمی (٥) سنووری چالاکیی ناوچەکانی شارەزوور و قەرەداخ بووە، ڕەئووفی خەلیفە سەعید فەرماندەی بووە. هەرێمی (٦) پشدەر سنووری چالاکیی مەرگە و پشدەر بووە،

---

(١) کاوە تەیب، کەرتبوون لە نێوان پارتە سیاسیەکانی باشووری کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٨، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، ٢٠١٧، ل١٩٤؛ فاتح رسول، صفحات من تاریخ کفاح الشعب الکوردي، ت: کمال غمبار، ج١، مطبعة کارو، السلیمانیة، ٢٠٠٥، ص٢٣؛ ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٧١.

(٢) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٨٤.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەک، ب١، چاپخانەی ئۆفیستی بێسارانی، سلێمانی ١٩٩٩، ل٤٣١-٤٣٦.

(٤) محمد حاجی محمود، شۆڕش و پێشمەرگایەتی ١٩٧٦-١٩٨٣، چ٢، ڕاگەیاندنی حزبی سۆسیالیستی کوردستان، سلێمانی، ١٩٩١، ل١٥-١٦؛ ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٤٨-٤٩.

عەبدوڵڵا بەگ فەرماندەی بووە[1]. هەرێمی (٧) سنووری چالاکیی قەرەچووغ بووە، غەفوور دەروێش (مامەغەفە) فەرماندەی بووە[2]، هەرێمی (٨) بە هەرێمی دەشتی هەولێر ناوزەد کرابوو، قادر مستەفا(١٩٤٥-١٩٨٥)، فەرماندەی بووە[3]. هەرێمی (٩) سنووری چالاکیی دەڤەری باڵەکایەتی بووە، ئەحمەد فەقێ ڕەش فەرماندەی بووە. هەرێمی (١٠) سنووری چالاکیی چیای سەفین و خۆشناوەتی بووە، عەریف عەلی فەرماندەی بووە. هەرێمی (١١) سنووری چالاکیی چیای باواجی ناوچەی خۆشناوەتی بووە، بە فەرماندەیی سەلیم کێشکەیی بووە، دواتر بەکر حەمە کراوە بە فەرماندەی هەرێمەکە[4]، هەرێمی (١٢) سۆران سنووری چالاکیی ناوچەی ڕەواندز بووە، بە فەرماندەیی عەبدوڵڵا بۆر. هەرێمی (١٤) سنووری چالاکیی دۆڵە ڕەقە بووە، بە فەرماندەیی عەبدوڵڵا سوور. هەرێمی (١٥) سنووری چالاکییەکانی ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی کۆیە و نزیك ڕانیە بووە، حەمە سور کانی کوردەیی فەرماندەی بووە، هەرێمی (١٧) بە فەرماندەیی بورهان بلەیی بووە. دواتر چەند هێزێک دروستکران وەک هێزی هەیبە سوڵتان بە فەرماندەیی دڵزار حوسێن. هێزی زوورگەزراو بە فەرماندەیی نایف فارس باوە...، هەرێمەکان لە چەند کەرت و مەفرەزە پێکهاتبوون، سنووری جوگرافی و ژمارەی پێشمەرگەکان لە هەرێمەکان جیاواز بوو، هەرێمی (٨) دەشتی هەولێر گەورەترین هەرێم بوو[5].

(١) ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٤٨؛ مستەفا چاوڕەش، یادەوەرییەکان، چ٤، چاپخانەی سەردەم، سلێمانی، ٢٠١٨، ل١٧٧.

(٢) ماکۆک غەفور دەروێش، لەوەتەی هەم پێشمەرگەم، چ٢، ناوەندی ئاوێر، هەولێر، ٢٠٢١، ل١٤٥.

(٣) دیدار لەگەڵ موحسین عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢٤. ناوبراو لە (١٩٥٥) لە گوندی شۆرە زەرتکە لە کەندێناوە لە دایکبووە، دەرچووی قۆناغی ئامادەییە، لە (١٩٧٤) بووەتە پێشمەرگە، دوای نسکۆ پەیوەندی بە بزووتنەوەی سۆسیالیست کردووە، لە (١٩٧٩) چووەتە شاخ و پەیوەندی بە هێزەکانی پێشمەرگەوە کردووە، هەمان ساڵ بووەتە کارگێڕی ناوچەی هەولێر، لە (١٩٨١) بووەتە کارگێڕی لقی هەولێری (حسک)، لە (١٩٨٧) بەرپرسیارێتی ڕێکخستنەکانی زێبار و سورچی پێ سپێردراوە، لە (١٩٩٢) پەیوەندی بە (ی.ن.ک) کردووە، ئێستا خانەنشینە.

(٤) دیدار لەگەڵ بەکر حەمە، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٣. ناوی تەواوی ئەبووبەکر محەمەد ناسراو بە بەکر حەمە، لە (١٩٥١) لە گوندی (کەردز)ی سەر بە ناحیەی قوشتەپە لە دایکبووە، تا قۆناغی ناوەندی خوێندووە، لە (١٩٧٤) بووەتە پێشمەرگە لە هێزی دەشتی هەولێر، لە (١٩٧٦) پەیوەندی بە ڕێکخستنەکانی بزووتنەوەی سۆسیالیست کردووە، لە (١٩٧٩) بووەتە فەرماندەی هەرێمی (١١)ی باواجی، ئێستا خانەنشینە.

(٥) کۆنگرەی یەکەمی حزبی سۆسیالیستی کوردستان، ڕاپۆرتی سیاسی، ١٢-١٥ی ئایاری ١٩٨١؛ شاخەوان شۆڕش، قادر شۆڕش چل ساڵ خەبات و تێکۆشان، چ٢، کوردستان، ٢٠٠٢، ل١١٥؛ ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٥١.

باسی سێیەم

پارتی سۆسیالیستی کوردستان (پاسۆک)

پارتی سۆسیالیستی نەتەوەی کورد لە لایەن کادیر و ڕێکخستنەکانی کۆمەڵەی ئازادی ژیانەوەی یەکێتیی کورد (کاژیک) دروستبوو[١]، لە (١١ی ئەیلوولی ١٩٧٥) پارتی سۆسیالیستی نەتەوەی کورد لە شاری کەرکووک دامەزرا[٢]. دامەزرێنەرانی بریتی بوون لە: فەرهاد عەبدولقادر، شێرزاد فاتیح و ئازاد مستەفا[٣]. لە پەیڕەو و پرۆگرامی پاسۆک لە ماددەی (٢) دا هاتووە:«پاسۆک ڕێکخراوێکی سیاسی و خاوەن بیری سۆسیالیستانەیە، لە یەکگرتنی خۆویستی کورد و کوردستانییەکان پێکهاتووە، بۆ کوردستانێکی ئازاد و گەلێکی یەکسان تێدەکۆشێت»[٤].

لە کۆنفرانسی یەکەم (١١ ئەیلوولی ١٩٧٦)، ناوی گۆڕا بۆ پارتی سۆسیالیستی

(١) کۆمەڵەی ئازادی ژیانەوەی یەکێتیی کورد (کاژیك): لە (١٤ی نیسانی ١٩٥٩)، لە بەغدا دامەزراوە، ستراتیژی ئەم پارتە بریتی بووە لە دامەزراندنی قەوارەیەکی سەربەخۆ لە سەرانسەری کوردستان. بڕوانە: کامیل ژیر، یادەکانم، چاپخانەی تاران، سلێمانی، ٢٠١٢، ل١٠١؛ هاوڕێ باخەوان، ئاڵای کورد_ کورتە لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی، کۆمەڵایەتی ڕامیاری، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠١، ل١٤٦؛ ئازاد مستەفا، کورتە باسێکی بەرەی کوردستانی، دەزگای شەهید فەرهاد، سوید، ١٩٩٨، ل١٢.

(٢) ئازاد مستەفا، پاسۆک لە کلاوڕۆژنەی دروشمەکانییەوە، چاپخانەی شەهید ئازاد، سلێمانی، ١٩٩٢، ل١٧٤-١٧٥.

(٣) شێرزاد فاتیح محەمەد، کاژیک لە دامەزراندنییەوە هەتا کۆتایی ١٩٥٩-١٩٧٥، چاپخانەی ئاڤێستا، ب.ش، ٢٠٢٢، ل٣٨٠.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: یەکەمین پەیڕەو و پرۆگرامی پاسۆک.

کورد[١]، سەرکردایەتیی پاسۆک پێکهاتبوو لە: (ئازاد مستەفا - سکرتێر، مولازم شوان، مولازم کەریم و فەرهاد عەبدولکەریم و جەلال حاجی حوسێن)[٢]. بە مەبەستی دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی، لە (هاوینی ١٩٧٦)، هەریەک لە: شاسوار جەلال، سەلام عەبدوڵلا و ئازاد مستەفا (١٩٤٨-١٩٨٩)، کۆبوونەوە، شاسوار جەلال پێشنیازی کردووە پاسۆک و کۆمەڵە بە هاوبەشی پەلە بکەن لە ناردنی مەفرەزەکان بۆ شاخ[٣]، بەڵام پاسۆک لە سەرەتادا بڕوای وابوو پەلە نەکرێت لە ڕاگەیاندنی خەباتی چەکداری، گرنگی بە ڕێکخستنەکانی ناوخۆ بدرێت، دوای (١٠) ساڵ خەباتی چەکداریی ڕابگەیەندرێت[٤]. لەم بارەیەوە مولازم شوان دەڵێت: «پاسۆک بە ناچاری دەستی دایە خەباتی چەکداریی، ئەگەرنا بڕوای وابوو کە دەبێت پێش چەک بیر و

(١) پەیوەندی تەلەفۆنی، شێرزاد فاتیح محەمەد، کەرکووک، ٢٠٢٢/٨/٢٢. لەدایکبووی (١٩٤٩) کەرکووک، لە (١٩٦٨) پەیوەندی بە ڕیزەکانی کاژیک کردووە، دواتر بووەتە ئەندامی سەرکردایەتی ئەو حیزبە. لە (١٩٧٠) کۆلێژی پەروەردە زمانی ئینگلیزی زانکۆی بەغدای تەواو کردووە. لە (١٩٧٥) یەکێک بووە لە دامەزرێنەرانی پاسۆک، ناوبراو ئێستا لە کەرکووک دەژی

(٢) محەمەد فاتیح، حزب و ڕێکخراوە سیاسییەکانی عێراق١٩١٠-٢٠١٠، ئەکادیمیای هۆشیاری پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی، ٢٠١٢، ل١٥٦.

(٣) محەمەد شێخ عەبدولکەریم سۆڵەیی، ئارام و...، ب١، ل٥٤١.

(٤) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ سەلام عەبدوڵلا، ئەڵمانیا، ٢٠٢٢/٢/١١. ناوبراو لە (١٩٤٨) لە سلێمانی لە گەڕەکی کانێسکان لەدایکبووە، لە (١٩٦٧) خانەی مامۆستایانی تەواو کردووە، لە (١٩٧٠) پەیوەندی بە ڕیزەکانی (پ.د.ک) کردووە، لە (١٩٧٤) بووەتە پێشمەرگە، لە (١٩٧٥) چووەتە ئەڵمانیا، دوای ماوەیەک گەڕاوەتەوە کوردستان و لەگەڵ ئازاد مستەفا ڕۆڵی هەبووە لە دامەزراندنی پاسۆک. لە (١٩٧٨) پەیوەندی بە (ی.ن.ک) کردووە، دوای ڕووداوی هەکاری چووەتە وڵاتی سوێد، لە (١٩٨٤) دوای سەرنەکەوتنی دانوستانی (ی.ن.ک) پەیوەندی بە ئاڵای شۆڕشەوە کردووە، لە سەرەتای ڕاپەڕین پەیوەندی بە ڕیزەکانی (پ.د.ک) کردووە، لە دوای ڕاپەڕین چەندین پۆستی حیزبی و حکومی وەرگرتووە، بووەتە ئەندامی لقی (٤)ی (پ.د.ک)، دواتر چەند پۆستێکی حیزبی و حکومی وەردەگرێت وەک پۆستی پارێزگاری سلێمانی و وەزیری ڕۆشنبیری، لە (٢٠١٢) بووەتە سەرنووسەری ڕۆژنامەی خەبات.

باوەڕی نەتەوەیی بچەسپێ و جەماوەر لەسەری کۆببێتەوە»[١]. بەڵام دوای ئاشکرابوونی ڕێکخستنەکانی پاسۆک و دەرکردنی بڕیاری دەستگیرکردن بۆ (جەلالی حاجی حوسێن) ڕێکخستنەکانی دەکەوێتە ژێر چاودێری توندی حکومەت، بەو هۆیەشەوە هەریەک لە محەمەد مستەفا و فەرهاد عەبدولقادر دەستگیر دەکرێن، بۆیە لە (ئایاری ١٩٧٧) هەریەک لە جەلالی حاجی حوسێن، مولازم شوان، فەرهاد خەفاف و مامۆستا سمکۆ پەیوەندییان بە هێزەکانی پێشمەرگەوە لە شاخ کرد[٢]، جەلالی حاجی حوسێن وەکو بەرپرسی یەکەمی مەفرەزەی چەکداری پاسۆک، هەرچەندە سەرەتا نەیدەویست یەکەم قۆناغی کارکردنی چالاکیی چەکداری بێت[٣].

دوای دەرچوونی بەشێک لە فەرماندەکانی پاسۆک بۆ شاخ، چەند دەستەی چەکداری بچووکی پاسۆک لە ناوچەکانی شارباژێڕ دامەزران، بە فەرماندەیی جەلالی حاجی حوسێن، لە ناوچەی شلێر بە فەرماندەیی بەختیار مەجید خان[٤]، لە ناوچەکانی دۆڵە ڕووت، شارباژێڕ و قەندیل جەولەیان دەکرد، لە ڕووی ڕێکخستنی چەکدارییەوە بریتی بوون لە گرووپی دەستوەشێنی بچووک[٥]. هەرچەندە ژمارەی پێشمەرگەکانی پاسۆک کەمتربوو بەراورد بە هێزەکانی دیکە، بەڵام لە ڕووی ڕێکخستنی چەکدارییەوە خاوەنی

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦. عەبدولهیلال محەمەد ئەمین، ناسراو بە مولازم شوان، لە (١٩٥٠) لە شارەدێی شوان لەدایکبووە، خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی لە شاری کەرکووک تەواو کردووە، دوای ڕێککەوتننامەی (١١ی ئاداری١٩٧٠) لەسەر پشکی کورد لە کۆلێژی سەربازی وەرگیراوە، لە (١٩٧٤) بووەتە پێشمەرگە، دوای نسکۆ پەیوەندی بە ڕیزەکانی (پاسۆک) کردووە، دوای دروستبوونی دەستە چەکدارەکانی پاسۆک لە (١٩٧٧) چووەتە شاخ، بووەتە بەرپرسی مەکتەبی عەسکەری پاسۆک، لە یەکەمین کۆنگرەی پاسۆک لە (١٩٩١) بووەتە ئەندامی مەکتەبی سیاسی، ئێستا لە سلێمانی نیشتەجێیە.

(٢) زانا محەمەد فەقێ، پارتی سۆسیالیستی کورد- پاسۆک ١٩٧٥-١٩٩١، ب.ش، ٢٠١٨، ل١١٨-١١٩؛ فاتح رسول، صفحات...، ج١، ص٢٣٩.

(٣) شێرزاد فاتیح محەمەد، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی پاسۆک، گۆڤاری قەقنەس، ژ(١)، ٢٠١٤، ل٨٥.

(٤) نەوشیروان مستەفا ئەمین، لە کەناری دانوبەوە...، ل٢٢٢.

(٥) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر ٢٠٢٢/٨/٢١. فوئاد حەسەن ناسراو بە فوئاد ڕەوەند، لە (١٩٥٨) لە شاری هەولێر لە دایکبووە، خوێندنی سەرەتایی لە ناوپردان تەواو کردووە، خوێندنی ئامادەیی لە شاری هەولێر تەواو کردووە، لە (١٩٧٨) پەیوەندی بە ڕیزەکانی پاسۆکەوە کردووە، لە (١٩٨٢) بووەتە ئەندامی سەرکردایەتیی هەرێمی باشوور، بەشداریی چەندان چالاکیی سیاسی و سەربازیی پاسۆکی کردووە، لە (٢٠١٠-٢٠١١) بەشی مێژووی کۆلێژی ئادابی لە زانکۆی سەڵاحەددین تەواو کردووە، ئێستا لە شاری هەولێر نیشتەجێیە.

هێزێکـی تۆکمـەی ڕێکخراوبـوون، پێشـمەرگەکان لـە مەفـرەزە و کـەرت ڕێکخرابـوون[١]، سـەر بـە مەکتـەبی عەسـکەری بـوون لـە لایـەن مـولازم شـوان و مـولازم کەریـم ئەندامانـی سـەرکردایەتیی پاسـۆک، سەرپەرشـتی دەکران[٢].بـوونی چەنـد ئەفسـەرێکی کـوردی سـوپای عێـراق لـە ڕیـزی پێشـمەرگەی پاسـۆک وەکـو مـولازم شـوان، مـولازم کەریـم، مـولازم محەمـەد شـەوقی، مـولازم مەنسـور، ڕێژەیەکـی زۆربـوو بـەراورد لەگـەڵ ئەفسـەرانی حزبـەکانی تـری کوردسـتان[٣]. بـەڵام توانـای دەسـتە چەکدارییەکانـی پاسـۆک لـە ڕووی چەکدارییـەوە سـنووردار بـوو[٤]، چونکـە ژمـارەی پێشـمەرگەکانی بـەراورد بـە پارتەکانـی دیکـە کـەم بـوو[٥]

(١) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

(٢) دیدار لەگەڵ عەبدوڵڵا ئاگرین، هەولێر، ٢٣ /٢/ ٢٠٢٢. عەبدوڵڵا کوڕی مەلا عەزیز مەلا خالید کوڕی مەحوی شاعیرە، لە (١٩٤٩) لە سلێمانی لە دایکبووە، لە (١٩٦٢) بووەتە ئەندامی کاژیك، پاش یەکگرتنی پارتی گەل لەگەڵ کاژیک، بووەتە هاوبیر لە کاژیک، چەند پلەیەکی لێپرسراویەتی وەرگرتووە، ناوبراو دوای نسکۆ دوور خراوەتەوە بۆ باشووری عێراق، لە (١٩٧٩) گەڕاوەتەوە کوردستان، لە ڕیزەکانی پاسۆک کاری کردووە، دوای ڕاپەڕین لە یەکەم کۆنگرەی پاسۆک بووەتە ئەندامی مەکتەبی سیاسیی پاسۆک، دواتر پەیوەندی بە (پ.د.ك)وە کردووە، هەڵگری بڕوانامەی دکتۆرایە لە ئەدەبی کوردی، ناوبراو ئێستا خانەنشینە و لە هەولێر نیشتەجێیە.

(٣) شێرزاد فاتیح، چەند لاپەڕەیەک...، ل٩٢.

(٤) محەمەد شاکەلی، لە بزوتنەوە بۆ...، ل٣٩.

(٥) حەسـەن بـارام، مەوسوعەی پارتـە سیاسـییەکانی کوردسـتان و عێـراق ١٩٠٨-٢٠٠٥، چاپخانـەی ڕەهەنـد، سـلێمانی، ٢٠١٢، ل٢٢٠.

باسی چوارەم

لایەنی لۆجستیی مەفرەزە چەکدارەکان:

لە سەرەتای دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداری تواناکانی هێزی پێشمەرگە، لەڕووی مەشق و چەک و خواردن و جل و بەرگەوە سنووردار بوون، سووریا سەرەتا یارمەتی پارتە سیاسییەکانی باشووری کوردستانی داوە، لەو سەروبەندەدا «توع» خولێکی مەشق و ڕاهێنانی سەربازی بۆ پێشمەرگەکانی (ی.ن.ک) کردبووەوە، بەشێک لە کادیر و پێشمەرگەکانی (س.ک/ پ.د.ک) تیایدا بەشدار بوون، کە ژمارەیان (١٢٠) کەس بوو، خولەکە بۆ ماوەی (٤٥) ڕۆژ بەردەوام بووە[١]. دوای ناردنەوەی چەندان دەستەی پێشمەرگە و ئەفسەر لە سووریا و وڵاتانی دەرەوە، کە بەشێکیان دەرچووی ئەکادیمیای سەربازی بوون، ڕۆڵی بەرچاویان هەبوو لە ڕێنوێنی و پێدانی زانیاریی سەربازی بە مەفرەزە سەرەتاییەکانی (پ.د.ک)[٢]. محەمەدی حاجی مەحموود لەو بارەیەوە دەڵێت: سەرەتا ئەو کەسانەی دەبوونە پێشمەرگە، ئێمە لێژنەیەکمان هەبوو بۆ وەرگرتنیان، ماوەیەک لە بارەگایەک دەهێڵدرانەوە تا شارەزا دەبوون لەسەر بەکارهێنانی چەک، دواتر دەنێردرانە ناو مەفرەزەکان[٣]. مەشق بە شێوەیەکی ڕێکخراو لەناو پێشمەرگەکانی (پ.د.ک، حسک و پاسۆک) نەبوو، چونکە ژمارەی پێشمەرگەکان کەم بوون[٤]، لە سەرەتای دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداری پەیڕەوی شەڕی پارتیزانی دەکرا، پێشمەرگەش لەسەر شەڕی پارتیزانی ڕاهێنرابوون[٥].

(١) دلاوەر محمد صدیق، س.پ، ل٦٥.

(٢) دیدار لەگەڵ عەبدولڕەحمان پێداوی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

(٣) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٤) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٧/١٣.

(٥) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

کادیـری پزیشـکی: دوای سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکداریـی و پێکهێنانـی مەفـرەزەی سـەرەتاییەکان پزیشـکەکان ژمارەیـان کـەم بـوو بـەراورد بـە سـەردەمی شۆڕشـی ئەیلـوول، کـە ئـەو کات نزیکـەی (١٢٤) پزیشـک هەبـوون، بـەڵام دوای نسـکۆ بـە هـۆی ئاوارەبـوون و گواسـتنەوەی پزیشـکەکان، بەشـێکیان ڕوویـان لـە هەنـدەران کـرد، ژمـارەی کادیـری پزیشـکی و دکتـۆرەکان وەک پێویسـت نەبـوون، کـە بتوانرێـت چارەسـەری پێشـمەرگە و برینـدارەکان بکـەن[1]. لەگـەڵ ئەوەشـدا هـەر مەفرەزەیـەک کەلوپەلـی سـەرەتایی پزیشـکی هەبـوو، وەک: (پێویسـتییەکانی برینپێچـی، لۆکـە، دەرزی دژی مـار و دووپشـک، گازی ددان کێشـان و دەرزی دژی خوێـن بەربـوون). بـە دەگمـەن پزیشـک لەنـاو ڕێکخسـتنی پێشـمەرگەدا هەبـوو، زۆرجـار بـە هـۆی نەبوونـی پزیشـک پێشـمەرگەی خوێنـدەوار، ئەوانـەی دەرچـووی کۆلێـژ بـوون، ڕادەهـێنران لەسـەر فریاگـوزاری سـەرەتایی[2]. دوای ڕووخانـی سیسـتەمی سیاسـی ئێـران لـە (شـوباتی ١٩٧٩) سـنوورەکانی ئێـران لـە بـەردەم پێشـمەرگە کرانـەوە، برینـدارەکان دەنێـردران بـۆ ئێـران بـە مەبەسـتی چارەسـەری پزیشـکی[3].

چەک و تەقەمەنی

لـەڕووی چەکـەوە هێزەکانـی پێشـمەرگە سـەرەتا ئـەو چەکانـەی لـە دوای نسـکۆی شۆڕشـی ئەیلـوول ڕادەسـت نەکرابـوون، شـاردرابوونەوە بەکاریـان دەهێنـا، لـە لایەکـی دیکـەوە لـەو چالاکییانـە دەکرایـە سـەر ڕەبیـە و بنکـە و بـارەگای سـوپای عێـراق، چەکیـان دەسـت دەکـەوت[4]. لـە لایەکـی دیکـەوە سـووریا و لیبیـا، سـەرچاوەیەکی دیکـەی چـەک

(١) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٢) دیـدار لەگـەڵ فەرهـاد عەبـدوڵڵا، هەولێـر، ٢٠٢٢/٩/٥. نـاسراوە بـە دکتـۆر فەرهـاد لـە دایکبـووی (١٩٦٥)، لـە (١٩٨١) پەیوەنـدی بـە ڕێکخسـتنەکانی (پ.د.ک) لـە کەرکـووک، لـە (١٩٨٣) بووەتـە پێشـمەرگە، ناوبـراو بەشـداری لـە خولـی ڕاهێنانـی پزیشـکی کـردووە، کـە لەلایـەن سـەرکردایەتیی (پ.د.ک) لـە ڕاژان کراوەتـەوە، ڕاهـێنراوە لەسـەر چارەسـەری خێـرای پزیشـکی، ئێسـتا ئەندامـی ئەنجوومەنـی سـەرکردایەتیی (پ.د.ک)ھ. لـە پارێـزگای کەرکـووك

(٣) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان...، ل١٦٣.

(٤) دیدار لەگەڵ حەمید ئەفەندی، هەولێر، ٢٠٢٢/٥/١٤.

بــوو بــۆ هێزەکانــی پێشــمەرگە[١]، دوای ڕووخانــی دەســەڵاتی شــای ئێــران لــە (شــوباتی ١٩٧٩)، ئێــران بــووە دەروازەیەکــی دیکــەی چــەك و تەقەمەنــی بــوو بــۆ هێزەکانــی پێشــمەرگە[٢]. ئیدریــس بارزانــی لــە (٢٠ کانوونــی یەکەمــی ١٩٧٩) لــە دیدارێکــدا لەگــەڵ داریــوش فروهــەر و ڕەفســەنجانی و ئەردەبیلــی، ڕەزامەنــدی ئەنجوومەنــی شــوورای ئێــران وەرگیــرا بــۆ هاوکاریــی (پ.د.ک)، بــە پێدانــی (١٠٠٠) کڵاشــینکۆف، (١٠٠) هــەزار فیشــەکی ڕووســی، (١٠٠) هــەزار فیشــەکی برنــۆ[٣]. دوای جیابوونــەوەی بزووتنــەوە لــە نیمچــە بــەرەی (ی.ن.ک) و دامەزراندنــی (حســیک)، لــە (١٩٧٩) ئێــران چەنــد پارچــە چەکێکــی دایــە (حســیک)، لەوانــە: ڕەشــاش، ئێــم ئێــف، بــی کــەی ســی(BKC)[٤]، ئــەو چەکانــەی لــە لایــەن هێــزی پێشــمەرگە بــە کار دەهــات ســەرەتا برنــەو بــوو، دواتــر چەکــی کڵاشــینکۆفی ڕووســی، ڕەشاشــی ئێــم ئێــف (MF)، بــی کــەی ســی، ئــاڕ بــی جــی (RBG)، ئــاڕ پــی کــەی (RPK)، هــاوەن، ســیمیۆنۆڤ (SKS)، ژێرســە[٥].

ئامێری پەیوەندی

بــە مەبەســتی ڕێکخســتنی تــۆڕی پەیوەنــدی و گەیانــدن، هــەروا پێکــەوە بەســتانی ناوچــەکان و زانیاریــی هەواڵگــری، پێشــمەرگە ســوودی زۆری لــە ئامێرەکانــی گەیاندنــی ئــەو ســەردەمە بینیــوە، لەوانــە: ئامێــری (هۆکــی تووکــی) کــە بــۆ مەفــرەزەکان بــەکار دەهــێنران، چونکــە بــە قەبــارە بچــووک و هەڵگرتنــی ئاســان بــوو، لــە ناوچــەی شــاخاوی و دەشــتایی بــە کار دەهــێنرا. ئامێرێکــی دیکــەی پەیوەندیکــردن بریتــی بــوو لــە (ڕاکاڵ)، کــە جــۆری ســووک و قورســی هەبــوو، زۆرجــار بــە کۆڵــە پشــت لــە ناوچەیەکــەوە بــۆ ناوچەیەکــی

(١) پەیوەنــدی تەلەفۆنــی لەگــەڵ محەمــەد شــاکەلی، کــەلار، ٢٠٢٢/٢/٤. ناوبــراو لــە (١٩٤٣) لــە کــەلار لــە دایکبــووە، خوێندنــی ســەرەتایی لــە کــەلار و ناوەنــدی لــە کفــری و ئامادەیــی لــە کەرکــووک تــەواو کــردووە، لــە (١٩٥٧) بووەتــە ئەندامــی یەکێتیــی قوتابیانــی کوردســتان، لــە (١٩٥٩) بووەتــە ئەندامــی پارتــی دیموکراتــی کوردســتان، لــە (١٩٦٢-١٩٦٣) بووەتــە پێشــمەرگە، دوای نســکۆ بــۆ باشــووری عێــراق دوورخراوەتــەوە، لــە (١٩٧٦) بەشــدار بــووە لــە دامەزراندنــی بزووتنــەوەی سۆســیالیســتی کوردســتان

(٢) بەهادیــن نــووری، بیرەوەرییــەکانی بەهادیــن نــووری، چاپخانــەی تــاران، ب٢. چ٢، چاپخانــەی تــاران، هەڵەبجــە. ٢٠١٩. ل١٥٣.

(٣) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٣٩٣.

(٤) دیدار لەگەڵ بەکر حەمە، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٣.

(٥) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٧/١٣.

تـر دەگوازرایـەوە[١]. بـۆ بەکارهێنانـی بێتـەل پێویسـت بـوو (جفـرەی) تایبەتـی لـە نێـوان ئامێرەکانـدا هەبێـت و تەنیـا لای فەرماندەکان بێت بـۆ ئـەوەی هێـزی بەرانبـەر سـوودی لـێ وەرنەگرێـت[٢].

(١) بـۆ زانیـاری لەسـەر بـێ تـەل، بڕوانـە: عەبـدوڵڵا دەروێـش ئیبراهیـم، چەنـد زانیاریـەک لەسـەر بـێ تـەل و چۆنیـەتی ئیشـپێکردنی، ب.ش، ب.س

(٢) محمد حاجی محمود، شۆڕش...، ل٣٦.

تەوەری سێیەم
چالاکیی پێشمەرگە و شەڕی پارتیزانی (١٩٧٦-١٩٧٩)

شەڕی پارتیزانی یەکێکە لە بناغەکانی خەباتی شۆڕشگێڕیی گەلان لەپێناو ئازادی، فەلسەفەی ئەو شەڕانە زیاتر هەڵمەت بردنی دەستەی چەکداریی بچووک بچووکە، بۆ سەر مۆڵگە و بنکەکانی هێزی بەرانبەر، بە تایبەت لە دێهات و ناوچە دوورە دەستەکان. لە هەمان کاتدا پێویستە هێزی پارتیزانەکان پەیوەندییان بە جەماوەر و بەرگری میللیوە هەبێت[١]. شەڕی پارتیزانی کرایە بنەمایەک بۆ دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکدارانە، تاکە شێوەی جەنگە بۆ درێژەدان بە خەبات و هێزی بەرانبەر هیلاک دەکات. شەڕی پارتیزانی بە چەند قۆناغێکدا دەڕوات[٢]. **قۆناغی یەکەم:** نانەوەی

---

(١) بەرگری میللی: لە سەرەتای دەست پێ کردنەوەی خەباتی چەکداری بوونی هەبووە، سەرەتا پشت بەستراوە بە ڕۆڵی بەرگری میللی بۆ پێشخستنی شەڕی پارتیزانی و شەڕی میللی فراوان، هەروەها گواستنەوەی بۆ هەموو شار و گوندەکان، بەرگری میللی لە چینی جووتیار و توێژی قوتابیان و لاوان و کرێکاران پێکهاتبوو، وەک هێزێکی پاڵپشتیی پێشمەرگە بوون، ڕۆڵێکی کاریگەرییان لە بەرەنگاربوونەوەی سوپای عێراق بینیوە. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: بەرگری میللی هاوسەنگەری هەمیشەیی (ل.ش.ک)، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، ١٩٨٦، ل٨؛ یونس ڕۆژبەیانی، سەرەتاکانی شەڕی پارتیزانی لە کوردستان، چ٢، چاپخانەی ڕۆشەنبیری، هەولێر،٢٠٠٠، ل٦-٧؛ دارەوان حەسەن، شەڕی پارتیزانی لە ناوچە شاخاوییەکان، گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ(٤)، (١٩٩٨)، ل٤.

(٢) نامەی ئەلیکترۆنی شوکریساڵح نێروەیی، دهۆك، ٢٠٢٢/٩/٩. لە دایکبووی (١٩٤٥) لە (١٩٦٠) بووەتە ئەندامی (پ.د.ک)، لە (١٩٧٦) پەیوەندی بە سەرکردایەتیی کاتی کردووە. دوای کۆنگرەی نۆیەم بووەتە سکرتێری سەرۆکی پارتی، لە (١٩٨٥-١٩٨٦) کارگێڕی لقی یەک بووە، دواتر بووەتە بەرپرسی لقی ناوبراو، دوای ڕاپەڕین چەندین پۆستی حوکمی و حیزبی وەرگرتوو

بۆسـە (کمیـن)[١] و هێـرش بردنـە سـەر هێـزی بەرانبـەر بـێ ئـەوەی پارتیزانـەکان زیانیـان بــەر بکەوێــت[٢]. قۆناغــی دووەم: و توانــای دەرکەوتــن و جووڵانەوەیــان لەنــاو خەڵــک ئاســانتر دەبێــت، لــەو قۆناغــەدا پشــتگیری جەمــاوەر و بــۆ پارتیزانــەکان زیاتــر دەبێــت. قۆناغـی سـێیەم: پارتیزانـەکان شـەڕی بەرەیـی دەکـەن و بەرگـری لـە ناوچـە ڕزگارکـراوەکان دەکــەن[٣].

دوای دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکداریـی، دەسـتە چەکدارییـە سـەرەتاییەکان لـە زۆربـەی ناوچەکانـی کوردسـتان بوونیـان هەبـوو، بـە تایبەتـی لـە دەشـتی هەولێـر، قـەرەداخ، قەندیـل، گارە، مەتیـن و خواکـوڕک، حکومەتـی عێـراق بـە دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکداریـی کـورد زۆرسـەغڵەت بـوو، هەمـوو توانـای سـەربازی خسـتنەکار بـۆ پەلامـاردان و لەناوبردنـی هێـزی پێشـمەرگە، بـەڵام ڕووبەڕووبوونـەوە لەگەڵ هێزی پێشـمەرگە، کە پەیڕەوی شـەڕی پارتیزانـی دەکـرد سـەخت بـوو[٤]. چونکـە ژمـارەی پێشـمەرگە پارتیزانـەکان کـەم بـوو هـەر دەسـتەیەک لـە (٢-٣) پێشـمەرگە پێکهاتبـوو، پێشـمەرگە بەگوێـرەی ئـەو یاسـایە «لـە هەمـوو شـوێنێک هەبـوون، لـە هیـچ شـوێنێکیش نەبـوون»، واتە بـە جۆرێک هەڵسـوکەوتیان دەکـرد، سـەر لـە هێـزی بەرانبـەر بشـێوێنن، لـە ئەگـەری هـەر ڕووبەڕووبوونەوەیەکـدا، بـە کەمتریـن زیـان دەربازبـن[٥]

---

(١) بۆسـە: بنەمایەکـی تایبەتـی سـەربازییە، جۆرێکـە لـە خۆشـاردنەوە و دەسـت وەشـاندنێکی خێـرا، بـێ ئـەوەی هێـزی بەرانبـەر زانیـاری لەسـەر هەبێـت، ئەمـەش بە پلانێکـی ئامادەکـراو ئەنجام دەدرێت، بۆسـە (٢) جـۆری هەیـە یەکـەم- بۆسـەی خێـرا، ئـەم بۆسـەیە بـە هـۆی دەسـت کەوتنـی زانیـاری هەنووکەیـی، جووڵاندنـی هێـزی بەرانبـەر یـان کشـانەوە ئەنجـام دەدرێـت. دووەم- بۆسـەی پلان بـۆ داڕێـژراو، دوای ئامادەکردنـی پلانێکـی تۆکمـە ئەنجـام دەدرێـت، کـە پشـت دەبەسـتێت بـە بنەمـای زانیاریـی ورد لەسـەر هێـزی بەرامبـەر، جـۆری چـەک و ژمـارەی هێـزی بەرامبـەر، لەسـەر ئـەو بنەمایـە بۆسـەکە دادەنرێـت. بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: خـدر هەمـزە، بۆسـە دانان، گۆڤـاری دەنگـی پێشـمەرگە، ژ(٣)، شـوباتی ١٩٩٨، ل٣١.

(٢) ئـاراس حەسـۆ میرخـان، مەسـەلەی سـەربازی و ستراتیـژی شـەڕ، گۆڤـاری دەنگـی پێشـمەرگە، ژ(٢)، تشرینــی دووەم ١٩٩٧، ل٣٣

(٣) محمد حاجی محمود، شۆڕش و...، ل١٤-١٥.

(٤) شۆڕش حاجی ڕەسول، ئەنفالی کورد و دەوڵەتی عێراق، چ٢، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٣، ل٤٥.

(٥) ژیلوان، س.پ، ل٣؛ شەڕی پارتیزانی، گۆڤاری بزوتنەوە، ژ(٣)، ١٩٨١، ل١٧.

باسی یەکەم

چالاکیی لەشکری پێشمەرگەی (س.ک/ پ.د.ک):

دەستە چەکدارەکان سەرەتا ڕووبەڕووبوونەوەیان لەگەڵ بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراق، بە ئامانجی دەستخستنی چەک و کەلوپەلی سەربازیی، هەروەها گەیاندنی پەیامی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی، پەیڕەوی شەڕی پارتیزانییان دەکرد، کە زیان گەیاندن بوو بە هێزی عێراق، بەڵام دوای زیادبوونی ژمارەی پێشمەرگە چالاکییەکان زیاتر بوون، حکومەتی عێراق کەوتە خۆ بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە[١]. بۆ نموونە دەستەیەکی چەکدار لە هەرێمی بادینان، لە (٢٦ی ئایاری ١٩٧٦)، لە چالاکییەکدا بە سەرپەرشتی کەریم شنگالی، ناوچەی گوڵی لە گوندی (نزۆر)، هێرشیان کردە سەر بنکەیەکی سەربازیی سوپای عێراق، بە تەواوی خاپوور کرا، ئەم چالاکییە لە ڕاگەیاندنە جیهانییەکان دەنگدانەوەی هەبوو، هاوکات ڕووبەڕووبوونەوەی چەکداریی هێزەکانی پێشمەرگە و سوپای عێراق لە ناوچەکانی چۆمان، ڕەواندز، ڕانیە و سووورداش لە ئارادا بوو[٢]. لە (٢١ی حوزەیرانی ١٩٧٦)، دەستەیەکی چەکداری (س.ك/ پ.د.ک)، لەسەر ڕێگای (کانی باغا) لە زاخۆ، هێرشیان کردە سەر پاسەوانی سنوور، لە ئەنجامدا (٦) پلەدار و سەربازیی عێراقی کوژران، چەندان کەلوپەلی سەربازیی دەستیان بەسەردا گیرا[٣]. هاوهەنگاو لە زاخۆ دەستەیەکی چەکداری پێشمەرگە، لە ڕووبەڕووبوونەوەیەکدا لەگەڵ سوپای عێراق کوژرانی (٩) سەربازیی عێراقی و برینداربوونی سەربازێکی لێکەوتەوە[٤]. لە (تەمووزی ١٩٧٦)، لە دهۆک،

(١) نامەی ئەلیکترۆنی شوکری ساڵح نێروەیی، دهۆك، ٢٠٢٢/٩/٩.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: ح.د.ک، ق.م، فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (١)، اواسط تموز١٩٧٦، ص١٢؛ ئەسعەد عەدۆ، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش...، ل٣.

(٣) هاشم رمضان (ابوعنتر)، م.س، ص٦٢.

(٤) ح.د.ک. ق.م، فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (٢)، اواسط تموز ١٩٧٦، ص١٣.

خانەقین، ڕانیە و پێنجوێن، چەندان شەڕ و ڕووبەڕووبوونەوە ڕوویان دا، هێزەکانی پێشمەرگەی (س.ک/ پ.د.ک) توانیویانە گورزی کاریگەر لە سوپای عێراق بوەشێنن و دووچاری زیانێکی زۆری ماددی و مرۆیی بکەنەوە[١]. دوابەدوای چەندین سەرکەوتنی شەڕی پارتیزانی، هێزەکانی پێشمەرگە لە (١١ی ئابی ١٩٧٦) هێرشیان کردە سەر بنکەی هەواڵگریی سوپای عێراق لە ناحیەی بنگرد، هێزەکانی پێشمەرگە دەستیان بەسەر بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراقدا گرت، زیانەکانی پێشمەرگە (٣) بریندار بوو[٢]. لە لایەکی دیکەوە لە (١٨ی ئابی ١٩٧٦) لەسەر ڕێگای نێوان شەڕانەش و دەشت، لە ناوچەی سندی، هێزێکی سوپای عێراق کەوتە بۆسەی هێزەکانی پێشمەرگەوە، دوای شەڕێکی سەخت (١٢) سەرباز کوژران، چەندین چەک لە جۆری کڵاشینکۆف کەوتە دەست پێشمەرگە[٣]. لە زنجیرە هێرشێکی دیکەی هێزەکانی پێشمەرگە لە (٢٤ی ئابی ١٩٧٦)، بۆ سەر بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراق لە ناوچەکانی زاوێتە، کوژرانی (٨) سەرباز و برینداربوونی (٥)ی دیکەی لێکەوتەوە[٤]. بۆ قەرەبوو کردنەوەی شکستەکانی، سوپای عێراق لە (ئەیلوولی ١٩٧٦)، هێرشی بۆ سەر بنکە و بارەگاکانی پێشمەرگە لە ناوچەکانی بادینان، کشان، قەسرۆک دەستپێکرد. هێزەکانی پێشمەرگە دوای چەندین شەڕ و ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ سوپای عێراق توانییان، سوپای عێراق تێك بشکێنن[٥]. هاوهەنگاو هێزەکانی پێشمەرگە لە (٢١-٢٢ی ئەیلوولی ١٩٧٦) هێرشیان کردە سەر بارەگایەکی سوپای عێراق لە هاوینە هەواری بلکێف لە ناحیەی ئەتروش قەزای شێخان، لە ئەنجامی ئەو هێرشەدا (٥) پۆلیس کوژران و (٧)ی دیکەش برینداربوون[٦]

زیانەکانی پێشمەرگە لەم شەڕانەدا زیانێکی ئەوتۆ نەبوون، چونکە پەیڕەوی شەڕی پارتیزانییان کردبوو. هەروەها تا ڕادەیەک سەختی جوگرافیای ناوچەکە، یارمەتیدەرێکی باش بوو بۆ هێزەکانی پێشمەرگە. لە لایەکی تر نەشارەزایی سوپای

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٧).

(٢) نامق هەورامی، س.پ، ل٦.

(٣) ح.د.ک، ق.م، فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (٤)، ١ ايلول ١٩٧٦، ص ١٦-١٧؛ مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٥١.

(٤) من نشاطات بيشمركتنا الابطال، جريدة خبات، ع(٥٢٨)، ٢٠ ايلول ١٩٧٦، ص٤.

(٥) ح.د.ك، ق.م، لجنة علاقات خارجية، بلاغ عسكري رقم (٥)، ١٨ تشرين الاول ١٩٧٦، ص ص٢٢-٢٦.

(٦) ح.د.ك، ق.م،، فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (٦)، ٣٠ تشرين الثاني ١٩٧٦، ص٢٧.

عێـراق، لـە جوگرافیـای ناوچەکـە هۆکاربـوو بـۆ زۆری زیانەکانـی سـوپای عێـراق لـە زۆربـەی شـەڕەکاندا، سـەرباری خراپـی ڕێـگای هاتووچـۆ و سـەختیی گەیاندنـی چـەک و تەقەمەنـی بـۆ ناوچـە هێـرش بـۆ کـراوەکان[١]

لـە (٤ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٧٦) لـە چالاکییەکـی هێزەکانـی پێشـمەرگە، بـۆ سـەر کاروانێکـی سـوپای عێـراق، لـە کاتـی گواسـتنەوەی کەلوپەلـی سـەربازی بـۆ یەکێـک لـە بنکـە سـەربازییەکانی ڕێـگای مـاوەت، دووچـاری بۆسـەی هێزەکانـی پێشـمەرگە بوونـەوە، دوای ئاڵـۆزی و تەقـە، بـووە هـۆی سەرلێشـێواندنی سـەربازەکان و هەڵاتنـی بەشـێکیان، هێزەکانـی پێشـمەرگە دەسـتیان گـرت بـە سـەر چەنـد پارچـە چەکێـک و ئۆتۆمبێلـە بەجێماوەکانیـان[٢]. ئەنجامدانـی ئـەم چالاکییانـە بـۆ پێشـمەرگە گرنـگ بـوون، چونکـە سـەرچاوەیەك بـوو بـۆ پەیداکردنـی چـەک و تەقەمەنـی، هەربۆیـە لـە (٢١ی تشرینـی دووەمـی ١٩٧٦) هێزەکانـی پێشـمەرگە، هێرشـیان کـردە سـەر بنکەیەکـی سـوپای عێـراق لـە گونـدی دری ناوچـەی نێروەیـی، زیانەکانـی سـوپای عێـراق بریتیبـوو لـە (١٥) کـوژرا و ژمارەیـەک برینـدار[٣]. لـە ئەنجامـی بەرفراوانبوونـی چالاکییەکانـی پێشـمەرگە، سـوپای عێـراق بـۆ ڕێگـری و تۆڵەکردنـەوە، هێرشـی کـردە سـەر پێشـمەرگەکانی (س.ک/ پ.د.ک) لـە (٢٦ی کانوونـی یەکـەم ١٩٧٦) لـە گونـدی شارسـتێن سـەر بەقـەزای دوکان[٤]، بـە سـوود وەرگرتـن لـە کـەش و هـەوای ناوچەکـە، کـە تەمێکـی زۆر ناوچەکـەی گرتبـووەوە، دوو فەوجـی سـوپای عێـراق بـە پشـتیوانی (١١) هەلیکۆپتـەر بـەرەو گوندەکانـی سـێ دەرە و شارسـتێن لـە جووڵـەدا بـوون[٥]، هێزەکانـی پێشـمەرگە ڕووبەڕوویـان بوونـەوە، سـەرەڕای نـا بەرانبـەری هێـزی پێشـمەرگە بەرانبـەر سـوپای عێـراق، پێشـمەرگە لـەو شـەڕەدا سـەرکەوتوو

(١) دارەوان حەسـەن، سروشـتی ناوچـە شـاخاوییەکان کاریگەرییان لەسـەر بزاوتی سـەربازی، گۆڤـاری دەنگی پێشـمەرگە، ژ(٨)، ٣٠ ئابی ١٩٩٨، ل٤٠.

(٢) ح.د.ک، ق.م، لجنة العلاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (٧)، ١٩٧٦/١٢/٢٣، ص٣٣.

(٣) من نشاطات بيشمركتنا الابطال، خبات، ع(٥٣١)، ١٩٧٦/١٢/٢٠، ص١٠.

(٤) ح.د.ك، ق.م، حزبنا يوصل القضية الكردية الى الامم المتحدة، جريدة صدى خبات، ع(٣)، أيلول ١٩٧٧، ص٩.

(٥) مسـعود بـارزانی، بـارزانی و...، بەرگـی چـوارەم، بـەشی دووەم، ل٥٢؛ ح.د.ک، ق.م. لجنـة علاقـات الخارجية، بلاغ عسـكري رقـم (٨)، ١٩٧٦/١/٢٤، ص٣٩.

بـوون[١]، زیانەکانـی پێشـمەرگە بریتـی بـوو: لـە (٧) کـوژراو و برینداربوونـی (٤)ی دیکـە[٢]. سـەبارەت بـە زیانـەکانی سـوپای عێـراق کوژرانـی نزیکـەی (١٦٣) سـەرباز و ئەفسـەر بـوو، هەروەهـا (٣) هەلیکۆپتـەر خراوەتـە خـوارەوە[٣]. دوابـەدوای ئـەم شـەڕە حکومەتـی عێـراق، هەڵمەتێکـی گـەڕان و پشـکنینی لـە گوندەکـە دەسـت پێکـرد، ژمارەیـەک کەسـی لـێ دەسـتگیرکردن. لـە ئەنجامـی ئـەم هەڵمەتـەدا (٩) هاووڵاتـی مەدەنـی کـوژران، (٣٢) کەسـی دیکـە برینداربـوون[٤]. لـە بەرانبـەر ئـەو کردەوەیـەی حکومەتـی عێـراق (س.ک/ پ.د.ک)نامەیەکـی ئاراستەی سکرتێری گشـتیی نەتـەوە یەکگرتـووەکان کـرد، تێیـدا ژمـارەی قوربانیـان و بریندارانـی گوندەکـە خرابـووە ڕوو[٥]

بـە مەبەسـتی کۆتایـی هێنـان بـە خەبـاتی چەکداریـی کـورد، لـە (بەهـاری ١٩٧٧) سـوپای عێـراق هێرشـێکی بەرفـراوانی کـردە سـەر ناوچـە جیاجیـاکانی باشـووری کوردسـتان[٦]، زیاتـر لـە (٦) فیرقـەی سـوپای عێـراق نزیکـەی (٤٥) هـەزار سـەرباز و فڕۆکـە و هەلیکۆپتـەری جەنگـی، تانـک و چەکـی قـورس لـەم هێرشـەدا بـەکار هێنرابـوون[٧]. هەروەهـا بەکارهێنانـی چەندیـن ستراتیـژی سـەربازی لەوانـە: جەنگـی لەناوبردنـی پارتیـزان، جەنگـی نـاو چیـا، بەگەڕخسـتنی ژمارەیەکـی زۆر لـە هەلیکۆپتـەر و فڕۆکـەی جەنگـی[٨]. شـەڕەکە لـە (نیسـانی ١٩٧٧) دەسـتی پێکـرد. لـەو هێرشـەدا دوو ناوچـەی سـەرەکی کرایـە ئامانـج؛ ناوچـەی یەکـەم: مەرگـە، سـەرگەڵو، مـاوەت، دۆکان و چوارتـا. ناوچـەی دووەم: دۆڵـی شـەهیدان، زارگەلـی، وێڵـزێ، ڕانیـە، چۆمـان و زنجیـرە شـاخەکانی قەندیـل، ئامانـج لـەو هێرشـە بریتـی بـوو لـە گەمارۆدانـی پێشـمەرگە لـە زنجیـرە شـاخاکانی قەندیـل و کۆتایـی هێنـان بـە چالاکیـی پێشـمەرگە لـەو ناوچانـە. سـوپای عێـراق بـە پشـتیوانی

(١) زاهیر ڕۆژبەیانی، س.پ، ل٢.

(٢) محەمەد عەلی ئیسماعیل، س.پ، ل١٥٥-١٥٦.

(٣) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٥٢؛ زاهیر ڕۆژبەیانی، س.پ، ل٢.

(٤) ح.د.ک، ق.م، لجنة علاقات الخارجیة، بلاغ عسکري رقم (٩)، ١٩٧٧/٢/٢٨، ص ص٤١-٥٢.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٨).

(٦) القضیة الکردیة في الصحافة العالمیة، جریدة صدی خبات، ع(٣)، أیلول ١٩٧٧، ص٦.

(٧) هاوڕێ باخەوان، هاوڕێنامە بۆ مێژوو کوردستان و کورد، چاپخانەی ڕوون، ب.ش، ١٩٩٩، ل٢٧٧.

(٨) ماهـی، لـە تاکتیکـەکانی بەعـس بـۆ بەگژداچونـەوەی شـۆڕشی کوردسـتان، گۆڤـاری کۆمەڵە، خولی سـێیەم بـەشی یەکـەم، ژ(٤)، نیسـانی ١٩٨٥، ل٢٦.

هەلیکۆپتــەر و تــۆپ بۆردومانــی هێزەکانــی پێشــمەرگەی دەســت پێکــرد، بــۆ دەربازبــوون لــەو دۆخــە، هێزەکانــی پێشــمەرگە کشــانەوە، ئەمــەش جۆرێــک بــوو لــە تەکتیــک، دواتــر هێرشــی پێچەوانەیــان دەســت پێکــرد، ســوپای عێراقیــان ناچــار بــە کشــانەوە کــرد. وێــرای کــوژران و برینداربوونــی نزیکــەی (٥٠٠) ســەرباز و ئەفســەر، هەروەهــا (١٣) پێشــمەرگە کــوژرا و (١٣) ی دیکــەش بریــندار بــوون[١].

لــە درێــژەی چالاکییەکانــی هێزەکانــی (س.ک/ پ.د.ک)لــە (١١ی نیســانی ١٩٧٧)، لــە گونــدی (ئەفلهــی) لــە نزیــک ناوچــەی ســندیان، ڕووبــەڕووی ســوپای عێــراق بوونــەوە، کــە ناوچەیەکــی چــۆڵ کــراو بــوو[٢]، لــە ئەنجامــدا بــووە هــۆی کــوژران و برینداربــوونی ژمارەیــەك ســەرباز[٣]. لــە (٥ی ئایــاری ١٩٧٧) ســوپای عێــراق هێرشــێکی بــەربڵاوی کــردە هێزەکانــی پێشــمەرگە لــە دۆڵــی (هــرور)، لــە ناوچــەی بــەرواری بــاڵا، لــە ئەنجامــی ئــەو شــەڕەدا نزیکــەی (٧٥) ســەرباز کــوژرا، هەروەهــا چەندیــن کەلوپەلــی ســەربازی لــە لایــەن هێزەکانــی پێشــمەرگە دەســتی بەســەردا گیــرا[٤]. بــە مەبەســتی قەرەبووکردنــەوەی ئــەو شکســتە ســوپای عێــراق، لــە (٢٥ی ئایــاری ١٩٧٧) لــە بێلمبێــری لــە ڕۆژئــاوای بــەرواری بــاڵا، بــە هێزێکــی (٥٠٠) ســەربازی و بــە پشــتیوانی (٩) هەلیکۆپتــەر، لــە ســێ قۆڵــەوە هێرشــی کــردە ســەر هێزەکانــی پێشــمەرگە، شــەڕێکی ســەخت لــە نێــوان هــەردوو لادا ڕوویــدا، لــە ئەنجامــدا بــووە هــۆی کوژرانــی (٤٥) ســەرباز و برینداربوونــی (٣)ی دیکــە، لــە هێزەکانــی پێشــمەرگە (١٤) کــوژراو هەبــوو[٥]. لــە (٣١ی کانوونــی یەکەمــی ١٩٧٧)، دەســتەیەک پێشــمەرگە لــە بۆســەیەکدا لەســەر ڕێــگای دهــۆک- مووســڵ، هێرشــیان کــردە ســەر (٦) ئۆتۆمبێلــی ســەربازی، لــە ئەنجامــدا بــووە هــۆی کوژرانــی (٣٥) ســەربازی ســوپای عێــراق و برینداربوونــی ســەربازێک[٦]. لــە چالاکییەکــی دیکــەی پێشــمەرگەکانی (س.ک/ پ.د.ک)، لــە (٢٣ی نیســانی ١٩٧٨)، دەســتەیەک پێشــمەرگە لــە بۆســەیەکدا لــە ناوچــەی

(١) ح.د.ك، ق.م، لجنة العلاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (١٠)، ١٩٧٧/٤/٢٥، ص٦٢-٦٣.

(٢) ثوارنا يسجلون اروع انتصارات في كردستان، جريدة خبات النضال، ع(٥٣٥)، اواسط ايار ١٩٧٧، ص٦.

(٣) ح.د.ك، ق.م، لجنة علاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (١١)، ص٧١-٧٢.

(٤) هاشم رمضان (ابوعنتر)، م.س، ص٦٦.

(٥) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٥٢.

(٦) ح.د.ک، ق.م، لجنة اعلام، بلاغ عسكري رقم (١٥)، کردستان، ١٩٧٨/٢/٨.

داری نێرگز لە نێوان بلێ و بارزان، (٣) ئۆتۆمبێلی سوپایان کردبووە ئامانج، لە ئاکامی چالاکییەکەدا چەندین کوژراو و بریندار سوپای لێکەوتەوە. سوپای عێراق لە هەر چالاکییەکدا کە شکستی خواردبێت دووبارە هێرشی کردۆتەوە سەر ناوچەکە، لە هەمان کاتدا هێرشی سوپا بە پشتیوانی (١٣) هەلیکۆپتەر ناوچەکانی مێرگەسۆری بۆردومان کرد، بەڵام هێزەکانی پێشمەرگە شارەزای ناوچەکە بوون، بۆیە کەمترین زیانیان بەرکەوت، لە بەرانبەردا سوپا (٨٢) کوژراو و (١٠٠) برینداریان هەبوو[1].

لە درێژەی چالاکییەکانی هێزەکانی پێشمەرگە، لە (ئایاری ١٩٧٨)، دەستەیەکی چەکداری لێژنەی ناوچەی (ئاکرێ) لە گوندی (دۆستەکا)، لە ڕووبەڕووبوونەوەیەکدا لەگەڵ سوپای عێراق، نزیکەی (٧) کاتژمێری خایاند، لە ئەنجامدا بووە هۆی کوژرانی (٥٠) سەرباز و برینداربوونی نزیکەی (٨٠)ی دیکە، زیانەکانی پێشمەرگە کوژراوێک و برینداربوونی (٣)ی دیکەبوو[2]. لە لایەکی دیکەوە لە (١٥ی حوزەیرانی ١٩٧٨) سوپای عێراق هەڵمەتێکی فراوانی کردە سەر گوندەکانی ناحیەی (شێروان)ی قەزای مێرگەسۆر، هێزەکانی پێشمەرگە بە هاوکاریی خەڵکی ناوچەکە ڕووبەڕووی سوپای عێراق بوونەوە، لە ناوچەکانی هەرکی و باسیا لە ئەنجامدا سوپای عێراق زیانێکی زۆریان بەرکەوت، کوژرانی (١٠٠) سەرباز و ئەفسەر، تێکشکانی فڕۆکەیەکی جەنگی بوو[3]. لە (١٢ی تشرینی یەکەمی ١٩٧٨) سوپای عێراق، هەڵمەتێکی گەڕان و پشکنین لە گوندی (نهیل) لە ئامێدی دەست پێکرد، بە تۆمەتی هەبوونی پێشمەرگە و هاوکاریکردنی لە لایەن گوندنشینانی دەڤەرەکە[4]. دوای پشکنینی گوندەکە و گەڕانەوەی هێزەکە بۆ ناوەندی ناحیەی دێرەلوک، لە (١٨ی تشرینی یەکەمی ١٩٧٨) هێزەکانی پێشمەرگە لە کاتی گەڕانەوەی هێزەکە لە بۆسەیەکدا، ڕووبەڕوویان بوونەوە. دوای شەڕێکی نیو کاتژمێری (٨٣) سەرباز کوژران و (٣٤)ی دیکە برینداربوون[5]. لە (٢٧ی تشرینی دووەمی ١٩٧٨) سوپای عێراق هێرشێکی فراوانی کردە سەر ناوچەکانی

(١). بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٩).

(٢) هاشم رمضان (أبوعنتر)، م.س، ص٦٩.

(٣) ح.د.ك، ق.م، حملة التهجير جديدة خطيرة من الخطة العنصرية الشاملة، ١٢تموز ١٩٧٨.

(٤) ح.د.ک، ق.م لجنه اعلام، بلاغ عسكري رقم (٢٠)، ٣٠/ايار ١٩٧٩.

(٥) نامەی ئەلیکترۆنی شوکری ساڵح نێروەیی، دهۆك، ٢٠٢٢/٩/٩.

هەورامـان، بیـارە، لـە لایـەن هێزەکانـی سـەرکردایەتیی کاتـی پارتـی بەرپـەرچ درایـەوە، سـوپای عێـراق زیانێکـی زۆری بەرکـەوت، کـە بریتـی بـوو لـە: کوژرانـی (٣٩) سـەرباز و بریندار‌بوونـی (٨٠)ی دیکـە، هەروەهـا کەوتنـە خـوارەوەی هەلیکۆپتەرێکـی جەنگـی. بنکـەی پۆلیسـی تەوێڵـە بـۆ مـاوەی (٣) کاتژمێـر لـە لایـەن پێشـمەرگە دەسـتی بەسـەردا گیـرا[١].

لـە درێـژەی هەڵمەتـە سـەربازییەکانی سـوپای عێـراق بـۆ سـەر پێشـمەرگەکانی (س.ک/ پ.د.ک) لـە (١٧ کانـوونی یەکەمـی ١٩٧٨)، هێزێکـی تایبـەت بـە (١١) زیـل و (٩) جێبـی سربـازی بـەرەو ناوچـەکانی (نهێـل) پێشـڕەوییان کـرد، ڕۆژی دواتـر بەشـێکی دیکـەی سـوپا چوونـە نـاو گونـدی بـاشرو، برجیـا، دابەشـبوونی هێزەکـە بـووە هـۆی بـێ ئاگایـی و پچـڕانی پەیوەنـدی، دواتـر کەوتنـە بۆسـەیەکی پێشـمەرگەوە، لـە ئەنجامـدا بـووە هـۆی کـوژرانی (٨٢) سـەرباز و بریندار‌بـوونی (٢٤)ی دیکـە. لـە ئاکامـی ئـەم هەڵمەتـەدا چەندیـن چەکـی قـورس و سـووک کەوتـە دەسـت هێـزەکانی پێشـمەرگە[٢]. لـە (نیسـانی ١٩٧٩) پێشـمەرگەکانی (س.ك/ پ.د.ك)، لـە ناوچەکانـی خورمـاڵ، تەوێڵـە و هەورامـان و خانەقیـن چەندیـن چالاکیـی پارتیزانیـان ئەنجـام داوە، زیانێکـی سـەربازییان لـە سـوپای عێـراق داوە، زیانەکانیـش بریتـی بـوون لـە: (٢٧) کـوژراو، (١٨) بریـندار[٣]. لـە ئەنجامـی شکسـتە یـەک لـە دوای یەکەکانـی سـوپای عێـراق، لـە (١٨ی ئایـاری ١٩٧٩) هێزێکـی زۆری سـوپا بـە پاڵپشـتی فڕۆکـەی جەنگـی هێرشـی کردۆتـە سـەر هێزەکانـی پێشـمەرگە لـە گونـدی (دەری) ناحیـەی شـێروان، دوای ڕووبەڕووبوونەوەیەکـی سـەخت پێشـمەرگە توانـی پێشـڕەوییەکانی سـوپای عێـراق ڕابگرێـت، کـە بـووە هـۆی کوژرانـی (٢٠) سـەرباز[٤]. دوابـەدوای ئـەو شـەڕە، بـە مەبەسـتی دەرکردنـی هێزەکانـی پێشـمەرگە لـە ناوچەکـە، سـوپای عێـراق بـە پشـتیوانی هەلیکۆپتـەری جەنگـی لـە (٢٠ی ئایـاری ١٩٧٩)، هێرشـی کـردە سـەرناوچەکانی سـەربە قـەزای مێرگەسـۆر، لـە ئەنجامـی بۆردومانکردنـی ناوچەکـە، زیانـی گیانـی و مـاددی لـە ناوچەکـە کـەوت. (٤) ئەندازیـار لـە لایـەن هێزەکانـی پێشـمەرگەوە دەستبەسـەر بـوون،

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٠).

(٢) ح.د.ک، ق.م لجنة اعلام، بلاغ عسكري رقم (٢٠)، ٣٠/ايار/١٩٧٩.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١١).

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٢).

زیانەکانی سوپای عێراق لە کوژراو و بریندار بریتی بوو لە (١٣٠) سەرباز و ئەفسەر. بە مەبەستی پاراستنی ناوچەکە لە بۆردومانی سوپای عێراق هێزەکانی پێشمەرگە پاشەکشەیان کرد[١]

لە درێژەی چالاکییەکانی هێزەکانی پێشمەرگە، لە (٢٦ی ئایاری ١٩٧٩) هێرشیان کردە سەر بنکەی پۆلیسی (تۆتمان) لە قەزای پێنجوێن، دوای بە هاناوە هاتنی هێزێکی زۆری سوپای عێراق، شەڕێکی قورس لە نێوان پێشمەرگە و سوپا ڕوویدا، بووە هۆی کوژران و برینداربوونی (٥٠) پلەدار و سەربازی عێراقی، برینداربوونی (٤) پێشمەرگە[٢]

سەبارەت بە بەرەی شەڕی زاخۆ و گوندەکانی دەوروبەری، شەڕ لە (٢٥ی ئایار تا ٢٩ی ئایاری ١٩٧٩) بەردەوام بوو، لە ئەنجامدا هێزەکانی پێشمەرگە توانییان پاشەکشە بە هێزەکانی عێراق بکەن و زیانێکی گەورەی گیانی و ماددی لە سوپای عێراق بدەن، کە بووە هۆی کوژرانی (١٠٠) سەرباز و تێکشکانی (٢) فڕۆکەی جەنگی، هەروەها چەندین پارچە چەکی قورس و سووک کەوتە دەست هێزەکانی پێشمەرگە[٣].

چالاکیە چەکدارییەکانی (س.ك/پ.د.ك) لەو ماوەیەدا پارتیزانی بووە و کاریگەرییەکی زۆری هەبووە، بۆیە حکومەتی عێراق بە هەموو توانایەکی سیاسی و سەربازییەوە هەوڵی داوە چالاکییەکانی پێشمەرگە لەدوای نسکۆی شۆڕشی (١٩٧٦) سنوردار بکات

(١) ح.د.ك.ق.م، لجنة علاقات الخارجية، قوات الحكومة العراقية تقتل ٤ مهندسين، ٣١/أيار/١٩٧٩.

(٢) ح.د.ك، ق.م، لجنة الاعلام، تصريح صحفي، فشل الحملة الربيعة للنظام العراقي علي مواقع البيشمركه، ١٩٧٩/٦/١.

(٣) ح.د.ك، ق.م، لجنة الاعلام، م.ن.

باسی دووەم

حزبی سۆسیالیستی یەكگرتووی كوردستان (حسيك):

دوای دامەزراندنـی (بسـك) و ناردنـی دەسـتەی چەكـداری پارتیزانـی بـۆ شـاخ، چەنديـن چالاكـی چەكدارييـان لـە نـاو بـەرەی (ی.ن.ك) دژی سـوپای عێـراق ئەنجـام داوە، ديارترينيـان بريتـی بـوو لـەوەی، كـە لـە (تشرينـی يەكەمـی ١٩٧٦) مەفرەزەيەكـی پێشـمەرگە لـە هەريـر، ڕووبـەڕووی سـوپای عێـراق بوونـەوە، لـە ئەنجامـدا (١٠) سـەرباز كـوژران[١]. بـە مەبەسـتی كۆتاييهێنـان بـە چالاكـی هێزەكانـی پێشـمەرگە، حكومەتـی عێـراق لـە سـاڵی (١٩٧٧) هێرشـێكی سەرتاسـەری بـۆ ناوچـە جيـا جياكانـی كوردسـتان دەسـت پێكـرد[٢] لـە (٢٩ی تشرينـی يەكەمـی ١٩٧٧)، سـوپای عێـراق هێرشـی كـردە سـەر چيـای هـەورێ، هێزەكانـی پێشـمەرگە ڕووبەڕوويـان بوونـەوە، لـە ئەنجامـدا نزيكـەی (٥٠) سـەرباز كـوژران. دوای ئەنجامدانـی چەنديـن چالاكـی سـەركەوتوو لـە لايـەن پێشـمەرگەكانی (بسـك)[٣]، حكومەتـی عێـراق لـە هەوڵـی تۆڵەكردنـەوەدا بـوو، بـۆ ئـەوەی سـنوورێك بـۆ هێزەكانـی پێشـمەرگە دابنێـت، بـۆ نموونـە لـە گونـدی دەشـتێو نزيـك قـەڵادزێ، بۆسـەيان بـۆ هێزەكانـی پێشـمەرگە دانابـوو، دوای گەيشـتنی دەسـتەيەك پێشـمەرگە ژمارەيـان نزيكـەی (٤٢) كـەس بـوو بـە فەرماندەيـی سـەعدی عەزيـز (گچكـە)، لـە گونـدی دەشـتێو كەوتنـە نـاو بۆسـەكەی سـوپای عێـراق[٤]، بەكـر حەمـە يەكێـك بـووە لـە بەشـداربووانی ئـەم شـەڕە دەڵێـت: «سـەرەتا

---

(١) سەيدكاكە، س.پ، ل١٤٧.

(٢) ی.ن.ك، عەلـی عەسـكەری و بزووتنـەوەی سۆسياليسـت، مەكتەبـی سياسـی ناوەنـدی مێژووويـی ی.ن.ك، سـلێمانی، ٢٠١٣، ل١١٤.

(٣) بـۆ زانياريـی زياتـر، بڕوانـە: الاتحـاد الوطنـي الكردسـتاني، لجنـة الاعلام، تقريـر عسـكري رقم (٤)، نيسـان ١٩٧٨؛ ئيسماعيـل تەنيـا، س.پ، ل٢٧٦-٢٧٧.

(٤) ئينسـكلۆپيديای (ی.ن.ك)، بەرگـی دووەم، چ٤، دەزگای چـاپ و بڵاوكردنـەوەی سـەروەری، سـلێمانی، ٢٠٢١، ل٨٢٧.

بڕیارماندا بە دۆڵە ڕەقەدا بڕۆین، چونکە شارەزای ناوچەکە بووین، بەڵام دواتر سەعدی گچکە ئاراستەی ڕێگای گۆڕی بەرەو بناری کۆسرەت، دواتر بەڕێکەوتین تا گەیشتینە سەرچیا، بەر لە گەیشتنمان بۆ گوندی دەشتێو دەوروبەرمان لە لایەن سوپای عێراقەوە گەمارۆ درابوو، بۆیە بڕیاری ڕووبەڕووبونەوەماندا و سەنگەرەکانمان دابەش کرد، لە بەرزترین شوێنی گردی چیوەی دەشتێو تا خوارەوە پێشمەرگەمان دامەزراند»[1]، بە مەبەستی ڕووبەڕووبوونەوەی هێزەکانی پێشمەرگە، سوپای عێراق ئەڵقەیەکی گەمارۆی لە دەوروبەری پێشمەرگە دامەزراند و بە کۆپتەر دەسترێژی گوللەی لە هێزەکانی پێشمەرگە کرد[2]، دوای بەرگریکردن و ڕووبەڕووبونەوەی سوپای عێراق، هێزەکانی پێشمەرگە بەهۆی نا هاوسەنگی هێز لەڕووی مرۆیی و کەرستەی جەنگیەوە، بووە هۆی شەهیدبوونی سەعدی گچکە فەرماندەی هەرێمی دەشتی هەولێر، لەگەڵ (١٥) پێشمەرگە و بەدیل گیرانی (٤)ی دیکە، دواجار لە (٢٦ی حوزەیرانی ١٩٧٨) لە زیندانی موسڵ لە سێدارە دران[3]، زیانەکانی سوپای عێراقیش بریتی بوو لە کوژرانی (١٦٠) ئەفسەر و سەرباز، برینداربوونی (٢٥٠)ی دیکە و کەوتنە خوارەوەی (٣) هەلیکۆپتەری جەنگیی[4]

لە (١٥ی ئایاری ١٩٧٨)، دەستەیەکی چەکدار بە فەرماندەیی خالید سەعید، تاهیر عەلی والی و عەلی عەسکەری لە (جورجان) لە لایەن فڕۆکەکانی عێراق و ئێران، بۆ ماوەی (٤) ڕۆژ لە ژێر بۆردوماندا بوون، لە ئاکامدا بووە هۆی شەهیدبوونی (٦) پێشمەرگە و برینداربوونی (٤٥) پێشمەرگەی تر[5]. لە (١٩ی شوباتی ١٩٧٩) مەفرەزەیەکی پێشمەرگە بە فەرماندەیی سەید سەلیم (١٩٤٠-١٩٧٩) لە سەر ڕێگای ئالانە و خەلیفان، بۆسەیەك بۆ سوپای عێراق دەنێنەوە، دوای شەڕێکی قورس (٤٥) سەرباز کوژران، لە هێزەکانی پێشمەرگەش کوژارێك هەبوو[6]، دوای جیا بوونەوەی (بسك) لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ك)، بووە هۆی ململانێی ناوخۆیی و تەنانەت پێکدادانی چەکداری، ئەمەش کاریگەری کردە

(١) دیدار لەگەڵ بەکر حەمە، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٣.

(٢) شاخەوان عەباس، س.پ، ل١٤٠.

(٣) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٦٢.

(٤) نەوشیروان مستەفا ئەمین، لە کەناری...، ل٢٤٧.

(٥) نەجمەدین عەبدوڵڵا ئیسماعیل، س.پ، ل٢٨٩.

(٦) ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٢٧٩.

سـەر کەمبوونـەوەی چالاکییەکانـی پێشـمەرگە بەرامبـەر سـوپای عێـراق[1]. دوای ئـەوەی (بسـك) و لێژنـەی ئامـادەکاری یەکیانگـرت و حزبـی سۆسیالیسـتی یەکگرتـووی کوردسـتان (حسـيك) دامەزرانـد، بەمەبەسـتی چارەسـەری کێشـەی کـورد لـە (١ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٧٩) وەفدێکـی (حسـيك) بـە سـەرۆکایەتی مەحمـوود عـوسمان، عەدنـان موفتـی و مـولازم کامیـل سـەردانی بەغدایـان کـرد، چەندیـن داواکارییـان دایـە حکومـەت عێـراق لەوانـە: جێبەجێکردنـی ڕێککەوتنامـەی (١١ی ئـاداری ١٩٧٠)، ڕاگرتنـی ڕاگـواستن و بـە عەرەبکـردن، ئازادکردنـی گیـراوە سیاسـییەکان، وەفدەکـە بـۆ مـاوەی سـێ ڕۆژ لـە بەغـدا مانـەوە[2]، حکومەتـی عێـراق بـە داواکارییەکانـی (حسـيك) ڕازی نەبـوو زیاتـر مەبەسـتی کات کـوشتن و دروسـت کردنـی دووبەرەکـی لـە نێـوان حزبـە کوردییـەکان بـوو[3] دوای سـەرنەکەوتنی دانوسـتان حکومەتـی عێـراق لـە (٢٤ی کانـوونی یەکەمـی ١٩٧٩) هێزێکـی زۆری لـە سـوپا بـە پاڵپشـتی هەلیکۆپتـەری جەنگـی، نـاردە سـەر گونـدەکانی سماقـولی و دەوروبـەری[4]، لـەو ناوچەیـە پێشـمەرگەکانی (حسـیک) هەبـوون، ڕووبەڕووبوونەوەیەکـی تونـد لـە نێوانیانـدا ڕوویـدا، شـەڕەکە سـەرەتا لـە بەرژەوەنـدی سـوپای عێـراق بـوو کـە لـە ڕێـی هەلیکۆپتـەری جەنگـی هێزەکانـی پێشـمەرگەی بۆردومـان کـرد، ئـەوەش بـۆ پێشـمەرگە سـەخت بـوو بەرانبـەر هەلیکۆپتـەر بجەنگـن[5]، لـە کاتی کشـانەوەی سـوپا، هێـزەکانی پێشـمەرگە دەسـتیان کـردەوە و بـووە هـۆی کـوژرانی (٧٠) سـەرباز و چەنديـن برينـدار، لـە هێـزەکانی پێشـمەرگەش هەریـەک لـە: سـەید سـەلیم و شـینە بۆڵـی (١٩٣٢-١٩٧٩) شـەهیدبوون[6].

---

(١) دیدار لەگەڵ سەیدکاکە، هەولێر، ٢٠٢٢/٦/٢١.

(٢) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٣) فاتح رسول، صفحات من تأريخ...، ج٢، ص٣٠.

(٤) دیدار لەگەڵ سەیدکاکە، هەولێر، ٢٠٢٢/٦/٢١.

(٥) دیدار لەگەڵ بەکر حەمە، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٣.

(٦) ئیسماعیـل تەنیـا، لـە ڕێـگای ئازادیـدا ژیاننامـەی ٢٠١ شـەهیدی حیزبـی سۆسیالیسـتی کوردسـتان، چاپخانـەی هێڤـی، ب١، هەولێـر، ٢٠٢١، ل١٧٦؛ سـەید کاکـە، س.پ، ل٢١٨و٢٢٣.

باسی سێیەم

پارتی سۆسیالیستی کورد (پاسۆک):

بـە هـۆی کەمـی ژمـارەی پێشـمەرگەکانی پاسـۆك لـە نێـوان سـاڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) تێبینـی ئـەوە دەکەیـن، کـە چالاکییـە چەکدارییەکانـی ئـەو پارتـە لـە چوارچێـوەی خەباتـی چەکدارییـدا بـە بـەراورد بـە چالاکـی پارتـە سیاسییەکانی تـر کەمبـووە و ژمارەیـان لـە نێـوان (١١٠-١٤٠) پێشـمەرگە بـووە. هەربۆیـە بـە شـێکی زۆری ئـەو چالاکییـە چەکدارییانـەی پاسـۆك بـە هاوبەشـی لەگـەڵ هێـزی چەکـداری پارتـە سیاسـەکانی تـردا بـووە[1]

یـەک لـە چالاکییـە دیارەکانـی پاسـۆک، لـە (١٩٧٧) بـە فەرماندەیـی جەلالـی حاجـی حوسـێن، بەڕێوەبـەری شـارەدێی بەرزنجەیـان بەدیـل گـرت. مـولازم مەنسـوور لـەم بارەیـەوە دەڵێـت: «لـە کاتـی گەڕانەوەمان بـۆ بارەگاکانمـان بە بەرزنجـەدا تێپەڕین، کۆمەڵێک سـەربازی عێراقـی لـە بنکەکانـەوە لـێمان دیاربـوون، دەسـتمان کـرد بـە بۆردومانکردنیـان بـە چەکـی هـاوەن لەلایـەن ئەوانیشـەوە بـە تـۆپ و هـاوەن وەڵام دراینەوە، شـەڕەکە چەنـد کاتژمێرێکی خایانـد، ئـەم چالاکییـە دەنگدانەوەیەکـی باشـی هەبـوو»[2]

دەتوانیــن بڵێیــن چالاکییەکانــی هێزەکانــی پێشــمەرگە لــە ســاڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) زیاتـر پارتیزانـی بـوو، ئەمـەش لەپێنـاو چەنـد مەبەسـتێک بـوو لـە سەرووشـیانەوە لەپێنـاو بەرزکردنـەوەی ورەی خەڵکـی بـووە، لـە دوای نسـکۆی شـۆڕش لـە سـاڵی (١٩٧٥) بـوو کـە لـە نائومێـدی دەژیـان بۆ بەدەسـتهێنانی پشـتیوانی و پشـتگیری خەڵکی، هەروەها دەسـتکەوتنی چەکـی پێویسـت لـە کردەکانیـان بەرانبـەر هێزەکانـی عێـراق، ماندووکردنـی سـوپای عێـراق، لەبەرئـەوەی ژمـارەی هێـزی پێشـمەرگە لـەو ماوەیـەدا کـەم بـوو پێویسـتییەکی زۆری بـە چـەك هەبـوو

(١) زانا محەمەد فەقێ، س.پ، ل١٢٥.

(٢) هــ.س، ل ١٢٢.

بەشی دووەم

خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان لە ساڵانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨)

تەوەری یەکەم

کاریگەری جەنگ لەسەر باشووری کوردستان

باشـووری کوردسـتان لـە کۆتایـی حەفتـاکان و سـەرەتای هەشـتاکاندا، بـە هـۆی ئـەو گـۆڕان و پەرەسـەندنە خێرایانـەی لـە وڵاتانـی ئێـران، عێـراق و تورکیـا هاتنـە ئـارا، ڕووبـەڕووی کەتوارێکـی (واقیـع) نوێ بۆوە. سـەرکەوتنی شـۆڕشـی ئیسلامی ئێران لە (١١ی شـوباتی ١٩٧٩)، بـووە هـۆی کۆتایـی هێنـان بـە دەسـەڵاتی شاهەنشـاهی ئێـران، کـورد ئـەم گـۆڕانکارییـەی بـە سـەرکەوتنێکی گـەورە هەژمـار کـرد[١]، چونکـە سیاسـەتی خۆسـەپێنی شـا وایکردبـوو کـورد پێشـوازی لـە هـەر دەسـەڵاتێکی دیکـە لـە ئێرانـدا بـکات، لـە ئەنجامـدا سـنوورەکانی ئێـران بـە ڕووی حیزبـە سیاسـییەکانی باشـووری کوردسـتاندا کرانـەوە[٢].

دەسـت لـە کارکێشـانەوەی ئەحمـەد حەسـەن ئەلبەکـر، سـەرۆک کۆمـاری عێـراق (١٩٦٨-١٩٧٩) بـە بیانـووی نەخۆشـی و هاتنـی سـەددام حوسـێن بـۆ سـەر دەسـەڵات، لـە (١٦-١٧ی تەمـووزی ١٩٧٩)[٣]، پەرەسـەندنێکی دیکـە بـوو لـە ناوچەکـەدا. سـەددام حوسـێن بـە مەبەسـتی جێگیرکـردنی دەسـەڵاتی، لێبوردنێکـی گشـتی دەرکـرد، لـە ئاکامـدا سـەدان زینـدانی سیاسـیی کـورد ئـازاد کـران. ناوبـراو هەوڵـی دا کێشـەکانی ناوخـۆ بـە گفتوگـۆ چارەسـەر بـکات، بـۆ ئـەم مەبەسـتە گفتوگـۆی لەگـەڵ حسـیک لـە (٣٠ی ئەیلوولـی ١٩٧٩) دەسـت پێکـرد[٤]. هەروەهـا حکومـەتی عێـراق هەولێـدا گفتوگـۆ لەگـەڵ (پ.د.ک) دەسـت

(١) ڕاپۆرتی سیاسی و عەسکەری تەنزیمی...، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٣٩)، ئاداری ١٩٨٠، ل٦.

(٢) اطلاعات، شماره (١٦٣٩١)، ١٩ فروردین ماه ١٣٦٠، ص١٨.

(٣) هاشـم جـواد، مذكـرات وزيـر عراقـي مـع البكـر وصـدام ذكريـات في السياسـة العربيـة ١٩٦٧-٢٠٠٠، مطبعـة دار السـاقي، بيـروت، ٢٠٠٣، ص٢٠٠؛ الحـزب البعـث العـربي الاشتركي، التقريـر المركـزي للمؤتمـر القطـري التاسـع، حزيـران، ١٩٨٢، ص٨.

(٤) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر ٢٠٢٢/٧/١٧.

پـێ بـکات، بـەڵام بـە هـۆی بـێ متمانەیـی حزبـە کوردییـەکان بـە حکومـەتی سـەددام حوسـێن، ئـەو هەوڵـە سـەرکەوتوو نەبـوو[١].

کوودەتـای (١٢ی ئەیلوولـی ١٩٨٠)ی تورکیا، بە سـەرۆکایەتی کەنعان ئیڤرین و دەسـتگرتن بەسـەر دەسـەڵاتدا، گۆڕان و پەرەسـەندنێکی دیکـە بـوو لـە ناوچەکـەدا هاتەئارا[٢]. فەلسـەفە و بۆچوونـە سیاسـییەکانی دەسـەڵاتدارە نوێیەکانـی ناوچەکـە و چاوتێبڕینە بێ سـنوورەکانیان، دۆخـی ناوچەکەیـان بـەرەو قەیرانـی گـەورە ئامـادە دەکـرد. لـەو بارودۆخـەی کوردسـتان و وڵاتانـی دەوروبـەری پێـدا تێدەپەڕیـن، پەیوەندییەکانـی عێـراق و ئێـران بـەرەو گـرژی چـوون، بـە تایبـەت دوای گۆڕینـی سیسـتەمی سیاسـیی ئێـران و دروشـمی ناردنـە دەرەوەی شـۆڕش، لـە لایـەن سـەرانی شۆڕشـی ئیسلامـی، ئەمـەش مەترسـی بـوو بـۆ سـەر وڵاتانـی دەوروبـەر بـە تایبـەت عێـراق[٣]، بـەو پێیـەی عێـراق خاوەنـی مـەزارە پیرۆزەکانـی شـیعەیە هەنـدێ لـە شـارەکانی عێـراق وەك (نەجـەف، کەربـەلا و بەغـدا)، سـەرباری ئەوانـەش ژمارەیەکـی بەرچـاوی شـیعە لـە عێـراق دەژیـان و هاوسـۆزییان بـۆ شۆڕشـی ئیسلامـی هەبوو، بـە تایبەتی ئـەو کاتـەی محەمـەد باقـر سـەدر (١٩٣٥-١٩٨٠) کەسـایەتی ئایینیـی شـیعە لـە عێـراق پشـتیوانی خـۆی بـۆ شۆڕشـی ئیسلامـی لـە ئێـران ڕاگەیانـد[٤].

سـەرباری ئـەوە چەندیـن هـۆکاری دیکـە ڕۆڵیان لـە قووڵبوونـەوەی ناکۆکییـەکانی عێراق و ئێـران بینـی[٥]. دواجـار لە (١٧ی ئەیلوولی ١٩٨٠)، سـەددام حوسـێن ڕێککەوتننامەی جەزائیری

---

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل١٣٨.

(٢) گوینتـەر دێشـنەر، س.پ، ل١٨٩؛ ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان، لـە پێنـاوی هـاوکاری لەگـەڵ گیـراوە سیاسـیەکانی کـورد لـە بەندیخانـەکانی تورکیـا، ١٩٨١/٦/١.

(٣) فـاروق محەمـەد محەمەدئەمیـن، سیاسـەتی ئێـران...، ل١٨٧؛ فەرەیـدون عەبدولقـادر، کـورد و سیاسـەتی ئەمەریـکا لـە کەنـداودا، گۆڤـاری ڕێبـازی نـوێ، ژ(٦)، ١٩٩٥، ل١٢.

(٤) نەهـرۆ محەمـەد عەبدولقـادر، ویلایەتـە یەکگرتـووەکانی ئەمەریـکا و عێـراق (١٩٧٩-١٩٩١)، تێـزی دکتـۆرای بڵاونەکـراوە، کۆلێـژی ئادابـی زانکـۆی سـەڵاحەددین، هەولێـر،٢٠٢٠، ل٥٢.

(٥) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: فاضـل رسـول، العـراق ایـران اسـباب وابعـاد النـزاع، ب.م، ١٩٩٢؛ طـارق عزيز، الصراع العراقـي الايراني اسـئلة ومناقشـات، المؤسسـة العربية للدراسـات والـنشر، بيـروت، ١٩٨١، ص٨١.

هەڵوەشاندەوە، ڕایگەیاند: (شط العرب) بەشێكە لە عێراق[١]. حكومەتی عێراق پێی وا بوو لە ئەنجامی ڕێككەوتننامەی جەزائیر، زیانی گەورەی بەركەوتووە. لە بەرانبەریشدا دەسەڵاتدارانی نوێی ئێران بە گومانەوە سەیری ڕێككەوتننامەكەیان دەكرد، چونكە شای ئێران ئیمزای لەسەر كردبوو[٢]. بە هۆی سەرنەكەوتنی هەردوو دەوڵەت لە دەستنیشان كردنی سنووری نێوانیان، ناكۆكییەكان ئاڵۆزتربوون[٣]. دوای ئەوەی پەیوەندی نێوان هەر دوو دەوڵەت گەیشتە بنبەست، لە (٢٢ی ئەیلوولی١٩٨٠) ئەنجوومەنی سەركردایەتیی شۆڕشی عێراق، ئۆپراسیۆنی سەربازیی دژ بە ئامانجە سەربازییەكانی ئێران پەسەند كرد[٤]. ئەمەش وەك بیانوویەك بۆ هەڵگیرسانەوەی جەنگ لە (٢٢ی ئەیلوولی ١٩٨٠) لە قەڵەم درا، هێرشی ئاسمانی لە لایەن فڕۆكە جەنگییەكانی عێراق بۆ سەر ئامانجە سەربازییەكانی ئێران دەستی پێكرد[٥]. لە هێرشی هێزە ئاسمانییەكانی عێراق بۆ قووڵایی خاكی ئێران، زیانێكی زۆریان لە بنكە سەربازییەكانی (میهرئاباد، شیراز و بوشەهر) دا[٦]، لە هێرشی پێچەوانەی ئێران لە (٢٣ی ئەیلوولی١٩٨٠) بۆ سەر بەشێك لە شارەكانی

---

(١) فيصل شرهان العرس، الحرب العراقية الايرانية يوميات ووقائع واحداث، مطبعة الدار الجاحض، بغداد، ١٩٨٠، ص١٩؛ دلير اسماعيل حقي، العامل الكردي في الحرب العراقية الايرانية، مجلة جامعة صلاح الديـن، ع(٢)، ١٩٩٨، ١٩٩١، ص ص١٠-١٢.

(٢) هۆشمەند عەلی مەحمود، ڕۆژهەڵاتی كوردستان (١٩٧٩-١٩٨٩)، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٢، ل١٨٥؛ نگاهی بە عهدنامە ١٩٧٥ الجزاير، اطلاعات، شماره (١٦٣٩٧)، ١٣٦٠، ص٨.

(٣) دلير اسماعيل حقي، م.س، ص١٠-١١؛ جەمال نەبەز، ئێستا و پاشەڕۆژی كورد لەبەر گڕی ئاگری جەنگی عێراق و ئێران دا، ئەكادیمیای كوردی بۆ زانست و هونەر، چ٢، هەولێر، ٢٠٠٨، ل٥.

(٤) ملف الحرب العراقية الايرانية، الجزء الأول، المركز التوثيق والمعلومات، ب.م، ٩/٢٢-١٩٨٠/١٠/٢٢، ص٨.

(٥) جەنگی عێراق- ئێران: لە (٢٢ی ئەیلولی ١٩٨٠) هەڵگیرسا، لە لایەن حكومەتی عێراق ئەم جەنگە بە قادسیەی سەددام و لە لایەن ئێران بە (دفاع المقدس) ناو نراوە، ئەم جەنگە تا (٨ی ئابی ١٩٨٨) بەردەوام بوو. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: نزار عبدالكريم فيصل الخزرجي، الحرب العراقية الايرانية ١٩٨٠-١٩٨٨ مذكرات مقاتل، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، قطر، ٢٠١٤؛ وفيق السامرائي، حطام البوابة الشرقية وحقائق عن الزمن السئ في العراق قراءة جديدة في حرب الخليج الاولى والثانية، دار القبس، الكويت، ١٩٩٧، ص١٦٣؛ ظاهر علي احمد كۆیی، مسيرة الجيش العراقي منذ تأسيس و دور الضباط الكردية، أربيل، ٢٠١٨، ص١٦٨.

(٦) بەیاننامەی سەركردایەتیی گشتی هێزە چەكدارەكان دەربارەی جەنگ، ڕۆژنامەی هاوكاری، ژ(٥٤٤)، ٢٩ی ئەیلول ١٩٨٠، ل٢؛ عبدالحليم ابوغزالە، جنگ عراق و ايران، ت: نادر نوروزشاد، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مركز مطالعات وتحقيقات جنگ،١٣٨٠، ص٩٥.

عێـراق، وەک: (بەغـدا، ناسرییـە، هەولێـر و کەرکـووک)، چەنـدان کارگـە و کارخانـەی عێـراق لـەو هێرشـانەدا کرانـە ئامانـج[١]

دوابــەدوای بەردەوامیــی جەنــگ، لــە (٨ی تشرینــی یەکەمــی ١٩٨٠) ســوپای عێــراق هێرشـی کـردەوە سـەر چەنـدان بنکـەی سـوپایی ئێـران، لـە بەیاننامـەی ژمـارە (٦٧)ی سـوپای عێراقـدا هاتـووە: لـە هێرشـە بەردەوامەکانـی سـوپا لـە (٣) بـەرەی جەنگـەوە، بۆردومانـی بنکـە سـەربازیی و ئابووریيەکانیـی ئێرانیـان کـردووە، زیانێکـی گـەورەی ماددی و مرۆییان لێ داوە[٢]. ڕای گشـتی و بۆچوونی پسـپۆڕانی سـەربازیی و سیاسـییەکان وا بوو، ئێران لە بەرانبەر هێرشـەکانی عێـراق ناتوانێـت بەرگـری لـە خـۆی بـکات، بـەڵام هەمـوو بۆچوونـەکان پێچەوانە بوونـەوە، چونکـە هەواڵگریـی عێـراق سـەرکەوتوونەبوو لـە هەڵسـەنگاندنی تواناکانی هێـزی سـەربازیی ئێـران، زیاتـر پشـتی بـەو ڕاپۆرتانـە بەسـتبوو، کـە بـاسی شـڵەژاوی و لاوازی سـوپای ئێـرانی دەکـرد، چونکـە نـەک تەنیـا ئێـران هەڵنەوەشـایەوە[٣]، بەڵکـو سـەرهەڵدانی گـەورەی جەمـاوەری دروسـتبوو بـۆ پاراسـتنی وڵات، خومەینـی لـە ڕێگـەی هەسـتی ئاینییـەوە توانـی پشـتگیری گـەورەی جەمـاوەری مسـۆگەر بـکات، لـە ڕاگەیاندنەکانـەوە داوای لـە گەلانـی ئێـران کـرد، خۆیـان فیـدای ئێـران بکـەن، تـا بەهەشـت مسـۆگەر بکـەن. بـەردەوام جەختـی لـە ڕووخاندنـی حکومەتـی عێـراق دەکـردەوە[٤].

سـەبارەت بـە هەڵوێسـتی حزبـە کوردییـەکان لـە هەڵگیرسـانی جەنگـی عێـراق- ئێـران، هــەر یەکەیــان بەپێــی تێگەیشــتنی کەوتــە وەرگرتنــی هەڵوێســت و هەوڵــدان بــۆ ســوود وەرگرتـن لـە تەقینـەوەی ناکۆکییەکانـی عێـراق و ئێـران[٥].(پ.د.ک) لە یەکەمیـن بەیاننامەیدا لـە (٢٣ی ئەیلوولـی ١٩٨٠) دەربـارەی جەنگـی عێـراق و ئێـران، حکومەتـی عێراقـی بـە تاوانبـاری جەنگەکـە ناسـاند و ڕایگەیانـد : «جەنگێکـی نـاڕەوا و دەسـتدرێژیکارانەیە، لـە لایـەن ڕژێمـی فاشیسـتی بەعسـەوە ڕاگەیەنـدراوە، هەروەهـا بـە ئامانـج گرتنـی بزووتنـەوەی

---

(١) فاتح رسول، صفحات من تأريخ...، ج٢، ص٢١٩.

(٢) هێـزە بـە جەرگەکانمـان دەسـتی دلێرانـە لـە هێـزەکانی دوژمن دەوەشـێنن، ڕۆژنامـەی هـاوکاری، ژ(٥٤٨)، ١٣ی تشرینـی یەکـەم ١٩٨٠، ل٢.

(٣) ئێدگار ئۆ باڵانس، س.پ، ل٢٩٣.

(٤) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، سیاسەتی ئێران...، ل١٨٨.

(٥) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان...، ل٢٤٩.

ڕزگاریخـوازی کـوردە؛ دژی بەرژەوەندییەکانـی نیشـتمانی گەلـی عێـراق و هەمـوو هێـزە پێشـکەوتوو خوازەکانـە»[١]. لـە لایەکـی دیکـەوە، (پ.د.ک) لـە (٢ی تشرینـی دووەمـی ١٩٨٠) لـە وتارێکـدا لـە ڕادیـۆی دەنگـی کوردسـتان، داوای کـرد سـەرجەم هێـز و پارتـە کوردییـەکان لـەم قۆناغـەدا لـە ئاسـتی بەرپرسـیارییەتی دابـن و ئـەم دەرفەتـە بەفیـڕۆ نـەدەن، چونکـە هەلێکـی شۆڕشـگێڕانە هەڵکەوتـووە بـۆ ڕووخاندنـی «دوژمنێکـی بەهێـز و چەکـدار»[٢]

سـەبارەت بـە هەڵوێسـتی (حسـیک) لـە ڕاپۆرتـی سیاسـی کۆنگـرەی یەکەمی (حسـیک)دا هاتـووە: «ئـەو شـەڕەی فەرمان ڕەوای سـەددامی دیکتاتۆری ڕەگەز پەرسـت، بە سـەر شۆڕشـی ئێرانـدا سـەپاندووە، بـە هـەزاران کـەس لـە گەلی عێـراق و ئێـران بوونەتـە قوربانـی، کۆڵەکەی ئابـووری هـەر دوو وڵاتی وێران کردووە. پێویسـتە خەبات و تێکۆشـان بەهێـز بکرێت و پەرەی پێبدرێت، بۆ ئەوەی گەلی کورد مافە سروشـتییەکانی خۆی وەچنگبخات، لە پێناو بەهێزکردنی هاوپەیمانییەتـی نیشـتمانی لـە پێنـاو ڕووخانـی حکومەتی عێـراق، دامەزراندنـی حکومەتێکی ئیتیلافـی نیشـتمانی و دیموکراسـی»[٣]. هەرچـی (پاسـۆک) بـوو پێـی وا بووە ئـەو جەنگەی کە عێراق هەڵی گیرسـاندووە دەبێتە هۆی شـەکەت بوونی حکومەتی عێراق، دەرفەتی لەناوبردنی کـوردی نابێـت[٤]. دەتوانین بڵێین حزبە سیاسـییە کوردییەکان نەیار و ئۆپۆزیسـیۆنی حکومەتی عێـراق بـوون و خەباتـی سیاسـی و چەکداریـان لـە پێنـاوی ڕووخاندنـی فەرمانـڕەوای عێراقـدا بـوو، ئەمـە سـەرباری ئـەوەی پەیوەندییـان لەگـەڵ ئێرانـدا هەبـووە. کۆدەنگییـەک هەبـوو لـە هەڵوێسـتی حزبـە کوردییـەکان، سـەبارەت بـە جەنـگ و سـوود وەرگرتـن لـەو دەرفەتـە و زیادکردنـی چالاکییـە چەکدارییەکان دژی حکومەتی عێـراق[٥].

حکومەتـی عێـراق قورسـایی هێزەکانـی بـۆ جەنگـی ئێـران تەرخـان کردبـوو، باشـووری کوردسـتانی بـۆ چەنـد بەرەیەکـی جەنـگ دابـەش کردبوو کـە بریتی بـوون لە: ١- هێڵی شـنۆ-

(١) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: پ.د.ک، ڕاپـۆرتی گشـتی م.س، ١٩٨١/٧/٢٢؛ ح.د.ك، نـداء تتمـة، جريدة خبات (النضـال) ع(٥٤٢)، ايلولى ١٩٨٠. ص٤.

(٢) ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان، لێکۆڵینـەوە ڕژێمـی بەعـس دوژمنێکـی سـەر سـەختی نەتـەوەی کـوردە، ١٩٨٠/١٠/٢.

(٣) حسك، ڕاپۆرتی سیاسی لە کۆنگرەی یەکەمی حزب، لە نێوان ١٢-١٥ی ئایاری ١٩٨١، ل٧٩-٨٠.

(٤) سەرکردایەتی لقی دوو پارتی سۆسیالیستی کورد پاسۆک، ئاگاداری دوا پلان بن، سەرەتای ساڵی ١٩٨٤.

(٥) برایم جەلال، چەپکێک لە مێژووی کۆمەڵە...، ل٣٢٩؛ مایکل غینتر، کورد العراق...، ص٦١.

سیدەکان. ٢-هێڵی خانە- ڕەواندز و هەولێر، ٣- هێڵی سەردەشت- قەڵادزێ، چوارقورنە، کەرکووک و سلێمانی لە ڕۆژئاوای دەریاچەی دۆکان. ٤- هێڵی مەریوان- پێنجوێن، سەید سادق و سلێمانی. ٥- هێڵی پاوە- بیارە و خورماڵ. ٦- هێڵی قەسری شیرین- خانەقین. بەم شێوەیە بەشێک لە شەڕی گەورەی هەر دوو دەوڵەت کەوتبووە سەر گۆڕەپانی کوردستان، کە زیانێکی بەرچاوی مرۆیی و ماددی لە ناوچەکە کەوت[١].

حکومەتی عێراق بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هێزەکانی پێشمەرگە و ڕێگری لە سەرهەڵدانی جەماوەری لە شارەکان، چەند هێزێکی تری دروست کردبوو، وەك

١- جەیشی شەعبی (الجيش الشعبي- سوپای میللی)[٢].

٢- هێزی پۆلیسی نهێنی و پۆلیسی ئاشکرا بۆ داپڵۆسینی شارەکان.

٣- (افواج خفيفه) جاش[٣]، زیاد لە (٤٥٠) فەوجی سووکی لە کورد پێکهێنا[٤].

---

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل١٦٩.

(٢) جەیشی شەعبی: مێژووی دامەزرانی دەگەڕێتەوە بۆ (٨ی شوباتی ١٩٧٠)، لەسەردەمی فەرمان ڕەوایەتی حکومەتی بەعسدا ئەم سوپایە زۆرەملێ بوو، کرێکار و جووتیار و کاسبکار و فەرمانبەر و مامۆستا و قوتابی بە زۆر دەستگیر دەکران و ڕەوانەی سەربازگەی ڕاهێنان دەکران، دواتریش ڕەوانەی بەرەکانی جەنگی عێراق- ئێران دەکران، زۆرینەی ئەندامانی ئەم سوپایە سەر بە حزبی بەعس بوون، پێکهاتەی ئەم سوپایە گرێ درا بوو بە پێکهاتەی حیزبی بەعسەوە، لە هەر پارێزگایەک بەرپرسێکی گەورەی حیزبی بەعس فەرماندەی سوپای میللی ئەو پارێزگایە بوو، بەپێی نەخشەیەکی پێنج ساڵی سەرکردایەتیی حیزبی بەعس لە (١٩٨١)، دەبووایە تا کۆتایی (١٩٨٥) ئەندامانی سوپای میللی بگاتە (٥٠٠٠) چەکدار، بەڵام لە ئەنجامی سەربازیی زۆرەملێ لە (١٩٨٢) لەم ژمارەیە نزیک بۆوە، ئەم سوپایە وەک هێزێکی پاڵپشت بۆ سوپا دامەزرا، لە ئەنجامی جەنگی عێراق- ئێران ژمارەی زۆر زیادی کرد، بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: دەرسیم پێشەوا دیبەگەیی، ئینسکلۆپیدیای تۆمەتبارانی شاڵاوی ئەنفال لە باشووری کوردستان ١٩٨٧-١٩٨٨، چ٢، هەولێر، ٢٠١٣، ل٣٠٣-٣٠٤؛ التقرير المركزي للمؤتمر القطر التاسع، حزيران ١٩٨٢، ص ص٢٢٢-٢٤٤.

(٣) جاش: مستەفا بارزانی ناوی لەو کوردانە نابوو جاش (جاش پۆلیس)، کە دژی شۆڕشی نەتەوەیی کورد لە خزمەتدا بوون، بەڵام دوای کوودەتای (٨ی شوباتی ١٩٦٣) حکومەتی عێراق ناوی (فرسان صلاح الدين)ی لێ نابوو، بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: عبدالفتاح علي البوتاني، الحركة القومية الكردية...، ص٤٦٠-٤٦١؛ علي سنجاري، الحركة التحررية الكردية (مواقف وآراء)، مطبعة خبات، دهوك، ١٩٩٧، ص٢٧٥؛ ی.ن.ک، چەند تێبینیەک لەسەر چۆنییەتی بەکارهێنانی هێزەکانمان، ب.س، ل٦.

(٤) فەرید ئەسەسەرد، کوردستان مەسەلەی ئەمنی قەومی، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، ١٩٩٨، ل١١٠.

بـۆ بەردەوامیـدان بـە شـەڕی پێشـمەرگە، فەوجـە سـووکەکان سـەرجەم پێداویسـتییە مـاددی و سـەربازییەکانیان بـۆ دابیـن کـرا، حکومەتـی عێـراق لـە دروسـتکردنی ئـەو فەوجانە مەبەسـتی سیاسـی و هەواڵگـری و سـەربازیی هەبـوو کـە بریتـی بـوو لـە بەردەوامیـدان بـە شـەڕی پێشـمەرگە[١]. لـە لایەکـی دیکـەوە ڕاپێچکردنـی گەنجانـی باشـووری کوردسـتان بـۆ بەرەکانـی جەنـگ، وێـڕای ئـەوەی دەبووایـە بچـن بـۆ خزمەتـی سـەربازیی، حکومـەت داوای دەکـرد خێزانەکانیـان هـاوکاری ئـەو جەنگـە بکـەن بە بەخشـینی پیتـاک، سـەرەڕای کردنەوەی چەندیـن مەڵبەنـدی مەشـق پێکردنـی گەنجـان لـە شـارەکانی کوردسـتان[٢]، بـۆ نموونـە لـە شـاری سـلێمانی حکومـەت هەمـوو فەرمانگـە و دەزگا مەدەنییەکانـی ئـاگادار کردبـووەوە، بە تایبەتـی گەنجـان دەبـوو پەیوەنـدی بـە ڕیزەکانی کوردی جەیشـی شـەعبیبکەن دوای مەشـق ڕەوانـەی بەرەکانـی جەنـگ بکرێـن، ئەگەر سـەرپێچی بڕیارەکە بکەن، بۆ شـارەکانی باشـووری عێـراق دەگوازرێنـەوە[٣]، بـەڵام زیاتر ئەرکی جەیشـی شـەعبیلەنێو شـارەکان بوو بە مەبەسـتی کپکردنـەوەی دەنگـە ناڕازییـەکان دژی حکومـەت[٤]، هـەروەک سـەددام حوسـێن لـە وتارێکدا ڕایگەیاندبـوو: «لـە کوردسـتان (١٧٠٠٠) جەیشـی شـەعبییان هەیـە «[٥]. بـە هـۆی سیاسـەتی بـە زۆرکردنـە سـەرباز، ژمـارەی سـەربازەکانی سـوپای عێـراق لـە مـاوەی جەنگـی عێراق-ئێراندا لـە یـەک ملیـۆن سـەرباز نزیـک بـووەوە[٦]. ئەمـەش بـە هـۆی بـە زۆر پەلکێشـکردنی خەڵکی بـۆ خزمەتـی سـەربازیی، بەپێـی بڕیارێـک حکومەتـی عێـراق مەرجـی تەمەنـی خۆبەخشـی

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: راهی، س.پ، ل٢٣-٤٠ عەلی تەتەر، بزاڤی...، ل٣٧١.

(٢) بـۆ پشـتگیری کـردن لـە جەنگـی سـەربەرزی و شـکۆمەندی، ڕۆژنامـەی هـاوکاری، ژ(٥٤٦)، ٦ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٠، ل٢.

(٣) کورتەی هەواڵ، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(١)، کانونی دووەمی ١٩٨٥، ل٣.

(٤) دیـدار لەگـەڵ فاتیـح محەمـەد ئەمیـن عەبـدوڵڵا، هەولێـر، ٢٠٢٢/٤/١٨. نـاسراو بـە فاتیـح گـەورە دێ، ناوبـراو لـە (١٩٦٦) لـە دایکبـووە، قۆناغەکانـی خوێندنـی تـا یەکـی ناوەندی خوێنـدووە، لە ڕێکخسـتنەکانی (پ.د.ک) لـە ناوشـاری سـلێمانی کاری کـردووە، لـە (١٩٨٣) بووەتـە پێشـمەرگە، ناوبـراو ئێسـتا بـە پلـەی عەمیـد خانەنشـینە، لـە شـاری سـلێمانی نیشـتەجێیە

(٥) ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان، لێکۆڵینـەوەی سـیاسی دیسـان مەسـەلەی کـورد، دوابەهانـەی سـەدام، ١٩٨٠/١٢/٢٦.

(٦) دەرسـیم پێشـەوا دیبەگەیـی، س.پ، ل٢٢١؛ ڕۆژنامـەی ڕێگای کوردسـتان، ژ(١٨)، سـاڵی (٣٨)، ناوەڕاسـتی ئـابی ١٩٨٢، ل١.

سەربازیی (متطوع) فراوانکرد لە (١٤) ساڵ تا (٥٥) ساڵ[١]

بە هۆی فشاری حکومەت لەسەر خەڵکی بووە هۆی ئەوەی دەیان هەزار کەس خۆیان لە دامودەزگاکانی حکومەت بشارنەوە، بەشێکیان ڕوویان لە ناوچە ئازادکراوەکان دەکرد، چونکە هیچ هۆکارێک نەبوو، کە لە جەنگدا خۆیان بە کوشت بدەن، حکومەت زۆرجار بە مەبەستی گەڕانەوەیان لێبوردنی دەردەکرد، بەڵام لێبوردنەکە زۆرجار تەکتیکی بوو، ڕاستەوخۆ ڕەوانەی بەرەکانی جەنگ دەکرانەوە[٢]، بۆیە بەشێکیان پەیوەندییان بە هێزەکانی پێشمەرگەوە دەکرد، زۆرینەشیان لە گوندەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە گیرسابوونەوە[٣]، بەڵام بارودۆخی سەرجەم حزبە کوردییەکان لەو ئاستەدا نەبوو بتوانن ئەو خەڵکە زۆرە لە ڕیزەکانی پێشمەرگە وەربگرن[٤]. لە نووسراوێکی (حسک) کە ئاراستەی سەرجەم هەرێمەکان کرابوو، داوا کرابوو وریابن لە وەرگرتنی خەڵکی، بۆ ئەوەی ئەزموونی (١٩٧٤) دووبارە نەبێتەوە، هاتنی خێزانێکی زۆر بۆ ناو شۆڕش و بەخێوکردنیان دەبێتە ئەرکێکی قورس بۆ حزب و شۆڕش[٥]. سەرباری ئەوەی حزبە کوردستانییەکان توانای وەرگرتنی ئەو ژمارە زۆرەی لە خەڵکییان لە ڕیزەکانی شۆڕش نەبوو، بەڵام بەردەوام بوون لە ئاگادارکردنەوەی ئەو کەسانەی لەڕیزەکانی حکومەت دژی پێشمەرگە دەجەنگان، هەروەك لە بانگەوازێکی (پ.د.ک) بۆ جەیشی شەعبی، داوا دەکات ئەوانەی چەکیان دژی پێشمەرگە هەڵگرتووە، بگەڕێنەوە ڕیزی پێشمەرگە و بنکە و بارەگاکانی پارتی کراوەن بۆ پێشوازی کردنیان[٦]. وەرگرتنی سەربازە هەڵاتووەکان لە ڕیزەکانی پێشمەرگە، حکومەتی عێراقی نیگەران کردبوو، بە مەبەستی ڕێگری

(١) مەرجەکانی نوێ ی تطوع، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(٤) نیسانی ١٩٨٧، ل٦؛ ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٤-٥٥٥)، کانوونی دووەم شوباتی ١٩٨٥، ل٤.

(٢) ئەرسەلان بایز ئیسماعیل، ڕۆژانی سەخت، ب٢، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٤١؛ گیرۆدەیی و دەردەسەری ئەو سەربازە هەڵاتوانەی بۆ لای میری گەڕاونەتەوە، ڕۆژنامەی دەنگوباسی کوردستان، ژ(٩٥)، تشرینی یەکەمی ١٩٨٢، ل١٠.

(٣) هەڤاڵ کوێستانی، س.پ، ل٣٦٠؛ تفەنگەکان یەکیان گرت چونکە ئێمە لە دڵ و ویژدانەوە یەك گەلین، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٦٧٢)، ١٩٨٢/١/٢٧، ل٥.

(٤) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٣).

(٦) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٤).

لـەو خەڵکـە زۆرەی پەیوەنـدی بـە شـۆڕش و هێـزی پێشـمەرگەوە دەکـەن، بڕیـاری تونـدی دەردەکـرد، کـە کاریگـەری هەبـوو لەسـەر شـیرازەی کۆمەڵایەتـی و خێزانـەکان، چونکە بەپێی ئـەو بڕیـارە «هەڵاتـووەکان و خێزانـی هەڵاتـووەکان»، لـە هەمـوو دەسـتکەوتێکی حکومـی و هـاوکاری بـێ بـەش دەبـوون[1].

لـە لایەکـی دیکـەوە عێـراق و ئێـران هەمیشـە لـە هەوڵـدا بـوون، کـورد بـۆ مـەرام و ویسـتەکانیان بـەکار بهێنـن، سـەددام لـە وتارێکـدا لـە (٦ی کانوونـی دووەمـی ١٩٨١)، سڵاوی بـۆ کـورد، بەلـووچ، ئازەربایجـان و عـەرەب ناردبـوو لـە ئێـران، داکۆکـی لـە مافەکانیـان کـرد بـەم شـێوەیە دەیویسـت دوژمنایەتـی هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی ئێـران دژی ئێـران بـەکار بهێنێـت[2]. لـە بەرانبـەردا ئێران، یارمەتی بەشـێک لە هێزە کوردییەکانی باشـووری کوردسـتانی داوە، وەک لەشـکری ئیسلامیـی کـوردی، بۆیـە بەشـێک لـە هێـزە کوردییـەکان هاوکارییـان لـە ئێـران وەردەگـرت[3]. عێـراق بـە نهێنـی ناوچـە سـنوورییەکانی مینڕێـژ کردبـوو[4]. ئەمـەش

(١) قـرار مجلـس القيـادة الثـورة، الرقـم (٢٧١)، ١٩٨٠/٢/٢٣. وەرگیـراوە لـە: طـارق جامبـاز، قـرارات ومراسـيم مجلـس قيـادة الثـورة المتعلقـة بكوردسـتان (١٩٦٨-٢٠٠٣)، ط٢، مركـز شـهاب للكومبيتـور ولطباعـة، اربيـل، ٢٠٠٤،ص٩٩.

(٢) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل١٧٠.

(٣) لەشـکری ئیسلامـی: لەلایـەن ئێـران بـە چەکـی نـوێ پـڕ چـەک کرابـوو، ئەمـەش زەمینەیەکـی لەبـاری ڕەخسـاند بـۆ گەشـەکردنی، خەڵکێکـی زۆر پەیوەندییـان بـە لەشـکری ئیسلامـی (لاک) کـرد، لـە ناوچەکانـی ژێـر دەسـەڵاتی (ی.ن.ک و پ.د.ک) ڕێککەوتـوون، لەشـکری ئیسلامـی بەڵێنـی بـە (ی.ن.ك) دابـوو نەخـۆش و بریندارەکانیـان بەنـاوی خۆیـان و کارتـی خۆیـان بنێـرن بـۆ نەخۆشـخانەکانی ئێـران، پارتـی و یەکێتـی لایەنگرانـی خۆیـان خزاندبـووە نـاو لەشـکرەوە کـەرت و دەسـتەی چەکداریـان تێـدا دامەزراندبـوو، بـەڵام دوای تێکچوونـی پەیوەنـدی (ی.ن.ك) و ئێـران، پەیوەنـدی لەشـکری ئیسلامـی لەگـەڵ (ی.ن.ک) تێکچـوو، لـە ماوەیەکـی کورتخایـەن لەلایـەن هێزەکانـی (ی.ن.ك) لـە ناوچەکە دەرکـران. برایـم جـەلال، چەپکێـک لـە مێـژووی کۆمەڵـە...، ل٣٦١؛ حەمـەی حەمەسـەعید، دەنگـی خـاک، بەرگـی یەکـەم، چاپخانـەی حەمـدی، سـلێمانی، ٢٠١٦، ل٣٧٣.

(٤) لەمـاوەی جەنگـی عێراق-ئێرانـدا حکومـەت عێـراق دەوروبـەری ڕەبیـە و بنکـە سـەربازییەکان و ڕێـگا گشـتییەکانی میـن ڕێـژ کردبـوو، بەپێـی ئامـاری دەزگای گشـتیی هەرێـم بـۆ کاروبـاری میـن، لـە باشـووری کوردسـتان (٣١٤٩) کێڵگـەی میـن هەیـە، کـە ڕووبەرەکـەی (٧٨٨) کـم چوارگۆشـەیە، ژمـارەی مینەکانیـش بـە (٢٥) ملیـۆن میـن مەزەنـدە دەکرێـت. بـەو هۆیـەوە هـەزاران هاووڵاتـی مەدەنـی کـوژراون. بۆزانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: عومـەر هەمـزە سـاڵح، ڕاگـواستن لێکۆڵینەوەیەکـی جوگرافی مێژوویـی ڕاگواسـتنی زۆرملێـی گوندنشـینەکانی کوردسـتانە، پشـدەر وەک نموونـە، چاپخانـەی خانـێ، دهـۆک، ٢٠٠٩، ل٨٥-٨٧.

بیانوویەك بوو بۆ ڕێگری لە هێرشی زەمینی ئێران، بەو هۆیەوە زیانێکی زۆری مرۆیی لەدانیشتووانی ناوچە سنوورییەکان کەوت، لەکاتێکدا عێراق لەوپەڕی پێویستی دابوو بۆ هێزی مرۆیی لە (١٩٨٢) بەپێی بڕیاری ژمارە (٨٧٧) لە (٧ی تەمووزی ١٩٨٢): «لێخۆشبوونی بۆ ئەوانە ی هەڵاتون یان دواکەوتن دەیانگرێتەوە» بەپێی ئەم بڕیارە نزیکەی (٧٠) هەزار کوردی گرتەوە[١]، ئەو بڕیارە تایبەت بوون بە کورد، پێکهاتەکانی دیکەی کوردستانی تورکمان و کلد و ئاشووری نەدەگرتەوە[٢].

دوای شکست هێنانی سوپای عێراق لە بەرەکانی جەنگ، بە تایبەتی لە (١٩٨٢)، (مجلس قيادة الثورة) ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش ڕایگەیاند: عێراق ئامادەیە شەڕ ڕابگرێت و لە ماوەی دوو هەفتەدا سەربازەکانیی لە خاکی ئێران بکشێنێتەوە، بە مەرجێک ئێران ڕازی بێت شەڕ بوەستێنێت[٣]، عێراق بەردەوام ئامادەی ڕاگرتنی جەنگ بوو، هەروەک لە دانیشتنێکی تاریق عەزیز ئەندامی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش و وەزیری دەرەوەی عێراق لەگەڵ مەسعودڕەجوی، سەرۆکی ئەنجوومەنی نیشتمانیی بەرخودانی ئێران، لە سوێد لە ڕاگەیاندنێکی هاوبەشدا هاتووە: «هەڵوێستی عێراق لەمەڕ ڕاگرتنی شەڕ و خواستی گەیشتنە بە ئاشتی لەسەر بنەمای ڕێزگرتن لە سەروەری و سەربەخۆیی هەر دوو دەوڵەت، چارەسەرکردنی کێشەکان لە ڕێگەی دانوستانی ڕاستەوخۆ»[٤]. بەڵام ئێران ڕازی نەبوو بە دانوستان، هێرشەکانی بۆ سەر عێراق لە (١٨-١٩ی تەمووزی ١٩٨٣) بەناوی (والفجر) دەست پێکرد[٥]. لە (٢٢ی تەمووزی ١٩٨٣)

(١) بڕیاری ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٨٧٧)، ١٩٨٢/٧/٧؛ تەسریح و ڕاکێش کردنی کورد بۆ سەربازی، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(١)، کانونی دووەمی ١٩٨٥، ل٣.

(٢) تورکمان و ئاشوور و کلدانەکانی پارێزگای هەولێر داوایان کردووە وەکو کوردەکان تەسریح بکرێن، ڕۆژنامەی دەنگوباسی کوردستان، ژ(٩٩)، ٥ کانوونی دووەمی ١٩٨٣، ل١.

(٣) كمال مجيد، النفط والاكراد ديراسة العلاقات العراقية- الايرانية- الكويتية، دار الحكمة، ب.م، ١٩٩٧، ص٧٦؛ هاشم جواد، م.س، ص٢٠٢.

(٤) اعلان مشترك بين السيد طارق عزيز عضو مجلس قيادة الثورة ونائب رئيس مجلس الوزراء العراقي، والسيد مسعود رجوي رئيس مجلس الوطني للمقاومة في ايران ومسؤول منظمة مجاهدي خلق، ٩كانون الثاني١٩٨٣.

(٥) الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق، تصريح حول تطورات الحرب العراقية الايرانية، ١٩٨٢/٧/٣١؛ جەعفەر مستەفا مەعروف، گوڵبژێرێک لە یاداشتەکانم، ب١، چاپخانەی زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، ١٩٩٩، ل١٢٠.

ئێـران هێرشـی کـردە سـەر حاجـی ئۆمـەران، بـە قووڵایـی (٢٠)کـم هێزەکانـی ئێـران لـە ڕێـگای هاملتۆنـەوە هاتنـە نـاو خاکـی عێـراق[1]. لـەو ئاکامـەدا حکومەتـی عێـراق بـە بیانووی پشـتگیری (پ.د.ک) لـە هێرشـەکانی ئێـران بـۆ حاجـی ئۆمـەران، نزیکـەی (٨٠٠٠) بارزانـی لـە منـداڵ و پیـر و گەنـج، لـە کەمپەکانـی قوشـتەپە و دیانـا گواسـتەوە بـۆ باشـووری عێـراق و بێ سەروشـوێنی کـردن[2]

لـە ئەنجامـی ئـەو شکسـتە سـەربازییەی عێـراق بەرانبـەر ئێـران، کـە (٤٥) هـەزار دیـل و هـەزاران کـوژراو و برینـداری سـوپای عێراقـی لێکەوتـەوە، هۆکارێک بـوو بۆ لاوازبوونی سـوپا، هەروەهـا بـووە هـۆی زیادبوونـی چالاکیی پێشـمەرگە لەنێو شـارەکان و ڕەنگدانـەوەی هەبوو لەسـەر بەرزبوونـەوەی هەسـتی نەتەوەیـی، ناڕەزایی و خۆپیشـاندان لە شـار و شـارۆچکەکانی کوردسـتان لـە پەرەسـەندن دا بـوو[3]. دەسـەڵاتی حزبـە کوردییـەکان بـە شـێوەیەکی بەرچـاو زیـادی کردبـوو، حکومـەت لـە توانایـدا نەبوو کۆنتڕۆڵـی بـکات[4]، **ئەمەش** هەلێکی ڕەخسـاند بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە ستراتیژیەتـی شـەڕیان بگـۆڕن و شـەڕی بەرەیـی گـەورە ئەنجـام بـدەن و چەندیـن ناوچـە لـە ژێر دەسـتی حکومەتی عێـراق دەربهێنـن، بەکارهێنانـی هەندێک شـێوەی نوێـی شـەڕکردن، بـە تایبەتـی تەرکیـز کردنـە سـەر خاڵـی پشـکنین و شـوێنەکانی هێـزی بەرانبـەر، لـە شـار و ئۆردوگاکانـدا، هەوڵـدان بـۆ کۆنتڕۆڵکردنـی هەندێـک ناوچـە[5]. جەنگـی عێـراق ئێـران دەرفـەتی بـە پێشـمەرگە دا لەناو گونـدەکان ڕووبـەڕووی سـوپای عێراق ببنـەوە کـە بە شـەڕی گونـدەکان نـاسراوە[6]، ئەمـەش زیانەکانی پێشـمەرگەی کەمکـردەوە، بەهـۆی ئـەوەی لەنـاو گونـدەکان هێزەکانـی پێشـمەرگە دادەمـەزران و دیـواری ماڵەکانیـان کـون دەکـرد، بـۆ هاتووچۆکردنـی هێزەکانیـان، ئەمـەش ئەرکی سـوپای عێراقی قـوڕس کردبوو،

---

(١) گۆران ئیبراهیم ساڵح، س.پ، ل٢٣٢.

(٢) امـر قاطـع اربیـل، معلومـات، ع(أ/٣/١١٣٦)، ١٩٨٦/١١/١٠؛ ٨٠٠٠ کـردی طـی سـە سـال در عـراق ناپدیـد شـدەاند، اینـدگان سیاسـی، شمارە (٣٣١١)، ١٣٥٧/١/١٧. ص٤.

(٣) بـۆ زانیاریـی زیاتـر دەربـارەی خۆپیشـاندانەکان لەمـاوەی جەنگـی عێـراق و ئێـران، بڕوانـە: ئـاراس عەبدولـڕەحمان، س.پ، ل١٤١ بـەدواوە؛ ڕاپەڕینـی جەمـاوەری گـەل سـەرەنجام سـەر هەڵدەداتـەوە بـۆ ئیجـگاری ڕژێمـی بـەعسی عەفلەقـی لەنـاو دەبـا، ڕۆژنامـەی دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ(٨٨)، ١٩٨٢/٧/٥، ل٤.

(٤) ئێدگار ئۆ باڵانس، س.پ، ل٣٠٢.

(٥) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان...، ل١٧١.

(٦) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، ٢٠٢٢/٣/١٦.

لە دەست نیشانکردنی شوێنی پێشمەرگە و بۆردومانکردنیان لەلایەن هێزی ئاسمانییەوە[١].

لە لایەکی دیکەوە دۆخی ئابووریی خەڵک بە هۆی جەنگەوە تا دەهات خراپتر دەبوو، ئەوەی دۆخەکەی ئاڵۆزتر کردبوو، کەمبوونەوەی دەستی کار بوو بە هۆی ڕاپێچ کردنی گەنجان بۆ بەرەکانی جەنگ[٢]. سەرەتا دەسەڵاتدارانی عێراق پێیان وابوو: ئەم جەنگە کورتخایەن دەبێت، جەنگەکە لە بەرژەوەندی عێراق کۆتایی دێت، بەڵام بە هۆی درێژەکێشانی جەنگ، خەرجیی حکومەت لەڕووی سەربازیی و مەدەنییەوە زیادی کرد[٣]. بەپێی ئامارێک زیانی ڕۆژانەی عێراق لەم جەنگەدا نزیکەی (٢٥) ملیۆن دۆلار بوو. سەرەڕای ئەوەی حکومەت ئەو داهاتەی دەستی دەکەوت لە خزمەت جەنگ و سوپاکەی بەکاری دەبرد، ئەمەش کاریگەری هەبوو لەسەر خراپبوونی ڕەوشی هاووڵاتییانی عێراق[٤]

بەرزبوونەوەی نرخی خواردەمەنی بە تایبەت ڕۆن، شەکر و چا، ئەرکی هاووڵاتییانی قورس کردبوو، ئەمەش کاریگەری خراپی کردبووە سەر هێزەکانی پێشمەرگە، چونکە بەشێکی زۆری پێداویستی و خواردەمەنی لە لایەن هاوڵاتییانەوە دابین دەکرا[٥]. دەوڵەت پشتی بە داهاتی نەوت بەستبوو، بەڵام دامەزراوە نەوتییەکانی عێراق کەوتبووە ژێر کاریگەری نەرێنییەکانی جەنگ، لە ئەنجامی بۆمبارانددا زیاد لە (٨٠٪) دامودەزگاکانی پیشەسازیی نەوت تێکدران، ئەوەش ئابووریی دەوڵەتی لاواز کردبوو[٦]. بۆ

(١) نامەی ئەلیکترۆنی نووری حەمە عەلی، پردێ، ٢٠٢٢/١٠/٢٣. لە دایکبووی (١٩٥٦) لە (سەرەتای١٩٨٠) بووەتە پێشمەرگە. لە (حسیک) چەندین پلەی پێشمەرگایەتی بڕیوە، وەک ئامر مەفرەزە ئامر کەرت و ئامر هێز و ئامر هەرێم، دواتر پەیوەندی بە (پ.د.ک)هوە کردووە و چەندین پلەی سەربازی و حیزبی وەرگرتووە، ئێستاش بەرپرسی میحوەری کەرکووک – پردێیە

(٢) الحزب الاشتراكي الكردستاني- العراق، الحزب الشعب الديمقراطي الكردستاني، التجمع الديمقراطي العراقي، العراق بعد التطورات الخطيرة في الحرب بين العراق وايران، ٢١ اذار ١٩٨٤.

(٣) هیوا تاڵەبانی، سیاسەتی ئابووری عێراق، گۆڤاری سیاسەتی دەولی، ساڵی دووەم، ژ(٣)، تشرینی دووەمی ١٩٩٣، ل٢١.

(٤) ئێستگەی دەنگی کوردستان، لێکۆڵینەوە، سەدام تکریتی عێراقی کاول کرد،١٩٨٠/٩/٢٨.

(٥) کەم بوونەوەی خواردەمەنی لەنێو شارەکاندا، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٧-٥٦٨)، تشرینی دووەمی ١٩٨٦، ل٤؛ ئێستگەی دەنگی کوردستان، ڕژێمی بەعس دوژمنێکی سەرسەختی نەتەوەی کوردە، ١٩٨٠/١٠/٢.

(٦) ئێستگەی دەنگی کوردستان، لێکۆڵینەوە، سەدام تکریتی عێراقی کاول کرد،١٩٨٠/٩/٢٨.

قەرەبووکردنـەوەی کورتهێنانـی بودجـە و درێـژەدان بـە جەنـگ، حکومەتـی عێـراق قەرزێکـی زۆری لـە وڵاتانـی کەنـداو و ڕۆژئـاوا کردبـوو، قـەرزە کەڵەکەبووەکانـی گەیشـتبووە نزیکـەی (٨٠) مليـار دۆلار[١]. قەرزەکانـی عێـراق هـۆ کار بـوون بـۆ پەککەوتنـی بودجـەی عێـراق بـۆ نموونـە لـە سـاڵی (١٩٨٢) کورتهێنانـی بودجـە گەیشـتووەتە (٤.٤) مليـار دۆلار، لـە (١٩٨٣) بـەرز بووەتـەوە بـۆ (٣٢) مليـار، ئـەم ژمارەیـە لـە سـاڵی (١٩٨٥) زیـادی کـرد بـۆ (٤٠) مليـار، لـە ژێـر ڕۆشـنایی ئـەو دۆخـەدا ئـەو دەوڵەتانـەی چەکیـان بـە عێـراق دابـوو، بڕیاریـان دابـوو چیتر چـەک بـە عێـراق نەفرۆشـن، وەک ئەرجەنتیـن و ئیسـپانیا[٢]

بـە مەبەسـتی قەرەبووکردنـەوەی زیانەکانـی جەنـگ حکومەتـی عێـراق دەسـتی کردبوو بە وەرگرتنـی خۆویسـتانە بەخشـین (باربوو) بـۆ نموونە لە پارێـزگای سـلێمانی دوکاندارەکانی ناچار کردبـوو، پـارە بەنـاوی بەخشـین بـدەن، کـە لـە هـەر دوکاندارێـک (١٠٠) دینـار وەرگیـراوە[٣]. لـە پارێـزگای هەولێـر حکومەتـی عێـراق نزیکـەی (٢٠) مەڵبەنـدی بەخشـینی کردبـووەوە، بـە مەبەسـتی باربـوو کۆکردنـەوە بـۆ جەنـگ[٤]. دابەزینـی نرخـی نـەوت لـە (١٩٨٦)، بەردەوامیـی جەنـگ کاری کـردە سـەر ئابووریـی عێـراق و هەناردەکـردنی نـەوت، بۆیـە حکومـەتی عێـراق بـۆ دابیـن کـردنی خەرجییـەکانی شـەڕ کەوتـە کۆکردنـەوەی پـارە و زێـڕ بـە زۆرەملـێ[٥]

لــە (ســەرەتای ١٩٨٧) عێــراق و ئێــران بــە شــێوەیەکی فــراوان دەســتیان بــە شــەڕی شــارەکان و بۆردومانکــردنی پێگــەی ســەربازی و ئابووریــی یــەکتری کــردەوە، ســەرباری زیـانی ئابـووری و سـەربازی، زیانـی زۆری گیانـی لێکەوتووەتـەوە و بووەتـە هـۆی کـوژرانی

(١) بەیاننامەی لێژنەی بەرزی بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق، تشرینی یەکەمی ١٩٨٤.

(٢) باری ئابووری عێراق لە داتەپین دایە، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(٧)، تەمووز ١٩٨٥، ل٥.

(٣) چەنـد هەواڵێـک، ڕۆژنامـەی ڕێبـازی نـوێ، ژ(٢)، شـوبات ١٩٨٨، ل٨؛ ڕۆژنامـەی دەنگوبـاسی کوردسـتان ژ(١١٢)، کۆتایـی شـوباتی ١٩٨٤، ل٥؛ گۆڤـاری سـەفین، ژ(٣٣)، شـوباتی ١٩٨٦، ل٥.

(٤) پشـتگیرکردن لـە جەنگـی سـەربەرزی و شـکۆمەندی، ڕۆژنامـەی هـاوکاری، ژ(٥٤٦)، (٦ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٠)، ل٢.

(٥) پیتـاک بـە زۆرەملـێ، ڕۆژنامـەی ڕزگاری، ژ(٨)، ئـاداری ١٩٨٦، ل٨؛ سـەددامی دیکتاتـۆر بـە پاڕانـەوە و هەڕەشـەکردن لـە هاووڵاتیـان داوای زێـڕ و پـارە دەکات، ڕۆژنامـەی دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ(١٠٦)، ٣١ی تەمـوزی ١٩٨٣، ل١-٢؛ الشریـط اخبـاري، جریـدة الشرارة، ع(٣)، ١٢ مايـس ١٩٨٨، ص٧.

ژمارەیەکـی زۆر لــە خەڵکــی مــەدەنی[١]. جەنــگ دۆخێکــی دەروونــی خراپــی لەنــاو دانیشــتووان خولقانــد بــوو، لــە کاتــی بۆردومانــی شــارەکاندا، بــە مەبەســتی خۆپــاراستن، خەڵــک لەژێــر زەمینــی بچووکـدا دەمانــەوە کــە لەنــاو خانووەکانیــان دروســتیان کردبــوو، بــە نموونــە بەهــۆی تۆپبــاران کردنــی شــاری ســلێمانی لــە (١٩٨٧) مــاوە مــاوە لەلایــەن ســوپای پاســدارانی ئێــران کوشــتارێکی زۆری لــێ کەوتــەوە[٢].

شیاوی گوتنـە خراپـی کەرتـی تەندروسـتی یەکێـک لـە کاریگـەرە نەرێنییەکانـی جەنگـی عێــراق و ئێــران بــوو، ڕێــژەی پێشکەشــکردنی خزمەتگــوزاری لــە بنکــە تەندروســتییەکان کــەم بــووەوە، نەخۆشــەکان لــە بنکــە تەندروســتییەکان لابــران و بریندارانــی جەنــگ لــە شــوێنیان دادەنــران، نەخۆشــی هاووڵاتــی تەنیــا لــەو کاتانــە وەردەگیــرا، کــە زۆر مەترســیدار ببووایــە، کادیرانــی پزیشــکی کــەم بوویــەوە، بــە ناڕەوایانــە مامەڵەیــان لەگــەڵ دەکــرا، دەرمــان و پێداویســتی پزیشــکی لــە نەخۆشــخانەکان کــەم بــووەوە، ئــەوەی بــێ بەرانبــەر دەدرایــە هاووڵاتییــان، بــە نووسراوێکــی فەرمــی قەدەغــە کــرا[٣]، بەهــۆی زۆری بریندارانــی ســوپای عێــراق لــە جەنگــی بەرامبــەر ئێــران، ئــەو هاووڵاتییانــەی نەشــتەرگەرییان بــۆ دەکــرا، ڕاســتەوخۆ لــە نەخۆشــخانەکان دەردەکــران، شــوێنیان بــە بریندارانــی جەنــگ پــڕ دەکرایــەوە[٤]. هــاوکات لەگــەڵ خراپــی دۆخــی تەندروســتی و بڵاوبوونــەوەی چەنديــن نەخۆشــی لــە ناوچــە جیاجیاکانــی کوردســتاندا، لێژنــەی تەندروســتیی پێشــمەرگە ئــاگاداری و ڕێنمایــی بڵاو دەکــردەوە، داوایــان لــە خەڵکــی دەکــرد ڕاســتەوخۆ ئــاوی کانیــاوەکان

(١) بــۆ زانیاریــی زیاتــر دەربــارەی بۆردومــانی شــارەکان، بڕوانــە: ڕۆژنامــەی هــاوکاری، ژ(٨٧٤)، ١٩٨٧/١/١٥، ل١؛ جریـدة العـراق، ع(٣٣٣٩)، كانـون الثـاني، ١٩٨٧، ص١-١٠؛ جریـده العـراق، ع(٣٣٥٤)، ١شـباط ١٩٨٧، ص١؛ جریـدة العـراق، ع(٣٣٥٧)، ٤ شـباط ١٩٨٧، ص١-١٠؛ جریـدة العـراق، ع(٣٣٥٩)، شـباط ١٩٨٧، ص١-١٠؛ جریـدة العـراق، ع(٣٥١٨)، اب ١٩٨٧، ص١؛ جریـدة العـراق، ع(٣٥١١)، اب ١٩٨٧، ص١؛ جریـدة العـراق، ع(٣٤٣٤)، ٦ ایـار ١٩٨٧، ص١

(٢) ڕەئـوف شـێخ جەمیـل، مەفـرەزەی تۆڵـە (بیرەوەرییەکانم لە ڕێکخراوی سـلێمانی_کارکردنم لـە مەفرەزەی تۆڵە)، چ٣، ب.ش، ٢٠١٩، ل٢١٢.

(٣) ڕۆژنامـەی ڕێـگای کوردسـتان، ژ(١٨)، ١٩٨٢، ل٢؛ بـەزۆر نـاردنی خەڵـک بـۆ جەبهـە ئاڵۆزبـوونی بـاری ئابـووری و کۆمەڵایـەتی، ڕۆژنامـەی دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ(٧١)، ٢ نیسـان ١٩٨٢، ل٣-٤.

(٤) ڕۆژنامەی دەنگوباسی کوردستان، ژ(٦٨)، ١٩٨٢/٣/٢٨.

نەخۆنەوە، بە هۆی پیسبوون و نەبوونی مەرجی تەندروستی[١].

سیاسەتی حکومەتی عێراق لەڕووی خوێندنەوە لە سیاسەتە تەندروستییەکەی باشتر نەبوو، حکومەت هەزاران مامۆستا و قوتابی بەناوی خۆبەخش ڕەوانەی بەرەکانی جەنگ کردبوو، ئەمەش کاریگەری خراپی کردبووە سەر ڕەوشی خوێندن، چونکە چەندین قوتابخانە لەبەر نەبوونی مامۆستا داخران[٢]. وەزارەتی خوێندنی بالا فەرمانی کردبوو قوتابیانی زانکۆ ڕاهێنان بکەن لەسەر چەک، دواتر ڕەوانە کردنیان بۆ بەرەکانی جەنگ، لە بەرانبەردا قوتابیانی زانکۆی سەلاحەددین کۆلێژی زانست، ڕەتیان کردەوە بەشدار بن لە ڕاهێنان لەسەر چەک، هەربۆیە لە لایەن ڕاگری کۆلێژی زانست فەرمانی دەرکردنیان بۆ دەرچوو[٣]. حکومەت بەوەش نەوەستا، لە (١٩٨٥)دا، هەڵمەتێکی دیکەی داخستن و وێرانکردنی قوتابخانەکانی دەست پێکرد، لەو هەنگاوەدا (٧٤٨) قوتابخانەی داخست، بە بیانووی ئەوەی قوتابییەکانیان کەسوکاری پێشمەرگە بوون[٤]. لە (١٩٨٦) حکومەت بڕیاری دا هەر مامۆستایەک لە (٧) ڕۆژ زیاتر دەوامی نەکردبێت دەربکرێت و ڕەوانەی بەرەکانی جەنگ بکرێت، هەروەها هەر قوتابییەک (٧) ڕۆژ نەهاتبێتە دەوام ئەوا ساڵەکەی بە دەرنەچوو هەژمار دەکرێت و ڕەوانەی خزمەتی سەربازیی دەکرێت. سەرباری ئەوانەش حکومەت تاقیکردنەوەکانی کۆلێژ و پەیمانگاکانی بۆ ماوەی (٢٠-٢٥) ڕۆژ پێش دەخست، بە مەبەستی زوو ڕاپێچ کردنیان بۆ بەرەکانی جەنگ[٥].

(١) کەم بوونەوەی خواردەمەنی لەنێو شارەکاندا، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٧-٥٦٨)، تشرینی دووەمی ١٩٨٦، ل٥.

(٢) تدهور الاوضاع الداخلية للنظام بسبب الحرب، جريدة خەبات النضال، ع(٥٤٣)، تشرين الثانی١٩٨٠، ص٦؛ عدنان، باری پەروەردە و فێرکردن لە پەراوێزی شەڕی نێوان عێراق و ئێران، گۆڤاری خەباتی مامۆستا شاخ، ژ(٢)، خولی یەکەم، ١٩٨٢، ل١٠.

(٣) جامعة صلاح الدين _ كلية العلوم، م: فصل طلبة، ع(٢٤٥٣/١٤/٧)، ١٩٨٤/٤/١١.

(٤) بەرگری میللی هاوسەنگەری هەمیشەیی (ل.ش.ک)، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٦، ل١٠؛ کۆمیتەی ناوەندی پارتی دیموکراتی گەلی کوردستان، بەیاننامەی کۆتایی هێنان بە کۆبونەوەی کۆمیتەی ناوەندی پارتمان پارتی دیموکراتی گەلی کوردستان لە ١٩٨٦/٤/٢٧/٢٧، ناوەڕاستی ئایاری ١٩٨٦.

(٥) سەنگەر، سەربازگەکانی مەشق پێکردنی خوێندکاران و مامۆستایان، گۆڤاری خەباتی مامۆستا، ژ(٧)، کانوونی یەکەمی ١٩٨٦، ل٦-١١.

دەتوانین بڵێین جەنگی عێراق- ئێران کاریگەری نەرێنی و ئەرێنی هەبوو لەسەر باشووری کوردستان، لایەنی نەرێنی کوژرانی ژمارەیەکی زۆر لە هاووڵاتییان و خەڵکی مەدەنی بوو، زیادبوونی دیاردەی جاشایەتی و وێرانکردنی گوندەکان بیانووی دایە دەست حکومەت چەکی کیمیایی بەرانبەر کورد بەکار بهێنێت. لایەنی ئەرێنیشی ئەوە بوو کە بووە هۆی پەرەسەندن و زیندووبوونەوەی بیری نەتەوایەتیی کوردی و یەکخستنی هێزەکان و لە کۆتاییشدا دروستبوونی بەرەی کوردستانی.

تەوەری دووەم

کاریگەری ئەزموونی کاری بەرەیی لەسەر خەباتی چەکداری

باسی یەکەم

ئەزموونی کاری بەرەیی

دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) (پ.د.ک) گەیشتە ئەو بڕوایەی خەباتی چەکداریی کورد بە تەنیا حزبێک بەڕێوە ناچێت، بە تایبەت دوای دروستبوونی چەند حزبێکی خاوەن ئایدیۆلۆژیای جیاجیا لە کوردستاندا[١]. لەم قۆناغەدا ناکۆکییەکانی نێوان حزبە کوردییەکان لە پەرەسەندن دابوو، زۆر جاریش پێکدادانی چەکداری لێ کەوتۆتەوە، بەڵام لەگەڵ بوونی ناکۆکییەکان لە جەنگی عێراق- ئێران زەمینەی لەبار ڕەخسا بۆ پێکهێنانی کاری بەرەیی[٢]. سەرەڕای هەوڵە سەرەتاییەکان بۆ دامەزراندنی بەرەیەکی یەکگرتوو، هەریەك لە (پ.د.ک) و (حسیک) لە کۆبوونەوەیەکدا بە مەبەستی زەمینەسازی و دامەزراندنی بەرەیەکی یەکگرتوو[٣]. لەو دۆخەدا چەند بەرەیەك دامەزرا لەوانە

یەکەم - بەرەی جوقد

لە (١٢ی تشرینی دووەمی ١٩٨٠)، بەرەی نیشتمانیی نەتەوەیی دیموکراتی (الجبهة الوطنیة القومیة الدیمقراطیة)، (**جوقد** (ڕاگەیەندرا[٤]. کە چەند لایەنێکی عەرەبی و کوردی

(١) پ.د.ک، ڕاپۆرتی سیاسی یازدەمین کۆنگرەی (پ.د.ک) کۆنگرەی یەکگرتن، بڕیار و راسپاردەکانی کۆنگرەی (١١)ی پارتی دیموکراتی کوردستان- یەکگرتوو، ٦-٢٦ی ئابی ١٩٩٣، ل٢٠-٢١.

(٢) ئەحمەد بانیخێڵانی، یادەوەرییەکانم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، ٢٠١٤، ل٣٤٢-٣٤٣.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٥).

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٦).

لە خۆ دەگرت: یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، حزبی سۆسیالیستی یەکگرتووی کوردستان، حزبی بەعسی عەرەبیی ئیشتراکی- سەرکردایەتی هەرێمایەتیی عێراق (حزب البعث العربي الاشتراكي- قيادة قطر العراق)، بزووتنەوەی عەرەبیی ئیشتراکی (الحركة العربية الاشتراكية)، حزبی کۆمۆنیستی عیراقی (الحزب الشيوعي العراقي)، حزبی ئیشتراکیی عێراقی (الحزب الاشتراكي العراقي) و ڕێکخراوی سوپای گەلێری بۆ ڕزگارکردنی عێراق (منظمة الجيش الشعبي لتحرير العراق)[١]. هەروەک لە ڕاگەیاندنی بەرەکەدا هاتبوو: ئامانجی ئەم بەرەیە ڕووخاندنی حکومەتی عێراق و دامەزراندنی حکومەتێکی دیموکراسی و دابینکردنی ئۆتۆنۆمی بوو بۆ کوردستان، هەروەها گرێدانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نیشتمانی لە عێراقدا بە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی عەرەبییەوە یەکێک لە ئامانجەکانی دیکەی بووە[٢]. بەرەی (جوقد) هەوڵێک بوو بۆ فراوانکردنی بەرەی (توع) (التجمع الوطني العراقي) بۆ ئەوەی هەموو هێزە کوردستانییەکان بگرێتەخۆ[٣]، بەڵام کێشەیەکی گەورە ڕووبەڕووی بەرەکە بووەوە، ئەویش دروستبوونی کێشە و ناکۆکی بوو لە نێوان (پ.د.ک) و (ی.ن.ک) و سەرەنجامیش سەری کێشا بۆ دابەشبوونی هێزە کوردییەکان. (پ.د.ک) لەم بەرەیە ئەندام نەبوو، هەرچەندە چەند هەوڵێک درا بۆ بە ئەندامبوونی (پ.د.ک) لەم بەرەیە، بەڵام هەوڵەکان شکستیان هێنا، لەبەر ئەوەی (ی.ن.ک) نەیدەویست (پ.د.ک) بەشدار بێت لەم بەرەیەدا[٤]. لەم بارەیەوە نەوشیروان مستەفا نووسیویەتی: «یەکێتی ئەیویست پارتی تەوق بخات و لەمەش هەم بەعس و هەم حرکە هاوکاری یەکێتیان دەکرد»[٥]. لە لایەکی دیکەوە ناڕەزایی زۆر لەناو سەرکردایەتیی (حسیک) پەیدا بوو، چونکە مەحموود عوسمان بەبێ ئاگاداری سەرکردایەتیی (حسیک)، ئیمزای لەسەر چوونە ناو بەرەی (جوقد) کردبوو، زۆرینەی سەرکردایەتیی (حسیک) بۆچوونیان پێچەوانە بوو، بۆیە بێ

---

(١) فاتح رسول، صفحات من تاريخ...، ج٢، ص٢٥٢-٢٥٣.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئامانجی (جوقد)، بڕوانە: الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق، ميثاق الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق، ١٩٨٠، جريدة الهدف، ع(٤١٤)، ٢٢ تشرين الثاني ١٩٨٠، ص ص٢٠-٢٦.

(٣) سروە قادر سمایل، ئەزموونی کاری بەرەیی لە کوردستانی عێراق ١٩٨٠-١٩٩٠، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، کۆلێژی زانستە مرۆڤایەتییەکان، زانکۆی کۆیە، ٢٠١٠، ل١٩.

(٤) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٥) نەوشیران مستەفا ئەمین، پەنجەکان...، ل١٧٧.

ئاگایی خۆیان لەو هەنگاوە نیشاندا[١]. محەمەدی حاجی مەحموود لە بیرەوەرییەکانیدا نووسیویەتی: «لە بەرەی (جوقد) ڕێگە بە حسیک نەدەدرا، بەشداری بڕیارەکان بن، هەرچەندە هێزەکانی سۆسیالیست لە زۆربەی ناوچەکان باڵادەست بوو»[٢].

دوای سڕکردنی ئەندامێتی هەریەک لە (حشع و حسیک)، (جوقد) هیچ ڕۆڵ و قورسایی لە کوردستاندا نەما[٣]. دوای ئەوەی ئێران لەساڵی (١٩٨٦) فاوی داگیر کرد، بەرەی (جوقد) بەیاننێکی دەرکرد دژی داگیرکردنی فاو لە لایەن هێزەکانی ئێرانەوە، هەربۆیە لەسەر داوای ئێران نووسینگەی بەرەی (جوقد) لە سووریا لە (شوباتی ١٩٨٦) داخرا و چالاکییەکانی وەستێنرا[٤].

دووەم - بەرەی جود

دوای ڕازی نەبوونی (ی.ن.ك) لە هاتنی (پ.د.ک) بۆ ناو بەرەی (جوقد)، (پ.د.ک) بۆ ڕاگرتنی پارسەنگی هێز، لەگەڵ (حسیک و حشع)، لە (٢٨ی تشرینی دووەمی ١٩٨٠)، پەیمانی هاوکارییان بەناوی بەرەی نیشتمانیی دیموکراتی (الجبهة الوطنية الديمقراطية) (جود) واژۆکرد[٥]. ئامانجی بەرەکە بریتی بوو لە ڕووخاندنی حکومەتی عێراق و دامەزراندنی حکومەتێکی هاوپەیمانی دیموکراتی، کە گەلی کورد لە سایەی ئەو حکومەتەدا بگاتە ئامانج و مافەکانی، هەروەها دانانان بە مافەکانی کورد و کەمایەتییە نەتەوایەتییەکانی دیکە و ئازادکردنی گیراوە سیاسییەکان ئامانجی دیکەی بەرەکە بوو[٦]. جەنگی عێراق و ئێران دەرفەتێکی باشی بۆ هێزە بەرهەڵستکارەکانی

(١) بەهرۆز گەڵاڵی، س.پ، ل١١٣.

(٢) محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری....، ب٢، ل١٩.

(٣) ژیلوان عبدالله ئەحمەد، س.پ، ل٦٨.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٧).

(٥) ئێستگەی دەنگی کوردستانی- عێراق، مژدەی خۆشی خەبات و سەرکەوتنی ئیرادەی گەل، ١٩٨٠/١١/٢٩؛ صابر علي احمد، مسيرة العمل الجبهوي للحزب الديمقراطي الكردستاني- العراق ١٩٧٥-١٩٨٨، مطبعة خبات، ب.م، حزيران ١٩٨٨، ص٣٠؛ بەيان احمد حسين، شۆڕشا گوڵانێ دڤەرا بەهدينان ١٩٧٥-١٩٩١، چاپخانەی خانێ، دهۆک، ٢٠٠٧، ل٦٠.

(٦) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٨).

عێـراق ڕەخسـاندبوو، بـۆ یەکگرتنـی هێـزە چەکـدارەکان و خەباتـی هاوبـەش[١]، بـەڵام بوونـی ململانێـی بەرەیـی و بەشـداریی کردنـی (حسـیک و حشـع) لـە بـەرەی (جـود) ناکۆکییەکانـی زیاتـر کـرد، لـە کاتێکـدا هـەر دوو حـزب لـە بـەرەی (جوقـد) بەشـداربوون، هەرچەنـدە لـە بەیاننامـەی یەکەمـی (جـود) جەختیـان لەسـەر ئـەوە دەکـردەوە، کـە جێگـرەوەی (جوقـد) نییـە، ئامادەیـی خۆیـان نیشـاندا بـەرەی (جـود) هەڵبوەشـێننەوە، بـە مەرجـی وەرگرتنـی (پ.د.ک) لـە (جوقـد) و (بـەڵام (ی.ن.ک) و سـەرکردایەتی هەرێمیـی عێـراق (بەعـس) ڕازی نەبـوون. بۆیـە کەوتنـە دژایەتیکردنـی بـەرەی (جـود)[٢]، لـەو سـۆنگەیەوە جـەلال تاڵەبانـی دامەزراندنـی بـەرەی (جـود)ی بـە تەقینـەوەی بۆمبێـک چوواند، هەروەهـا سـەرکۆنەی (حسـیک و حشـع) کـرد، چونکـە پێـی وابـوو ئـەم بەرەیـە دژی (ی.ن.ک) هاتووەتـە ئـاراوە[٣]

یەکەمیـن کۆبوونـەوەی لێژنـەی هاوبەشـی بـەرەی (جـود) لـە (٢٨ی کانوونـی دووەمـی ١٩٨١) ئەنجـام درا، لـە بەیانێکـدا چەنـد بڕیارێکـی دەرکـرد لەوانـە: پێکهێنانـی لێژنـەی بـاڵا و دانانـی دەسـتوور و چۆنیەتـی کارکـردن لەگـەڵ جەمـاوەر و ڕێکخسـتنەکان، پەیوەنـدی نێـوان پێشـمەرگەی حزبـەکان. لەسـەر بڕیـاری لێژنـەی بـاڵا سـکرتاریەتی بـەرە پێکهـات، لـە (٢٥-٢٦ ی ئـاداری ١٩٨١)، سـکرتارییەتی بـەرە یەکەمیـن کۆبوونـەوەی ئەنجـام دا و چەنـد بڕیارێکـی دەرکـرد، کـە گرنگترینیـان دەستنیشـان کردنـی نوێنـەری لایەنەکانـی بـەرە و دیاریکردنـی لێژنەکانـی پارێـزگای سـلێمانی، کەرکـووک، هەولێـر، دهـۆک و مووسـڵ[٤]. لـە (٨ی تەمـووزی ١٩٨١)یـش کۆبوونـەوەی لێژنـەی بـاڵای بـەرەی (جـود) بەڕێوەچـووە، چەنـد بڕیـار و ڕێنماییـەک سـەبارەت بـە پەیوەندییەکانـی جەمـاوەر و پێشـمەرگە، لـەو

(١) الجبهة الوطنية الديمقراطية في العراق، رسالة الى رؤساء الجبهة القومية للصمود والتصدي، ١٩٨١/٩/١٦.

(٢) پ.دک، بڵاوکراوەی ناوخـۆ بـۆ ئەندامـان، ١٩٨٥/١/١؛ فاتـح رسـول، صفحـات مـن تاريـخ...، ج٢، ص٢٥٦؛ یوسـف محمـد بەرزنجـی، یەکێتـی نیشـتیمانی...، ل٢٩٥.

(٣) محمـد خـدر، ڕۆژانی پێشـمەرگایەتی، چاپخانـەی ماردیـن، ب.ش، ١٩٩٩، ل٢٤؛ دەیڤـد ماکـداوڵ، س.پ، ل٥٤١.

(٤) ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان، لە پێنـاو پتەوکردنی بەرەی نیشـتیمانی دیموکراتی لـە عێراقـدا، ١٩٨١/٦/٢٦؛ اللجنـة العليـا للجبهـة الوطنيـة الديمقراطيـة العراقيـة، النظـام الـداخلي جـود، جريـدة كفـاح الجبهـة، ع(٩)، تشريـن الاول ١٩٨٦، ص٥؛ کۆبوونـەوەی لێژنـەی بـەرەی نیشـتیمانی دیموکـراتی عێـراق، ڕۆژنامـەی دەنگوباسی کوردسـتان، ژ(١٨)، ٢٨ ئایـاری ١٩٨١، ل٣.

کۆبوونەوەیــەدا دەرکــراوە[1]. بــە تێپەڕینــی ماوەیەکــی کــەم بــەرەی (جــود) فــراوان بــوو، هەریــەک لــە پارتــی گــەل، پاســۆک، حزبــی تەجەموعــی عێراقــی و حزبــی سۆسیالیســتی عێراقــی، هاتنــە نــاو بەرەکــە. (جــود) خــاوەن ڕێکخســتنی ســەربازیی بــوو، کــە بــە بەشــداریی ســەرجەم لایەنــەکان پێکهێنرا بــوو، بۆیــە چالاکــی و کاری هاوبــەش لــە بەرەکــە ئەنجــام دراوە[2].

سـێیەم - بـەرەی هێـزە شۆڕشـگێرە ئیسلامـی و نیشـتیمانیەکان لـە عێـراق (الجبهـة القـوى الثوريـة الأسلاميـة والوطنيـة في العـراق)

لــە (بەهــاری ١٩٨١)، دامــەزرا ئەندامەکانــی بریتــی بــوون لــە: پارتــی دیموکراتــی کوردســتان، حزبــی دەعــوە (حــزب الدعــوة)، بزووتنــەوەی سۆسیالیســتی عــەرەب (الحركــة الاشتراكيــة العربيــة) و بەشــێک لــە لایەنگرانــی حزبــی بەعســی ســوریا[3]. لیــوا ڕوکــن حەســەن ئەلنەقیــب، بــە ســەرۆکی بەرەکــە هەڵبژێــردراوە، ڕۆژنامەیەکیــان دەرکــردووە بــە نــاوی دەنگــی شۆڕشــی عێراقــی (صــوت الثــورة العراقيــة)، بــەڵام ئــەم بەرەیــە لــە ســاڵی (١٩٨٤) کاریگــەری نەمــاوە و هەڵوەشــاوەتەوە[4]

دەتوانیــن بڵێیــن ســاڵانی جەنگــی عێــراق- ئێــران و ســەرەتای خەباتــی بەرەیــی و دامەزراندنــی (جــود) و (جوقــد)، وا چــاوەڕوان دەکــرا خەباتــی هێــزە سیاســی و بەرهەڵســتکارەکانی عێــراق یــەک بخــات، بــەڵام دۆخەکــە پێچەوانــە بــووەوە، هــەر حزبێــک دەیویســت چەنــد هێــز و گروپێــک بــۆ لای بەرەکــەی خــۆی ڕابکێشــێت[5]، ســەرەڕای

(١) بــۆ زانیاریــی زیاتــر دەربــاری بڕیــارەکان، بڕوانــە: بــەرەی نیشــتیمانی دیموکراتی عێــراق، ئامۆژگارییــەکانی لێژنــەی بــەرزی بــەرەی نیشــتیمانی دیموکــراتی عێــراق دەربــارەی پەیوەنــدی لەگــەڵ جەمــاوەر، ١٩٨١/٧/٨.

(٢) محەمەد مەلا قادر، سەربردە، دەزگای چاپ و بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٩، ل١٥٥.

(٣) بــۆ زانیاریــی زیاتــر، بڕوانــە: م.س/ پ.د.ک، بەیانێکــی گرینــگ، ١٩٨٠/٧/١٧؛ بەیــانی ڕزگاری نیشــتیمانی ئیسلامــی لەعێراقــدا، ڕۆژنامــەی خەبــات، ژ(٥٤٠)، گــوڵان و حوزەیــرانی ١٩٨٠، ل٤-٥؛ پ.د.ک، بەلاغــی کۆتایــی، ڕاپــۆرتی سیاســی و پرســیار و ڕاســپاردەکانی کۆنگــرەی ١١، س.پ؛ کریــس کۆچێــرا، بزوتنــەوەی نەتەوەیــی...، ل٦٠.

(٤) بــۆ زانیــاری زیاتــر، بڕوانــە: علي ســنجاري، القضيــة الكرديــة وحــزب البعــث الاشتراكي في العــراق، ج٢، مطبعــة خــاني، دهــوك، ٢٠٠٩، ص ص٢٤٨-٢٥٧؛ حبيــب محمــد كريــم، م.س، ص١٦٩.

(٥) جەمال نەبەز، ئێستا و پاشەڕۆژی کورد...، ل٢٢٦.

دروستبوونی کاری بەرەیی نەتوانرا ناکۆکییەکان چارەسەر بکرێن، ململانێکان بە جۆرێکی تر سەریان هەڵدایەوە، ئەم جارەیان ململانێی بەرەیی جێگای ململانێی حزبی گرتەوە[١]

چوارەم - بەرەی کوردستانی

بە مەبەستی ئاشتبوونەوەی گشتی حزبە کوردی و کوردستانییەکان جەلال تاڵەبانی سکرتێری گشتی (ی.ن.ك)، لە (٢١ی ئاداری ١٩٨٤) لە میانەی کۆبوونەوەی جەماوەری فراواندا بانگەوازێکی ئاراستەی لایەنەکانی بەرەی جود کرد[٢]، شکستهێنانی دانوستانەکانی (ی.ن.ك) و حکومەتی عێراق لە ساڵی (١٩٨٤) بۆیە (ی.ن.ك) بە تەنها مایەوە و ئەو هیوایەشی کە هەیبوو یەکلایەنە لە ڕێی دانوستان لەگەڵ عێراق مافێك بۆ کورد دەستەبەربکات لە دەستیدا، بۆیە پێویستی بە ئاشتبوونەوە هەبوو[٣]، پرۆسەی ئاشتبوونەوەی گشتی لە شاخ هۆکار و ڕووداوێکی گرنگ بوو کە پاش شەڕی براکوژی هێزە سیاسییەکان ئاشتبوونەوە، دواجار لایەنەکانی بەرەی جود بە دەم بانگەوازەکەی (ی.ن.ك) بۆ ئاشتبوونەوە چوون، سەرەتای ئاشتبوونەوەی (ی.ن.ك و حسك) لە گوندی ناوگردان لە شارەزوور، دواتر لەسەر ئاستی کوردستان ئاشتبوونەوەی (ی.ن.ك) و (پ.د.ك) لە ساڵی (١٩٨٦) زەمینە سازی بوو بۆ دامەزراندنی بەرەی کوردستانی[٤]، بەوەی سەرجەم حزبە کوردستانی و عێراقییەکان کۆ بکاتەوە. لە (نیسانی ١٩٨٧) جەلال تاڵەبانی لە بروسکەیەکدا، کە ئاراستەی سەرجەم حزبە سیاسییەکانی کردبوو، پێشنیازی دامەزراندنی بەرەی کوردستانی کردبوو[٥]، **هەربۆیە** هێزە سیاسییەکان بەدەم پێشنیاز و بانگەوازەکەی تاڵەبانییەوە چوون، بە مەبەستی پێکهێنانی بەرەی کوردستانی. نوێنەری هەر یەک لە حزبە کوردییەکانی: (ی.ن.ک، پ.د.ک، پاسۆک، حسک و پ.د.گ.ک)، لە (١٨ی

(١) الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية، بيان الي الشعب العراقي، ١٩٨١/١/٢٨؛ عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل١٩٤.

(٢) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل١٦٨.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: ی.ن.ك، گفتوگۆی شۆڕش لەگەڵ میری، کانوونی دووەمی ١٩٨٥.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل١٦٨بەدواوە.

(٥) پێشنیاری دامەزراندنی بەرەی کوردستانی، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(٤)، نیسانی ١٩٨٧، ل١.

تەمــووزی ١٩٨٧) کۆبوونــەوە و لەســەر دامەزراندنــی بــەرەی کوردســتانی کــۆك بــوون[١]. لـە (٣٠ی تەمـووزی ١٩٨٧)دا، ئامانجـی بـەرەی کوردسـتانی دەسـت نیشـان کـرا، هەنـگاوی دووەمــی کۆبوونــەوەکان لــە (ئەیلوولــی ١٩٨٧)، بریتــی بــوو لــە داڕشــتنی بەرنامــەی بــەرە، بـۆ ئـەم مەبەسـتە (ی.ن.ک) پرۆژەیەکـی بـە نـاوی پـرۆژەی گەڵاڵەنامـەی بـەرەی کوردســتانی (مشروع میثــاق الجبهــة الكردســتانية) ئامــادە کردبــوو[٢]. لــە چوارچێــوەی دامەزراندنـی بـەرە، (پ.د.ک) لـە (سـەرەتای ١٩٨٨) لـە بەیانێکـدا ڕایگەیانـد: ئامادەیـە بـۆ پێکهێنانــی بەرەیەکــی کوردســتانی لەســەر هــەر ئاســتێک ڕێکبکەوێــت و ببێتــە مایــەی هەماهەنگـی و یەکخسـتنی هێـزەکان[٣]. لـە یەکەمیـن کۆبوونـەوەی بـەرەی کوردسـتانیدا، کــە بــە بەشــداریی (٦) حزبەکــەی ناوبــەرە لــە (٧-٩ی حوزەیرانــی ١٩٨٨) لــە خواکــوڕک بەڕێوەچــوو، واژۆیــان لەســەر پێکهێنانــی بــەرەی کوردســتانی کــرد[٤]. لــە (ئابــی ١٩٨٨) یــش نوێنەرانــی حــزب و لایەنــە سیاســییەکان بــۆ بڕیــاردان لەســەر پەیــڕەو و پرۆگرامــی بــەرەی کوردســتانی کۆبوونــەوە[٥]، لـە کۆبوونەوەکـە پەیـڕەوی ناوخـۆی بـەرە پەسـەند کـرا، هەروەهــا بڕیــار لەســەر دامەزراندنــی چەنــد دامودەزگایەکــی بــەرە درا لەوانــە: دەزگای پەیوەنــدی گشــتی، دەزگاکانــی لەشــکری، ڕاگەیانــدن، دارایــی و مەکتەبــی تەنفیــزی[٦]. نووسـینگەی سـەربازیی پێکهـات لـە: ئەبـو تـارا (حشـع)، مـولازم بابەکـر (پ.د.ک)، مـولازم عومــەر (ی.ن.ک)، شــێروان شــێرەوەندی (حســک) و مــولازم شــوان (پاســۆک)[٧]. هەرچەنــدە دامەزراندنــی بــەرەی کوردســتانی دواکــەوت، بــەڵام کاریگــەری هەبــوو لەســەر یەکخســتنی

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر، بڕوانـە: بیـان عـن اجـتماع الاحـزاب الوطنيـة الكرديـة حـول اقامـة جبهـة في كردسـتان العـراق، جريـدة خبـات، ع(٥٧١)، تمـوز ١٩٨٧، ص ص١-٦.

(٢) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: ئازاد مسـتەفا، کورتە باسـێکی بـەرەی کوردسـتانی، دەزگای چاپەمەنی شـەهید فەرهـاد، سـوید، ١٩٨٨، ل٣٣؛ ڕۆژنامـەی ڕێبازی نـوێ، ژ(٨)، ئـابی ١٩٨٧، ل١.

(٣) بەرەی کوردستانی دامەزرێ، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥)، کانونی دووەم ١٩٨٨، ل٥.

(٤) ڕاگەیاندنێـک لـە کۆبوونـەوەی سـەرکردایەتی سیاسـی بـەرەی کوردسـتانی عێراقـەوە، سـەرەتای حوزەیرانی ١٩٨٨، ڕۆژنامـەی ڕێبـازی نـوێ، ژ(٦)، حوزەیـرانی ١٩٨٨، ل١و٤؛ فاتـح ڕەسـول، بنچینـە و مێـژووی بیرۆکـەی چـەپ لـە کوردسـتاندا، ستۆکهۆڵم، ٢٠٠١، ل٣٦٦.

(٥) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل١٨٧.

(٦) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: ح.د.ک، فـرع اوروبـا، وثائـق الجبهـة الكردسـتانية العـراق، ايار ١٩٨٨، ص ص٣٠-٣٣.

(٧) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

خەباتـی چەکداریـی کـورد و دامەزراندنـی کۆمیتـەی سـەربازیی و چالاکیـی هاوبـەش، هەرچەنـدە بـەرە کەموکـوڕی تێـدا هەبـوو، وەک سسـتی لـە هێـزە چەکـدارەکان و کـەمتر تێکـەڵاوی هێـزەکان، هەروەهـا زیاتـر فەرمانـی حزبەکانیـان جێبەجـێ دەکـرد، ئەمـەش کاریگـەر و دەرهاوێشـتەی شـەڕ و ململانێـی ناوخۆیـی پێـشتر بـوو، بـەڵام سـەرەتایەکی بـاش بـوو، بـۆ یەکخسـتنی هێـزە چەکـدارەکان و بەدەسـتهێنانی دەرەنجامـی بـاشتر

باسی دووەم

کاریگەری تێکۆشانی بەرەیی لەسەر خەباتی چەکداریی کورد

قۆناغی تێکۆشانی بەرەیی، کاریگەری ئەرێنی لەسەر خەباتی چەکداریی کورد هەبوو. هەربۆیە کاتێک گۆڤاری (Sunday Times)ی لەندەنی، لە ڕۆژی (١٥ی ئایاری ١٩٨١) نووسیویەتی: «لە مانگەکانی دواییدا چالاکیی شۆڕشگێڕانە لەپێناو ئۆتۆنۆمی لە عێراقدا، لە ناوچە کوردییەکان پەرەی سەندووە»[1]. بەپێی چەندان ئاماژە و بەڵگەی مێژوویی، چالاکیی هاوبەشی بەرەیی لەو ماوەیەدا دژی حکومەتی عێراق لە زیادبووندا بووە، هەر بۆ نموونە لە (٩ی شوباتی ١٩٨١) لە چالاکییەکی هاوبەشی (پ.د.ک) و (حسیک)، لە گوندی ڕێشین لە سەید سادق، پێشمەرگە ڕووبەڕووی هێزێکی زۆری سوپا و مەفرەزە تایبەتەکان بوونەتەوە، لە ئاکامدا بووەتە هۆی کوژرانی (٢٠) سەرباز و برینداربوونی (٣٠)ی دیکە[2]. لە چوارچێوەی چالاکیی هاوبەش لە (١٧ی نیسانی ١٩٨١) دەستەیەک پێشمەرگەی (حشع) لەلایەن سوپای عێراق لە ناوچەی ئالان حاسڵ لە ناوچەی شارەزوور گەمارۆ درابوون، هەربۆیە پێشمەرگەکانی هەرێمی یەکی (حسیک) لەگەڵ پێشمەرگەکانی پاسۆک، وەک هێزی پاڵپشتی بە هانای هێزە گەمارۆدراوەکە چوونە[3]، دوای ڕووبەڕووبوونەوەیەکی سەخت توانییان هێزەکەی حکومەت تێکبشکێنن و زیانێکی زۆری مرۆیی و ماددی لە سوپای عێراق

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: بزوتنەوەی کوردایەتی لە ڕۆژنامەکانی جیهانی و ناوچەیی، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٧)، ئەیلولی ١٩٨١، ل٩.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: العمليات لشهري كانون الثاني وشباط عام ١٩٨١، جريدة اخبار كردستان، ع(١٢)، ١٩٨١/٢/٢، ص٣.

(٣) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

بـدەن[١]، لـە ئاکامـی ئـەو چالاکییـەدا (٦٤) سـەرباز و ئەفسـەر کـوژراون، لەگـەڵ دەسـت گرتـن بەسـەر ژمارەیـەک لـە کەلوپـەلی سـەربازی. زیانـەکانی پێشـمەرگە لـەو شـەڕەدا شـەهیدبوونی (٩) پێشـمەرگە و برینداربـوونی (١٢)ی دیکـە بـووە، هەروەهـا بـە هـۆی بۆردومـانی هێـزەکانی حکومـەت (٢) هـاووڵاتی مـەدەنی کـوژران و (٦) هـاووڵاتی دیکـەش برینـدار بوونـە، لەگـەڵ زیـان لـێ کەوتنێکـی زۆری مـاددی لـە ناوچەکـە[٢]

جێـگای ئاماژەیـە پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک) و (حشـع)، لـە (١٩-٢٠ نیسـانی ١٩٨١)، پێکـەوە هێرشـیان کـردە سـەر بنکەیەکـی سـەربازیی سـوپای عێـراق لـە ناوچـەی (دەرکار) ی قـەزای زاخـۆ، شـەڕەکە زیاتـر لـە کاتژمێرێکـی خایانـد، هێزەکانـی پێشـمەرگە دەسـتیان بەسـەر بنکـە و بارەگاکانـی سـوپادا گـرت و زیانێکـی زۆری مرۆیـی و ماددییـان لـە سـوپا دا[٣]. لـە چالاکییەکـی دیکـەی پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک) و (حشـع) لـە (١٩٨١)، بـۆ سـەر بنکـەو بـارەگاکانی سـوپای عێـراق لـە ئامێـدی، بـووە هـۆی کـوژرانی (٤) سـەرباز و برینـدار بـوونی (٣)ی دیکـە[٤]. بەپێـی ئامارێـک لـە (١ی ئـاداری١٩٨١ تـا ١ی ئەیلوولـی ١٩٨١)، بـەرەی (جـود) (١٨) چالاکیـی هاوبەشـی ئەنجـام داوە، زیانەکانـی سـوپای عێـراق لـەو ماوەیـەدا بریتـی بـووە لـە کوژرانـی (٣٨٩) سـەرباز و برینداربوونـی (٢١٧)ی دیکـە[٥].

لـە لایەکـی دیکـەوە هەرچەندە بە هـۆی ململانێی ناوخۆیـی و دەرکردنی پێشـمەرگەکانی پاسـۆک لـە ناوچـەی شـارەزوور، چالاکیـی بەرەیـی بـەرەو کـزی هەنـگاوی هەڵنـا و کاری کردە سـەر کەمبوونـەوەی چالاکییـە هاوبەشـەکان لـە ناوچەکانـی سـلێمانی و دەوروبـەری، بـەڵام هەرێمـی (١)ی حسـک بـە فەرماندەیـی محەمـەدی حاجـی مەحمـوود لـە شـاخی سـورێن و دەوروبـەری هـەر چـالاک بـوون[٦]، هـەروەک لە نووسراوێکی هاوبەشـی (حشـع) و (حسـک)

(١) تیشـکێک لـە خـۆری کوردایـەتی دێرێـک لە داسـتانی بەچکەشـێرانی نەتەوەیی، گۆڤـاری ئاڵای سـور، ژ(٤)، مایسی ١٩٨١، ل٣٨-٣٩.

(٢) حیـزبی سۆسیالیسـتی یەکگرتـووی کوردسـتان، مەکتـەبی ڕاگەیانـدن، داسـتانێکی قارەمانێتـی حزبمـان و هێـزە نیشـتیمانییەکانی شـۆڕش لـە ناوچـەی شـارەزوردا، ١٩٨١/٤/٢٧

(٣) احتلال ربية دەرکار زاخو، جريدة اخبار كردستان، ع(١٥)، ٢٣ نيسان ١٩٨١، ص٢.

(٤) جزئيات حملات جديد پيشمرگان كرد عراقی به ارتش صدام، اطلاعات، شماره (١٦٣٦١)، ١٣٥٩، ص١٢.

(٥) احصائيـة للعمليـات العسـكرية للجيش الثوري الكردسـتاني، جريدة اخبـار كردسـتان، ع(٣٠)، ١٩٨١/٩/٢١، ص٢-٣؛ چالاکی لەشـکری شۆڕشـگێڕانی کوردسـتان، ڕۆژنامەی خەبـات، ژ(٥٤٧)، ئەیلـولی ١٩٨١، ل١٠.

(٦) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

ئاراستەی (پ.د.ک) و (پاسۆک) کراوە، داوا دەکەن هێزێکی (١٠٠-١٥٠) کەسی ئامادە بکەن بۆ ناوچەکانی شارەزوور بە مەبەستی لێدانی بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراق لە ناوچەکە[١]

دەتوانین بڵێین ڕاستە ململانێی ناوخۆیی کاری کردووەتە سەر کاری بەرەیی، لەم چوارچێوەیەشدا پەیوەندییەکانی (پ.د.ک و ی.ن.ک) ئەندامانی بەرەی (جود) بەرەو ئاڵۆزی ڕۆیشت، چەندین پێکدادانی چەکداری لە نێوانیان ڕوویدا[٢]. شەڕی ناوخۆیی کاریگەری خراپی هەبوو لەسەر خەباتی چەکداری، هەڵبەتە دوای هەڵگیرسانی جەنگی عێراق- ئێران دەرفەتێکی لەبار ڕەخسا بۆ حزبە کوردییەکان، کە لە بەرەیەکی یەکگرتوو درێژە بە خەباتی چەکداری بدەن، بەڵام بە هۆی ململانێی ناوخۆیی لەسەر هەژموون و گومرگ، بووە هۆی بەفیڕۆدانی وزە و توانایەکی زۆری مرۆیی لە شەڕی ناوخۆییدا. لە لایەکی دیکە سەرقاڵبوونی حزبە کوردییەکان بە شەڕی ناوخۆیی، کاری حکومەتی عێراقی ئاسان کرد بوو، چونکە لە بری بەکارهێنانی هێز بۆ لاوازکردنی حزبە کوردییەکان، شەڕ و ململانێی ناوخۆیی حزبەکان باشتر خزمەتی ئامانجەکانی حکومەت دەکرد[٣]

لە ئامارێکدا چالاکی هێزەکانی (جود) لە (٢٢ی حوزەیرانی ١٩٨٢ تا ٢٣ حوزەیرانی ١٩٨٣)، بڵاوکراوەتەوە، (٢٤) چالاکییان ئەنجامداوە، توانیویانە زیانێکی زۆری ماددی و مرۆیی لە سوپای عێراق بدەن[٤]. هەروەها لە (٢٣ی حوزەیرانی ١٩٨٣ تا ٢٩ی شوباتی ١٩٨٤)، هێزەکانی بەرەی (جود) (١٨) چالاکیی هاوبەشیان ئەنجام داوە[٥]. بە هۆی زیادبوونی چالاکییە هاوبەشەکان سوپای عێراق لە (شوباتی ١٩٨٤) بە پاڵپشتی فەوجی جاش، بۆردومانی گوندەکانی (ماوان، سرێشمە و دۆڵی ڕۆست)یان لە ناوچەکانی باڵەک کرد، لە ئەنجامدا زیانێکی زۆر لە خەڵکی مەدەنی کەوت، هەربۆیە هێزەکانی (پ.د.ک)

(١) بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی دەقی نامەکە، بڕوانە: محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری...، ب٢، ل٥١٢.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی شەڕی ناوخۆ، بڕوانە: شیلان حاجی شەریف، ناکۆکی و شەڕی ناوخۆیی پارتە سیاسیەکانی باشووری کوردستان لە ساڵانی ١٩٧٥-١٩٩٢، چ٢، ب.ش، ٢٠٢١؛ سەڵاح ڕەشید، شەڕی ناوخۆ بۆچی سەری هەڵدا چۆن گەشەی کرد سەرەنجام، ناوەندی ڕۆشەنبیری ئەدیبان، ب.ش، ٢٠٢٠، ل١٩٤ بەدواوە

(٣) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٤) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٨)، ئاب ١٩٨٣، ل٣.

(٥) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٤، ل٣؛ فعليات الجيش الثوري الكردستاني، جريدة خبات النضال، ع(٥٥٠)، شباط ١٩٨٤، ص٣.

و (حسک) و (حشع)، لە دژە هێرشێکدا ڕووبەڕوویان بوونەوە و پاشەکشەیان بە سوپا کرد[١]. لە (١٩-٢٠ ئابی ١٩٨٤) هێزێکی هاوبەشی (حسک) و (پ.د.ک) و (حشع) هێرشیان کردە سەر بارەگای فەوجی سەربازیی لە بامەڕنێ و ڕێکخراوی حزبی بەعس و بارەگاکانی دەوروبەری، لە ئاکامدا زیانێکی زۆریان لە بارەگای فەوج و بنکەکانی دەوروبەری دا، هەروەها بووە هۆی کوژرانی (٨) سەرباز و برینداربوونی (٧)ی دیکە[٢]. لە بەرانبەردا (لە ٢٨ی ئابی ١٩٨٤)، سوپای عێراق بە پاڵپشتیی فڕۆکەی جەنگی و هێزێکی زرێپۆش و جاش هێرشیان کردووەتە سەر گوندەکانی ناحیەی مانگیش و هەڵمەتیان بۆ پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) و (حشع) و (حسک) بردووە. لە ئاکامی ئەو هێرشە دا سوپا زیانێکی زۆری بەرکەوتووە و بووەتە هۆی کوژرانی (٤٥) سەرباز. هەرچی هێزەکانی پێشمەرگەیە ئەوا (٤) شەهید و (٥) برینداریان هەبووە[٣]. لە درێژەی خەباتی چەکداریی بەرەیی لە ماوەی ساڵی (١٩٨٤)، پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) و (حشع) و (حسک)، (٤٦) چالاکییان لە ناوچە جیاجیاکانی باشووری کوردستان ئەنجام داوە[٤].

لە ساڵی (١٩٨٥) هێزەکانی (جود) بەردەوام بوون لە چالاکی چەکداریی بەرەیی دژی حکومەتی عێراق، هەروەک لە کۆبوونەوەیەکی ئاسایی لێژنەی باڵای بەرەی جود (کۆتایی کانوونی دووەمی ١٩٨٥) ئەنجام دراوە، لە بەرنامە و چالاکی چەکداری بەرەیی کۆڵیوەتەوە، کەوا هێزەکانی پێشمەرگە توانیویانە چەندین چالاکی بەرەیی دژی حکومەتی عێراق ئەنجام بدەن[٥]. دەتوانین بڵێین ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی بەرەی (جود) لە سنووری سووریا تا سنووری ئێران لە ژێر دەسەڵاتیاندا بوو، لە هەندێک شوێن دەگەیشتە دەیان کیلۆمەتر، مەترسییەکی گەورەیان لەسەر حکومەتی عێراق دروست

---

(١) دوو نەبەردی لە ناوچەی باڵەک، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٢٢)، ئاداری ١٩٨٤، دوالاپەڕە.

(٢) چالاکی بەرەیی، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٢٦)، ئابی ١٩٨٤، دوالاپەڕە

(٣) جريدة كفاح الجبهة، ع(٣)، ايلول ١٩٨٤، ص١و٧.

(٤) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٤-٥٥٥)، کانوونی دووەم و شوبات ١٩٨٥، ل٣.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٩).

کردبـوو[١]. بەپێـی ئامارێـک چالاکییەکانـی بـەرەی (جـود) لـە مـاوەی (١٩٨٥) لـە ناوچـە جیاجیاکانـی کوردسـتان گەیشـتووەتە (٣٣) چالاکـی چەکـداری[٢].

حکومەتـی عێـراق بـە بیانـووی پشـتگیریکردنی پێشـمەرگە، هێرشـەکانی بـۆ سـەر گوندەکانـی کوردسـتان چـڕ کـردەوە، بـۆ نموونـە لـە (١٢ی ئـاداری ١٩٨٦)، هێزێکـی زۆری سـوپای عێـراق بە پاڵپشـتیی فەوجەکانـی جاش، هێرشـیان کردووەتە سـەر گونـدی (ئازیکەند) ی سـەر بـە قـەزای مەخمـوور، لـە هەمـان کاتـدا دەسـتەیەک چەکـدار لـە هێزەکانـی (جـود) لـەو ناوچەیـەدا دەبـن، بـەر لەوەی سـوپا هێـرش بکاتە سـەر گوندەکـە، هێزەکانی پێشـمەرگە لـە دەشـتی قـەراج ڕووبەڕوویـان بوونەتـەوە و پاشەکشـەیان بـە سـوپا و جاشـەکان کـردووە، زیانیـان لێـداون و بووەتـە هـۆی کوژرانـی (٧) سـەرباز و جـاش لەگـەڵ برینداربوونی زۆر[١]. چالاکییـە هاوبەشـەکانی هێـزی پێشـمەرگە، دوای ئاشـتبوونەوەی گشـتی زیاتر کاریگـەر بوون. لە (٢٦-٢٧ی ئەیلوولی ١٩٨٦) هێزێکی هاوبەشـی (حسـک) و (پاسـۆک) و (ی.ن.ک)، هێرشـیان کـردە سـەر بەرزاییەکانـی قەیـوان، لـە مـاوەی (٥) کاتژمێـردا دەسـتیان بەسـەر ڕەبییەکانـی سـوپای عێراقـدا گـرت[٤]، لـە (٢٧ی تشرینـی یەکەمـی١٩٨٦) هێزێکـی زۆری حکومـەت بـە پاڵپشـتی زیـاد لـە (١٠٠) ئۆتۆمبێلـی سـەربازی و (١٠) تانـك و (٥٠) زرێپـۆش بـە مەبەسـتی گـەڕان و پشـکنین بـەرەو گوندەکانـی دەشـتی هەولێـر لـە پێشڕەوی دابـوون، دوای گـەڕان و پشـکنین لـە گونـدی تریەسـپیان لـە لایـەن هێزێکـی هاوبەشـی (پ.د.ك) و(حزبـی سۆسیالیسـتی کوردسـتا- عێـراق/ ئیتیجاهـی دیموکراتـی شۆڕشـگێڕ)[٥]، ڕووبەڕووبوونـەوە، هێزەکانـی پێشـمەرگە توانییـان سـوپای عێـراق تێـك بشـکێنن و زیانێکـی زۆری مرۆیـی

(١) عـەلی تەتـەر نێروەیـی، بزاڤـی...، ل٣٧٣؛ نیروهـای مبـارز عراقـی دەهـزار کیلـومتر مربـع از اراضی شمال عـراق را ازاد وهشـتصد نفـراز مـزدوران بعثـی رابـە اسـارت گرفتنـد، رسـالت، شماره (١٠٢)، ٢٨ اردیهشـت ١٣٦٥، ص١٢.

(٢) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٦، ل٣.

(١) پێشـمەرگە هێزێکـی گـەورەی دوژمـن تێـک دەشـکێنن، ڕۆژنامـەی ڕێـگای ئـازادی، ژ(٢)، سـاڵی یەکـەم، ئایـاری ١٩٨٦، ل١-٥.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٠).

(٥) ئیتیجاهـی دیموکراتـی شۆڕشـگێر: بەهـۆی جیابوونـەوەی باڵـی قـادر عەزیـز لـە (حسـك) لـە (١٢ی کانـوونی یەکەمـی ١٩٨٥)، لـە ژێـر نـاوی حیـزبی سۆسیالیسـتی کوردسـتان-عێراق/ ئیتجاهـی دیموکـراتی شۆڕشـگێر، درێژەیـان بـە خەبـاتی سـیاسی و چەکـداری خۆیانـدا. کاوە تەیـب جـەلال، س.پ، ل٣٣٨.

مادییان لێ بدەن، بریتی بوو لە : کوژرانی (١٧٠) سەرباز و جاش لەگەڵ بریندار بوونی (١١٠)ی دیکە، خستنە خوارەوە (٢) کۆپتەری جەنگی، لە هێزەکانی پێشمەرگەش (٢) شەهید و (٤) بریندار هەبوو[١]، لە سۆنگەی پەرەسەندنی چالاکییەکاندا چاودێریی حکومەت و زانیاریی هەواڵگریی لەسەر هێزەکانی پێشمەرگە چڕتر بووەوە، حکومەت زانیاری لەسەر جۆری چەکەکانی پێشمەرگە و ژمارەیان کۆدەکردەوە، دواتر هێزەکانی سوپا و فەوجەکانی جاش ئاگادار دەکرانەوە بۆ ڕێگری لە چالاکیی پێشمەرگە. بۆ نموونە لە دوای ئەوەی هێزێکی هاوبەشی (پ.د.ک) و (ی.ن.ک) و (حشع) ئامادەکاری تەواویان کردبوو بۆ هێرشکردنە سەر فەوجەکانی پاسەوانی نەوت لە دیبەگە و دووبز. لەم سۆنگەیەوە دەزگا ئەمنییەکان ئاگادار کراونەتەوە، ڕێوشوێنی توندی ئەمنی بگرنەبەر[٢]، هەروەک لە بروسکەیەکی نهێنیی دەزگا ئەمنییەکانی حکومەتی عێراق، لە (تشرینی دووەمی ١٩٨٦)دا هاتووە: «دەستەیەک چەکداری (حسک) و (ی.ن.ک) هاتوونەتە گوندی کەردز سەر بەناحیەی قوشتەپە، دەیانەوێت شەو هێرش بکە نە سەر قوشتەپە»[٣]، بەڵام لە لایەن مەفرەزەیەکی جاش لە گوندی (کەردز) ڕووبەڕوویان بوونەتەوە و ڕێگرییان لێ کراوە بۆ ئەنجامدانی چالاکییەکە[٤]. لە (زستانی ١٩٨٦)، حکومەتی عێراق لە سێ قۆڵەوە هێرشی بردووەتە سەر دۆڵی سماقولی، پێشمەرگەکانی (حسک) و (ی.ن.ک) و (پ.د.ک) و

(١) حیزبی سۆسیالیستی کوردستان/ ئیتیجاهی دیموکراتی شۆڕشگێڕ، بەلاغی عەسکەری تایبەت، ١/ ١١/ ١٩٨٦؛ داستانێکی قارەمانانە، گۆڤاری سەفین، ژ (٤١-٤٢)، تشرینی یەکەم و دووەمی ١٩٨٦، ل١٣؛ جەمال مورتکە، چیا خۆی دەنوسێتەوە نوسینەوەی ڕۆژە سەختەکانی خەبات ١٩٨٦، بەرگی پێنجەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، ٢٠١٢، ل٩٩-١١٠

(٢)بۆ زانیاری زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢١).

(٣) بۆ زانیاری زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٢).

(٤)نامەی ئەلیکترۆنی مام غەفوور، سلێمانی،٢٠٢٢/٩/٢٠. ناسراو بە مامە غەفە لە ساڵی (١٩٤٠) لە دایکبووە، لە ساڵی (١٩٦٣) پەیوەندی بە ڕیزەکانی (پ.د.ک) کردووە، لەو ساڵەدا بووەتە پێشمەرگە، لە (١٩٧٩) پەیوەندی کردووە بە (حسیک)، بووەتە فەرماندەی هەرێمی حەوتی قەرەچووغ، لە ساڵی (١٩٨٤) پەیوەندی بە (ی.ن.ک) کردووە ئێستا لە سلێمانی نیشتەجێیە

(حشع) بە فەرماندەیی کۆسرەت ڕەسووڵ، ڕووبەڕوویان بوونەتەوە[١]، شەڕەکە سەرەتا لە بەرژەوەندیی سوپای عێراق بووە، چونکە بەردەوام بە پاڵپشتیی هەلیکۆپتەر بۆردومانی پێشمەرگەی کردووە، بەڵام دواتر هێزەکانی سوپای عێراق پاشەکشەیان کرد، بە هۆی ئەوەی هێزەکانی (پ.د.ک) لە بادینان هێرشیان کردبووە سەر فەوجێکی سوپای عێراق، حکومەت بۆ نەهێشتنی مەترسییەکانی سەر سوپاکەی لە بادینان، ئەو هێزەی سماقولی، وەک هێزێکی پاڵپشتی، گواستووەتەوە بۆ بادینان. هەربۆیە شەڕەکەی دۆڵی سماقولی لە بەرژەوەندیی هێزەکانی پێشمەرگە کۆتایی هاتووە[٢].

لە (سەرەتای ١٩٨٧)، سوپای عێراق، بە مەبەستی گرتنی بارەگاکانی هێزە کوردستانییەکان، هێرشێکی فراوانی کردە سەر ناوچە ئازادکراوەکان لە بناری قەندیل، بەڵام هێزەکانی پێشمەرگەی (پ.د.ک) و (حسک) و (حشع) و (ی.ن.ک) ڕووبەڕوویان بوونەوە و زیانێکی زۆریان بە سوپای عێراق گەیاندووە[٣]، ئەمەش پێشمەرگەی ڕژدتر کرد لەسەر باوەڕەکانیان بە خەباتی هاوبەشی بەرەیی، بۆیە لە چالاکییەکی هاوبەشدا لە (١٩-٢٠ی نیسان ١٩٨٧) هێزەکانی (پ.د.ک)، (ی.ن.ک)، (حشع) و (حسک)، لە دوو تەوەرەوە هێرشیان کردە سەر ناحیەی قەرەداخ و لە ماوەیەکی کەمدا دەستیان بەسەر

(١)دیدار لەگەڵ سەید کاکە، هەولێر، ٢٠٢٢/٦/٢١. سەید ئیسماعیل سەید عومەر ناسراو بە سەید کاکە لە (١٩٣٢) لە گوندی مورتکەی گەورە لە ناحیەی قوشتەپە لە دایکبووە، لە ساڵی (١٩٥٣) بەشداریی بزووتنەوەی جووتیارانی دەشتی هەولێری کردووە، لەگەڵ دەستپێکی شۆڕشی ئەیلول لە ساڵی (١٩٦١) بووەتە پێشمەرگە و بەشداریی شەڕەکانی کردووە، لە شۆڕش پلەی ئامر بەتالیۆن بووە، دوای نسکۆی شۆڕش لە (١٩٧٥) چووەتە ئێران، دواتر لە (٨ی ئابی ١٩٧٦) لە قەندیل یەکەمین دەستەی چەکداریی بزووتنەوەی سۆسیالیست پێکهێناوە، دوای ڕاپەڕین پەیوەندی بە ڕیزەکانی (پ.د.ک)ەوە کردووە، چەندین پۆستی حیزبی و حکومی وەرگرتووە، ئێستا خانەنشینە و لە هەولێر نیشتەجێیە

(٢)دیدار لەگەڵ بەکرحەمە، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٣.

(٣)عمليات جبهوية، جريدة اخبار كردستان، ع(١٥٣)، شباط١٩٨٧، ص٥؛ سەرکەوتوو بێت هێزی هاوبەشی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٤٥)، شوبات و ئاداری ١٩٨٧، ل٦.

شارۆچکەکەدا گرت[1]. زیانەکانی سوپای عێراق لەم شەڕەدا بریتی بووە لە کوژرانی (١٠٠) سەرباز و ئەفسەر و بە دیل گیرانی (١١٠)ی دیکە[2]. حکومەتی عێراق بۆ گرتنەوەی قەرەداخ لە (٢٠ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٧) هێرشی کردەوە سەر قەرەداخ، بەڵام لەلایەن پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) و (ی.ن.ک) و (حسک) بەرپەرچی هێرشەکە درایەوە[1]. لە لایەکی دیکەوە لە (٢٩ی تەمووزی ١٩٨٧)، دەستەیەک پێشمەرگەی (حسک) و (ی.ن.ک) لەسەر ڕێگای (دوز- نەوجول)، بۆسەیەکیان بۆ سوپا و جاش نایەوە، دوای پەلاماردان و ڕووبەڕووبوونەوە، کوژرانی (١٠) سەرباز و جاشی لێکەوتەوە[4]

حکومەتی عێراق لە پەرەسەندنی چالاکیی هاوبەشی پێشمەرگە هەراسان بووبوو، لە (٢٠ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٧)، سوپای عێراق لە سێ قۆڵەوە هێرشی فراوانی کردە سەر دەڤەری قەرەداغ، لە لایەن پێشمەرگانی (پ.د.ک، حسک و ی.ن.ک)، هێرشەکە تێک شکێنرا و زیانی مرۆیی و مادییان لە سوپای عێراق دا، پێشمەرگە لەو ڕووبەڕووبوونەوەیەدا (٣) شەهیدی هەبووە[5]. چالاکییەکانی پێشمەرگە لە ساڵی (١٩٨٧)دا لە زیادبووندا بووە، ئەمەش بەهۆی ئاشتبوونەوەی گشتی حزبە کوردییەکان و ڕێگەدان بە هێزی پێشمەرگەی یەکتری، لە ناوچەکانی ژێردەسەڵاتیان چالاکی چەکداری ئەنجام بدەن[6]، هێزەکانی پێشمەرگە لەو ماوەیەدا (١١٠) چالاکیی هاوبەشیان ئەنجام داوە، زیانێکی

---

(١) دیدار لەگەڵ تاهیر عەلی مەحموود، پیرمام، ٢٠٢٢/٢/١٣. ناسراو بە تاهیر ڕەباتی، لە (١٩٥١) لەدایکبووە، لە (١٩٦٧) بووەتە پێشمەرگە، دوای نسکۆی (١٩٧٥) لە شاری سلێمانی لە ڕێکخستنەکانی (س.ک/ پ.د.ک) کاری کردووە، جێگری ڕێکخراوی خەبات بووە لە شارباژێڕ، دواتر لە (١٩٨٠) پەیوەندی بە هێزەکانی پێشمەرگە کردووە، پلەکانی پێشمەرگایەتی بڕیوە، چەندین جار بریندار بووە، ئێستا جێگری فەرماندەی هێزەکانی خەباتە

(٢) ڕزگارکردنی قەرەداغ، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٠)، حوزەیرانی ١٩٨٧، ل٣و١٦؛ جریدة اخبار كردستان، ع(١٥٤)، آذار ١٩٨٧، ص١.

(١) تێکشکانێکی دیکەی ڕژێم بەرامبەر هێزی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٠)، تشرینی یەکەمی ١٩٨٧، ل١و٨.

(٤) چالاکی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٤٨)، ساڵی حەوتەم، ئابی ١٩٨٧، ل٧.

(٥) تێکشکانی دیکەی هێرشی ڕژێم لە بەرامبەر هێزی هاوبەشی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٠)، تشرینی یەکەم ١٩٨٧، ل١و٨.

(٦) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٤.

زۆریـان بـە سـوپای عێـراق گەیانـدووە[١].

حکومەتـی عێـراق لە سـاڵی (١٩٨٨) لـە ژێر دروشـمی ڕاماڵینی بزووتنـەوەی ڕزگاریخوازیی کـورد، هێرشـی بـۆ ناوچـە جیاجیاکانی کوردسـتان دەسـت پێکـرد . حزب و لایەنە سیاسـییەکان کەوتنەخـۆ بـۆ دامەزراندنـی بـەرەی کوردسـتانی لـە (٢ی ئایـاری ١٩٨٨)، وەک ئامرازێکـی کاریگـەر بـۆ یەکخسـتنی سـەرجەم هێزەکانـی کـورد لەپێنـاو بەرپەرچدانـەوەی حکومەتـی عێـراق[٢]. نزیکبوونـەوەی حزبـە کوردسـتانییەکان حکومەتـی عێراقـی نیگـەران کردبـوو، هەربۆیـە لـە بروسـکەیەکی نهێنیـی دەزگا ئەمنییەکانـی شـەقڵاوە، ئامـاژە بـە نزیکبوونـەوەی (پ.د.ک و ی.ن.ک)، لـە بەرەیەکـی یەکگرتـوودا کـراوە، ئەمـەش مەترسـییە بۆ سـەر هێزەکانی حکومـەت[٣]. هەربۆیـە هێرشـەکانی بـۆ سـەر بنکـە و بارەگاکانـی هێـزە کوردسـتانییەکان چـڕ کـردەوە، بـە چەکـی کیمیایـی هێرشـی بـۆ سـەر ناوچەکانی چـۆخماخ، یاخسـەمەر، هەڵـەدان، چاڵاوە، سـەرگەڵوو و بەرگەڵوو دەسـت پێکرد، هێزەکانی (ی.ن.ک، پ.د.ک، حسـک و حشـع)، بـۆ مـاوەی سـێ هەفتـە بەرانبـەر ئـەو هێرشـە گەورەیـەی سـوپای عێـراق بەرگرییـان کـرد، بـەڵام بـە هـۆی ناهاوسـەنگیی هێز، لـە هەمـوو ڕوویەکـەوە، هێزەکانی پێشـمەرگە نەیانتوانی بەرگـری لـەو ناوچانـە بکـەن، بۆیـە بەشـێکی زۆر لـە دانیشـتووانی ناوچەکـە بـۆ سـنووری ئێـران و ناوچـە ئازادکـراوەکان گوازرانـەوە[٤]. لەگـەڵ زۆربوونـی گوشـارەکانی حکومـەت بـۆ سـەر ناوچەکانـی ژێـر دەسـەڵاتی پێشـمەرگە و گیرانـی بارەگاکانـی (ی.ن.ک)، لەناوچەکانـی قـەرەداغ مەترسـی لای هێـزە چەکـدارەکان دروسـتبوو، کـە حکومـەت ناوچـەی زیاتـر داگیربـکات و دواجاریـش ببێتـە هـۆی لاوازکردنـی خەباتـی چەکداریی کـورد. هەربۆیـە (١٥ی ئـاداری ١٩٨٨) هێزێکـی هاوبەشـی (حسـک، ی.ن.ک و بزووتنـەوەی ئیسلامـی)، بـە هاوکاریی کۆمـاری ئیسلامـی ئێـران، توانیـان سـوپای حکومەتـی عێـراق لـە هەڵەبجـە دەربکـەن، ڕۆژی دواتـر حکومەتـی عێـراق بـە کیمیایـی هێرشـی کـردە سـەر هەڵەبجـە و بـووە هـۆی کوژرانـی

---

(١) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥)، کانوونی دووەم ١٩٨٨، ل٣.

(٢) ح.د.ك، بيان حول انبثاق الجبهة الكردستانية العراقية، ٢/ ايار/ ١٩٨٨.

(٣) مدير امن شقلاوة، برقية سرية، ع(ش٣/١١٢٥٥)، ١٩٨٧/١٢/٢٨.

(٤) عـەلی تەتـەر، سیاسـەتی حکومـەت...، ب٢، ل١١٤؛ داسـتانێکی نوێـی بەرەیـی، ڕۆژنامەی خەبـات، ژ(٥٧٩-٥٨٠)، ئایـار و حوزەیـرانی ١٩٨٨، ل٣و١٤.

نزیکەی (٥) هەزار هاووڵاتیی مەدەنی[١].

هەر لە درێژەی هێرشەکانی سوپای عێراق بۆ سەر ناوچە کوردییەکان، (٧ی نیسانی١٩٨٨) هێرشێکی فراوانی کردە سەر گوندەکانی قەرەوەیس، کوڵەبان لە ناوچەی جەباری، بەڵام لە لایەن پێشمەرگەکانی (حسک، پ.د.ک و حشع)، توانراوە هێرشەکە تێک بشکێندرێت. بۆ ڕۆژی دواتر سوپای عێراق بە مەبەستی گرتنەوەی ناوچەکە هێرشی کردەوە سەر هەمان ناوچە، هێزەکانی پێشمەرگە توانیویەتی هەموو هێرشەکان تێک بشکێنێت[٢]. بە مەبەستی کۆنترۆڵکردنی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە، سوپای عێراق بە چەکی کیمیایی لە (٢٤ی ئایاری ١٩٨٨) هێرشێکی فراوانی کردووەتە سەر ناوچەکانی باڵەکایەتی، خۆشناوەتی، وەرتێ و ڕەواندز، پێشمەرگەکانی (حسک، پ.د.ک و ی.ن.ک)، ڕووبەڕووی سوپای عێراق بوونەتەوە، بەڵام بە هۆی هێرشی کیمیایی نەتوانراوە شەڕی جێگیر بکەن، هێزەکانی پێشمەرگە توانیویانە زیانێکی زۆر لە سوپای عێراق و فەوجی جاشەکان بدەن، لەو ئاکامەشدا (١٢) پێشمەرگە شەهید بوو[٣]

لە ژێر کاریگەری ئەو دۆخە ناهەموارەی باشووری کوردستانی گرتبووەوە، بەرەی کوردستانی هاتە کایەوە، دروستبوونی بەرەی کوردستانی لە کاتێکی درەنگ وەختدا بوو، کە لەو کاتەدا حکومەتی عێراقی بە چەکی کیمیایی هێرشی کردبووە سەر ناوچە جیاجیاکان و ورەی پێشمەرگە دابەزیبوو[٤]. وێڕای ئەوەی هێزی پێشمەرگە لە (٢٦ی تەمووز ١٩٨٨) بڕیاری بەرگرییان دابوو، هەروەها بڕیار درابوو ئەوانەی ناتوانن بەرگری بکەن لەگەڵ خێزان و منداڵەکانیان بەرەو سنوورەکانی ئێران و ناوچە پارێزراوەکان بچن[٥]، بەڵام حکومەت بەو پلانەی زانیبوو، بۆیە ناوچەکانی (بالیسان، مەلەکان، هیران، سماقولی، خەتێ و دەراس)ی بە چەکی کیمیایی بۆردومان کرد، لە ئەنجامدا کوژراو و

(١) نەوشیروان مستەفا ئەمین، خولانەوە لە ناو بازنەدا دیوی ناوەوەی ڕووداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٨٤-١٩٨٨، چ٣، بەرلین، ١٩٩٩، ل١٤٤-١٤٦؛ پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ محەمەد شاکەلی، کفری ٢٠٢٢/٤/٢

(٢) چالاکییەکانی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٣)، حوزەیرانی ١٩٨٨، ل٤.

(٣) هێرشی دڕندانەی ڕژێم، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٣)، حوزەیرانی ١٩٨٨، ل٥و٧.

(٤) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٥) زۆزان ناسر، س.پ، ل١٣٤.

برینـداری زۆری لـێ کەوتـەوە[1].

دەتوانیــن بڵێیــن دوای دامەزراندنــی بــەرەی جوقــد و جــود، هێــزە کوردســتانییەکانی زیاتـر لـە یەکـدی دابـڕی، بـە تایبـەت (ی.ن.ك) ڕێگـر بـوو لـە ئەنـدام بوونـی (پ.د.ك) لـە بـەرەی جوقـد، ئەمـەش وایکـرد (پ.د.ك) بـۆ هاوسـەنگی هێـز لەگـەڵ چەنـد حزبێکـی دیکـە بـەرەی جـود دابمەزرێنـن، ئەمـەش ململانـێ و شـەڕی ناوخۆیـی بـە دوای خۆیـدا هێنـا، کەبـووە هـۆی بـە فیڕۆدانـی توانایەکـی زۆری مرۆیـی لـە شـەڕی ناوخۆیـی و شـەکەت بوونـی هێزەکانـی پێشـمەرگە، بـەڵام دوای ئاشـتبوونەوەی گشـتی لـە سـاڵی (١٩٨٦)، دواجـار دامەزراندنـی بـەرەی کوردسـتانی لـە سـاڵی (١٩٨٨) بـووە هـۆی هەماهەنگـی و یەکخسـتنی خەباتـی چەکـداری، تـا ڕادەیـەک توانیویانـە بەرامبـەر سـوپای عێـراق بەرگـری بکـەن، بـەڵام بـە هـۆی چڕبوونـەوەی هێرشـەکانی حکومـەت و بەکارهێنانـی چەکـی کیمیایـی، بڕیـاری کشـانەوەی هێـزەکان بـۆ ئـەو دیـو سـنوورەکان دراوە

(١) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانە: استشـهاد الـعشرات بالقنابل الكيمياوية والفسـفورية، جريدة اخبار كردسـتان، ع(١٨٢)، ١١-١٢ تموز ١٩٨٨، ص٢و١٤

تەوەری سێیەم

دیارترین شەڕەکان لە ساڵانی (١٩٨٠-١٩٨٨)

باسی یەکەم

شەڕەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان

دوای هەڵگیرسانی شۆڕشی ئیسلامیی ئێران و گۆڕانی سیستەمی سیاسیی لەو وڵاتەدا، بارودۆخی هێزی پێشمەرگەی بەرەو باشتر برد. هەروەها دوای کۆنگرەی (٩)ی ساڵی (١٩٧٩) (پ.د.ک) لەڕووی سیاسی و سەربازییەوە بە ڕێکخستنەکانی داچووەوە[١]. چالاکییەکانی پێشمەرگەی (پ.د.ک) لە سنووری زاخۆ تا خانەقین بەردەوامی هەبوو، لە کاتێکدا حکومەتی عێراق بەو پەڕی توند و تیژییەوە هەوڵی وەستاندنی چالاکییەکانی هێزەکانی پێشمەرگەی دەدا[٢]. بەپێی ئامارێکی لەشکری (پ.د.ک) لە (تشرینی دووەمی ١٩٧٩ تا تەمووزی ١٩٨٠)، لە ناوچە جیاجیاکانی باشووری کوردستان چەندین چالاکی ئەنجام دراوە، سەبارەت بە ژمارەی چالاکی و کوژرا و بریندار بەم شێوەیەی خوارەوە بووە:

(١) دیدار لەگەڵ شێخەڵلا ئیبراهیم، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/٦. ناوبراو لە ساڵی (١٩٤٧) لە گوندی جاستان لە ناحیەی دیبەگە لە دایکبووە، لە ساڵی (١٩٦٣) بووەتە پێشمەرگە، لە (١٩٧٥) دوورخراوەتەوە بۆ باشووری عێراق، لە ڕێکخستنەکانی پارتی دانەبڕاوە و بە نهێنی سەرپەرشتی ڕێکخستنەکانی پارتی لە شاری هەولێر و دەوروبەری کردووە، لە ساڵی (١٩٨٠) ئاشکرا بووە و چووەتە شاخ، چەندین پۆستی حیزبی و حکومی وەرگرتووە، ئێستا پەرلەمانتاری خانەنشینە

(٢) من بطولات البيشمركة، جريدة اخبار كردستان، ع(١)، ١٩٨٠/٣/٨، ص١؛ من بطولات البيشمركة، جريدة اخبار كردستان، ع(٢)، ١٩٨٠/٣/١٥، ص١.

خشتەی ژمارە ١ چالاکییە چەکدارییەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان دژی هێزەکانی عێراق[1]

بەرواری چالاکی	چالاکی	کوژراو		بریندار		دیل	
		سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە
تشرینی دووەمی ١٩٧٩ تا تەمووزی ١٩٨٠	١٠٨	٨٥١	٣٨	٢٠٦٥	٢٨	---	---

سەرەڕای بوونی زیانی ماددی و لەناوچوونی ژمارەیەک ئۆتۆمبێل و ئامێری سەربازیی سوپای عێراق، هێزەکانی پێشمەرگە توانیان دەست بگرن، بەسەر چەندان چەک و کەلوپەلی سەربازیی. هەڵبەتە شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران لە ساڵی (١٩٧٩) گۆڕینی سیستەمی سیاسی ئەو وڵاتە، دەروازەیەکی باش بوو بۆ هێزەکانی پێشمەرگە، چونکە ئێران دەرگای بەڕووی حزبە کوردستانییەکانی باشووری کوردستان کردەوە. لەڕووی چەک و پێداویستی پزیشکی هاوکاری حزبە کوردستانییەکانی کردووە. ئەمەش پاڵنەرێکی باش بوو بۆ هێزی پێشمەرگە لە دوای نسکۆ بێ پشتیوانی مابوونەوە تا لەو ڕێگەیەوە پەرە بە چالاکییەکانیان بدەن. ئەگەر سەرنج بدەین سوپای عێراق زیانەکانی لە هێزەکانی پێشمەرگە زۆر زیاتر بوو، چونکە لە سەرەتای هەڵگیرسانەوەی خەباتی چەکداریی، هێزەکانی پێشمەرگە چالاکییەکانیان پارتیزانی دەست وەشاندن بوو، لە هێزی بەرانبەر، دەربازبوون بە کەمترین زیان بوو، بەڵام بە هەڵگیرسانی جەنگی عێراق - ئێران ئەو دەرفەتەی بە هێزی پێشمەرگەدا کە چالاکی گەورە ئەنجام بدەن لەوانە: شەڕی حاجی ئۆمەران، لە درێژەی چالاکیی هێزەکانی (پ.د.ک)، لە (١٦ی تشرینی دووەمی ١٩٨٠) لە حاجی ئۆمەران هێرشی بردە سەر سوپای عێراق[2]، هەرچەندە تۆپخانەکانی ئێران تۆپبارانی سوپای عێراقیان کرد، بەڵام تۆپەکان ئامانجەکانیان نەدەپێکا[3]، سەرەتا شەڕەکە لە بەرژەوەندیی پێشمەرگەدا بوو، چەندین شوێنی ستراتیژی کەوتە دەست هێزەکانی پێشمەرگە، سوپای عێراق دووچاری زیانێکی

(١) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ژمارەی چالاکی لقەکانی (١-٢-٣-٤) پ.د.ک، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٩٠-٩٢؛ أحصائية نهاية للنشاطات العسكرية للفصائل الانصار التابعة لحزبنا الديمقراطي الكردستاني، جريدة اخبار كردستان، ع(٦)، اب١٩٨٠، ص ص٣٧، ٤٠.

(٢) سالار شەهید کاکۆ، سی بەهاری ژیان و پێشمەرگایەتیم، چاپخانەی دانیشفەڕ، هەولێر، ٢٠٢٢، ل٣٦٨.

(٣) دیدار لەگەڵ عومەر عوسمان، پیرمام، ٢٠٢٢/٩/٢٦. لە دایکبووی (١٩٤٨)، لە (١٩٦٤) بووەتە پێشمەرگە، لە نسکۆی (١٩٧٥) چووەتە ئێران، لە (١٩٧٩) گەڕاوەتەوە باشووری کوردستان، جێگری فەرماندەی بارزان بووە، بەرپرسی ناوچەی مێرگەسۆر بووە. ئێستا فەرماندەی هێزەکانی خەباتە

زۆری ماددی و مرۆیی بووەوە. زیانەکانی سوپا لە کوژراو و بریندار نزیکەی (٥٠٠) سەرباز و ئەفسەر بوو. هەرچی زیانەکانی پێشمەرگە بوو ئەوا (١٤) کوژراو و (٢٦) بریندار بوو، شەڕەکە نزیکەی (٤٨) کاتژمێری خایاند، لە کۆتاییدا بە هۆی سەختی کەش و هەوای ناوچەکە و بارینی بەفرێکی زۆر، هێزەکانی پێشمەرگە کشانەوە، چونکە سوپای عێراق بە مەبەستی هێرشکردن لە دیانا ئامادەکاری کردبوو[1].

لە مانگەکانی (ئابی ١٩٨٠ تا ٢٣ی حوزەیرانی ١٩٨٣)، پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان، چەندین چالاکی جۆراو جۆریان دژی حکومەتی عێراق ئەنجام داوە، بەم شێوەیە بووە

خشتەی ژمارە ٢ چالاکییە چەکدارییەکانی (پ.د.ک) دژی هێزەکانی عێراق (١٩٨٠-١٩٨٣)

بەرواری چالاکی	چالاکی	کوژراو		بریندار		دیل	
		سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە
ئاب و ئەیلوولی ١٩٨٠[2]	٦٥	٣٥٨	١٠	١٠١	٦		---
تشرینی یەکەمی ١٩٨٠ تا کانوونی یەکەمی ١٩٨٠[3]	٧٧	١٢١٠	٢٧	---	٣٥	١٠	---
کانوونی دووەم و شوباتی ١٩٨١[4]	٤٩	٢٨٠	٦		٥	---	٢

(١) معركـة حاجـي عمـران البطوليـة، جريـدة اخبـار كردسـتان، ع(٩)، كانـون الاول ١٩٨٠، ص ص١٢-١٤؛ ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان، بـەراتی نەجـات بـە خوێـن سـورە، ١٩٨٠/١١/٢٣؛ مسـعود بـارزانی، بـارزانی و...، بەرگـی چـوارەم، بـەشی دووەم، ل٥٤-٥٧.

(٢) العمليـات التـي نفذتهـا فصائـل بيشـمركة حزبنـا الديمقراطـي الكردسـتاني خلال شـهر اب، جريـدة اخبار كردسـتان، ع(٧)، ايلـول ١٩٨٠، ص٧و١٧؛ عمليـات الفدائيـة التـى نفـذت خلال شـهر ايلـول _ احصائيـة عامـة، جريـده اخبـار كردسـتان، ع(٨)، تشريـن الاول ١٩٨٠، ص ص١٥،٤.

(٣) ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان ڕاپـۆرت، خولاسـەی چالاکـی یـەکانی لەشـکری شـۆڕش گێڕی کوردسـتان لە چـوار مانگی دوایـی ساڵی ١٩٨٠، ١٩٨٠/١٢/٢٨.

(٤) احصائيـة بعمليـات البيشـمركة خلال شـهر كانـون الثـاني و شـباط، جريـدة اخبـار كردسـتان، ع(١٣)، ١٨ آذار ١٩٨١، ص١-٢؛ بژی لەشـکری شۆڕشـکێڕی کوردسـتان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٦)، شـوباتی ١٩٨١، ل١و٤.

ئاداری ١٩٨١ تا ئەیلوولی ١٩٨١[1]	٢٣٨	١,٢٥١	٤٨	---	---	---	---
تەمووزی ١٩٨١ تا تشرینی یەکەمی ١٩٨١[2]	١٩٢	٧٣٧	٤٨	---	٤١	--	---
٢٢ی حوزەیرانی ١٩٨٢ تا ٢٣ی حوزەیرانی ١٩٨٣[3]	٦٠٨	٢,١٢٢	١٠٧	٩٩٢	٨٨	١١٤	---
کۆی گشتی	١٢٢٩	٥٩٥٨	٢٣٦	١٠٩٣	١٧٥	١٢٤	٢

سەرەڕای بوونی زیانی ماددیی لە سوپای عێراق و لەناوچوونی چەندین زرێپۆش و دەست بەسەرداگرتنی چەندین چەک و کەلوپەلی سەربازیی، لەم قۆناغەشدا ئەوەی جێی سەرنجە، زیانەکانی پێشمەرگە بەراورد بە زیانەکانی سوپای عێراق زۆر کەمترن، ئەوەش لەبەر ئەوە بوو کە چالاکییەکان زیاتر پارتیزانی بووە، هەروەها بەشێکی زۆری سوپای عێراق تەرخان کرابوو بۆ جەنگی عێراق- ئێران، ئەوەی هەبوو سوپای میللی و مەفرەزە تایبەتەکان بوون، ئەوانیش نەیاندەتوانی بەرانبەر پێشمەرگە خۆیان ڕابگرن، ئەمەش دەرفەتێکی باش بووە بۆ هێزەکانی پێشمەرگە، کە چالاکییەکانیان زیاد بکەن و بە کەمترین زیان لە شەڕەکان دەرباز بن[4].

لە درێژەی چالاکییە لەشکرییەکانی (پ.د.ک) زۆرجار ژمارەیەک ئەندازیار و پسپۆڕی بیانی کەوتوونەتە دەست هێزەکانی پێشمەرگە، ئەمەش سوودی لێ بینراوە لەپێناو ناساندنی دۆزی کورد بە دەرەوە، هاوکات هەوڵدانێک بوو بۆ دروست کردنی جۆرە پەیوەندییەک لەگەڵ وڵاتانی ڕۆژئاوا، لە لایەکی دیکەوە وەکو گوشارێک لەسەر حکومەتی عێراق بۆ بەردانی گیراوە سیاسییەکان[5]. لە لایەکی دیکەوە بەشێک لەو پسپۆڕە بیانییانە خزمەتی دامودەزگاکانی حکومەتی

(١) جريدة اخبار كردستان، ع(١٤)، ١٢ نيسان ١٩٨١، ص ص٢-٨؛ احصائية للفعليات العسكرية للجيش للثوري الكردستاني، جريدة اخبار كردستان، ع(٣٠)، ١٩٨١/٩/٢١، ص٢-٣؛ چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٧)، ئەیلولی ١٩٨١، ل٣.

(٢) ئێستگەی دەنگی کوردستان، سەرژمێرێک دەربارەی چالاکی پێشمەرگەکانمان لە کۆتایی گەلاوێژەوە تا کۆتایی تشرینی یەکەمی ١٩٨١، ١٩٨١/١١/١٩.

(٣) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٨)، ٢ اب١٩٨٣، ل٣؛ جريدة اخبار كردستان، ع(٥٠)، ١٩٨٢/١/٢٤، ص٣-٤؛ جريدة اخبار كردستان، ع(٧٩)، ٥ ايار ١٩٨٢، ص٢.

(٤) دیدار لەگەڵ تاهیر عەلی مەحموود، پیرمام، ٢٠٢٢/٢/١٣.

(٥) کاروان جەوهەر محمد و بارزان محمد علی، دیاردەی بارمتە گرتن لە لایەن پارتە سیاسییەکانی باشووری کوردستان ١٩٨٠-١٩٨٨ (پ.د.ک) (ی.ن.ک) (پاسۆک) بە نموونە، گۆڤاری زانکۆ بۆ زانستە مرۆڤایەتییەکان، ژ(٣)، هەولێر، ٢٠٢١، ل٤٤

عێراقیان كردووە، بۆ نموونە لە (ئایاری ١٩٨١) چەند ئەندازیارێكی میسری لە لایەن پێشمەرگەكانی (پ.د.ك) بە بارمتە گیراون، بەڵام دواتر بێ هیچ مەرجێک ئازاد كراون[١].

حكومەتی عێراق لە هەوڵی بەردەوامدا بوو بۆ ئەوەی سنوورێک بۆ چالاكییەكانی پێشمەرگە دابنێت و لە ناوچەكانی ژێر دەسەڵاتی خۆی دووربخاتەوە و گەمارۆیان بدات[٢]، بۆ ئەم مەبەستە حكومەتی عێراق لەگەڵ توركیا لەسەر هەماهەنگی و ڕووبەڕوو بوونەوەی پێشمەرگە ڕێككەوتن[٣]، هەربۆیە لە (٢٦ی ئایاری ١٩٨٣)، هێزێكی توركیا هێرشی بۆ سەر ناوچەكانی باشووری كوردستان و سنووری لقی یەكی (پ.د.ك) ئەنجام دا[٤]، هێزەكانی (پ.د.ك) ڕووبەڕووی هێزە توركییەكە بوونەوە[٥]، سوپای عێراق پاڵپشتی توركیای كرد و بە هەلیكۆپتەر بۆردومانی هێزەكانی پێشمەرگەی كردووە[٦]، لەم هێرشەدا زیانی مرۆیی و ماددی بە ناوچەكە گەیشت، توركیا ڕایگەیاندبوو لەم هێرشەدا ژمارەیەكی زۆر لە هێزەكانی پێشمەرگەی بەدیلگرتووە[٧]، بەڵام مەسعود بارزانی بۆ ڕۆژنامەی (سەفیر) قسەی كردووە گوتوویەتی: «ئامانجی هێرشی توركیا لێدانی بنكە و بارەگای پارتییە لە ناوچەكانی بادینان، كە ڕزگارمان كردووە، كەس لە ئێمە نەگیراوە»[٨]. هەڵكشانی چالاكییەكان وایكرد حكومەتی عێراق بۆ كردنەوەی بەرەیەكی شەڕ بەرانبەر پێشمەرگە لەگەڵ حكومەتی توركیا لە (٦ی تشرینی یەكەمی ١٩٨٤) ڕێكبكەوێت[٩]، هەربۆیە (پ.د.ك) لە بانگەوازێكی بۆ ڕای گشتیی جیهانی ڕایگەیاندبوو: حكومەتی عێراق و توركیا ڕێككەوتوون بۆ هەماهەنگی و لێدانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی كوردی، پەرلەمانی توركیا لە (١٧ی تشرینی

---

(١) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ناوی ئەندازیارەكان، بڕوانە: حزبنا يطلق سراح ٣ مهندسين مصريين بدون قيد او شرط، جريدة اخبار كردستان، ع(١٦)، ٢ آيار ١٩٨١، ص٢-٣.

(٢) شورش بزرگ در كردستان عراق، اطلاعات، شماره (١٦٣١٥)، ٢٩ اذر ١٣٥٩، ص١٢.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشكۆی ژمارە ٢٣).

(٤) حزب العمل الاشتراكي العربي – العراق، حول الغزو التركي للاراضي العراقية، اوائل حزيران ١٩٨٣؛ ئێستگەی دەنگی كوردستان، هێرشی توركیا بۆ سەر خاكمان بەشێكە لە نەخشەیەكی بەربڵاوی ئیمپریالیزم، حوزیرانی ١٩٨٣.

(٥) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ تاهیر ئەحمەد محەمەد ئیبراهیم، دهۆک ٢٠٢٢/٦/١٣.

(٦) تركية بر عليه كردها عمليات نظامى انجام ميدهد، اطلاعات، شماره (١٧٦٥٥)، ١٣٦٤، ص٢٠.

(٧) دەیڤد ماكداوڵ، س.پ، ل٥٤٣.

(٨) ڕۆژنامەگەری جیهانی هێرشی توركیا بۆ سەر خاكی كوردستانی عێراق، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٨)، ئابی ١٩٨٣، ل٧و٩.

(٩) حامد محمود عيسى، القضية الكردية في تركيا، ط١، مكتبة مدبولي، قاهيرة، ٢٠٠٢، ص٣٨٦.

یەکەمی ١٩٨٤) پلانی دەستتێوەردانی سوپای تورکیا لە کاروباری ناوخۆی عێراق و هێرشکردنە سەر پێشمەرگەی پەسەند کرد[١]، لە (١٩-٢٠ تشرینی یەکەمی ١٩٨٤) فڕۆکە جەنگییەکانی تورکیا سنووری باشووری کوردستانیان بەزاند و ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگەیان بۆردومان کرد، هەروەها سوپای عێراق بەردەوام بوون لە بۆردومان کردنی هێزی پێشمەرگە[٢]. بەڵام هێزەکانی تورکیا نەیانتوانی ئامانجەکانیان بپێکن لە دەست بەسەرداگرتنی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە بۆیە پاشەکشەیان کرد[٣]. هەرچەندە ئەو هێرشانەی تورکیا بە پشتیوانی حکومەتی عێراق بۆ سنووردارکردنی چالاکییەکانی پێشمەرگە بوو[٤]، بەڵام هێزەکانی پێشمەرگە بەردەوام بوون لە چالاکییەکانیان، بەپێی ئامارێک چالاکی لەشکری (پ.د.ک) لە (٢٣ی حوزەیرانی ١٩٨٣ تا ١ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٥)، بەم شێوەیەی خوارەوە بووە:

خشتەی ژمارە ٣ چالاکییە چەکدارییەکانی (پ.د.ک) دژی هێزەکانی عێراق (١٩٨٣-١٩٨٥)

بەرواری چالاکی	چالاکی	کوژراو		بریندار		دیل	
		سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە
٢٣ی حوزەیرانی ١٩٨٣ تا ١ی کانوونی دووەمی ١٩٨٤[٥]	٢٣٣	٦٨٣	١١٩	٤٤٥	٥٣	٦٥	---
١ی کانوونی دووەمی ١٩٨٤ تا ٢٩ شوباتی ١٩٨٤[٦]	٧٨	٢٤٤	١٢	١٢٢	١٣	---	---
١ی ئاداری ١٩٨٤ تا ١ی ئایاری ١٩٨٤[٧]	١٣٠	٢٨١	٧	١١٤	٢٢	---	---

(١) م.س، ح.د.ك، نداء الى الرأي العام العالمي، ١٩٨٤/١٠/١٧.
(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٤).
(٣) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ تاهیر ئەحمەد محەمەد ئیبراهیم، دهۆک، ٢٠٢٢/٦/١٣.
(٤) نیروهای ترکیه و عراق برای حمله مشترک به چریکهای کرد رمرز متمرکز شدند، ازادگان، شماره (١٥٣٩)، ٦ خرداد ١٣٦٤، ص١٦.
(٥) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٤، ل٣.
(٦) فعليات الجيش الثوري الكردستاني، جريدة خەبات النضال، ع(٥٥٠)، شباط ١٩٨٤، ص٤.
(٧) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥١) کۆتایی نیسان ١٩٨٤ ل٣.

١ی ئایاری ١٩٨٤ تا تشرینی یەکەمی ١٩٨٤[(١)]	٢٨١	٦٧٣	٣٥	٦٤٩	٣١	---	---
تشرینی یەکەی ١٩٨٤ تا کانوونی یەکەمی ١٩٨٤[(٢)]	١٤٠	٢٩٤	٦	١٩٨	١٦	٢١	
کانــوونی دووەم و تــا شــوباتی ١٩٨٥[(٣)]	٥٦	١١٢	٤	٨٩	---	٣	
ئادار و نیسانی ١٩٨٥[(٤)]	١٠٤	١٥٧	٦	١٧٤	---	٢٦	
تەواوای ساڵی ١٩٨٥[(٥)]	٤١٣	٧٦٠	٦٥	٦٤٥	٧٩	٩٨	---
کۆی گشتی	١٤٣٥	٣,٢٠٤	٢٥٤	٢,٤٣٦	٢١٤	٢١٣	

پاڵپشت بەو خشتەیە چالاکییەکانی پێشمەرگە لە هەڵکشاندا بووە، ئەمەش بە هۆی توندبوونی جەنگی عێراق-ئێران، هەروەها سەرکەوتنەکانی ئێران لە بەرەکانی جەنگ، وایکرد هێزەکانی پێشمەرگە ئەو دۆخە بقۆزنەوە بۆ زیادکردنی چالاکییەکان، جۆری چالاکییەکانیش بریتی بووە لە: بۆسە دانان بۆ کاروانی ئۆتۆمبێلەکانی سوپای عێراق، هەروەها لێدانی بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراق، لە ئەنجامی ئەو چالاکییانە سوپای عێراق زیانێکی گیانی و ماددی زۆری بەرکەوتووە، ژمارەیەکی زۆر ئۆتۆمبێل و کەرەستەی سەربازیی لەدەست داوە.

لە ساڵی (١٩٨٦) ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە فراوان بوو، کە بەناوچەی (ئازادکراو) ناسراوە، بەتایبەت ناوچەکانی دەرەوەی شارەکان لە ژێر دەسەڵاتی هێزی پێشمەرگەدا بوو[(٦)]، بەتایبەت ناوچەکانی سنووری تورکیا و عێراق کە بۆڕی نەوتی عێراقی پێدا تێدەپەڕی، ئەمەش مەترسی بوو بۆ سەر بەرژەوەندییە ئابورییەکانی عێراق و تورکیا[(٧)]، هەربۆیە حکومەتی عێراق لە

(١) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٢)، ١٩٨٤/١١/٢١، ل٣.

(٢) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٣)، ١٩٨٤/١١/٢١، ل٣.

(٣) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٤-٥٥٥)، کانوونی دووەم وشوباتی ١٩٨٥، ل٣.

(٤) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات ژ(٥٥٦-٥٥٧) مارت و نیسانی ١٩٨٥، ل٣.

(٥) ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٦، ل٣.

(٦) اطلاعات، شماره (١٧٨٩٤)، ٨ خرداد ١٣٦٥، ص٢٠.

(٧) پیشمرگان کرد عراق در مناسبترین شرایط برای قطع جاده نفتی عراق به ترکیه هستند، رسالت، شماره (١٠٩)، ٥ خرداد ١٣٦٥، ص٨؛ رزمندگان کرد عراقی جاده ارتباطی عراق- ترکیه را قطع کردند، اطلاعات، شماره (١٧٧٨٥)، دی ماه ١٣٦٤، ص٢٠.

(٢٧ی نیسانی ١٩٨٦) هێزێکی نزیکەی (١٠) هەزار سەربازیی بە پشتیوانی فڕۆکەی جەنگی و مووشەکی قورس و تۆپخانە هێرشی کردە سەر ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی (پ.د.ک)[١]، بەتایبەت لە ناوچە سنوورییەکانی نێوان تورکیا و عێراق، مەبەستی حکومەت لەو هێرشە بریتی بوو لە گرتنی ناوچە ستراتیژییەکان و دابڕینی هێزی پێشمەرگە لەو ناوچانە، بەڵام لەلایەن هێزەکانی (پ.د.ک) بەرپەرچی هێرشەکە درایەوە، بووە هۆی کوژران و بریندار بوونی نزیکەی (١٢٠) سەرباز، بە دیل گیرانی (٢٠) ی دیکە، هەروەها زیانی هێزەکانی پێشمەرگە (١٠) شەهید بوو[٢]. لە (سەرەتای ئایاری ١٩٨٦) حکومەتی عێراق ئۆپراسیۆنێکی سەربازیی بۆ ناوچەکانی بادینان ئەنجام دا، بۆ ئەوەی ناوچەکان لە ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) دابڕێت[٣]. حکومەتی عێراق نەیتوانی سنوورێک بۆ فراوانبوونی چالاکیی پێشمەرگە دابنێت، تەنانەت ستراتیژییەتی شەڕی پێشمەرگە لە (١٩٨٦) گۆڕانی بەسەردا هات، لە شەڕی پارتیزانی و نانەوەی بۆسە گۆڕا بۆ شەڕی دەست بە سەرداگرتنی شارۆچکە و گوندەکان[٤]. بۆ نموونە لە (١٤ی ئایاری ١٩٨٦) پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) هێرشیان کردە سەر ناحیەی مانگیش، توانیان بۆ ماوەیەک دەست بەسەر ناحیەکەدا بگرن، سوپا زیانێکی زۆری بەرکەوت، کە بە کوژرانی (١٠٠) سەرباز و ئەفسەری پلەدار و بەدیلگیرانی (٤٠)ی دیکەیان کۆتایی هاتووە. ئەم کردەیە لە ڕاگەیاندنە جیهانییەکاندا دەنگدانەوەیەکی زۆری بەدوای خۆیدا هێناوە. سوپای عێراق دوای شکستەکەی هەوڵی بۆردومان کردنی ناوچەکەی داوە، بۆیە هێزەکانی پێشمەرگە بۆ ڕاگرتنی بۆردومان ناوچەکەیان چۆڵ کردووە[٥]. حکومەتی عێراق دوای ئەوەی بێ ئومێد بوو لە گەڕانەوەی دەسەڵاتی بۆ ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە، جارێکی دیکە بە ڕێککەوتن لەگەڵ تورکیا لە (١٥-١٦ی ئابی ١٩٨٦) فڕۆکەکانی تورکیا بۆردومانی باشووری کوردستانیان کردەوە و زیانی ماددی بە ناوچەکە گەیاند[٦]، بەڵام ئەمە نەبووە ڕێگر لە بەردەم کەمبوونەوەی چالاکییەکان.

---

(١) حملە مجد دارتش ترکیە بە مواضع اکراد در شمال عراق، اطلاعات، شماره (١٧٩٦٣)، شنبە اول شهر بورماه ١٣٦٥، ص١٦.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٥).

(٣) ئێدگار ئۆ باڵانس، س.پ، ل٣٢٠.

(٤) دیدار لەگەڵ حەمید ئەفەندی، هەولێر، ٢٠٢٢/٥/١١.

(٥) بۆچی مانگیش مان چۆڵکرد، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٢-٥٦٣)، نیسان و ئایاری ١٩٨٦، ل٨؛ مانگیش في قبضة الثوار، جريدة اخبار كردستان، ع(١٤٥)، حزيران ١٩٨٦، ص١ و ٥.

(٦) مسعود البارزاني، تصريح صحفي، ١٩٨٦/٨/١٦.

دوای ئاشتبوونەوەی گشتی (پ.دک) و (ی.ن.ك) لە ساڵی (١٩٨٦) بەپێی ڕێککەوتنی نێوانیان ڕێگایان بە هێزەکانی یەکتری دەدا لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی یەکتری چالاکی دژی حکومەتی عێراق ئەنجام بدەن[١]. بە تایبەتی لە (١٩٨٧) بە ساڵێکی پڕ لە جموجۆڵی چەکداریی دادەنرێت، دوای ئەوەی عەلی حەسەن مەجید (١٩٤١-٢٠١٠)، لە (٢٩ی ئاداری ١٩٨٧) بوو بە بەرپرسی نووسینگەی ڕێکخستنی باکوور. ناوبراو هەوڵەکانی چڕ کردەوە بۆ لەناوبردنی بزاڤی چەکداری کورد[٢]. هەرچەندە ڕێکارەکانی عەلی حەسەن مەجید بەرانبەر پێشمەرگە توند بوو، بەڵام نەبووە هۆی وەستاندنی چالاکییەکانی پێشمەرگە، بۆ نموونە لە (٢٧-٢٨ی تەمووزی ١٩٨٧) پێشمەرگەکانی لقی (٣، ٤)ی (پ.د.ک) توانیان دەست بەسەر فەوجی (باسەڕە) لە ڕێگای چەمچەماڵ- سەنگاو و (٩) ڕەبیەی دەوروبەریدا بگرن، ئەو چالاکییەدا بووە هۆی کوژرانی (١٥٠) سەرباز و ئەفسەری عێراقی، بەدیل گیرانی (٧٠) سەرباز، زیانەکانی پێشمەرگە (٤) شەهید و (٧) بریندار بووە[٣]. لە درێژەی چالاکییەکانی لەشکری (پ.د.ک) لە (١٣-١٤ی ئەیلوولی ١٩٨٧) پێشمەرگەکانی لقی یەکی (پ.د.ک) لە سێ قۆڵەوە هێرشیان کردە سەر فەوجەکانی سوپای عێراق و ڕەبییەکانی دەوروبەری لە کانی ماسی، کە بووە هۆی گیرانی (٥) فەوجی سوپا و (٧٠) ڕەبییەی دەوروبەری بە درێژایی (٣٠)کم، هەروەها کانی ماسی و بیگۆڤیا گیران[٤]، ئەمە وێڕای هەبوونی زیانێکی زۆر لە هێزەکانی سوپای عێراق کە کوژرانی (٥٠٠) سەرباز و بەدیل گیرانی (٦٠٠) سەرباز و جاش بووە[٥]، لە هێزەکانی پێشمەرگەش (٧) شەهید و (٢) بەرگری میللی هەبوون، دوابەدوای سەرکەوتنی پێشمەرگە لە شەڕی کانی ماسی مەسعودبارزانی بروسکەیەکی پیرۆزبایی ئاراستەی گشت پێشمەرگەکان کردووە[٦]. گرتنی کانی ماسی لەلایەن هێزەکانی پێشمەرگەوە گرنگ بوو، چونکە بۆڕی نەوتی هەناردەکردن بۆ تورکیا بە ناوچەکەدا تێپەڕ دەبوو، مەترسی دروست کردبوو لەسەر

---

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە :نەوشیروان مستەفا، خولانەوە...، ل١١٥-١١٨؛ جريدة اخبار كردستان، ع(١٥١)، كانون الاول ١٩٨٦، ص٤؛ جريدة اخبار كردستان، ع(١٥٢)، كانون الثاني ١٩٨٧، ص١و١٠.

(٢) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل٤٢٧.

(٣) دیدار لەگەڵ تاهیر عەلی مەحموود، پیرمام، ٢٠٢٢/٢/١٣؛ جريدة اخبار كردستان، ع(١٥٩)، تموز ١٩٨٧، ص١.

(٤) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ تاهیر ئەحمەد محەمەد ئیبراهیم، دهۆک، ٢٠٢٢/٦/١٣.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: كاني ماسي في قبضة الثورة طوال اسبوع، جريدة اخبار كردستان، ع(١٦٣)، ايلول ١٩٨٧، ص١و١١.

(٦) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٧١-٧٣.

هەناردەکردنی نەوت، بۆیە حکومەت هێرشی پێچەوانەی دەست پێکرد، دواتر هێزەکانی (پ.د.ک) لە ناوچەکە کشانەوە[١]. بەم جۆرە چالاکییەکان (١٩٨٧) لە هەڵکشاندا بووە، هەربۆیە حکومەتی عێراق ستراتیژیەتی شەڕی بەرانبەر پێشمەرگە گۆڕی، تەنانەت چەکی قەدەغەکراوی بەکارهێنا[٢]، بەڵام پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) لە چالاکییەکانیان نەوەستان، بۆ نموونە: لە (١٠-١٥ی کانوونی دووەمی ١٩٨٨)، پێشمەرگەکانی لقی سێی (پ.د.ک)، لە ماوەیەکی کەمدا توانیان دەست بەسەر بارەگای فەوجی (مەندیلە)ی نزیک چەمچەماڵ و (٧) ڕەبیەی دەوروبەریدا بگرن[٣]، لەم شەڕەدا نزیکەی (١٤٠)، سەرباز و جاش کوژران، (٥٢) کەس بە دیل گیران، هەروەها هێزەکانی پێشمەرگە (٥) شەهیدیان هەبوو[٤].

زیادبوونی چالاکییەکانی پێشمەرگە و کۆنترۆڵکردنی چەندین شارۆچکە و گوند، تەنانەت پێشمەرگە پلانی کۆنترۆڵکردنی شارە گەورەکانیشی هەبوو، بۆیە حکومەت پلانی کۆتایی هێنان دوورخستنەوەی هێزی پێشمەرگەی دانابوو، بۆ ئەم مەبەستە لە (١٩ تەمووز تا ٥ی ئەیلوولی ١٩٨٨) هێرشێکی فراوانی کردە سەر باشووری کوردستان و بەتایبەتی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی (پ.د.ک)، لە ناوچەکانی سیدەکان، مێرگەسۆر و خواکوڕک[٥]. هێزەکانی بارەگای سەرکردایەتیی شۆڕش و لقەکانی (١، ٢، ٣، ٤) دەستەیەک لە پێشمەرگەکانی (حشع) لەو شەڕەدا بەشداربوون. هەروەها لە سوپای عێراق فەیلەقی (١)، فەیلەقی (٥) و زیاتر لە (٣٠) فەوجی جاش، کەتیبەی تۆپخانە، کەتیبەی تانک، چەند سریەیەکی هەلیکۆپتەر و فڕۆکەی جەنگی بەشداربوون[٦]، ئەو شەڕە نزیکەی دوو مانگی خایاند، لەو ماوەیەدا سوپای عێراق چەندین هێرشی کردووەتە سەر پێگەکانی پێشمەرگە، بەڵام هێزەکانی پێشمەرگە توانیویانە خۆڕاگربن لەبەردەم هێرشەکانی

(١) ئێدگار ئۆ باڵانس، س.پ، ل٣٢٥.

(٢) دیدار لەگەڵ عومەر عوسمان، پیرمام، ٢٠٢٢/٩/٢٦.

(٣) دیدار لەگەڵ سەعدوڵڵا حەبیب مەحموود، هەولێر، ٢٠٢٢/٦/٢٣. ناسراو بە بێکەس لە (١٩٦٨) لە دایکبووە، لە (١٩٨٤) بووەتە پێشمەرگە لە لێژنەی ناوچەی کەرکووک، ناوبراو بەشداربووە لە شەڕی مەندیلە، ئێستا کارگێڕی لێژنەی ناوچەی کەرکوکە

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: چالاکی مەندیلە، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥)، کانوونی دووەمی ١٩٨٨، ل١٧.

(٥) دیدار لەگەڵ عومەر عوسمان، پیرمام، ٢٠٢٢/٩/٢٦.

(٦) خواکوڕک داستانی قارەمانان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٨٣)، سەرەتای ئەیلولی ١٩٨٨، ل٥ و١٣.

سوپای عێراق[١] و هەموو هێرشەکان تێکبشکێنن، عەلی عوسمان بەشداربوویەکی شەڕەکە دەڵێت: «داستانی خواکوڕک بە چەند قۆناغێک دەستی پێکرد... شەڕێکی قورس و نابەرامبەر بوو، ئێمە بە هاوەن لە سوپای عێراقمان دەدا، هەندێک جاریش پیادە بووین و لە نزیکەوە لەگەڵ سوپای عێراق دەجەنگاین»[٢]. بە هۆی سەرمایەکی زۆر و نەبوونی پێداویستی خواردن و نا بەرانبەری هێزەکان، لە (٥ی ئەیلوولی ١٩٨٨)دا، بە فەرمانی مەسعودبارزانی هێزەکانی پێشمەرگە بڕیاری کشانەوەیان دا[٣]. لە ئەنجامی ئەم شەڕەدا، سوپا لە ڕووی ماددی و مرۆییەوە زیانێکی زۆری بەرکەوت، کە ژمارەی کوژراو و برینداەکانی سوپای عێراق گەیشتە نزیکەی هەزار سەرباز، لەناو کوژراوەکانیشدا چەندین ئەفسەر و پلەدار هەبوون، وێڕای بە دیل گیرانی ژمارەیەکی زۆری دیکەیان[٤]. لە بەرانبەردا، (٢٨) شەهید (١٠٤) بریندار لەنێو هێزەکانی پێشمەرگەدا هەبوو[٥]. سەبارەت بە شەڕی خواکوڕک مەسعود بارزانی دەڵێت: «لە خواکوڕک پێشمەرگە ئەرکی پیرۆزی خۆی بەجێگەیاند ئەفسانەی هێزی ڕژێمی تێکشاند، ڕێی نەدا هێزەکانی ڕژێم بگەنە سێکوچکەی سنوور و ڕێی خەڵکەکە بگرن، ئەو خەڵکەی بە نیاز بوون بگەنە ئێران، هەموویان دەربازبوون و گورزێکی گەورە لە هێزەکانی ڕژێم درا. دوای هاتنی وەرزی زستانیش مانەوە لەو بەرزییانە ئەستەم بوو، بۆیە بڕیارماندا کۆتایی بە شەڕ بهێنین»[٦].

سەبارەت بە ئاماری شەڕو پێکدادانەکانی پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) و سوپای عێراق لەخشتەی ژمارە (٤) خوارەوە دەخەینە ڕوو:

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر، بڕوانە: سەفەر کەریم هاواری، خواکورک سیمبولی داستانەکانی پێشمەرگە، هەولێر، ٢٠٢١، ل١٧ بەدواوە؛ خواكورك ملحمة في التاريخ الكردي، جريدة اخبار كردستان، ع(١٨٣)، ١٩٨٨/٨/١٥، ص١.

(٢) دیدار لەگەڵ عەلی عوسمان عومەر، پیرمام، ٢٠٢٢/٢/١٣. ناوبراو بە عەلی عوسمان مێرگەسۆری ناسراوە، لە (١٩٥٠) لە دایکبووە، لە (١٩٦٨) بووەتە پێشمەرگە، لە بارەگای بارزانی بەرپرسی تۆپخانە بووە، لە دوای نسکۆی (١٩٧٥) ئاوارەی ئێران بووە، لە (١٩٧٩) گەڕاوەتەوە باشووری کوردستان، لە شەڕی خواکوڕک بەشدار بووە و بەرپرسی ڕێکخراوی برووسکی سەر بەهێزی بارزان بووە، ئێستا ئەندامی فەرماندەیی هێزەکانی خەباتە.

(٣) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٢٤٣-٢٤٤.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٦).

(٦) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەر گی چوارەم، بەشی دووەم، ل٢٢٩.

خشتەی ژمارە ٤ چالاکییە چەکدارییەکانی (پ.د.ک) دژی هێزەکانی عێراق (١٩٨٦-١٩٨٨)

بەرواری چالاکی	چالاکی	کوژراو		بریندار		دیل	
		سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە
تەواوی ساڵی ١٩٨٦[1]	٢٣٤	٧٦٦	٣٢	٥٨٥	٥	١٠٢	---
تەواوی ساڵی ١٩٨٧[2]	٦٦٥	٢٤٧٥	١٢٠	٣٢٨١	٢٨٦	١٥٦٠	---
شوبات تاکو نیسانی ١٩٨٨[3]	٨٦	٣٠٥	٣١	٢١٥	---	٣٤٩	---
کۆی گشتی	٩٨٥	٣٥٤٦	١٨٣	٤٠٨١	٢٩١	٢٠١١	---

شیاوی باسە دوای ئاشتبوونەوەی گشتی، چالاکی پێشمەرگە لە ڕووی چەندیەتی و چۆنیەتییەوە گۆڕانێکی گەورەی بەسەردا هاتبوو، بووە هۆی زیادبوونی چالاکییە بەرەییەکان، بۆ نموونە: لە نێوان ساڵانی (١٩٨٦-١٩٨٧) بە ڕێژەیەکی بەرچاو زیادی کرد. ستراتیژییەتی شەڕی پێشمەرگە لە شەڕی پارتیزانی بچووک بۆ شەڕی بەرەیی گەورە گۆڕا، دەست بە سەر داگرتنی چەندین شار و ناحیە ڕاستی ئەم بۆ چوونە پشت ڕاست دەکاتەوە، ئەمەش گۆڕانێکی گەورە بوو لە ڕووی جۆری چالاکییەکان و دستکەوت و زیانەکان.

(١) عمليات الجيش الثوري الكردستاني، جريدة خەبات النضال، ع(٥٦٠-٥٦١)، لشهر شباط و اذار١٩٨٦، ص٣؛ چالاکی لەشکری شۆڕش گێڕان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٢-٥٦٣)، نیسان و ئایاری ١٩٨٦، ل٣؛ عمليات الجيش الثوري الكردستاني، جريدة خەبات النضال ع(٥٦٤-٥٦٥)، حزيران و تموز١٩٨٦، ص٣؛ چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٩)، کانوونی یەکەم ١٩٨٦، ل٣و١١.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: ئاماری چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٠)، حوزەیرانی ١٩٨٧، ل٣؛ ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٢-٥٧٣)، تشرینی دووەمی ١٩٨٧، ل٣؛ ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٤) کانوونی یەکەمی ١٩٨٧، ل٣؛ ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥)، کانوونی دووەم، ١٩٨٨، ل٣.

(٣) چالاکییەکانی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان، ژ(٥٧٦)، شوبات ١٩٨٨، ل٣؛جريدة اخبار كردستان، ع(١٧٢) شباط ١٩٨٨، ص٤؛ ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٧-٥٧٨)، ئادار و نیسانی ١٩٨٨، ل٣.

باسی دووەم

شەڕەکانی حزبی سۆسیالیستی کوردستان (حسک):

دوای دەست پێکردنی گفتوگۆی (حسيك) و حکومەتی عێراق لە (٣٠ی ئەیلوولی ١٩٧٩)، دوای ماوەیەك لە دانیشتن و وتوویژ هەردوولا بەهیچ ئەنجامێك نەگەیشتن، چونکە حکومەت داوای لێکردبوون واز لە خەباتی چەکداری بهێنن، خۆیان بە دەستەوە بدەن و بگەڕێنەوە ژێر گرووپی حکومەت، بەڵێنی هیچ دەستکەوتێکی سیاسی پێنەدابوون[١]، دواجار (حسيك) لە بەیاننامەیەکدا لە (١٥ی کانوونی دووەمی ١٩٨٠)، شەڕی چەکداریی دژی حکومەتی عێراق ڕاگەیاند[٢]. لەو چوارچێوەیەدا پێشمەرگەکانی حسیک لە ناوچە جیاجیاکانی باشووری کوردستان، کەوتنە چالاکیی چەکداری دژی سوپای عێراق، لە ساڵی (١٩٨٠) چەندین چالاکیی پارتیزانیان ئەنجام داوە و بۆسەیان لە ناوچەکانی هەولێر، سیدەکان، ڕانیە، قەڵادزێ، هیران و سەنگەسەر ناوەتەوە و زیانێکی زۆری مرۆیی و ماددییان بە سوپای عێراق گەیاندووە[٣]

شیاوی باسە پێشمەرگەکانی (حسیک) لە (١ی کانوونی دووەمی ١٩٨١)، لە ڕێگای نێوان سلێمانی و سەیدسادق، بۆسەیەکیان نایەوە کە بووە هۆی کوژرانی (٨) سەرباز و ئەفسەرێک[٤]. هەروەها لە (١٢ی کانوونی دووەمی ١٩٨١)، دەستەیەک پێشمەرگەی (حسیک) بە فەرماندەیی سەلیم کێشەکەیی(١٩٤٠-١٩٨١) لە گوندی گۆمەشین ڕووبەڕووی

(١) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٨٩.

(٢) فاتح رسول، صفحات...، ج٢، ص٣٠.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە (پاشکۆی ژمارە٢٧)؛ پێشمەرگە قارەمانەکانمان ئاگری نەورۆز لەسەر سەنگەسەر و موڵگەکانی دوژمنی ڕەگەز پەرستدا دەکەنەوە، گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ(٥)، ئاداری ١٩٨٠، ل١٨-١٩و٢٣.

(٤) محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری...، ب١، ل٣٩٠.

فەوجێکی جاش بوونەوە، دواتر پێشمەرگە لە گوندەکە کشانەوە[١]. بۆ ڕۆژی دواتر، پێشمەرگەکان گەڕانەوە بۆ هەمان گوند و پێکدادان لەگەڵ مەفرەزە تایبەتییەکانی حکومەت ڕوویدا، لە ئاکامدا سەلیم کێشکەیی شەهید دەبێت و (٥) پێشمەرگەش بریندار دەبن، لە کاتێکدا مەفرەزە تایبەتییەکە هیچ زیانێکی بەر نەکەوت[٢]. لە بروسکەیەکی نهێنیی دەزگا ئەمنییەکانیشدا هاتووە لە (٢٤ی کانوونی دووەمی ١٩٨١) دەستەیەک پێشمەرگەی (حسیک) لەسەر ڕێگای کۆیە و ناحیەی شۆڕش بازگەیان داناوە، بۆ پشکنینی ئۆتۆمبێل، هەروەها کەسێکیان دەستگیر کردووە. لە بروسکەکەدا ئامادەباشی پۆلیس و زانینی ناسنامەی ڕفێنراوەکە و دەست نیشانکردنی شوێنی پێشمەرگەکان و ڕووبەڕووبوونەوەیان دووپات کراوەتەوە[٣].

لە کۆنگرەی یەکەمی (حسک)، لە (١٢-١٥ی ئایاری ١٩٨١) دەستی پێکردووە، جەخت لەسەر خەباتی چەکداریی و ڕووخاندنی حکومەتی عێراق و دامەزراندنی حکومەتێکی نیشتمانی کراوەتەوە[٤]. لەم چوارچێوەیەشدا پێشمەرگەکانی (حسک) لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان چالاکییان دژی حکومەتی عێراق ئەنجام داوە، بۆ نموونە: لە (١١ی کانوونی دووەمی ١٩٨٢) دا، دەستەیەک پێشمەرگەی (حسک)، کە ژمارەیان (١٨) کەس بوونە، بە فەرماندەیی (بەکر حەمە) لە بناری چیای قەرەچووغ، دوو شارەزای فەرەنسی و سێ سەرباز بە بارمتە دەگرن[٥]، ئەو چالاکییە دەنگدانەوەی زۆری بە دوای خۆیدا هێنا، سوپای عێراق وەک پەرچە کردارێک بۆ بەردانی شارەزاکان لە (٢٧ی کانوونی دووەمی ١٩٨٢) هێرشێکی فراوانی کردە سەر بەستی شەرغە و گوندەکانی دەوروبەری، سەرەتای شەڕەکە لە گوندی سێکانییان بووە، کە لەو کاتەدا (حشع) ڕووبەڕووی هێزەکانی حکومەت بوونەوە و ئەو شەڕە بە شەڕی (شارەزاکان-خەبیرەکان) ناسراوە[٦]. سوپای عێراق بە مەبەستی گەمارۆدانی

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٨).

(٢) شرطة اربيل، برقية سرية وفورية، رقم (أ/ ش.ش/ ٦٤٧)، ١٩٨١/١/١٥.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٩).

(٤) حیزبی سۆسیالیستی کوردستان، ڕاپۆرتی سیاسی، کۆنگرەی یەکەمی حزبی سۆسیالیستی کوردستان، ١٩٨١ /٥/١٥.

(٥) دیدار لەگەڵ بەکر حەمە، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٣؛ ماكۆك غەفور دەروێش، س.پ، ل١٩٤؛ ئازاد کاکل، بیرەوەری ڕۆژە سەختەکانی پێشمەرگەیەک، ب١، هەولێر، ٢٠١٥، ل٤٣.

(٦) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٠).

پێشمەرگە، بە هەلیکۆپتەر هێزێکی زۆری لە ناوچەکە دابەزاند و بەرەی شەڕەکە فراوان بوو، پێشمەرگەکانی (حسک، حشع و ی.ن.ک)، ڕووبەڕوویان بوونەوە، ڕەفعەت عەبدوڵڵا پیرداود (ڕێباز) (١٩٥٢-١٩٩٤) فەرماندەیەکی (ی.ن.ک) بوو لە کتێبی قەندیل بەغدای هەژاند نووسیویەتی: «پێشتر تەنسیقمان نەکردبوو، هێزەکە پچڕ پچڕ بوو نەمانتوانی کۆنترۆڵی شەڕەکە بکەین»[١]. لەم شەڕەدا نزیکەی (١٣) پێشمەرگە کوژران کە زۆربەیان لە (حشع) بوون[٢]. دواتر حکومەت لە ڕێگای عەبدولڕەحمان قاسملوو (١٩٣٠-١٩٨٩)، داوای بەردانی پسپۆڕە فەڕەنسییەکانی کرد، لە بەرانبەر بەردانی دیلەکان (حسک)، داوای بەردانی کەسوکاری پێشمەرگەیان کرد، دوای بەردانی دیلەکان ژمارەیەک لە کەسوکاری پێشمەرگە، بڕێک پارە و چەند پارچە چەکێکیان بە سەرکردایەتیی (حسک) دا[٣]. لە ئامارێکدا سەبارەت بە چالاکیی پێشمەرگەکانی (حسک) لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان هاتووە کە لە (١ی تەمووزی ١٩٨٢ تا ٣٠ی ئەیلوولی ١٩٨٢)، (١٠٨) چالاکی جۆراوجۆریان ئەنجام داوە، لەو ئاکامەشدا زیانێکی زۆری مرۆیی و ماددیان لە حکومەتی عێراق داوە، کە ئەویش کوژرانی (١٥٤) سەرباز و جاش، (٧٨) بریندار، (٢٩) دیل بووە، زیانەکانی پێشمەرگە شەهیدبوونی (١٠) پێشمەرگە و برینداربوونی (١٦)ی دیکە بووە[٤]. هەروەها لە (ئاداری ١٩٨٣ تا ئەیلوولی ١٩٨٣) پێشمەرگەکانی (حسک)، (٢٧) چالاکی جۆراوجۆریان ئەنجام داوە، بە تایبەت لە ناوچەکانی سەیدسادق، گردەنازێ، گۆمەلار، لامەرکەزی، سیروان، گردی چەقڵاوە و هەڵەبجە، زیانێکی زۆریان لە بنکە و بارەگاکانی سوپا و جاشەکانی سەر بە حکومەت دابوو[٥].

لە ساڵی (١٩٨٣)دا، چەندین ڕووبەڕووبوونەوەی چەکداری لە نێوان (حسک) و سوپای عێراق ڕووی داوە، دیارترین چالاکییان شەڕی کانی بەردینە و قەڵبەزە لە (٢١ی نیسانی ١٩٨٣)[٦]، دوای ئەوەی هەر دوو لیوای (٩٠) و (٩٩) نزیکەی پێنج هەزار جاش لە شەڕی ئێران گەڕابوونەوە، هێرشیان کردە سەر پێشمەرگەکانی (حسک)، بەڵام هێرشەکە لە لایەن

(١) ڕێباز، س.پ، ل٢١٤.

(٢) هـ.س، ل٢١٤.

(٣) نامەی ئەلیکترۆنی مام غەفوور، سلێمانی،٢٠٢٢/٩/٢٠.

(٤) ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(١٠)، ساڵی دووەم، ئەیلولی ١٩٨٢، ل٣.

(٥) نوری حەمە عەلی، مێژووی تێکۆشانی پێشمەرگەیەک، چ٢، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠١٦، ل٩٨.

(٦) نوری حەمە عەلی، هـ.س، ل٩٣.

پێشـمەرگەکانی (حسـک) تێکشـکێنراوە، زیانێکـی زۆریـان لـە سـوپای عێـراق دا، کـە کوژرانـی (١٣٠) سـەرباز و (٦) جـاش، هەروەهـا بـە دیـل گیرانـی (٢٢) سـەرباز و (٢) جـاش بـوو. زیانەکانـی پێشـمەرگە لـەو شـەڕەدا (٥)شـەهید و (١٦) برینـدار بـوو[١].

دوای شـەڕی (قرناقـە و پشـت ئاشـان)[٢]، کاریگـەری کـردە سـەر چالاکییەکانـی (حسـک) لـە ناوچـە جیـا جیاکانـی باشـووری کوردسـتان، چونکـە پێشـمەرگەکانی (حسـک) و بـەرەی جـوود بـەرەو ناوچەکانـی قەندیـل و بارزان پاشەکشـەیان کـرد[٣]، بەڵام پێشـمەرگەکانی هەرێمی یەکـی شـارەزووری (حسـک)، لـە ناوچەکـە بوونیـان هەبـووە و چەندیـن چالاکیـان ئەنجـام داوە[٤]، بـەردەوام زیانیـان لـە سـوپای عێـراق داوە، بـۆ نموونـە لـە شـەڕی گونـدی شـیرەمەڕ لـە (٧ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٣)، سـوپای عێـراق بـە پشـتیوانیی هەلیکۆپتـەر و تۆپخانـە بۆردومانـی گونـدی شـیرەمەڕی کـردووە، کـە دەسـتەیەک پێشـمەرگەی (حسـک) و (پاسـۆک) لەنـاو گوندەکـە بـوون، شـەڕەکە لـە کاتژمێـر (٨)ی بەیانـی دەسـتی پێکـردووە و تـا (٦)ی ئێـوارە بـەردەوام بـووە، دوای بەرگرییەکـی زۆر لـە لایـەن پێشـمەرگەوە، هێرشـەکە تێکشـکێنراوە و سـوپا زیانێکـی زۆری بەرکەوتـووە، بۆیە کشـاوەتەوە. سـەرەڕای شـەهیدبوونی (٦) پێشـمەرگە و بەرکەوتنـی زیانێکـی زۆر بـە گوندەکە شـەڕەکە لـە بەرژەوەندیی پێشـمەرگە کۆتایی هاتـووە[٥]

حکومەتی عێراق هەوڵی داوە هێزەکانی (حسـک) لە ناوچەی شـارەزوور لاواز بکات، چونکە بوونـی هێـزی پێشـمەرگە لـەو ناوچانە مەترسـی بوو بـۆ حکومـەت، زۆرجـار کاروانی ئۆتۆمبێلی سـەربازیی لە ناوچەکە دەکەوتە بۆسـەی پێشـمەرگەکانی (حسک)[٦]. پێشـمەرگەکانی (حسک)

(١) محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری....، ب٢، ل١٠٣-١٠٦.

(٢) شـەڕی قرناقـە و پشـت ئاشـان: لـە (١ی ئایـاری ١٩٨٣)، هێزەکانـی (ی.ن.ك) لـە ژێـر دروشـمی (تۆڵـە بەسـەبرە بـەڵام بەزەبـرە) هێرشـی کـردە سـەر بارەگاکانـی (حشـع) و (حسـك) و (پاسـۆك) لـە قرناقـە و پشـت ئاشـان لـە نێـوان قـەڵادزێ و چیـای قەندیـل، لـە ئەنجامـدا هێزەکانـی (حشـع) و (حسـك) و (پاسۆك) دووچاری شکسـتێکی گـەورە بوونـەوە، (٦٤) کـەس لـە (حشـع) و (١٣) کـەس لـە (حسـك)، چەنـد کەسـێك لـە (پاسـۆك) دەیـان کەسـیش لـە (ی.ن.ك) کـوژران. دلاوەر محەمـەد سـدیق، س.پ، ل١٥٧.

(٣) حاتـەم عـوسمان گۆمەتاڵـی، بیرەوەرییـەکانی ژیـانی پێشـمەرگایەتیم، دەسـتنووس (لای دکتـۆر بورهـان حاتـەم گۆمەتاڵـی پارێـزراوە)، ل٤٣.

(٤) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٥) محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری....، ب٢، ل١٥٩-١٦٠.

(٦) هــ.س، ل٢٣٤.

بەردەوام گورزیان لە هێزەکانی حکومەت دەوەشاند، زۆرجار هێرشیان دەکردە سەر بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراق. یەکێک لەو هێرشانەش لە (٥-٧ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٤) بوو، کە دەستەیەک لە پێشمەرگەی سەر بە هەرێمی چواری (حسک)، هێرشیان کردە سەر بنکەیەکی سەربازیی لەسەر ڕێگای سورداش- دۆکان، زیانێکی گەورەی مرۆیی و ماددیان لە بنکەکە دا. هەروەها لە (١١-١٢ تشرینی یەکەمی ١٩٨٤)، پێشمەرگەکانی (حسک) هێرشیان کردە سەر بنکەی سەربازییی کانی سارد و زیانێکی زۆریان لە بنکەکە دا، لە ئەنجامدا (٢) سەرباز کوژرا و (١)ی دیکە بریندار بوو، پێشمەرگە لەم دوو چالاکییەدا بێ زیان بوون[١].

جێگای سەرنجە حکومەتی عێراق لە زۆرینەی هێرشەکانی بۆ سەر پێشمەرگە، بەچاو ساغیی جاش ئەنجام دەدرا، لەم کارەیدا زیاتر مەبەستی بوو ڕق و کینە بخاتە نێوان بنەماڵەی پێشمەرگە و جاشەکان، بەوەش کۆمەڵگای کوردی بکات بە دوو بەشەوە[٢]. لەو سۆنگەیەوە لە (٨ی شوباتی ١٩٨٥) سوپای عێراق و فەوجی سووک (جاش) هێرشێکی کردە سەر گوندی ناو گردان، شەڕەکە لە کاتژمێر (٢)ی دوای نیوەڕۆ تا ئێوارە بەردەوام بوو، دوای ئەوەی سوپا نەیتوانی ئامانجەکەی بپێکێت، پاشەکشەی کرد و (١٢) جاش کوژران و (٢٥) جاشیش بریندار بوون، لە هێزەکانی پێشمەرگە (٩) بریندار هەبوو[٣]. ئاشتبوونەوەی گشتی و گەڕانەوەی پێشمەرگەکانی (حسک)، بۆ ناوچەکانی سلێمانی و هەولێر، کاریگەری هەبوو لەسەر زیادبوونی چالاکییەکان لە ڕووی چۆنیەتی و چەندییەتییەوە، بۆ نموونە لە (١٩-٢٠ی ئەیلوولی ١٩٨٦) پێشمەرگەکانی لقی سلێمانی هێرشیان کردە سەر ناحیەی قادرکەرەم، لە سەرەتای هێرشەکە دەستیان بەسەر بارەگای فەوجی (٧٨٥٢)دا گرت و دواتر هەڵیان کوتایە سەر بارەگایەکی حزبی بەعس و ڕەبیەکانی دەوروبەری، لەو هێرشەدا (٣٦) سەرباز و جاش کوژران، لە هێزەکانی پێشمەرگەش (٢) شەهید هەبوو[٤]. لە (٢٢ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٦)، سوپای عێراق لە سێ قۆڵەوە هێرشێکی فراوانی کردە سەر کەندێناوە و بناری قەرەچوغ، پێشمەرگەکانی هەرێمی حەوتی قەرەچوغ و هێزی دێدەوان ڕووبەڕوویان بوونەوە و توانیان بەر بەو هێرشە بگرن، زیانێکی زۆر لە سوپا بدەن، کە بووە هۆی

(١) دوو چالاکی قارەمانانە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٢٧)، تشرینی دووەمی ١٩٨٤، ل٥.

(٢) میدڵ ئیست ووچ، س.پ، ل٨٩.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣١).

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٠).

کوژرانی (٧٠) سەرباز و خستنەخوارەوەی هەلیکۆپتەرێک[١].

پێشمەرگەکانی (حسک) لە ساڵی (١٩٨٧)دا توانای چەکدارییان زیاتر هەڵکشابوو بۆ لێدانی بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراق، هەربۆیە لە (١٤ی کانوونی دووەمی ١٩٨٧) پێشمەرگەکانی هەرێمی حەوتی قەرەداخ و هەرێمی پێنجی شارەزوور بۆسەیەکیان لەسەر ڕێگای هەڵەبجە-سەید سادق دانایەوە، لە ئاکامدا کاروانێکی ئۆتۆمبێلی سوپای عێراق کەوتە ناو بۆسەکەوە، لە ئەنجامدا (٣٠) سەرباز کوژران و (٧)ی دیکەش بە دیل گیران[٢]. لە لایەکی دیکەوە، لە (٢٠-٢١ی حوزەیرانی ١٩٨٧) هێزێکی هاوبەشی سەر بە هەرێمەکانی سلێمانیی (حسک) لە سێ قۆڵەوە هێرشیان کردە سەر فەوجێکی (مغاویر)ی سەر بە فیرقەی (٢٧) لە گوندی بەرکەورگان و شقوبە لە قەزای پێنجوێن، هێزەکانی پێشمەرگە دەستیان بەسەر فەوجەکەدا گرت، زیانێکی زۆریان لە سوپادا، کە بووە هۆی کوژرانی (٧٠) سەرباز و بە دیل گرتنی (١٢)ی دیکە[٣]. لە (١٢ی تەمووزی ١٩٨٧) دەستەیەک لە پێشمەرگەکانی هەرێمی نۆی (حسک)، هێرشێکی لەناکاویان کردە سەر بنکەیەکی سوپای عێراق لەسەر ڕێگای گشتیی گومتان حافیز لە قەزای ڕەواندز لەو هێرشە لەناکاوەدا سەرباز و جاشەکان نەیانتوانی دەست بکەنەوە، هەربۆیە زیانێکی زۆریان بەر کەوت[٤]. هەروەها لە (٧ی ئابی ١٩٨٧) پێشمەرگەکانی هەرێمی (١، ٢، ٣)، هێرشیان کردە سەر بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراق لە شاخی سورێن، لە ماوەی چەند کاتژمێرێکدا چەندین ناوچەیان دەست بەسەرداگرت و زیانێکی زۆریان لە سوپا دا، کە نزیکەی (٢٠) سەرباز کوژران[٥]. لە لایەکی دیکەوە لە (٢٠ی ئەیلوولی ١٩٨٧)، پێشمەرگەکانی هەرێمی (١٥)ی (حسک) بۆسەیەکیان لەسەر ڕێگای تەقتەق- کەرکووک نایەوە، بووە هۆی کوژرانی (٤) سەرباز[٦]. لە (١٥ی تشرینی دووەمی ١٩٨٧) هێزێکی لقی سلێمانیی حسک، بە هاوبەشی پاسداری

---

(١) حسك، دەزگای ڕاگەیاندنی ناوەندی، بەلاغی عەسکەری، ژ(٨٤)، تشرینی یەکەمی ١٩٨٤.

(٢) الحزب الاشتراكي الكردستاني- العراق، الاعلام المركزي، بلاغ عسكري ع(٨٧)، شباط ١٩٨٧.

(٣) حسك، دەزگای ڕاگەیاندنی ناوەندی، بەلاغی عەسکەری ژ(٩٢)، تەمووزی ١٩٨٧.

(٤) هەرێمی نۆی شەهید ئەحمەد فەقێ ڕەش، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٤٨)، ساڵی حەوتەم، ئابی ١٩٨٧، ل٦.

(٥) پێشمەرگەکانی لقی سلێمانی چەندین ڕەبییەی دوژمن دەگرن، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٤٨)، ساڵی حەوتەم، ئابی ١٩٨٧، ل١و٧.

(٦) چالاکییەکانی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٠)، تشرینی یەکەم، ١٩٨٧، ل٦.

ئێرانـی، بۆردومانـی سـەربازگەی دەربەندیخانیـان کـرد، زیانێکـی زۆری مرۆیـی و ماددیـان لـە سـەربازگەکە دا[١]

لـە سـاڵی (١٩٨٨) حکومەتـی عێـراق هێرشـەکانی بـۆ سـەر پێشـمەرگە چـڕ کـردەوە، بـەڵام پێشـمەرگەکانی (حسـک) بـەردەوام بـوون لـە چالاکییـەکان، بـۆ نموونـە لـە (کانوونـی دووەم و شـوباتی ١٩٨٨) چەندیـن چالاکیـان لـە ناوچـە جیاجیاکانـی باشـووری کوردسـتان ئەنجـام داوە و زیانێکـی زۆریـان لـە هێـزە ئەمنییەکانـی حکومـەت داوە[٢]. لـە (٥ی کانوونـی دووەمـی ١٩٨٨) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی هاوبەشـی لقـی سـلێمانی و کۆمیتـەی چەمچەمـاڵ کۆنترۆڵـی ڕێـگای چەمچەمـاڵ- قەرەهەنجیریـان کـرد، زیـاد لـە (٢٠٠) ئۆتۆمبێلیـان ڕاگرتبـوو، پشـکنینیان بـۆ دۆزینـەوەی کەسـانی سـەر بـە حکومـەت کـردووە، بـەڵام دواتـر لـە لایـەن سـوپاوە هێـرش کراوەتـە سـەریان، دوای چەنـد کاتژمێرێـک ڕووبەڕووبوونـەوە، هێرشـەکە لـە لایـەن هێزەکانـی پێشـمەرگە تێکشـکێنرا و بـووە هـۆی کوژرانـی (٤٠) ئەفسـەر و سـەرباز[٣]. لـە (٨ی ئابـی ١٩٨٨) هێزێکـی تایبـەت (قوة خاصة) هێرشـیان کردە سـەر شـاخی سـورێن، پێشـمەرگەکانی (حسـک) توانیان هێرشـەکە تێک بشـکێنن و بـووە هۆی کوژرانی (٥) سـەرباز و برینداربوونـی ژمارەیەکی دیکـە[٤]

دەتوانیـن بڵێیـن شـەڕەکانی پێشـمەرگە لـە مـاوەی جەنگـی عێـراق- ئێـران گۆڕانێکـی گـەورەی بـە خۆییـەوە بینیـوە، چەندیـن شـەڕی بەرەیـی و گەورەیـان ئەنجـام داوە، دەسـتیان بەسـەر چەندیـن ناوچـەدا گرتـووە، بـە ناوچـەی (ئازادکـراو) نـاسراون، بـۆ ماوەیەکـی زۆر لـە ژێـر دەسـەڵاتی هێزەکانـی پێشـمەرگەدا بوونـە، حکومەتـی عێـراق هەمیشـە لـە هەوڵـی گرتنـەوەی ئـەو ناوچانـەدا بـووە، بـەڵام لـە زۆربـەی هێرشـەکانی شکسـتی خـواردووە، بۆیـە دوای وەسـتانی شـەڕی عێـراق- ئێـران هێزەکانـی بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی پێشـمەرگە تەرخـان کـردووە، هێرشـەکان بـۆ سـەر بنکـە و بارەگاکانـی حزبـە کوردییـەکان دەسـت پێکـرد ووە. لـە

(١) محمـد حاجـی محمـود، ڕۆژ ژمێری پێشـمەرگەیەک بـاسی ڕووداوەکانی (٢٠) سـاڵی خەباتی شـۆڕشی نوێی گەلەکەمـان دەکات، ١٩٧٩-١٩٩٦، ب٣، چاپخانـەی تیشـک، سـلێمانی، ٢٠٠١، ل٦٧-٧٠؛ گۆڤاری سـورێن، ژ(٣١-٣٢-٣٣)، سـاڵی (٤)، ئـاب و ئەیلـول و تشرینی یەکەمـی ١٩٨٧، ل٣.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٢).

(٣) چالاکییەکانی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥١-٥٢)، شوباتی ١٩٨٨، ل١٩.

(٤) چالاکییەکانی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٥)، ساڵی هەشتەم، ئابی ١٩٨٨، ل٥.

لایەکی دیکەوە حکومەتی عێراق لە هێرشەکانیدا چەکی کیمیایی بەکارهێناوە، هەرچەندە هێزەکانی پێشمەرگە بۆ ماوەیەک توانییان بەرگری بکەن و خۆیان ڕابگرن، بەڵام دواتر لە ژێر گوشاردا بڕیاری کشانەوەیان بۆ ئەو دیو سنوورەکانی ئێران دا

بەشی سێیەم

پلان و ستراتیژی سیاسی و سەربازیی حکومەتی عێراق بەرامبەر خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان

(١٩٨٨-١٩٧٦)

تەوەری یەکەم
ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان و گەمارۆدانی هێزەکان

دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی(١٩٧٥) دەرفەتێکی لەبار ڕەخسا بۆ حکومەتی عێراق بۆ جێبەجێکردنی پلانە ستراتیژییەکانی، بۆ ئەم مەبەستە کەوتە جێبەجێکردنی نەخشە و پلانەکانی[١]، سەددام حوسێن جێگری سەرۆک کۆماری عێراق لە ساڵی (١٩٧٥) ڕایگەیاند:«نیازی ڕاگواستنی کوردەکانی سەر سنووری ئێران و تورکیای هەیە»[٢]. سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی هۆکارێک بوو بۆ ئەوەی حکومەت پەلە بکات لە ڕاگواستنی ناوچە سنوورییەکان، لەبەرئەوەی ئەو ناوچانە لەبارن بۆ شەڕی پارتیزانی، هەربۆیە حکومەت ناچار دەبوو ڕێژەیەکی زۆر لە سوپاکەی تەرخان بکات بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە، بۆیە لە دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) بە قووڵایی (٣٠)کم گوندە سنوورییەکانی ئێران، تورکیا و سووریا چۆڵکردن[٣]

پاش سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی لە ساڵی (١٩٧٦)، حکومەتی عێراق بە بیانووی هاوکاریکردنی پێشمەرگە، لە ساڵی (١٩٧٧) گوندە سنوورییەکانی وێران کرد[٤]. ئەمەش وەک کاردانەوەیەک لە بەرانبەر زیادبوونی چالاکیی پێشمەرگە و حکومەت مەبەستی بوو دانیشتووانی ئەو گوندانە ناچار بکات دەست لە هاوکاریی پێشمەرگە هەڵگرن و

(١) چیا، ڕاگواستنی ناوچە سنوورییەکانی کوردستان، گۆڤاری سیاسەتی دەولی، ژ(٢)، ساڵی (٢)، ١٩٩٣، ل١٨.
(٢) فەرید ئەسەسەرد، کوردستان و مەسەلەی ئەمنی قەومی، بڵاوکراوەی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، ١٩٩٨، ل١١٤.
(٣) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.
(٤) ئەمین قادر مینە، س.پ، ل١٩٣و١٩٥.

هێـزی پێشـمەرگە بـۆ پشـتیوانی بمێنێتـەوە[١]. لـە لایەکـی دیکـەوە لـە ناوبـردنی سـەرچاوەی خۆراکـی و پێداویسـتییەکانی پێشـمەرگە، بـە تایبـەت لـە ناوچـە شـاخاوییەکان باشترین شـوێنی بەگژداچوونـەوەی هێزەکانـی حکومـەت بـوو، بـە لێکدانـەوەی حکومـەت تێکدانـی گونـدەکان و ڕاگواسـتنی دانیشـتووانەکەی خەباتـی چەکداریـی کـورد لاواز دەبێـت، لـە لایەکـی دیکـەوە ڕاگواسـتنی دانیشـتووانی گونـدە سـنوورییەکان و کۆکردنەوەیـان لـە ئـۆردوگا زۆرەملێـکان[٢]، بـۆ ئـەوەی لەژێـر سـایەی پێشـمەرگە دووریـان بخاتـەوە، بـۆ ئـەم مەبەسـتە ئـۆردوگاکان لـە نزیـک شـارەکان بنیـات دەنـران، بـۆ ئـەوەی پێشـمەرگە نەتوانێـت ڕێکخسـتنیان لەنـاو دروسـت بـکات و چالاکیـی تێیانـدا ئەنجـام بـدات، هەروەهـا دەوری ئـۆردوگاکان بـە ڕەبیـە تەنرابـوو[٣]، بـۆ چاودێریکـردنی دانیشـتووانی نـاو ئـۆردوگاکان، پەروەردەکردنیـان لەسـەر ئایدیۆلۆژیـای بەعـس، هەروەهـا گۆڕینـی شـێوازی ژیانـی کۆمەڵـگای کوردی، بـۆ نموونە گواسـتنەوەی چیانیشـنەکان بۆ بیابانەکانـی عێـراق کـە ئاووهـەوا و تۆپۆگرافیـای جیـاوازە، هەروەهـا تێکدانی ژێرخانـی ئابووریی کوردسـتان[٤]، چونکـە خەڵکـی گوندەکان ئاشـنانەبوون بە کولتووری شارنشـینی، بە گواسـتنەوەی زۆرەملێی خەڵکی گوندنشـین، شـێوازێکی ژیانیان بەسـەردا دەسـەپێنرا، کە لەگەڵی ڕانەهاتبوون، بۆیـە کاریگـەری خراپـی لەسـەر دەروون و هەڵسـوکەوتیان هەبـووە[٥].

لـە سـاڵانی (١٩٧٧-١٩٧٨)دا حکومەتـی عێـراق بەپێـی خاڵەکانـی ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر پشـتێنەی ئاسایشـی بـە درێژایـی سـنووری لەگـەڵ ئێـران، تورکیـا و سـووریا دروسـتکردووە، ئـەم پشـتێنەیە سـەرەتا (٥) کـم بـوو، دواتـر بـوو بـە (١٠) کـم، دواجـار بـووە بـە (٣٠) کـم[٦]. لـە ناحیـەی سـیروان قـەزای هەڵەبجـە درێـژ دەبێتـەوە تـا دەگاتـە زاخـۆ، ئـەو گوندانـەی کـە ڕاگـوازراون بریتـی بـوون لـە: هەڵەبجـە، پێنجوێـن، شـارباژێڕ و پشـدەر لـە پارێـزگای سـلێمانی، قەزاکانـی چۆمـان و زێبـار، لـە پارێـزگای هەولێـر، قەزاکانـی ئامێـدی و زاخـۆ لـە پارێـزگای

(١) کاولکردنی کوردستان لە ستراتیجی بەعسدا، گۆڤاری کۆمەڵە، ژ(٨)، ئەیلولی ١٩٨٥، ل٣.

(٢) ئەمین قادر مینە، س.پ، ل١٨٥

(٣) چیا، س.پ، ل١١؛ مستەفا چاوڕەش، س.پ، ل١٥٠.

(٤) مراد حەکیم محەمەد، س.پ، ل١١١-١١٢.

(٥) شری لەیزەر، س.پ، ل١٥٦-١٥٧.

(٦) میدڵ ئیست ووچ، س.پ، ل٨٢-٨٣.

دهـۆک[١]، ئـەم ناوچـە ڕاگوێزراوانـەی سـەر سـنوور بـە درێژایـی سـەدان کیلۆمەتـر بـوون بـە ناوچەیەکـی قەدەغەکـراو، هەرکـەس لـەم ناوچانـە دەسـتگیر کرابـا، ئەگـەر خوێندەواربوایـە لـە سـێدارە دەدرا، ئەگـەر نەخوێندەواربوایـە بەزیندانـی هەتـا هەتایـی سـزا دەدرا[٢]، لـە ئاکامـدا حکومەتـی عێـراق لـە سـەرەتای (ئابـی ١٩٧٨) هێرشـێکی کـردە سـەر گونـدە سـنوورییەکان، زۆرینـەی گونـدەکان سـووتێنران و تەقێندرانـەوە[٣]، هەروەهـا لـە ڕێگـەی موختارەکانـەوە دانیشـتووانی گونـدەکان ئـاگادار کرانـەوە کـە هاتووچـۆی گونـدە چۆڵکـراوەکان، بـە مەبەسـتی کشـتوکاڵ و ئاژەڵـداری، بـە هەمـوو شـێوەیەک قەدەغەیـە، گوندنشـینەکان لـە سـەرەتای سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکـداری سـەرچاوەیەکی سـەرەکی دابینکردنـی پێداویسـتییەکانی پێشـمەرگە بوون، حکومـەت ویسـتی ئـەو سـەرچاوەیە لەناوبەرێـت[٤]. بـۆ ئـەم مەبەسـتە لـە (١٢ی کانـوونی یەکەمـی ١٩٧٨) بروسـکەیەکی نهێنـی لـە لێژنـەی کاروبـاری باکـوور ئاراسـتەی وەزارەتـەکانی بەرگـری و ناوخـۆ کـراوە لـە کۆمەڵێـک ڕێنمایـی و (١٨) بڕگـە پێکهاتـووە، بـە مەبەسـتی ڕاگواسـتنی گونـدە سـنوورییەکان و دروسـت کـردنی "گونـدی هاوچـەرخ" ئـۆردوگا زۆرەملێـکان[٥]، لـەو سـۆنگەیەوە ژمـارەی ئـەو گوندانـەی بـەر قۆناغی یەکەمـی ڕاگـواستن کەوتن نزیکـەی (٥٠٠) گونـد بـوون، زۆربەیـان دەکەوتنـە پارێـزگای سـلێمانی. تەنیـا لـە دوو مانگـی هاوینـی (١٩٧٨)، (٢٨) هـەزار خێـزان، نزیکـەی (٢٠٠) هـەزار کـەس لـە ناوچـە سـنوورییەکان ڕاگـوازراون نیشـتەجێکردنیان لـە ئـۆردوگا زۆرەملێـکان[٦]. لـە مـاوەی ساڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩)، لـە ناوچـە جیاجیاکانـی باشـووری کوردسـتان، ئـەو کەسـانەی کـە ڕاگـوازراون نزیکـەی (٧٠٠) سـەد

(١) ئەمیـن قـادر مینـە، س.پ، ل١٨٦؛ دارا عەتـار، خەبـاتی کـورد لـە پێنـاو ناسـنامەکەیدا، چاپخانـەی هەڤاڵی هونـەری، ب.ش، ٢٠٢٠، ل٢١.

(٢) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی حکومەتی...، ب١، ل٧٧.

(٣) م.س، ی.ن.ك، بەیاننامـەی یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان، ئەی جەمـاوەری گەلی کوردسـتان، ١٩٧٨/٣/١٩؛ پشـکۆ نەجمەدین، س.پ، ب١، ل٨٢.

(٤) عومـەر هەمـزە سـاڵح، س.پ، ل١٨١؛ فایـەق محەمـەد گوڵپـی، کـە لێـرەوە سـەیری ژیانـی خـۆم دەکـەم، ١٩٦١-١٩٨٩، ب١، چاپخانـەی تـاران، ب.ش، ٢٠١٨، ل١١٢.

(٥) عومەر هەمزە ساڵح، س.پ، ل١٦٦.

(٦) ئـەو ئۆردوگایانـە لـە نزیـك شـارەکان بـە نـاوی گونـدی هاوچـەرخ بنیـات دەنـران، ئـەو خەڵکانـەی کـە ڕادەگـوازران لـەم ئۆردوگایانـە نیشـتەجێ دەکـران. میـدڵ ئێسـت ووچ، س.پ، ل٨٣-٨٤.

هـەزار کـەس دەبـوون، سـەرەڕای ئـەوەی (١٢٢٢) گونـد تێکـدران[١]

پرۆسـەی تێکدانـی گونـدەکان بـە شـێوەیەکی پلان بـۆ داڕێـژراو کاری لەسـەر کـراوە، لـە (١٩٧٩) بـۆ بەڕێوەبردنـی پرۆسـەی ڕاگواسـتنی بـە کۆمـەڵ، دەزگایـەك پێکهـێنرا بـە نـاوی لێژنەی لێکۆڵینـەوەی تایبـەت (هيئـة التحقيـق الخاصـة) کە لـە چـوار ئەندام پێـک هاتبوو، بریتـی بوون لـە نوێنـەری حزبـی بەعـس و هەریـەک لـە بەڕێوەبەرایەتـی دەزگای ئاسـایش و هەواڵگریـی سـەربازیی و دەزگای هەواڵگریـی دەرەوە. ئـەو لێژنەیە بەرپرسـیار بووە لە جموجۆڵی پێشـمەرگە دەسـەڵاتێکی ڕەهـای هەبـووە بـێ گەڕانـەوە بـۆ بەغـدا[٢]. ئـەم جـۆرە ئاراسـتەیەی حکومەتـی عێـراق بـە ئاشـکرا خەسـڵەتی دژە کـوردی پێـوە دیـار بوو، لـە لایەن حزبی بەعـس شـاراوە نەبوو، بۆیـە ڕێگـر بـوون لـە هـەر چالاکیـی و جووڵانەوەیـەک، کـە لەگـەڵ ویسـت و ئارەزووەکانـی حکومـەت نەگونجایـە[٣]. دوای هاتنـە سـەر دەسـەڵاتی سـەددام حوسـێن لـە سـاڵی (١٩٧٩)، پڕۆسـەی ڕاگـواستن و تێکـدانی گونـدەکان بە شـێوەیەکی چڕتر کاری لەسـەر کراوە، هـەزاران کەس لـە کـوردە فەیلییەکانـی بـۆ ئێـران ڕاگـوازران، گەنجـە ڕاگـوازراوەکان زۆرینەیان شـوێن بزرکـران[٤]

حکومەتـی عێـراق لەسـەر سیاسـەتی ڕاگـواستن و بـە عەرەبکـردن بـەردەوام بـوو، لـە ژێـر هەلومەرجـی جەنگـی عێراق_ئێـران، دەیتوانـی بـاشتر بەردەوامـی بـەم سیاسـەتەی بـدات، لـە سـەرەتای دەسـت پێکردنـی جەنگـەوە دەسـتی کـرد بـە پـرۆژەی نیشـتەجێکردنی دانیشـتووانی عـەرەب لـە ناوچـە کوردنشـینەکان، بـە مەبەسـتی گۆڕینـی مۆرکـی ناوچـە کوردییـەکان. لـە هەوڵێکـی حکومەتـدا، (٢٠) هـەزار خێزانـی عـەرەب لـە کەرکووک نیشـتەجێ کران. لـە پارێزگای دهـۆک ناوچەکانـی باشـووری ڕۆژئـاوای پارێزگاکـە بـەر هەڵمەتـی ڕاگـواستن و بەعەرەبکـردن کـەوت، عەرەبێکـی زۆر تێیـدا نیشـتەجێکران، لـە ناحیەی قـەراج کـوردەکان بەرەو شـاری هەولێر ڕاگوێـزران، عەرەبـی تێدا نیشـتەجێ کـرا[٥]. بەپێی بڕیارێکی ئەنجوومەنی سـەرکردایەتیی شـۆڕش

(١) نجـم الديـن فقـي عبداللـه، الجريمـة المنسـية حـول الانفـال وجرائـم الابـادة الجماعيـة في كردسـتان، منشـورات اكاديميـة التوعيـة وتأهيل الكـوادر، السـليمانية، ٢٠٢١، ص٨؛ مـراد حەكيم محەمـەد، س.پ، ل١٣٣.

(٢) میدڵ ئیست ووچ، س.پ، ل٨٣.

(٣) دلێر ئەحمەد حەمەد، س.پ، ل٢٩.

(٤) الاتحـاد الوطنـي كردسـتاني، مـن اجـل ايقـاف حملـة التشريـد الجماعيـة واعـادة المشرديـن الى مناطقهـم، (١٩٨٠/٤/٢١)؛ خليـل اسماعيـل محمـد، مـؤشرات...، ص٢٠.

(٥) السـلطة تنفـذ عمليـات تعريـب وتبعيـث وتهجير جديـدة في كردسـتان، جريدة اخبـار كردسـتان، ع(٣٥)، ١٩٨١/١٠/٢٦، ص٤.

لە (٢ی تشرینی دووەمی ١٩٨١)، بڕیار بوو شارێکی گەورەی وەکو سلێمانی بەر شاڵاوی ڕاگواستن و بە عەرەبکردن بکەوێت و خەڵکەکەی بۆ ناوچە عەرەبنشینەکان بگوازرێنەوە، بەڵام بە هۆی ئەو پێشهاتانەی جەنگی عێراق- ئێران، کە لە (١٩٨٢) تووشی بووبوو ئەو پیلانەی دواخستبوو[١]. دەتوانین بڵێین ئەو ناوچانەی بە هۆی جەنگی عێراق- ئێران بەر ڕاگوستن کەوتن، ناوچە سنوورییەکان بوون، بۆ نموونە لە پارێزگای سلێمانی: ناوچەکانی (پێنجوێن، بیارە و سیوەیل، باسنێ، ناڵپارێز) بەر ئەو ڕاگواستنە کەوتن، کە (٦٦) گوند بوون، لە پارێزگای هەولێریش (قەزای چۆمان) بەر ڕاگواستن کەوت، کە (٣٥) گوند بوون. لە ئاکامدا ژمارەی ئەو خێزانانەی بە هۆی جەنگی عێراق- ئێران ڕاگوازراون بریتی بوون لە (١٧٩٠٤)خێزان[٢] هێزەکانی پێشمەرگە لە ساڵی (١٩٨٢) تەکتیکی شەڕیان گۆڕی بۆ شەڕی ناو گوند، هەربۆیە حکومەتی عێراق لەو ساڵە بەدواوە هەر گوندێک شەڕی تێدا کرابێت، لەگەڵ زەوی تەختی کردووە. هەروەها ئەو گوندانەی حکومەت پێی نەگەیشتووە لە لایەن هێزی ئاسمانییەوە بۆردومان کراوە[٣]، بۆ ئەمەش بیانووی هەبوو، بریتی بوو لە زیادبوونی چالاکییەکانی پێشمەرگە و هاوکاری گوندنشینەکان بۆ پێشمەرگە[٤]. **بە هۆی** گواستنەوەی جەنگی عێراق_ئێران بۆ ناوچە سنوورییەکان و تۆپباران کردنی بەردەوامی ناوچەکانی باشووری کوردستان، دۆخێکی ناهەمواری خولقاند بوو، ژمارەیەکی زۆر لە دانیشتووانی ناوچە سنوورییەکان بە بیانووی جەنگەوە ڕاگوازراون[٥]. بۆ نموونە دانیشتووانی ناوچەی هەورامان و سیوەیل و ئۆردوگای ناڵپارێز پێنجوێن، کۆی (٦٦) گوند کە ژمارەی خێزانەکانیان (١٦١٢٥) خێزان بوو، بە هۆی پەلاماری ئێرانەوە ڕاگوازراون[٦]. لە پارێزگای هەولێریش قەزای چۆمان (٣٥) گوند کە ژمارەی خێزانەکانیان (١٧٧٩) خێزان بوون ڕاگوازراون[٧]. پێشڕەوەییەکانی ئێران لە ساڵی (١٩٨٣) و گرتنی

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل١٧٦.

(٢) ئەمین قادر مینە، س.پ، ل١٩٢-١٩٣.

(٣) عادل سدیق، کۆمەڵکوژی کورد لە جەنگی ئێران عێراقدا هەڵبجە بە نموونە، نامەی ماستەری بڵاو نەکراوە، زانکۆی سلێمانی، ٢٠١٤، ل٤١ -٤٢.

(٤) شۆڕش حاجی، س.پ، ل٦٨.

(٥) عومەر هەمزە ساڵح، س.پ، ل١٨٥.

(٦) محمد هەماوەندی، ڕاگواستنی کورد و زامدارکردنی دیموکراتیەت لە کوردستان، بڵاوکراوەی هەماوەند بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، کەرکووک، ٢٠٠٤، ل٢٣؛ ئەمین قادر مینە، س.پ، ل١٩٣.

(٧) ئەمین قادر مینە، هـ.س، ل١٩٣.

حاجی ئۆمەران، بیانووی دایە دەست حکومەتی عێراق لە (تەمووز و ئابی ١٩٨٣) نزیکەی (٨) هەزار بارزانی ڕابگوازێت بۆ خوارووی عێراق، چونکە حکومەت پێیوا بووە هێزەکانی (پ.د.ک) بەشداربوونە لە گرتنی حاجی ئۆمەران[١]. حکومەتی عێراق لە تۆڵەی چالاکییەکانی پێشمەرگە، لە (٣ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٣) هێرشە کردە سەر گوندی ئەحمەد ئاوا، سەر بە ناحیەی خورماڵ لە ئەنجامدا (٢٠٠) خێزانی ئەو گوندەی ناچار کرد گوندەکەیان بەجێ بهێڵن، بیانووی حکومەت بۆ ئەو کردەیە ئەوەبوو ئەو گوندە ببووە شوێنی حەوانەی هێزەکانی پێشمەرگە و دابین کردنی پێداویستی و خواردەمەنی، حکومەت مەبەستی بوو لە ڕێگەی ڕاگواستنی ئەو گوندە فشار بخاتە سەر هێزەکانی پێشمەرگە و لە ناوچەکە دووریان بخاتەوە[٢].

لە ساڵی (١٩٨٥)، حکومەت بە شێوەیەکی فراوانتر هەڵمەتی ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکانی دەست پێکردەوە[٣]. بە تایبەت ئەو گوندانەی لە ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگەدا بوون، هەروەها ئەو گوندانەی لەسەر ڕێگا سەرەکییەکانی نێوان شارەکان دا بوون و گونجاو بوون بۆ بۆسە نانەوە و شەڕی گوندەکان، هەربۆیە زۆربەی گوندەکانی سەر ڕێگا سەرەکییەکانی ڕانیە، دۆکان، سلێمانی، کۆیە و هەولێر تێکدران[٤]. لە نووسراوێکی لێژنەی ئەمنیی کۆیە لە (٨ی ئابی ١٩٨٥) ئاراستەی پارێزگاری هەولێر کراوە، تێیدا لیستی ناوی (٨٠) گوندی شارۆچکەی کۆیە هاتووە کە پێشمەرگەی تێدابووە، خواردەمەنی و پێداویستییەکانیان بۆ دابین کراوە[٥]، هەروەها لە (تشرینی یەکەمی ١٩٨٥) حکومەتی عێراق بە بیانووی هەبوونی پێشمەرگە گوندەکانی گۆمەشین، گۆپتەپە، چۆمان، دۆڵی بالیسان، سرێشمە، گرتک و...هتد ڕاگواست[٦]. بەڵام بە گشتی لە (سەرەتای ساڵی ١٩٨٥ تا حوزەیرانی ١٩٨٧)

---

(١) اللجنة العالمية للتضامن مع الشعب العراق، م: ارفعو اصوات التضامن مع الشعب العراقي، تشرين الاول ١٩٨٣؛ مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٣١٥.

(٢) معاونية امن حلبجة، الموضوع معلومات، ع(١٠٣٨٠)، ١٩٨٣/١٠/٣.

(٣) پ.د.گ.ک، بەیاننامەی کۆتایی هێنان بە کۆبونەوەی کۆمیتەی ناوەندی پارتی دیموکراتی گەلی کوردستان، ناوەڕاستی ئایاری ١٩٨٦.

(٤) ئەمین قادر مینە، س.پ، ل١٩٥.

(٥) بورهان حاتەم عوسمان، پرۆسەی ڕاگواستن و وێرانکردنی گوندەکانی شارۆچکەی کۆیە لە ساڵی ١٩٨٧ دا لێکۆڵینەوەیەکی بەڵگەنامەییە، گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، ژ(٤٨)، هەولێر، ٢٠٢١، ل١٦٩.

(٦) بیانووی سوتماك، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(١٠)، تشرینی یەکەمی ١٩٨٥، ل٥.

لـە سـنووری پارێزگاكانـی هەولێـر، سـلێمانی، دهـۆک، کەرکـووک و دیالـە زیاتـر لـە (٩٠٠) گونـد خاپوورکـراون و دانیشـتووانەکانی ڕاگـوازراون[١]

دوای کـرداری لێدانـی نەوتـی کەرکـووک لەلایـەن هێزەکانـی (ی.ن.ک) و سـوپای ئێـران لـە (١٩٨٦)، بیانـووی دایـە دەسـت حکومـەتی عێـراق درێـژە بـدات بـە تێکدانـی گونـدەکان و گواسـتنەوەی دانیشـتووانەکەی بـۆ ئـۆردوگا زۆرەملێـکان[٢]، ئامانجـی حکومـەت لـە نیشـتەجێکردنی دانیشـتووانی گونـدەکان لـە ئـۆردوگا زۆرەملێـکان بـۆ چاودێـری خەڵـك بـوو، هەروەهـا دوورخسـتنەوەیان لـە هێزەکانـی پێشـمەرگە، هەروەهـا چەکدارکردنـی بەشـێك لـەو خەڵكانـە لـە فەوجـە سـووکەکان (جـاش) بەکارهێنانیـان دژی پێشـمەرگە[٣]. لـە نووسراوێکـی نهێنیـی بـارەگای فەرماندەیـی هێزەکانـی (٤١) لـە (١١ی شـوباتی ١٩٨٦) کـە ئاراسـتە پارێـزگای هەولێـر کـراوە، تێیـدا داواکـراوە نـاوی ئـەو گوندانـە بنێـرن کـە لـە ژێـر دەسـەڵاتی هێـزی پێشـمەرگە بـوون بـۆ ئـەوەی پەلامـار بدرێـن و هێرش بکرێتـە سـەریان[٤]. بەم جـۆرە هـەر شـوێنێک بـۆ حکومـەت جێـی مەترسـی بووایـە لـە لایـەن دەزگا ئەمنییـەکان تێـک دەدران، هـەروەک لـە نووسراوێکـی (ی.ن.ک) لـە (ئـاداری ١٩٨٦) پێشکەشـی سـکرتێری نەتـەوە یەکگرتووەکانـی کـردووە هاتـووە: تەنیا لە مانگەکانـی (تەمووز و تشرینـی دووەمـی ١٩٨٦) زیاتر لـە (١٩٩) گونـد خاپوورکـراون، دانیشـتووانەکانیان بـۆ ئـۆردوگا زۆرەملێـکان ڕاگـوازراون [٥].

زیادبوونی چالاکیی پێشمەرگە و گۆڕینی ستراتیژیەتی شەڕ لە (١٩٨٧)، هەروەها گواستنەوەی

(١) عومەر هەمزە ساڵح، س.پ ل٩٠-٩١.

(٢) دیـدار لەگـەڵ فـازڵ ڕەئـووف، سـلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢. لـە سـاڵی (١٩٥٤) لـە گەڕەکـی کانێسـکان لـە سـلێمانی لـە دایکبـووە، لـە (١٩٦٨) بووەتـە ئەندامـی یەکێتـی قوتابیانـی کوردسـتان. لـە (١٩٧٣) بووەتـە پێشـمەرگە، دوای نسـکۆی شـۆڕش لە سـاڵی (١٩٧٥) پەیوەندی کردووە بە ڕێکخسـتنەکانی (س.ک/ پ.د.ک)، لـە (١٩٨١) بووەتـە پێشـمەرگە لـە لێژنـەی ناوچـەی چوارتـا، لـە نیـوەی یەکەمـی هەشـتاکان چەندیـن جـار لەگـەڵ مەفرەزەکانی (پ.د.ک) چووەتـە نێـو شـاری سـلێمانی بـۆ ئەنجام دانـی چالاکـی، لـە (١٩٨٢-١٩٨٨) بووەتـە ئەندامـی کارگێـڕی لێژنـەی ناوچـەی پێنجوێـن، دۆکان و سـلێمانی، دوای ڕاپەڕیـن چەندیـن پلـەی حیزبـی و حکومـی وەرگرتـووە. ئێسـتا لـە سـلێمانی نیشـتەجێیە

(٣) ئامانجەکانمـان بەسـەرەو ژێرکـردنی سـەددام و ڕژێمەکـەی دێنـەدی، گۆڤـاری سـەفین، ژ(٣٥)، نیسـانی ١٩٨٦، ل١؛ مەبەسـتە ڕەگـەز پەرسـتیەکانی ڕژێـم لـە سیاسـەتی سـوتماك، ڕۆژنامـەی ئـاڵای ئـازادی، ژ(١)، ئـاداری ١٩٨٦، ل٣.

(٤) بورهان حاتم عوسمان، س.پ، ل١٧٠.

(٥) مراد حەکیم محەمەد، س.پ، ل١٣٩.

شەڕ بۆ شارۆچکە و ناحیەکان حکومەتی عێراقی نیگەران کردبوو[١]. سەرۆکی عێراق بەهۆی شکستە جەنگییەکان بەرانبەر ئێران و هێزەکانی پێشمەرگە فشارێکی زۆری لەسەر بوو[٢]، مەترسی هەڵگەڕانەوە و لەدەستدانی دەسەڵاتەکەی کەوتبووە سەر، بۆیە لە پێناو پتەوکردنی دەسەڵاتی دەوڵەت بەسەر هەموو ناوچەکانی باکووری وڵات (باشووری کوردستان)، بە بڕیاری ژمارە (١٦٠) لە (٢٩ ئاداری١٩٨٧) عەلی حەسەن مەجیدی کرد بە سکرتێری مەکتەبی ڕێکخستنی باکووری حزبی بەعس، دەسەڵاتی ڕەهای پێدرا[٣]. بڕیار و ڕاسپاردەکانی ناوبراو دەبوو بە پەلە و بە وردی جێبەجێ بکرێت. دوای دەستبەکاربوونی ناوبراو تێکدانی گوندەکان و فشار خستنە سەر هێزەکانی پێشمەرگە، بە شێوەیەکی چڕ کاری لەسەر کرا، بۆ ئەو مەبەستە پڕۆسەکە بە دوو قۆناغ جێ بەجێ کرا، قۆناغی یەکەم لە (١٢ی نیسان تاکو ٢١ی ئایاری ١٩٨٧) بەردەوام بوو، قۆناغی دووەم لە (٢١ی ئایار تاکو ٢٠ی حوزەیرانی ١٩٨٧) بەردەوام بوو. هەروەها کۆمیتەیەک پێکهێنرا بۆ چاودێری و جێبەجێکردنی تێکدانی گوندەکان، عەلی حەسەن مەجید کە بە وردی چاودێری ئەو پرۆسەیەی کردووە ڕایگەیاندووە: «نابێت یەک خانوو بەپێوە بمێنێت»[٤]. بە گوێرەی پلانەکە دەبوو پرۆسەی ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان لە یەک کاتدا بن، ڕێگا بە گوندنشینەکان بدرێت خانووەکانیان چۆڵ بکەن، بۆ ئەوەی نەبێتە پەناگەیەک بۆ هێزەکانی پێشمەرگە، بە مەبەستی جێبەجێکردنی تێکدانی گوندەکان لە قۆناغی یەکەم سەرەتا لەو گوندانەوە دەستی پێکرد[٥]، کە لە شارەکان و ڕێگا سەرەکییەکانەوە نزیکن، لەبەرئەوەی حکومەت بە مەترسی لەسەر ئاسایشی شارەکانی هەژماردەکرد. هەروەها وێرانکردنی گوندەکانی نزیک شارەکان پێویستی بە ئۆپراسیۆنی سەربازیی گەورە نەبوو، چونکە ژمارەی پێشمەرگەی تیایدا کەمە، لە قۆناغی دووەم ئەو گوندانەی لە شارەکان دوورن بوونەتە پەناگەی پێشمەرگە لە ناوچە شاخاوییەکان، لە قۆناغی سێیەم ئەو گوندانەی دەکەوتنە ناوچە شاخاوییە سەختەکان، زۆرجار بە فڕۆکە بۆردومان دەکران[٦].

(١) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٢) چارلز تریپ، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی عێراق، و: محمد حوسێن ئەحمەد و عەبدولقادر کەلهور، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٠، ل٢٤٢.

(٣) شۆرش حاجی، س.پ، ل٢١٤-٢١٥؛ ملحق وثائق خاص، جريدة الشرارة، (دون الرقم)، كانون الثاني ١٩٨٨، ص٤.

(٤) میدڵ ئیست ووچ، س.پ، ل١٠٦-١٠٨.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٣).

(٦) یوست هێلتەرمان، کارێکی ژەهراوی ئەمەریکا و ئێران گازبارانی هەڵەبجە، و: محەمەد حەمە ساڵح تۆفیق، چاپخانەی سەردەم، چ٢، سلێمانی، ٢٠٢١، ل٢٨٦-٢٨٥.

لە درێژەی پلانی وێرانکردنی گوندەکان، سەر ژمێریی ئەو خێزانانە دەکرا کە ڕادەگوازران و لەگەڵ دیاریکردنی ئەو گوندانەی کە بەر هەڵمەتی تێکدان دەکەوتن. تەنانەت ئەو گوندانەش سەرژمێریی دەکران کە زۆرینەی دانیشتووانی جاش بوون و پەیوەندییان بە حکومەتەوە هەبوو، بۆیە حکومەت جیاوازی لە نێوان گوندەکان نەدەکرد[١]. لە (٢٨ی نیسانی ١٩٨٧) بەرەی جود نووسراوێکی ئاراستەی موعەمەر قەزافی (١٩٤٢-٢٠١١) سەرۆکی لیبیا کرد، تێیدا ئاماژەی بە سیاسەتی وێران کردن و ڕاگواستنی کورد لە پارێزگاکانی باشووری کوردستان کردبوو، لیستی ناوی گوندە وێران کراوەکانیش هاوپێچ کرابوو[٢]. بۆ تەواوکردنی پرۆسەی تێکدانی گوندەکان، لە (حوزەیرانی ١٩٨٧) حکومەتی عێراق دەستی کرد بە هێرشکردن بۆ سەر ئەو گوندانەی بەر هەڵمەتی تێکدان دەکەوتن، هەڵمەتەکە لەلایەن هێزی پێشمەرگەوە ڕووبەڕووی بەرگرییەکی سەخت بووەوە[٣]. بەشێک لە دانیشتوانی ئەو گوندانە گوزرابوونەوە بۆ ئۆردووگا زۆرەملێکان. بۆ ئەم مەبەستە عەلی حەسەن مەجید، نووسراوێکی نهێنیی (٣ی حوزەیرانی ١٩٨٧) ئاراستەی هێزە ئەمنییەکان کرد، بەڕوونی ناوچە قەدەغەکراوەکانی دەست نیشان کردووە، هەروەها لە بڕگەی پێنجەمی ئەو فەرمانەدا هاتووە: «هێزە چەکدارەکانی عێراق بە تەواوی دەست کراوەن لە کوشتنی هەر مرۆڤێک لەو ناوچانەی کە قەدەغەکراون»[٤]. بۆ ئەم مەبەستە سوپای عێراق و فەرماندەیی هێزەکانی فەوجی جاش و مەفرەزە تایبەتەکان و هێزی ئاسمانی کەوتنە پەلاماردانی گوندە دیاریکراوەکان، لە ئەنجام دا سەدان گوند لە سنووری پارێزگاکانی هەولێر، سلێمانی، کەرکووک، دهۆک، دیالە، مووسڵ و سەڵاحەددین کەوتنە بەر شاڵاوی ڕووخاندن و سووتاندن، کە ژمارەیان (٩٣٣) گوند بوو[٥]

دوای کۆتایی هاتنی قۆناغی دووەمی ڕاگواستن، بەپێی فەرمانێکی سەرکردایەتیی نووسینگەی ڕێکخستنی باکوور ژمارە (٤٠٠٨/٢٨) لە (٢٠ی حوزەیرانی ١٩٨٧)، کە ئاراستەی هێزە ئەمنییەکان کراوە بۆ مامەڵەکردنی هێزە ئەمنییەکان لە گوندە قەدەغەکراوەکان، لە بڕگەی

---

(١) قيادة فرقة العمادية، الى كافة المنظمات الحزبية، ع(٦٣١/٨)، ١٩٨٧/٤/٢٢؛ یوست هێڵتەرمان، س.پ، ل٢٨٨-٢٨٩.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٤).

(٣) یوست هیڵتەرمان، س.پ، ل٢٩٧.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکری ژمارە ٣٥).

(٥) عومەر هەمزە ساڵح، س.پ، ل٩٣.

چـواری فەرمانەکـەدا هاتووە: «لێدانی تایبەت جێبەجێ بکرێت، هەلیکۆپتـەر و فڕۆکەی جەنگی لـە هەمـوو کاتێکدا بـە ڕۆژ و بـە شـەو بـەردەوام ناوچە قەدەغەکراوەکان بۆردومان بکـەن، بـۆ کوشـتنی زۆرتریـن ژمـارەی ئەو خەڵکانـە لـە ناوچە قەدەغەکراوەکاندان». لە بڕگەی پێنجەمیشـدا هاتـووە: «بەندکـردن و لەداردانـی ئـەو کەسانەی تەمەنیان لـە نێـوان (١٥ بـۆ ٧٠) سـاڵدان کـە لە ناوچـە قەدەغەکراوەکان دەسـتگیر دەکرێـن»[١].

لە (٦ی ئەیلوولی ١٩٨٧)، عەلی حەسەن مەجید بڕیاری دا لێژنە ئەمنییەکانی پارێزگاکانی باکوور سـەرژمێریی ئەو بنەماڵانە بکەن کە کەسـوکاریان پەیوەندییان بە هێزی پێشـمەرگەوە کردووە، بۆ ئـەوەی دەسـت بەسـەربکرێن و وەک بارمتە لـە ژێر چاودێری هێزە ئەمنییەکانی حکومـەت بن[٢]، لـەو چوارچێوەیەدا نووسراوێکی فیرقەی ئامێدی کە ئاراسـتەی هێزە ئەمنییەکانـی دێرەلوک کراوە، فەرمـان دراوە بـە ڕاگواسـتنی کەسـوکاری ئەوانەی پەیوەندییان بە هێزی پێشـمەرگەوە کـردووە لە ماوەیەکی دیاریکراودا[٣]. ئالن کۆیلەن پەیامنێری دەزگای ڕاگەیاندنی نیویۆرک تایمز (New York Times) لـە (٢٧ی ئەیلوولـی ١٩٨٧) لـە ڕاپۆرتێکـدا سـەبارەت بـە دۆخی کوردسـتان نووسـیبووی: «نزیکـەی نیـو ملیـۆن کورد لـە گوندەکانیان دەرکـراون، لە مـاوەی (٦) مانگـی ڕابـردوو، بە لایەنی کەمـەوە (٥٠٠) گونـد وێـران کـراون بۆ ئەوەی پێشـمەرگە نەتوانێت پەنایان بۆ ببـات»[٤]. تەنانەت سـەرچاوە سروشـتییەکان و کانیـاوەکان تێکـدران و پـڕ کرانـەوە، بۆئەوەی پێشـمەرگە سـەرچاوەی ئاوی خواردنەوەشـی نەمێنێت[٥]. بۆ ڕێگری لە جموجوڵی پێشـمەرگە چەند ڕێوشـوێنێکی ئەمنیی گیراوەتـە بـەر بـە پێی بڕیارێکی ئەنجوومەنی سـەرکردایەتیی شـۆڕش لـە (١٧ی ئەیلوولـی ١٩٨٧) بـەدواوە هەرکەسـێک لـە ناوچـە قەدەغـە کراوەکان دەسـتگیر بکرێت بـە تیرۆریسـت و تێکدەر دەناسرێـت[٦]. هەروەهـا ناوچـە قەدەغەکراوەکانـی مینڕێـژ کران، بـەو هۆیەوە سـەدان هاووڵاتی مەدەنـی کـوژراون[٧]. لـە نووسراوێکـی نهێنیـی فەیلەقـی (٥) لـە (١٠ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٧)

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٦).

(٢) قيادة فرقة العمادية، برقية سرية وفورية، ع(١٦٩٢/٤)، ١٩٨٧/٩/٩.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٧).

(٤) جريدة اخبار كردستان، ع(١٦٦)، ١٥ كانون الاول١٩٨٧، ص٦.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە٣٨).

(٦) كريـس كوتـشيرا، الكتـاب الأسـود لصـدام حـسين، ترجمـة مـن الفرنسـية: خسرو بوتـاني، مؤسسـة اراس للطباعـة والـنشر، اربيـل، ٢٠٠٧، ص١٨٠.

(٧) عومەر هەمزە ساڵح، س.پ، ل٨٥.

دەربـارەی تێکدانی شـارۆچکەی دێگەڵـە ئاماژە بەوە کـراوە، لەبەرئەوەی شـارۆچکەکە کەوتووەتە ناوچەیەکـەوە بووەتـە مایـەی مەترسـی و هەڕەشـە بـۆ سـەر سـوپا لە لایـەن پێشـمەرگەوە، بۆیە پێشـنیازی ڕووخاندنـی شـارۆچکەکە کـراوە[١]. هەروەها لـە نووسراوێکی دیکـەی بەڕێوەبەرایەتی ڕێکخسـتنی هەواڵگریـی ناوچـەی باکوور لـە (١٦ی تشرینی دووەمـی ١٩٨٧) ئاراسـتەی پارێزگای هەولێـر کـراوە، سـەبارەت بـە تێکدانی شـارۆچکەی شـۆڕش هاتـووە: «پشـتگیری لـە وێرانکردنی شـارۆچکەی شـۆڕش دەکەین، لەبەرئەوەی تێکدەرەکان بە بەردەوامی هاتووچۆی شـارەکە دەکەن و بارەگا دادەنێن، ئەمەش دەبێتە هۆی لاوازبوونی دەسـەڵاتی سـەربازییمان، شـارۆچکەکە بووەتە سـەرچاوەی بەدەسـتهێنانی خواردەمەنی و پێداویسـتی بۆ تێکدەران»[٢]

لە چوارچێوەی پڕۆسەی تێکدانی گوندەکان حکومەتی عێراق لە (١١ی تشرینی دووەمی ١٩٨٧)، هێرشـی کردە سـەر گوندی چیمەن بۆ سـێیەم جـار گوندەکە وێران کـرا، هەروەهـا (١٣) هاووڵاتی کـوژران و (١٠٧) هاووڵاتـی بـێ سـەر و شـوێن کـران[٣]، بە مەبەسـتی ڕێگری لە پڕۆسـەی تێکدانی گوندەکان لە (٢٥ی کانوونی یەکەمی١٩٨٨)، (حسـک) نامەیەکی ئاراسـتەی نەتەوە یەکگرتووەکان و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و ئەنجوومەنی ئاسایشـی جیهانی بکات، تێیدا ئاماژە بە سیاسـەتی حکومەتـی عێراق کراوە، لە تێکدانی گوندەکان و سـێدارەدانی هاووڵاتیانی کـورد، هەروەها داوە لە ڕێکخراوە جیهانییەکان و ئەنجوومەنی ئاسـایش دەکات گوشـار بکەنە سـەر عێراق، بۆ ئەوەی واز لە سیاسـەتی کوشتن و گرتنی و چەوسـاندنەوەی نەتەوەی کورد بهێنێت[٤]

لە ساڵی (١٩٨٨) حکومەتی عێراق بڕیاری تێکدانی هەموو گوندە کوردییەکان دەرکرد، بەپێی نوسراوێك ئاراسـتەی جێگری فەرماندەی گشـتی هێزە چەکـدارەکان و وەزیری بەرگـری کراوە، باس لـە چۆنیەتی لێکۆڵینەوە و نەخشـەکانی سـوپا و چاکسـازی ناوچـەکان دەکات، هەروەها جەخت لـە تێکدانـی هەموو گوندەکان و نەهێشـتنی هیـچ خانوویەک دەکاتـەوە، تەنانەت بۆ گـەڕان بە

(١) الفيلـق الخامـس، سريـة و فوريـة، رقـم المنشـئ (٢/ح/١٢)، ١٩٨٧/١٠/١٠. وەرگیـراوە لـە بورهـان حاتـم، س.پ، ل١٩٨.

(٢) مديريـة منظومـة اسـتخبارات المنظمـة الشماليـة، م: بيـان راعـي، الرقـم (ش٣/ق٣/٢٠٠٨)، ١٦ تشريـن الثـاني ١٩٨٧. وەرگیـراوە لـە بورهـان حاتـم، هــ س، ل١٩٩.

(٣) یاداشتنامەیەکی گرنگ، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥١-٥٢)، ساڵی هەشتەم، شوباتی ١٩٨٨، ل١.

(٤) مەکتـەبی سیاسـی حزبی سۆسیالیسـتی کوردسـتان/ عێـراق، (١٩٨٨/١/٢٥). وەرگیـراوە: لە محەمەد حاجی مەحمـوود، ڕۆژ ژمێـری پێشـمەرگەیەک، بـاس لـە ڕووداوەکانی خەبـات و شـۆڕشی میللەتەکەمـان دەکات، ١٩٧٦-٢٠٠٤، ب٥، چاپخانـەی هـەژاری موکریـانی، ب.ش، ٢٠٢١، ل٧٢٢.

سەر گوندە ڕووخاوەکان سوود لە فڕۆکە وەرگیراوە بۆ ئەوەی دڵنیا ببنەوە کە پرۆسەکە بە تەواوی جێبەجێکراوە[١]. بە پێی بروسکەیەکی نهێنیی لیژنەی ئەمنیی شەقڵاوە لە (١٧ی کانوونی دووەمی ١٩٨٨)، کە ئاراستەی قایمقامی قەزای شەقڵاوە و دەزگا ئەمنییەکان کراوە، تێیدا هاتووە: «ئاگادار کردنەوەی دانیشتووانی گوندی سیساوە بۆ چۆڵکردنی گوندەکەیان لە ماوەی سێ ڕۆژدا و گواستنەوەی دانیشتووانی بۆ ئۆردوگا زۆرەملێکان»[٢]

سەرباری ئەوەی تێکدانی گوندەکان و پرۆسەی ڕاگواستن بەردەوامی هەبوو، بۆ کۆتاییهێنان بە بزاڤی چەکداریی و سیاسیی کورد حکومەتی عێراق دەستی بە شاڵاوەکانی ئەنفال کرد، کە پێشتر ئامادەکاری بۆ کرابوو شاڵاوی ئەنفال لە ژێر سەرکردایەتیی عەلی حەسەن مەجید، بە بەشداری فەیلەقی یەک و پێنجیی بەڕێوەبەرایەتی گشتی ئەمن و هەواڵگریی سوپا و فەوجە جاشەکان بە (٨) قۆناغ دەستی پێکرد[٣]. لە ماوەی نێوان (٢٣ی شوبات تا ٦ی ئەیلوولی ١٩٨٨) و بە هەشت قۆناغی جیا، دانیشتووانی ناوچە جیاجیاکانی باشووری کوردستانی بۆ ناوەڕاست و خوارووی عێراق گواستەوە و زۆربەیانی زیندەبەچاڵکرد[٤]. ئەنفالی یەک: ناوچەکانی دۆڵی جافایەتی گرتووەتەوە، لە (٢٣ی شوباتی١٩٨٨ تا ١٩ی ئاداری ١٩٨٨)ی خایاند[٥]. ئەنفالی دوو: لە ناوچەکانی قەرەداغ و بازیان دەستی پێکرد، لە (٢٢ی ئاداری ١٩٨٨ تا ١ی نیسانی ١٩٨٨) خایاند[٦]، ئەنفالی سێ: ناوچەکانی گەرمیان لە (٧ی نیسانی ١٩٨٨ تا ٢٠ی نیسانی ١٩٨٨) خایاند[٧]، ئەنفالی چوار: کورتترین شاڵاوی ئەنفال بوو کە دۆڵەکانی زێی بچووکی گرتەوە لە (٣-٨ی ئایاری

(١) نەخشەی قەڵاچۆکردنی کورد درێژەی هەیە، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(١٠)، (تشرینی یەکەمی ١٩٨٨)، ل٢.

(٢) لجنة شقلاوة الأمنية، برقية سرية وفورية، رقم المنشئ (ل.م)، ١٩٨٨/١/١٧.

(٣) فاتح محمد سليمان، عمليات الأنفال في ضوء مقاصد الشريعة والاتفاقيات والمواثيق الدولية، جمجمال، ٢٠١٠، ص٢١؛ یوست هێڵتەرمان، س.پ، ل٣٦٧؛ یوسف دزەیی، ئەنفال کارەسات ئەنجام و ڕەهەندەکانی، لێکۆڵینەوەیەکی لە پارێزگای هەولێردا، هەولێر، ٢٠٠١، ل٢٥.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئۆپراسیۆنەکانی ئەنفال، بڕوانە: زوزان ناسر مستەفا، ئۆپەراسیۆنێن ئەنفالێ لکوردستانی دەرئەنجام کاردانەڤە ٢٣ی شوبات ١٩٨٨ تا ٦ی ئەیلولی ١٩٨٨، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٣.

(5) Micheal J. Kelly: Ghosts of Halabja (Saddam Hussein and The Kudish Genocide) PSl publishers, London, 2008, p24.

(٦) ئەبوبەکر محمد حاجی شاخی، ئەنفالی خاڵخاڵان ئەنفالی چوار، چاپخانەی کارۆخ، سلێمانی ٢٠٠٧، ل٢٠.

(٧) شۆڕش حاجی، س.پ، ل٩٨-١٠١

١٩٨٨) خایاند[1]، ئەنفالی پێنج و شەش و حەوت:ئەم سێ قۆناغە پێکەوە دەستی پێکرد، مەبەست لە پەلامارەکان تێکشکاندنی ورەی هێزی پێشمەرگە بوو، ناوچەکانی سەفین و خۆشناوەتی، هەندرێن و قەڵاتۆکان، دۆڵ و چیاکانی شەقڵاوە و ڕەواندزی گرتەوە ماوەی (١٥-٢٦ی ئایاری ١٩٨٨) خایاند[2]، لە (٧ی ئابی ١٩٨٨) عەلی حەسەن مەجید لە کۆبونەوەیەکدا لەگەڵ دەستەی ئەرکان و بەڕێوەبەرایەتی جموجۆڵی سەربازیی و هێزی ئاسمانی بڕیاریان دا کۆتایی بە هێزەکانی پێشمەرگە بهێنن[3]. دوای ئەوەی کۆماری ئیسلامی ئێران بڕیاری ڕاگرتنی شەڕی دا لە (٨ی ئابی ١٩٨٨)، ئەو بڕیارە بۆ هێزەکانی عێراق سەرکەوتنێکی گەورە بوو، بووە هۆی دابەزینی ورەی هێزەکانی پێشمەرگە، سوپای عێراق لە (٢٥ی ئابی ١٩٨٨) دوا سەنگەری بەرگری پێشمەرگەی لە خۆشناوەتی و باڵەکایەتی گرت، ڕۆژی دواتر سەرکردایەتیی گشتی هێزە چەکدارەکانی عێراق کۆتایی کردەکانی ئەنفالی حەوتی ڕاگەیاند[4]

ئەنفالی هەشت: لە ناوچەکانی بادینان بەڕێوەچوو ماوەی (٢٥ی ئاب-٦ی ئەیلوولی ١٩٨٨) خایاند[5]. حکومەتی عێراق لە لە (٢٥ی ئابی ١٩٨٨)، بە چەکی کیمیایی هێرشی بۆ سەر ناوچەکانی بادینان و سنووری ژێر دەسەڵاتی (پ.د.ک) دەست پێکردووە، لەو ئۆپەراسیۆنەدا هەزاران سەرباز لە هێزەکانی سوپا و جاش بەشدار بوون، هەرچی گوند و ئاوەدانی هەبوو لەگەڵ خاک یەکسان کرا. لەم ئۆپراسیۆنەدا هێزەکانی پێشمەرگە لە هەوڵی ڕزگارکردنی جەماوەری ناوچە ئازادکراوەکاندا بوون، بۆ ناوچە سنوورییەکانی تورکیا و ئێران، بەڵام کارێکی ئاسان نەبوو، چونکە ڕێگا سەرەکییەکان گیرابوون[6]. ئەگەرچی لە ئۆپراسیۆنەکانی ئەنفالدا، هێزەکانی پێشمەرگە ڕووبەڕووی سوپای عێراق بۆونەوە، بەڵام سەرەنجام سوپای عێراق توانی دوا گوندی کوردستان خاپوور بکات و دانیشتووانی ڕابگوازێت بۆ خوارووی عێراق و نزیکەی (١٨٠) هەزار کەس ئەنفال

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٩)؛ ئیدریس ئۆمەر گۆمبەتی، ئەنفالی زێی بچوک، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٢،ل١٧-١٨.

(٢) ئەسعەد جەباری، ئەنفال لە میدیاکانی بەعسدا (١٩٨٨/٣/٢- ١٩٨٨/٤/٧) مانشێتەکانی ڕۆژنامەی الثورة وەک نموونە، ب.ش، ٢٠١٥، ل٥٤.

(٣) یوسف دزەیی، س.پ، ل١٣٧.

(٤) شۆڕش حاجی، س.پ، ل١١٤.

(٥) عومەر محەمەد، پەلامارە سەربازییەکانی ئەنفال، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٣، ل١٨١-١٨٥.

(٦) جرائم مروعة في محافظات دهوك نينوى واربيل، جريدة اخبار كردستان، ع(١٨٥)، (١-١٩٨٨/٩/١٥)، ص٦.

کران[١]. لە هەموو قۆناغەکاندا بەکارهێنانی تەکتیکی گازی کیمیایی بە زۆری پێشمەرگەی دەکردە ئامانج، بەڵام بە شـێوەیەکی سـەرەکی خەڵکی مەدەنـی دەکوژران، بووە هـۆی بڵاوبوونەوەی ترس و دڵەڕاوکێ؛ لە ماوەیەکی کەمدا خەڵکی گوندەکان ناچار دەکران لە زێدی خۆیان هەڵبکەنرێن[٢]. دەتوانیـن بڵێین ئۆپراسـیۆنی ئەنفال زیانێکـی زۆری مرۆیی و ماددی بە کوردسـتان گەیاند، لەوانە

١- کوشتنی بە کۆمەڵ و بێ سەروشوێن کردنی دەیان هەزار هاووڵاتی.

٢- بەکارهێنانـی چەکـی کیمیایـی بـە شـێوەیەکی بەرفـراوان لـە ناویانـدا گازی سـوتێنەر و خنکێنـەری خـەردەل و سـیانید.

٣- وێرانکردن و سووتاندنی زیاتر لە (٢٠٠٠) گوند و دەیان شارۆچکە و یەکەی ئیداری[٣].

٤- کـوشتن و بەتـاڵان بردنـی هەمـوو سـەروەت و سـامانی ئەنفـال کـراوان لـە لایـەن جاشــەکان و ســوپای عێــراق.

٥- دەستگیرکردنی دەیان هەزار ژن و منداڵ و پیر و ڕاپێچ کردنیان بۆ خوارووی عێراق.

٦- لەناوبردنـی ژێرخانـی ئابووریـی کوردسـتان و تێکدانـی زەوی کشـتوکاڵی و بەتـاڵان بردنی مـاڵ و سـامانی خەڵکـی[٤]

شـاڵاوەکانی ئەنفـال زیاتـر لـە (٦) مانگـی خایانـد، ڕاگـواستن و ئـاوارە بوونـی زیاتـر لـە (١,٥٠٠,٠٠٠) خەڵـک کاولبوونـی (١١) شـار و شـارۆچکە و قـەزا خاپوورکردنـی زیاتـر لـە (٣٠٠٠) گونـدی لێکەوتـەوە، ژمـارەی ئـەو کەسـانەی کـە بەتـەواوی لـەو شـاڵاوانە لـە ناوبـران لـە نێـوان (١٨٠- ١٨٢) هەزارکــەس دەبــوون[٥]. حکومەتــی عێــراق لــە ڕێــگای شــاڵاوەکانی ئەنفالــەوە هەڵمەتـی کۆکـوژی و قەڵاچۆکردنـی گوندەکانـی کوردسـتانی دەسـت پێکـرد، زۆربـەی گونـد و ناحیـە و قەزاکانـی پارێزگاکانـی کەرکـووك، هەولێـر، دهـۆک و سـلێمانی وێـران کـران.

---

(١) عومەر محەمەد، س.پ، ل٢٠-٢١.

(٢) یوست هێڵتەرمان، س.پ، ل٣٦٨.

(٣) دلێر ئەحمەد حەمەد، س.پ، ل٢٥٦.

(٤) مەحمود سەنگاوی، بیرەوەرییەکانی سەنگاوی، چ٢، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، ٢٠٠٤، ل٢٥٩.

(٥) گۆران ئیبراهیم، س.پ، ل٢٨١.

تەوەری دووەم
چالاكیی پێشمەرگە لەنێو شارەكان و پلانی حكومەت

باسی یەكەم

چالاكیی پێشمەرگە لەنێو شارەكان

یەكەم: پارتی دیموكراتی كوردستان:

لە سەرەتای دەست پێكردنەوەی خەباتی چەكداریی، هێزەكانی پێشمەرگە دەستیان بە شەڕی پارتیزانی كرد، چونكە هەلومەرجی دەست پێكردنەوەی خەبات پێویستی بە خۆڕێكخستنەوەی هێزەكان هەبوو، سەرەتا بنەمای شەڕی پارتیزانی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی سوپای عێراق دانرا، هەربۆیە ناوچەكانی باشووری كوردستان بۆ شەڕی پارتیزانی لەبار بوو، بە تێپەڕبوونی ماوە و زیادبوونی هێزی پێشمەرگە و ڕۆڵی ڕێكخستنە نهێنییەكان لە شارەكان، هێزی پێشمەرگە توانیان دزە بكەنە نێو شارەكان و چەندین چالاكیی ئەنجام بدەن[1]. سەبارەت بە ڕێكخستنە نهێنییەكانی (پ.د.ك) لە شارەكان، بە پێی پەیڕەوی ناوخۆی (پ.د.ك)، لە سەر بناغەی شانەیی و هێڵ و خەت دامەزراوە. هەروەها ڕێكخستنی شانەیی زیاتر لەسەر بنەمای پیشەیی، واتە چین و توێژەكانی كۆمەڵ ڕێكخراوە[2]، بەڵام شێوەی خەت زنجیرەیی زیاتر نهێنیی بوو (٣) كەس زیاتر یەكتریان نەدەناسی، لە پێناو پاراستن و ئاشكرا نەبوونیان، ئەمەش زیاتر بۆ پاراستنی خەباتی نهێنیی نێو شارەكان

---

(١) ماهی، دەربارەی جەنگی پارتیزانی لە نێو شارەكان، گۆڤاری كۆمەڵە، ژ(٢)، خولی سێیەم، شوباتی ١٩٨٥، ل٢٠-٣٩.

(٢) ڕێكخستنی نهێنی لە شارەكان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٧-٥٦٨)، تشرینی یەكەم و تشرینی دووەمی ١٩٨٦، دوالاپەڕە

بـوو، دوای زیادبوونـی جەمـاوەر و پەیوەنـدی خەڵکـی بـە ڕیزەکانی (پ.د.ک) ڕێکخسـتنەکان فــراوان بــوون[١]، بەلەبەرچاوگرتنــی بارودۆخــی ناوچەکــە پێشــمەرگەکانی (پ.د.ک) لــە چوارچێـوەی ڕێکخـراوی هاوبـەش ڕێکخـران لـە (٤) لـق و (٢٨) لێژنەی ناوچـە (١٣٩) ڕێکخراو (٣) هێـز و (٥) پێنـج ڕێکخـراوی سـەر بـە سـەرکردایەتیی ڕێکخـران[٢]. ڕێکخـراوەکان لێژنـەی ناوچـەکان ڕاسـتەوخۆ سـەر بـە لـق و مەکتەبـی سیاسـی بـوون، سـنووری چالاکییـان هەولێـر، دهـۆک، سـلێمانی و کەرکـووک بـوو[٣]، ئەرکـی ڕێکخسـتنەکان لەنێـو شـارەکان بریتـی بـوو لـە بڵاوکردنـەوە بڵاوکـراوەکانی ڕێکخسـتنەکانی حـزب، هێنـانی دەسـتەی چەکـداری پێشـمەرگە بـۆ نێـو شـارەکان، هەروەهـا نـاردنی پێشـمەرگە بـۆ شـاخ کـە لەلایـەن ڕێکخسـتنەکانی نێـو شـار پشـتگیری دەکـران[٤]، ئەرکـی پێشـمەرگەی ناوشـارەکان بریتـی بـوو لـە تۆڵەسـەندنەوە لـەو بەرپرسـانەی حکومـەت، کـە دژی پێشـمەرگەن و ئـازاری خەڵکیـان داوە[٥]، زۆربـەی چالاکییـەکانی ناوشـار لـە شـەواندا ئەنجـام دەدران و دوای ئەنجامـدانی چالاکـی لـە شـەودا پێشـمەرگەکان شـاریان جـێ دەهێشـت دەگەڕانـەوە ناوچـە ئازادکـراوەکان[٦].

جەنگـی عێـراق و ئێـران دەرفـەتی زیاتـری بـە هێـزی پێشـمەرگە دا، دزە بکەنـە نێـو شـارەکان و چالاکیـی ئەنجـام بـدەن، بۆیـە لـە (١٤ی تشرینـی یەکەمـی١٩٨٠) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی سـورێن (پ.د.ک) بـە نارنجـۆک هێرشـیان کـردە سـەر بارەگایەکـی حزبی بەعس لـە سـەید سـادق زیانێکـی زۆریـان لـێ دا، بـۆ مـاوەی چەنـد کاتژمێرێـک مانـەوە، هەروەهـا

(١) دیدار لەگەڵ شێخەڵلا برایم، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/٦.

(٢) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل١٢٢.

(٣) بـە هـۆی بوونـی ململانێـی ناوخۆیـی لـە سـنووری پارێـزگای سـلێمانی و کەرکـووک لقـی (٣-٤) تێکـەڵ کرابـوون، بـارەگای سـەرەکییان لـە هەورامـان و مەریـوان و سـنوورەکانی شـاخی مامەنـدە بـوو، لـە هەمـان کاتـدا چەندیـن خەتـی نهێنـی لـە نێـو شـارەکان پەیوەندییـان بـە بـارەگای لـق هەبـووە، لـە (کۆتایـی ١٩٨٦) هــەر دوو لــق جیاکرانــەوە، حەمیــد ئەفەنــدی بــوو بــە بەرپرســی لقــی (٤)، ئــازاد قەرەداخــی بــوو بــە بەرپرسـی لقـی (٣). جەمـال مورتکـە، چیـا خـۆی دەنوسـێتەوە نوسـینەوەی ڕۆژەسـەختەکانی خەبـات ١٩٨٦، ب٥، چاپخانــەی ڕۆژهــەڵات، ٢٠١٢، ل، ل١٩-٢٥.

(٤) دیدار لەگەڵ تاهیر عەلی محموود، پیرمام، ٢٠٢٢/٢/١٣.

(٥) ماهی، س.پ، ل٣٧.

(٦) سوارە محمد ئەمین ئاغا، داستانی تۆڵە، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠٢٠، ل٣١.

بڵاوکراوەکانی پارتییان لە شەقامەکان هەڵواسی[1].

لە (٣ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٠) پێشمەرگەکانی سەر بە ڕێکخستنیی ناوخۆی لقی (١) بە نارنجۆک هێرشیان کردە سەر بنکەی پۆلیسی سمێڵ لە پارێزگای دهۆک و توانیان (٣) پۆلیس بکوژن و (٥)ی دیکەش بریندار بکەن[2]. لە (١٤-١٥ی شوباتی ١٩٨١) دەستەیەک لە پێشمەرگەکانی سورێنی لقی (٤) چوونە ناو خورماڵ لە قەزای هەڵەبجە، لە ڕەبییەیەکی سوپای عێراقییان دا، بووە هۆی کوژرانی (٣) سەرباز، هەروەها برینداربوونی (٢)ی دیکە، پێشمەرگەکان بێ زیان گەڕانەوە. هەروەها لە (١٥-١٦ی شوباتی ١٩٨١) هێزێکی هاوبەشی پارتی و حسیک توانیان بچنە ناو ناحیەی سیروان زیانێکی زۆریان لە بنکە و بارەگاکانی بەعس دا[3]. لە زنجیرەی چالاکییەکانی سنووری لقەکانی (١، ٢، ٣، ٤) لە (کانوونی دووەم و شوباتی ١٩٨١)، (١٤) چالاکییان لە شارەکانی، هەولێر، سلێمانی، مووسڵ، دهۆک، مێرگەسۆر، خورماڵ، سیروان، چەند شوێنی دیکە هێرشیان کردووەتە سەر دامودەزگاکانی حکومەت و ڕێکخراوەکانی حزبی بەعس، هەروەها بەیاننامەیان لە شەقامە گشتییەکان بڵاو کردووەتەوە[4]، لە (١٧ی ئابی١٩٨١) دەستەیەک پێشمەرگەی (پ.د.ک) چوونە نێو شاری هەولێر، لەو کاتەدا بەڕێوەبەری پۆلیسی گشتی لە هەولێر بوو، بۆمبێکیان خستە ناو ئۆتۆمبێلێک، بووە هۆی کوژرانی (٢) کەس و برینداربوونی (٥)ی دیکە، هەروەها (٥) ئۆتۆمبێلی لە جۆری مارسیدس سووتا، ئەم چالاکییە دەنگدانەوەی زۆری هەبوو، ترسێکی زۆری خستە ناو بەرپرسانی حکومەت[5]. لە زنجیرەی چالاکییەکانی پێشمەرگەدا لە (کۆتایی مانگی تەمووز تا کۆتایی تشرینی یەکەمی ١٩٨١) لە شارەکانی هەولێر، مووسڵ، دهۆک، چۆمان، هەڵەبجە و سەید سادق، (٢٥) چالاکی ئەنجام داوە[6]

---

(١) العمليات التى نفذتها فصائل الانصار الوطنية البشمركة خلال تشرين الاول، جريدة اخباركردستان، ع(٩)، كانون الاول ١٩٨٠، ص٥.

(٢) اهم فعليات الجيش الثوري الكوردستاني، جريدة اخبار كردستان، ع(١١)، ١٩٨١/٢/٦، ص٤-٥.

(٣) جريدة اخبار كردستان، ع(١٣)، ١٩٨١/٣/٢، ص ص٤-٧.

(٤) احصائية بعمليات الجيش الثوري الكردستاني (البيشمرگه) خلال الشهر كانون الثاني و شباط، جريدة اخبار كردستان، ع(١٣)، ١٨/ أذار/ ١٩٨١.ص١.

(٥) حرق (٥) سيارات مارسيدس للشرطة في اربيل، جريدة اخبار كردستان، ع(٢٤)، ١٩٨١/٨/٢٧، ص٢.

(٦) سەرژمێرییەک دەربارەی چالاکی پێشمەرگەکانمان لە کۆتایی گەلاوێژ تا کۆتایی تشرینی یەکەمی ١٩٨١، ئێستگەی دەنگی کوردستان، ١٩٨١/١١/١٩.

دوابەدوای ئەنجامدانی چەندین چالاکی لە ناوشارەکاندا لە (١٠ی شوباتی ١٩٨٢) دەستەیەک پێشمەرگەی لقی (١)ی پارتی چوونە نێو شاری دهۆک، بڵاوکراوەکانی پارتییان لە شوێنە گشتییەکانی دهۆک بڵاو کردەوە، دواتر هێرشیان کردە سەر ڕەبییەکی جەیشی شەعبی، لە نزیک گۆڕستانی مەسیحییەکان، لە ئەنجامدا (٤) سەربازیی (الجیش الشعبي) کوژران و (٢) ی دیکەش برینداربوون[١]. لە (٤-٥ی ئاداری ١٩٨٢) پێشمەرگەکانی لقی (٤) ی پارتی، هەڵیان کوتایە سەر سەربازگەی سەیدسادق، زیانێکی زۆریان بەر سەربازگەکە گەیاند، بووە هۆی کوژرانی (٦) سەرباز و (٥)ی دیکە برینداربوون[٢]. لە ئامارێکدا سەبارەت بە چالاکی چەکداریی پێشمەرگەکانی پارتی لە سەرجەم شار و شارۆچکەکانی باشووری کوردستان، کە لە ڕۆژنامەی خەبات بڵاو کراوەتەوە لە (٢٢حوزەیرانی ١٩٨٢ تا ١ی کانوونی دووەمی ١٩٨٤)، (١٧٢)چالاکییان ئەنجام داوە[٣]، لە لایەکی دیکەوە پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) لە (١ی کانوونی دووەمی ١٩٨٤ تا ٢٩ی شوباتی ١٩٨٤) لە شارەکانی سلێمانی، مووسڵ، دهۆک و ناوچەکانی قەسرێ، دیانە و شێخان، (٢٥) چالاکییان ئەنجام داوە[٤]، پێشمەرگەکان هەموو دەرفەتێکیان بۆ ئەنجام دانی چالاکی قۆستووەتەوە، بەتایبەت لە بۆنەی نەورۆزدا زۆرترین چالاکی لە شارەکان ئەنجام دەدران، بۆ نموونە لە شەوی (١٨-١٩ی ئاداری ١٩٨٤) پێشمەرگەکانی هێزی شنرویێ و ڕێکخستنی عەبابەیلێ و ڕێکخراوی تەوێڵە، چوونە نێو شاری هەڵەبجە، بۆ ماوەی یەک کاتژمێر بە چەکی هاوەن بۆردومانی ڕەبیە و بنکەکانی بەعسیان کرد، دواتر چاپەمەنییەکانیان بڵاوکردەوە و دروشمی نەورۆزیان لە شوێنە گشتییەکان نووسی. هاوکات لە (٢٠ی ئاداری ١٩٨٤) دەستەیەک پێشمەرگەی (پ.د.ک)، چوونەتە نێو شاری سلێمانی لەسەر ڕێگای ئۆرزدی نارنجۆکێکی دەستیان فڕی دایە ناو ئۆتۆمبێلێکی سەربازیی، بووە هۆی برینداربوونی چەند سەربازێک[٥]. بە هۆی سیاسەتی توندی حکومەت بەردەوامی خۆپیشاندانەکان دەرفەتی بە هێزەکانی پێشمەرگەدا دزەبکەنە ناوشارەکان زۆرجار تێکەڵی خۆپیشاندانەکان

(١) ثوارنا الابطال يقتلون معاون مدير امن دهوك، جريدة اخبار كردستان، ع(٥٧)، ١٩٨٢/٢/٢٨، ص٣.

(٢) جريدة اخبار كردستان، ع(٦٢)، ١٩٨٢/٣/١٤، ص٣.

(٣) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٨)، ئاب ١٩٨٣، ل٣؛ ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٤، ل٣.

(٤) فعليات الجيش الثوري الكردستاني، جريدة خبات، ع(٥٥٠)، شباط ١٩٨٤، ص٣.

(٥) نوروز والانتفاضات الجماهيرية، جريدة اخبار كردستان، ع(١١٣)، اذار ١٩٨٤، ص٥.

دەبـوون[١]. هەربۆیـە لـە سـاڵی (١٩٨٤) چالاکـی پێشـمەرگە لە شـار و شـارۆچکەکان و ئۆردوگا زۆرەملێیـەکان پـەرەی سـەند، لەو ماوەیەدا ڕێکخسـتنەکان و پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک) (١٩٤) چالاکییـان ئەنجـام داوە[٢]. هەروەها لە سـاڵی (١٩٨٥)، پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک) لە سـەرجەم شـار و شـارۆچکەکان (٩٤) چالاکییـان ئەنجـام داوە[٣].

لـە سـاڵی (١٩٨٦) پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک) چالاکییەکانـی لـە شـار و شـارۆچکەکانی کوردسـتان پـەرەی سـەند بـە هـۆی ئاشـتبوونەوەی گشـتی ڕێککەوتننامـەی (پ.د.ک) و (ی.ن.ک) ڕێگـەدان بـە ئـازادی سیاسـی و سـەربازیی پێشـمەرگەکان لـە ناوچەکانـی ژێـر دەسـەڵاتی یـەکتری[٤]، لـە (٢٢-٢٣ی ئـاداری ١٩٨٦) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی سـەر بـە لێژنەی ناوچـەی هەڵەبجـە، هێرشـیان کـردە سـەر ڕەبییەکانی سـەید سـادق. بۆ مـاوەی یـەک کاتژمێر ڕووبـەڕووی جەیشـی شـەعبی بوونـەوە و زیانێکـی زۆریـان پێگەیانـدن، پێشـمەرگەکان بەبـێ زیـان گەڕانـەوە[٥]. لـە لایەکـی دیکـەوە لـە (تەمـووز و ئابـی ١٩٨٦) پێشـمەرگەکانی لێژنـەی ناوچـەی شـەقڵاوە چەندیـن چالاکییـان لـە شـەقڵاوە، دیانـا، هیـران و ڕەوانـدز ئەنجـام داوە بڵاو کراوەکانـی (پ.د.ک) بڵاو کردووەتـەوە[٦]. بـە هـۆی فراوانبوونـی چالاکییەکانی پێشـمەرگە لەنێـو شـاری دهـۆک و زاخـۆ ناوچەکانـی دیکـەی بادینـان، حکومـەت هێرشـەکانی بـۆ سـەر بـارەگای هـەر دوو ناوچـەی زاخـۆ و دهـۆک چـڕ کردبـووەوە[٧]. هەرچەنده حکومـەت هەوڵی دا سـنوورێک بـۆ جموجۆڵـی پێشـمەرگە لەنێـو شـارەکان دابنێـت، لەڕێگـەی بەکارهێنانی هێز بـۆ ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی پێشـمەرگە، بـەڵام ئـەو هەوڵـەی حکومـەت نەبـووە ڕێگـر لـە بـەردەم ئەنجـام دانـی چالاکییـەکانی پێشـمەرگە هـەر وەک لـە ئامارێکـدا هاتـووە لـە سـاڵی

---

(١) دیدار لەگەڵ فازڵ ڕەئووف، سلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٢) چالاکـی لەشـکری شۆڕشـگێڕانی کوردسـتان، ڕۆژنامـەی خەبـات، ژ(٥٥٤-٥٥٥)، سـاڵی (٢٦)، کانوونـی دووەم و شـوباتی ١٩٨٥، ل٣.

(٣) چالاکی لەشکری شۆڕشگێری کوردستان، خەبات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، کانوونی دوورمی ١٩٨٦، ل٣.

(٤) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: پـڕۆژەی هـاوکاری نێـوان (ی.ن.ک) و (پ.د.ک)، ڕۆژنامـەی خەبـات، ژمـارە (٥٦٧-٥٦٨)، تشرینـی یەکـەم و تشرینـی دووەمـی ١٩٨٦ ل١-١٥.

(٥) چالاکییەکانی پێشمەرگە، گۆڤاری ئەزمەڕ، ژ(٥)، نیسانی ١٩٨٦، ل١٨.

(٦) چەنـد چالاکییەکـی جەمـاوەری، گۆڤـاری سـەفین، ژ(٣٩)ئـابی ١٩٨٦، ل٨؛ جەمـال مورتکـە، س.پ، ب٥، ل٥٩-٦٠-٦١.

(٧) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٣٩.

(١٩٨٦) پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک) لـە شـار و شـارۆچکەکانی کوردسـتان (٥٠) چالاکییـان ئەنجـام داوە[١].

بـە بۆچوونـی مەسـعود بارزانـی سـاڵی (١٩٨٧) چالاکـی پێشـمەرگە پـەرەی سـەندبوو، جگـە لـەو هێرشـانەی دەکرانـە سـەر فـەوج و خاڵـە بەهێزەکانـی حکومـەت، هێزەکانـی پێشـمەرگە دزەیـان کردبـووە نـاو زۆرێـک لـە شـار و شـارۆچکەکانی کوردسـتان[٢]، ئەمـەش زیاتـر بووبـووە هـۆی بەرزکردنـەوەی ورەی پێشـمەرگە و جەمـاوەر هـەر وەک لـە (٢٣ی ئایـاری ١٩٨٧)، لـە چالاکییەکـدا هێـزی پێشـمەرگەی (پ.د.ک) بـۆ هاوکاریـی جەمـاوەری ڕاپـەری و چوونـە نێـو شـاری شـەقڵاوەوە[٣]. لـەم ڕاپەڕینـەدا ژمارەیەکـی زۆر لـە جاشـەکان و جەمـاوەر هێرشـیان کـردە سـەر دامودەزگاکانـی حکومـەت، لەگـەڵ دەزگا ئەمنییەکانـی حکومـەت ڕووبـەڕوو بوونـەوە. لـە ئەنجامـدا بـووە هـۆی کـوژران و برینداربوونـی ژمارەیـەک هاووڵاتـی[٤]. هەروەهـا لـە (١٦-١٧ حوزەیرانـی ١٩٨٧) پێشـمەرگەکانی ڕێکخـراوی بروسـکی (پ.د.ک) توانیـان بچنـە نـاو مێرگەسـۆر زیانێکـی زۆر لـە دەزگا ئەمنییەکانی حکومـەت بدەن، دوای مانەوەیـان بـۆ مـاوەی چەنـد کاتژمێرێـک هێـزەکانی پێشـمەرگە پاشەکشـەیان کـرد[٥]، حکومـەت لـە تۆڵـەی ئـەو هێرشـەدا بۆردومانـی گونـدی (ئاوبرانـی) کـرد، بـارەگای هێـزی بـارزان لـەو گونـدە بـوو، بووە هـۆی شـەهیدبوون و برینـدار بوونی چەنـد پێشـمەرگەیەک[٦]. لـە شـەوی (١٢-١٣ کانوونـی دووەمـی ١٩٨٨) هێزێکـی پێشـمەرگەی لقـی یـەک هێرشـیان کردووەتـە سـەر دامودەزگاکانـی حکومـەت لـە ناحیـەی دێرەلـوک، توانیویانـە دەسـت بگـرن بەسـەر ناوەنـدی ناحیەکـە و دەسـتیان بەسـەر (١٢٠) ڕەبییـەی سـەربازییدا گـرت، هەروەهـا کوژرانـی نزیکـەی (٥٠٠) سـەرباز و جـاش (٥٧٧)ی دیکـە بەدیـل گیـران، لەم چالاکییـەدا (١١) پێشـمەرگەش کـوژران[٧]

(١) ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٩)، کانوونی یەکەم ١٩٨٦، ل٣.

(٢) عەلی تەتەر، بزاڤی...، ل٤٥٠.

(٣) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل١٩٦.

(٤) جريدة اخبار كردستان، ع(١٥٨)، حزيران ١٩٨٧، ص١٧

(٥) عومەر عوسمان، ژیانی کوردێک، بەرگی یەکەم و دووەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٣، ل١٣٠.

(٦) دیدار لەگەڵ عومەر عوسمان، پیرمام، ٢٠٢٢/٩/٢٦.

(٧) نامەی ئەلیکترۆنی شوکری ساڵح نێروەیی، دهۆک، ٢٠٢٢/٩/٩.

دووەم: حزبی سۆسیالیستی کوردستان:

سـەبارەت بـە پەیکـەری ڕێکخسـتنەکانی حسـک، بریتـی بوو لـە شـانەی ڕێکخـراو، لێژنەی ناوچـە و لـق. مەکتەبی نهێنی لەنێو شـارەکان ڕێنیشـاندەری هێزی پێشـمەرگە بـوون بۆ ئەنجام دانی چالاکـی، ڕێکخسـتنەکانی هەولێـر لەلایـەن عـەلی هـەژار (١٩٤٣-١٩٨٣) سەرپەرشـتی دەکـرا، بـەڵام دوای گیـرانی عەلی هـەژار و کاردۆ گەلاڵی (١٩٥١- ١٩٨٣)، لە (٩ی نیسـانی ١٩٧٩)، ڕێکخسـتنەکانی نێـو شـار بـەرەو لاوازی چـوون، بـۆ مـاوەی چەنـد مانگێـک چالاکییـەکانی نێـو شـار ڕاگیـران[١]، ئەمـەش بـۆ پاراسـتنی ئەندامانـی ڕێکخسـتنە نهێنییەکانـی (حسـك) بـوو، لـە دەزگا ئەمنییـەکان[٢]. بـەڵام ڕێکخسـتنەکانی ناوخـۆی (حسـک) جگە لە لقـی هەولێر لەلایەن محەمـەد شـاکەلی سەرپەرشـتی دەکـرا، تاوەکـو (ئابـی ١٩٨٢). ئەرکـی گەیاندنـی هەواڵـی نێو شـار بە پێشـمەرگە خرایە ئەسـتۆی مەحموودی حاجی حەمەڕەش لقەکانیش لەگەڵ خوارووی خۆیـان بـە شـێوەی هێڵ و زنجیرەیـی کاری خۆیان ڕێک خسـتبوو[٣]. ئەرکـی گەیاندنی زانیاریی دەربـارەی دام و دەزگاکانـی حکومـەت بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە لە ئەسـتۆی ڕێکخسـتنەکانی ناو شـار بوو[٤]، لەو سـۆنگەیەوە دەسـتەیەک پێشمەرگەی سـەر بە کەرتی شەهیدانی قەڵادزێ، لە (١-٢ی شـوباتی ١٩٨٠) چوونە نێو شـارۆچکەی قەڵادزێ، لە ڕێکخراوی حزبی بەعسـیان دا، زیانێکـی زۆریـان پێگەیانـدن[٥]. لە چوارچێوەی چالاکییەکانی نێو شـار لـە (٢٣-٢٤ی حوزەیرانی ١٩٨١) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی (حسک) چوونە نێو شارۆچکەی سەیدسـادق، دوای شەڕێکی دوو کاتژمێـری لەگـەڵ هێزەکانـی حکومەت، پێشـمەرگەکان بەبێ زیان گەڕانـەوە. هەروەها لە (٣-٤ی تەمووزی ١٩٨١) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی هەرێمی یەک چوونە ناو ناحیەی سـیروان، بە چەکی سـووک و ئاڕبیجی لە بارەگای ڕێکخراوی جەیشـی شـەعبیان دا. بووە هۆی کوژرانی سـەربازێک و برینداربوونـی (٤)ی دیکە[٦]

(١) دیـدار لەگـەڵ موحسـین عـوسمان، هەولێـر، ٢٠٢٢/٤/٢٤؛ ئیسماعیـل تەنیـا، کاردۆ گەلاڵـی نووسـەر و پارێـزەر و سیاسـەتمەدار، هەولێـر، ١٩٩٧، ل١٠.

(٢) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٣) محمد شاکەلی، لە بزوتنەوەی...، ل١٥-١٦.

(٤) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٥) گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ (٥)، ئاداری ١٩٨٠، ل١٨.

(٦) محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری...، ب١، ل٤٥٣و٤٥٧.

جێــی ئاماژەیــە لــە ئەنجامــی دروســتبوونی بــەرەی جــود و جوقــد، بەشــداریکردنی (حســیک) لــە بــەرەی جــود شــەڕ و ململانێــی ناوخۆیــی بــە دوای خۆیــدا هێنــا، کاریگــەری هەبــوو لەســەر کەمبوونــەوەی چالاکییەکانــی (حســیک) بەرانبــەر حکومــەت، لــە لایەکــی دیکــەوە پێشــمەرگەکانی (حســک) بــە هاوبەشــی لەگــەڵ هێزەکانــی بــەرەی جــود لەنێــو شــارەکان چەندیــن چالاکییــان ئەنجــام داوە، بــۆ نموونــە لــە (ئابــی ١٩٨١) پێشــمەرگەکانی (حســک) و (پ.د.ک) چوونــە نێــو شــارۆچکەی ســەید ســادق، دوای شــەڕێکی دوو کاتژمێــری لەگــەڵ مەفرەزەیەکــی جــاش، بــووە هــۆی کوژرانــی جاشــێک، پێشــمەرگەکانی (پ.د.ک) و (حســک) بەبــێ زیــان گەڕانــەوە شــوێنی خۆیــان[١]. هــەر لــە درێــژەی چالاکییەکانــی نێــو شــار لــە (٤-٥ی ئابــی ١٩٨٢) پێشــمەرگەکانی هەرێمــی (١٢)ی هەندرێــن کۆمیتــەی ناوچــەی ڕەوانــدز لــە بنکــە و بارەگاکانــی حکومەتیــان دا کاتژمێــر (٨)ی ئێــوارە تــا کاتژمێــر (٣)ی شــەو دەســتیان بەســەر تــەواوی شــاری ڕەوانــدزدا گــرت. لــە کاتــی گەڕانەوەیــان تووشــی بۆســەیەکی ســەربازیی بــوون، بــەڵام پێشــمەرگەکان توانیــان لــە بۆســەکە دەربازبــن[٢]. لــە (١٣-١٤ی تشرینــی دووەمــی ١٩٨٢) دەســتەیەک پێشــمەرگەی لقــی هەولێــر و هەرێمــی (١١) باواجــی، چوونــە نێــو شــارەدێی دێگەڵــە، دەســتیان بەســەر تــەواوی دەرمانخانەکانــی نەخۆشــخانەی دێگەڵــەدا گــرت و گواســتیانەوە بــۆ ناوچــەکانی ژێــر دەســەڵاتی پێشــمەرگە[٣]، هاوهەنــگاو لــە (١٥ی کانوونــی یەکەمــی ١٩٨٢) هێزێکــی هاوبەشــی کۆمیتــەی ناوچــەی گەرمیــان و کۆمیتەی ناوچــەی هەڵەبجــە و بــارەگای لقــی ســلێمانی، هێرشــیان کــردە ســەر بنکــە و بارەگاکانی ســوپا و جــاش لەنــاو سەیدســادق[٤]، لەئەنجامــدا بــووە هــۆی کوژرانــی (٣٥) ســەرباز و جــاش. بــەڵام بــە هــۆی بۆردومانەکانــی ســوپا زیانێکــی زۆر بــەر ناوچەکــە کــەوت بــووە هــۆی کوژرانــی ئافرەتێــک و برینداربوونــی (٢) منــداڵ[٥].

لــە زنجیرەی چالاکییەکانــی پێشــمەرگەکانی (حســک) لەنێو شــار، لــە (٢١ی ئــاداری ١٩٨٣) هێزێکــی هاوبەشــی زورگــەزراو هەرێمــی (٨) ی دەشــتی هەولێــر و دەســتەیەک پێشــمەرگەی

(١) عملیة مشترکة لبیشمرکة، جریدة اخبار کردستان، ع (٢٢)، ١٩٨١/٨/٨، ص٦.

(٢) ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٩)، ساڵی دووەم، ئابی ١٩٨٢، دوا لاپەڕە.

(٣) ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(١١)، ساڵی دووەم، تشرینی یەکەم و دووەمی ١٩٨٢، ل٥.

(٤) ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(١)، ساڵی سێیەم، کانوونی دووەمی ١٩٨٣، ل١-٢.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٤٠).

(پ.د.ک) چوونە ناو ناحیەی گوێڕ، لە بارەگاکانی ئەمن و جەیشی شەعبییان دا. بووە هۆی کوژرانی (٧) ئەمن و (٢) سەرباز و برینداربوونی (٥) ئەمن[١]. شەڕی قرناقە و پشت ئاشان کاریگەری هەبوو لەسەر کەمبوونەوەی چالاکی پێشمەرگەی (حسک) لەنێو شاری سلێمانی، چونکە هێزەکانی بەرەی جود بەرەو ناوچە سنوورییەکانی ئێران کشانەوە[٢]. بەڵام لە هەولێر پێشمەرگەکانی حسک بەردەوام بوون لە چالاکی، یەکێک لەو چالاکییانەی لەنێو شارەکان ئەنجام دراوە، هێنانی ئۆتۆمبێلی حکومی بوو لەنێو شارەکان دواتر گەیاندنی بۆ ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی پێشمەرگە[٣]، بۆ نموونەلە (٢٢ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٣) دەستەیەک پێشمەرگەی سەر بە کۆمیتەی سەرکردایەتیی هەولێر و هەرێمی (١١)ی باواجی لەنێو شاری هەولێر دەستیان بەسەر ئۆتۆمبێلێکی لاندکرۆز دا گرت و گەیاندیانە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە[٤]. لە (١٩-٢٠ ی حوزەیرانی ١٩٨٤) دەستەیەک پێشمەرگەی هەرێمی (١٧)ی کۆمیتەی ناوچەی ڕەواندز چوونە نێو شاری خەلیفان؛ دەستیان بەسەر بەدالەی عەسکەری و مەدەنی ناحیەکەدا گرت و دواتر بارەگای حزبی بەعسیان بۆردومان کرد، لە ئاکامدا بووە هۆی کوژرانی (٦) سەرباز و بە دیل گیرانی (٣)ی دیکە[٥].

شیاوی گوتنە بە هۆی خەریک بوونی (حسک) بە کێشەی ناوخۆیی و دوو لەتبوونی لە ساڵی (١٩٨٥) چالاکی چەکداریی (حسک) لەنێو شارەکان کەمی کرد[٦]، بەڵام سلێمانی و کەرکووک دۆخێکی تایبەت بوو، کەمتر لە کێشە ناوخۆیەکانیی حسک تێوەگلاون[٧]. لە (٣ی ئاداری ١٩٨٦) پێشمەرگەکانی (حسک)، چوونە نێو شاری هەولێر لە گەڕەکی لەتیفاوە، بە مەبەستی گەڕان بە دوای جاش و کەسانی سەر بە حکومەت، بۆ ماوەی (٥) کاتژمێر دەستیان بەسەر گەڕەکەکەدا گرت[٨]. هەروەها لە (٢٦ی حوزەیرانی ١٩٨٦)

(١) ڕێگای ئازادی، ژ(٣)، ساڵی سێیەم، ئازاری ١٩٨٣، ل١.

(٢) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ محەمەد شاکەلی، کەلار، ٢٠٢٢/٢/٤.

(٣) ئازاد کاکل، بیرەوەری ڕۆژە سەختەکانی پێشمەرگەیەک، ب١، هەولێر، ٢٠١٥، ل٢٤.

(٤) هەولێر، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی ژ(٢١) شوباتی ١٩٨٤، دوالاپەرە.

(٥) دوو نەبەردی، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٢٥)، ساڵی چوارەم، تەمووزی ١٩٨٤، ل١-٥.

(٦) دیدار لەگەڵ موحسین عوسمان، هەولێر،٢٠٢٢/٤/٢٤.

(٧) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ محەمەد شاکەلی، کەلار،٢٠٢٢/٢/٤.

(٨) پێشمەرگە دەچێتە نێو شاری هەولێر، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٢)، ساڵی یەکەم، ئایاری ١٩٨٤، ل٤.

پێشـمەرگەکانی هەرێمـی (٧) ی قەرەچـوغ (٨)ی دەشـتی هەولێـر (١٠)ی سـەفین لەنێـو شـاری هەولێـر لـە ئۆتۆمبێلێکـی سـەربازییاندا بـووە هـۆی کوژرانـی (٤) سـەرباز[1]

بـە هـۆی سیاسـەتی ڕاگـواستن و تێکدانـی گونـدەکان، لـە (١٢-١٣ی ئایـاری١٩٨٧) دانیشـتووانی سەیدسـادق، خورمـاڵ هەڵەبجـە و سـیروان دژی دامودەزگاکانـی حکومـەت ڕاپەڕیـن، هەڵگەڕانەوەیەکـی گـەورەش لەنـاو ڕیزەکانـی جـاش پەیـدا بـوو، دەسـەڵات لەدەسـت کاربەدەسـتانی بەعـس دەرچووبـوو[2]، جەمـاوەر بـە هـاوکاری پێشـمەرگەکانی (حسـک) و (ی.ن.ک) توانیـان دەسـت بەسـەر ناحیەی خورماڵ و سـیروان دا بگـرن، حکومەتی عێـراق هێزێکـی زۆری بـۆ گرتنـەوەی ئـەو شـارانە ناردبـوو، بۆیـە ڕووبەڕووبوونەوەیەکی توند لـە نێـوان پێشـمەرگە و هێزەکانـی حکومـەت ڕوویـدا[3]. لـە میانـەی هەوڵـەکانی پێشـمەرگە بـۆ گرتنـی ئۆتۆمبێـل و کەلوپـەلی سـەربازیی حکومـەت، لـە (١ی ئابـی ١٩٨٧) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی هەرێمـی (٧) چوونـە نێو شـاری هەولێـر، ئۆتۆمبێلێکـی لاندرۆڤەری سـەربازی و چـوار کلاشـینکۆفیان گرت[4]. لە سـاڵی (١٩٨٨) چالاکییەکانی پێشـمەرگەی (حسـک) بـەردەوام بـوو، هەرچەنـدە حکومـەت پلان و ستراتیـژی خـۆی بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی پێشـمەرگە گۆڕی بـوو، بـەڵام پێشـمەرگەکانی (حسـک) لـە ڕێگـەی ڕێکخسـتنەکانەوە دەهاتنـە ناوشـارەکان چالاکییـان ئەنجـام داوە[5].

(١) گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ(٢٠)، ساڵی (٨) ئابی ١٩٨٦، ل١٥-١٦.

(٢) نەوشیروان مستەفا ئەمین، خولانەوە...، ل١٢٩.

(٣) ڕاپۆرتێک دەربارەی ڕاپەڕینی دەشتی شارەزوور، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(٥)، مایسی ١٩٨٧، ل٣-٨.

(٤) چالاکییەکانی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٤٨)، ئابی ١٩٨٧، ل٧.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٢).

سێیەم: پاسۆک:

پاسۆک لە سەرەتای دامەزراندنییەوە بڕیاری دابوو قورسایی چالاکی خۆی بە شێوەیەکی نهێنیی بخاتە نێو شارەکان، بەمەبەستی هۆشیارکردنەی جەماوەر و بەرزکردنەوەی ئاستی سیاسی و کاری ڕێکخستن[١]. لەبەرئەوەی بڕیاری دابوو بۆ ماوەی (١٠) ساڵ کادیر و ئەندامانی لەسەر خەباتی سیاسی و نهێنیی پەروەردە بکات[٢]. بەڵام دوای گیرانی بەشێک لە ئەندامانی سەرکردایەتیی پاسۆک ناچار بوو، بە ڕاگەیاندنی خەباتی چەکداریی و ناردنی دەستەی چەکداریی بۆ شاخ. پاسۆک چالاک بوو لە ناردنی پێشمەرگە بۆ نێو شار[٣]. بۆیە پاسۆک زیاتر گرنگی بە ڕێکخستنەکان و چالاکی ناوشارەکان داوە. سەبارەت بە پێکهاتەی ڕێکخراوەیی پاسۆک لە شانە و شانەی سەرەکی، ڕێکخراو، لێژنەی ناوچە و لق پێکهاتبوو[٤]، شێوازی ڕێکخستنەکانی پاسۆک زنجیرەیی بوو دوو تا سێ کەس یەکتریان دەناسی، لە شانەیەکی بچووک ڕێک دەخران. قورسایی ڕێکخستنەکانی پاسۆک لە سلێمانی بوو، سێ لێژنەی ناوچە لە سلێمانی هەبوو لەلایەن مەلا شوان سەرپەرشتی دەکران لە ساڵانی (١٩٧٨ تا١٩٨١) لە بریتی بوو لە: لێژنەی ناوچەی شەهید کانی شەفیق، لێژنەی لێژنەی ناوچەی سلێمانی، لێژنەی ناوچەی زانکۆ، سەر بە لقی (٢)ی سلێمانی بوون، سەرەتا لەلایەن شێخ حوسێنی کاژیک سەرپەرشتی دەکرا، دواتر مژدە تاهیر بووە بەرپرسی ڕێکخستنەکانی نێو شاری سلێمانی[٥]. هەروەها لە ناوچەکانی دەوروبەری هەڵبجە،

---

(١) زانا فەقێ، س.پ، ل١٢٧.

(٢) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ شێرزاد فاتیح محەمەد، کەرکوک، ٢٠٢٢/٨/٢٢.

(٣) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ هەڵۆ عەلی محەمەد، ئەڵمانیا،٢٠٢٢/٨/٢٠. ناسراو بە هەڵۆ بەرزنجەیی، لە ساڵی (١٩٦١) لە سلێمانی لە دایکبووە، خوێندنی ئامادەیی و پیشەسازی لە سلێمانی تەواو کردووە، لە (١٩٧٨) پەیوەندی بە ڕێکخستنەکانی پاسۆک کردووە، لە لێژنەی ئاواریک سلێمانی کاری ڕێکخستنی کردووە، لە (١٩٨٤) چووەتە دەرەوەی وڵات، ئێستا لە ئەڵمانیا نیشتەجێیە

(٤) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١.

(٥) دیدار لەگەڵ کەمال مەحموود محەمەد، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢٣. لە دایکبووی (١٩٦١) شاری پێنجوێنە، ناسراو بە مەلا شوان، لە (١٩٧٨) پەیوەندی بە ڕێکخستنەکانی پاسۆک کردووە لە شاری سلێمانی، لە (١٩٨١) چووەتە شاخ و بووەتە پێشمەرگە، ناوبراو ئێستا لە هەولێر نیشتەجێیە

سلێمانی، چەمچەماڵ، ڕانیە و باڵەکایەتی پاسۆک ڕێکخستنی هەبووە[١]. لە کەرکووک دوو خەتی ڕێکخراوەیی پاسۆک هەبوو، لەلایەن شێرزاد فاتیح محەمەد سەرپەرشتی دەکرا، بەڵام لە کەرکووک چالاکی چەکداریی نەبوو، چونکە دۆخی کەرکووک جیاواز بوو، چالاکییەکان زیاتر بڵاوکردنەوەی دروشم و بڵاوکراوەکانی حزب بوو[٢]، لە هەولێر و دهۆک پاسۆک ڕێکخستنی نەبووە، زیاتر پەیوەندی کەسی بووە[٣]، پاسۆک لەنێو شار دوو شێوە خەتی ڕێکخراوەیی هەبووە، خەتی سیاسی بۆ هۆشیارکردنەوەی جەماوەر بە تایبەت لەناو گەنجان و ڕۆشنبیران و قوتابیان، خەتی سەربازیی بۆ ئەنجام دانی چالاکی پێشمەرگە لەنێو شار، هێرشکردنە سەر بنکە و بارەگاکانی حزبی بەعس[٤]. خەتی ڕێکخستنی پاسۆک، جگە لەکاری سیاسی و بڵاوکردنەوەی بەیاننامە چالاکی چەکداریشی ئەنجام داوە، پێشمەرگەی ناوشار هەبووە تایبەت بووە بە ڕێکخستنەکانی نێو شار[٥]، چالاکی ڕێکخستنەکانی پاسۆک لەنێو شار بریتی بوو لە بڵاوکردنەوەی بەیاننامەی حزبی و هۆشیارکردنەوەی جەماوەر، هەروەها دابین کردنی چەک و تەقەمەنی و پێداویستی پزیشکی بۆ پێشمەرگە[٦]. چالاکییەکانی پێشمەرگە لە لایەن چەند لێژنەیەک ئەنجام دەدرا، کە بریتی بوو لە دەستەی شەهید فەرهاد خەفاف، دەستەی شەهید مولازم محەمەد شەوقی، دەستەی شەهید کامیل شەفیق، شەهید عومەر ساڵح مەنسوور و دەستەی شەهید دلێر[٧]، ئەو لێژنانە ڕاستەوخۆ پەیوەندییان بە سەرکردایەتیی پاسۆک هەبووە و لەلایەن سەرکردایەتیی ئاراستە کراون، پەیوەندییان بە ڕێکخستنەکانی ناوخۆ نەبوو[٨]، ئەمەش زیاتر بۆ پارستنی ئەمنییەتی

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ هەڵۆ عەلی محەمەد، ئەڵمانیا،٢٠٢٢/٨/٢٠.

(٢) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ شێزاد محەمەد فاتیح، کەرکوک، ٢٠٢٢/٨/٢٢.

(٣) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ هەڵۆ عەلی محەمەد، ئەڵمانیا،٢٠٢٢/٨/٢٠.

(٤) کاوە ئەمین، لە کاژیکەوە بۆ پاسۆک، چاپخانەی تاران، ب.ش، ٢٠١٧، ل١٩١.

(٥) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١.

(٦) نامەی ئەلیکترۆنی ئاری هەرسین، سلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢٠. لە دایکبووی (١٩٦٤) لە گەڕەکی مەڵکەندی لە سلێمانی لە (١٩٨٠) پەیوەندی بە پاسۆك کردووە و بووەتە پێشمەرگە، ئەندامی ڕێکخراوی خوێندکارانی سۆسیالیستی کورد بووە لە ئەورووپا، دوای یەکگرتنی پاسۆک و پارتی، چەندین پۆستی حیزبی و حکومی وەرگرتووە، لە ئێستادا لە سلێمانی نیشتەجێیە.

(٧) زانا فەقێ، س.پ ل١٢٧.

(٨) کاوە ئەمین، س.پ، ل ٢٩٦.

ڕێکخستنەکانی نێو شار بووە، مولازم شوان دەڵێت: «لە ناوشاری سلێمانی هێڵێکی زۆری ڕێکخستنم دروست کردبوو، جگە لە من کەسی دیکەیان نەدەناسیی بۆ ئەوەی ئاشکرا نەبن»[١]

شیاوی باسە پێشمەرگەکانی پاسۆک لەنێو شاری سلێمانی چەندین چالاکییان ئەنجام داوە، بۆ نموونە لە (٨ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٠) دەستەیەک پێشمەرگەی پاسۆک چوونەتە ناوشاری سلێمانی، لەگەڵ هێزە ئەمنییەکانی حکومەت دەکەونە شەڕکردن، لە ئەنجامدا بووە هۆی کوژرانی (٣) سەرباز و بریندار بوونی (١)ی دیکە. هەروەها لە (٢٢ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٠) دەستەیەک پێشمەرگەی شەهید عومەرساڵح مەنسوور، لە شەقامی زانکۆی سلێمانی نارنجۆکێکیان هەڵدایە ناو ئۆتۆمبێلێکی سەربازییەوە و بووە هۆی کوژرانی (٢) سەرباز و برینداربوونی (٣)ی دیکە[٢]. سەرەڕای زیان گەیاندن بە هێزە ئەمنییەکان و ڕووبەڕووبوونەوەیان لە ناوشارەکان، پێشمەرگەکانی پاسۆک لە شەقامە گشتییەکان و ڕێگە سەرەکییەکانی سلێمانی بازگەیان داناوە، بۆ نموونە لە (١ی شوباتی ١٩٨١) دەستەیەک پێشمەرگەی شەهید کاکە فەتاح، خاڵێکی پشکنینیان لەسەر ڕێگای سلێمانی و چوارتا دانا، کۆمەڵێک هاووڵاتییان ڕاگرت، مەبەستیان گرتنی کەسانی گومانلێکراو بووە. دوای لێکۆڵینەوە ئەوانەی کە هیچیان لەسەر ئاشکرا نەبووە ئازاد کراون[٣]

یەکێک لەو چالاکییە دیارانەی پێشمەرگەکانی پاسۆک لە ناوشاری سلێمانی لە (١٦-١٧ی شوباتی ١٩٨١) بریتیبوو لەوەی کە دەستەیەک پێشمەرگە بە سەرپەرشتی مولازم شوان، چوونە ناو بەشە ناوخۆیی زانکۆی سلێمانی[٤]، مولازم شوان کە سەرپەرشتی ئەم چالاکییەی کردووە دەڵێت: «دوای ئەوەی خوێندکارەکانمان کۆکردنەوە، بە عەرەبییەکی ڕەوان قسەم بۆ کردن، بۆ ئەوەی هەست نەکەن کە پێشمەرگەین سەرەتا نا بە دڵانە؛ بە درۆ بە شان و گرووپی بەعس و سەددام حوسێنم هەڵدا، دوای کاتژمێرێک قسەکردن پێم گوتن کارێکی تایبەتمان هەیە کێ ئامادەیە هاوکاریمان

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦..

(٢) دێڕێک لە داستانی بەچکە شێرانی نەتەوەیی، گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(١)، شوباتی ١٩٨١، ل١٩.

(٣) دێڕێک لە داستانی بەچکە شێرانی نەتەوەیی، گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(٣)، نیسانی ١٩٨١، ل٣٩.

(٤) گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(٣)، نیسانی ١٩٨١، ل٤١.

بکات نزیکەی (٢٠٠) قوتابی دەستیان بەرزکردەوە و ئامادەیی خۆیان دەربڕی»[١]، بەڵام بەهۆی ئەوەی ژمارەی قوتابییەکان زۆربووە نزیکەی (٤٥٠) قوتابی بوون، بۆیە تەنیا (٣٠) قوتابیان لێ هەڵبژرادوون، کە (٨) یان بەڕەگەز ئوردنی بوون. دواتر لەبەر پاڕانەوەی زۆر و گریانی قوتابییەکان (٣) یانیان بەرداوە[٢]. ئەم چالاکییە دەنگدانەوەی خێرای بە دوای خۆیدا هێنا، بۆیە بەرپرسانی حکومی داوایان لە سەرکردایەتیی پاسۆک کرد بۆ بەردانی گیراوەکان و ئاشکراکردنی چارەنووسیان[٣]. ئەم چالاکییە لە ڕووی چەندییەتی و چۆنیەتییەوە گەورە بووە. بە هۆی بوونی چەند قوتابییەکی ئوردنی گوشاری بەردەوامی ئوردن لەسەر حکومەتی عێراق، بووە هۆی ئەوەی حکومەت دووچاری شڵەژانێکی زۆر بێت و داوای دانوستان و گفتوگۆ لە سەرکردایەتی پاسۆک بکات[٤]. بۆیە سەرکردایەتی پاسۆک لە بەرانبەر بەردانی گیراوەکان، چەند مەرجێکی داناوە، لەوانە:

١-ئازادکردنی (١٠٠) خێزانی گیراوی پێشمەرگەی سەرجەم حزبەکانی باشووری کوردستان.

٢-کشانەوەی سوپای ئوردن لە کوردستان[٥].

دوای ئەم چالاکییە بەشێک لە کەسوکاری پێشمەرگەکان ئازاد کران، لەگەڵ کشانەوەی سوپای ئوردن لە کوردستان[٦]. لە لایەکی دیکەوە کاریگەرە نەرێنییەکانی ئەم چالاکییە بریتی بوو لەوەی حکومەتی عێراق بە بیانووی نائارامی لە شاری سلێمانی و پاراستنی ئەمنییەتی شارەکە، زانکۆی سلێمانی لە (١٠ی ئەیلوولی ١٩٨١)

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

(٢) تیشکی خۆری کوردایەتی دێرێك لە داستانی بەچکە شێرانی نەتەوەیی، گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(٣)، نیسانی ١٩٨١، ل٤١.

(٣) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١.

(٤) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

(٥) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١؛ گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(٣)، نیسانی ١٩٨١، ل٤١.

(٦) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

بـۆ شـاری هەولێـر بگوازێتـەوە[1]، هەروەهـا گوشـاری (ی.ن.ک) لـە سـەر پاسـۆک، بـۆ ئازادکـردنی گیـراوەکان و ئامـادە نەبـوونی سـەرکردایەتی پاسـۆک، بـۆ ڕادەسـتکردنەوەی قوتابییـە گیـراوەکان، شـەڕ و ململانێـی چەکداریـی لـە نێـوان (ی.ن.ک) و پاسـۆک بـە دوای خۆیـدا هێنـا[2]. ئـەم بارودۆخـە کاریگـەری هەبـوو لەسـەر کەمبوونـەوەی چالاکییـەکانی پاسـۆک لـە شـاری سـلێمانی[3].

شـیاوی باسـە پێشـمەرگەکانی پاسـۆک، جـاش و بـە کـرێ گیـراوانی حکومەتیـان ئـاگادار دەکـردەوە بـۆ دوورکەوتنەوەیـان لـە حکومـەت. چونکـە ببوونـە مایـەی مەترسـی بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە، کاری سـیخوڕیان بـۆ دەزگا هەواڵگرییەکانـی حکومـەت دەکـرد[4]، بـۆ نموونـە لـە شـەوی (٧ی نیسـانی ١٩٨١) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی شـەهید مـولازم محەمـەد شـەوقی، لـە شـاری سـلێمانی دوای ئـەوەی چەنـد جەیـش شـەعبییەک دەگـرن، بەڵێنـی ئەوەیـان لـێ وەردەگـرن خراپـە کاری نەکـەن. لـە (١٢ی نیسـانی ١٩٨١) دەسـتەی شـەهید کامیـل شـەفیق، هەڵیـان کوتایـە سـەر ماڵـی هەندێـک جـاش ئاگاداریـان کردنـەوە، دەسـت لـە خراپـە کاری هەڵبگـرن، لـە گەڕانەوەیانـدا لەگـەڵ هێـزی (قـوات خاصـة) ڕووبەڕووبوونـەوە، لـە ئاکامـدا بـووە هـۆی کوژرانـی (٣) سـەرباز و برینداربوونـی (٣)ی دیکـە[5]

لـە چالاکییەکـی دیکـەدا، دەسـتەیەک پێشـمەرگەی شـەهید کاکـە فەتـاح، لـە (٢٠/١٩ نیسـانی ١٩٨١) لـە کاتـی سـەردانی بـەرزان تکریتـی (١٩٥١-٢٠٠٦) و چەنـد وەزیرێـک بـۆ شـاری سـلێمانی، وەک کاردانەوەیـەک چوونـە سـەر بۆسـەیەکی (قـواة خاصـة) دوای شـەڕێکی دوو کاتژمێـری (٤) سـەرباز کـوژران و (٢)ی دیکـەی برینـدار بـوون[6]، زۆربـەی چالاکییـە چەکدارییـەکانی پاسـۆک لـە سـنووری سـلێمانی تێنەپەڕیـوە، پاسـۆک کـەمتر

(١) قرار مجلس قيادة الثورة، استحداث جامعة صلاح الدين بدلا من جامعة سليمانية، الوقائع العراقية، رقم (١٢٢٧)، ع(٢٨٥١)، ٢٨/ ايلول/١٩٨١.

(٢) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

(٣) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان...، ل٢٠٨-٢٠٩.

(٤) نامەی ئەلیکترۆنی ئاری هەرسین، سلێمانی،٢٠٢٢/٩/٢٠.

(٥) دێرێک لە داستانی بەچکە شێرانی نەتەوەیی، گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(٤)، مایسی ١٩٨١، ل٣٧و٣٩.

(٦) گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(٤)، مایسی ١٩٨١، ل٣٧و٣٩.

توانیویەتـی پـەل بهاوێژێـت بـۆ ناوچەکانـی دیکـەی باشـووری کوردسـتان[١]، ئەمـەش دەگەڕێتـەوە بـۆ چەنـد هۆکارێـک، پاسـۆک لـە ڕووی ژمـارەی پێشـمەرگە بـەراورد بـە لایەنەکانـی دیکـە ژمارەیـان کـەمتر بـووە، هەروەهـا لـەڕووی مادییـەوە توانـای سـنووردار بـووە[٢]. لـەم بارەیـەوە ئـاری هەرسـین دەڵێـت: « کـە ئێمـە بـە شـێوەیەکی ڕۆمانسـی سیاسـەتمان دەکـرد و ئامـادە نەبوویـن دەسـتی هـاوکاری بـۆ ئێـران و سـووریا و لیبیـا درێـژ بکەیـن، چونکـە پـێمان وابـوو ئـەو هاوکاریانـە بـە سیاسـەت و بەرژەوەنـدی ئـەو وڵاتانـەوە پابەندمـان دەکات»[٣]. بۆیـە پاسـۆک نەیتوانـی کەناڵێکـی پەیوەنـدی لەگـەڵ وڵاتـانی هەرێمـی و دەوروبـەر دروسـت بـکات[٤]. لـە لایەکـی دیکـەوە ناکۆکـی و ململانێـی ناوخۆیـی پاسـۆک سـاڵانی (١٩٨٣ - ١٩٨٦) پاسـۆکی لـە ناوچـەکانی سـلێمانی و دەوروبـەری دابـڕی[٥].

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ شێرزاد فاتیح محەمەد، کەرکوک، ٢٠٢٢/٨/٢٣.

(٢) پەیوەندی تەلە فونی لەگەڵ هەڵۆ بەرزنجی، ئەڵمانیا، ٢٠٢٢/٨/٢٠.

(٣) نامەی ئەلیکترۆنی ئاری هەرسین، سلێمانی،٢٠٢٢/٩/٢٠.

(٤) دیدار لەگەڵ مەلا شوان، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢٣.

(٥) بێسـتون ئـازاد مسـتەفا، شـەهیدی سـەرکردە ئـازاد مسـتەفا لـە دووتوێـی نووسـینەکانیدا، چاپخانـەی ڕوون، سـلێمانی، ٢٠١٣، ل١٣٢.

باسی دووەم

پلانی حکومەت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە لە شارەکان

حکومەتی عێراق بۆ ڕێگری لە چالاکی پێشمەرگە لەنێو شارەکان، چەند ڕێوشوێنی ئەمنیی گرتبووە بەر، چەندین جۆری هێزی ئەمنیی لە شارەکان بڵاوە پێکرد بوو، لەوانە: (ئەمن)، هەواڵگریی (استخبارات)، پۆلیسی نهێنیی، جەیشی شعبی، جاش[١]، بە مەبەستی کۆکردنەوەی زانیاریی و ڕێگری لە چالاکی پێشمەرگە لەنێو شارەکان، هەروەها لێژنەی لە ناوبردنی چالاکییە دوژمنکارییەکان (لجنة مكافحة نشاط المعادي) دروست کرد[٢]. بۆ کۆنترۆڵکردنی پارێزگاکانی باشووری کوردستان، هەروەها دەسەڵاتێکی زۆری بە بەڕێوەبەرایەتی ئەمنیی پارێزگاکان دابوو، پارێزگار هیچ دەسەڵاتێکی نەبووە بە سەریاندا، بەڵکو ڕاستەوخۆ سەر بە بەڕێوەبەرایەتی (ئەمنی عامة) بوون، بەڕێوەبەرایەتی ئەمنیی پارێزگاکان زۆر بە توندی هەر بەرهەڵستکارێکیان سەرکوت دەکرد، بێ ئەوەی کەس دەسەڵاتی لێپێچینەوەی هەبێت[٣]. هەربۆیە بە بیانووی جیاجیا دەزگا ئەمنییەکان هەڵیان دەکوتایە سەرماڵی هاووڵاتییان و دەیان پشکنی، هەرکەسێک گومانی لێ بکرایە کە پاڵپشتی پێشمەرگە یان کەسێکی نزیکی لەناو شۆڕش دایە، لەلایەن هێزە ئەمنییەکان دەستگیر دەکرا[٤]. حکومەتی عێراق (٢١) بەندیخانەی بۆ گیراوە سیاسییەکان و کەسوکاری پێشمەرگە لە شارەکانی هەولێر، سلێمانی، دهۆک، کەرکووک و مووسڵ دروست کردبوو[٥]، زیندانەکان پڕ کرا بوون لە کەسوکاری پێشمەرگە بۆنموونە لە ساڵی (١٩٨١)، کەسوکاری پێشمەرگە لە شارەکانی هەولێر، زاخۆ، دهۆک، سلێمانی و هەڵەبجە، دەستگیرکراون و بۆ

(١) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١.

(٢) دیدار لەگەڵ شێخەڵڵا برایم، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/٦.

(٣) عەلی تەتەر، سیاسەتی...، ب١، ل١٣٢

(٤) شارەکانی کوردستان، ڕۆژنامەی سەربەخۆیی، ژ(١٩)، کانوونی یەکەمی ١٩٨٩، ل١٠.

(٥) بیست و یەک زیندانی لە کوردستان هەیە، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(١٢)، کانونی یەکەمی ١٩٨٧، ل٤.

گرتووخانەکانی باشوور گواستراونەتەوە[١]. بە هۆی زیادبوونی چالاکی پێشمەرگە لەنێو شارەکان وەک پێشتر ئاماژەمان بۆکرد لە (ئەیلوولی ١٩٨١) حکومەتی عێراق زانکۆی سلێمانی گواستەوە بۆ هەولێر و ناوی گۆڕی بۆ زانکۆی سەڵاحەددین[٢]. حکومەتی عێراق نەیتوانیبوو ڕێگر بێت لەبەردەم چالاکییەکانی پێشمەرگە لەنێو شارەکان، بۆیە ڕق و قینەی خۆی بە خەڵکی مەدەنی دەڕشت، بە بیانووی جیا جیا بەبێ دادگایی خەڵکێکی زۆری لە سێدارە داوە بۆ نموونە لە شاری دهۆک لە (٢٨ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٣) لە یاریگای دهۆک (٦) گەنجی کوردی لە سێدارەدا[٣].

بەهۆی سیاسەتی توندی حکومەتی بەعس بەرانبەر خەڵکی کوردستان، کاردانەوەی خەڵکی بەدوای خۆیدا هێنا، چەندین ڕاپەڕین و خۆپیشاندان دژی دامودەزگاکانی حکومەتی عێراق لە (١٩٨٣ تا ١٩٨٨) ڕوویدا[٤]، ئەمەش دۆخێکی لەباری بۆ هێزی پێشمەرگە ڕەخساند، بە خۆخزاندنە نێو شارەکان و تێکەڵبوونیان لەگەڵ خۆپیشاندەران و ئەنجامدانی چالاکی. بۆیە حکومەتی عێراق بەوپەڕی توند و تیژییەوە هەوڵی دامرکانەوەی خۆپیشاندانەکانی داوە[٥]. بۆ ڕێگری لە هاتنی پێشمەرگە بۆ نێو شارەکان، حکومەت لە دەوروبەری شارەکان هێزێکی زۆری ئەمنییان بڵاوە پێ کردبوو. زۆربەی شەو بۆسەیان بۆ پێشمەرگە داناوە[٦]. بۆ نموونە لە شاری هەولێر زۆربەی شەوان لە کاتژمێر (٧) ئێوارە تا بەرەبەیان قەدەغەی هاتووچۆ بوو، بە تایبەت لەو شوێنانەی دامودەزگای بەعسی لێ بوو[٧]، بەڵام نەتوانراوە ڕێگە لە هاتنە ناوەوەی پێشمەرگە بگیرێت، بۆیە حکومەت بۆ ڕێگری لە هاتنە ناوەوەی پێشمەرگە بۆ نێو شارەکان چەند ڕێکارێکی ئەمنیی و سەربازی گرتبووەبەر، بۆ نموونە لە دەوروبەری هەولێر خەندەقێکی دروست کردبوو، بە درێژایی

(١) ئێستگەی دەنگی کوردستان، وتار: ڕژێمی تاوانباری صەدام ڕۆژ لە دوا ڕۆژ تاوانی گەورەتر و زیاتر دەکا، ١٩٨١/٧/١٥.

(٢) السلطة تنفذ عمليات تعريب وتبعيث وتهجير جديدة في كردستان، جريدة اخبار كرستان، ع(٣٥)، ١٩٨١/١٠/٢٦، ص٤.

(٣) اعدامات جماعية واطلاق نار في دهوك والموصل، جريدة اخباركردستان، ع(١١١)، كانون الثاني، ١٩٨٤، ص٥.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، لەسەر خۆپیشاندان و ڕاپەڕینەکان، بڕوانە: ئاراس عەبدولڕەحمان، س.پ.

(٥) دیدار لەگەڵ فازڵ ڕەئووف، سلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٦) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٧) جريدة اخباركردستان، ع(٥٦)، ١٩٨٢/٢/٢٢، ص٣

(١٠) کـم و پانـی (٤) مەتـر و بـە قووڵایـی (٣) مەتـر خاڵـی پشـکنینی لەسـەر خەندەقەکـە دانابـوو[١]. هەروەهـا لـە دەوروبـەری شـاری سـلێمانی شـەقامی (٦٠)مەتـری چەندیـن بازگەی سـەربازیی دانرابـوو، وەک پشـتێنەی ئەمنیـی شـار بـوو[٢] تەنانـەت شـاخی ئەزمەڕیـش مینڕێـژ کرابـوو[٣]. لـە لایەکـی دیکـە بـە هـۆی زیادبوونـی ڕفاندنـی ئۆتۆمبێـل لەلایـەن هێزی پێشـمەرگە و بردنیـان بـۆ ناوچـە ئازادکـراوەکان، حکومەتـی عێراق سـەقفی هەمـوو ئۆتۆمبێلە حکومییەکانـی سـوور کردبـوو، هـەر ئۆتۆمبێلێـک لـەو پشـتێنە ئەمنییـەی کـە لـە دەوروبەری شـارەکان تێپـەڕ ببوایـە، لەلایـەن فڕۆکـەکان بۆردومـان دەکـرا[٤]. حکومـەت هەوڵـی دەدا لـە ڕێگـەی تـرس و تۆقانـدن و گرتنـی هاووڵاتییانـی مەدەنـی، شـوێن و پێگـەی ڕێکخسـتنە حزبییـەکان ئاشـکرا بـکات[٥]. چونکـە حکومـەت لای ئاشـکرا بوو، ڕێکخسـتنەکان سـەرچاوەی کۆکردنـەوەی زانیاریـن بـۆ پێشـمەرگە، لـەو ڕێگەیـەوە پێشـمەرگە دێنـە نێـو شـارەکان، بۆیـە هەوڵـی داوە ڕێکخسـتنەکان لەنێـو شـارەکان لاواز بـکات و پـردی پەیوەندییـان لەگـەڵ پێشـمەرگە بپچڕێنێـت[٦]، بۆیـە بەڵێنـی دابـوو هەرکەسـێک ڕێکخسـتنی حزبـی ئاشـکرا بکات بـە پلـە و پـارە خـەڵات دەکرێـت[٧]، حکومەتـی عێـراق لـە ڕێگـەی کۆکردنـەوەی زانیاریـی هەواڵگریی و کەسـانی سـیخوڕ هەوڵی دۆزینەوە و ئاشـکراکردنی ڕێکخسـتنەکانی نێو شـاری داوە، تـا ڕادەیـەک توانیبـووی زەفـەر بـە ڕێکخسـتنەکان بەرێـت و زیانیـان لـێ بـدات، لـە (٢٨ی تەمـووزی ١٩٨٢) بـۆ دروسـت کردنـی تـرس و کەمکردنـەوەی چالاکـی پێشـمەرگە، لەنێـو شـارەکان (٨) ئەندامـی (پ.د.ک) لـە زیندانـی ئەبـو غرێـب لـە بەغـدا لـە سـێدارە داوە[٨]. هەروەهـا لـە (تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٥) دوو ئەفسـەری هێـزی ئاسمانـی عێـراق لـە

(١) دیدار لەگەڵ ئازاد کاکل، هەولێر، ٢٠٢١/١١/٢٢.

(٢) دیدار لەگەڵ فازڵ ڕەئووف، سلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٣) دیـدار لەگـەڵ ڕەفیـق ڕەحیـم، گوڵەخانـە، ٢٠٢٢/٩/٢. نـاسراو بـە ڕەفیـق پارەزانی لـە دایکبـووی (١٩٥٤)، لـە (١٩٧٧) بووەتـە پێشـمەرگە، پلەکانـی پێشـمەرگایەتی بڕیـوە تـا بـووە بـە ئامـر مەفـرەزە و ئامر کـەرت، بەرپرسـی جموجۆڵـی هێزەکانـی حسـک بـووە، دوای ڕاپەڕیـن خانەنشـین بووە

(٤) دیدار لەگەڵ، ئازاد کاکل، هەولێر، ٢٠٢١/١١/٢٢.

(٥) دیدار لەگەڵ فازڵ ڕەئووف، سلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٦) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١.

(٧) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب١، ل٢٤٠.

(٨) جريدة اخبار كردستان، ع(٧٢)، ٦ نيسان ١٩٨٢، ص٨.

چالاکییەک لەلایەن هێزی پێشمەرگەوە لە سلێمانی کوژرابوو، حکومەت لە تۆڵەی ئەم چالاکییەدا لە هەمان شوێن و هەمان ڕۆژدا (١٠) هاووڵاتی مەدەنی گوللەباران کرد[١].

ئەو ڕێوشوێنە ئەمنییەی حکومەت گرتبوویە بەر نەبووە هۆی کەمکردنەوەی چالاکی پێشمەرگە لەنێو شارەکان. لە ڕاپۆرتێکدا لە ڕۆژنامەی فەیناشاڵ تایمز (Finacial Times) لە (٨ی کانوونی دووەمی ١٩٨٦) بڵاوکراوەتەوە هاتووە: لە ناوشارەکان ڕێکخستنەکانی سیاسی کورد گەشەیان کردووە و فراوان بووە، ئەوانە هاوکاری هێزی چەکداریی کوردیان بە دابین کردنی ئازووقە دەکرد، هەروەها وەکو سەرچاوەی زانیاری گرنگ بۆ پێشمەرگە دەژمێردران و بەشدارییان هەبووە لەو چالاکییانەی پێشمەرگە کە لەنێو شارەکان ئەنجامیان داوە[٢]. بە هۆی زیادبوونی چالاکی پێشمەرگە لەنێو شارەکان، حکومەت هەڵمەتێکی گرتن و کوشتنی لەنێو شارەکان دەست پێکرد، تەنانەت منداڵانیش لەو هەڵمەتە بەدەرنەبوون، هەروەک لە ڕاپۆرتێکی ڕێکخراوی ئەمنستی جیهانی هاتووە: حکومەتی عێراق لە (کۆتایی مانگی تەمووز تاوەکو کۆتایی مانگی ئەیلولی ١٩٨٥)، نزیکەی (٣٠٠)منداڵی تەمەن (١٠ تاوەکو ١٤)ساڵی لە سلێمانی گرتبوو، ژمارەیەکیان ئەشکەنجەدان و دواتر کوشتیانن، حکومەتی عێراق مەبەستی بوو بە گرتن و کوشتنی ئەو منداڵانە، زانیاری لە سەر جووڵە و شوێنی کەسوکاریان لەناو هێزەکانی پێشمەرگە بزانێت[٣]. لە لایەکی دیکەوە زیاتر لە (٤٥٠) کەس لە دامودەزگا ئەمنییەکان ڕەوانەی شاری هەولێر کران، بە شێوازێکی توندو تیژ ڕووبەڕووی خەڵکی بوونەوە[٤]. لە ئەنجامی گەشەسەندنی چالاکییەکانی پێشمەرگە لە شاخ و شارەکان، حکومەتی عێراق وەک کاردانەوەیەک لە (١٦ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٥) دەیان هەزار چەکداریی لە شارەکانی ناوەڕاست و باشووری عێراق و لە شارەکانی هەولێر، دهۆک، سلێمانی، کەرکووک مۆڵ دابوو، لە بڵندگۆی مزگەوتەکانەوە داوایان لە خەڵکی ئەو شارانە دەکرد لە ماڵەکانیان نەیەنە دەرەوە، هەزاران سەرباز لە شارەکان بڵاوەیان پێکرابوو، هەموو دەوروبەری شار

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب١، ل٢٣٩.

(٢) الاكراد يوسعون رقعة عملياتهم الپارتيزانية، جريدة اخبار كردستان، ع(١٣٩)، كانون الثاني ١٩٨٦، ص١١-١٢.

(٣) ڕاپۆرتی ئەمنستی جیهان، دەربارەی گرتنی (٣٠٠) منداڵ لە شاری سلێمانی، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(٤)، نیسانی ١٩٨٦، ل٤.

(٤) هەواڵێک لە نێو شاری هەولێرەوە، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(٤)، نیسانی ١٩٨٦، دوالاپەڕە.

لەلایـەن هێـزە ئەمنییەکانـەوە گیرابـوو، گـەڕان و هاتووچـۆ و دەرچـوون لە شـار قەدەغە بوو، هەرچـی فێرگـە و فەرمانگـە هەبـوو کرابـووە بنکـەی سـەربازیی مـاڵ بـە ماڵیان دەپشـکنی[١]. لـە ئەگـەری ئاشـکرابوونی هـەر ماڵێـک بـە گومانـی هـاوکاری پێشـمەرگە و دۆزینـەوەی چەکـی بـێ مۆڵـەت و بەیاننامـە و بڵاوکـراوەی حزبـەکان، خـاوەن ماڵەکـە لـە سـێدارە دەدرا. هێـزە ئەمنییـەکان بـۆ چاوترسـانی خەڵکـی، خانـووی بەشـێک لـە هاووڵاتییانـی بـە بلـدۆزەر ڕووخانـد، خەڵکێکـی زۆر بـە گوللـەی هێـزە ئەمنییـەکان کـوژران[٢].

سیاسـەتی حکومەتـی عێـراق لـە هەمبـەر کەسـوکاری پێشـمەرگە لـە شـارەکان تونـد بـوو، مەبەسـتی حکومـەت لـە گرتنـی کەسـوکاری پێشـمەرگە شـەڕێکی دەروونـی بـوو بەرانبـەر هێزەکانـی پێشـمەرگە بـۆ ئـەوەی فشـار بکاتـە سـەر پێشـمەرگە واز لـە خەباتـی چەکداریـی بهێنـن و بگەڕێنـەوە نـاو خانەوادەکانیـان[٣]. هـەر وەک لـە بروسـکەیەکی نهێنیـی دەزگا ئەمنییەکانـی ناحیـەی نێـروە و ڕێـکان هاتـووە کـە کەوتووەتـە دەسـت هێزەکانی پێشـمەرگە لـە سـنووری لقـی یەکـی (پ.د.ک):«هیـچ دەسـتگیرکراوێک ئـازاد نەکرێـت لـە ئەگـەری نەگەڕانـەوەی تێکـدەران» (مەبەسـتی پێشـمەرگەکانە- توێـژەر) بـۆ نـاو کەسـوکاریان، لـە حاڵەتـی گەڕانـەوەی تێکـدەران بـۆ نـاو کەسـوکاریان دەبێـت کەفالـەت بکرێـن بـە بـڕی (٥) هـەزار دینـار بـۆ ئـەوەی دڵنیـا ببنـەوە ناگەڕێنـەوە نـاو تێکـدەرەکان»[٤]. لـە لایەکـی دیکـەوە حکومەتـی عێـراق ئـەو پێشـمەرگانەی چـالاک بـوون لە شـاخ، بڕیـاری دابـوو کەسـوکاریان کە لـە شـار بـوون ڕابگوازێـت و سـامانی گـوازراو و نـە گوازراویـان دەسـت بەسـەردا بگرێـت[٥]، هەروەهـا هەرکەسـێکی خانەنشـین ئەگـەر کەسـوکاری لەنـاو شـۆڕش بووایـە، دوای تەمەنێک لـە خزمەتکـردن حکومـەت مووچەکـەی دەبـڕی[٦]. ئـەو پێشـمەرگانەی کـە هاوسـەرگیرییان نەکـردووە، دایـک یـان باوکـی وەک بارمتـە دەگـرت[٧]. حکومـەتی عێراق لـە (تەمـووزی ١٩٨٦) لـە شـاری کەرکـووک (٢٦٠) خێزانـی کـوردی دەرکـرد، بـە بیانـووی ئـەوەی کەسـوکاریان

(١) فاشیستەکان گۆڕ بۆ خۆیان هەڵدەکەنن، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(١٠)، تشرینی یەکەمی ١٩٨٥، ل١-٧.

(٢) فەرمانی پشکنینی شارەکان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٧، ل١٣.

(٣) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٤) پ.د.ک، لجنة الأمنية في ناحية نيروة ريكان، م: المحجوزين، ع(٨٥)، ايلول ١٩٨٥.

(٥) قيادة فرقة عمادية، م: اموال المخربين، ع(١٣٣٥)، ١٩٨٦/٦/٦.

(٦) عەلی تەتەر نێرەویی، سیاسەتی...، ب٢، ل٣٥.

(٧) مديرية امن سليمانية، م: حصول موافقة ديوان وزارة الدفاع من العمل، ع(٥٤٨١٩)، ١٩٨٢/١٠/١٢.

پێشمەرگەن[١]، لەلایەکی دیکەوە حکومەت بە بیانووی تەقەکردن لە پارێزگای هەولێر لە (٢٨ی ئاداری ١٩٨٦)، لە یاریگای هەولێر، (٤) گەنجی کورد گوللە باران کرد[٢].

هێزەکانی پێشمەرگە لە ساڵی (١٩٨٧) توانییان چەندین شارۆچکە و گوند کۆنترۆڵ بکەن، بەڕۆژ حکومەت تا کاتژمێر(٤)ی دوای نیوەڕۆ ڕێگا سەرەکییەکانی لەدەستدا بوو، بەڵام شەوان بەشێک لە شارۆچکەکان لە بەرزەختی حکومەت دەردەچوون و لەژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە دەبوون[٣]. ئەمەش مایەی نیگەرانی حکومەت بوو، هەروەک لە ڕاپۆرتێکی لیژنەی ئەمنیی پارێزگای سلێمانی لە (نیسانی١٩٨٧) هاتووە: هۆی سەرەکی لاوازبوونی باری ئەمنیی ناوچەکە، هاوکاری نەکردنی هاووڵاتییانی کوردە لەگەڵ دەزگا ئەمنییەکان، هەربۆیە بەڕێوەبەرایەتی دەزگای ئەمنیی سلێمانی بڕیاری دابوو، هەرکەسێک مامەڵەیەکی لە دامودەزگا حکومییەکان هەبووایە، پێویست بوو ڕازی بێت هاوکاری دەزگا ئەمنییەکان بکات لە سەر دۆزینەوەی شوێن و پێگەی پێشمەرگە و ڕێکخستنەکان[٤]. بۆ فشارکردنە سەر کەسوکاری پێشمەرگە و ڕێگری کردن لەوانەی بە نیازن بچنە شاخ، لەلایەن حکومەتەوە دەستگیر دەکران[٥] بۆ نموونە لە شاری پێنجوێن بەشێکی زۆر لە کەسوکاری پێشمەرگە ڕاپێچی زیندانەکان کراون و بەشێکیان لە سێدارە دراون، لە نووسراوێکی نهێنیی بەڕێوەبەرایەتی ئەمنیی سلێمانی بە ژمارەی (١٧٩٨٠) لە (١٩٨٧/٥/٢٥) کە بۆ ئەمنیی ناوچەی ئۆتۆنۆمی نێردراوە، تیایدا هاتووە: نەک هەر ئەوانەی لە چالاکی دژی حکومەت بەشداربوون، بەڵکو دایک و باوکیشیان لە سێدارە دەدرێن[٦]، لە ڕاپۆرتێکی ڕێکخراوی لێبوردنی نێودەوڵەتی لە (سەرەتای ١٩٨٨) هاتووە: سەدان زیندانی کورد لە سێدارە دراون، بێ ئەوەی هیچ تۆمەتێکیان لەسەر بێت، وێڕای ئەوەی سزای لە سێدارەدان، حکومەتی عێراق لەبەرانبەر وەرگرتنەوەی تەرمەکان، بڕی (٣٠٠) دیناری لە کەسوکاری وەرگرتووە[٧].

(١) جريدة اخبار كردستان، ع(١٤٦)، تموز ١٩٨٦، ص٢.

(٢) ڕاپۆرتێک لە هەولێرەوە، ڕۆژنامەی ئاڵای ئازادی، ژ(٢)، ساڵی (١) ئایاری ١٩٨٦، ل٣.

(٣) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٤) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب٢، ل٢١-٢٢.

(٥) دیدار لەگەڵ مەلا شوان، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢٣.

(٦) بەشدار عەبدولمەجید فەتاح، پارێزگای سلێمانی ١٩٧٩-١٩٨٨، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، ٢٠٠٦، ل١٢٧

(٧) مايكل ام غينتر، كورد العراق، ت: عبدالسلام النقشبندى، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠١٢، ص٧٥.

تەنانـەت حکومـەت بـە تۆمەتـی بوونـی چەندیـن هاووڵاتـی لـە ناوچـە قەدەغەکـراوەکان، لە (١٩٨٨/٥/٢٦) سـزای لـە سـێدارەدانیان بەسـەردا سـەپێنراوە[١]. لـە لایەکـی دیکـەوە حکومـەت هەمـوو خزمەتگوزارییـە گشـتییەکانی لـە خەڵکـی گرتبـۆوەوە[٢]، سـەرباری هەمـوو ئەمانـە حکومـەت بڕیـاری هەڵوەشـاندنەوەی هەمـوو پرۆژەیەکـی خزمەتگـوزاری و بەرهەمهێنـان، لە ناوچـە جیاجیاکانـی باشـووری کوردسـتان، تەنانـەت ئـەو پرۆژانـەی کـە زیانیان پێ گەیشـتبوو داوە[٣]. دەتوانیـن بڵێیـن حکومـەت هەمـوو شـێوازێکی تونـدی گرتبووەبـەر، بـۆ ئـەوەی ڕێگر بێـت لـە چالاکـی و جموجۆڵـی پێشـمەرگە و ڕێکخسـتنە نهێنییـەکان، بـەڵام لەگەڵ ئەوەشـدا، ئـەم سیاسـەتە تونـدەی حکومـەت نەبـووە ڕێگـر لەبـەردەم پێشـمەرگە و ئەنجامـدانی چالاکی خۆخزاندنـە نێو شـارەکان

(١) مديرية امن محافظة سليمانية، م: تنفيذ حكم اعدام، (دون الرقم)، ١٩٨٨/٥/٢٦.

(٢) بارودۆخی نێو شارەکان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٢-٥٧٣)، تشرینی دووەمی ١٩٨٧، ل٤-١٢.

(٣) لجنة تنظيم أفواج دفاع الوطني، المشاريع في المنطقة الشمالية، ع(٧٥٩/١)، ١٩٨٧/٧/٤.

تەوەری سێیەم
هۆکارەکانی پاشەکشە و لاوازبوونی خەباتی چەکداری

باسی یەکەم

هۆکارەناوخۆییەکان:

یەکەم: گەمارۆی ئابووریی:

حکومەتی عێراق ئابڵوقەی ئابووریی توندی لە سەر ناوچەکانی دەرەوەی دەسەڵاتی دانابوو، ڕێی نەدەدا کەرەستەی خۆراک و سووتەمەنی و پێداویستی ڕۆژانەی خەڵکی، بگاتە ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی پێشمەرگە[١]، هەروەها سزای توندی ئەو کەسانەی دەدا، کەلوپەل و خواردەمەنییان دەگەیاندە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە، هەموو بازگەکانی حکومەت ئاگادار کرابوونەوە، ڕێگە بە دەرچوونی کەلوپەل و پێداویستی و خۆراک نەدرێت بۆ دەرەوەی دەسەڵاتی حکومەت[٢]. هەر وەک لە نووسراوێکی بەڕێوەبەرایەتی هەواڵگریی ژمارە (١٥٠٧٦) لە (١٩٨٦/٨/٢) ئاراستەی لێژنەی ئەمنیی پارێزگاکان کراوە، سەرجەم دەزگائەمنییەکان ئاگادارکراونەتەوە، بۆ قەدەغەکردن و ناردنی کەلوپەل و خواردەمەنی بۆ ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە[٣]. حکومەتی عێراق کەسوکاری پێشمەرگەی بە زۆرەملێ دەنارده ناوچە ئازادکراوەکان، گەمارۆی ئابووریی لەسەر ئەو ناوچانە دانا بوو، بۆیە کەسوکاری پێشمەرگە لە دۆخێکی ناهەمواردا دەژیان، بەڵام ئازووقە و دەرمان بەشێوەی قاچاخ دەگەیشتنە ناوچە

(١) قيادة فرقة يرموك، م: الحصار الأقتصادي، ع(٣٠٢٦)، ١٠/٢٨، ١٩٨٥؛ م.س/ ح.د.ك، بيان: عاشت الذكرى المجيدة العاشرة لثورة ٢٦ ايار الوطنية التقدمية، ٢٦ ايار ١٩٨٦.

(٢) قيادة فرقة يرموك، م: اجرائات، ع(٢٤٤٢/٤)، ١٩٨٥/٨/٢٤.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٤١).

ئازادکراوەکان، بەروبوومی گوندەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە لە شارەکان دەفرۆشرایەوە، لەم بارەیـەوە کادیرێکـی پارتی دەڵێت: «ئێمە وەک ڕێکخسـتنی ناوخۆ لە ڕێگەی قاچاخچییەکانەوە کەلوپـەل و پێداویسـتیمان دەنـارد بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە»[١]. دوای ئـەوەی عەلی حەسـەن مەجید لە (٢٩ی ئاداری ١٩٨٧) دەسـەڵاتی گرتە دەسـت، دۆخی ئابووریی باشـووری کوردسـتان بـەرەو خراپـی چـوو[٢]. لـە کۆبوونەوەیەکـی ناوبـراو لـە (٦ی ئەیلـوولی ١٩٨٧)، بـۆ ڕێگـری لـە چوونـە دەرەوەی پێداویسـتی و دەرمـان بۆ هێزەکانی پێشـمەرگە، لێژنەیەکـی ئەمنی پێکهێنرا، بـۆ ئـەم مەبەسـتە لـە زۆر ناحیـە و گەڕەکـەکان بازگـەی ئەمنیـی دانرابـوو، هەروەهـا ئازووقـە و خـۆراک کەمکرایـەوە، بـە مەبەسـتی توندکردنـەوەی گەمـارۆی ئابووریـی، بەشـێکی زۆر لـە خێـزانی پێشـمەرگەی بـۆ ناوچـەکانی ژێر دەسـەڵاتی پێشـمەرگە ڕاگـوازران[٣]. حکومەتـی عێراق ڕێگـەی نـەدەدا دوای چۆڵکردنی گوندەکان خەڵکی کشـتوکاڵ بکات، چونکە حکومەت فەرمانی کردبـوو هـەر ئۆتۆمبێلێک یان تراکتۆرێک لە ڕێگا سـەرەکییەکان لایدابوایە بـە فڕۆکە بۆردومان دەکـرا[٤]، هەروەها بەڕێوەبەری ئەمنیی هەولێر بڕیـاری دابوو عەرەبانەی هەموو تراکتۆرەکانی گوندەکانـی هەولێر دەسـتی بە سـەردا بگیرێت، تاکـوو ئازووقە بۆ پێشـمەرگە نەگوازرێتەوە[٥]

دووەم: ناهاوسەنگی سوپای عێراق و پێشمەرگە:

حکومەتی عێراق دوای نسـکۆی شـۆڕش لە سـاڵی (١٩٧٥) سـوپاکەی بە ناوچە جیاجیاکانی باشـووری کوردسـتان بڵاوە پێ کرد بوو، هەموو شـار و شارۆچکە و گرد و شاخەکانی کوردستانی خسـتبووە ژێـر دەسـەڵاتی خـۆی، سـەربازگە و ڕەبیەی تێـدا دامەزراندبوو. سـوپاکەی لـە ڕووی

(١) دیـدار لەگـەڵ ئـازاد بابـان حەمەسـوور، هەولێـر، ٢٠٢٢/٨/٢١. لـە دایکبـووی (١٩٤٩)، لـە سـاڵی (١٩٦٦) پەیوەنـدی بـە شۆڕشـی ئەیلـوول کردووە، دوای نسـکۆ لە ڕێکخسـتنە ناوخۆیییەکانـی (پ.د.ک) لـە قەڵادزێ کاری کـردووە، دواتـر لەگـەڵ هێـزی حەسـۆ میرخـان ژاژۆکی بـووە، دوای ڕاپەڕین بەرپرسـی لێژنـەی ناوچەی قـەڵادزێ بـووە، ئێسـتا لـە سـەنتەری دیراسـات و توێژینـەوەی (پ.د.ک) ئەندامـی لێژنـەی کتێبە

(٢) ئەحمەد مەحموود عەلی، مێژووی کورد لە سەد و دوازدە ساڵدا، چاپخانەی لەریا، سلێمانی، ٢٠١٣، ل١٠١٥.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٤٢)

(٤) سياسة الأرض المحروقة، جريدة اخباركردستان، ع(١٣٩)، كانون الثاني ١٩٨٦، ص٢.

(٥) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل٤٤١.

چۆنیەتـی و چەندییەتیـەوە پـەرە پێدابـوو[١]. ژمارەی سـوپای عێراق بەر لە دەسـتپێکی جەنگی عێـراق - ئێـران لـە (٦) فیرقـەی سـەربازیی پێکهاتبـوو[٢]، دوای هەڵگیرسـانی جەنگـی عێـراق - ئێـران ژمـارەی فیرقەکانـی زیـادی کـرد بـۆ (٧) فیرقـەی پیـادە و کەرسـتە و زرێپـۆش هەروەهـا دوو لیـوای سـەر بـە پاسـەوانی کۆمـاری فیرقـەی یـەک و پێنج لە باشـووری کوردسـتان بـوو، بۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی پێشـمەرگە تەرخـان کـرا بـوون، زۆرینەی ئەفسـەر و سـەربازانی ئـەو دوو فیرقەیـە عەرەبـی شـیعە بوون. لەگەڵ دەسـتپێکی جەنگی عێـراق - ئێران ژمارەی سـەربازەکانی (٤٣٠) هـەزار سـەرباز بـوو، لـە (١٩٨٤) زیـادی کرد بۆ (٧٧٨) هەزار، سـەرباز لـە (١٩٨٧-١٩٨٨) گەیشـتە نزیکـەی یـەک ملیـۆن سـەرباز[٣]، هەروەهـا بـێ هەژمارکردنـی ژمـارەی سـەربازانی یەدەگ و پۆلیس و میلیشـیای بەعسـی، خزمەتی ناچاری سـەربازیی زۆرەملێ هەبوو بۆ نموونە لـە (١٩٧٨) نزیکـەی یـەک ملیـۆن و نیوکـەس لە عێـراق تەمەنیان لە نێـوان (١٥-٤٩) سـاڵ بوو، ئامـادە بـوون بۆ خزمەتی سـەربازیی، هەموو سـاڵێک نزیکەی (١٢٠) هەزار کەس دەگەیشـتنە تەمەنی خزمەتی سـەربازی[٤]

حکومـەت لـە پـاڵ سـوپای ڕێکخـراو چەند هێزێکی تـری هەبـوو وەک (الجیش الشـعبي)، ئەرکـی ئـەو هێـزە پارێـزگاری لـە ئاسـایشی نێـو شـارەکان بـوو. فەوجـە سـووکەکان (جـاش) بۆ مەبەسـتی ڕووبەڕووبوونـەوەی پێشـمەرگە دامـەزران[٥]، پۆلیسـی سـنوور و هێـزی جووڵانـەوە بریتیبـوون لـە هێـزی دیکـەی زیـادەی عێـراق لەنـاو دەزگای ئاسـایش، ژمارەیان نزیکـەی (٥٠) هـەزار دەبـوون، لەسـەر سـنووری تورکیـا، ئێـران و سـووریا جێگیر کرابـوون. هێـزی جووڵانەوە پاڵپشـتی پۆلیسـی ئاسـایی دەکـرد لـە کاتـی پێویسـت دا بـە تایبـەت دژی پێشـمەرگە بـەکار

---

(١) برایم جەلال، چەپکێک...، ل١٩١.

(٢) دەرسـیم پێشـەوا، ئینسـکلۆپیدیای تۆمەتبـارانی شـاڵاوی ئەنفـال لـە باشـووری کوردسـتان، چ٢، باشـووری کوردسـتان، ٢٠١٤، ل٢١٩و٢٢١.

(٣) دەرسـیم پێشـەوا، هــ.س، ل٢١٩و٢٢١؛ سـۆفیا ئیزابـێلا وانـج، پەرەسـەندنی شـوناسی نەتەوایـەتی کـورد و ئەگـەرەکانی دامەزرانـدنی دەوڵـەتی سـەربەخۆی کوردسـتان، و: یاسـین سەردەشـتی، دەزگای ڕۆشـەنبیری جەمـال عیرفـان، سـلێمانی، ٢٠١٤، ل٦٣.

(٤) ئەلبێرت عیسا، س.پ، ل١٠٨.

(٥) شۆڕش حاجی، س.پ، ل١٣٧.

دەهـێنران[١]. هەروەهـا ڕۆڵـی هەواڵگریـی (اسـتخبارات) چەنـد ڕێکخسـتنێکی (المنظومـة) هەواڵگریـی لـە عێراق هەبوو باکوور، باشـوور و ڕۆژئاوا، بەگشـتی ڕێکخسـتنە هەواڵگرییەکانی بریتـی بـوون لـە دوو هۆبـە (الشـعبة) بـەڵام ئـەوەی باکـوور دەسـەڵات و بودجـەی زۆرتر بوو و لـە هەموویـان فـراوانتر بـوو لـە چـوار هۆبـە پێکدەهـات، دوو هۆبـەی تایبـەت کرابـوو بـە کـورد، بـۆ سـیخوڕیکردن و زانیـاری لەسـەر حـزب و ڕێکخراوەکانـی کوردسـتان و پێشـمەرگە، دووانەکـەی دیکـەش تایبـەت کرابـوون بـۆ سەرپەرشـتی کاروبـاری جـاش[٢]. لـە ڕووی چـەک و جبەخانـەوە عێـراق خاوەنـی چەکـی قـورس و مـام ناوەنـد بـوو[٣]

لـە بەرانبـەردا هێزەکانـی پێشـمەرگە دوای نسـکۆی شـۆڕش لـە سـاڵی (١٩٧٥) پـەرش و بڵاوبوونـەوە، زۆربـەی چەکـەکان لەلایـەن حکومەتـی عێـراق دەسـتیان بەسـەردا گیرابـوو. چەکـی پێشـمەرگە بریتیبـوو لـە کلاشـینکۆف و برنـەو و پـاشماوەی چەکـی شۆڕشـی ئەیلـوول کـە بەشـێک لـەو چەکانـە شـاردرابوونەوە، ڕادەسـتی حکومەتـی عێـراق نەکرابوونـەوە، بەشـێکی دیکـەش لـە وڵاتی سـووریاوە نێردرابـوون[٤]. لـە ڕووی لۆجیسـتی و مەشـقەوە هێزەکانـی پێشـمەرگە ڕاهێنرابـوون لەسـەر شـەڕی پارتیزانـی نـەک شـەڕی ڕووبـەڕوو، چونکـە لـە ڕووی چەکـەوە هێزەکانـی پێشـمەرگە بـەراورد بـە سـوپای عێـراق نابەرانبـەر بـوو، نەبوونـی چەکـی قـورس بـۆ درێـژەدان بـە جەنگـی ڕووبـەڕوو هێزەکانـی عێراقـی دەسـت کـراوە کردبـوو، کـە لـە بۆردومانـی پێشـمەرگە سـڵ نەکەنـەوە، چەکـی پێشـمەرگە بریتیبـوو لـە چەنـد مەخـزەن فیشـەک و یـەک دوو نارنجـۆک و مەتارەیەک ئـاو[٥]، لـە بەرانبـەردا کۆپتـەر وەك کەرەسـتەیەکی پێشـکەوتووی جەنگـی حکومەتـی عێـراق لـە دوای نسـکۆی شۆڕشـی سـاڵی (١٩٧٥) بەرامبـەر هێزەکانـی پێشـمەرگە بەکاردەهـێنرا، ئەمـەش بـۆ هێـزی پێشـمەرگە ئەسـتەم بـوو بەرگـری بـکات بـۆ ماوەیەکـی درێـژ، لـە کاتێکدا

(١) بـۆ زانیاریـی زیاتـر لەسـەر دەزگا ئەمنییـەکانی حکومەتی بەعـس، بڕوانە: دونالد أوتشـل، اجهـزه الأمنية في عهـدي البكـر وصـدام، ت: مصطفـى نعمان احمـد، مكتبة مجلة، بغـداد، ٢٠٢٢؛ ئەلبێرت عیسـا، س.پ، ل١١٠.

(٢) ماهی، س.پ، ل٣١.

(٣) عێراق لە ساڵانی (١٩٧٢ -١٩٧٣) ژمارەی تانکەکانی بریتیبوو لە (٩٢٥) تانک ئەم ژمارەیە لە ساڵانی (١٩٧٩-١٩٨٠) زیادی کرد بووە دووهێندە و گەیشتە (١٩٠٠) تانک، فڕۆکەی شەڕکەر لە (١٨٩) زیادی کرد بۆ (٣٣٩)، هەلیکۆپتەر لە (٤٦) بووە (٢٣١)، زریپۆشی شەڕکەر لە (٣٦٠) بووە (١٥٠٠). هیوا تاڵەبانی، س.پ، ل٨.

(٤) دیدار لەگەڵ دەروێش ئاغا، هەولێر، ٢٠٢٢/٢/١١.

(٥) عەلی بچکۆل، س.پ، ل٣٤٢.

هێزەکانی پێشمەرگە تەنیا چەکی سووکیان پێبوو[١]. سەرباری ئەوەش شەڕی بەرەیی بۆ پێشمەرگە ئەستەم بوو، چونکە بارەگاو شوێنی مانەوە و هێزی پشتیوانی نەبوو، سوپای عێراقیش ڕێکخراو و پڕچەککرابوو بە چەکی قورسی ئەو سەردەم[٢]، ئابوورییەکەی بۆ خزمەتی سوپاکەی تەرخان کردبوو، هەر وەک سەددام حوسێن ڕایگەیاندبوو: چەک و تەقەمەنی بە هەموو جۆرەکانییەوە گەورەتر و باشتر بووە، لە ڕووی چۆنیەتی و قەبارەوە. گاردی کۆماری زیاد بووە و ئاستی مەشق پێکردنی گاردی کۆماری و سوپا بەرزتربووە[٣]

جەلال تاڵەبانی دەربارەی بەراوردکردنی هێزی پێشمەرگە و سوپای عێراق دەڵێت:«لە دوا بەراوردکردنی هێز و توانا و جۆری چەک ژمارەی هێزی چەکداریی ئێمە و دوژمن، دەگەینە هەندێک ئەنجام، دوژمن لە ئێمە زۆر بەهێزترە، لەڕووی چەک و تفاق و هێزی چەکدار و توانای مالی و عەسکەری، ئێمە لەڕووی هێزی چەکدارەوە لە چاو دوژمن هێزێکی بچکۆلانەین، هەربۆیە دەبێت شێوە و جۆری شەڕەکان، شەڕی پێشمەرگانە بێت، دەبێت ئەو تەکتیک و نەخشە و پیلانانە بەکار بهێنین، دوورمان دەخەنەوە لە کۆکردنەوەی هێزەکانی خۆمان، لە بەرانبەر هێزەکانی دوژمن»[٤]

سێیەم: ململانێی ناوخۆیی:

دوای دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی و دامەزراندنی چەند حزبێکی نوێ، هێزە چەکدارەکانی کورد پێچەوانەی سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول پارچە پارچە و خاوەن ئاراستە و کاری جیا جیا بوون، بوونی ئەم فرە هێز و لەشکرییە و دەستێوەردانی عێراق و وڵاتانی هەرێمی، ڕێگەی بۆ سەرهەڵدانی شەڕی ناوخۆیی خۆش کردبوو، کە لە کۆتاییدا بە زیانی کورد و خەباتە چەکدارییەکەی تەواو بوو[٥]، چونکە شەڕی ناوخۆ دەبووە لاوازبوونی هێزی پێشمەرگە و

(١) مامۆستا جەعفەر، س.پ، ب١، ل١٣٨.

(٢) فائق قادر حمە ساڵح، کوانووی خەبات (خەباتی بنەماڵەیەکی شۆڕشگێر لە بزووتنەوەی ڕزگاری خوازی گەلی کورد ١٩٦١-١٩٩١)، چاپخانەی تاران، ب.س، ل٢٠٨.

(٣) وەرگیراوە لە: عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل٤٨١.

(٤) جەلال تاڵەبانی، جۆشدانی خەبات دژی ئیمپریالیزم و فاشیزم و نۆکەرانیان بۆ سەربەخۆیی و دیموکراسی و ئۆتۆنۆمی، بڵاو کراوەی (ی.ن.ک)، نەورۆزی ١٩٨٠، ل٥٠.

(٥) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٧.

بەفیڕۆدانی توانایەکی زۆری مرۆیی لە دژی یەکتر، هەروەها کوژرانی ژمارەیەکی زۆر لە فەرماندەی سەربازیی، لە شەڕی ناوخۆ زیانێکی زۆری لە هێزی پێشمەرگە دا، ئەمەش ئاسانکاری بوو بۆ حکومەتی عێراق، لە جیاتی بەکارهێنانی هێزی سەربازیی لە ڕێگەی خۆشکردنی شەڕی ناوخۆیی هێزە چەکدارەکانی کورد لاواز دەبوو، بەمەش ئەرکی سەربازیی حکومەتی عێراق ئاسان دەبوو لە پێناو ڕووبەڕووبوونەوەی هێزەکانی پێشمەرگە[١]. بەگشتی بە هۆی نەبوونی بەرەیەکی یەکگرتوو لە سەرەتای دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی، هەروا بوونی فرە لەشکری و فرە حزبی، ناکۆکییەکانی زیاتر کرد، ئەو ناکۆکییانەش کاریگەری خراپیان لەسەر ورەی خەڵک و ئاستی پشتیوانیان لەسەر هێزی پێشمەرگە دانابوو[٢]، ئەمەش وای کردبوو ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی کوردستان پەنا بۆ حکومەتی بەعس ببەن و پەیوەندی بە فەوجە سووکەکانەوە بکەن[٣]. بەمەبەستی بڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندە و تێکدانی پەیوەندی نێوان حزبەکان، بە تایبەت (ی.ن.ک) و (حسک) و (حشع) لە نووسراوی بەڕێوەبەرایەتی ئەمنیی هەولێر ژمارە (٢٧٢٨) لە (١ی شوباتی ١٩٨٣)، حکومەتی عێراق هەوڵی داوە هێزە کوردییەکان بەگژ یەکدا بکات و دووریان بخاتەوە لە بەرەیەکی یەکگرتوو، بۆ ئەوەی هێزە کوردییەکان سەرقاڵی شەڕی ناوخۆیی بن و ئەمەش ئەرکی حکومەتی عێراق ئاسان کردبوو، چونکە شەڕی ناوخۆ هێزەکانی پێشمەرگەی شەکەت و ماندوو کردبوو[٤]. لە لایەکی دیکەوە حکومەتی عێراق بە مەبەستی کۆکردنەوەی زانیاری و زیان گەیاندن بە پێشمەرگە، هەوڵی ناردنی سیخوڕ و بە کرێ گیراوانی داوە بۆ ناو هێزەکانی پێشمەرگە تاوەکو لەو ڕێگەیەوە زانیاری لەسەر جۆری چەک و ژمارەی هێزەکان و شوێنی مانەوەیان بزانێت، بۆیە زۆرجار لە هێرشەکانی بۆ سەر هێزەکانی پێشمەرگە لە ڕێگەی سیخوڕ و بە کرێگیراوان شوێنیان ئاشکرا کراوە[٥]. بەپێی نوسراوێکی نهێنیی بەڕێوەبەرایەتی گشتیی هەواڵگریی سەربازیی ژمارە (١٢٤٩) لە (٣٠ تەمموزی ١٩٨٨)، ڕێنمایی دراوە بۆ زیان گەیاندن بە هێزەکانی پێشمەرگە و کوشتنی فەرماندەکانیان لە ڕێگەی ژەهر خوارکردنیان[٦].

---

(١) دیدار لەگەڵ ڕەفیق ڕەحیم، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٢) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٣) شۆڕش حاجی، س.پ، ل٤٤.

(٤) مديرية استخبارات عامة، م: بث دعاية وتحريك، رقم(٢٧٢٨)، ١٩٨٣/٢/١. وەرگیراوە لە فاتح رسول، صفحات...، ج٣، ص١٥٥.

(٥) ئێستگەی دەنگی کوردستان، لێکۆڵینەوە: پیلانەکانی ڕژێمی دیکتاتۆری ڕیسوا بکەین، ١٩٨٠/٦/١٦.

(٦) رئاسة الجمهورية العراقية، مديرية استخبارات عامة، سري للغاية، الرقم (ق٤/ ١٢٤٩)، ٣٠ تموز ١٩٨٨.

چوارەم: بەکارهێنانی چەکی کیمیایی:

حکومەتی عێراق بە بیانووی ڕێگە گرتن لە هێرشەکانی ئێران، چەکی کیمیایی[١] بەکارهێنا، کاتێک کاردانەوەی جیهانی بەرانبەر بە بەکارهێنانی چەکی کیمیایی لاوازبوو، ئەمەش دەستی حکومەتی واڵا کرد لە بەکارهێنانی چەکی کیمیایی[٢]. بۆ یەکەم جار حکومەتی عێراق لە (تەمووز و ئابی ١٩٨٣) چەکی کیمیایی بەکار هێنا، وەک کاردانەوەیەک بۆ ڕێگری هێرشی ئێران بۆ سەر حاجی ئۆمەران[٣]. هەر وەک لە فەرمانێکی نهێنیی سەددام حوسێن بە ژمارە (٢٧٠٤) لە (١ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٣) فەرمانیداوە بە بەڕێوەبەرایەتی بەشی جیاکردنەوەی چەکی کیمیایی بۆ دروست کردنی چەکی کیمیایی و بەکارهێنانی دژی هێزە ڕکابەرەکانیان[٤]. عێراق توخمی کاریگەری لەو چەکە بەرهەمهێنابوو کە بریتیبوو لە گازی خەردەل، تابوون و سارین، کە لە (شوباتی ١٩٨٤) دژی هێزەکانی ئێران بەکارهاتووە[٥]. بەپێی نووسراوێکی نهێنیی دەزگا ئەمنییەکانی حکومەتی عێراق، باس لە بەکارهێنانی چەکی کیمیایی دەکات لە پرۆسە سەربازیی یەکانی بۆ سەر هێزەکانی پێشمەرگە[٦]، بەپێی نووسراوێکی نهێنیی دیکە لە کەرتی زاخۆ (قاطع زاخو) داوای (٤٠٠٠) دەمامکی دژە گاز کراوە، بە مە

(١) سەرەڕای ئیمزاکردنی پرۆتۆکۆلی جنێف بۆ بەکارنەهێنان و قەدەغەکردنی چەکی کیمیایی، عێراق لە هەوڵی بەردەوامدا بوو بۆ بەدەستهێنانی چەکی کیمیایی و بەکارهێنانی دژی بزاڤی چەکداریی کوردی، لە (١٩٨١) عێراق بە هاوکاری کۆمپانیایەکی ئیتاڵی (مونتدیسن) لە نزیک (الرطبة) دەکەوێتە نزیک سنووری ئوردن، کارگەیەکی بەرهەمهێنانی چەکی کیمیایی دروست کرد، دواتریش بە هاوکاری ئەڵمانیا، لە یەرموک، بەدر و ئەلسەعد لە بەغدا و هەندێك شوێنی دیکە پەناگەی بۆ دروست کرد، کارگەکان گازی خەردەل، ئەسید پرۆسیک، گازی دەماری سارین و تابوونی بەرهەم دەهێنا، لە نێو گوللە تۆپ و موشەک و گوللە هاوەن دادەنران. جگە لە ئیتاڵیا و ئەڵمانیا هەریەک لە فەڕەنسا، ئیسپانیا، چین، هیندستان، بەلجیکا، بەریتانیا و ئەمەریکا ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ، هاوکاریی عێراقیان کردووە بۆ دامەزراندنی کارگەی بەرهەمهێنانی چەکی کیمیایی. عادل سدیق عەلی، س.پ، ل٤٤.

(٢) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب٢، ل٥٨.

(٣) یوست هێڵتەرمان، س.پ، ل٥٣.

(٤) نەجم سەنگاوی، س.پ، ل٤٤٥-٤٤٦.

(٥) یوست هێڵتەرمان، س.پ، ل١٠٥.

(٦) امریة قاطع اربیل، سري للغایة، ع(ح١، ٢٧٧)، ١٩٨٦/٨/٣. وەرگیراوە لە ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥) کانوونی دووەم ١٩٨٨، ل ١٩.

بەستی پاراستنی هێزەکانی سوپای عێراق لە بەرپەرچدانەوەی هێزەکانی پێشمەرگە[١]، لە کۆبوونەوەیەکدا محەمەد حەمزە زوبەیدی بەرپرسی نووسینگەی ڕێکخستنی باکوور، لە (١٩٨٥) وتبووی: «لەمەودوا بە چەکی ڕەها لێیان دەدەین کە لەناو پەناگەکانیش دا بیانکوژێت»[٢]. ئەمە هەڕەشەی بەکارهێنانی چەکی کیمیایی بوو.

هەروەك لە نووسراوێکی نهێنیی سەددام حوسێن کە ئاراستەی سەرۆکایەتی دەستەی ئەرکانی سوپای کردووە، بە مەبەستی بەکارهێنانی چەکی کیمیایی لە سێوسینان ناوچەکانی قەرەداخ و بالیسان[٣]. بۆ ئەم مەبەستە لە (١٥ی نیسانی ١٩٨٧) فڕۆکە جەنگییەکانی عێراق بە چەکی کیمیایی بۆردومانی بارەگاکانی (ی.ن.ک)ی لە سەرگەڵو و بەرگەڵو، بارەگاکانی (پ.د.ک) لە بادینان کرد[٤]. دواتر لە (١٦ی نیسانی ١٩٨٧) گوندەکانی یاخسەمەر، هەڵەدن، بەرگەڵو، سەرگەڵو و شێخ وەسان و بالیسان بە بۆمبی کیمیایی بۆردومان کران، بووە هۆی کوژرانی زیاتر لە (١٣٠) هاووڵاتیی مەدەنی و برینداربوونی (٢٨١) کەس[٥].

تەکتیکی حکومەت لە بەکارهێنانی چەکی کیمیایی دژی هێزەکانی پێشمەرگە، ئەوەبوو کە سەرەتا بە بۆردومانکردنی پێشمەرگە دەستی بەهێرش دەکرد، تاوەکو پەنا ببنە بەر حەشارگەکانیان، دواتر بە کیمیایی لە پێشمەرگە بدەن بۆئەوەی زۆرترین زیانیان پێ بگەیەنن، بەڵام هێزەکانی پێشمەرگە لە کاتی بۆردومان بە چەکی کیمیایی بە قەد پاڵی شاخەکان دەمانەوە[٦]. حکومەتی عێراق بۆ دوو مەبەست چەکی کیمیایی بەکار هێنا، یەکەمیان بۆ تێکشکاندنی ورەی خەڵک و پێشمەرگە. دووەمیان بۆ ئەوەی زۆر بە خێرایی بە سەر هێزەکانی پێشمەرگە زاڵ بێت و سەرکەوتن مسۆگەر بکات. بەکارهێنانی چەکی کیمیایی کاریگەری لە هێرشەکان دەرکەوت و

---

(١) امر قاطع زاخو، سري وفوري، رقم المنشئ (٤١٨١)، ١٩٨٧/٦/٢٨. وەرگیراوە لە ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥)، کانوونی دووەم ١٩٨٨، ل١٩.

(٢) نەوشیروان مستەفا ئەمین، خولانەوە...، ل٨٩.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٤٣).

(٤) کریس کوتشیرا، الكتاب الأسود...، ص١٧٩.

(٥) بیان الاحزاب الكردية، حول قصف كردستان بالأساحلة الكيمياوية، ١٩٨٧/٤/١٨.

(٦) یوست هێڵتەرمان، س.پ، ل٢٩٣.

سەنگەری بە پێشمەرگە چۆڵ کرد[١]، چونکە هێزەکانی پێشمەرگە هیچ ئامرازێکی خۆپاراستنیان لە چەکی کیمیایان نەبوو. حکومەتی عێراق خاڵی لاوازی پێشمەرگەی دەزانی، کە ناتوانن بەرانبەر چەکی کیمیایی خۆیان بپارێزن[٢].

پێنجەم: دامەزراندنی فەوجی جاش:

لە سەرەتای سەرهەڵدانی خەباتی چەکداریی و دروستبوونی مەفرەزە سەرەتاییەکانی پێشمەرگە، لە ساڵی (١٩٧٧) مەفرەزەی جاش دامەزران، سەر بە هەواڵگریی گشتیی سەربازیی هەولێر و کەرکووک بوون، پڕ چەک کرابوون و مووچەیەکی باشیان پێ دەدرا. سەرچاوەیەکی سەرەکی زانیاریی هەواڵگریی بوون بۆ حکومەتی عێراق لە مەڕ جووڵە و شوێنی پێشمەرگە[٣]، حکومەتی عێراق بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە و ئازاردانی خەڵکی کوردستان سێ هێزی لە شوێن کەوتوان و دڵسۆزانی خۆی دروست کردبوو، جاشی ئاسایی: لە ژێر فەرماندەی هێزەکانی فریاکەوتن (قوات الطواري) بوو. هێزی لەناکاو: چالاکی کاروباری هەواڵگریی دژە تیرۆریان لە شارەکان ڕادەپەڕاند. مەفرەزە خاصە: هێزی تایبەت لە هەر ناوچەیەک چەند مەفرەزەیەک لەو هێزانە دروست کرابوو، بۆ گەڕان بە دوای پێشمەرگە و شەڕی ناوخۆ بەکار دەهێنران[٤]

لە جەنگی عێراق - ئێران دوای لاوازبوونی عێراق لە بەرەکانی جەنگ و ڕاکردنی سەربازانی کورد بە کۆمەڵ پەیوەندییان بۆناو ڕیزەکانی شۆڕش، بۆ ڕێگری لە پەیوەندی خەڵکی بە خەباتی چەکداریی کورد، حکومەت فەوجی سووک جاش (افواج خفيفة) بۆ بەشێك لە سەرۆك هۆزەکان دامەزراند، مەبەستی حکومەت لە دامەزراندنی ئەم فەوجانە زیندووکردنەوەی پەیوەندی خێڵەکی بوو، حکومەت ویستی لەو ڕێگەیەوە هەندێک هۆزی کورد بکاتە دوژمنی شۆڕشی کورد، هەروەها نانەوەی دووبەرەکی

(١) عادل سديق، س.پ، ل٥٦-٥٧.

(٢) عومەر محەمەد، س.پ، ل٩١-٩٢.

(٣) نەنجم سەنگاوی، س.پ، ٢٠١٦، ل٤٤٧.

(٤) شەوكەت حاجی مشیر، کارەسات و کیمیا بارانی هەڵەبجە بەهاری ١٩٨٨، سلێمانی، ١٩٩٨، ل٢٧.

لەناو ڕیزەکانی کورد و لاوازکردنیان[١]، ئەویش لە ڕێگەی گرنگیدان بەوانەی لە دەرەوەی دەسەڵاتی هۆزەکانن بۆ ئەوەی ببنە ڕکابەری سەرۆك خێڵ و سیستەمی خێڵایەتی، دەتوانین بڵێین حکومەتی عێراق بە هەردوو شێوازەکەی هەوڵی داوە کۆمەڵگای کوردی لێك هەڵوەشێنێی و بیانکات بەگژ یەکدا

ئەم فەوجانە بۆ ناشیرن کردنی پێشمەرگە لە پێش چاوی خەڵک بوو کە بەناوی پێشمەرگە کاری نا مرۆڤانەیان ئەنجام داوە[٢]، بە جلوبەرگی کوردییەوە لە گوندەکان جەولەیان دەکرد، زۆرجار بۆکاری جاسوسی و ئاشکراکردنی شوێنی پێشمەرگە خۆیان بە پێشمەرگە دەناساند؛ تا بیروڕای خەڵکی گوندەکە تاقی بکەنەوە، هەوڵیان داوە لەناو ڕیزی پێشمەرگە، لە خزم و کەسوکاریان تۆڕی جاسووسی دروست بکەن و لەو ڕێگەیەوە زانیاری ورد و پێویست لە سەر پێشمەرگە و ژمارە و جۆری چەکەکانیان و بەدەستت بهێنن[٣]. ئەمەش کارئاسانی بوو بۆ سوپای عێراق، لەبەر ئەوەی فەوجە سووکەکان لە زۆرینەی شەڕەکان بەشداربوون لە هەڵکوتانە سەر پێشمەرگە و بۆسە دانان لەسەر ڕێگای پێشمەرگە و پەلاماری لەناکاوی هێزی بچووکی پێشمەرگە، هەروەها کۆکردنەوەی زانیاری لەسەر پێشمەرگە و جۆری چەک و ژمارەیان و شوێنی مانەوەیان[٤].

---

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...ل٣٥٩-٣٦١.

(٢) ئێستگەی دەنگی کوردستان، لێکۆڵینەوە: پیلانەکانی ڕژێمی دیکتاتۆری ڕیسوا بکەین، ١٩٨٠/٦/١٦.

(٣) ماهی، س.پ، ل٣٣.

(٤) هـ.س، ل٣٥.

باسی دووەم

هۆکارە دەرەکییەکان

یەکەم: هۆکارە هەرێمییەکان

زۆربەی هێزە هەرێمییەکان دوای سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی، بەردەوام بوون لە دژایەتی کورد و پشتیوانییان بۆ حکومەتی عێراق کە لەم ڕووەوە چەندین ڕێککەوتننامەیان واژۆ کردووە[١]، بۆیە تورکیا لەم ڕووەوە کەمتەرخەم نەبووە و بەردەوام بووە لە دژایەتی کردنی کورد، چونکە تورکیا مەترسی هەبوو لەسەرکەوتنی جووڵانەوەی کورد لە باشووری کوردستان و پەلهاویشتنی بۆ تورکیا[٢]، لەلایەکی دیکەوە بۆڕی نەوتی عێراق بە خاکی تورکیادا هەنارده دەکرا، بۆ پاراستن و چاودێری بۆڕییە نەوتییەکان حکومەتی عێراق ڕەبییەی سەربازی لە دەوروبەی بۆڕییەکان بە دووری چەند سەد مەترێک دانابوو، لە لایەکی دیکەوە تورکیاش مەبەستی بوو ئەم هەناردەکردنە بەردەوام بێت[٣]، هەربۆیە تەها یاسین ڕەمەزان لە (١٩٨٢) سەردانی ئەنقەرەی کردووە، ڕێککەوتنی نهێنیی لەگەڵ تورکیا واژۆکرد، کە گرنگترین خاڵەکانی ڕێککەوتنەکە بریتیبوو لە: ئاڵوگۆڕکردنی زانیاری هەواڵگریی و ڕادەست کردنەوەی گیراوەکان، هێزی هەر دوولا بۆیان هەیە بچنە ناو خاکی یەکتر بە مەبەستی شەڕی پێشمەرگە[٤]. تورکیا بە هەماهەنگیی عێراق لە ساڵانی (١٩٨٣، ١٩٨٤و١٩٨٧)، ئۆپراسیۆنی سەربازیی دژی هێزەکانی پێشمەرگە

---

(١) گۆران ئیبراهیم ساڵح، س.پ، ل٢٢٣؛ ئێستگەی دەنگی کوردستان، هاوکاری ڕژێمی تورکیا دژی گەلی کورد بە ئاستێکی تازە پێگەیشتووە، ١٩٨١/٨/١٢.

(٢) روبرات اولسن، المسألة كردية فى العلاقات تركية الايرانية، ت: محمد احسان رمضان، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠٠١، ص٤٨.

(٣) ئێدگار ئۆ. باڵانس، س.پ، ل٣٠٦.

(٤) جرجيس حسن، تركيا في الاستراتيجية الأمريكية بعد سقوط شا، ب.م، ١٩٩٠، ص٦٦.

لە باشووری کوردستان ئەنجام داوە[1]، دەستێوەردانی تورکیا لە کاروباری ناوخۆی عێراق و بێ دەنگ بوونی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی؛ وای کرد تورکیا دەست کراوە بێت لە بۆردومانکردنی ڕەبیەکانی پێشمەرگە و لاوازکردنیان، ئەمەش کاریگەری هەبوو لەسەر هێزەکانی پێشمەرگە و خەریکبوونیان بە شەڕی تورکیا، ئابڵوقەدان پێشمەرگە لە نێوان دوو هێزی عێراق و تورکیا[2].

دەتوانین بڵێین ئەم شاڵاوانەی تورکیا بۆ سەر باشووری کوردستان بە پشتیوانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بووە، ئەمەش لە پێناو پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خۆی لە ناوچەکەدا، دژی هەژموونی سۆڤییەت. هەربۆیە تورکیا ئەو مافەی پێدرا سنووری عێراق ببەزێنێت، ئۆپراسیۆنی سەربازیی دژی هێزەکانی پێشمەرگە ئەنجام بدات[3]، لە لایەکی دیکەوە حکومەتی عێراق بە هۆی شەکەت بوونی سوپاکەی و لاوازبوونی بەرانبەر ئێران لە جەنگ، هەروەها هێزەکانی پێشمەرگە لە سنوورەکانی تورکیا و عێراق چالاک بوون، بۆ گەمارۆدانی پێشمەرگە و کردنەوەی بەرەیەکی شەڕ بەرانبەر پێشمەرگە لەگەڵ تورکیا ڕێککەوتن، لە سەر سنوورەکانی نێوانیان هەماهەنگ بن و ئۆپراسیۆنی سەربازیی ئەنجام بدەن، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی پێشمەرگە شەڕی تورکیا و عێراق بکات[4].

شیاوی گوتنە دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران، پەیوەندییەکانی ئێران بەرانبەر باشووری کوردستانی گۆڕانی بەسەرداهات، بووە هۆی کردنەوەی سنوورەکان

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ تاهیر ئەحمەد محەمەد، دهۆک، ٢٠٢٢/٦/١٣.

(٢) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ عومەر شێخموس، سوید، ٢٠٢٢/٨/١. ناوبراو لە (١٩٥٨) پەیوەندی بە ڕیزەکانی (پ.د.ک) کردووە، لە (١٩٧٥) یەکێک بووە لە دەستەی دامەزرێنەرانی (ی.ن.ک)، لە (١٩٧٨) هاتووەتەوە باشووری کوردستان، نوێنەری (ی.ن.ک) بووە لە ئەمریکا و وڵاتانی ئەوروپا، لە (١٩٨٦) وازی لە (ی.ن.ک) هێناوە، ئێستا لە سوێد دەژی

(٣) هەستیار کەمال کوردی، پەیوەندییەکانی یەکێتی سۆڤییەت- عێراق و کاریگەری لەسەر باشووری کوردستان، ١٩٧٢-١٩٩١، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، ٢٠٢١، ل٣٤٠.

(٤) نامەی ئەلیکترۆنی شوکری ساڵح نێروەیی، دهۆک ٢٠٢٢/٩/٩.

بەرانبەر حزبەکانی باشووری کوردستان و پێدانی چەک و تەقەمەنی بە هێزی پێشمەرگە[١]، مەبەستی ئێران لە هاوکاریکردنی پێشمەرگەکانی (پ.د.ک)، (حسک) بەکارهێنانی پێشمەرگە بوو وەک کارتێکی فشار بەرانبەر عێراق، لە لایەکی دیکەوە مەبەستی تێکدانی پەیوەندی نێوان هێزەکانی باشووری کوردستان و ڕۆژهەڵاتی کوردستان بوو[٢]، هەردوو دەوڵەت لە ماوەی جەنگی عێراق - ئێران هەوڵیان دا سوود لە حزبە کوردییەکان وەربگرن، لە ڕووی سەربازییەوە وەک کارتێکی فشار دژی یەکتر بەکاریان بهێنن، ئەمەش بیانووی دایە دەست هەر دوو دەوڵەت دەست لە کاروباری ناوخۆی حزبە کوردییەکان وەربدەن[٣]. لە لایەکی دیکەوە ئۆپراسیۆنی هاوبەشی ئێران و هێزەکانی پێشمەرگە، بیانووی دایە دەست عێراق بۆ هێرشکردنە سەر کورد و ناوچەکانی باشووری کوردستان بۆ نموونە گرتنی حاجی ئۆمەران لەلایەن ئێران لە ساڵی (١٩٨٣)، بیانووی دایە دەست حکومەتی عێراق بۆ ڕاگواستن و ئەنفالکردنی (٨) هەزار بارزانی[٤]

وێڕای هاوکارییەکانی ئێران بۆ پێشمەرگە و ئەنجامدانی ئۆپەراسیۆنی هاوبەش، بەڵام ڕێگر بوو لەوەی هێزی پێشمەرگە ببێتە خاوەنی چەکی قورس[٥]. ئامانجی ئێران لە ئۆپراسیۆنە هاوبەشەکانی لەگەڵ پێشمەرگە لە باشووری کوردستان، کردنەوەی بەرەیەکی شەڕ بوو لە باکوور، بۆ ئەوەی توانای سەربازیی عێراق لە باشوور کەم بکاتەوە، ئەمەش بەغدای ناچار کرد هێز بنێرێتە کوردستان[٦]، بە بیانووی بوونی هێزەکانی ئێران لە کوردستان، حکومەتی عێراق دەستی کرد بە تێکدانی گوندەکان و ئەنفالکردنی

---

(١) دیدار لەگەڵ شەوکەت سەعید محەمەد ئەمین، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١. لە ساڵی (١٩٥٤) لە گوندی ئەرگوش لە دایکبووە، لە (١٩٦٩) پەیوەندی کردووە بە (پ.د.ک)، لە ناو یەکێتی قوتابیان کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٧١) بووەتە پێشمەرگە، دوای نسکۆی (١٩٧٥) ئاوارەی ئێران بووە، لە (١٩٧٩) بەرپرسی ڕێکخراوی تارانی (پ.د.ک) بووە، دواتر بەرپرسی لێژنەی ناوچەی تاران و ئەندامی لقی (٨)ی (پ.د.ك) و بەرپرسی پەیوەندییەکان بووە. ئێستا ئەندامی مەکتەبی دیراسات و توێژینەوەی (پ.د.ک)

(٢) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، سیاسەتی...، ل٢٠٠-٢٠١.

(٣) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان...، ل٢٤٩.

(٤) الاتحاد الوطني الكردستاني، حول مخاطر الحرب الدائرة في كردستان، ١٩٨٣/٨/٧؛ فاروق محەمەد محەمەدئەمین، سیاسەتی...، ل٢٣٤-٢٣٥.

(٥) سابیر کۆکۆیی، ناڵەی پێشمەرگەیەک بۆ مێژوو، ب١، ب.ش، ٢٠٠١، ل٢٢٢.

(٦) ویست هێڵتەرمان، س.پ، ل٣١٨.

کورد. هەرچەندە حکومەتی عێراق پێشتر پلانی ئەنفال و وێرانکردنی گوندەکانی دانابوو[١]. بەتایبەت دوای وەستانی شەڕی عێراق-ئێران، سوپای عێراق بە تەواوی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هێزەکانی پێشمەرگە تەرخان کران[٢]، کشانەوەی هێزەکانی ئێران لەسەر سنوور بە شێوەیەکی کتوپڕ، بەبێ ئەوەی هێزی پێشمەرگەی لێ ئاگادار بکرێتەوە، یاخود ئەو ناوچانە ڕادەستی هێزەکانی پێشمەرگە بکرێت. ئەمەش کاریگەری هەبوو لەسەر دابەزینی وورەی پێشمەرگە و جەماوەر[٣]

دەتوانین بڵێین هاوکارییەکانی ئێران بۆ حزبە کوردییەکان گرنگ بوو، چونکە لەو سەردەمەدا هەموو دەرگاکانی پەیوەندی بە ڕووی کورددا داخرابوو، بۆ بەردەوام بوونی خەباتی چەکداریی، حزبە کوردییەکان بە دوای دەرچەیەکی پەیوەندی دەگەڕان، چونکە هیچ شۆڕشێک بەبێ پشتیوانی دەرەکی سەرکەوتوو نابێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نزیکبوونەوەی ئێران لە حزبە کوردییەکان و بەکارهێنانیان بۆ مەبەست و ویستەکانی، زیانی زۆری لەو ئامانجە نەتەوەییەدا کە حزبە کوردییەکان خەباتیان بۆ دەکرد

سووریا لە سەرەتای سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی، لە ڕووی چەک و دارایی یارمەتی حزبە کوردییەکانی داوە، ئەویش لەبەرئەوەی کێشەی لەگەڵ حزبی بەعسی عێراقی هەبووە. دەتوانین بڵێین وڵاتانی هەرێمی هیچ کات لەگەڵ ئەوە نەبوون کە کورد بەهێز بێت. تەنانەت ئەگەر یارمەتییەک درابێت، چەکی سووک بووە نەک چەکی قورس و پێشکەوتوو، چونکە مەبەستیان نەبووە ئەو خەباتە چەکدارییە لە باشووری کوردستان سەربکەوێت[٤]

(١) نەوشیروان مستەفا، خولانەوە...، ل١٤١.

(٢) جيراد جالديار، م.س، ص١٨٣؛ حول ايقاف الحرب العراقية-الايرانية حرب الابادة في كردستان العراق، جريدة خبات النضال، ع(٥٨٢)، اواسط اب ١٩٨٨، ص١.

(٣) کریس کۆچێرا، بزوتنەوەی...، ل٨٩.

(٤) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ عومەر شێخموس، سوێد، ٢٠٢٢/٨/١.

دووەم: هۆكارە نێودەوڵەتییەكان:

دوای نسكۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥)، كورد لە ئەمریكا بێ هیوا بوو، چونكە لەبەرانبەر ڕێككەوتننامەی جەزائیر هیچ هەڵوێستێكی ئەرێنی بەرانبەر كورد نەبوو، ئەمەش وای كرد كورد زیاتر ئاراستەی نەیاری ئەمریكا بگرنەبەر، بە تایبەت دوای دروستبوونی چەندین حزب و بەهێزبوونی ئاراستەی چەپگەرایی[١]. یەكێتیی سۆڤییەت ڕۆڵی زۆری هەبوو لە بەهێزكردنی عێراق و پڕچەككردنی، چونكە لە (١٩٧٢) پەیمانی دۆستایەتی و هاوكاری لەگەڵ عێراق هەبوو، بەردەوام ئەو پەیمانەیان نوێ دەكردەوە، لە بواری سەربازیی و بەكارهێنانی هێزی زرێپۆشی، عێراق بەردەوام لە ژێر چاودێری كادیرە سۆڤییەتیەكان دابوو، لە ڕووی تەكنیك و ڕاهێنان، یەكێتیی سۆڤییەت مەشقی بۆ هێزی وشكانی و ئاسمانی عێراق فەراهەم كردبوو. لەبەرئەوەی عێراق لە ڕووی تانك و زرێپۆشەوە، یەكێك بوو لە وڵاتە بەهێزەكانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. بە جۆرێك عێراق خاوەنی (٢٠٠٠) تانكی زۆریانی لەجۆری (T٧٢)ی سۆڤییەتی بوو، بۆیە بەشێكی زۆری پێداویستی سەربازیی عێراقی پڕ كردبۆوە[٢]

نەوشیروان مستەفا لە یادداشتێكی بۆ ڕۆناڵد ڕێگەن سەرۆكی ویلایەتە یەكگرتووەكانی ئەمەریكا (١٩١٨-٢٠٠٣)، میخائیل گۆرباچۆڤ سەرۆكی یەكێتیی سۆڤییەت (١٩٣١-٢٠٢٢) داوای وەستاندنی چەكی سۆڤییەتی كردبوو بۆ عێراق، چونكە عێراق ئەو چەكانەی كە لە سۆڤیەت و وڵاتانی ڕۆژئاوا وەری گرتبوو دژی كورد بەكاری دەهێنا، تەنانەت چەكە قەدەغەكراوەكان، وەك چەكی كیمیایی، بەكارهێناوە[٣]. لە لایەكی دیكەوە ئەمریكا لە جەنگی عێراق - ئێران پشتگیری عێراق بوو، چونكە ترسی هەبوو كوردەكان و لایەنە بەرهەڵستكارەكانی عێراق ئەو دۆخە بقۆزنەوە و بەعسییەكان لە دەسەڵات لاببەن، ئەمریكا بە جۆرێك سەیری كێشەی كوردی دەكرد، كە هاوسەنگی هێزە هەرێمەكان بپارێزێت، بەلای ئەمریكا هەر جۆرە پشتگیرییەكی بۆ كورد و پێدانی ئۆتۆنۆمی دەبێتە هۆی پشێوی لە ناوچەكەدا[٤]. بە تایبەت دوای ئەوەی ئێران لە ساڵی (١٩٨٣) بووە هەڕەشەیەكی

(١) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٢) هەستیار كەمال كوردی، س.پ، ل٢٧٩-٢٨٠.

(٣) هـ.س، ل٣٧٨.

(٤) نەهرۆ محەمەد عەبدولقادر، س.پ، ل١٤٠-١٤٢.

مەترسیدار بۆ عێراق لە ئەنجامی سەرکەوتنەکانی لە بەرەی باکوور، هەروەها هێزەکانی پێشمەرگەش دەستیان بەسەر چەندین ناوچەدا گرتبوو، هەربۆیە ئەمریکا ئەو دۆخەی بە مەترسی لەسەر بەرژەوەندییەکانی دادەنا، لە (١٩٨٤) ئەمریکا دەستی کرد بە بەهێزکردنی عێراق لە ڕێگەی پێدانی زانیاری لە مانگە دەست کردەکان و پڕچەککردنی عێراق بە چەک و تفاقی جەنگی[١]. سەددام حوسێن لە وتەیەکدا بە شێوەیەکی ناڕاستەخۆ ئەمە پشت ڕاست دەکاتەوە دەڵێت: «تەنیا لە ئیسرائیل نەبێت لە هەموو لایەک چەک وەردەگرین»[٢]. ئەمریکا ڕۆڵی سەرەکی هەبوو لە پڕچەککردن و بەهێزبوونی سوپای عێراق، هەلیکۆپتەر و چەندین کەلوپەلی سەربازیی وەک ئۆتۆمبێلی سەربازیی بە عێراق فرۆشتووە[٣]. وێڕای هەبوونی پشتگیری نێودەوڵەتی بۆ عێراق لە (٥ی نیسانی ١٩٨٤) ئەنجوومەنی ئاسایش بڕیاری (١٣٩)ی دەرکرد، کە تایبەت بوو بە ڕێگەگرتنی هەر جۆرە شکانێکی عێراق لە جەنگدا، بۆ ئەم مەبەستە دەستی کرد بە پڕچەککردنی عێراق[٤]. لە (شوباتی ١٩٨٥)، (٤٥) هەلیکۆپتەری سەربازیی بە عێراق فرۆشت، ئەمەش ئەمریکای یەکلاکردەوە لە پشتیوانی جەنگی بۆ عێراق[٥]

عێراق لە ساڵانی (١٩٨٣-١٩٨٤) بە بەهای (٨٤) ملیار دۆلار چەک و کەلوپەلی جەنگی لە وڵاتانی سۆڤییەت و فەرەنسا کڕیوە. یەکێتیی سۆڤییەت و وڵاتانی ڕۆژئاوا ڕۆڵێکی بەرچاویان هەبووە، لە پڕچەککردنی عێراق و ساغکردنەوەی چەک و کەلوپەلی جەنگی بە جۆرێک عێراق ئەو چەکانەی دژی بزاڤی چەکداریی کورد بەکارهێناوە[٦]. ئەمریکا پەیوەندی خۆی لاگرنگتر بوو لە پشتیوانی لە کورد، تەنانەت ئامادەش نەبوو گوشار بخاتە سەر حکومەتی عێراق بۆ وەستاندنی وێرانکاری گوندەکان و شاڵاوی کوشتاری

---

(١) وفيق السامرائي، حطام البوابة الشرقية وحقائق عن الزمن السيئ في العراق، دار القبس، كويت، ١٩٩٧، ص ص١١٣و١٢٧-١٢٨.

(٢) ئێستگەی دەنگی کوردستان، دوێنێ و ئەمڕۆ، ١٩٨١/٦/٢.

(٣) جيف سيمونز، عراق مستقبل السياسة الأمريكية في اعادة تشكيل الشرق الأوسط، ت: سعيد العظم، دار الساقي، بيروت، ٢٠٠٤، ص٢١٢-٢١٣؛ یوست هیڵتەرمان، س.پ، ل١٩٥.

(٤) یوست هیڵتەرمان، هـ س، ل١٩٥.

(٥) فرانسيس بويل، تدمير النظام العالمي الامبريالية الامريكية في الشرق الأوسط قبل وبعد ١١ سبتمبر، ت: سمير كريم، المجلس الاعلى للثقافة، القاهرة، ٢٠٠٤، ص٧٩.

(٦) هەستیار کەمال کوردی، س.پ، ل٢٨٢و٣٦٠؛ یوست هیڵتەرمان، س.پ، ل١٣٠.

خەڵکی مەدەنی، ئەمریکا ئەو هێرشانەی عێراقی وەک سەرکەوتن بە سەر (یاخیبوانی کورد) وێنا دەکرد(١). بێ دەنگبوونی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی لەو تاوانانەی عێراق بەرانبەر کورد پیادەی دەکرد، بە تایبەتی بەکارهێنانی کیمیایی و تێکدانی گوندەکان، عێراقی دەست کراوەتر کرد لە بەکارهێنانی چەکە کۆکوژییەکان دژی هێزەکانی پێشمەرگە، تەنانەت خەڵکی مەدەنیش لە هێرشە چەکە قەدەغەکراوەکان بێ بەش نەبوون(٢). کاتێک عێراق لە (١٩٨٧) دەستی کرد بە کیمیابارانکردنی کورد، دوو ڕۆژنامە سەرەکییەکەی ئەمریکا نووسینی پچڕ پچڕیان بڵاو کردووەتەوە، وەک دژە هێرش و تۆڵە بەرانبەر پێشمەرگە بڵاو دەکرایەوە(٣)

لەگەڵ ئەوەی ڕاپۆرتەکان بەڕوونی بەکارهێنانی چەکی کیمیایی و خاپوورکردنی گوندە کوردییەکان یەکلایی کردبۆوەوە، هەرچەندە ئەنجوومەنی پیرانی ئەمریکا بڕیاری سزادانی عێراقی دەرکرد، بەڵام سەرۆکی ئەمریکا هیچ هەنگاوێکی کرداری نەنا بۆ وەستاندنی عێراق، چونکە کۆمپانیاکانی ئەمریکا لۆبی فرۆشتنی چەکیان بۆ عێراق هەبوو(٤). نەوشیروان مستەفا لەم بارەیەوە نووسیویەتی:«ئەمریکا، یەکیتی سۆڤیەت، بەریتانیا، فەڕەنسا، وڵاتانی دیکەی عەرەبی و ناعەرەبی ئاگاداری تاوانەکانی بەعس بوون، بەڵام بۆ شکاندنی ئێران و بازرگانی جەنگی لەگەڵ عێراق چاوپۆشییان لێ دەکرد»(٥)، چونکە وڵاتانی نێودەوڵەتی بەرژوەندی ئابوورییان لا گرنگتر بوو، بۆیە بەردەوام بوون لە فرۆشتنی چەک بە عێراق و ئێران، تەنانەت چەکە کۆکوژییەکان وەک گازی کیمیایی، دواجار ئەم چەکانە دژی کورد بەکار هاتن، بووە هۆی لاوازبوون و وەستانی خەباتی چەکداریی(٦).

---

(١) سەمەنسا پاوەر، ئەمەریکا و ئەنفال، و: بەختیار کەریم، ب.ش، ٢٠٠٦، ل٢٤.

(٢) ح.د.ك، نداء حول قصف كردستان بالأسلحة الكمياوية، ١٩٨٧/٤/١٨.

(٣) سەمەنسا پاوەر، س.پ، ل٢٨.

(٤) نادر ئینتیسار، ئیتنۆنەتەوایەتی کوردی، و: عەتا قەرەداغی، چاپخانەی تیشک، سلێمانی، ب.س، ل٣٠٣-٣٠٤؛ شیرین فوئاد مەعسوم، کورد و ئەمەریکا، پەرەسەندنی سیاسەتی دەرەوەی ئەمەریکا بەرامبەر بە کوردی عێراق ١٩١٨-٢٠٠٦، و: ڕزگاری عومەر عەلی، چاپخانەی کارۆ، چ٢، سلێمانی، ٢٠٢٠، ل٢٦٣.

(٥) نەوشیروان مستەفا ئەمین، خولانەوە...، ل١٢٨.

(٦) ح.د.ك، البلاغ الختامي للجنة المركزية، ١٩٨٤/٧/١١.

سێیەم: وەستانی جەنگی عێراق ئێران:

ئەنجوومەنی ئاسایش بڕیاری (٥٩٨) لە (٢٠ی تەمووزی ١٩٨٧) ڕاگرتنی شەڕ دەرکرد، هێزەکانی عێراق و ئێران بۆ سنووره نێودەوڵەتییەکان کشانەوەی، عێراق پێشوازی لە بڕیارەکە کرد، بەڵام ئێران ڕەتی کردبۆوەوە[١]. لە قۆناغەکانی دواتر کۆماری ئیسلامی ئێران هێزە شەڕکەرەکانی زۆر لاوازبوون، وێڕای پشتیوانی ئەمریکا بۆ عێراق، ئابلۆقەی ئابووریی ئێرانی توندتر کردبوو، حکومەتی ئێران بۆی دەرکەوت ناتوانێت درێژە بە شەڕ بدات، ناچار بوو بە بڕیاری (٥٩٨) ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان ڕازی بێت، لە (١٨ی تەمووزی ١٩٨٨) حکومەتی ئێران ڕایگەیاند ئامادەیە شەڕ لەگەڵ عێراق ڕابگرێت[٢]. ئەوەش بووە هۆی ڕاگەیاندنی ئاگربەست لە (٨ی ئابی ١٩٨٨)[٣]. بەپێی ئاگربەستەکە دەبوو عێراق و ئێران هێزەکانی خۆیان بۆ سنووره نێودەوڵەتییەکان بکشێننەوە، هەربۆیە ئێران هێزەکانی خۆی لە ناوچەکانی هەڵەبجە، شارباژێڕ، شلێر و لە هەموو ناوچەکانی عێراق کشاندەوە[٤]. دوای ڕاگەیاندنی ئاگربەست حکومەتی عێراق قورسایی هێزەکانی بۆ کوردستان گواستەوە و هێرشێکی فراوانی کردە سەر ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە، بە بەکارهێنانی چەکی کۆکوژی و وێرانکردنی گوندەکان، لەو ئاکامەدا سەدان هەزار کەس بەرەو ئێران و تورکیا ئاوارە بوون[٥]. پێویستە بگوترێت وەستانی جەنگی عێراق- ئێران کاریگەری گەورەی هەبوو لەسەر خەباتی چەکداریی کورد، چونکە حکومەتی عێراق بەوپەڕی توند و تیژییەوە بەرەنگاری پێشمەرگە بۆوەوە، هەرچەندە هێزەکانی پێشمەرگە بۆ ماوەیەک بەرگرییان کرد، بەڵام نەتوانرا بەردەوامی پێ بدرێت، بۆیە هێزەکانی پێشمەرگە و سەدان هەزار خەڵکی باشووری کوردستان ئاوارەی ئێران و تورکیا بوون، خەباتی چەکداری وەستا، بەشێک لە هێزەکانی پێشمەرگە

(١) یوس هێڵتەرمان، س.پ، ل٢٥١؛ فاروق محەمەد محەمەدئەمین، س.پ، ل٣١٠.

(٢) م س/ ح.د.ک، بيان للجبهة الكردستانية العراقية، حول ايقاق الحرب العراقية- الايرانية وحرب الابادة في كردستان العراق، اوائل أب ١٩٨٨؛ عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب٢، ل١٦٨-١٦٩.

(٣) کریس کۆچێرا، بزوتنەوەی...، ل٨٥.

(٤) محمد حاجی محموود، ڕۆژ ژمێری...، ب٣، ل١٣٧

(٥) م.س/ پ.د.ک، بەیاننامە، ٢٥ی ئابی خوێناوی، ٢٢/ئابی/ ١٩٨٩.

خۆیـان ڕادەسـتی حکومەتـی عێـراق کـردەوە[1].

دەتوانیـن بڵێیـن نسـکۆی شـۆڕش لـە سـاڵی (١٩٨٨) جیـاواز بـوو لـە نسـکۆی شـۆڕش لـە ساڵی (١٩٧٥)، چونکە لە ساڵی (١٩٨٨) هێزە کوردستانییەکان لە ڕووی سەربازییەوە شکان، هەموو ئەو ناوچانەی لەژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە بوو لە لایەن حکومەتی عێراق دەستی بەسەردا گیرا، بەڵام لە (١٩٧٥) خەباتی چەکداری لە ڕووی سیاسییەوە لاواز بوو، کاتێک حکومەت توانای ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگەی نەبوو، پەنای بۆ ڕێککەوتن برد لەگەڵ ئێران، بەڵام لە (١٩٨٨) حکومەتی عێراق لە ڕووی سەربازییەوە بەهێز بوو، چەکێکی زۆری لە وڵاتانی ڕۆژئاوا دەست کەوتبوو، جەنگی عێراق - ئێران بە کۆتا هاتبوو، ئەو سوپایەی بۆ ماوەی (٨) ساڵ شەڕی ئێرانی کردبوو، بۆ شەڕی پێشمەرگە یەکلا کرانەوە[2]، بۆیە لە دوایین قۆناغی ئەنفال لە دەڤەری بادینان ڕووبەڕووی پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) بۆوە، شەڕی خواکوڕک لە (١٩ی تەمووزی ١٩٨٨)دوایین بەرەی بەرگری پێشمەرگە بوو کە بۆ ماوەی (٤٠) ڕۆژ بەردەوام بوو، بە هۆی ناهاوسەنگی هێز و ساردی کەش و هەوا، هێزەکانی پێشمەرگە لە (٥ی ئەیلوولی ١٩٨٨)، پاشەکشەیان کرد، (پ.د.ک) دوایین هێز بوو، دەربازی سنوورەکانی ئێران بوو، حکومەت توانی دەست بەسەر هەموو ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگەدا بگرێت[3].

---

(١) ئاوات قارەمانی، ڕێگا باریکەکان، کۆشکی بەردەرکی سەرا، چ٣، سلێمانی، ٢٠٢٠، ل٥٠٥-٥٠٦.

(٢) دیدار لەگەڵ محەمەد حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: سەفەر کەریم هاواری، س.پ، ل١٧ بەدواوە.

ئەنجام

ئەنجام:

دوای بەدواداچـوون بـۆ زانیاریـیـە مێژووییـە جیـاوازەکان و شرۆڤەکردنیـان، توێژینەوەکـە گەیشـتە چەنـد ئەنجامگیریـیـەک، کـە دەکرێـت لـە خـوارەوە پوختەیـان بخەینـەڕوو

- سیاسـەتی تونـدی حکومەتـی عێـراق دوای نسـکۆی شـۆڕش لە سـاڵی (١٩٧٥) لە باشـووری کوردسـتان گرتبوویـە بـەر، ببـووە هـۆی بێـزاری خەڵکـی لەدەسـەڵاتی حکومـەت، هەروەهـا بڕوابـوون بـە کێشـەی نەتەوەیـی و شـکاندنی ئـەو ڕێککەوتنامەیـەی دوای نسـکۆی شـۆڕش بـەدوای خۆیـدا هێنـا پاڵنەرێکـی سـەرەکی بـووە بـۆ دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکـداری دژی حکومەتـی عێـراق لـە (٢٦ی ئایـاری ١٩٧٦) لـە لایـەن مەفرەزەیەکـی چەکـدارەوە، ئـەو مەفرەزەیـە پەیوەندییـان بـە هیـچ حزبێکـی سیاسـییەوە نەبـووە، کاتێـك چوونەتـە شـاخ تووشـی بۆسـەی سـەربازانی سـوپای عێـراق بوونەتـەوە، ئەگـەر دەسـت پێشـخەری سـوپای عێـراق نەبوایـە لەوانـە بـوو دەسـتپێکی خەباتـی چەکـداری بـۆ کاتێکـی دیکـە دوا بکەوتایـە.
- سـەردەمی شۆڕشـی ئەیلـوول لەسـەر ئاسـتی خەباتـی چەکـداری ناوخـۆی کـورد باشـتربووە، لـە قۆناغەکانـی (١٩٧٦-١٩٨٨) لەبەرئـەوەی شـۆڕش یـەك سـەرکردایەتی و یـەك بڕیـاری سیاسـی هەبـووە، جگـە لـە ناکۆکییـە ناوخۆییەکانـی (١٩٦٤-١٩٦٦) یـەك هێـزی پێشـمەرگە بوونـی هەبـووە. بـەڵام قۆناغەکانـی (١٩٧٦-١٩٨٨) ئـەو فرەحزبـی و فـرە هێـزی چەکدارییـەی دوای نسـکۆی شـۆڕش دروسـت بـوو، دەبێتـە هـۆی شـەڕی ناوخۆیـی و تاوەکـو کۆتایـی سـاڵی (١٩٨٥). ئەمـەش کاریگـەری هەبـووە لەسـەر پاشەکشـە و لاوازبوونـی خەباتـی چەکـداری.
- دوای نسـکۆی شـۆڕش لـە سـاڵی (١٩٧٥) چەنـد حزبێکـی سیاسـی دامـەزران، لـە

پەیرەوپرۆگرامیـان جەختیـان لەسـەر خەباتـی چەکـداری کردووەتـەوە، (پ.د.ك) لەژێـر نـاوی سـەرکردایەتی کاتـی درێـژەی بـە خەباتـی چەکـداری خـۆی داوە، تاوەکـو سـاڵی (١٩٧٩) مەفـرەزەی چەکـداری ناردووەتـە شـاخ، بزووتنـەوەی سۆسیالیسـتی دیموکراتـی کوردسـتان لـە نـاو نیمچەبـەرەی (ی.ن.ك) دا بـووە، مەفـرەزەی چەکـداری ناردووەتـە شـاخ، چالاکـی چەکـداری لـە چوارچێـوەی نیمچـە بـەرەی (ی.ن.ك) ئەنجـام داوە تـا سـاڵی (١٩٧٩)، دوای جیابوونـەوەی لـە (ی.ن.ك) وەك حزبێکـی سـەربەخۆ چالاکـی سیاسـی و چەکـداری ئەنجـام داوە، پارتـی سۆسیالیسـتی نەتـەوەی کوردسـتان (پاسـۆك)، بەهـۆی کەمـی ژمـارەی پێشـمەرگەکانی پاسـۆك، چالاکییـە چەکدارییەکانـی پاسـۆك بـەراورد بـە حزبـە سیاسـییەکانی دیکـە کەمبـووە، بەشـێك لـەو چالاکییانـەی کـە ئەنجامـی داوە، بـە هاوبەشـی لەگـەڵ هێـزی چەکداریـی حزبـە سیاسـییەکانی تـردا بـووە.

- چالاکیـی هێزەکانـی پێشـمەرگە لـە سـاڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) بـە شـێوەی پارتیزانـی بـووە، ئـەوەش بەهـۆی کەمـی ژمـارەی پێشـمەرگە و چـەک و تەقەمەنـی بـووە، هەروەهـا لـە ڕووی تۆپۆگرافییـەوە ناوچەکانـی باشـووری کوردسـتان بـۆ شـەڕی پارتیزانـی لەبـار بـووە، هەربۆیـە درێژەیـان بـە خەباتـی پارتیزانـی داوە. دوای هەڵگیرسـانی جەنگـی عێـراق_ ئێـران چالاکییەکانـی پێشـمەرگە پـەرەی سـەند و دەسـتیان بەسـەر چەندیـن شـارۆچکە و گونـدا گرتبـوو، ئەمـەش بەهـۆی خەریـك بوونـی سـوپای عێـراق بـە جەنگـی ئێرانـەوە، لـە لایەکـی دیکـەوە ڕێژەیەکـی زۆر لـە خەڵکـی پەیوەندییـان بـە هێزەکانـی پێشـمەرگەوە کـردووە، ئەمـەش کاریگـەری هەبـووە لەسـەر هەڵکشـانی چالاکـی پێشـمەرگە و گۆڕانـی شـێوازی شـەڕکردن لـە شـەڕی پارتیزانـی بـۆ شـەڕی جێگیـر و دەسـت گرتـن بـە سـەر شـارۆچکە و گونـد.
- وڵاتانـی هەرێمـی کـۆك بـوون لەسـەر ڕێگـری لـە سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکداریـی کـورد، بۆیـە چەندیـن ڕێککەوتننامەیـان لـە نێـوان خۆیـان واژوو کـردووە بـۆ پاراسـتنی سـنوورەکانیان و ئاڵوگۆڕکردنـی زانیاریـی هەواڵگـری، تەنانـەت ئۆپراسـیۆنی هاوبەشـیان دژی پێشـمەرگە ئەنجـام داوە. هەرچەنـدە سـووریا لـە سـەرەتادا هاوکاریـی بـۆ (پ.د.ك و حسـك) کـردووە، بـەڵام وەکـو پێویسـت نەبـووە، لـەو ئاسـتەدا نەبـووە کـە بتواندرێـت

ببێتـە سـەرچاوەیەکی بەهێـزی پاڵپشـتی بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە.

- جەنگـی عێـراق- ئێـران بـە ڕادەیەکـی بەرچـاو کاریگـەری هەبـووە لەسـەر هەڵکشـانی خەباتـی چەکداریـی کـورد، بـە هـۆی سـەرقاڵبوونی سـوپای عێـراق بـە جەنگـی ئێرانـەوە، ئەمـەش بۆشـاییەکی ئەمنـی دروسـت کردبـوو، هەڵگیرسـاندنی جەنگـی عێـراق- ئێـران، دۆخێکـی ناهەمـواری بـۆ هاووڵاتییانـی کـورد ڕەخسـاندبوو، حکومـەت لـە سـەرەتای جەنـگ داوای کردبـوو هاووڵاتییانـی مەدەنـی بـە شـێوازی جیـا جیـا بەشـداریی ئـەم جەنگە بکـەن بـە بەخشینی سامان و داراییـان، ئەمـەش بارێکـی گرانـی خستبووە سـەر شـانی خەڵکـی. سـەرباری ئـەوەش بۆردومـان کردنـی شـارەکان و شـوێنە مەدەنییـەکان لـە لایـەن ئێـران تـرس و دڵەڕاوکێـی بـۆ خەڵکـی دروسـت کردبـوو. هەروەهـا دوای وەسـتانی جەنگیـش سـوپای عێراقـی بـە تـەواوی خـۆی بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە یـەکلا کـردەوە، هێرشـی کـردە سـەر ناوچەکانـی ژێـر دەسـەڵاتی (پ.د.ک) لـە شـەڕی خواکـوڕک، کـە دواییـن بـەرەی بەرگـری هێزەکانـی پێشـمەرگە بـووە، بـۆ مـاوەی (٤٠) ڕۆژ، هێزەکانـی پێشـمەرگە بەرگرییـان کـردووە. بـەڵام بـە هـۆی سـەرما و سـۆڵە و نەبوونـی چـەک و تەقەمەنـی، هێزەکانـی پێشـمەرگە پاشەکشـەیان کـردووە.

- دروسـت بوونـی بـەرەی جـود و جوقـد دابەشـبوونی هێـزە چەکـدارەکان بەسـەر ئـەم دوو بەرەیـە، (پ.د.ك) و (حسـك) و (پاسـۆك) لـە چوارچێـوەی بـەرەی جـود دا چالاکـی هاوبەشـی چەکدارییـان دژی حکومەتـی عێـراق ئەنجـام داوە، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا کاری بەرەیـی ڕێـگای بـەرەو شـەڕی ناوخۆیـی خۆشـکرد، دابڕینـی هێـزە چەکـدارەکان لـە چوارچێـوەی بەرەیەکـی یەکگرتـوو، بـووە هـۆی پاشەکشـە و لاوازبوونـی خەباتـی چەکـداری، دوای ئاشـتبوونەوەی گشـتی حزبـە سیاسـییەکان لـە سـاڵی (١٩٨٦) کـە زەمینەسـازی بـوو بـۆ دامەزراندنـی بـەرەی کوردسـتانی لـە سـاڵی (١٩٨٨) ئـەوەش لەکاتێکـدا بـوو، حکومەتـی عێـراق لـە ڕووی سیاسـی و هێـزی سـەربازییەوە بەهێزبـوو، ئۆپراسـیۆنی ئەنفالـی لـە ناوچەکانـی باشـووری کوردسـتان دەسـت پێکردبـوو، بۆیـە زیاتـر کاریگەرییەکانـی بـەرەی کوردسـتانی لـە سـاڵانی دواتـر دەرکەوتـووە.

- ڕێکخسـتنەکانی ناوخـۆ لـە سـەرەتای سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکـداری لـەو ئاسـتەدا نەبوونـە بتوانـن زەمینـە بڕەخسـێنن بـۆ هاتنـی پێشـمەرگە بـۆ نێـو شـارەکان، تاوەکـو

ساڵانی هەشتاکان، بە هۆی هەلومەرجی خۆپیشاندانەکان دەرفەتێکی لەباریان بۆ هێزەکانی پێشمەرگە ڕەخساند، کە بچنە نێو شارەکان و چالاکی ئەنجام بدەن. هەروەها ڕێکخستنی نهێنی لەنێو شارەکان ڕۆڵێکی دیاریان هەبووە لە هاوکاریکردنی پێشمەرگە، کە ڕێنیشاندەری پێشمەرگەبوون لەنێو شارەکان، وەک بە ئامانج گرتنی دەزگا ئەمنییەکانی حکومەت و پێدانی زانیاری و ڕاپۆرت لەسەر دۆخی نێو شارەکان، جگە لەوەش ڕێکخستنەکان لە ڕووی لۆجیستی، بە ناردنی دەرمان و خۆراک و چەک، هاوکاریی پێشمەرگەیان کردووە، کە توانای هێزی پێشمەرگەی بەرەوپێش بردووە.

- پاڵپشتییەکانی وڵاتانی عەرەبی و نێودەوڵەتی بۆ عێراق لە شەڕی دژی ئێران، بووەتە هۆی زۆربوونی توانا سەربازییەکانی عێراق و چاوپۆشین لە داپڵۆسینی بزاڤی ڕزگاریخوازی کورد، لەو ئاکامەشدا حکومەتی عێراق بە هەموو تواناکانییەوە ڕووبەڕووی خەباتی چەکداری بووەتەوە، تەنانەت چەکی کۆکوژیشی دژی پێشمەرگە و هاووڵاتییانی کورد بەکارهێناوە، بۆیە خەباتی چەکداری لە کۆتاییدا پاشەکشەی کردووە.

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم: بەڵگەنامەکان

بەڵگەنامە بڵاونەکراوەکان:

- **بە زمانی کوردی:**

- حیزبی سۆسیالیستی کوردستان، بەلاغی عەسکەری ژ (٨٣)، تشرینی یەکەمی (١٩٨٦).
- دەزگای ڕاگەیانـدنی ناوەنـدی، بەلاغـی عەسـکەری ژ (٨٤)، کۆتایـی تشرینـی یەکەمـی (١٩٨٤).
- دەزگای ڕاگەیاندنی ناوەندی، بەلاغی عەسکەری ژ (٩٢)، تەموزی (١٩٨٧).
- حیـزبی سۆسیالیسـتی یەکگرتووی کوردسـتان، مەکتـەبی ڕاگەیانـدن، داسـتانێکی قارەمانێتی حزبمـان و هێـزە نیشـتیمانییەکانی شـۆڕش لـە ناوچـەی شـارەزوردا، ٤/٢٧/ (١٩٨١).
- پارتی سۆسیالیستی کوردستان (پاسۆک)، ئاگاداری دوا پلان بن، سەرەتای ساڵی (١٩٨٤).
- مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان، ڕاپۆرتی گشتی ٧/٢٢/ (١٩٨١).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- اعـلان مشـترك بـين السـيد طـارق عزيـز عضـو مجلـس قيـادة الثـورة ونائـب رئيـس مجلس الـوزراء العراقـي، والسـيد مسـعود رجـوي رئيـس مجلـس الوطنـي للمقاومـة في ايـران ومسـؤول منظمـة مجاهـدي خلـق، ٩كانـون الثـانى (١٩٨٣).
- أمر قاطع اربيل، سري و فوري، رقم المنشئ، (ا.س١٠٩٨٦/٣)، (د.ت)
- أمر قاطع اربيل، معلومات، ع (أ/١١٣٦/٣)، ١١/١٠ /(١٩٨٦).

- **الاتحادالوطني كردستاني:**

- من اجل ايقاف حمله التشريد الجماعية واعادة المشردين الى مناطقهم، ٤/٢١/ (١٩٨٠).
- لجنة الاعلام، تقرير عسكري رقم (٤)، نيسان (١٩٧٨).
- النصر للثورة العراقية الديمقراطية المندلعة في جبال الكردستان، اواسط أيلول (١٩٧٦).

- لتوحيد جهود جميع القوى الثورية العراقية المناهضة للفاشية من اجل دحر الهجوم العسكري العراقي- الايراني المشترك علي قوات حرب الأنصار الوطنية فى كردستان، ٥/١٦/ (١٩٧٨).
- الجبهة الوطنية الديمقراطي الكردستاني، رسالة الى رؤساء الجبهة القومية للصمود والتصدي، ٩/١٦/ (١٩٨١).
- الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق جوقد، بيان ادانة الغزو الايراني على العراق، القيادة السياسية، ٢/١٨/ (١٩٨٦).
- الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق، تصريح حول تطورات الحرب العراقية الايرانية، ٧/٣١/ (١٩٨٢).
- الحزب الديمقراطي الكردستاني_قيادة المؤقتة، استسلام البيشمركة الى ايران، ٩/٥/ (١٩٧٨).
- بيان صحفي، ١٠/حزيران/ (١٩٧٨).
- تحية الى ثورة ايار الوطنية التقدمة في ذكراها الاولي، ٢٦ ايار (١٩٧٧).
- حملة التهجير جديدة خطيرة من الخطة العنصرية الشاملة، ١٢تموز (١٩٧٨).
- حول الاعتداء الاخير من قبل جحوش٧٧ على فصائل الانصار الوطنية في كردستان، اوسط حزيران (١٩٧٨).
- فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (١)، اواسط تموز (١٩٧٦).
- بلاغ غسكري رقم (٣)، ٦أب، (١٩٧٦).
- بلاغ عسكري رقم (٥)، ١٨تشرين الاول (١٩٧٦).
- بلاغ عسكري رقم (٦)،٣٠ تشرين الثانى (١٩٧٦).
- لجنة العلاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (٧)، ١٢/٢٣/ (١٩٧٦).
- لجنة علاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (٨)، ١/٢٤/ (١٩٧٦).
- لجنة علاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (٩)، ٢/٢٨/ (١٩٧٧).
- لجنة العلاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (١٠)، ٤/٢٥/ (١٩٧٧).
- لجنة اعلام، بلاغ عسكري رقم (١٥)، كردستان٢/٨/ (١٩٧٨).

- بلاغ عسكري رقم (٢٠)، ٣٠/ايار (١٩٧٩).
- الحزب الديمقراطي الكردستاني، نداء الى الرأي العام العالمي، ١٠/١٧/ (١٩٨٤).
- نداء الى منتسبي الجيش الشعبي والفرسان والحزب الحاكم، ٥/٢٥/ (١٩٨٢).
- البلاغ الختامي للجنة المركزية، ٧/١١/ (١٩٨٤).
- حول تصريح ناطق العسكري في وزارة الدفاع العراقيه، ٤/٢٣ (١٩٦٨).
- حـزب العمـل الاشـتراكي العـربي -العـراق، حـول الغـزو التركـي الاراضي العراقـي، اوائـل حزيـران (١٩٨٣).
- رئاسـة الجمهوريـة العراقيـة، مديرية اسـتخبارات، سري للغايـة، الرقـم (ق٤/١٢٤٩)، ٣٠ تموز (١٩٨٨).
- قيادة فرقة العمادية، الى كافة المنظمات الحزبية، ع (٦٣١/٨)، ٤/٢٢/(١٩٨٧).
- قيادة فرقة العمادية، برقية سرية وفورية، ع (١٦٩٢/٤)، ٩/٩/ (١٩٨٧).
- قيادة فرقة العمادية، الى منظمة ديرلوك، م: ترحيل، ع (١٨٢٠/٨)، ٩/٢٩/ (١٩٨٧).
- قيادة فرقة يرموك، م: اجرائات، ع (٢٤٤٢/٤)، ٨/٢٤/ (١٩٨٥).
- قيادة فرقة يرموك، الموضوع: الحصار الاقتصادي، ع (٣٠٢٦)، ١٠/٢٨، (١٩٨٥).
- للجبهـة الكردسـتانيه العراقيـة، حـول ايقـاف الحـرب العراقيـة- الايرانيـة وحـول حـرب الابـادة في كردسـتان العـراق، اوائـل أب (١٩٨٨).
- لجنة شقلاوة الأمنية، برقية سرية وفورية، رقم المنشئ (ل.م)، ١/١٧/ (١٩٨٨).
- لجنـة العالميـة للتضامـن مـع الشـعب العـراق، ارفعـو اصـوات التضامـن مـع الشـعب العراقـي، تشريـن الاول (١٩٨٣).
- لجنـة تنسـيق الأمنيـة المركزيـة، صادريـة الي روؤسـا للجـان الأمنيـة في المحافظـات، برقيـة سريـة وفوريـة، ع (١٥٠٦٧)، ٨/٢/(١٩٨٦).
- لجنـة تنظيـم افـواج دفـاع الوطنـي، المشـاريع في المنطقـة الشـمالية، ع (٧٥٩/١)، ٧/٤/ (١٩٨٧).
- مديرية امن السليمانية، الى فرقة٧، برقية سرية وفورية، رقم (٤٠٤٨)،١٠/٣٠/ (١٩٧٦).

- مدرية امن محافظة السليمانية، معلومات، (دون الرقم) ٩/٨/ (١٩٧٦).
- مديرية امن سليمانية، برقية سرية وفورية، ع (٣٥٧٤)، ٩/٨/ (١٩٧٦).
- مديرية امن شقلاوة، برقية سرية وفورية، ع (ش٣/١٢٥٥)، ١٢/٢٨/ (١٩٨٧).
- مديرية امن محافظة اربيل، برقية سرية وفورية، رقم المنشئ (٣١٣٠)، ٢/٢٥/(١٩٨٨).
- مديرية امن محافظة اربيل، برقية سرية وفورية، م: معلومات، رقم المنشئ ش/٧٤٦٦/٦٤، ١١/٢٧/ (١٩٨٦).
- مدير امن محافظة سليمانية، م: تنفيذ حكم اعدام، (دون الرقم) ٥/٢٦/ (١٩٨٨).
- مدير منظومة استخبارات المنطقة الشمالية، م: بيان رائي، ع (ش٣/مق٣/٢٠٠٨)، ١١/١٦/ (١٩٨٧).
- مديرية استخبارات العسكرية العامة، م: استخدام العتاد الخاص، ٦نيسان (١٩٨٧).
- مديرية امن سليمانية، م: حصول موافقة ديوان وزارة الدفاع من العمل، ع (٥٤٨١٩)، ١٠/١٢/ (١٩٨٢).
- مديرية امن محافظ اربيل، برقية سرية وفورية، رقم المنشئ (٢٢٨٣)، ١١/٢/ (١٩٨٨).
- مركز استخبارات الموصل، م: معلومات، ع(١س/١٩٢/٩)، ٢ نيسان (١٩٧٥).
- معاونية امن حلبجة، م: معلومات، ع (١٠٣٨٠)، ١٠/٣/ (١٩٨٣).

بەڵگەنامە بڵاوکراوەکان:

- **بەزمانی کودی:**

- بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق، بەیاننامەی هاوکاری بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق، ١١/٢٨/ (١٩٨٠).
- بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق، ئامۆژگارییەکانی لێژنەی بەرزی بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق دەربارەی پەیوەندی لەگەڵ جەماوەر، ٧/٨/ (١٩٨١).
- بەیاننامەی کۆبونەوەی حزبە نیشتیمانییەکان دەربارەی دامەزراندنی جەبهە لە

کوردســتانی عێراقــدا، ٣٠ تەمــوزی (١٩٨٧).

- بەیاننامــەی کۆبونــەوەی حزبــە نیشــتیمانییەکان دەربــارەی دامەزرانــدنی جەبهــە لــە کوردســتانی عێراقــدا، ٣٠ تەمــوزی (١٩٨٧).
- پارتی دیموکراتی کوردستان، بڵاوکراوەی ناوخۆ بۆ ئەندامان، ١/١/ (١٩٨٥).
- پــارتی گــەلی دیموکــراتی کوردســتان، بەیاننامــەی کۆتایــی هێنــان بەکۆبونــەوەی کۆمیتــەی ناوەنــدی پارتمــان پــارتی گــەلی دیموکــراتی کوردســتان، ناوەڕاســتی ئایــاری (١٩٨٦).
- ڕاپــۆرتی ســیاسی و عەســکەری تەنزیمــی ســەرۆکی پارتی هەڤاڵ مسعود بــارزانی بۆکۆنگرەی پارتیــمان، لەماوەی ٤-١١/ تشرینــی دووەمی (١٩٧٩).
- حزبــی سۆسیالیســتی کوردســتان/ ئیتیجاهــی دیموکراتــی شۆڕشــگێڕ، بەلاغــی عەســکەری تایبــەت، ١/ ١١/ (١٩٨٦).
- ڕاگەیاندنێــک لــە کۆبونەوەی ســەرکردایەتی سیاســی بەرەی کوردســتانی عێراقەوە، ســەرەتای حوزەیرانی (١٩٨٨).
- شــازین هێرش محمد، شــۆڕشی ئەیلوول لەچەنــد بەڵگەنامەیەکی مێژووییــدا(١٩٦١-١٩٦٣)، بەرگــی یەکەم، چاپخانــەی ڕەنج، ســلێمانی، (٢٠٠١).
- پــارتی دیموکــراتی کوردســتان باڵــی مەکتەبی سیاسی وباڵــی بــارزانی لەچەندیــن بەڵگەنامەی مێژووییدا١٩٦٤-١٩٧٠، بەرگی دووەم، ئۆفیســتی شــڤان، ســلێمانی، (٢٠٠٣).
- عــەلی تەتــەر نێروەیــی، سیاســەتی حکومــەتی عێــراق لەکوردســتان لەســایەی بەڵگەنامــە فەرمییەکاندا١٩٧٥-١٩٩١،بەرگــی یەکــەم،چاپــی دووەم،چاپخانــەی ئێــران،دهــۆک،(٢٠٢٢).
- سیاســەتی حکومــەتی عێــراق لەکوردســتان لەســایەی بەڵگەنامــە فەرمییەکانــدا١٩٧٥-١٩٩١،بەرگــی دووەم، چاپــی دووەم، چاپخانــەی ئێــران، دهــۆک، (٢٠٢٢).
- کۆمیتــەی ناوەنــدی پــارتی دیموکــراتی گــەلی کوردســتان، بەیاننامــەی کۆتایــی هێنــان بــە کۆبونــەوەی کۆمیتــەی ناوەنــدی پــارتی دیموکــراتی گــەلی کوردســتان، ناوەڕاســتی ئایــاری (١٩٨٦).
- مەکتــەبی ســیاسی پــارتی دیموکــراتی کوردســتان، بەیاننامــە ٢٥ی ئابــی خوێنــاوی، ٢٢/ئابــی (١٩٨٩).

- بەیاننامـەی لێژنـەی بـەرزی بـەرەی نیشـتیمانی دیموکـراتی عێـراق، جود، تشرینـی یەکەمی ١٩٨٤.
- بەیانێکی گرینگ، ١٧/٧/ (١٩٨٠).
- مەکتـەبی سـیاسی حزبـی سۆسیالیسـتی یەکگرتـووی کوردسـتان، مەکتـەبی سـیاسی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، بانگەوازێکـی مێژوویـی لـە پێنـاو بـەدی هێنـانی بەرەیەکـی ئـازادی لـە کوردسـتان بەرەیەکـی نیشـتیمانی دیموکـراتی لەعێراقـدا، ١٥/٨/ (١٩٨٠).
- مەکتـەبی سـیاسی یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان، بەیاننامـە، ئـەی جەمـاوەری گـەلی کوردسـتان، بنکـەی ژیـن، ١٩/٣/ (١٩٧٨).
- یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان لقـی ئەوروپـا، جارێکـی ترصـەدام حسـێن ئیهانـەی گەلەکەمـان دەکات، ب.ش، (ب.س).
- یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، پەیڕەوی ناوخۆی دەستە چەکدارەکان، حوزەیرانی (١٩٧٦).
- یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، جەماهیری زۆر لێکراوی کوردستان یەکگرن، ١/٩/ (١٩٧٥).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- الاتحـاد الوطنـي الكردسـتاني، النصرللثـورة العراقيـة الديمقراطيـة المندلعـة في جبـال الكردسـتان، اوسـط ايلـول ١٩٧٦.
- بمناسبة الذكري الرابعة عشر الثورة ايلول، ١١/أيلول/ (١٩٧٥).
- فلنحبط حملات التشريد والتهجير والقمع الوحشية، ٩/٦/ (١٩٧٦).
- الجبهـة الكردسـتانية العراقيـة، بيـان حـول ايقاف الحـرب العراقيـة- الايرانية و حـول الحرب الابادة في كردسـتان العـراق،(د.ت).
- الجبهـة الوطنيـة الديمقراطيـة العراقيـة، الأخ الثائـر معمـر القـذافي قائـد الثـورة الفاتـح العظيمـة، لجنـة الخارجيـة، ٢٨/٤/ (١٩٨٧).
- الجبهـة الوطنيـة القوميـة الديمقراطيـة في العـراق، نـداء يا جماهير شـعبنا العراقـي العظيم، ١٢/١١/ (١٩٨٠).
- بيان الاحزاب الكردية، حول قصف كردستان بالأساحلة الكيمياوية. ١٨/٤/ (١٩٨٧).

- جمعيـة طلبـة الاكـراد، فـرع م.م، المشـكلة الكرديـة في العـراق وهـل اسـتطاع النظـام الحالي ان يحلهـا، ١١ أذار (١٩٧٨).
- طـارق جامبـاز، قرارات ومراسـيم مجلس قيـادة الثورة المتعلقـة بكوردسـتان (١٩٦٨-٢٠٠٣)، ط٢، مركز شـهاب للكومبيتـور ولطباعة، اربيـل، (٢٠٠٤).
- جوقد، بيان حول انبثاق، (١٩٨٠).
- الحـزب الاشـتراكي الكردسـتاني -العـراق. الحـزب الشـعب الديمقراطـي الكردسـتاني، التجمـع الديمقراطـي العراقـي، بعـد التطـورات الخطـيرة في الحـرب بـين العـراق وايـران، ٢١ اذار (١٩٨٤).
- الحـزب الديمقراطـي الكردسـتاني _قيـادة المؤقتـة، بمانسـبة الذكـري الثلاثـون لميـلاد الحـزب، ١٦ اب (١٩٧٦).
- الحزب الديمقراطي الكردستاني_فرع اوروبا، الجبهة الكردستانية العراق، ايار (١٩٨٨).
- الفيلق الخامس، سري وفورية، رقم المنشئ (٢/ح/١٢)، ١٠/١٠/ (١٩٨٧).
- الفيلق الخامس، العفو العام عن الأكراد العسكرين والمدنين، رقم (٢٨٨)، ٣/١٣/(١٩٧٥).
- الفيلق الخامس، رقم (٧٩٥)، ٧/٢٧/ (١٩٧٥).
- القيادة الفيلق الاول، الي رئيس اركان الجيش، رقم المنشئ (١٨٠٧)، ٥/٧/ (١٩٨٨).
- قيـاده فـرع الحـزب الديمقراطـي الكردسـتاني في الخـارج، بيان تقيـم الوضع الحركـة تحررية للشـعب الكـردي فى العراق، ١٦/تمـوز/ (١٩٧٥).
- لجنـة القياديـة للاتحـاد الوطنـي الكردسـتاني، حـول مخاطـر الحـرب الدائـرة في كردسـتان، ٨/٧/ (١٩٨٣).
- مديرية استخبارات عامة، م: بث دعاية وتحريك، رقم(٢٧٢٨)، ٢/١/ (١٩٨٣).
- مديريـة منظومـة اسـتخبارات المنظمـة الشـمالية، م: بيـان راعـي، الرقـم (ش٣/ق٢٠٠٨/٣)، ١٦ تشريـن الثـاني (١٩٨٧).
- المكتـب السـياسي للحـزب الاشـتراكي الكردسـتاني الموحـد، للحـزب الديمقراطـي الكردسـتاني-العـراق، نـداء وطنـي مـن اجـل جبهـة تحرريـة الكردسـتانية وجبهـة وطنيـة الديمقراطية في العـراق، ٨/١٨/ (١٩٨٠).

- مكتـب تنظيـم الشـمال، الموضـوع: قـرار، سري للغايـة وشـخصي، ع (٢٨/ ٣٦٥٠)، ٦/٣/ (١٩٨٧).
- مكتب تنظيم الشمال، تعامل مع القري المحذورة، ع (٤٠٠٨/٢٨)، ٦/٢٠/ (١٩٨٧).
- المكتـب السـياسي للحـزب الديمقراطـي الكردسـتاني، بيـان عاشـت الذكـرى المجيـدة العاشرة لثـورة ٢٦ ايـار الوطنيـة التقدميـة، ٢٦ ايـار (١٩٨٦).
- المركـز التوثيـق والمعلومـات، ملـف الحـرب العراقيـة الايرانيـة، الجـزء الاول، ٢٢/٩-٢٢/١٠/ (١٩٨٠).

****

دووەم: چاپکراوە حکومی و حزبییەکان

- **بەزمانی کوردی:**

- بڵاوکـراوەی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان بـۆ ئەندامـان و لایەنگـران و جەمـاوەر کۆمیتـەی ئامادەکـردن، ١١/ئـادار/ (١٩٧٧).
- بەلاغـی کۆتایـی و ڕاپـۆرتی سـیاسی یازدەمیـن کۆنگـرەی (پ.د.ک) کۆنگـرەی یەکگرتـن، بڕیـارو راسـپاردەکانی کۆنگـرەی (١١)ی پـارتی دیموکراتی کوردسـتان- یەکگرتـوو. ٦-٢٦ی ئابی (١٩٩٣).
- پـارتی دیموکـراتی گـەلی کوردسـتان، ڕاپـۆرتی سـیاسی لەکۆنگـرەی یەکەمـی حـزب، لـە نێـوان ١٢-١٥ی ئایـاری (١٩٨١).
- جــەلال تاڵەبــانی، جۆشــدانی خەبــات، دژی ئیمپڕیالیــزم و فاشــیزم و نۆکەرانیــان بــۆ ســەربەخۆیی و دیموکــراسی و ئۆتۆنۆمــی، بــڵاو کــراوەی (ی.ن.ک)، نــەورۆزی (١٩٨٠).
- حزبـی سۆسیالیسـتی کوردسـتان- عێـراق، ڕاپۆرتی سیاسی کۆنگـرەی یەکەمی حـزب بڕیاری لـە سـەر درا لە نێـوان ١٢-١٥ی ئایـاری (١٩٨١).
- کۆمیتــەی ناوەنــدی پــارتی دیموکــراتی کوردســتان، بەلاغــی کۆتایــی کۆنگــرەی ٩ پــارتی دیموکــراتی کوردســتان- عێــراق، ١١/١١/ (١٩٧٩).
- مەکتـەبی سـیاسی پـارتی دیموکراتی کوردسـتان، یاسـای لەشـکری شۆڕشـگێڕی کوردسـتان،

(١٩٨٠).

- یەکێتی نیشتمانی کوردستان، پەیڕەوی ناوخۆی دەستە چەکدارەکان، حوزەیرانی (١٩٧٦).
- چەند تێبینیەک لەسەرچۆنییەتی بەکارهێنانی هێزەکانمان. ب.ش، (ب.س).
- عەلی عەسکەری و بزووتنەوەی سۆسیالیست، مەکتەبی سیاسی ناوەندی مێژوویی ی.ن.ك، سلێمانی، (٢٠١٣).
- گفتوگۆی شۆڕش لەگەڵ میری، کانوونی دووەمی (١٩٨٥).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- الاتحاد الوطني الكردستاني لماذا؟ تشرين الثاني (١٩٧٥).
- بيان حول انبثاق الجبهة الكردستانية العراقية، مطبعة خبات، ٢/ ايار (١٩٨٨).
- الحزب البعث العربي الاشتركي، التقرير المركزي للمؤتمر القطر التاسع، حزيران (١٩٨٢).
- صابر علي احمد، مسيرة العمل الجبهوري للحزب الديمقراطي الكردستاني- العراق ١٩٧٥-١٩٨٨، مطبعةخبات، حزيران (١٩٨٨).
- محمد عبدلباقى للعانى، ماذا يعني بيان السلام التأريخي ١١ اذار، وزارة الاعلام هيئة الرقابة، ١٦/٧/ (١٩٧٠).

****

سێیەم: نامە و تێزە زانکۆییەکان:

دکتۆرا:

- **بەزمانی کوردی:**

- نەهرۆ عەبدولقادر محەمەد، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و عێراق (١٩٧٩-١٩٩١)، تێزی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین/ هەولێر، (٢٠٢٠).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- عبدالسميع خلف عبد حبيب الجنابي، تطور المشكلة الكردية في العراق ١٩٥٨٨-١٩٦٨، اطروحة غير منشورة، كلية الآداب، جامعة الأنبار، (٢٠١٧).

- **ماستەر:**

- ئارام ئەبوبەکر حەمەدئەمین، بارودۆخی سیاسی پارێزگای هەولێر ١٩٧٩-١٩٩١، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەڵاحەددین/ هەولێر، (٢٠١٦).
- اسماعیل محمد خضر شکاک، گرفتە کۆمەڵایەتییەکانی پێشمەرگە دێرینەکان لە هەرێمی کوردستان لەماوەی ١٩٦١-١٩٧٥، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەڵاحەددین/ هەولێر،(٢٠٠٦).
- بەشدار عەبدولمەجید فەتاح، پارێزگای سلێمانی ١٩٧٩-١٩٨٨، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەڵاحەددین/ هەولێر، (٢٠٠٦).
- دلاوەر محمد صدیق، ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان- عێراق لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشوری کوردستان ١٩٧٦-١٩٩١، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەڵاحەددین/ هەولێر، (٢٠١٧).
- ڕۆژ عەبدوڵڵا ئەرگوشی، ناوچەی بارزان لە نێوان ساڵانی ١٩٣١-١٩٤٦، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەڵاحەددین/ هەولێر، (٢٠١٠).
- ساکار رەجەب محەمەد، کاریگەری جەنگی سارد لەسەرشۆڕشی ئەیلوول لەماوەی ساڵانی(١٩٦١-١٩٧٥)، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەڵاحەددین/ هەولێر،(٢٠١٥).
- سروە قادر سمایل، ئەزموونی کاری بەرەیی لە کوردستانی عێراق ١٩٨٠-١٩٩٠، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی زانستە مرۆڤایەتییەکانی زانکۆی کۆیە، (٢٠١٠).
- شوان حسێن شینک باڵەکی، جەوهەر نامق سالم ژیان و بەرهەم ڕۆڵی سیاسی ١٩٤٦-٢٠١١، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیاتی زانکۆی سۆران،(٢٠١٦).
- عادل سدیق، کۆمەڵکوژی کورد لە جەنگی ئێران عێراقدا هەڵەبجە بە نموونە، نامەی

بڵاونەکراوە، کۆلیژی زانستە مرۆڤایەتییەکانی زانکۆی سلێمانی، (٢٠١٤).

- نەوشیروان شریف سەعید، ئەزموونی ئۆتۆنۆمی لە باشوری کوردستان ١١ ئاداری ١٩٧٤-١١ ئاداری ١٩٩١، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەڵاحەددین- هەولێر، (٢٠١٧).

****

چوارەم: یاداشت و بیرەوەری:

- **بەزمانی کوردی:**

- ئازاد کاکل، بیرەوەری ڕۆژە سەختەکانی پێشمەرگەیەک، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، هەولێر، (٢٠١٥).
- ئاوات قارەمانی، ڕێگا باریکەکان، چاپی سێیەم، کۆشکی بەردەرکی سەرا، سلێمانی، (٢٠٢٠).
- ئەحمەد بانیخێڵانی، یادەوەرییەکانم، چاپی یەکەم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، (٢٠١٤).
- ئەرسەلان بایز ئیسماعیل، ڕۆژانی سەخت، بەرگی دووەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، (٢٠٠٥).
- بەهادین نووری، بیرەوەرییەکانی بەهادین نووری، چاپخانەی تاران، ب٢. چ٢، چاپخانەی تاران، هەڵەبجە، (٢٠١٩).
- پشکۆ نەجمەدین، ئەزموون و یاد(١٩٧٨-١٩٨٣)، بەرگی یەکەم، چاپی شەشەم، چاپخانەی هەژار موکریانی، ب.ش،(٢٠٢٠).
- تۆفیق نوری بەگ، بیرەورەی مێژوویی لە تێڕوانینی کوردێکی نەتەوەیی بەرامبەر شۆڕشی ئەیلوول١٩٦١، چاپخانەی تاران، چاپی یەکەم، ب.ش،(٢٠٢٠).
- جەعفەر مستەفا مەعروف، گوڵبژێرێک لەیاداشتەکانم، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، (١٩٩٩).
- جەلال ئیلنجاغی، لە شارەوە بۆ شاخ، بەرگی یەکەم، ب.ش، (٢٠٠٦).

- جەمال مورتکە، چیا خۆی دەنوسێتەوە نوسینەوەی ڕۆژە سەختەکانی خەبات ١٩٨٦، بەرگی پێنجەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، (٢٠١٢).
- حاتم عوسمان گۆمەتاڵی، بیرەوەرییەکانی ژیانی پێشمەرگایەتیم، دەستنووس. بڵاو نەکراوە.
- حەمەی حەمەسەعید، دەنگی خاک، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، (٢٠١٦).
- خورشید شێرە، خەبات و خوێن، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، هەولێر، (٢٠٠٦).
- ڕێباز، قەندیل بەغدای هەژاند، چاپی سێیەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر،(٢٠١٧).
- ڕەئوف شێخ جەمیل، مەفرەزەی تۆڵە (بیرەوەرییەکانم لە ڕێکخراوی سلێمانی- کارکردنم لە مەفرەزەی تۆڵە)، چاپی سێیەم، ب.ش، (٢٠١٩).
- زرار سلێمان بەگ دەرگەڵەیی، بیرەوەرییەکانم لە ساڵانی ١٩٤٣-١٩٧٧، چاپخانەی ڕەهەند، سلێمانی، (ب.س)
- سابیر کۆکۆیی، ناڵەی پێشمەرگەیەک بۆ مێژوو، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، ب.ش، (٢٠٠١).
- سالار شەهید کاکۆ، سی بەهاری ژیان و پێشمەرگایەتیم، چاپخانەی دانیشفەڕ، هەولێر، چاپی یەکەم، (٢٠٢٢).
- سەید کاکە، بیرەوەری پێشمەرگەیەک، چاپی چوارەم، ب.ش، (٢٠٢٠).
- شاخەوان شۆڕش، قادر شۆڕش چڵ ساڵ خەبات و تێکۆشان، چاپی دووەم، کوردستان، (٢٠٠٢).
- شاخەوان عباس، سەفەری کوردایەتی بیرەوەرییەکانی شار و شاخ ١٩٧٤-١٩٨٠، ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران، چاپی دووەم، سلێمانی، (٢٠١٢).
- شەوکەت مەلائیسماعیل حەسەن، ڕۆژانی لە مێژووی شۆڕشی ئەیلوول، چاپی دووەم، نوسینگەی تەفسیر بۆبڵاوکردنەوە ڕاگەیاندن، هەولێر، (٢٠١٦).
- عومەر عوسمان، ژیانی کوردێک، بەرگی یەکەم و دووەم، چاپخانەی حاجی هاشم،

چاپی یەكەم، هەولێر، (٢٠١٣).

- عەبدولڕەحمان گۆمەشینی، پوختەیەک لەبیرەوەرییەكانم، چاپی یەكەم، چاپخانی ئۆفیستی قانیع، سلێمانی، (٢٠٠٣).
- عەبدوڵلا ئەحمەد ڕەسول پشدەری، یاداشتەكانم شۆڕشی ئەیلوول ساڵی ١٩٦١ دژی ڕژێمی قاسم، بەشی دووەم، هەولێر، (١٩٩٧).
- عەریف سلێمان، لەدەنكەوە بۆگوڵەگەنمەكان، بەرگی دووەم، چاپی دووەم، چاپخانەی هاوسەر، سلێمانی، (٢٠٠٧).
- فاتیح رسول، لە كاروانێكی دوور و درێژ، ستۆكهۆڵم، (١٩٩٧).
- فازیل رؤوف، بەرەوخۆر، چاپخانەی ڕۆكسانە، چاپی دووەم، هەولێر، (٢٠٢١).
- فایەق محەمەد گوڵپی، كە لێرەوە سەیری ژیانی خۆم ئەكەم، ١٩٦١-١٩٨٩، بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، چاپخانەی تاران، ب.ش، (٢٠١٨).
- فائق قادر حمە ساڵح، كوانووی خەبات خەباتی بنەماڵەیەكی شۆڕشگێر لە بزووتنەوەی ڕزگاری خوازی گەلی كورد، ١٩٦١-١٩٩١، چاپخانەی تاران، (ب.س).
- كامیل ژیر، یادەكانم، چاپی یەكەم، چاپخانەی تاران، سلێمانی، (٢٠١٢).
- ماكۆک غەفور دەورێش، لە وەتەی هەم پێشمەرگەم، چاپی دووەم، ناوەندی ئاوێر، هەولێر، (٢٠٢١).
- مامۆستا جەعفەر، بە خەونی گەورەوە كەوتینەڕێ، بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، چاپخانەی تاران، (٢٠١٩).
- محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەک (باس لە ڕووداوەكانی ٢٠ ساڵی خەباتی شۆڕشی گەلەكەمان دەكات)، بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، چاپخانەی ئۆفیستی بێسارانی، سلێمانی، (١٩٩٩).
- ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەک، باسی ڕووداوەكانی ٢٠ساڵی خەباتی شۆڕشی نوێی گەلەكەمان دەكات، بەرگی دووەم، چاپی یەكەم، ب.ش، (١٩٩٩).
- ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەک (باس لە ڕووداوەكانی ٢٠ ساڵی خەباتی شۆڕشی نوێی گەلەكەمان دەكات)، ١٩٧٩-١٩٩٦، بەرگی سێیەم، چاپی یەكەم، چاپخانەی تیشک،

سـلێمانی، (٢٠٠١).

- محەمـەد حاجـی محمـود، ڕۆژ ژمێـری پێشـمەرگەیەک، (بـاس لـە ڕووداوەکانی خەبـات و شـۆڕشی نوێـی گەلەکەمـان دەکات)، ١٩٧٦-٢٠٠٤، بەرگـی پێنجـەم، چاپخانـەی هـەژری موکریـانی، (٢٠٢١).
- محەمـەد شـاکەلی، لـە بزوتنـەوە بـۆ حـزبی سۆسیالیسـتی کوردسـتان، ١٩٧٦-١٩٩٣، چاپـی یەکەم، چاپخانـەی کارۆ، کەرکـوک، (٢٠١١).
- مسـعود بـارزانی، بـارزانی وبزووتنـەوەی ڕزگاری خـوازی کـورد ١٩٥٨-١٩٦١، بەرگـی دووەم، ب.ش، (٢٠٢٠).
- بـارزانی و بزووتنـەوەی ڕزگاری خـوازی کـورد ١٩٦١-١٩٧٥، بەرگـی سـێیەم بەشـی یەکـەم، ب.ش (٢٠٢٠).
- بـارزانی و بزووتنـەوەی ڕزگاری خـوازی کـورد ١٩٧٥-١٩٩٠ شـۆڕشی گـوڵان، بەرگـی چـوارەم، بـەشی یەکەم، چاپخانـەی ڕۆکسـانا، ب.ش، (٢٠٢١).
- بـارزانی و بزووتنـەوەی ڕزگاری خـوازی کـورد ١٩٧٥-١٩٩٠ شـۆڕشی گـوڵان، بەرگـی چـوارەم، بـەشی دووەم، چاپخانەی ڕۆکسـانا، ب.ش، (٢٠٢١).
- محمد خدر، ڕۆژانی پێشمەرگایەتی، چاپی یەکەم، چاپخانەی ماردین، ب.ش، (١٩٩٩).
- محەمـەد عـەلی ئیسـماعیل، بیرەوەرییەکانـم حەفتـا سـاڵ تەمـەن زیاتـر لـە نیوسـەدە خەبـات، چاپـی یەکـەم، ب.ش، (٢٠١٩).
- محەمـەد مەلاقـادر، سـاڵێک لـە شـخ وەسـانان، چاپخانـەی حاجـی هاشـم، چاپـی یەکـەم، هەولێـر، (٢٠١٦).
- سەربوردە، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر، (٢٠٠٩).
- سەربوردەی نەمران، چاپخانەی حاجی هاشم، چاپی یەکەم، هەولێر، (٢٠١٤).
- مسـتەفا چـاوڕەش، یادەوەرییـەکان، چاپـی چـوارەم، چاپخانـەی سـەردەم، سـلێمانی، سـلێمانی، (٢٠١٨).
- موحسـین دزەیـی، وێسـتگەکانی ژیانـم، دەزگای ئـاراس بـۆ چـاپ و بـڵاو کردنـەوە، چاپـی یەکـەم، هەولێـر، (٢٠٠٩).

- مەحموود سەنگاوی، بیرەوەرییەکانی سەنگاوی، چاپی دووەم، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، (٢٠٠٤).
- مەلا شێم حەمەدی حاجی ئۆمەرانی، سەرەتای شۆڕشی نوێی ساڵی ١٩٧٦چۆن دەستی پێکردووە، پێدچونەوە: مومتاز حەیدەری، چاپخانەی زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، (٢٠١٣).
- مەغدید فەیاز، بەشێک لەبیرەوەرییەکانی مام جەلال، و: سۆران عەلی و عەبدولکەریم شێخانی، کۆمەڵەی ڕوناکبیری کۆمەڵایەتی کەرکوک، چاپی یەکەم، کەرکوک، (٢٠٠٩).
- نوری حەمە عەلی، مێژووی تێکۆشانی پێشمەرگەیەک، چاپی دووەم، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، (٢٠١٦).
- نەوشیروان مستەفا ئەمین، لەکەناری دانوبەوە بۆخڕی ناوزەنگ دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستان ١٩٧٥-١٩٧٨، لەندەن،(١٩٩٧).
- پەنجەکان یەکتری دەشکێنن، دیوی ناوەوەی ڕووداوەکانی کوردستانی عێراق، ١٩٧٩-١٩٨٣، چاپی یەکەم، بەرلین، (١٩٩٧).
- خولانەوە لەناو بازنەدا دیوی ناوەوەی ڕووداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٨٤-١٩٨٨، چاپی سێیەم، بەرلین، (١٩٩٩).
- یۆنان هورمز، بیرەوەرییەکانم لەشۆڕشی کوردستان دا، و: ئەبوبەکر ساڵح خۆشناو، چاپخانەی خانێ، چاپی یەکەم، دهۆک، (٢٠٠٨).

- **بەزمانی عەرەبی:**

- جواد هاشم، مذكرات وزير عراقي مع البكر وصدام (ذكريات في السياسة العربية ١٩٦٧-٢٠٠٠)، طبعة الاولى، مطبعة دار الساقي: بيروت، (٢٠٠٣).
- حزب الشعب، من مذكراتي المناضل نوري شاويس، من منشورات حزب الشعب الديمقراطي الكردستاني،(١٩٨٥).
- روبرات اولسن، المسألة كردية في العلاقات التركية الايرانية، ترجمة: محمد احسان رمضان، طبعة الاولى، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، (٢٠٠١).

- سامي عبدالرحمن، من اوراقي، طبعة الاولى، مطبعة گەل، كوردستان، كانون الثاني (١٩٩١).
- كافي محمد نبوي، سيرة ودور، طبعة الاولى، مطبعة وزارة الثقافة الكردستان العراق، اربيل، (٢٠٠١).
- محسن دزەيي، احداث عاصرتها، الجزء الثالث، مطبعة حاجى هاشم، أربيل، (٢٠١٣).
- نزار عبدالكريم فيصل الخزرجي، الحرب العراقية الايرانية ١٩٨٠-١٩٨٨ مذكرات مقاتل، طبعة الاولى، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، قطر، (٢٠١٤).

****

پێنجەم: دیدارەکان و پەیوەندی تەلەفونی و نامەی ئەلیکترۆنی

١-دیدارەکان:

- ئازاد بابان حەمە سوور، هەولێر، ٨/٢١/ (٢٠٢٢).
- ئازاد کاکل، هەولێر، ١١/٢٢/ (٢٠٢١).
- ئەبووبەکر محەمەد، هەولێر ٤/٣/ (٢٠٢٢).
- تاهیر عەلی مەحموود، پیرمام، ٢/١٣/ (٢٠٢٢).
- جەوهەر کەریم مەحموود بیرێژی، هەولێر، ٢/٥/ (٢٠٢٢).
- حەمید ئەفەندی، هەولێر، ٥/١١/ (٢٠٢٢).
- دەروێش ئاغا، هەولێر، ٢/١١/ (٢٠٢٢).
- ڕەفیق ڕەحیم پاڕەزانی، گوڵە خانە، ٩/٢/ (٢٠٢٢).
- سەعدوڵڵا حەبیب مەحموود، هەولێر، ٦/٢٣/ (٢٠٢٢).
- سەید کاکە، هەولێر، ٦/٢١/ (٢٠٢٢).
- شێخە ڵڵا ئیبرایم، هەولێر، ٧/٦/ (٢٠٢٢).
- شەوکەت سەعید محەمەد ئەمین، هەولێر، ٨/٢١/ (٢٠٢٢).
- شەوکەت مەلا ئیسماعیل حەسەن، هەولێر، ٥/٢٣/ (٢٠٢٢).

- عومەر عوسمان، پیرمام، ٩/٢٦/ (٢٠٢٢).
- عەلی عوسمان عومەر، پیرمام، ٢/١٣/ (٢٠٢٢).
- عەبدولڕەحمان پێداوی، هەولێر ٤/٢/ (٢٠٢٢).
- عەبدوڵڵا ئاگرین، هەولێر، ٢٣ /٢/ (٢٠٢٢).
- فاتیح محەمەد ئەمین عەبدوڵڵا، هەولێر، ٤/١٨/ (٢٠٢٢).
- فازیڵ ڕەئووف، سلێمانی، ٩/٢/ (٢٠٢٢).
- فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٨/٢١/ (٢٠٢٢).
- فەرهاد عەبدوڵڵا، هەولێر، ٩/٥/ (٢٠٢٢).
- کەمال مەحموود محەمەد، هەولێر، ٨/٢٣/ (٢٠٢٢).
- محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵە خانە، ٩/٢/ (٢٠٢٢).
- موحسین عوسمان هەولێر، ٤/٢٤/ (٢٠٢٢).
- مولازم یوونس ڕۆژ بەیانی، هەولێر، ٤/٢/ (٢٠٢٢).
- مەحموود عوسمان، هەولێر، ٧/١٧/ (٢٠٢٢).

٢-پەیوەندی تەلەفۆنی:

- تاهیر ئەحمەد محەمەد ئیبراهیم، دهۆک، ٦/١٣/ (٢٠٢٢).
- سەلام عەبدوڵڵا، هەولێر، ٢/١١/ (٢٠٢٢).
- شێرزاد فاتیح محەمەد، کەرکووک، ٨/٢٢/ (٢٠٢٢).
- عومەر شێخ مووس، سوێد، ٨/١/ (٢٠٢٢).
- محەمەد شاکەلی، کەلار، ٢/٤/(٢٠٢٢).
- مولازم شوان، سلێمانی، ٣/١٦/ (٢٠٢٢).
- هەڵۆ عەلی محەمەد، ئەڵمانیا، ٨/٢٠/ (٢٠٢٢).

نامەی ئەلیکترۆنی

- نامەی شوکری ساڵح نێروەیی، دهۆك، ٩/٩/ (٢٠٢٢).
- نامەی مام غەفوور، سلێمانی، ٩/٢٠/ (٢٠٢٢).
- نامەی ئاری هەرسین، سلێمانی، ٩/٢٠/ (٢٠٢٢).
- نامەی نووری حەمە عەلی، پردێ، ١٠/٢٣/ (٢٠٢٢).

****

شەشەم: کتێبەکان

- **بە زمانی کوردی:**

- ئاراس عەبدولڕەحمان مستەفا، خۆپیشاندان و ڕاپەڕینەکانی باشوری کوردستان دژی حکومەتی عێراق، ١٩٧٥-١٩٨٨، چاپی دووەم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی،(٢٠١٨).
- ئازاد عوبێد ساڵح، کاریگەری شۆڕشی ئەیلوول لەسەر ڕۆژنامەوانی کوردی١٩٦١-١٩٧٥، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆشەنبیری، هەولێر،(٢٠٠٧).
- ئازاد مستەفا، پاسۆک لە کلاوڕۆژنەی دروشمەکانییەوە، چاپخانەی شەهید ئازاد، سلێمانی،(١٩٩٢).
- کورتە باسێکی بەرەی کوردستانی، چاپی یەکەم، دەزگای چاپی شەهید فەرهاد، سوید،(١٩٩٨).
- ئازاد عەلی عەبدولڵا، شۆڕشی مەشخەڵانی نوێی کوردستان١٩٨١-١٩٨٨ لێکۆڵینەوەیەکی سیاسی و ڕێکخراوەیی کۆمەڵایەتیە، پێداچوونەوە: ئەرسەلان بایز، سلێمانی، (٢٠٠٣).
- ئامانج حەسەن ئەحمەد، برایم ئەحمەد ڕۆڵی لەبزاڤی سیاسی و ڕزگاریخواز و ڕوناکبیری گەلی کورددا (١٩١٤-٢٠٠٠)، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی،(٢٠٠٩).
- ئاکۆعبدالکریم شوانی،شاری سلێمانی ١٩١٨-١٩٣٢، چاپخانەی زانست، سلێمانی،(٢٠٠٢).
- ئۆرخانی غالب، شۆڕشی ئەیلوول و ڕۆژگاری دوای هەرەس (چەند سەرنجێکی سەرەتایی، چاپی دووەم، چاپخانەی چیا، لەندەن،(٢٠٠٣).

- ئەبوبەکر محمد حاجی شاخی، ئەنفالی خاڵخاڵان ئەنفالی چوار، چاپی یەکەم، چاپخانەی کارۆخ، سلێمانی (٢٠٠٧).
- ئەحمەد حەمەدئەمین، بارودۆخی سیاسی باشوری کوردستان لەماوەی دانوستانەکانی نێوان یەکێتی نیشتیمانی کوردستا و ڕژێمی بەعسدا(١٩٨٣-١٩٨٥)، چاپی یەکەم، چاپخانەی تاران، هەولێر، (٢٠٢١).
- ئەحمەد مەحموود عەلی، مێژووی کورد لە سەد و دوازدەساڵدا، چاپی یەکەم، چاپخانەی لەریا، سلێمانی، (٢٠١٣).
- ئەرسەلان بایز ئیسماعیل، ڕاگەیاندنی شۆڕش و بزوتنەوەی شیعری کوردی، چاپی یەکەم، چاپخانەو ئۆفیستی ڕوون، سلێمانی، (٢٠٠١).
- ئەسعەد جەباری، ئەنفال لە میدیاکانی بەعسدا (١٩٨٨/٣/٢- ١٩٨٨/٤/٧) مانشێتەکانی ڕۆژنامەی الثورە وەک نموونە، ب.ش (٢٠١٥).
- ئەلبێرت عیسا، خوێندنەوەی بەعس بۆ فاشیزمی مێژوویی، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، (٢٠٠٤).
- ئەمین قادر مینە، ئەمنی ستراتیژی عێراق و سێکوچکەی بەعسیان، ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی، (٢٠١٢).
- ئیدریس ئۆمەر گۆمبەتی، ئەنفالی زێی بچوک، چاپی یەکەم، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، (٢٠١٢).
- ئیدگار ئۆ باڵانس، کرۆنۆلۆگیای شۆڕش و خەباتی کورد لە سەدەی نۆزدەوە تا ساڵی ١٩٩٤، و: دڵشاد میران، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، (٢٠٢٢).
- ئیسماعیل تەنیا، حزبی سۆسیالیستی کوردستان کانونی دووەمی ١٩٧٦-شوباتی ١٩٩٣، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، (٢٠١٩).
- _ کاردۆ گەڵاڵی نووسەر و پارێزەر و سیاسەتمەدار، چاپی یەکەم، هەولێر، (١٩٩٧).
- برایم جەلال، باشوری کوردستان و شۆڕشی ئەیلوول بنیادنان و هەڵتەکاندن ١٩٦١-١٩٧٥، چاپی چوارەم، ب.ش، (٢٠٢١).
- چەپکێک لەمێژووی کۆمەڵە، چاپی چوارەم، چاپخانەی چوارچرا، ب.ش، (٢٠١١).

- بێستون ئازاد مستەفا، شەهیدی سەرکردە ئازاد مستەفا لە دووتوێی نووسینەکانیدا، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، (٢٠١٣).
- بورهان حاتەم گۆمەتاڵی، مستەفا بارزانی لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی عێراقدا ١٩٤٧-١٩٧٠، چاپخانەی دانیشفەڕ، چاپی یەکەم، هەولێر، (٢٠٢٢).
- بەهرۆز گەلاڵی، ڕەسول مامەند ٥٠ساڵ تەمەن ٣٣ ساڵ خەبات، ب.ش، (١٩٩٨).
- بەیان احمد حسین، شۆڕشا گولانێ دڤەرا بەهدینان ١٩٧٥-١٩٩١، چاپی یەکەم، چاپخانەی خانێ، دهۆک، (٢٠٠٧).
- جەمال فەتحوڵلا تەیب، بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان١٩٧٥-١٩٨٠، چاپی یەکەم، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، (٢٠١٢).
- جەمال نەبەز، ئێستا و پاشەڕۆژی کورد لەبەر گڕی ئاگری جەنگی عێراق و ئێران دا، ئەکادیمیای کوردی بۆ زانست و هونەر، چاپی دووەم، هەولێر، (٢٠٠٨).
- چارلز تریپ، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی عێراق، و: محمد حوسێن ئەحمەد و عەبدولقادر کەلهور، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر، (٢٠١٠).
- حامید گەوهەری، قیادە موەقەت، چاپی یەکەم، ستۆکهۆڵم، (٢٠٢٠).
- دلێر ئەحمەد حەمەد، مێژووی جولانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لەباشوری کوردستان(١٩٧٥-١٩٩١)، چاپی یەکەم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی،(٢٠١٩).
- دەرسیم پێشەوا، ئینسکلۆپیدیای تۆمەتبارانی شاڵاوی ئەنفال لە باشووری کوردستان، چاپی دووەم، باشووری کوردستان،(٢٠١٤).
- دانا ئادەم شمیدت، سەفەرێک بۆ ناو پیاوە ئازاکان لە کوردستان، و: ئەبوبەکر ساڵح ئیسماعیل، چاپی سێیەم، چاپخانەی ڕۆکسانە، هەولێر، (٢٠١٨).
- دەیڤد ماکداوڵ، مێژووی هاوچەرخی کورد، وەرگێڕان: ئەبوبەکر خۆشناو، چاپی سێیەم، ناوەندی ئاوێر، هەولێر،(٢٠١٩).
- رجائی فاید، کوردەکانی عێراق، وەرگێڕ: عەلی میرزا عارف، چاپی یەکەم، چاپخانەی گەنج، ب.ش، (٢٠١٠).
- رینیە موریس، کوردستان یان نەمان، وەرگێڕان: ئەبوبەکر ساڵح ئیسماعیل، چاپی

سێیەم، چاپخانەی ڕۆکسانە، هەولێر، (٢٠١٨).

- ڕێکخراوی (Visdp) ئەڵمانی، کوردستان گەورەترین هێرش بە چەکی کوشندەی کیمیایی، و: ناسیح ئیبراهیم دزەیی، چاپی یەکەم، چاپخانەی خانی، دهۆک، (٢٠٠٨).
- زانا فەقێ، پارتی سۆسیالیستی کورد- پاسۆک (١٩٧٥-١٩٩١) چاپی یەکەم، ب.ش، (٢٠١٨).
- زوزان ناسر مستەفا، ئۆپەراسیۆنێن ئەنفالێ ل کوردستانی دەرئەنجام کاردانەڤە ٢٣ی شوبات ١٩٨٨ تا ٦ی ئەیلوولی ١٩٨٨، چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، (٢٠١٣).
- سدیق ساڵح و ڕەفیق ساڵح، لە بەڵگەنامەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٤٦-١٩٦٣، چاپی یەکەم، زانکۆی دهۆک بنکەی بەڵگاندن و لێکۆڵینەوە، دهۆک، (٢٠٢١).
- سنوور سەباح سدیق، مێژووی سیاسەتی بەعەرەبکردن لە پارێزگای کەرکوک١٩٦٣-١٩٩١، چاپی یەکەم، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، (٢٠٠٩).
- سۆفیا ئیزابێلا وانج، پەرەسەندنی شوناسی نەتەوایەتی کورد و ئەگەرەکانی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان، و: یاسین سەردەشتی، چاپی یەکەم، دەزگای ڕۆشەنبیری جەمال عیرفان، سلێمانی، (٢٠١٤).
- سیرجی. ج. ئیدمونز، کێشەی کورد، و: ئەبوبەکر ساڵح ئیسماعیل، چاپی سێیەم، چاپخانەی ڕۆکسانە، هەولێر، (٢٠١٨).
- سەروەر عەبدولرەحمان عومەر، مێژووی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان ١٩٧٥-١٩٧٦ دامەزراندن و دەست پێکردنەوەی شۆڕش، بەرگی یەکەم، چاپی دووەم، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، (٢٠١١).
- بۆ ئەوەی مێژوو دووبارە نەبێتەوە لە ژێر ڕۆشنایی هۆکارەکانی هەرەسی شۆڕشی ئەیلوول، سلێمانی، (٢٠٠٨).
- سەعدی عوسمان هەروتی، بزاڤی ڕزگاری خوازی کوردو سەرهەڵدان و قۆناغەکان و نمونەیەک، چاپی پەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، (٢٠٠٦).
- سەفەر کەریم هاواری، خواکورک سیمبولی داستانەکانی پێشمەرگە، چاپی یەکەم،

هەولێــر، (٢٠٢١).

- سـەڵاح ڕەشـید، شـەڕی ناوخـۆ بۆچـی سـەری هەڵـدا چـۆن گەشـەی کـرد سـەرەنجام، چاپـی یەکـەم، ناوەنـدی ڕۆشـەنبیری ئەدیبـان،(٢٠٢٠).
- سەڵاح ڕەشـید، مـام جـەلال دیـداری تەمـەن لـە لاوێتییـەوە بـۆ کۆشـکی کۆمـاری، بەرگـی دووەم، چاپـی چـوارەم، ناوەنـدی ڕۆشـەنبیری ئەدیبان، سـلێمانی، (٢٠١٩).
- سـەلام عەبدولکەریم، ژیانی سیاسـی لەباشـوری کوردسـتان ١٩٧٥-١٩٩١ سـەرهەڵدانی ڕەوتی سۆسیالیسـتی و دروسـتبونی حـزبی سۆسیالیسـتی کوردسـتان، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی چوارچـرا، سـلێمانی، (٢٠١١).
- سـەنگەر ئیبراهیـم خۆشـناو، ڕووداوە سـەربازییەکانی شۆڕشـی ئەیلـوول، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی دانیشـفەڕ، هەولێـر،(٢٠٢٢).
- سەمەنسا پـاوەر، ئەمەریـکاو ئەنفـال، وەرگێـڕان: بەختیـار کەریـم، چاپـی یەکـەم، ب.ش، (٢٠٠٦).
- شری لەیـزەر، کوردسـتانی بەرئاگربـاران، و: ئەبوبەکـر خۆشـناو، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕوون، سـلێمانی، (٢٠٠٤).
- شـڤان ئەحمـەد عەبدولقـادر، پێگـەی یاسـای جەنـگاوەران لەیاسـای مرۆیـی نێودەوڵەتی دا پێشـمەرگە وەک نمونـە، چاپـی یەکەم، چاپخانـەی زانکـۆی سـەڵاحەددین-هەولێر، (٢٠٠٩).
- شـلۆمۆ نەکدیمـۆن، مۆسـاد لەعێـراق وڵاتـانی دراوسـێ، وەرگێـڕان: ڕەهەنـد عەبدولغەفـور، چاپـی یەکـەم، ب.ش، (٢٠١١).
- شـۆڕش حاجـی ڕەسـول، ئەنفـالی کـورد و دەوڵەتی عێـراق، چاپـی دووەم، چاپخانەی شـڤان، سلێمانی، (٢٠٠٣).
- شـوان محەمەدئەمیـن خۆشـناو، هەولێـر لـە نێـوان سـاڵانی (١٩٥٨-١٩٦٣)، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر،(٢٠١٢).
- هەولێـر لـە نێـوان سـاڵانی ١٩٦٣-١٩٧٠، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی زانکـۆی سـەڵاحەددین، هەولێـر، (٢٠١٦)،
- شـێرکۆ فەتحـوڵا عومـەر، پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان و بزوتنـەوەی ڕزگاری خـوازی

نەتـەوەی کـورد لەعێراقـدا ١٩٤٦-١٩٧٥، و: سـوارە قەڵادزەیـی، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی شـەهید ئـازاد هەورامـی، ب.ش،(٢٠١٣).

- شـێرزاد فاتیـح محەمـەد، کاژیـک لـە دامەزراندنییـەوە هەتـا کۆتایـی ١٩٥٩-١٩٧٥، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ئاڤێسـتا، ب.ش، (٢٠٢٢).
- شـیرین فوئـاد مەعسـوم، کـورد و ئەمەریـکا، پەرەسـەندنی سیاسـەتی دەرەوەی ئەمەریـکا بەرامبـەر بـە کـوردی عێـراق ١٩١٨-٢٠٠٦، و: ڕزگاری عومـەر عـەلی، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی کارۆ، سـلێمانی، (٢٠٢٠).
- شـیلان حاجـی شـەریف، ناکۆکـی و شـەڕی ناوخۆیـی پارتـە سیاسـیەکانی باشـووری کوردسـتان، لـە سـاڵانی ١٩٧٥-١٩٩٢، چاپـی دووەم، ب.ش، (٢٠٢١).
- شـەریف هەژاری، جولانەوەی نەتەوەیی باشـوری کوردسـتان (١٩٦١-١٩٨٢) لەبەڵگەنامەی وەزارەتی دەرەوە بەریتانیـا، و: پاسـار شـێرکۆ، چاپـی دووەم، زانکۆی دهۆک ئینسـکلۆپیدیای پـارتی دیموکراتی کوردسـتان، (٢٠٢١)
- شـەوکەت حاجـی مشـیر، کارەسـات و کیمیـا بـارانی هەڵەبجـە بەهـاری ١٩٨٨، چاپـی یەکـەم، سـلێمانی، (١٩٩٨).
- عبدالله مەلازادە، شـۆڕشی ئەیلوولی مەزن باسـێک لەسـەر پێکهاتەی عەسـکەری لەشـکری شۆڕشـگێڕی کوردسـتان (١٩٦٥-١٩٧٥)، چاپـی یەکەم، چاپخانەی منارە، هەولێـر، (٢٠٢٠).
- عومـەر محەمـەد، پەلامـارە سـەربازییەکانی ئەنفـال، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی کەمـال، سـلێمانی، (٢٠١٣).
- عومـەر هەمـزە سـاڵح، ڕاگواسـتن لێکۆڵینەوەیەکی جوگـرافی مێژوویـی ڕاگواسـتنی زۆرملێی گوندنشـینەکانی کوردسـتانە پشـدەر وەک نموونـە، چاپی یەکـەم، چاپخانەی خانـێ، دهۆک، (٢٠٠٩).
- عەبدوڵـڵا دەروێـش ئیبراهیـم، چەنـد زانیاریـەک لەسـەر بـێ تـەل چۆنیـەتی ئیشـپێکردنی، ب.ش، (ب.س).
- عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاری خوازی نەتەوەیی کورد لە کوردستانی عێراق لە ساڵەکانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨)، چاپی دووەم، چاپخانەی ڕامی، ئێران، (٢٠١٩).

- عوسمان عەلی، چەند لێکۆڵینەوەیەک دەربارەی بزاڤی هاوچەرخی کورد، و: کامەران جەمال بابان زادە، بەرگی یەکەم، چاپخانەی ڕێی نوێ، ب.ش، (٢٠١٠).
- عوسمان عەلی، چەند لێکۆڵینەوەیەک دەربارەی بزاڤی هاوچەرخی کورد، و: کامەران جەمال بابان زادە، بەرگی دووەم، چاپخانەی ڕێی نوێ، ب.ش، (٢٠١٠).
- فاتیح ڕەسول، بنچینەو مێژووی بیرۆکەی چەپ لەکوردستاندا، چاپی یەکەم، ستۆکهۆڵم، (٢٠٠١).
- فاروق محەمەد محەمەدئەمین، سیاسەتی ئێران بەرامبەرجولانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لەباشوری کوردستان (١٩٧٥-١٩٨٩)، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕێی نوێ، سلێمانی، (٢٠١٤).
- فوئاد صدیق، گەردەلولی سیاسەت، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆشەنبیری، هەولێر، (٢٠٠٦).
- فەرید ئەسەسەرد، کوردستان مەسەلەی ئەمنی قەومی، چاپی یەکەم، سەنتەری لێکۆلینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، (١٩٩٨).
- فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا، บارودۆخی سیاسی کوردستان- عێراق ١١مارتی ١٩٧٠- ١١مارتی ١٩٧٤، چاپی یەکەم، چاپخانەی منارە، هەولێر، (٢٠٠٨).
- فەلەکەدین کاکەیی، کۆبەرهەم، بەرگی هەشتەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، (٢٠١٥).
- کاوە تەیب جەلال، کەرتبوون لە نێوان پارتە سیاسیەکانی باشوری کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٨، چاپی یەکەم، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، (٢٠١٧).
- کاوە ئەمین، لە کاژیکەوە بۆ پاسۆک، چاپخانەی تاران، ب.ش،(٢٠١٧).
- کریس کۆچێرا، بزوتنەوەی نەتەوەی کوردو هێوای سەربەخۆیی، چاپخانەی تەما، ب.ش، (ب.س).
- کاروان جوهر محمد، ئیدریس بارزانی ١٩٤٤-١٩٨٧، چاپی یەکەم، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، (٢٠١٩).
- کامەران بابان زادە، ڕێککەوتننامەی جەزائیرو ڕەهەندەکانی لەسەر کێشەی کورد،

چاپی یەکەم، چاپخانەی کەمال، سلێمانی،(٢٠١٣).

- کۆن کۆگلن، سەدام و ژیانی نهێنی، و: لوقمان باپیر، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، (٢٠٠٩).
- گوینتەر دێشنەر، کورد گەلی لەخشتەبراوی غەدر لێکراو، و: حەمە کەریم عارف، چاپی سێیەم، چاپخانەی کەمال، هەولێر، (٢٠٠٤).
- گۆران ئیبراهیم ساڵح، دۆزی کورد لەپەیوەندییەکانی ئەمەریکاو عێراقدا ٦ی ئازاری ١٩٧٥- ٢ئابی ١٩٩٠، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، (٢٠١٣).
- محمد حاجی محمود، شۆڕش و پێشمەرگایەتی ١٩٧٦-١٩٨٣، چاپی دووەم، ڕاگەیاندنی حزبی سسیالیستی کوردستان، سلێمانی، (١٩٩١).
- محمد هەماوەندی، ڕاگواستنی کورد و زامدارکردنی دیموکراتیەت لە کوردستان، چاپی یەکەم، بڵاوکراوەی هەماوەند بۆ چاپ و بڵاو کردنەوە، کەرکوک، (٢٠٠٤).
- محەمەد شێخ عەبدولکەریم سۆڵەیی، ئارام و بزووتنەوەی شۆڕشگێڕی کورد، بەرگی یەکەم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، (٢٠٠٧).
- محەمەد شێخ عەبدولکەریم سۆڵەیی، ئارام و بزووتنەوەی شۆڕشگێڕی کورد، بەرگی دووەم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، (٢٠٠٧).
- محەمەد فاتیح، حزب و ڕێکخراوە سیاسییەکانی عێراق١٩١٠-٢٠١٠، چاپی یەکەم، ئەکادیمیای هۆشیاری پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی، (٢٠١٢).
- مراد حەکیم محەمەد، ئاکامە کۆمەڵایەتییەکانی سیاسەتی ڕاگواستنی کورد لە عێراق لە سەردەمی بەعس دا، چاپی یەکەم، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، (٢٠٠٤).
- میدڵ ئیست ووچ، جینۆساید لەعێراق دا (پەلاماری ئەنفال بۆ سەر گەلی کورد)، و: محەمەد حەمە ساڵح تۆفیق، چاپی یەکەم، چاپخانەی تیشک، سلێمانی،(٢٠٠٤).
- مەغدید حاجی ئەمین، چەند بابەتێکی مێژوویی، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، (٢٠١٤).
- مەلا بەختیار، شۆڕشی کوردستان و گۆڕانکاری سەردەم، چاپی چوارەم، چاپخانەی

دلێـر، سـلێمانی، (٢٠١٥).

- مەهـدی محەمـەد قـادر، پێشـهاتە سیاسـییەکانی کوردسـتانی عێـراق ١٩٤٥-١٩٨٥، سـەنتەری لێکۆڵینـەوەی سـتراتیجیی کوردسـتان، سـلێمانی، (٢٠٠٥).
- مسـتەفا محەمـەد کەریـم، شۆڕشـی دووەمـی بـارزان هـۆکار و دەرەنجامـەکان ١٩٤٣-١٩٤٥، چاپخانـەی دانیشـفەڕ، هەولێـر، (٢٠٢٢).
- نـادر ئینتیسـار، ئیتنۆنەتەوایـەتی کـوردی، و: عەتـا قەرەداغـی، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی تیشـک، بـێ سـلێمانی، (ب.س)
- نـووری حەیـدەر هوشـیار، بـێ تـەل وەچەرخانێکـی نوێبـوو لەشـۆڕی ئەیلوولـدا، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی بزاڤـی ڕۆشـەنبیری، سـلێمانی، (٢٠٠٧).
- نەجـم سـەنگاوی، باشـوری کوردسـتان ڕووداو دەسـتکەوتەکان لـە١٩٠٠ ز تـا٢٠١٦، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی چوارچـرا، سـلێمانی، (٢٠١٧).
- نەجمەدیـن عەبدوڵـڵا ئیسـماعیل، هەولێـر لـە نێـوان سـاڵانی ١٩٧٠-١٩٧٩، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، (٢٠١٦).
- نـەژاد عزیـز سـورمێ (درەختـی بنکـۆڵ، پەنجـە نمایێکـی ڕۆژنامـە نووسـییانە بۆبـاری ڕووناکبیـری کولتـووری کـوردی)، چاپـی یەکـەم، کوردسـتان، نیسـانی (١٩٩٥).
- نـەوزاد عـەلی ئەحمـەد، پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە نێـوان کوتـەک و تەسـلیم بوونـدا ١٩٦١-١٩٦٢، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، (٢٠٠٩).
- پشـکۆیەک لەخۆڵەمێشـدا بەشـێکی گرینـگ لەژیاننامـەی هۆمـەر شـێخمووس، چاپـی دووەم، سـلێمانی، (٢٠١٨).
- نەوشێروان مستەفا، کارەساتی هەکاری، چاپی چوارەم، سلێمانی، (٢٠١١).
- هـاوڕێ باخـەوان، هاوڕێنامـە بـۆ مێـژوو کوردسـتان و کـورد، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕوون، ب.ش، (١٩٩٩).
- ئـاڵای کـورد کورتـە لێکۆڵینەوەیەکـی مێژوویـی، کۆمەڵایـەتی ڕامیـاری، چاپـی یەکـەم، دەزگای چـاپ و پەخـشی سـەردەم، سـلێمانی، (٢٠٠١).
- هـاوکار کەریـم حەمەشـەریف، شۆڕشـی ئەیلـوول لێکۆڵینەوەیەکـی مێژوویـی لـە

ڕێکخستن و چالاکییە سەربازییەکان ١٩٦١-١٩٧٠،چاپی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، (٢٠١٢).

- هۆشمەند عەلی مەحمود، ڕۆژهەڵاتی کوردستان (١٩٧٩-١٩٨٩)، چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، (٢٠١٢).
- هەستیار کەمال کوردی، پەیوەندییەکانی یەکێتی سۆڤییەت- عێراق و کاریگەری لەسەر باشووری کوردستان، ١٩٧٢-١٩٩١، چاپی یەکەم، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، (٢٠٢١).
- هەوراز جەوهەر مەجید، شاری سلێمانی ١٤ تەمموز١٩٥٨- ١٧تەمموزی ١٩٦٨، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر،(٢٠١٢).
- هیوا عەزیز سەعید، مێژووی بە عسیزم لە عێراق ١٩٦٣-١٩٨٠، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، (٢٠٢٢).
- واحید عومەر محێدین، دانوستانەکانی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کوردو حکومەتی عێراق ١٩٢١-١٩٦٨، چاپی یەکەم، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی کوردستان، سلێمانی، (٢٠٠٦).
- وەصفی حسێن، داستانا لێدانا گازخانە کەرکوک١٩٦٩، چاپی یەکەم، چاپخانەی خانێ، دهۆک،(٢٠١٠).
- یوست هێڵتەرمان، کارێکی ژەهراوی ئەمەریکا و ئێران گازبارانی هەڵەبجە، و: محەمەد حەمە سالح تۆفیق، چاپخانەی سەردەم، چاپی دووەم، سلێمانی، (٢٠٢١).
- یوسف دزەیی، ئەنفال کارەسات ئەنجام و ڕەهەندەکانی لێکۆڵینەوەیەکە لە پارێزگای هەولێردا، چاپی یەکەم، هەولێر،(٢٠٠١).
- یوونس ڕۆژبەیانی، سەرەتاکانی شەڕی پارتیزانی لە کوردستان، چاپی دووەم، چاپخانەی ڕۆشەنبیری، هەولێر، (٢٠٠٠).
- یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان کۆمەڵێک گوتارو چاوپێکەوتن، چاپی دووەم، مەکتەبی ڕێکخستن، سلێمانی، (٢٠٠٥).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- افـرا بنغيـو، كـرد العـراق بنـاء دولـة داخـل دولـة، طبعـة الاولى، مؤسسـة اراس، أربيـل، (٢٠١٤).
- جرجيس حسن، تركيا في الاستراتيجية الأمريكية بعد سقوط شا، ب.م، (١٩٩٠).
- جليـلى جليـل أخـرون، الحركـة الكرديـة فى العـصر الحديـث، مترجـم: عبـدى حاجـى، طبعة الثانيـة، مطبعة خـانى، دهـوك،(٢٠١٢).
- جـمال الغيطـاني، الجيـش العراقـي حـراس البوابـة الشرقيـة مـن حـرب تشريـن الاول (اكتوبـەر) الي حـرب الشـمال، طبعـة الاولى، بيـروت، (د.ت).
- جيرارد جالديـار، المأسـاة الكورديـة، ترجمـة: عبدالسـلام النقشـبندي، طبعة الاولى، مؤسسـة اراس للطباعـة والنشر، اربيـل،(٢٠٠٧).
- جيـف سـيمونز، عـراق- مسـتقبل السياسـة الأمريكيـة في اعـادة تشـكيل الـشرق الأوسـط، ترجمـة: سـعيد العظـم، طبعـة الاولى، دار السـاقي، بـيروت، (٢٠٠٤).
- حامـد محمـود عيسى، القضيـة الكرديـة في تركيـا، طبعـة الاولى، مكتبـة مدبـولي، قاهيـرة، (٢٠٠٢).
- المشـكلة الكرديـة في الـشرق الاوسـط منـذ بدايتهـا حتـي سـنة١٩٩١، طبعـة الاولى، مكتبـە مدبـولي، القاهـرة، ١٩٩٩.
- حازم صاغية، بعث العراق سلطة صدام قياما وحطاما، دار الساقي، بيروت، (٢٠٠٣).
- حبيـب محمـد كريـم، تاريخ الحـزب الديمقراطـي الكردسـتاني- العـراق في محطـات ١٩٤٦-١٩٩٣، طبعـة الاولى، مطبعـە خبـات،(١٩٩٨).
- خليـل اسـماعيل محمـد، القضيـة الكورديـة بيـن مطرقـة دول الجـوار وسـندان الحكومـات العراقيـة، طبعـة الاولى، مؤسسـة موكريـاني، اربيـل، (٢٠١٢).
- مـؤشرات التعريـب والتهجيـر في اقليـم كردسـتان العـراق، طبعـة الاولى، مطبعـة جامعـة صـلاح الديـن، اربيـل، (٢٠٠١).
- دونالـد أوتشـل، اجهـزه الأمنيـة في عهـدى البكـر وصـدام، ترجمـة: مصطفـى نعـمان احمـد، طبعـة الاولى، مكتبة مجلـة، بغـداد،(٢٠٢٢).

- زينب عبدالحسن الزهيري، عبدالرحمن عارف ودوره السياسي في العراق (١٩٦٦-١٩٦٨)، دار أسامة للنشر والتوزيع، الأردن- عمان، (٢٠١٢).
- سامي شورش، كردستان والأكراد_ الحركة القومية والزعامة السياسية ادريس بارزاني نموذجا، طبعة الاولى، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، أربيل، (٢٠٠١).
- شكيب عقراوي، سنوات المحنة في الكردستان اهم الحوادث السياسية والعسكرية في كردستان العراق من ١٩٥٨- ١٩٨٠، طبعة الاولى، مطبعة منارة، اربيل، (٢٠٠٧).
- شيرزاد زكريا محمد، الحركة القومية الكردية في كردستان العراق١٩٦١-١٩٦٨، طبعة الاولى، دار السپيّرز للطباعة والنشر، دهوک، (٢٠٠٦).
- صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق١٩٤٦-٢٠٠١، طبعة الاولى، مؤسسة البلاغ، بيروت، (٢٠٠١).
- ظاهر علي احمد كوّيي، مسيرة الجيش العراقي منذ تأسيس و دور الضباط الكردية، طبعة الاولى، أربيل، (٢٠١٨).
- طارق عزيز، الصراع العراقي الايراني اسئلة ومناقشات، طبعة الاولى، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، (١٩٨١).
- ليث عبدالحسن الزبيدي، ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ في العراق، ط٢، من منشورات مكتبة اليقظة العربية، بغداد، (١٩٨١).
- عبدالفتاح البوتاني، الحركة عن التحررية القومية الكوردية، طبعة الاولى، مطبعة وزارة تربية، أربيل، (٢٠٠١).
- العراق دراسة في التطورات السياسيه الداخلية ١٤ تموز١٩٥٨-٨شباط١٩٦٣، طبعة الاولى، دار الزمان، دمشق،(٢٠٠٨).
- عزيز حسن البارزاني، الحركة القومية الكوردية التحررية، طبعة الاولى، مطبعة وزارة التربية، اربيل، (٢٠٠٢).
- علوان حسون العبوسي، القدرات والادارات الاستراتيجية لسلاح الجو العراقي في الفتره١٩٣١-٢٠٠٣، طبعة الاولى، الاكاديميون للنشر والتوزيع، المملكة الاردنيه عمان،(٢٠١٤).

- علي خيون، ثورة ٨ شباط ١٩٦٣ في العراق (الصراعات والتحولات)، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، (١٩٨٩).
- علي سنجاري، الحركة التحرريه الكردية (مواقف وأراء)، طبعة الاولى، مطبعة خبات، دهوك، (١٩٩٧).
- القضية الكردية وحزب البعث الاشتراكي في العراق، طبعة الاولى، جلد الثاني، مطبعة خاني، دهوك، (٢٠٠٩).
- من ارشيف كوردستان، طبعة الاولى، مطبعة خاني، دهۆك، (٢٠١٣).
- حقيقة مسيرة ثورة ايلول١٩٦١، طبعة الاولى، مطبعة خاني، دهۆك، (٢٠١٣).
- عماد يوسف قدورة، التأثيرات الأقليمي والدولي في القضية الكردية في العراق(دراسة١٩٧٢-١٩٧٥)، طبعة الاولى، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، الدوحة، (٢٠١٦).
- فاتح رسول، صفحات من تاريخ كفاح الشعب الكوردي، ترجمة: كمال غمبار، جلد الاول، مطبعة كارو، السليمانية، (٢٠٠٥).
- صفحات من تاريخ كفاح الشعب الكوردي، ترجمة: كمال غمبار، جلد الثاني، مطبعة تيشك، السليمانية،(٢٠٠٦).
- فاضل رسول، العراق ايران اسباب وابعاد النزاع، د.م، (١٩٩٢).
- فرانسيس بويل، تدمير النظام العالمي، الامبريالية الامريكية في الشرق الأوسط قبل وبعد ١١ سبتمبر، ترجمة: سمير كريم، طبعة الاولى، المجلس الاعلى للثقافة، القاهرة، (٢٠٠٤).
- فلك الدين كاكەيی، القذافي القضية الكردية، طبعة الثالثة، مؤسسة اراس للطباعة ولنشر، اربيل، (٢٠٠٨).
- فيصل شرهان العرس، الحرب العراقية الايرانية يوميات ووقائع واحداث، طبعة الاولى، مطبعة الدار الجاحظ، بغداد،(١٩٨٠).
- كريس كوتشيرا، الكتاب الأسود لصدام حسين، ترجمة من الفرنسية: خسرو بوتاني، مؤسسة اراس، اربيل، (٢٠٠٧).

- كمال مجيد، النفط والاكراد ديراسة العلاقات العراقية- الايرانية- الكويتيه، دار الحكمة، بدون مكان،(١٩٩٧).
- مايكل ام غينتر، كورد العراق، ترجمة: عبد السلام النقشبندي، طبعة الاولى، مؤسسة اراس للطباعة ولنشر، اربيل،(٢٠١٢).
- فاتح محمد سليمان، عمليات الأنفال في ضوء مقاصد الشريعة والاتفاقيات والمواثيق الدولية، جمجمال، (٢٠١٠).
- میڤان عارف عبدالرحمن، الحركة القومية الكردية التحررية في كردستان العراق(١٩٥٨-١٩٦٣)، طبعة الثالثة، دارسپيرز للطباعة للنشر، دهوك، (٢٠٠٥).
- ميهڤان محمد حسين، موقف بريطانيا من القضية الكردية في العراق ١٩٧٥- ١٩٨٠ دراسة تاريخية وثائقية، طبعة الاولى، مركز دراسات الكردية، زاخو،(٢٠١٨).
- نجم الدين فقي عبدالله، الجريمة المنسية حول الانفال وجرائم الابادة الجماعية في كردستان، طبعة الاولى، منشورات اكاديمية التوعية وتأهيل الكوادر، السليمانية، (٢٠٢١).
- نوزاد علي احمد، صحافة الحزب الديمقراطي الكردستاني، طبعة الاولى، مطبعة شڤان، السليمانية، (٢٠١٠).
- هاشم رمضان (ابوعنتر)، المحترقون الكورد، طبعة الاولى، مطبعة الحاج هاشم، اربيل، (٢٠٠٥).
- وفيق السامرائي، حطام البوابة الشرقية وحقائق عن الزمن السيئ في العراق قراءة جديدة في حرب الخليج الاولي و الثانية، طبعة الاولى، دار القبس، الكويت، (١٩٩٧).

- **بەزمانی ئینگلیزی**

- Micheal J. Kelly: Ghosts of Halabja (Saddam Hussein and The Kudish Genocide) PSl publishers, London, (2008).

حەوتەم: وتار و لێکۆڵینەوەکان

أ-لێکۆڵینەوەکان:

- -بە زمانی کوردی

- ئاراس حەسۆ میرخان، مەسەلەی سەربازی و ستراتیژی شەڕ، گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ (٢)، تشرینی دووەم (١٩٩٧).
- ئەحمەد حەمەدئەمین، بزوتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٢، گۆڤاری کەلتور، ژ (٩)، (٢٠١٣).
- _ سیاسەتی سووریا بەرامبەر بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستاندا ١٩٧٦-١٩٨٨، گۆڤاری دیوان، ژ (١٧)، تشرینی یەکەمی (٢٠٢٢).
- بورهان حاتەم عوسمان، پرۆسەی ڕاگواستن و وێرانکردنی گوندەکانی شارۆچکەی کۆیە لە ساڵی ١٩٨٧ دا لێکۆڵینەوەیکی بەڵگەنامەییە، گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، ژ (٤٨)، (٢٠٢١).
- چیا، ڕاگواستنی ناوچە سنوورییەکانی کوردستان، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی، ژ (٢)، ساڵی (٢)،(١٩٩٣).
- شێرزاد فاتیح محەمەد، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی پاسۆک، گۆڤاری قەقنەس، ژ(١)، (٢٠١٤).
- عەدنان، باری پەروەردە و فێرکردن لە پەراوێزی شەڕی نێوان عێراق و ئێران، گۆڤاری خەباتی مامۆستا شاخ، ژ (٢) خولی یەکەم، (١٩٨٢).
- عومەری سەیدعەلی، هەندێ لایەن و ڕەوتی مێژوویی و سەرەتای دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، گۆڤاری ڕێبازی نوێ، ژ (١٩)، (٢٠٠٠).
- فاروق محەمەد محەمەدئەمین، پەیوەندییەکانی جولانەوەی ڕزگاریخوازی باشوری کوردستان و جیهانی عەرەبی سوریاو لیبیا جولانەوەی ڕزگاریخوازی فەلەستین بەنمونە، گۆڤاری زانکۆی گەرمیان، ژ(١-٦)، (٢٠١٩).
- فەرەیدون عەبدولقادر، کوردو سیاسەتی ئەمەریکا لەکەنداودا، گۆڤاری ڕێبازی نوێ،

ژ(٦)، (١٩٩٥).

- کاروان جەوهەر محمد و بارزان محمد علی، دیاردەی بارمتە گرتن لە لایەن پارتە سیاسییەکانی باشووری کوردستان ١٩٨٠-١٩٨٨، (پ.د.ک) (ی.ن.ک) (پاسۆک) بە نموونە، گۆڤاری زانکۆ بۆزانستە مرۆڤایەتییەکان، بەرگی دووەم، ژ (٣)، هەولێر،(٢٠٢١).
- ماهی، لە تاکتیکەکانی بەعس بۆبە گژداچونەوەی شۆڕشی کوردستان، گۆڤاری کۆمەڵە، خولی سێیەم بەشی یەکەم، ژ(٤) نیسانی (١٩٨٥).
- دەربارەی جەنگی پارتیزانی لەنێو شارەکان، گۆڤاری کۆمەڵە، ژ (٢) خولی سێیەم، شوباتی (١٩٨٥).
- مولازمی یەکەم، دارەوان حەسەن، سروشتی ناوچە شاخاوییەکان کاریگەرییان لەسەر بزاوتی سەربازی، گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ(٨) ٣٠ ئابی (١٩٩٨).
- نەجمەدین عەبدوڵا فەقێ، چەند سەرنجێک دەربارەی یاسای ژمارە ٩٠ کشتوکاڵ، گۆڤاری کۆمەڵە، ژ (٤)، نیسانی (١٩٨٢).
- هیوا تاڵەبانی، بەعس و میلیتا ڕێزەکانی عێراق، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی، ژ (٢) ساڵی چوارەم، تەمووزی (١٩٩٥).

- **-بە زمانی عەرەبی:**

- دلير اسماعيل حقي، العامل الكردي في الحرب العراقية الايرانية، مجلة جامعة صلاح الدين، ع(٢)، (١٩٩٨).

- **وتاری ڕادیۆیی:**

- ئێستگەی دەنگی کوردستان -عێراق، سەرژمێرێک دەربارەی چالاکی پێشمەرگەکانمان لە کۆتایی گەلاوێژەوە تا کۆتایی تشرینی یەکەم، ١٩٨١، ١١/١٩/ (١٩٨١).
- _ لەپێناوی هاوکاری لەگەڵ گیراوە سیاسیەکانی کورد، لەبەندیخانەکانی تورکیا، ٦/١/ (١٩٨١).
- _ لێکۆڵینەوە، ڕژێمی بەعس دوژمنێکی سەر سەختی نەتەوەی کوردە، ١٠/٢/ (١٩٨٠).

- _ لێکۆڵینەوەی سیاسی: دیسان مەسەلەی کورد، دوابەهانەی سەدام، ١٢/٢٦/ (١٩٨٠).
- _ لێکۆڵینەوە، سەدام تکریتی عێراقی کاول کرد، ٩/٢٨/ (١٩٨٠).
- _ ڕژێمی بەعس دوژمنێکی سەرسەختی نەتەوەی کوردە، ١٠/٢/ (١٩٨٠).
- _ لێکۆڵینەوە، سەدام تکریتی عێراقی کاول کرد، ٩/٢٨/ (١٩٨٠).
- _ مژدەی خۆشی خەبات و سەرکەوتنی ئیرادەی گەل، ١١/٢٩/(١٩٨٠).
- _ وتار: لەپێناو پتەوکردنی بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی لەعێراقدا، ٦/٢٦/ (١٩٨١).
- _ بەرانەتی نەجات بەخوێن سورە، ١١/٢٣/(١٩٨٠).
- _ ڕاپۆرت، خولاسەی چالاکی یەکانی لەشکری شۆڕش گێڕی کوردستان لەچوار مانگی دوایی ساڵی ١٩٨٠، ١٢/٢٨/(١٩٨٠).
- _ هێرشی تورکیا بۆ سەر خاکمان بەشێکە نەخشەیەکی بەربڵاوی ئیمپریالیزم ژ (٢)، حوزیران (١٩٨٣).
- _ ڕژێمی تاوانباری صەدام ڕۆژ لە دوا ڕۆژ تاوانی گەورەتر و زیاتر دەکا، ٧/١٥/ (١٩٨١).
- _ لێکۆڵینەوە: پیلانەکانی ڕژێمی دیکتاتۆری ڕیسوا بکەین، ٦/١٦/ (١٩٨٠).
- _ هاوکاری ڕژێمی تورکیا دژی گەلی کورد بە ئاستێکی تازە پێشگەیشتووە، ٨/١٢/ (١٩٨١).

****

هەشتەم: ڕۆژنامە و گۆڤارەکان

یەکەم: ڕۆژنامەکان

- **بەزمانی کوردی**

- ئاڵای ئازادی، ئۆرگانی ناوەندی حزبی سۆسیالیستی کوردستان- عێراق/ ئیتیجاهی دیموکراتی شۆڕشگێڕ، ژ (٢) ساڵی (١) ئایاری (١٩٨٦).
- برایەتی، ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان – عێراق. ژ (١٦٥١)، ٥/٢٦/ (١٩٩٣)؛ ژ (١٦٥٢)، ٥/٢٣/ (١٩٩٣) ؛ ژ (١٦٥٣)، ٥/٢٤/ (١٩٩٣)؛ ژ (١٦٥٥)، ٥/٢٧/ (١٩٩٣) ؛ ژ(١٦٥٨)، ٥/٣٠/

(١٩٩٣) ؛ ژ(٢١٧٠)، ١/٣١/ (١٩٩٦) ؛ ژ (٢٣٣٧)، ٥/٢٦/(١٩٩٧)؛ ژ (٣٦٩٥)، ٢٦ی ئایاری (٢٠٠٢).

- خەبات ئۆرگانی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستان- عێراق. ژ (٥٣٩)، ئاداری (١٩٨٠) ؛ ژ (٥٤٠)، گوڵان و حوزەیرانی (١٩٨٠)؛ ژ (٥٤٦)، شوباتی (١٩٨١) ؛ ژ (٥٤٧) ئەیلوولی (١٩٨١) ؛ ژ (٥٤٨)، ئاب (١٩٨٣)؛ ژ (٥٤٩)، کانوونی دووەمی (١٩٨٤) ؛ ژ (٥٥١) کۆتایی نیسانی (١٩٨٤) ؛ ژ(٥٥٢)، ١١/٢١/(١٩٨٤)؛ ژ (٥٥٣)، ١١/٢١/(١٩٨٤)؛ ژ (٥٥٤-٥٥٥)، کانوونی دووەم و شوباتی (١٩٨٥)؛ ژ (٥٥٦-٥٥٧) مارت و نیسانی (١٩٨٥)؛ ژ (٥٥٨-٥٥٩)، کانوونی دووەمی (١٩٨٦)؛ ژ(٥٦٢-٥٦٣)، نیسان و ئایاری (١٩٨٦)؛ ژ (٥٦٧-٥٦٨)، تشرینی دووەمی (١٩٨٦) ؛ ژ (٥٦٩)، کانوونی یەکەم (١٩٨٦) ؛ ژ (٥٧٠)، حوزەیرانی (١٩٨٧) ؛ ژ (٥٧٢-٥٧٣)، تشرینی دووەمی (١٩٨٧) ؛ ژ (٥٧٤) کانوونی یەکەمی (١٩٨٧)؛ ژ (٥٧٥)، کانونی دووەمی (١٩٨٨) ؛ ژ (٥٧٦)، شوبات (١٩٨٨)؛ ژ (٥٧٧-٥٧٨) ئادار و نیسانی (١٩٨٨) ؛ ژ (٥٧٩-٥٨٠)، ئایار و حوزەیرانی (١٩٨٨)؛ ژ (٥٨٣)، سەرەتای ئەیلوولی (١٩٨٨).
- ڕزگاری دەنگی یەکێتی شۆڕشگێڕانی کوردستان، ژ (٨) ئازاری (١٩٨٦).
- ڕێبازی نوێ ئۆرگانی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، ژ (١)، کانونی دووەمی١٩٨٥ ؛ ژ (١٠) تشرینی یەکەمی (١٩٨٥)؛ ژ (٤)، نیسانی (١٩٨٦)؛ ژ (٤) نیسانی (١٩٨٧)؛ ژ (٥)، مایسی (١٩٨٧) ؛ ژ (٧)، تەمووز (١٩٨٥)؛ ژ (٨)، ئابی (١٩٨٧) ؛ ژ (١٢) کانونی یەکەمی (١٩٨٧) ؛ ژ (٢)، شوبات (١٩٨٨)؛ ژ (٦)، حوزەیرانی (١٩٨٨) ؛ ژ (١٠)، تشرینی یەکەمی (١٩٨٨) ؛ ژ (٦)، (١٩٩٥) ؛ ژ (١٩)، حوزەیرانی (٢٠٠٠).
- ڕێگای ئازادی: ئۆرگانی ناوەندی حزبی سۆسیالیستی کوردستان/ عێراق، ژ (٩) ساڵی دووەم، ئابی(١٩٨٢)؛ ژ (١٠) ساڵی دووەم، ئەیلوولی (١٩٨٢)؛ ژ (١١) ساڵی دووەم، تشرینی یەکەم و دووەمی (١٩٨٢) ؛ ژ (١) ساڵی سێیەم، کانوونی دووەمی (١٩٨٣)؛ ژ (٣)، ساڵی سێیەم، ئازاری (١٩٨٣)؛ ژ (٢)، ساڵی یەکەم، ئایاری (١٩٨٤)؛ ژ(٢١) شوباتی (١٩٨٤) ؛ ژ (٢٥)، ساڵی چوارەم، تەمووزی (١٩٨٤)؛ ژ(٢٦)، ئابی (١٩٨٤) ؛ ژ (٢٢)، ئاداری (١٩٨٤) ؛ ژ (٢٦)، ئابی (١٩٨٤)؛ ژ (٢٧)، تشرینی دووەمی (١٩٨٤) ؛ ژ (٢) ساڵی یەکەم، ئایاری (١٩٨٦)؛ ژ (٤٥)، شوبات و ئاداری (١٩٨٧)؛ ژ (٤٨)، ساڵی حەوتەم، ئابی (١٩٨٧) ؛ ژ (٥٠) تشرینی یەکەم، (١٩٨٧)؛ ژ (٥١-٥٢) شوباتی (١٩٨٨) ؛ ژ ((٤١-٥٢)، ساڵی هەشتەم،

شـوباتی (١٩٨٨) ؛ ژ (٥٥)، سـاڵی هەشـتەم ئـابی (١٩٨٨).

- کوردستان، ڕۆژنامەیەکی سیاسی ڕۆژانەیە لە (١٩٦١) دەرچووە، ژ (٥)، ١/٤/ (١٩٦١).
- ڕێـگای کوردسـتان: ئـۆرگانی لێژنـەی هەرێمـی کوردسـتان- حـزبی شـیوعی عێـراق، ژ(١٨)، سـاڵی (٣٨)، ناوەڕاسـتی ئـابی(١٩٨٢).
- سـەربەخۆیی ئـۆرگانی ناوەنـدی پـارتی سۆسیالیسـتی کـورد (پاسـۆک)، ژ (١٩) کانـوونی یەکەمـی (١٩٨٩).
- هـاوکاری، بەغـدا، ژ (٥)، ٦ی شـوباتی (١٩٧٠)؛ ژ (٩)، ١٣ی مـارتی (١٩٧٠)؛ ژ (٥٦)، ٦ی شـوباتی (١٩٧١)؛ ژ (٢٠٩)، (١٥ی ئـاداری (١٩٧٤) ؛ (٢٧٩)، ٨/١٥/ (١٩٧٥) ؛ ژ (٢٨٣)، ٩/١٢/ (١٩٧٥) ؛ (٢٩٩)، ٩/١/(١٩٧٦)؛ ژ (٥٤٤)، ٢٩ی ئەیلـوول (١٩٨٠)؛ ژ (٥٤٦)، ٦ی تشرینـی یەکەمـی (١٩٨٠)؛ ژ (٥٤٨)، ١٣ی تشرینـی یەکـەم (١٩٨٠)؛ ژ (٦٧٢)، ١/٢٧/ (١٩٨٢) ؛ ژ (٨٧٤)، ١/١٥/ (١٩٨٧).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- الشرارة الجريدة المركزية للاتحاد الوطني الكردستاني، ع (٣)، السنة ١٢ مايس (١٩٨٨).
- العـراق، بغـداد، ع(٣٣٣٩)، كانـون الثـانى، (١٩٨٧) ؛ ع (٣٣٥٤)، ١شـباط (١٩٨٧) ؛ ع (٣٣٥٧)، ٤ شــباط (١٩٨٧)؛ ع (٣٣٥٩)، شــباط (١٩٨٧)؛ ع (٣٤٣٤) ٦ ايــار (١٩٨٧)؛ ع (٣٥١١)، اب (١٩٨٧)؛ ع (٣٥١٨)، اب (١٩٨٧).
- الوقائـع العراقيـة، ع (٢٤٥٧)، ٤/١٢/ (١٩٧٥)؛ ع (٢٨٥١)، في ٢٨ ايلـول/،(١٩٨١) ؛ ع(٢٥٠٣)، ١٢/١/(١٩٧٥)؛ ع (٢٤٧٥)، ٦/٩/ (١٩٧٥).
- خبـات النضـال، الجريـدة المركزيـة الحـزب الديمقراطـي الكردسـتاني، ع (٥٢٨)، ٢٠ ايلـول (١٩٧٦) ؛ ع (٥٣١)، ١٢/٢٠/(١٩٧٦) ؛ ع (٥٣٥) اواسـط ايـار (١٩٧٧)، (٥٤٣)، تشريـن االثـاني (١٩٨٠) ؛ ع (٥٥٠) شباط (١٩٨٤) ؛ ع (٥٦٠-٥٦١)، شباط اذار (١٩٨٦)؛ ع (٥٦٤-٥٦٥) لشهرة حزيـران و تمـوز (١٩٨٦) ؛ ع (٥٧١) تمـوز (١٩٨٧) ؛ ع (٥٨٢)، اواسـط اب (١٩٨٨).
- كفاح الجبهة جريدة الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية، ع (٩)، تشرين الاول (١٩٨٦).
- الهدف ع (٥١٤)، ٢٢ تشرين الثانى (١٩٨٠).

- **بە زمانی فارسی**

- ازادگان، شماره (١٥٣٩)، ٦ خراداد (١٣٦٤).
- ایندگان، شماره (٣٣١١)، ١/١٧/ (١٣٥٧).
- اطلاعات، شماره (١٦٣١٥)، ٢٩ اذر (١٣٥٩)؛ شماره (١٧٨٩٤)، ٨خرداد (١٣٦٥)؛ شماره (١٧٧٨٥)، دی ماه (١٣٦٤)؛ شماره (١٧٩٦٣)، شنبه اول شهر بورماه (١٣٦٥)؛ شماره (١٦٣٩٧)، (١٣٦٠)؛ شماره (١٦٣٦١)، (١٣٥٩)؛ شماره (١٦٣٩١)، ١٩ فروردین ماه (١٣٦٠)؛ شماره (١٧٦٥٥)، (١٣٦٤).
- رسالت، شماره (١٠٢)، ٢٨ اردیهشت (١٣٦٥)؛ شماره (١٠٩)، ٥ خرداد (١٣٦٥).

دووەم: گۆڤارەکان

- ئاڵای سوری کوردایەتی، ئۆرگانی ناوەندی هێزی پێشمەرگەی پاسۆک، ژ (١)، شوباتی ١٩٨١ ؛ ژ (٣)، نیسانی (١٩٨١) ؛ ژ (٤) مایسی (١٩٨١).
- ئەزمەڕ، ئۆرگانی لقی چواری پارتی دیموکراتی کورستان، ژ (٥)، نیسانی (١٩٨٦).
- بزووتنەوە، ئۆرگانی حزبی سۆسیالیست کوردستان، ژ (٣)، (١٩٨١).
- دەنگی پێشمەرگە، ئۆرگانی هێزی پێشمەرگەی حزبی سۆسیالیستی کوردستان- عێراق، ژ (٥)، ئاداری ١٩٨٠ ؛ ژ (٢٠)،ساڵی (٨) ئابی (١٩٨٦).
- دەنگی پێشمەرگە، گۆڤارێکی مانگانەی ڕۆشەنبیریی گشتییە فەرماندەی لەشکری کوردستان مەکتەبی ڕێکخستنی پێشمەرگە دەری دەکات، ژ (١) ئەیلوولی (١٩٩٧) ؛ ژ (٢)، تشرینی دووەم (١٩٩٧)؛ ژ (٤)، (١٩٩٨)؛ ژ (٨) ٣٠ ئابی (١٩٩٨).
- خەباتی مامۆستا، گۆڤاری یەکێتی مامۆستایانی کوردستان، ژ(٢) خولی یەکەم، (١٩٨٢)؛ ژ (٧)، کانوونی یەکەمی (١٩٨٦).
- سەفین، ئۆرگانی لقی دووی پارتی دیموکراتی کوردستان، ژ (٣٣)، شوباتی (١٩٨٦)؛ ژ (٣٥)، نیسانی (١٩٨٦) ؛ ژ (٤٠)، ئەیلوولی (١٩٨٦)؛ ژ (٤١-٤٢)، تشرینی یەکەم و دووەم (١٩٨٦).
- کۆمەڵە، گۆڤاری کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان، ژ (١)، خولی سێیەم، کانوونی دووەمی

(١٩٨٥)؛ ژ (٨)، ئەیلوولی(١٩٨٥).

- گوڵان، هەفتە نامەیەکی سیاسی گشتییە، دەزگای ڕۆشەنبیری و ڕاگەیاندنی گوڵان دەری دەکات، ژ (٧٥)، ٦/١/ (١٩٩٦)؛ ژ (٢٢٧)، ٥/٢٩/ (١٩٩٩) ؛ ژ (٥٣٨)، (٢٠٠٥).

****

نۆیەم: بڵاوکراوەکان:

- **بە زمانی کوردی:**

- دەنگوباسی کوردستان، بەشی ڕاگەیاندنی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان-عێراق دەری دەکات، ژ (١٨)، ٢٨ ئایاری (١٩٨١)؛ ژ (٦٨)،٣/٢٨/ (١٩٨٢) ؛ ژ(٧١) ٢ نیسان (١٩٨٢) ؛ ژ (٨٨)، ٧/٥/ (١٩٨٢) ؛ ژ (٩٥)،تشرینی یەکەمی(١٩٨٢) ؛ ژ(٩٩)، ٥ کانوونی دووەمی (١٩٨٣)؛ ژ(١١٢)، کۆتایی شوباتی (١٩٨٤)؛ ژ (١٠٦)، ٣١ی تەمووزی (١٩٨٣).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- اخبار كردستان، ع (١)، ٣/٨/ (١٩٨٠)؛ ع (٢)، ٣/١٥/ (١٩٨٠)؛ ع (٦)، اب (١٩٨٠)؛ ع (٧)، ايلولى (١٩٨٠)؛ ع (٨)، تشرين الاول (١٩٨٠)؛ ع (٩)، كانون الاول(١٩٨٠)؛ ع (١١)، ٢/٦/ (١٩٨١)؛ ع (١٢)، ٢/٢/(١٩٨١)؛ ع (١٣)، ١٨/ ئادار/ (١٩٨١)؛ ع (١٤)، ١٢ نيسان (١٩٨١)؛ ع (١٣)، ١٨ ئادار (١٩٨١)؛ ع (١٥)، ٢٣ نيسانى (١٩٨١) ؛ ع (١٦)، ٢ ايار (١٩٨١) ؛ ع(٢٢)، ٨/٨/ (١٩٨١) ؛ ع (٢٤) ٨/٢٧/ (١٩٨١) ؛ ع (٣٠)، ٩/٢١/ (١٩٨١) ؛ ع (٣٥)، ١٠/٢٦/ (١٩٨١) ؛ ع (٤٥)، ١٢/٢٨/ (١٩٨١) ؛ ع (٥٠)، ١/٢٤/ (١٩٨٢) ؛ ع (٥٧)، ٢/٢٨/ (١٩٨٢) ؛ ع (٦٢)، ٣/١٤/ (١٩٨٢) ؛ ع (٧٢)، ٦ نيسان (١٩٨٢)؛ ع (٧٩)، ٥/ ايار(١٩٨٢)؛ ع (١١١)، كانون الثاني، (١٩٨٤)؛ ع (١١٣)، اذار (١٩٨٤)؛ ع (١٣٩)، كانون الثاني (١٩٨٦) ؛ ع (١٤٥)، حزيران (١٩٨٦) ؛ ع (١٤٦)، تموز (١٩٨٦)؛ ع (١٥١)، كانون الاول (١٩٨٦) ؛ ع (١٥٢) كانون الثاني (١٩٨٧) ؛ ع (١٥٣)، شباط (١٩٨٧) ؛ ع (١٥٤) اذار (١٩٨٧) ؛ ع (١٥٨)، حزيران (١٩٨٧) ؛ ع (١٥٩)، تموز(١٩٨٧)؛ ع ١٦٣) ايلول (١٩٨٧) ؛ ع (١٦٦) ١٥ كانوون الاول(١٩٨٧)؛ ع (١٧٢) شباط (١٩٨٨)؛ ع (١٨٢)، ١١-١٢ تموز (١٩٨٨)؛ ع (١٨٣)، ٨/١٥/ (١٩٨٨) ؛ ع (١٨٥)، ١٥ ايلول (١٩٨٨).

- صـدى خبـات، نـشرة دوريـة تصدرهـا الحـزب الديمقراطـي الكردسـتاني – لجنـة العلاقـات الخارجـى فـرع السـادس أوروبـا، ع (٣)، أيلـول (١٩٧٧).

****

دەیەم:ئینسکلۆپیدیا

- ئینسکلۆپیدیای (ی.ن.ک)، بەرگی دووەم، چاپی چوارەم،(٢٠٢١).
- حەسـەن بـارام، مەوسـوعەی پـارتی سیاسـییەکانی کوردسـتان و عێـراق ١٩٠٨-٢٠٠٥، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕەهەنـد، سـلێمانی، (٢٠١٢).
- دەرسـیم پێشـەوا دیبەگەیـی، ئینسـکلۆپیدیای تۆمەتبـارانی شـاڵاوی ئەنفـال لەباشـووری کوردسـتان ١٩٨٧-١٩٨٨، چاپـی دووەم، هەولێـر، (٢٠١٣).

پاشکۆکان

پاشکۆی ژمارە ١.

بلاغ العسكري الرقم (١)، اواسط تموز ١٩٧٦

(أ)

بلاغ رقم (١)

اولا – في منطقتي العمادية وزاخو جرت عدة مصادمات بين الجيش العراقي وفصائل البيشمركة قتل على اثرها ثلاثون من القوات الحكومية وقد استعلمت الحكومة قوتها الجوية بعد هذه المصادمات في قصف منطقة (نيروه ريكان) المتاخمة للحدود التركية وكان ذلك في اوائل شهر ايار المنصرم.

ثانيا– في ٢٦ ايار جرت مصادمة بين فصيل من البيشمركة والقوات الحكومية في زينو قرب حاجي عمران قتل فيها (٨) من قوات العدو وجرح اثنا عشر اخرين منهم. وقد استشهد في هذا المعركة امر البتاليون السابق البطل (سيد عبدالله نبي).

ثالثا– في منطقة سيدكان شمالي رواندوز جرت مصادمة بين مفرزة من البيشمركة وقوات الحكومة قتل فيها اثنان من القوات الحكومية. جرت المصادمة هذه اثر محاولة السلطات الفاشية نقل الاهالي الى الجنوب.

رابعا– في منطقة چومان جرت معركة بين فصيل من البيشمركة والقوات الحكومية قتل فيها شرطي وأحد الجواسيس. وجرت هذه المعركة ايضا اثر محاولة تهجير اخرى.

خامسا– في منطقة رانية حدثت اربعة مصادمات بين فصائل بيشمركتنا البطلة وقوات الحكومة الفاشية قتل خلالها حوالي خمسون من جنودها.

سادسا– استخدمت الطائرات في قصف منطقة سورداش شمال غرب

(ب)

خامسا- في منطقة رانية حدثت اربعة مصادمات بين فصائل بيشمركتنا البطلة وقوات الحكومة الفاشية قتل خلالها حوالي خمسون من جنودها.

سادسا- استخدمت الطائرات في قصف منطقة سورداش شمال غرب السليمانية ومنطقة بمو شمال خانقين وقرية (ورته) في رواندوز.

بلاغ رقم (٢)

اولا- في يوم ٢٦-٦-١٩٧٦ جرت مصادمة بين فصائل البيشمركة وقوات النظام الفاشي الحاكم في العراق، في منطقة زاخو، قتل على اثرها (٩) وجرح (١١) من افراد قوات العدو. وقد تم اسر جميع الجرحي وكان سبعة منهم في حالة خطرة. وبعد تداويهم واجراء التحقيق الاصولي معهم تم اطلاق سراحهم، وقد تعهدوا بأن لا يشتركوا في اعمال معادية للثورة الكردية. وقد غنمت قوات البيشمركة (١٩) بندقية ومدفعين هاون عقدة (٢). كما وقعت بأيدي البيشمركة عدد من الهويات والوثائق.

ثانيا- وفي ٢٩-٦ قامت بعض فصائل البيشمركة بنصب كمين لقوات العدو في منطقة العمادية، تكبد العدو فيه (١٤) قتيلا وعددا اكبر من الجرحى. وقد تركت جثت القتلى في ساحة المعركة..

والجدير بالذكر ان احدى عشر مصادمة قد جرت مع القوات الحكومية في محافظة دهوك خلال شهري مارس وحزيران كانت مجموع خسائر العدو فيها اكثر من خمسين قتيلا وعددا اكبر من الجرحى.

(ت)

ثالثـا- في اوائل شهر تموز قامت فصائل البيشمركة في منطقة خانقين بهجوم مباغت على دور التعريب في ضواحي خانقين، تكبد العدو خلالها عددا من القتلى والجرحى. وكان الغرض من هذه الغارة هو افهام الذين خدعوا بأكاذيب السلطة البعثية، بأن هذه السلطة لاتستطيع حمايتهم بعد ان استخدمتهم.

رابعـا- في منتصف شهر حزيران جرى انفجار كبير في مخازن الاسلحة والعتاد بكركوك، تسبب في مقتل (٩٠) شخصاً وخسائر مادية باهظة. تتهم السلطات البعثية الاكراد بالقيام بهذا التفجير.

والجدير بالذكر انه خلال الفترة نفسها حدث انفجار آخر في معامل الفولفو ببغداد وتعتقد المصادر المطلعة في العاصمة العراقية ان عناصر بعثية معادية لحكم الزمرة التكريتية هي المسؤولة عن انفجار معامل الفولفو.

هذا والنصر لثورة شعبنا الظافرة والموت للزمرة التكريتية الفاشية وسياستها العنصرية.

الحزب الديمقراطي الكردستاني

-فرع اوروبا-

أواسط تموز ١٩٧٦

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەكتەبی سیاسی پ.د.ك

پاشكۆی ژمارە ٢.

الاتحاد الوطني الكردستاني المكتب السياسي، بيان لتتوحيد جهود جميع القوي الثورية العراقية المناهضة للفاشية من اجل دحر الهجوم العسكري العراقي- الايراني المشترك على قوات حرب النصار الوطنية فى كردستان، ١٩٧٨/٥/١٦. (أ)

بيـــان

لتتوحد جهود جميع القوى الثورية العراقية المناهضة للفاشية من اجل دحر الهجوم العسكري العراقي ـ الايراني المشترك على قوات حرب الانصار الوطنية في كردستان ، والعمل في سبيل توسيع اطار الثورة الديمقراطية وتجذير التحالف الوطني من اجل اسقاط النظام الفاشي في العراق .

مرة اخرى اثبت النظام الفاشي العراقي علنا ارتباطه المصيري بالامبريالية الامريكية ورجعية المنطقة وجر العراق من جديد الى « السنتو » بصورة عملية واتخاذ الخطوات السريعة لاقامة حلف رجعي آخر خططت له الامبريالية الامريكية .. في الخليج العربي ، وارتمائه المخزي في احضان النظام الشاهنشاهي البالي للحفاظ على كرسي حكمه المتزعزع المهزوز الساقط حتما من ضربات شعبنا الجبارة .

ففي يوم ٥ ايار الجاري كانت مجموعة من قوات الانصار الوطنية التابعة للاتحاد الوطني الكردستاني تقطع جبال حاجى عمران وكيله سبي الواقعة على الحدود الايرانية من داخل كردستان العراق .. اصطدمت بكمائن قوات الفاشية العراقية الممتدة على طول عشرات الكيلو مترات تساندها الطائرات العامودية والهليوكوبترات وعندما توزعت المجموعة البطلة واتخذت مواقعها فاذا بالطائرات العامودية والهليوكوبترات والمدفعية الايرانية تقصف المجموعة ضمن مخطط عسكري عراقي ايراني مشترك لمحاصرة القوة وتطويقها بهدف ابادتها .

لقد استمرت المعارك سبعة ايام وكان اليوم الحادي عشر هو اليوم الحاسم في منطقة وادي « سه بانيه » حيث سجلت المجموعة البطلة اروع انتصار تفتخر به الشعوب المناضلة من اجل الحرية واسترجاع الحقوق المغتصبة .

فرغم تفوق قوات الفاشية العراقية عددا والاسلحة الثقيلة الفتاكة التي استخدمتها وسلاحها الجوي ومساندة قوات الرجعية الايرانية لها وقلة عدد المجموعة وسلاحها المتواضع وقلة العتاد وتساقط الثلوج والجوع .. الا انها لقنت الفاشية درسا لاتنساه ، واثبتت ان الروح النضالية والارادة الحديدية لقوات الانصار فوق حسابات صدام ـ الشاه ، فقد وقع من القوات المعتدية اكثر من مئة وثلاثين قتيلا وعددا اكبر بكثير من الجرحى ، وحصلت الانصار على ١١٣ قطعة كلاشنكوف وكانت خسائرنا استشهاد ٦ مناضلين وجرح عشرين من بينهم احد الرفاق من اعضاء المكتب السياسي للاتحاد الوطني الكردستاني ومقاتل من جيش التحرير الشعبي العراقي ونصير من الحزب الديمقراطي الكردستاني « اللجنة التحضيرية » .

ياجماهير الشعب الكردي في العراق :

ان الامبريالية العالمية التي ضربت مصالها في منطقة الشرق الاوسط لفترة وخاصة في العراق بعد نجاح ثورة ١٤ تموز وخروجه من حلف بغداد .. بدات تعمل لاعادة نفوذها على المنطقة وفرض هيمنتها عليها ، وكان من ضمن خططها انقلاب ١٧ تموز ثم اتفاقية الجزائر التي فتحت للنظام الايراني صنيعة الامبريالية الامريكية المجال لتحقيق اطماعه وفرض سيطرته على المنطقة ليقوم مع النظام العنصري الصهيوني الاسرائيلي بحماية مصالح الامبريالية الامريكية في منطقة الخليج العربي والشرق الاوسط . ان النظام العراقي الفاشي قد تنازل للنظام الايراني عن نصف حقوقه في شط العرب ومئات الكيلو مترات من الاراضي العراقية ، واعترف له بشرعية احتلاله سنة ١٩٧١ للجزر العربية الثلاثة في الخليج العربي طنب الكبرى وطنب الصغرى، وام موسى كما اقر له باحتلاله جزرا اخرى على مدخل الخليج مثلما ايده في مؤامراته وتدخلاته العسكرية لانهاء ثورة ظفار ونضال الشعب العربي في عربستان .

واما طرح فكرة ميثاق امن الخليج من صدام التكريتي وتأييد الشاه لها وبمباركة الامبريالية الامريكية فهي في حقيقتها اتفاق بين الاطراف الثلاثة للوقوف بوجه الحركات الثورية والسياسية التقدمية في المنطقة تحت اسم : « منع تسلل العناصر المخربة » وخاصة على الحدود المشتركة بين العراق وايران وهذا يعني التنسيق بين اجهزة مخابرات النظامين الدمويين والتعاون فيما بينهما لمراقبة الحدود وضرب الثوريين العراقيين والايرانيين عند الاقتراب منها .

ولما اندلعت الثورة الديمقراطية في جبال كردستان العراق بقيادة الاتحاد الوطني الكردستاني بدأ النظامان في تطبيق اتفاقياتهما الملحقة باتفاقية الجزائر وتنسقا العمل لتخريب الثورة من الداخل بشتى الوسائل كما تبادلا في الوقت نفسه التمثيل العسكري في الخطوط الامامية لحدودهما .

واحيا النظام الايراني جماعة البارزاني باسم جديد وتحت ستار من شعارات تقدمية في محاولة بائسة لتضليل الجماهير وبدأ « السافاك » الايراني بادخال زمر المؤقتة الى داخل الحدود العراقية في محاولة لعرقلة الثورة وابعاد الجماهير عنها بشعارات كاذبة خداعة ، وارسل بعض هذه الزمر لتسلم نفسها للسلطة العراقية لتتحول الى ادلاء لقوات الفاشية المهاجمة على جبال كردستان العراق كما ارتكبت زمر البارزاني اخس الجرائم بحق مناضلي الاتحاد الوطني الكردستاني اثناء قيامهم بمهامهم الثورية على الحدود العراقية التركية .

(ب)

وحققت الثورة – رغم كل هذه المؤامرات – نجاحها وواصلت مسيرتها وتغلغلت معظم اجزاء كردستان العراق من زمر الخيانة والعمالة . وعندما فشل النظام العراقي – بكل اساليبه اللا انسانية من اعدام المواطنين الاكراد بالمئات وتهجير مئات الالاف من ابناء الشعب الكردي الى جنوب العراق وزج الالاف منهم في السجون والمعتقلات وحرق القرى – في حمل الجماهير على التخلي عن الثورة وتأييدها ، وفشل النظام الايراني البالي بكل مؤامراته في احتواء الثورة او عرقلة مسيرتها ، وحققت الثورة بملاحمها البطولية اروع الانتصارات .. عند ذلك خرج تعاونهما المشترك الى الدور العلني لضرب حركة الشعب الكردي التحررية في العراق التي تتحول حتما الى حركة عموم الشعب العراقي لاسقاط الفاشية واقامة حكم الائتلاف الوطني التقدمي الذي يوفر للعراق الديمقراطية ولكردستان الحكم الذاتي .

ياجماهير شعبنا العراقي المناضل ، ايتها القوى والاحزاب التقدمية العراقية :

ان فاشية بغداد قد جعلت وطننا العراق ساحة لضرب مناضلي شعبنا العراقي وحركته الوطنية عن طريق اجهزتها القمعية وقواتها الخاصة ، لا يمر يوم دون ان يصعد المناضلون المشانق ويزج بالعشرات من المواطنين في غياهب السجون ، واعلنت على الشعب الكردي حرب الابادة الوحشية ، وبدأت تتجه بخطى عملية لربط العراق بالاحلاف العسكرية الامبريالية مثلما فرض على شعبنا العراقي في العهد المباد ميثاق سعد اباد وحلف بغداد .

اليوم تريد الامبريالية الامريكية فرض حلف عسكري آخر عن طريق نظام صدام – بكر الخائن باسم « ميثاق امن الخليج » .

والواجب الوطني يحتم علينا جميعا أن نرسخ وحدتنا الوطنية ونوحد صفوفنا ونصعد نضالنا لاسقاط السلطة الخائنة واخراج العراق من مناطق النفوذ التابعة للقوى الامبريالية الامريكية والرجعية الايرانية .

وان الثورة المندلعة الآن في كردستان العراق بقيادة الاتحاد الوطني الكردستاني في الوقت الذي حددت جذريا خطها السياسي الصائب باتجاه تأكيد عراقية الثورة والالتزام بقضية التحالف الوطني بين جميع القوى الوطنية التقدمية العربية والكردية بهدف اسقاط النظام القائم ، واقامة حكم الائتلاف الوطني الديمقراطي في البلاد .. فانها تتوجه بالنداء لجميع الوطنيين العراقيين في سبيل الاسهام والمساندة للكفاح الشعبي المسلح القائم الان على جزء غال من الوطن والعمل من اجل تأكيد الوحدة الوطنية لشعبنا العراقي عربا واكرادا وبغية كشف طبيعة النظام الفاشي المعادية وشد اواصر العلاقات النضالية بين القوى التقدمية العراقية والعربية والعالمية في سبيل دحر القوى الامبريالية والصهيونية والرجعية والفاشية .

ايتها القوى التقدمية العربية الشقيقة :

ان الاتحاد الوطني الكردستاني انطلاقا من عدائه المطلق للامبريالية العالمية والرجعيات المحلية عدوة الشعوب والتي ما انفكت تدبر المؤامرات ضد حركة التحرر الوطني العربية والثورة الفلسطينية بوجه خاص بهدف تصفيتها واخضاع المنطقة العربية لمناطق النفوذ الامبريالي الامريكي ، وايمانا بوحدة النضال الكفاحي المشترك بين العرب والاكراد .. يتوجه بالمناشدة لجميع القوى العربية التقدمية نظما واحزابا في سبيل دعم نضالنا العادل والهادف للاطاحة بالفاشية الحاكمة في بغداد التي كرست امكانيات العراق الاقتصادية والعسكرية باتجاه لايخدم قضية المواجهة العربية التحررية ضد المؤامرات الامبريالية الجارية في المنطقة العربية .

ياجماهير كردستان المناضلة ايتها الاحزاب والقوى التقدمية الكردية :

ان اعداء الشعب الكردي التاريخيين : الامبريالية والرجعية قد تكالبت اليوم مع الفاشية لاخماد لهيب الثورة المندلعة في كردستان العراق . والاتحاد الوطني الكردستاني يناشدكم انطلاقا من مبادىء التساند المتبادل بين جميع التقدميين الاكراد المناهضين للامبريالية والرجعية والفاشية .. اسناد حرب الانصار الوطنية واحباط محاولات السلطة العراقية والرجعية الايرانية الرامية الى ابادة الشعب الكردي في العراق .

– النصر للثورة الديمقراطية المندلعة في كردستان العراق .

– المجد والخلود لشهداء الثورة .

– الخزي والعار والسقوط للفاشية العراقية والرجعية الايرانية .

١٦ / ٥ / ١٩٧٨

الاتحاد الوطني الكردستاني

« المكتب السياسي »

سەرچاوە: بنکەی ژین

پاشکۆی ژمارە ٣.

ح.د.ک، ق.م، کردستان الساحة الحقيقة للضال، ياجماهيرنا ناضلي واقع النكسة، ١٩٧٥/١٢/١٠.

(أ)

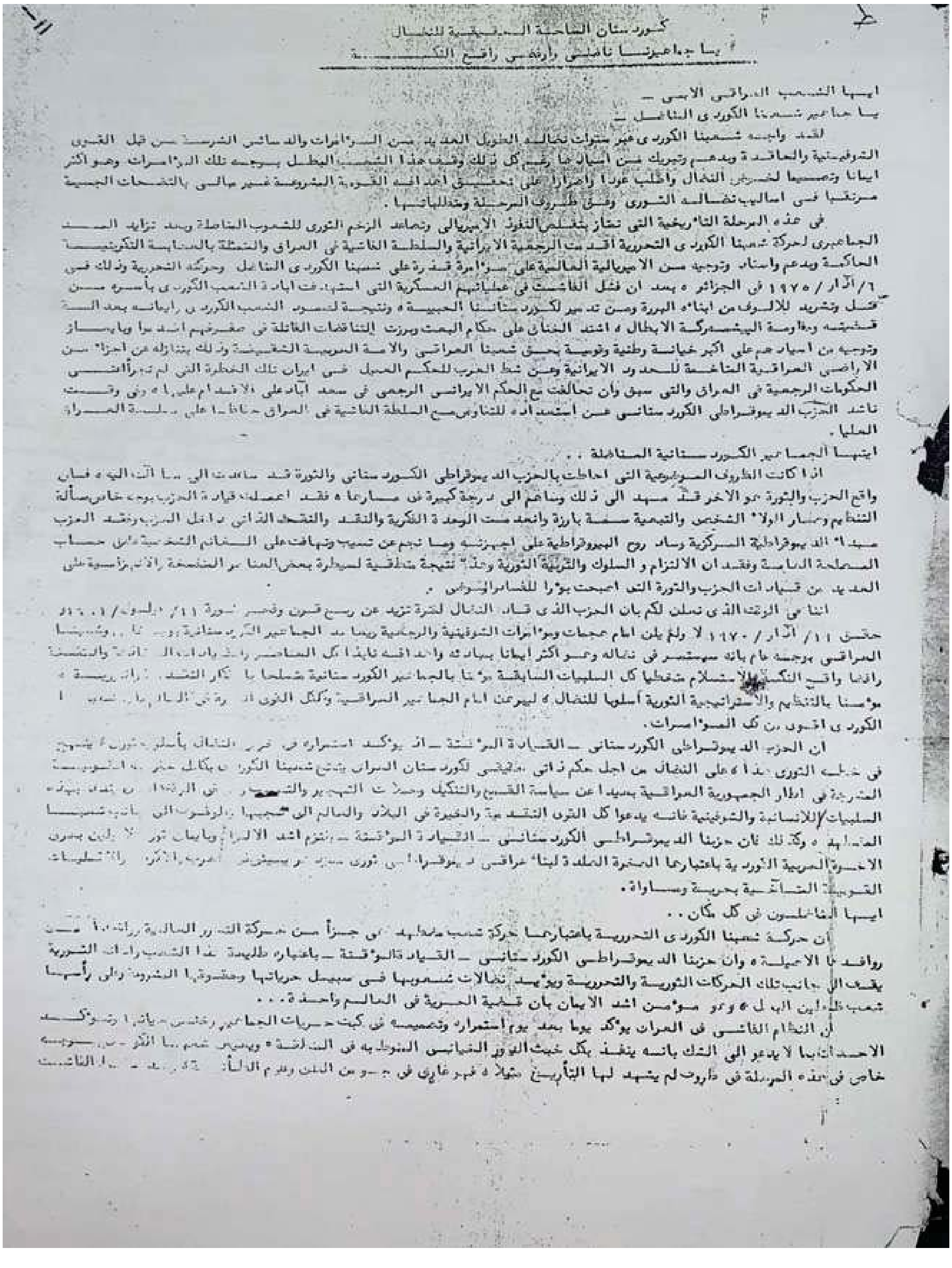

كوردستان الساحة الحقيقية للنضال
يا جماهيرنا ناضلي وارفضي واقع النكسة

ايها الشعب العراقي الابي ـ
يا جماهير شعبنا الكوردي المناضل ـ

لقد واجه شعبنا الكوردي عبر سنوات نضاله الطويل العديد من المؤامرات والدسائس الشرسة من قبل القوى الشوفينية والحاقدة وبدعم وتحريك من اسيادها رغم كل ذلك وقف هذا الشعب البطل بوجه تلك المؤامرات وهو اكثر ايمانا وتصميما لخوض النضال واصلب عودا واصرارا على تحقيق اهدافه القومية المشروعة غير مبالي بالتضحيات الجسيمة مرتقيا في اساليب نضاله الثوري وفق ظروف المرحلة ومتطلباتها.

في هذه المرحلة التاريخية التي تمتاز بتقلص النفوذ الامبريالي وتصاعد الزخم الثوري للشعوب المناضلة وبعد تزايد المد الجماهيري لحركة شعبنا الكوردي التحررية اقدمت الرجعية الايرانية والسلطة الفاشية في العراق والمتمثلة بالعصابة التكريتية الحاكمة وبدعم واسناد وتوجيه من الامبريالية العالمية على مؤامرة قذرة على شعبنا الكوردي المناضل وحركته التحررية وذلك في ٦/آذار/١٩٧٥ في الجزائر، بعد ان فشل الفاشست في عملياتهم العسكرية التي استهدفت ابادة الشعب الكوردي بأسره من قتل وتشريد للالوف من ابنائه البررة ومن تدمير لكوردستاننا الحبيبة، ونتيجة لصمود الشعب الكوردي وايمانه بعدالة قضيته ومقاومة البيشمركة الابطال، اشتد الخناق على حكام البعث وبرزت التناقضات القائلة في صفوفهم اشد بروزا وبايعاز وتوجيه من اسيادهم على اكبر خيانة وطنية وقومية بحق شعبنا العراقي والامة العربية الشقيقة وذلك بتنازله عن اجزاء من الاراضي العراقية المتاخمة للحدود الايرانية ومن شط العرب للحكم العميل في ايران تلك الخطوة التي لم تجرأ على الحكومات الرجعية في العراق والتي سبق وان تحالفت مع الحكم الايراني الرجعي في سعد اباد على الاقدام عليها، وفي وقت ناشد الحزب الديموقراطي الكوردستاني عن استعداده للتفاوض مع السلطة الفاشية في العراق حفاظا على سلامة العراق العليا.

ايتها الجماهير الكوردستانية المناضلة..

اذا كانت الظروف الموضوعية التي احاطت بالحزب الديموقراطي الكوردستاني والثورة قد ساعدت الى ما آلت اليه، فان واقع الحزب والثورة هو الاخر قد مهد الى ذلك وساهم الى درجة كبيرة في مسارها، فقد اعملت قيادة الحزب بوجه خاص مسألة التنظيم ومسار الولاء الشخصي والتبعية صفة بارزة وانعدمت الوحدة الفكرية والنقد والنقد الذاتي داخل الحزب وفقد الحزب مبدأ الديموقراطية المركزية وساد روح البيروقراطية على اجهزته وما نجم عن تسيب وتهافت على المغانم الشخصية على حساب المصلحة العامة وفقدان الالتزام والسلوك والتربية الثورية وهذا نتيجة منطقية لسيطرة بعض العناصر المنتفعة [illegible] على العديد من قيادات الحزب والثورة التي اصبحت بؤرا للفساد [illegible].

انا في الوقت الذي نعلن لكم بان الحزب الذي قاد النضال لفترة تزيد عن ربع قرن وفجر ثورة ١١/ايلول/١٩٦١ و[illegible] حتى ١١/آذار/١٩٧٠ لا ولم يلن امام هجمات ومؤامرات الشوفينية والرجعية ويعاهد الجماهير الكوردستانية [illegible] وشعبنا العراقي بوجه عام بانه سيستمر في نضاله وهو اكثر ايمانا بمبادئه واهدافه تاركا كل المناصر [illegible] رافضا واقع النكسة والاستسلام متخطيا كل السلبيات السابقة مؤمنا بالجماهير الكوردستانية [illegible] مؤمنا بالتنظيم والاستراتيجية الثورية اسلوبا للنضال، ليبرهن امام الجماهير العراقية وكل القوى [illegible] الكوردي اقوى من كل المؤامرات.

ان الحزب الديموقراطي الكوردستاني ـ القيادة المؤقتة ـ اذ يؤكد استمراره في خوض النضال باسلوب ثوري [illegible] في خطه الثوري هذا، على النضال من اجل حكم ذاتي حقيقي لكوردستان العراق يتمتع شعبنا الكوردي بكامل [illegible] المشروعة في اطار الجمهورية العراقية بعيدا عن سياسة القمع والتنكيل وحملات التهجير والتعريب [illegible] السلبيات اللاانسانية والشوفينية ذاته يدعوا كل القوى التقدمية والخيرة في البلاد والعالم الى [illegible] شعبنا المناضل، وكذلك فان حزبنا الديموقراطي الكوردستاني ـ القيادة المؤقتة ـ يلتزم اشد الالتزام وبايمان [illegible] الاخوة العربية الكوردية باعتبارها الصخرة الصلدة لبناء عراقي ديموقراطي [illegible] القومية المتآخية بحرية ومساواة.

ايها المناضلون في كل مكان..

ان حركة شعبنا الكوردي التحررية باعتبارها حركة شعب مضطهد هي جزءاً من حركة التحرر العالمية [illegible] روافد ما الاصيلة، وان حزبنا الديموقراطي الكوردستاني ـ القيادة المؤقتة ـ باعتباره طليعة هذا الشعب [illegible] الثورية يقف الى جانب تلك الحركات الثورية والتحررية ويؤيد نضالات شعوبها في سبيل حرياتها وحقوقها المشروعة [illegible] شعب [illegible]، وهو مؤمن اشد الايمان بان قضية الحرية في العالم واحدة...

ان النظام الفاشي في العراق يؤكد يوما بعد يوم استمراره وتصميمه في كبت حريات الجماهير [illegible] الاحداث بما لا يدعو الى الشك بانه ينفذ بكل خبث الدور الخياني المنوط به في المنطقة، [illegible] خاص في هذه المرحلة في دور لم يشهد لها التاريخ مثيلا، فهو غارق في [illegible]

(ب)

ارهابه ليشمل جميع النواحي السياسية والاقتصادية والاجتماعية ، ويحاول جاهدا رغم كل ادعاءاته بحوار الشعب الكردي [illegible] في العراق . اننا نناشد كافة القوى الوطنية والتقدمية في البلاد الى توحيد جهودها لفضح [illegible] ومؤامرات الطغمة التكريتية الحاكمة وكشف حقيقة النظام الفاشي وادعاءاته التضليلية ولتحمل مسؤولياتها التاريخية للوقوف بحزم امام الارهاب البعثي ومساوماته الخيانية على الصعيد الوطني والقومي وان ترفع صوتها وتتضامن معنا من اجل اعادة [illegible] اننا اللاجئين المشردين في ايران الى ارض الوطن الحبيب .

يا اعضاء ومرشحي حزبنا الابطال ..

لقد ركز اعداؤكم في كل الظروف وبكل قوة الى ضربنا من الصميم ، ولهذا فقد حشد كل امكانياته على الحزب باعتباره الاداة الثورية الوحيدة التي تستطيع ان تقود نضالات شعبنا الكردي في كوردستان العراق وتصمد امام [illegible] ومؤامرات [illegible] وكان حزبكم ينهض من كل الازمات كما تنهض من هذه الازمة اكثر ارادة وتصميما وصحة وفي هذه [illegible] التاريخية [illegible] وفي ظل ظروف النكسة يدعوكم ويدعو جماهيره المناضلة الى تصعيد النضال والارتقاء الى مستوى الاحداث [illegible] ان المؤامرة التي خطط لها بكل دقة اكبر من النكسة ذاتها .. انها تهدد وجودنا القومي وشخصيتنا الكردية ، لهذا فاننا ندعوكم باسم النضال وباسم الالوف من شهدائنا الابرار الذين ضحوا بدمائهم الزكية في سبيل حرية كوردستان وحقوق شعبنا الى [illegible] النضال والالتفاف حول القيادة المؤقتة وعلى تخطي كل السلبيات السابقة لاننا مصممنا على تحدي هذا الواقع [illegible] النضال مستندين على قدرات وطاقات شعبنا الكردي الباسل وعلى ارادتكم وروحكم الثورية التي لا تلين .

ان المسؤولية التاريخية تقع على عاتق الجميع ، ونحن مؤمنون بالنصر لاننا نؤمن بوعي وبعدالة قضية شعبنا الكردي المناضل ، ولنؤكد للبعث الفاشست وللحكم الشاهنشاهي الخياني الرجعي في ايران ولاسيادهم ، باننا اقوى من مؤامراتهم ودسائسهم وحقدهم ، وسوف نصعد نضالنا على الصعيد [illegible] ونقف صفا واحدا مع الاحزاب والقوى التقدمية الكردية التي تناضل من اجل الحقوق القومية للشعب الكردي في اجزاء كوردستان الكبرى ، مهما كانت [illegible] ومهما [illegible] التضحيات ، سائرين على درب شهدائنا الابرار الذين عاهدونا بان نكمل المسيرة حتى النصر .

النصر لكوردستان الجريحة
المجد والخلود لشهدائنا الابرار

١٠ / ١٢ / ١٩٧٥

الحزب [illegible] الكردستاني
القيادة [illegible]

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ٤.

ح.د.ک، ق.م، ايها الشعب العراقي يا جماهير امتنا الكردية المناضلة، كردستان، ١٩٧٦/٦/٢٥.
(أ)

ارهابه ليشمل جميع النواحي السياسية والاقتصادية والاجتماعية ، ويحاول جاهدا رغم كل ادعاءاته [illegible] العراق . اننا نناشد كافة القوى الوطنية والتقدمية في البلاد الى توحيد جهود ها لفضح [illegible] الطغمة التكريتية الحاكمة وكشف حقيقة النظام الفاشي وادعاءاته التضليلية ولتحمل مسؤولياتها التأريخية للوقوف بحزم امام الارهاب [illegible] ومساوماته الخيانية على الصعيد الوطني والقومي وان ترفع صوتها وتتضامن معنا من اجل اعادة [illegible] اللاجئين المشردين في ايران الى ارض الوطن الحبيب .

يا اعضاء ومرشحي حزبنا الابطال . .

لقد ركز اعداؤكم في كل الظروف وبكل قوة الى ضربنا من الصميم ، ولهذا نقد [illegible] على الحزب باعتباره الاداة الثورية الوحيدة التي تستطيع ان تقود نضالات شعبنا الكردي في كوردستان العراق [illegible] وكان حزبكم ينهض من كل الازمات كما ينهض من هذه الازمة اكثر ارادة وتصميما وصحة [illegible] هذه [illegible] التأريخية [illegible] ظروف النكسة يدعوكم ويدعو جماهيره المناضلة الى تصعيد النضال والارتقاء الى مستوى الاحداث [illegible] لها بكل دقة اكبر من النكسة ذاتها . . انها تهدد وجودنا القومي وشخصيتنا الكردية ، لهذا فاننا ندعوكم باسم النضال وباسم الالوف من شهدائنا الابرار الذين ضحوا بدمائهم الزكية في سبيل حرية كوردستان وحقوق شعبنا الى [illegible] والالتفاف حول القيادة المؤقتة وعلى تخطي كل السلبيات السابقة لاننا مصممون على تحدي هذا الواقع [illegible] مستندين على قدرات وطاقات شعبنا الكردي الباسل وعلى ارادتكم وروحكم الثورية التي لا تلين .

ان المسؤولية التأريخية تقع على عاتق الجميع ، ونحن مؤمنون بالنصر لاننا نؤمن بعمق وبعدالة قضية شعبنا الكردي المناضل ، ولنؤكد للبعث الفاشست وللحكم الشاهنشاهي الخياني الرجعي في ايران ولاسيادهم ، باننا اقوى من مؤامراتهم و دسائسهم وحقدهم ، وسوف نصعد نضالنا على الصعيد القومي ونقف صفا واحدا مع الاحزاب والقوى التقدمية الكردية التي تناضل من اجل الحقوق القومية للشعب الكردي في اجزاء كوردستان الكبرى ، مهما كانت [illegible] على التضحيات ، سائرين على درب شهدائنا الابرار الذين عاهدونا بان نكمل المسيرة حتى النصر .

النصر لكوردستان الجريحة
المجد والخلود لشهدائنا الابرار

١٠/ ١٢ / ١٩٧٥

الحزب [illegible]
[illegible]

(ب)

الثورة [illegible] المسلحة الاولى للنكسة الى [illegible] منطلقا من تجارب الثورة [illegible] لاستقلال
وطرح جديد [illegible] عبر التحليل [illegible] للمرحلة ما بعد النكسة في العديد من المناسبات [illegible]
[illegible] الجزائر القادرة وكل التساؤلات الرامية الى تدمير حركة شعبنا الكردي [illegible] بجماهير
امتنا الكردية الابية [illegible] منطلقة من [illegible] جماهير كردستان [illegible] طاقاتها و
امكاناتها . [illegible] الارهاب الفاشي [illegible] الحزب [illegible] النضال
المسلحة لحزبنا بالشعب [illegible] استمرارا لثورة ايلول [illegible] دفاعا عن كرامة [illegible] شعبنا الكردي [illegible]
في الحرية والحياة [illegible] وطننا العراقي المتحرر من الذل والهوان .
ايها المناضلون في كل مكان .. يا احرار العالم ..
اليوم اذ تقف الفصائل الثورية من قوات البيشمركة [illegible] العدو المتمرس [illegible] بقوات
المسلحة في كردستان العراق دون ان يطلع امام الشعب العراقي والرأي العام العالمي عن حقيقة
ما يجري في كردستان العراق فان حزبنا يهيب بالرأي العام العراقي وقواه الوطنية والتقدمية [illegible]
على الحقل الديمقراطي والعالم لمناصرة ثورتنا العادلة والوقوف الى جانب شعبنا الكردي [illegible] المناضل [illegible]
اساليب وتحليلات النظام الفاشي [illegible] بهذه المناسبة التاريخية بكل فخر واعتزاز وثقة بالنفس [illegible]
بان مسيرة ثورة ايلول لا يمكن ان [illegible] الى الامام [illegible] في هذه اللحظات التاريخية كل
جماهير امتنا الكردية الى المزيد من النضال والتلاحم [illegible] وتدعو جماهير كردستان العراق الى
الصمود والبذل والمزيد من [illegible] وتناشد كل القوى الخيرة في العالم وكل المنظمات الدولية
والانسانية الى رفع صوتها لادانة النظام الفاشي [illegible] الى جانب شعبنا
الكردي المضطهد ودعم ثورته العادلة .
ان حزبنا الديمقراطي الكردستاني – القيادة المؤقتة – في الوقت الذي يجدد لواء الثورة في كردستان
العراق وفي هذه اللحظات التاريخية من نضال شعبنا الكردي [illegible] والفصائل الوطنية
والتقدمية المخلصة الى النضال والتنسيق في جبهة وطنية تقدمية [illegible]
الامبريالي الرجعي العنصري الهادف الى ابادة شعبنا الكردي [illegible] ثورته العادلة وتكبيل شعبنا العراقي
وخنق تطلعاته الوطنية والتقدمية .. [illegible]
شعبنا الكردي [illegible] ذاتي [illegible] .
اننا ندعو جميع المخلصين من ابناء شعبنا العراقي وقواه [illegible] مسؤولياتهم التاريخية تجاه
شعبنا الكردي للوقوف بجانب الثورة [illegible]
الطغمة التكريتية الفاشية . [illegible] حزبنا [illegible]
[illegible] العراقي امام مسيرة الحزب والثورة ... ان كردستان [illegible]
المطلوب من كل المخلصين لقضية الكرد وكردستان ان [illegible]
المحدقة بحركة شعبنا [illegible] التاريخ [illegible] ارادة الجماهير والامة ..
يا اعضاء وجماهير حزبنا المناضل ..
ان الفصائل المسلحة لحزبكم المناضل [illegible] اليوم في [illegible] كردستان [illegible] شعبنا [illegible]
في الحرية والحياة والمطلوب منكم المزيد من النضال والوحدة [illegible]
فلقد اعاد الحزب لثورة ايلول اشراقتها [illegible] الثورة الدائم [illegible] تحليلات و
محاولات [illegible] والقوى الرجعية [illegible] مزيدا من
[illegible] النصر ابدا لثورتنا الابية [illegible] المناضل البطل .

النصر لثورتنا الظافرة
ولتتلاحم الارادة الخيرة في البلاد من اجل [illegible]
المجد والخلود لشهدائنا الابرار

الحزب الديمقراطي الكردستاني
– القيادة المؤقتة –

كردستان ١٥/٥/١٩٧٦

سەرچاوە: على سنجارى، القظية الكردية...، ج٢، ص١١٩-١٢٠.

پاشکۆی ژمارە ٥.

مديرية امن محافظة اربيل، م: معلومات، سري و لغاية، ع (١٢٣٨٦)، في ١٩٨١/١١/٢.

(٨١)

يرجى الاشارة الى الرقم كاملا

الشهداء اكرم منا جميعا

بسم الله الرحمن الرحيم

وزارة الداخلية
مديرية الامن العامة
مديرية امن محافظة اربيل
العدد: ش س/ ١٢٣٨٦
التاريخ / ٢ / ١١ / ١٩٨١

سري للغاية //

الى / كافة المحافظات // السليمانية //

م/ معلومات

علمنا بما يلي :ـ

بانه وردت معلومات تشير الى قيام كل من المجرمين جوهر فائق الملقب (سليم) وهاشم رمضان الملقب (ابو عنتر) عضوا القيادة الموقته لزمرة المجرم مسعود البارزاني سابقا بفتح مقرين لهما الاول في سوريا والثاني في تركيا وفي نيتهم فتح مقر ثالث لهما داخل الاراضي العراقيه وقد بدأ المذكوران بالتحرك في صفوف الوسط الكردي ويتهمون المجرم مسعود البارزاني بانه يعمل فرض قوته على الاكرام بقوة عشيرته ــ لتدقيق صحة المعلومات واعلامنا .

مقدم الامن
مدير امن محافظة اربيل

٢٨٠
١١/٤

سەرچاوە: ئەکادیمیای کوردی

پاشکۆی ژمارە ٦.

بەیاننامەی دامەزراندنی بزوتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان، لێژنەی ئامادەیی بزوتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان، ئابی ١٩٧٦.

(أ)

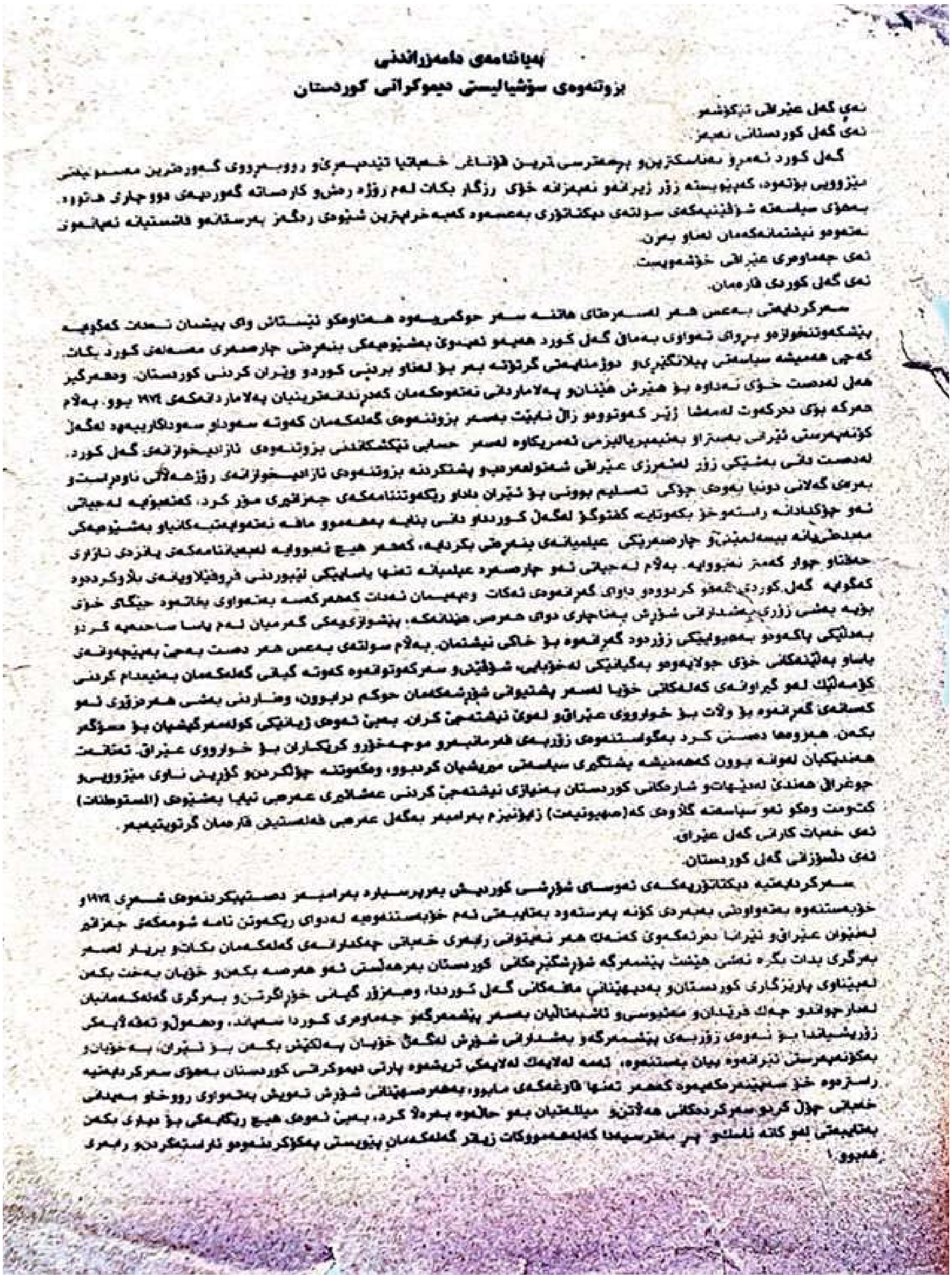

بەیاننامەی دامەزراندنی
بزوتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان

ئەی گەلی عێراقی تێکۆشەر
ئەی گەلی کوردستانی نەبەز

گەلی کورد ئەمڕۆ بەناسکترین و پڕمەترسیترین قۆناغی خەباتیا تێدەپەڕێ و ڕووبەڕووی گەورەترین مەسەلەی مێژوویی بۆتەوە، کە پەیوەستە زۆر زیرانەو نەبەزانە خۆی ڕزگار بکات لەم ڕۆژە ڕەش و کارەساتە گەورەیەی دووچاری هاتووە. بەهۆی سیاسەتە شۆڤێنییەکەی سولتەی دیکتاتۆری بەعسەوە کە بە خراپترین شێوەی ڕەگەز پەرستانەو فاشستیانە ئەیانەوێ نەتەوەو نیشتمانەکەمان لەناو بەرن.
ئەی جەماوەری عێراقی خۆشەویست
ئەی گەلی کوردی قارەمان.

سەرکردایەتی بەعس هەر لەسەرەتای هاتنە سەر حوکمییەوە هەتاوەکو ئێستاش وای پیشان ئەدات کە گوایە پێشکەوتنخوازەو بڕوای تەواوی بە مافی گەلی کورد هەیەو ئەیەوێ بەشێوەیەکی بنەڕەتی چارەسەری مەسەلەی کورد بکات. کەچی هەمیشە سیاسەتی پیلانگێڕی و دوژمنایەتی گرتۆتە بەر بۆ لەناو بردنی کوردو وێران کردنی کوردستان. وەهەرگیز هەلی لەدەست خۆی نەداوە بۆ هێرش هێنان و پەلاماردانی نەتەوەکەمان کە دڕندانەترینیان پەلاماردانەکەی ١٩٧٤ بوو. بەلام هەرکە بۆی دەرکەوت لەمەشدا زێڕ کەوتووەو زاڵ نابێت بەسەر بزوتنەوەی گەلەکەمان کەوتە سەوداو سەوداکارییەوە لەگەڵ کۆنەپەرستی ئێرانی بەسترا و بە ئیمپریالیزمی ئەمریکاوە لەسەر حسابی تێکشکاندنی بزوتنەوەی ئازادیخوازانەی گەلی کورد. لەدەست دانی بەشێکی زۆر لە سنووری عێراقی شەتولعەرەب و پشتکردنە بزوتنەوەی ئازادیخوازانەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و بەرەی گەلانی دونیا بەهۆی جۆگی تەسلیم بوونی بۆ ئێران بەداو ڕێکەوتننامەکەی جەزائیری مۆر کرد. کە ئەبوایە لەجیاتی ئەو جۆگیدانە ڕاستەوخۆ بکەوتایە گفتوگۆ لەگەڵ کورداو دانی بنایە بە هەموو مافە نەتەوایەتییەکانیاو بەشێوەیەکی مەنطقیانە بیسەلمێنێ و چارەسەرێکی عیلمیانەی بنەڕەتی بکردایە، کە هەر هیچ نەبووایە لە بەیاننامەکەی یازدەی ئازاری حەفتاو چوار کەمتر نەبووایە. بەلام لەجیاتی ئەو چارەسەرە عیلمیانە تەنها یاسایەکی لێبوردنی دروفێلاوییانەی بلاوکردەوە کە گوایە گەلی کوردی لێ خۆش کردووەو داوای گەڕانەوەی ئەکات وەهیمان ئەدات کە هەرکەسە بەتەواوی بخاتەوە جێگای خۆی بۆیە بەشی زۆری بەشدارانی شۆڕش بەناچاری دوای هەرەس هێنانەکە، بەپێشوازییەکی گەرمیان لەم یاسا ساختەیە کردو بەدڵێکی پاکەوەو بەهیوایەکی زۆرەوە گەڕانەوە بۆ خاکی نیشتمان. بەلام سولتەی بەعس هەر دەست بەجێ بەپێچەوانەی یاساو بەڵێنەکانی خۆی جوولایەوەو بەگیانێکی لەخۆبایی شۆڤێنی و سەرکەوتوانەوە کەوتە گیانی گەلەکەمان بە ئیعدام کردنی کۆمەلێک لەو گیراوانەی کە لەکاتی خۆیا لەسەر پشتیوانی شۆڕشەکەمان حوکم درابوون، وەناردنی بەشی هەرەزۆری ئەو کەسانەی گەڕانەوە بۆ وڵات بۆ خوارووی عێراق و لەوێ نیشتەجێ کران. بەبێ ئەوەی ئیمکانێکی کولەمەرگیشیان بۆ دەستەبەر بکەن. هەروەها دەستی کرد بە گواستنەوەی زۆربەی فەرمانبەرو موچەخۆرو کرێکاران بۆ خوارووی عێراق. تەنانەت هەندێکیان لەوانە بوون کە هەمیشە پشتگیری سیاسەتی میریشیان کردبوو، وەکەوتە چۆلکردن و گۆڕینی ناوی مێژوویی و جوگرافی هەندێ لە دێهات و شارەکانی کوردستان بەنیازی نیشتەجێ کردنی عەشائیری عەرەبی تیایا بەشێوەی (المستوطنات) کتومت وەکو ئەو سیاسەتە گلاوەی کە (صهیونیەت) زایۆنیزم بەرامبەر بەگەلی عەرەبی فەلەستینی قارەمان گرتوویەتیەبەر.
ئەی خەبات کارانی گەلی عێراق.
ئەی دڵسۆزانی گەلی کوردستان.

سەرکردایەتیە دیکتاتۆرییەکەی ئەوسای شۆڕشی کوردیش بەرپرسیارە بەرامبەر دەستپێکردنەوەی شەڕی ١٩٧٤ و خۆبەستنەوە بەتەواوەتی بە بەرەی کۆنە پەرستەوە بەتایبەتی ئەم خۆبەستنەوەیە لەدوای ڕێکەوتن نامە شومەکەی جەزائیر لەنێوان عێراق و ئێرانا دەرئەکەوێ کاتێ هەر نەیتوانی ڕابەری خەباتی چەکدارانەی گەلەکەمان بکات و بڕیار لەسەر بەرگری بدات بگرە نەشی هێشت پێشمەرگە شۆڕشگێڕەکانی کوردستان بەرهەلستی ئەو هەرەسە بکەن و خۆیان بەخت بکەن لەپێناوی پارێزگاری کوردستان و بەدیهێنانی مافەکانی گەلی کوردا، وەبەزۆر گیانی خۆڕاگرتن و بەرگری گەلەکەمانیان لەناوبردو چەک فڕێدان و مەئیوسی و ئاشبەتاڵیان بەسەر پێشمەرگەو جەماوەری کوردا سەپاند، وەهەوڵ و تەقەلایەکی زۆریشیاندا بۆ ئەوەی زۆربەی پێشمەرگەو بەشدارانی شۆڕش لەگەڵ خۆیان پەلکێش بکەن بۆ ئێران، بە خۆیان و بەکۆنەپەرستی ئێرانەوە بیان بەستنەوە، کە لەلایەک لەلایەکی تریشەوە پارتی دیموکراتی کوردستان بەهۆی سەرکردایەتیە ڕاستەوخۆ سەنتەرەکەیەوە کە هەر تەنها قاوغەکەی مابوو، بە هەرەسهێنانی شۆڕش ئەویش بەتەواوی ڕووخاو مەیدانی خەباتی چۆل کردو سەرکردەکانی هەلاتن و میللەتیان بەو حالەوە بەرەلا کرد، بەبێ ئەوەی هیچ ڕێگایەکی بۆ دیاری بکەن بەتایبەتی لەو کاتە ناسکەو پڕ مەترسیەدا کە لەهەموو کات زیاتر گەلەکەمان پێویستی بەکۆکردنەوەو ئاراستەکردن و ڕابەری هەبوو!

(ب)

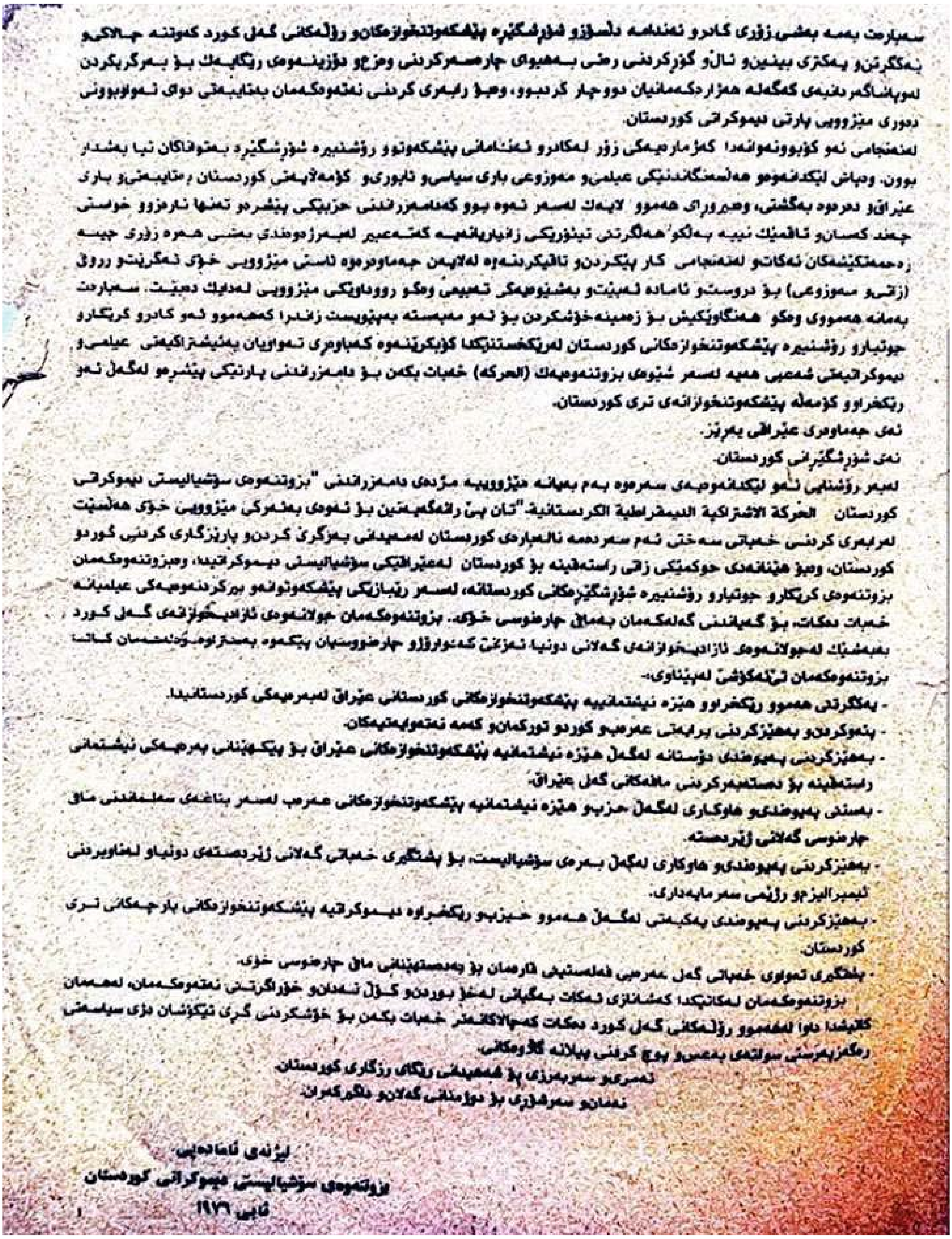

سەبارەت بەمە بەشی زۆری کادرو ئەندامە دڵسۆزو شۆڕشگێڕە پێشکەوتنخوازەکانو ڕۆڵەکانی گەلی کورد کەوتنە جموجۆڵو یەکگرتنو یەکتری بینینو ئاڵو گۆڕکردنی ڕەئی بەمەبەستی چارەسەرکردنی ومزعو دۆزینەوەی ڕێگایەک بۆ بەرگریکردن لەو پاشاگەردانییەی کەگەلە هەزار دەکەمانیان دووچار کردبوو، وەبۆ ڕابەری کردنی نەتەوەکەمان بەتایبەتی دوای ئەولوبوونی دەوری مێژوویی پارتی دیموکراتی کوردستان.

لەئەنجامی ئەو کۆبوونەوانەدا کەژمارەیەکی زۆر لەکادرو ئەندامانی پێشکەوتوو ڕۆشنبیرە شۆڕشگێڕە بەتواناکان تیا بەشدار بوون، وەپاش لێکدانەوەو هەڵسەنگاندنێکی عیلمیو مەوزوعی باری سیاسیو ئابووریو کۆمەلایەتی کوردستان بەتایبەتیو باری عێراقو دەرەوە بەگشتی، وەبیرورای هەموو لایەک لەسەر ئەوە بوو کەدامەزراندنی حزبێکی پێشڕەو تەنها ئارەزوو خواستی چەند کەسانو تاقمێک نییە بەڵکو هەڵگرتنی تیئۆرێکی زانیارییانەیە کەئەتەعبیر لەبەرژەوەندی بەشی هەرە زۆری جیبە زەحمەتکێشەکان ئەکاتو لەئەنجامی کار پێکردنو تاقیکردنەوە لەلایەن جەماوەرەوە ئاستی مێژوویی خۆی ئەگرێتو ڕۆڵی (زاتیو مەوزوعی) بۆ دروستو ئامادە ئەبێتو بەشێوەیەکی تەبیعی وەکو ڕووداوێکی مێژوویی لەدایک دەبێت. سەبارەت بەمانە هەمووی وەکو هەنگاوێکیش بۆ زەمینەخۆشکردن بۆ ئەو مەبەستە بەپێویست زانرا کەهەموو ئەو کادرو کرێکارو جوتیارو ڕۆشنبیرە پێشکەوتنخوازەکانی کوردستان لەڕێکخستنێکدا کۆبکرێنەوە کەباوەڕی تەواویان بەئیشتراکیەتی عیلمیو دیموکراتیەتی شەعبی هەیە لەسەر شێوەی بزووتنەوەیەک (الحركة) خەبات بکەن بۆ دامەزراندنی پارتێکی پێشڕەو لەگەڵ ئەو ڕێکخراوو کۆمەڵە پێشکەوتنخوازانەی تری کوردستان.

ئەی جەماوەری عێراقی بەرێز.

ئەی شۆڕشگێڕانی کوردستان.

لەبەر ڕۆشنایی ئەو لێکدانەوەیەی سەرەوە بەم بەیانە مێژووییە مژدەی دامەزراندنی "بزووتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان الحركة الاشتراكية الديمقراطية الكردستانية" تان پێ ڕائەگەیەنین بۆ ئەوەی بەئەرکی مێژوویی خۆی هەڵسێت لەرابەری کردنی خەباتی سەختی ئەم سەردەمە نالەبارەی کوردستان لەمەیدانی بەرگری کردنو پارێزگاری کردنی کوردو کوردستان، وەبۆ هێنانەدی حوکمێکی زاتی ڕاستەقینە بۆ کوردستان لەعێراقێکی سۆشیالیستی دیموکراتیدا، وەبزووتنەوەکەمان بزووتنەوەی کرێکارو جوتیارو ڕۆشنبیرە شۆڕشگێڕەکانی کوردستانە، لەسەر ڕێبازێکی پێشکەوتوانەو بیرکردنەوەیەکی عیلمیانە خەبات ئەکات، بۆ گەیاندنی گەلەکەمان بەمافی چارەنووسی خۆی. بزووتنەوەکەمان جوولانەوەی ئازادیخوازانەی گەلی کورد بەبەشێک لەجوولانەوەی ئازادیخوازانەی گەلانی دونیا ئەزانێ کەئەوڕۆژ چارەنووسیان پێکەوە بەستراوەوە دەنەخشان گەلان.

بزووتنەوەکەمان تێئەکۆشێ لەپێناوی:-

- یەکگرتنی هەموو ڕێکخراوو هێزە نیشتمانییە پێشکەوتنخوازەکانی کوردستانی عێراق لەبەرەیەکی کوردستانیدا.
- پتەوکردنو بەهێزکردنی برایەتی عەرەبو کوردو تورکمانو کەمە نەتەوایەتییەکان.
- بەهێزکردنی پەیوەندی دۆستانە لەگەڵ هێزە نیشتمانییە پێشکەوتنخوازەکانی عێراق بۆ پێکهێنانی بەرەیەکی نیشتمانی ڕاستەقینە بۆ دەستەبەرکردنی مافەکانی گەلی عێراق.
- بەستنی پەیوەندیو هاوکاری لەگەڵ حزبو هێزە نیشتمانییە پێشکەوتنخوازەکانی عەرەب لەسەر بناغەی سەلماندنی مافی چارەنووسی گەلانی ژێردەستە.
- بەهێزکردنی پەیوەندیو هاوکاری لەگەڵ بەرەی سۆشیالیست، بۆ پشتگیری خەباتی گەلانی ژێردەستەی دونیاو لەناوبردنی ئیمپریالیزمو ڕژێمی سەرمایەداری.
- بەهێزکردنی پەیوەندی یەکیەتی لەگەڵ هەموو حیزبو ڕێکخراوە دیموکراتیە پێشکەوتنخوازەکانی پارچەکانی تری کوردستان.
- پشتگیری تەواوی خەباتی گەلی عەرەبی فەلەستینی ئازەمان بۆ بەدەستهێنانی مافی چارەنووسی خۆی.

بزووتنەوەکەمان لەکاتێکدا کەشانازی ئەکات بەگیانی لەخۆ بوردنو کۆڵ نەدانو خۆڕاگرتنی نەتەوەکەمان، لەهەمان کاتیشدا داوا لەهەموو ڕۆڵەکانی گەلی کورد ئەکات کەچالاکانەتر خەبات بکەن بۆ خۆشکردنی گڕی تێکۆشان دژی سیاسەتی ڕەگەزپەرستی سولتەی بەعسو پووچ کردنی پیلانە کلاوەکانی.

ئەمریو سەربەرزی بۆ شەهیدانی ڕێگای ڕزگاری کوردستان.

ئەمانو سەرفرازی بۆ دۆستانی گەلانو دڵگەرمان.

لێژنەی ئامادەیی

بزووتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان

ئابی ١٩٧٦

سەرچاوە: محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەک باسی ڕووداوەکانی (٢) ساڵی خەباتی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان دەکات، ب٥، چاپخانەی هەژاری موکریانی، ٢٠٢١ ل٧٧٠-٧٧١.

پاشکۆی ژمارە ٧.

ح.د.ك. ق.م، فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (٣)، ٦ آب، ١٩٧٦
(أ)

بلاغ رقم (٣)

١- في ليلة الاول من تموز باغتت فصائل الانصار ثلال ربابا على طريق دهوك- مصيف سرسنك بهجوم مما أدى الى مقتل (٢٥) من قوات العدو فيها وجرح حوالي (٤٠) اخرين. وقد استولت فصائل

البيشمركة مؤقتا على الربابا وغنمت كمية من الاسلحة والعتاد والمهمات.

وفي اليوم التالي منعت السلطات السفر بين دهوك والمصيف ونقلت عوائل بعض الوزراء التي كانت في المصيف بالهيليكوبتر وبعد هذه المصادمة اجتمع مجلس قيادة الثورة لتدراس الوضع وعلى اثره صدر بيان نائب رئيس مجلس قيادة الثورة الذي يعد فيه بايقاف التعريب والتهجير وقام بزيارة المحافظات الكردية واستمرت زيارات المسؤولين الحكوميين ومرتزقتهم من الاكراد للمناطق الكردية حتى نهاية شهر تموز.

٢- في ليلة ٨تموز هاجمت فصائل البيشمركة على وحدات عسكرية قرب جبل بمو شمال خانقين تكبد العدو على اثر حوالي (١٥) قتيلا وجريحا. وفي نفس هذه الليلة جرى صدام بين البيشمركة والقوات الحكومية في منطقة جبل سفين استخدمت فيه الاخيرة المدفعية وكان هذا اول صدام في هذا الجبل الذي يبعد حوالي (٤٠) كيلومترا من اربيل.

٣- في يوم ١٩ تموز قتل ثلاثة جنود قرب قرية بلنكان الواقعة شمال غربي رانية، وعلى اثر ذلك تحشدت وحدات عسكرية في المنطقة واستخدمت ست طائرات هيليكوبتر في نقلها كما حضر قائد الفرقة الى محل الحادث. ولكن لم يعثروا حتى على الاتجاه الذي جاء منه البيشمركة.

٤- قتل خنقاً في بينجوين المسؤول البعثي لاحد افواج الجيش وهو برتبة نائب ضابط.

ان الحوادث (٣) و (٤) تبين الطابع الشعبي بالاضافة الى الطابع «البارتيزاني» للحركة المسلحة الجديدة في كردستان.

(ب)

السورچي وكوردو ونوري باويل آغا. كما باشروكلاء الحكومة بالدعوة علناً الى تسجيل الجحوش ايام الجمعة في المساجد في الاقضية والقصبات الكردية.

الحزب الديمقراطي الكردستاني

-فرع اوروبا-

٦ آب ١٩٧٦

ملاحظة:

وردنا والنشرة ماثلة للطبع مايلي:

أ- في الاصطدام الذي جرى في ليلة ٨ تموز قتل احد رؤساء العاشر العربية التي خدعتها السطات العنصرية وجلبتها لغرض اسكانها في القرى الكائنة بين خانقين ودربندبخان وعلى اثر الحادث تركت العشائر العربية هذه القرى وأصبحت الآن خالية من السكان.

ب- حوالي منتصف شهر تموز قام فصيل من البيشمركة بالهجوم على ربايا الجيش الكائنة بالقرب من جسر گلالة وقد قتل اثر الحادث (٤) جنود كما استشهد اثنين من البيشمركة الابطال.

سەرچاوە: ئەرشیفی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ٨.

ح.د.ك، ق.م، لجنة العلاقات الخاريجية، رسالة حزبنا الي السيد كورت فالدهايم حول مذبحة شارستين، ٩ /شباط/١٩٧٧.

(أ)

رسالة حزبنا الى السيد كورت فالدهايم حول مذبحة شارستين

صاحب السعادة كورت فالدهايم ٩/شباط/١٩٧٧
السكرتير العام للامم المتحدة

انا مضطرون مرة اخرى ان نضع امام انظاركم اعمال حرب الابادة التي تقترفها الحكومة العراقية بحق شعبنا في كوردستان :

ان القتل العام كما هو مبين في الملحق (أ) يظهر النوايا الحقيقية للسلطات العراقية الحاكمة حيث انها اقدمت على تدمير السكان الآمنين العزل لقرية كاملة لانهم ينتسبون الى قومية متميزة .

صاحب السعادة

ان كون هذه المذبحة البشرية قد اقترفت بعد يوم واحد من معركة لقوات الحكومة مع البيشمركة لايغير من طبيعة الجريمة المقترفة قطعا ، لأن المادة (١) من ميثاق (١٩٤٨) حول منع جرائم القتل العام و معاقبة مقترفيها و الذى وقع عليه العراق عام ١٩٥٩ يقول :

" ان القتل العام جريمة بموجب القانون الدولي ، سواء اقترف في زمن الحرب او وقت السلام " . واضح اذن فان التدمير الوحشي لسكان قرية (شارستين) هو عمل من اعمال الابادة الجماعية اقترفته دولة عضوة في الامم المتحدة الامر الذى يستوجب المعاقبة بموجب ميثاق ١٩٤٨ و القانون الدولي .

يا صاحب السعادة

اننا نعتقد انكم و الامم المتحدة تمثلون الملجأ الأخير لحماية المضطهدين و السكان العزل في العالم اجمع ، ولهذا فاننا نجلب الى انتباهكم احداث (شارستين) المأساوية ، يحدونا الامل ان خطوات سريعة ستتخذ لاجراء التحقيق في جرائم حرب الابادة هذه . وان بنود ميثاق الابادة الجماعية ستثار ضد الحكومة العراقية . ان اجراءات من هذا القبيل لا تعوض ضحايا شارستين ، ولكنها ستكون عاملا مهما لعدم تكرار مثل هذه الجرائم من قبل الحكومة العراقية .

يرجى قبول فائق احترامنا و خالص تقديرنا .

عن / لجنة العلاقات الخارجية
ـ القيادة المؤقتة ـ
الحزب الديمقراطي الكوردستاني

الملحق (أ)

(ب)

في السابع و العشرين من شهر كانون الاول المنصرم ، قامت قوات النظام البعثي اليميني الفاشي بجمع سكان قرية بارستين الآمنة و اطلقت النار عليهم جميعا مما أدى الى مقتل تسعة منهم و اصابة (٣٢) آخرين بجراح . لقد اقترفوا هذه الجريمة عن قصد و بصورة متعمدة وانتقاما لتدمير السكان المنزل لقرية بارستين في كوردستان . فيما يلي قائمة بأسماء الشهداء و الضحايا :

الشهداء :

١ــ حاجي ملا رسول	ملا جامع بارستين	العمر	٥٠
٢ــ مليحة مصطفى	فتاة	العمر	٧
٣ــ بيروز مصطفى	=	=	٥
٤ــ خديجة محمود	=	=	٤
٥ــ حفيظ امين عبدالله		=	٦٥
٦ــ رسول حميد امين	صبي	=	٥
٧ــ قادر أحمد		=	١٧
٨ــ أمينة صالح	ربة بيت	=	٢٨
٩ــ نرمين محمد	=	=	٣٧

الجرحى :

١ــ احمد عبد الله		العمر	٧٠
٢ــ خديجة ابراهيم	ربة بيت	=	٣٥
٣ــ كولى ابراهيم	فتاة	=	٩
٤ــ محمد ملا	صبي	=	٥
٥ــ فطيمة مصطفى	فتاة	=	١٠
٦ــ نظيرة محمد	=	=	٧
٧ــ حميد محمد أمين	صبي	=	٨
٨ــ حميد امين عبدالله	=	=	١٣
٩ــ امينة حميد امين	امرأة	=	٤٠
١٠ــ فاطمة حميد امين	فتاة	=	٨
١١ــ أحمد علي	صبي	=	٧
١٢ــ نازدار علي	ربة بيت	=	٣٤
١٣ــ آلتون حمه عزيز	صبي	=	١٨
١٤ــ سعيد قادر		=	٨٠
١٥ــ حسين سعيد	فلاح	=	٣٥
١٦ــ عزيز قادر		=	٧٨
١٧ــ شجويه اسماعيل	ربة بيت	=	٣٦
١٨ــ عبدالله حسين		=	٦٤
١٩ــ بيروز قادر		=	٦٧
٢٠ــ شواره مصطفى		=	٢٨
٢١ــ ظاهر اسماعيل	صبي	=	٣
٢٢ــ خنسة حسن	فتاة	=	١٤
٢٣ــ كولى حمزة	=	=	١٨
٢٤ــ عائشة عبد الله	ربة بيت	=	٣٧
٢٥ــ قادر رسول	صبي	=	٦
٢٦ــ رسول عبد القادر	=	=	١٢
٢٧ــ قادر حسن		=	٦٤
٢٨ــ خدر ماشد	=	=	٨
٢٩ــ سعيد حسن		=	٧٥
٣٠ــ عبد الله احمد		=	٣٠
٣١ــ حاجي محمود		=	٥٧
٣٢ــ رؤوف عبد القادر		=	٥

سەرچاوە:ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک)

پاشکۆی ژمارە ٩.

ح.د.ك، ق.م، بيان صحفي، ١٠/حزيران/١٩٧٨

"بيان صحفي"

... معركه مع قوات العدو في ٢٣ / نيسان ١٩٧٨

نصبت مفرزه من مفارز الحزب الديمقراطي الكردستاني في ٢٣ نيسان كمينا في (داري نيرگز) الواقعه بين بله و ريزان في ناحيه بارزان . وفي الساعه ٨/٤٥ صباحا وقع في الكمين ثلاث سيارات جيب تباديه تحمل عددا من ضباط الجيش . برمي مركز من مسافه ٢٠ مترا قضى افراد البيشمركه البواسل على كافه ركاب سيارات الجيب عدا اثنان حاولا الفرار من السيارات الا انه تم القضاء عليهما حالا .

وبعد مرور عشر دقائق وصلت قوات امداد عسكريه في سيارتي جيب تباديه وسيارتي ايفا حيث هبط الجنود ولوحظ ان سيارتي ايفا واحدى سيارات الجيب غادرت المكان بينما لم تتحرك سياره الجيب الثانيه حيث يبدو انها او ان سائقها كان قد اصيب . واثناء تبادل النار بين قوات البيشمركه وقوات النجده عادت سيارتي ايفا من بله محملتين بالجنود وبعد تعيين و بوشر باطلاق النار على مفرزتنا التي كانت تتمركز في مواقع حصينه . استمر القتال حتى الساعه العاشره اذ تيسر لمفرزتنا ترك موقع المعركه . باشرت مدفعيه قوات الجيش في ريزان بالرمي اثناء انسحاب مفرزتنا الا ان قذائف مدفعيه العدو اصابت قوات الجيش وادت الى اصابات اضافيه بينهم .

وارسلت في نفس الوقت امدادات اخرى في ١٣ هيليكوبتر تحرسها ١٤ هيليكوبترات اخرى مصفحه ومسلحه . هبطت هذه القوات في منطقه واسعه وتبعتها امدادات اخرى ارسلت من ميرگه سور واحتلت في طريقها عده قرى منها (دوري ومداروز وليرابي) استمر العدو في اطلاق النار جوا وبرا حتى المساء .. الا ان قوات البيشمركه المتطلعه على جغرافيه المنطقه جيدا عادت الى قواعدها سالمه عدى احدهم الذي اصاب اصابه خفيفه . وقدرت خساره العدو بما لا يقل عن ٨٢ من القتلى وعدد من الجرحى ...

وكان من بين القتلى :-

١- امر موقع بارزان

٢- امر فوج

٣- عقيد ركن

٤- ثلاث ضباط بدرجه نقيب

٥- ستت ضباط بدرجه ملازم

٦- ثمانيه ضباط هندسه

وكان هؤلاء الضباط قد اتوا لمسح المنطقه بغيه اختيار موقع لانشاء معسكر جديد فيه ..

الحزب الديمقراطي الكردستاني
القياده المؤقته
لجنه العلاقات الخارجيه

١٠/حزيران/١٩٧٨

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ك)

پاشکۆی ژمارە ١٠.

پ.د.ک، سەرکردایەتی کاتی هەرێمی (٣) ڕاگەیاندنی سوپایی ژمارە (٣)، ١/ ١٢/ ١٩٧٨.
(أ)

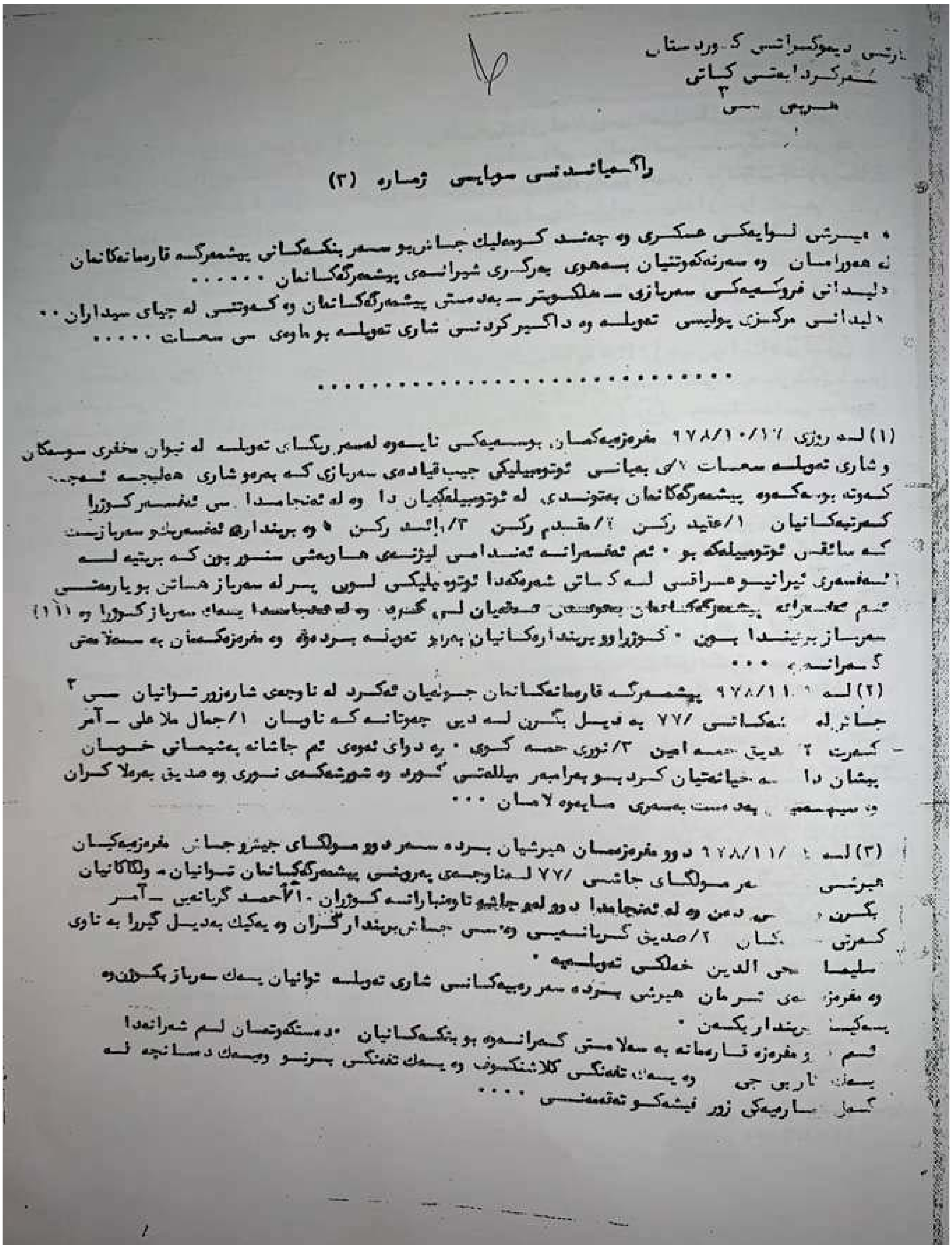

پارتی دیموکراتی کوردستان
سەرکردایەتی کاتی
هەرێمی ٣

ڕاگەیاندنی سوپایی ژمارە (٣)

• هێرشی لیوایەکی عسکری وە چەند کۆمەڵێک جاش بۆ سەر بنکەکانی پێشمەرگە قارەمانەکانمان لە هەورامان وە سەرنەکەوتنیان بەهۆی بەرگری شێرانەی پێشمەرگەکانمان .....
• لێدانی فرۆکەیەکی سەربازی - هلکوپتەر - بەدەستی پێشمەرگەکانمان وە کەوتنی لە چیای سیداران ..
• لێدانی مرکزی پۆلیسی تەوێلە وە داگیرکردنی شاری تەوێلە بۆ ماوەی سێ سەعات ....

....

(١) لە ڕۆژی ١٩٧٨/١٠/١٦ مەفرەزەیەکمان بۆسەیەکی نایەوە لەسەر ڕێگای تەوێلە لە نێوان مخفری سوسەکان و شاری تەوێلە سەعات ٧ی بەیانی ئوتومبیلێکی جیپ قیادەی سەربازی کە بەرەو شاری هەڵەبجە ئەچوو کەوتە بۆسەکەوە پێشمەرگەکانمان بەتوندی لە ئوتومبیلەکەیان دا وە لە ئەنجامدا سێ ئەفسەر کوژرا کەرتبەکانیان ١/عقید ركن ٢/مقدم ركن ٣/رائد ركن ٥ وە بریندارە ئەفسەرێک و سەربازێک کە سائقی ئوتومبیلەکە بوو. ئەم ئەفسەرانە ئەندامی لێژنەی هاوبەشی سنوور بوون کە بریتیە لە ئەفسەری ئێرانی و عێراقی لە کاتی شەڕەکەدا ئوتومبێلێکی لوری پڕ لە سەرباز هات بۆ یارمەتی ئەم ئەفسەرانە پێشمەرگەکانمان بەهەوێنی تەقەیان لێ کرد وە لە ئەنجامدا یەک سەرباز کوژرا و (١١) سەرباز بریندار بوون. کوژراو و بریندارەکانیان بەرەو تەوێلە بردەوە وە مەفرەزەکەمان بە سەلامەتی گەڕانەوە ...

(٢) لە ١٩٧٨/١١/٩ پێشمەرگە قارەمانەکانمان جوڵەیان ئەکرد لە ناوچەی شارەزوور توانیان سێ جاش لە ...ەکانی ٧٧/ بە دیل بگرن لە دێی چەوتانە کە ناویان ١/جمال ملا علی - آمر کەرت ٢/ ...دیق ...مەمە امین ٣/نوری حمە کوێ. وە دوای ئەوەی ئەم جاشانە پەشیمانی خۆیان پیشان دا ... خیانەتیان کرد بوو بەرامبەر میللەتی کورد و شۆڕشەکەی ئێمە وە دیسان بەرەڵا کران و ... بەدەست بەسەری ماڵەوە لامان ...

(٣) لە ١٩٧٨/١١/ دوو مەفرەزەمان هێرشیان بردە سەر دوو مۆڵگای جێشوو جاش مەفرەزەیەکیان هێرشی ... سەر مۆڵگای جاشی ٧٧/ لە ناوچەی بەروێنی پێشمەرگەکانمان توانیان ... بگرن ... وە لە ئەنجامدا دوو لەو جاشە ناوبراوانە کوژران. ١/أحمد گریانەیی - آمر کەرتی ... ٢/صدیق گریانەیی وە سێ جاش بریندارکران و یەکێک بەدیل گیرا بە ناوی سلیمان ...حی الدین خەڵکی تەوێلەیە.
وە مەفرەزەی ...ی ترمان هێرشی بردە سەر ڕەبیەکانی شاری تەوێلە توانیان یەک سەرباز بکوژن و یەکێک ...بریندار بکەن. دەستکەوتمان لەم شەڕانەدا ئەم ... مەفرەزە قارەمانە بە سەلامەتی گەڕانەوە بۆ بنکەکانیان. ... یەک ئاربی جی وە یەک تفەنگی کلاشینکۆف وە یەک تفەنگی برنو وە یەک دەمانچە لە گەڵ ...ارەیەکی زۆر فیشەک و تەقەمەنی ....

(ب)

-٢-

(٤) لە ١٩٧٨/١١/٢٧ دوژمن هێرشی هێنایە سەر بنکەکانمان لە ناوچەی هەورامان نزیك ناحیەی بیارە بە لیوائێك سەرباز و چەند کۆمەڵێك جاش وە لە سەعات ٦ی سەرلەبەیانی پێشمەرگەکانمان بەرەنگاریان بوون وە بەگیانی لێ بوردن و پاڵەوانانە توانیان بەرگریان لێ بکەن وە دوای چوار سەعات شەر هێزی عەسکەری و جاش شکا و نزیکەی ٢٠ سەرباز و جاشیان لێ کوژرا و بریندار کرا ئەم هێزە عەسکەریە ساند کرابوو بە تۆپی قورس و فڕۆکەی هلکۆپتەر ... پێشمەرگەی پاڵەوانمان هەر لەسەر شکستی هێزی عەسکەری بەردەوام بوو وە لە سەعات ١٢ نیوەڕۆ قوەتێکی کەمی پێشمەرگەمان گەیشتە جێگەی شەر بۆ هاوکاری پێشمەرگەی بنکەی هەورامان وە شەر بەردەوام بو تا سەعات ٢٢٠٠ شەو .

لەبەیانی رۆژی ١١/٢٨ دوژمن هێرشەکەی دوبارە کردەوە بە جاش و جیش وە اسنادی تۆپی قورس و هلکۆپتەر .. شەر بەردەوام بوو تا شەو وە دوژمن نەی توانی دەست بگرێت بەسەر بنکەکاندا . بۆ شەو پێشمەرگەکانمان انسحابیان کرد لە بنکەکان دوای چۆل کردن و سوتاندنی بۆ ئەوەی دوژمن سودی لێ وەرنەگرێت . دوژمن لەبەر ئەوەی نەی توانی دەست بگرێت بەسەر بنکەکاندا وە سەرکەوتنەبو دەستی کرد بە هاوێشتنی تۆپ بۆ سەر ئەو بنکانە تا رۆژی دوایی کە ئەکاتە رۆژی سێهەمی شەر وە لەو رۆژەدا دوژمن بە سەرشۆری گەرایەوە بۆ سەربازگاکانی ...

لە شەرانەدا تەنها یەك پێشمەرگەی قارەمان بریندار بو وە زیانی دوژمن بەم شێوەیە بو .
- یەك هلکۆپتەری حەربی (فرسلون دەستکردی فرانسە) بە دەستی پێشمەرگە قارەمانەکان لێ درا وە لە چیای سەداران نزیك دێی احمد اوا کەوتە خوارێ .
- کوشتنی ٣٩ سەرباز و جاش یەکێك لەمانە ئەفسەر بو .
- بریندار بونی ٨٠ سەرباز و جاش . ئەم کوژراو و بریندارانە بینران بوردبانن بەرە ناحیە خورمال تەماشای ئەم کاروانە سەرشۆریان ئەکرد کە بە شکاوی ئەگەرایەوە .....
- تا ئێستا ناوی کوژراو و بریندارەکانی سەربازەکانمان بۆ نەهاتوە .. لە راگەیاندنی سوپایی ئاییندەمان ئاگادارتان ئەکەین .
- دەسکەوتمان لەم شەرەدا / دو تفەنگی کلاشنکوف / یەك دەمانچەی روسی / یەك دوربین / ژمارەیەك مخزن و فیشەکی کلاشنکوف / ژمارەیەك کەرەستەی سەربازی وەکو پاڵتاو و پێڵاو و دەستکێش وە زۆربەی ئەم شتانە خویناوی بون / چوار قنبلەی هاون ٦٠ مام ...

(٥) لە شەوی ١١/٣٠ مفرەزەیەکمان چوە ناو شاری تەوێڵە وە بەچەکی ئاربی جی دای لە مرکزی پولیس بەهۆی ئەم لێدانە ٨ پولیس کوژران وە ژمارەیەکیان بریندار بون وە لایەکی مرکزەکە هاتە خوارێ . ئەم مفرەزەیە بو ماوەی سێ سەعات دەستی گرت بەسەر شاری تەوێڵەدا وە پێشمەرگەکان بە ناو کولانەکان ئەگەران بە هتاف دان بۆ شۆرش و پارتی و بارزانی . مفرەزەکە بەسەلامەتی گەرایەوە ..

- سلاو بۆ گیانی پاکی شەهیدانی کوردستان ....
سەربەرزی بۆ پێشمەرگە قارەمانەکانی کوردستان .....
سەرکەوتن بۆ شۆرشی ئایاری پیرۆز بە سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان.

پارتی دیموکراتی کورد.
١٩٧٨/١٢/١

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ١١.

پ.د.ک سەرکردایەتی کاتی ڕاگەیاندنی سوپایی ژمارە (٥)، ١٩٧٩/٥/١٠.

(أ)

پارتی دیموکراتی کوردستان

سەرکردایەتی کاتی

هەریمی (٢)

راگەیاندنی سوپایی ژمارە (٥)

١) مەفرەزەیەک دان لە رۆژی ٣/٤/١٩٧٩ هێرشیان بردە سەر رەبیەی داری دیوانە ـ ناوچەی گەرەکوریان . بە ئاربی جی ٧ و رەشاش و چەند سوکی هەمەجۆرە . پاش شەریکی گەرم دوژمن زەرەرو زیانێکی زۆری سەروماڵی لی کەوت . و پاڵەوانەکانمان بە سەلامەتی گەرانەوە بارەگاکانی خۆیان

٢) لە رۆژی ٧/٤/١٩٧٩ مەفرەزەیەک لە پێشمەرگە قارەمانەکانمان هێرشیان بردە سەر رەبیەیەک لە نێوان قزلی و چوار کلاو لە ناوچەی خانەقین بە قازفە و سلاحی هەمەجۆرە . و لە هەمان کاتدا مەفرەزەیەکی تر هێرشیان بردە سەر ئەو ماڵە عەرەبانەی کە حکومەتی بەعسی فاشی نیشتەجێی کردوون لە شوێنی ئەو کوردانەی کە ئاوارە کراون . شەر دوو سەعاتی خایاند لە ئەنجامدا پاشەعەرەبەکان گوندەکەیان بەجێ هێشت رایان کرد .

پێشمەرگە پاڵەوانەکانمان بەڵێن تازە ئەکەنەوە کە کوردستانی داگیرکراوان بکەن بە گۆرستانی دوژمنان .

٢) رۆژی ١٤/٤/١٩٧٩ لە کاتژمێری ٥ سەر لە ئێوارە بە توپە قورسەکانمان توپبارانی عەسکەری بەعثی بیارە ـ زەردەهاڵ کرا بو ماوەی یەک سەعات لە ئەنجامی ئەو توپبارانەدا چەند سەنگەریکی دوژمن تێکدرا بە سەر سەربازەکاندا . دوژمن زەرەرو زیانێکی زۆر گەورەی لی کەوت . پێشمەرگەکانمان بە سەلامەتی گەرانەوە بو بارەگاکانی خۆیان .

٤) لە رۆژی ١٧/٤/١٩٧٩ توپبارانی مەقەڕ و سەریەی گوندی بەلخە کرا و لە هەمان کاتدا بە ئاربی جی ٧ و چەکی هەمەجۆرە لێی درا بو ماوەی یەک سەعات . لایەک لە مەقەڕ و سەریە ئاوبراو و ... دوژمن زەرەرو زیانێکی زۆری سەروماڵی لی کەوت . جاریکی تر ... لە زیانی دوژمن .

٥) شەوی ١٧ لە سەر ١٨/٤/١٩٧٩ مەفرەزەیەک لە پێشمەرگە پاڵەوانەکانمان هێرشیان بردە سەر مەخفەری چونە ناوشاری (تەپەی پلە) ... بە قاذفە و ئاربیجیکو چەکی هەمەجۆری تر . لە ئەنجامدا چەند پولیسیان لی کوژرا و بریندار بو . پێشمەرگە پاڵەوانەکانمان بە سەلامەتی گەرانەوە شوێنەکانی خۆیان کە بویان دیاری کرا بو .

٦) لە رۆژی ٢١/٤/١٩٧٩ پێشمەرگە پاڵەوانەکانمان هێرشیان بردە سەر مەخفەری شەرابە (مەحمود قەیەر) لە ناوچەی خانەقین بە ئاربی جی ٧ و رەشاش و چەکی سوکی هەمەجۆرە . شەر نیو سەعاتی خایاند لە ئەنجامدا (٥) پولیس کوژرا و (٢) پولیس بریندار بون .

پێشمەرگە قارەمانەکانمان بە سەلامەتی گەرانەوە بارەگاکانی خۆیان .

(ب)

لاپەڕەی دووەم

٧) ٢١/٤/١٩٧٩ بە تۆپ و هاوەنەکانمان تۆپبارانی مەڵبەندی پۆلیسی سەرکەپکەن [illegible]
[illegible] کرا . تۆپەکانمان [illegible] نیشانەکانی [illegible] . لە ئەنجامدا
٢ کوژراو و ٣ بریندار یان هەبوو . [illegible] بە سەلامەتی گەڕانەوە بۆ بارەگاکانی
خۆیان .

٨) رۆژی ٢٤/٤/١٩٧٩ بۆمبارانی [illegible] تۆپبارانی [illegible] کرا
لە ئەنجامدا دوژمن [illegible] (٣ پۆلیس کوژراو و [illegible]) یان لێ بریندار
[illegible] سیارەیەکی [illegible] . [illegible] زیانێکیان نەبوو .

٩) لە رۆژی ٢٥/٤/١٩٧٩ [illegible] ٢٥/٤ [illegible] تۆپبارانی
[illegible] پۆلیس [illegible] کرا . [illegible]
[illegible] . لە ئەنجامدا [illegible] ١٢ کوژراو
و ٨ بریندار و [illegible] کرا . پێشمەرگە [illegible] بە سەلامەتی گەڕانەوە بارەگاکانی خۆیان .

١٠) رۆژی ٢٨/٤/١٩٧٩ تۆپبارانی [illegible] ([illegible]) [illegible] لە [illegible]
٧٠ م [illegible] و ٥ مینی [illegible] ١٥
دەقیقە شەڕ لەگەڵ [illegible] . [illegible]
[illegible] .

١١) رۆژی ٢/٥/١٩٧٩ تۆپبارانی مەڵبەندی پۆلیسی ([illegible]) [illegible] لە [illegible]
پێشمەرگە [illegible] . لە ٣ لاوە [illegible]
[illegible] پێشمەرگە [illegible]
[illegible] . دوژمن زیانێکی [illegible] . [illegible]
[illegible] کوژراو و بریندار [illegible] .
لەم شەڕەدا هیچ زیانێکمان نەبوو .

١٢) رۆژی ٥/٥/١٩٧٩ [illegible]
[illegible] . لە ڕێگا [illegible] ٢٧ [illegible]
[illegible] پێشمەرگە [illegible]
[illegible] . لە ئەنجامدا [illegible] ٢٧ [illegible] و ٩ [illegible]
[illegible] . [illegible] (١) [illegible]
(٣) [illegible] (٤) [illegible] (٥) [illegible] (٦) [illegible]
(٧) [illegible] (٨) [illegible] (٩) [illegible] .
[illegible] . هیچ زیانێکمان نەبوو .

١٣) رۆژی ٧/٥/١٩٧٩ [illegible] .

سڵاو و ڕێزمان بۆ شەهیدانی کوردستان .

[illegible] پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی) .

پارتی دیموکراتی کوردستان
سەرکردایەتی کاتی

کوردستان ١٠/٥/١٩٧٩

سەرچاوە: ئەرشیفی مەکتەبی سیاسی(پ.د.ک)

پاشکۆی ژمارە ١٢.

ح.د.ک، ق.م، لجنة علاقات الخارجية تنسيق عسكري عراقي تركي ضد الأكراد، ٢٩ ايار ١٩٧٩.

الحزب الديمقراطي الكردستاني
- القيادة المؤقتة -
لجنة العلاقات الخارجية

تنسيق عسكري عراقي - تركي ضد الاكراد
==========================

تقدمت بتاريخ ١٨/٥/١٩٧٩ قوة عسكرية كبيرة تابعة للحكومة العراقية وهاجمت فصائل الانصار الكردية في منطقة قرية (دەری) في ناحية شيروان، قضاء ميرگه سور، محافظة اربيل. وكانت القوة المهاجمة مساندة من قبل طائرات الهليكوبتر المدرعة والمدفعية.

وبعد معركة محتدمة انسحبت القوة المهاجمة تاركة ورائها (٢٠) جثة قتيل في ارض المعركة. كما ان طائرة هليكوبتر واحدة قد اصيبت.

وفي هذه الاثناء قامت طائرات تابعة للقوة الجوية التركية باستطلاع جوي على المنطقة. كما ان القوات التركية في منطقة الحدود العراقية - التركية القريبة من مكان المعركة قد تم تقويتها بقوات اضافية وبعناصر من المخابرات والامن.

وهذه هي اولى بوادر تطبيق التنسيق المشترك بين النظامين العراقي و التركي ضد الشعب الكردي وقواه الوطنية والتقدمية، هذا التنسيق الذي اتفق عليه الجانبان بعد الزيارتين الرسميتين اللتين قام بهما كل من رئيس تنظيمات الامن القومي (ميت) ورئيس الاركان العامة التركيين الى بغداد خلال شهر نيسان من هذا العام. وهناك شائعات بان القوات المسلحة للبلدين تخططان لشن هجوم مسلح مشترك على قوات الانصار الكردية، البيشمەرگە.

لجنة العلاقات الخارجية
٢٩ أيار ١٩٧٩ الحزب الديمقراطي الكردستاني
- القيادة المؤقتة -

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ١٣.

نوسراوی حزبی سۆسیالیستی کوردستان مەکتەبی عەسکەری، ژ(٢١٢)، ١٩٨١/٨/٧.

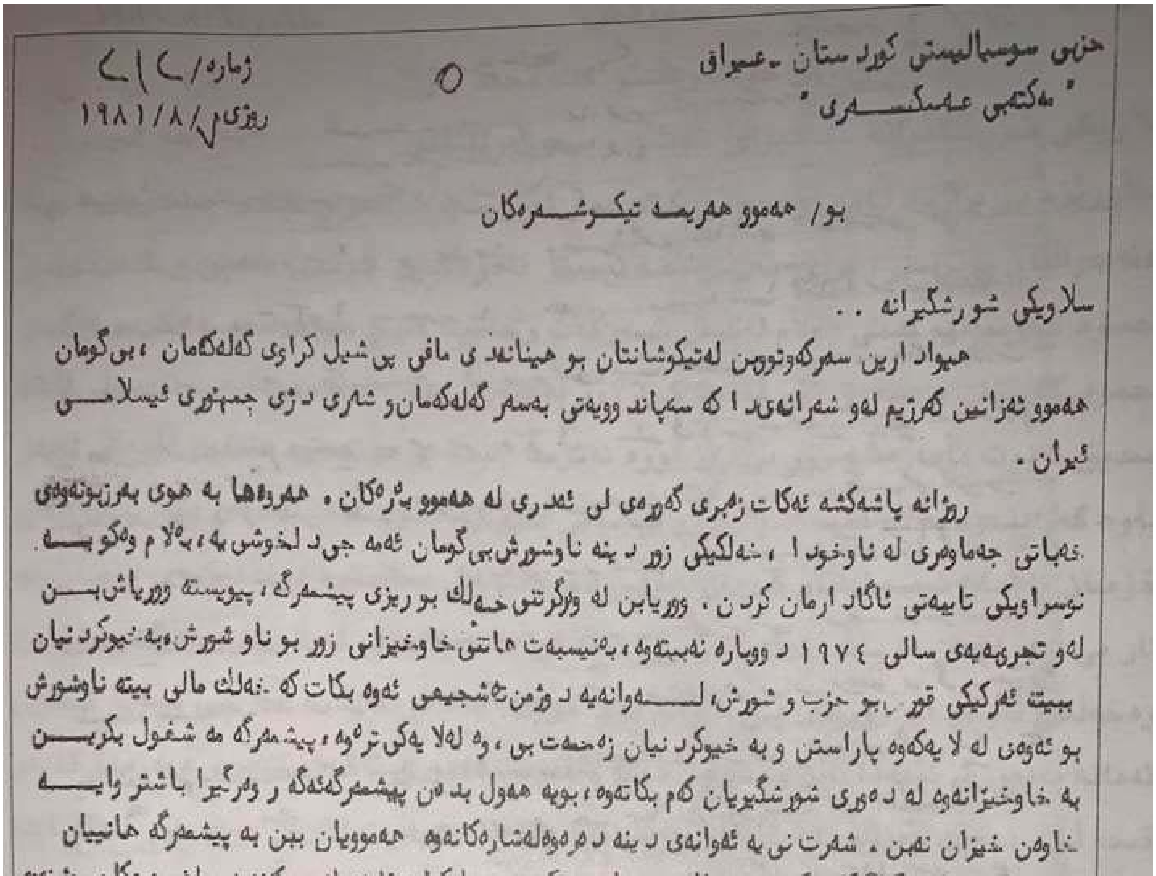
حزبی سوسیالیستی کوردستان ـ عیراق
"مەکتەبی عەسکـــەری"

ژمارە/ ٢١٢
رۆژی/ ٧/ ٨/ ١٩٨١

بۆ/ هەموو هەریمە تیکۆشەرەکان

سلاویکی شۆرشگیرانە ..

هیوادارین سەرکەوتووبن لەتیکۆشانتان بۆ هینانەدی مافی بێشیل کراوی گەلەکەمان، بێگومان هەموو ئەزانین کەرژیم لەو شەرانەیدا کە سەپاندوویەتی بەسەر گەلەکەمان و شەری دژی جمهوری ئیسلامـــی ئیران.

رۆژانە پاشەکشە ئەکات زۆربری گەورەی لی ئەدری لە هەموو بەرەکان. هەروەها بە هۆی بەرزبونەوەی خەباتی جەماوەری لە ناوخودا، خەلکیکی زۆر دینە ناو شۆرش بێگومان ئەمە جیدلخوشی یە، بەلام وەکو بەنوسراویکی تایبەتی ئاگادارمان کردن. وریابن لە وەرگرتنی خەلک بۆ ریزی پیشمەرگە، پیویستە وریاش بـــن لەو تجربەیەی سالی ١٩٧٤ دووبارە نەبیتەوە، بەنیسبەت هاتنی خاوخیزانی زۆر بۆ ناو شورش وبەخیوکردنیان ببیتە ئەرکیکی قورس بۆ حزب و شورش، لـــەوانەیە دوژمن تەشجیعی ئەوە بکات کە خەلک مالی بیتە ناوشورش بۆ ئەوەی لە لایەکەوە پاراستن و بە خیوکردنیان زەحمەت بێ، وە لەلایەکی ترەوە، پیشمەرگە مەشغول بکریـــن بە خاوخیزانەوە لە دەوری شۆرشگیریان کەم بکاتەوە، بۆیە هەول بدەن پیشمەرگەکە وەرگیرا باشتر وایـــە خاوەن خیزان نەبن. شەرت نی یە ئەوانەی دینە دەرەوە لەشارەکانەوە هەموویان ببن بە پیشمەرگە هانییان بدەن با دیهاتوگیلەکان کە دوژمنی فاشست راپیچی کردن چولکراوە ئاوەدانی بکەنەوە، یا نوچەمەکان بپوژینەوە خو ئەگەر چەکداریش بن باشترە ئەتوانین لە ئایندەدا هیزی بەرگری نیشتمانی لی پیک بهینیـــن وە هەولبدەری ئیستا ریک بخرین لەریزی حزب.

ئیتر بۆ پیشـــــەوە....

مەکتەبی عەسکـــەری
"حزبی سوسیالیستی کوردستان ـ عـــیراق"

وینـــەیەکیـــ بۆ/
مەکتەبی سیاسی بەریز بۆ ئاگاداریتـــان تکـــایە.
مەکتەبی ریکخستنی ناوەندی بەریز
مەکتەبی بەریوەبردن و دارایی گشتی بەریز
مەکتەبی رۆشنبیری و راگەیاندنی ناوەندی بەریـــز
لـــقی بادینانـــی تیکۆشـــەر

سەرچاوە: محمد حاجی محمود، ڕۆژژمێری پێشمەرگەیەک، بەرگی سێیەم.

پاشکۆی ژمارە ١٤.

ح.د.ك، الى منتسبي الجيش الشعبي والفرسان والحزب الحاكم، م.س، ١٩٨٢/٥/٢٥

نداء

الحزب الديمقراطي الكردستاني

ايها العسكريون جنودا و مراتب وضباطا في كردستان العراق
يا منتسبي (الجيش الشعبي) و (الفرسان) والحزب الحاكم !
تواصل السلطة الارهابية لصدام التكريتي اغراق البلاد في الدماء والدموع ، والكوارث التي تتفطر لها القلوب .

نظام البعث العفلقي استخدمكم سنوات طويلة لاضطهاد ابناء كردستان وتشريدهم من قراهم وهدم بيوتهم وتدميرها ، وقمع نضالاتهم ، ومحاربة فصائل البيشمەرگە التي تناضل كتفا الى كتف فصائل انصار سائر القوى الوطنية ، والاسلامية ، من اجل انقاذ شعبنا العراقي عربا واكرادا واقليات ، ويواصل هذا النظام اليوم ايضا سياسته القمعية ويزجكم في حرب مدمرة ضد ايران ، ويتسبب في ابادة الالاف من اخوتكم و زملائكم .

ايها العسكريون والمسلحون من مختلف القوات المسلحة في كردستان !

حزبنا الديمقراطي الكردستاني يدعوكم الى ترك صفوف السلطة الفاشية ، والالتحاق بصفوف الشعب ، وتحويل بنادقكم الى صدور حكام بغداد السفاكين . حزبنا المناضل يدعوكم الى اللجوء الى احضان اخوتكم البيشمەرگە الذين سيستقبلونكم بحرارة واخوة ، كي تناضلوا معا صفا واحدا ضد حكم صدام الدموي ، من اجل وضع حد للمجازر التي اقامها لشعبنا من جراء سياساته الهوجاء .

قواعد ومقرات حزبنا و بيشمەرگتنا مفتوحة امامكم فهلموا الى النضال ، وعاشت الاخوة العربية الكردية .

والى امام ...

المكتب السياسي
للحزب الديمقراطي الكردستاني ـ العراق
١٩٨٢/٥/٢٥

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ١٥.

م.س-حسیک، م.س-پدک، بانگەوازێکی مێژوویی لە پێناو بەدی هێنانی بەرەیەکی ئازادی لە کوردستان و بەرەیەکی نیشتیمانی دیموکراتی لە عێراقدا، ١٩٨٠/٨/١٥.

بانگەوازێکی مێژووی

لە پێناو پێک هێنانی بەرەی ئازادی کوردستان
وە بەرەیەکی نیشتمانی دیموکراتی لە عێراقدا

لەسەر داوای مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق بە سەرۆکایەتی سەرۆکی پارتی لەگەل مەکتەبی سیاسی حزبی سوشیالیستی یەکگرتووی کوردستان بەوپەری هەستی بە مەسئولیەتەوە کۆبونەوە . تەقدیرا" بو ئەو رۆلەی حزبی سوشیالیست نواندوویەتی دژی شەڕی برا کوژی وە لە پێناو یەکگرتنی ڕیزەکانی نیشتمانی لە کوردستاندا ، پاش ئەوەی چەند کۆبونەوەو دانیشتن لە نێوان نوێنەرانی هەردوو لا کرابوون بە نیازێکی پاک و باوەڕێکی تەکوورەوە کە گەلی عێراقی بە گشتی و میللەتی کورد بە تایبەتی لە هەموو کاتێکی تری رابردوو پێویستی بە یەکگرتنی هێزە نیشتمانی و دیموکراتی و ئیسلامیەکانی هەیە بە هیوای پێک هێنانی بەرەی ئازادی کوردستان و بەرەیەکی نیشتمانی دیموکراتی لە عێراقدا کە هەموو هێزەکانی نیشتمانی و دیموکراتی و ئیسلامی تیاندا یەک بگرن لە سەر پەیمانێکی نیشتمانی هاوبەشی بو لە ناوبردنی ڕژیمی فاشستی عێراقی خوێن ڕێژ و دەست تێکەل کەر لەگەڵ ئیمپریالیزمی عالەمی بە سەرکردەیی ئیمپریالیزمی ئەمریکی کە ئیستە لە دڕندانەترین هێرشە دژی شۆڕشی پیرۆزی میللەتانی ایران بە ڕابەری امام خمینی وە شۆڕشی فەلەستینی نەبەزدا بە سەرکردایەتی منظمەی تحریری فەلەستین و لە سەر بزوتنەوەی ئازادیخوازی کوردو جولانەوەی ڕزگاری نیشتمانی عێراقی . باوەڕی بە هێزی هەردولامان بە میللەتەکەمان و بە خەباتی بی ووچانی گەلی عێراقی هەردەم هانی داوین و هانمان ئەدات کە نەسرەوین تا دروشمی دیموکراتیەت بو عێراق و حوکمی زاتی ڕاستەقینە بو کوردستان کە دروشمی هەموو کوردێکی دڵسوزو عێراقیەکی نیشتمانپەروەرە ئەیهێنەدی . دەیان سالە بە تایبەتی لە دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ١٤ ی گەلاوێژی پیرۆزی ١٩٥٨ نەتەوەی کوردو عەرەب لە عێراقدا بە پیرەوی هێزە پێشکەوتنخوازەکانەوە هەمان بە هانی یەکەوە بو جی بە جی کردن و گەیشتن بەم دروشمانە تی کوشاوون و تی ئەکوشن . بەلام پیلانەکانی ئیمپریالیزم و نوکەرانی بە تایبەتی ڕژیمی فاشستی یەکەی عێراق ڕێگر بوون لە گەیشتن بەم دوو ئامانجە پیروزە . میللەتی کورد لە ١٩٦١ەوە تا ئیستە واتە لە شۆڕشی پیروزی ئەیلولەوە بە ڕابەری پارتی و سەرۆکایەتی بارزانی نەمر وە شۆڕشی نیشتمانی و پێشکەوتنخوازی ئیستەمان . خوێن گەشی پێشمەرگە نەبەزەکانی و میللەتە بەشخوراوەکەی ڕێشتووە تا وەکو لەو زولمو زوردارییەی تی کەوتووە لی ڕزگار ببێت بەلام بە داخەوە لەبەر ئەوەی ڕیزەکانی هێزە نیشتمانیەکان لە کوردستان و عێراقدا یەکگرتوو نەبوە بویە گەیشتن بە ئامانجەکانیان دوا کەوتوە کە مەسئولیەتی مێژووی دەکەوێتە ئەستوی سەرکردایەتییە سیاسیەکانی . ئیستە بە هەستێکی بەرزی پڕ لە مەسئولیەوە

(ب)

أنطلاقا " لە خواست و ئارەزو و هیوای میللەتەکەمان هەردوو لامان کەیشتوینەتە ئاستی هەست بەو فرمانە میژوویە و بریارماندا کە ئەو بکەینە روژ بو ئەوەی روژیک زووتر لولەی تفەنگی هەموو هیزە نیشتمانی و دیموکراتی و ئیسلامیەکانی کوردستانی و عیراقی لە بەرەی ئازادی کوردستان و بەرەیکی نیشتمانی عیراقی کوبکرینەوە بو ئەوەی بەتەواوی بە مسوولیەتی میژووی خویان هەلسن و حدیکی نهائی بو خلافاتی ئانوی نیوانیان دابنین و هەموو لە هەموو بەرامبەر بە دوژمنی خوین ریژیان و لە ناوبردنی بوەستن کە فرمانیکی میژووی زور پیروزە .

داوالە هەموو هیزەکانی برامان ئەکەین کە لە ئاستی مسوولیاتی خویان بن و بەو بەرری دلسوزی و هەستبە مسولیەتەوە بەرەو پیری ئەم بانگەوازە میژوویەمان بین لە پیناو لە ناو بردنی رژیمی فاشستی عیراقی و دامەزراندنی کابینەیکی نیشتمانی ئیئتلافی کە لە ژیر سیبەریا دروشمی دیموکراتیەت بو عیراق و حوکمی زاتی راستەقینە بیتە دی .

ئینر

بژی هەولو تەقەلای هەموو هیزە نیشتمانی و دیموکراتی و ئیسلامیەکان لە پیناو پیک هینانی بەرەی ئازادی کوردستان و بەرەیکی نیشتمانی دیموکراتی لە عیراقدا .

بژی برایەتی کوردو عەرەب و کەمە نەتەوەیەکان .

بژی خەباتی سەنتی بی ووچانی پیشمەرگە نەبەزەکانی هەموو هیزە نیشتمانی و دیموکراتیەکانی کوردستان و عیراق لە پیناو لە ناو بردنی رژیمی فاشستی عیراقی خوین ریژ .

بژی گیانی پاکی شەهیدانی کوردستان و شەهیدانی بزوتنەوەی نیشتمانی و دیموکراتی و ئیسلامی عیراقی .

سەرشوری و ریسوایی بو ئیمپریالیزمی جهانی بە سەرکردایەتی ئیمپریالیزمی ئەمریکی و زایونیزم و کونەپەرستی لە جهان و منطقەدا .

مردن و سەرشوری بو فاشستی بە خوین ریژەکانی رژیمی عیراقی .

مەکتەبی سیاسی	مەکتەبی سیاسی
حزبی سوشیالیستی یەکگرتووی کوردستان	پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق

١٩٨٠/٨/١٥

سەرچاوە: بنکەی ژین.

پاشکۆی ژمارە ١٦.

الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق، نداء يا جماهير شعبنا العراقي العظي، ١٩٨٠/١١/١٢.

(أ)

ملف

الطبقي صاحب المصلحة الحقيقية في الثورة الاجتماعية المقبلة، باعتبارها الأداة التنظيمية الكبرى للإطاحة بالسلطة الحاكمة. أما الأحزاب والتنظيمات السياسية باعتبارها أقصى تبلور لوعي الطبقات بمصالحها وأهدافها الخاصة، هي العمود الفقري لأي تحالف طبقي جدي يستحق كلمة «جبهة». فالجبهة هي في التحليل الأخير كالتحالف الطبقي الواعي والمنظم والمتجسد في الأحزاب المعبرة عن مصالح الطبقات الشعبية الكادحة. ولأن هذه «الجبهة» أداة تحقيق الثورة المقبلة، فإن صنعها يتطلب نضالا سياسيا واعيا طويل المدى من قبل الطلائع الوطنية والديمقراطية، ودرجة أعلى من ناحية تبلور الصراعات الطبقية، حيث تتعلم الطبقات الشعبية الكادحة من خبرة نضالاتها وتجاربها الخاصة، وتكتشف بمصالحها الطبقية الخاصة في خضم صراعاتها الحادة مع الطبقة الحاكمة.

ثانيا ـ إذا كان من الصعب في ظل الأوضاع الفعلية القائمة في العراق، قيام جبهة وطنية حقيقية بدون رؤية استراتيجية علمية، أي قيام خط ثوري يتبناه ويعمل على أساسه حزب شيوعي ثوري، فإن الجبهة نفسها لا يمكن أن تنشأ إلا في ظروف تاكتيكية محددة، على أساس المواقف السياسية للأطراف المتحالفة. وهذا لا يعني بأي حال أن الجبهة عبارة عن سلاح تكتيكي، بل انها تعبير منسجم ومتماسك عن اتحاد وتحالف طبيعي لتحقيق الأهداف المباشرة والبعيدة. فالطبقة العاملة في العراق لا تستطيع وحدها القيام بالثورة، بل عليها أن تقودها بالتحالف مع الطبقات الشعبية الأخرى التي تمتلك طاقات ثورية ونضالية.

ومهما كان الأمر، فإن الجبهة تقوم على أساس وجود تصور استراتيجي، لكنها تبنى على أساس المواقف السياسية في ظروف تكتيكية محددة، وهذا ما أكده «ميثاق الجبهة» الأخير. فكل طرف من أطراف الجبهة استقلاله الايديولوجي والسياسي والتنظيمي ونشاطه المستقل، وحقه في الدعوة إلى مبادئه وأهداف المستقلة القريبة والبعيدة، والعمل من أجل تحقيقها بالمحافظة على الانسجام مع عمل الجبهة.

وفيما يلي النص الكامل للميثاق والبيان السياسي الختامي.

ميثاق الجبهة الوطنية
القومية الديمقراطية في العراق

مقدمة:

احتلت قضية التحالفات والجبهة الوطنية مكانا هاما في تاريخ حركتنا الوطنية في العراق، وما زالت تستأثر باهتمام وتطلعات كل القوى والأحزاب الوطنية والقومية التقدمية، بالنظر لطبيعة المهمات الوطنية والقومية والاجتماعية التي يتطلب انجازها لتعبئة جهود كل الطبقات والفئات الاجتماعية الوطنية المعادية للامبريالية، وطلائعها السياسية المنظمة في احزاب ومنظمات. وقد اكدت التجارب النضالية لشعبنا وحركته الوطنية ان ما احرزه شعبنا من انتصارات ومكاسب ارتبط دوما بما حققته هذه القوى والاحزاب من تنسيق وتعاون وتحالف فيما بينها. وان ما اصاب الحركة الوطنية من انتكاسات وهزائم وتراجعات كان يقترن دوما بغياب التحالف، او الاحتراب فيما بين الاحزاب والقوى الوطنية المعادية للامبريالية، او انشغالها بالتناقضات الثانوية والخلافات فيما بينها بشكل اثر سلبيا على نضالها ضد الامبريالية والاستعمار الجديد والصهيونية والرجعية.

كما استغلت الحكومات الرجعية والدكتاتورية التي تعاقبت على الحكم وخاصة الحكومة الثانية القائمة خلافات الحركة الوطنية العراقية لتكيل لها الضربات والنفاذ من خلالها لاضعاف وحدة القوى الوطنية وتخريبها وتشديد القمع والارهاب ضد الاحزاب والقوى الديمقراطية والقومية التقدمية عربية وكردية.

□ تحقيق التحالف والجبهة مهمة ملحة:

ظلت قضية التحالفات والجبهة واجبا وطنيا ملحا بسبب المهمات الداخلية التي تواجه حركتنا الوطنية واستمرار وتفاقم التآمر الامبريالي الصهيوني الرجعي ضد حركة التحرر الوطني العربية، وضد حقوق الشعب العربي الفلسطيني خاصة. حيث كان هذا الواقع يفرض دوما ضرورة توحيد كل الطاقات المعادية للامبريالية والصهيونية والرجعية في كل قطر عربي، وعلى نطاق الوطن العربي كله.

لقد حققت حركتنا الوطنية في العراق ـ كجزء من حركة التحرر الوطني العربية والحركة الثورية العالمية ـ انجازات ومكاسب هامة منذ ثورة الرابع عشر من تموز ١٩٥٨ بفضل النضال الدؤوب والتفاني الذي خاضته جماهير شعبنا عربا واكرادا واقليات قومية، بقيادة منظماتها الوطنية والقومية التي اسهمت كلها في تحقيق هذه الانجازات والمكاسب. ولا تزال أمام الحركة الوطنية في قطرنا مهمات كبيرة، وطنية وقومية واجتماعية، يتطلب تحقيقها اقامة تحالف يضم الطبقة العاملة والفلاحين والبرجوازية الصغيرة في المدن والفئات الوطنية التقدمية من البرجوازية الوسطى، يعبىء طاقات وجهود كل قوى الشعب واحزابه ومنظماته الوطنية والقومية التقدمية دون استثناء، وعدم التفريط بأي منها. اذ ليس بمقدور اي حزب بمفرده، في ظل الظروف التي تعيشها بلادنا، التصدي بنجاح لانجاز مهمات الثورة الوطنية الديمقراطية وتحقيق مطامح الشعب العراقي باسقاط النظام الدكتاتوري المعادي لمصالح الشعب، واقامة النظام الديمقراطي للعراق والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان، وتحقيق التحولات الاجتماعية العميقة، والاسهام في المعركة القومية ضد الامبريالية والصهيونية، وتحرير جميع الاراضي العربية والفلسطينية

نـــداء
يا جماهير شعبنا العراقي العظيم:
أيتها الأحزاب والقوى العربية التقدمية المناضلة، يا أحرار العالم:

لقد اكدت التجربة النضالية التاريخية الغزيرة لشعبنا العراقي في كفاحه المتواصل، والدؤوب ضد الاستعمار والامبريالية وجميع الانظمة الرجعية والدكتاتورية والفاشية في العراق، بأن احراز النصر على القوى المعادية للشعب يستدعي حشد وتعبئة طاقات الجماهير الشعبية وتوحيدها في النضال المشترك في اطار اقامة التحالف الوطني الذي يضم جميع القوى والاحزاب الوطنية والديمقراطية والقومية التقدمية لاستكمال وانجاز مهمات الثورة الوطنية الديمقراطية كاملة واسهام عراقنا الحبيب بفعالية وجدارة في معارك الامة العربية المجيدة ضد الامبريالية والصهيونية والرجعية، وفي سبيل تحقيق اهدافها في التحرر والديمقراطية والوحدة العربية وتحرير فلسطين والتقدم الاجتماعي والتضامن مع الشعوب المناضلة من اجل الاستقلال والديمقراطية وحق تقرير المصير وبناء الاشتراكية باعتبار ان الحركة الوطنية العراقية جزء لا يتجزأ من حركة التحرر الوطني العربية والحركة الثورية العالمية.

واحتلت قضية التحالفات الوطنية، والعمل لقيام الجبهة الوطنية التقدمية من قبل الاحزاب والقوى والحركات الوطنية والثورية اهمية كبيرة. وبات انجازها مهمة مركزية ملحة خاصة في ظل النظام الدكتاتوري الحالي المعادي لمصالح الشعب.

ان سياسات النظام الدكتاتوري المعادية لمصالح الجماهير ومصادرته لحقوق الشعب وحرياته الديمقراطية بما فيها الحقوق القومية للشعب الكردي وممارساته الارهابية في المجالات المختلفة الداخلية والعربية والدولية وتعاونه مع الرجعية العربية، وممالأته للامبريالية، التي توجها باعلان الحرب المدمرة ضد الجمهورية الاسلامية الايرانية اوقعت عراقنا الحبيب في ازمة سياسية عامة مستعصية لا يمكن تجاوزها اطلاقا الا باسقاطه واقامة حكم الائتلاف الوطني الذي يحقق الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان العراق.

(٢٠)

(ب)

المحتلة والمغتصبة، واسناد الشعب العربي الفلسطيني المناضل، وتمكينه من العودة الى وطنه وتقرير مصيره بنفسه، وبناء دولته الوطنية المستقلة، والسير بخطى ثابتة نحو الوحدة العربية على اساس الديمقراطية والنضال الحازم ضد الامبريالية والصهيونية والرجعية.

الازمة السياسية والاجتماعية نتيجة حتمية لطبيعة النظام القائم

ان طبيعة النظام الدكتاتوري المعادي لمصالح الشعب الذي يمثل اساسا البرجوازية البيروقراطية والطفيلية، والذي يرتبط بالاستعمار الجديد وسياسته الخيانية (وطنيا وقوميا) التي عطلت دور العراق في الاسهام بمعارك الامة العربية ضد اعدائها من الامبرياليين والصهاينة والرجعيين اوقعت بلادنا في ازمة سياسية واجتماعية من مظاهرها اغتصاب حق الشعب في حكم نفسه عن طريق ممثليه واحتكار السلطة السياسية واجهزة الدولة من قبل زمرة معزولة عن جماهير الشعب، والارهاب الفاشي المسلط على الجماهير الشعبية وكل القوى والاحزاب الوطنية والديمقراطية والاشتراكية والحركات التقدمية الثورية، وانتهاك الحقوق والحريات الديمقراطية، ومن اقسى القوانين التي تكرس هذا الاحتكار والارهاب، وايكال تنفيذها لمحاكم وهيئات تحقيقية استثنائية لا تراعي فيها ابسط مستلزمات العدالة والقانون، والاستمرار في شن حرب الابادة وسياسة الاضطهاد القومي والصهر والتهجير ضد الشعب الكردي وطمس حقه الطبيعي في الحكم الذاتي، وانتهاج سياسة تمييز ديني وطائفي ضد الغالبية الساحقة من ابناء الشعب، والتفريط بحقوق الشعب العراقي في اراضيه ومياهه وسيادته الوطنية بابرامه معاهدة ٦ آذار عام ١٩٧٥ الخيانية، وتبذير ثرواته النفطية خدمة للاحتكارات البترولية للامبريالية الامريكية ومصالح الفئة الطفيلية الحاكمة.

وكان من العواقب المباشرة لهذه الازمة ما تعانيه اكثرية ابناء الشعب من ضيق جراء استفحال أزمة المعيشة والسكن والنقل والخدمات رغم الموارد الهائلة للبلاد التي تصرف دون رقابة الشعب.

وقد انعكست سياسة النظام في الداخل على مواقفه في الصعيدين العربي والدولي وتجسد ذلك في تحالفه وتعاونه مع الانظمة الرجعية عميلة الامبريالية، ومقاطعة جبهة الصمود والتصدي والتآمر المكشوف ضد اطرافها، وخاصة تجاه سورية العربية وجمهورية اليمن الديمقراطية الشعبية، ومعاداة الجبهة الوطنية الديمقراطية في اليمن الشمالي، والسعي لتأجيج الخلافات بين فصائل حركة التحرر الوطني العربية، ولاضعاف منظمة التحرير الفلسطينية ومقاطعة مؤتمر الشعب العربي والسعي الى شقه وتشكيل منظمة انشقاقية تخريبية بموازاته تأتمر بأوامر حكام بغداد ومناهضة الحركات الثورية في عدد من البلدان العربية في المنطقة، وقد تجلى ذلك في

دعم نظام الشاه حتى آخر ايامه، ومناهضة الثورة الايرانية والعداء لها، والسعي المساعي في وجهها وتشريد عشرات الألوف من المواطنين العراقيين عن البلاد بـ التعاطف معها، وموقفه المعادي للثورة في افغانستان، والعمل على تخريب عـ الصداقة والتعاون مع البلدان الاشتراكية وممالأة الامبريالية العالمية وخدمة مخطـ عمليا وموضوعيا.

ان حل هذه الازمة لصالح الشعب، ولصالح التطور التقدمي للبلاد، يتطلب اقامة جبهة وطنية ديمقراطية واسعة، تضم كل الاحزاب والمنظمات المعادية للامبر والمؤمنة بالديمقراطية، للنضال بكل الاساليب بما فيها الكفاح المسلح من أجل اسـ النظام الدكتاتوري الخائن واقامة حكم ائتلاف وطني ديمقراطي يؤمن حقوق الـ وحرياته الديمقراطية والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان العراق، ويعمل لا مهمات الثورة الوطنية الديمقراطية، وتوفير المستلزمات المادية والاجتماعية للـ الاشتراكي اللاحق.

الجبهة قيادة مشتركة لنضال الشعب

ان الجبهة الوطنية تشكل القيادة المشتركة لنضال الشعب في سبيل تحقيق ا هذا الميثاق، ويتحدد دور كل حزب في قيادتها ليس بشرط مسبق، بل بصواب الـ التي يمارسها، وروح المسؤولية التي يبديها، والتضحيات التي يقدمها، وقدرته تعبئة الجماهير وزجها في النضال، والثقة التي يمنحها الشعب اياه.

ومن الطبيعي ان تقر الجبهة لكل طرف من اطرافها استقلاله الايديولو والسياسي والتنظيمي ونشاطه المستقل، وحقه في الدعوة الى مبادئه واهدافه المـ القريبة والبعيدة، والعمل من اجل تحقيقها بالمحافظة على الانسجام مع عمل الجـ

ان النقد الايجابي المتبادل بروح المسؤولية ازاء الشعب والمصالح الجذرية للشـ وهو عنصر هام في توطيد التحالف وتعزيزه، وان النشاط المستقل، والنقد البناء في التحالف من شأنهما ان يخدما بشكل افضل تحقيق الاهداف المشتركة للأطراف المتحا

ان الجبهة الوطنية الديمقراطية تؤكد استقلاليتها وتمسكها بمبادىء الاسـ والسيادة الوطنية وعدم التدخل في الشؤون الداخلية وتعمل على توثيق التـ المشترك والتساند المتبادل بينها وبين القوى التقدمية العربية والعالمية.

ـ الفصل الاول ـ
الديمقراطية والحكومة الائتلافية

ناضل شعبنا نضالا دؤوبا ومريرا، طيلة العقود الستة الماضية، من اجل الـ بحرياته وحقوقه الديمقراطية، وامتلاك ارادته في تقرير شؤونه، وقدم على طريـ

لقد تميزت سياسة النظام الدكتاتوري الخائن بمصادرة الحريات الديمقراطية وبتوسيع نطاق القمع والاضطهاد والتصفيات الجسدية التي ذهب ضحيتها الآلاف من خيرة مناضلي شعبنا العراقي المكافح ومن جميع اطراف الحركة الوطنية ومن العرب والكرد والتركمان وسائر المواطنين ، وعمل على تفتيت الوحدة الوطنية عبر انتهاج سياسة التمييز القومي والديني والطائفي ، وشن حرب الابادة ضد الشعب الكردي ، وهدر طاقات العراق الاقتصادية الهائلة على توسيع الاجهزة القمعية ، وتخصيصه الامتيازات لجلاوزته ، وانفاق المبالغ الطائلة لتنفيذ المؤامرات والدسائس والتخريب ضد حركة التحرر الوطني العربية والجبهة القومية للصمود والتصدي وخاصة ضد سوريا العربية المناضلة والثورة الفلسطينية الباسلة خدمة للامبريالية الامريكية والصهيونية العالمية وبالتحالف مع القوى الرجعية العربية العميلة بهدف اضعاف مواجهة الامة العربية المكافحة من اجل دحر اتفاقات كامب ديفيد الخيانية وتصفية نتائجها على الساحة العربية .

وواصل سياسته المناهضة للاحزاب الوطنية للحركات الثورية في عدد من البلدان العربية والمجاورة وعمد الى سعير العداء ضد البلدان الاشتراكية خدمة للامبريالية العالمية وتنفيذ مخططاتها عمليا ، وفتح ابواب العراق امام النفوذ الامبريالي ، وجعل اقتصاد البلاد تابعا للسوق الرأسمالية العالمية والاستعمار الجديد .

ولم يكتف الجلاد صدام حسين الذي فرط بمبادىء السيادة الوطنية على اراضيه ومياهه الاقليمية لصالح شاه ايران العميل بتوقيعه اتفاقية ٦ آذار ١٩٧٥ لم يكتف بمناوئته للثورة الايرانية ومحاولاته المتكررة لاحباطها ونسف مكتسباتها بهدف اعادة الهيمنة الاستعمارية على ايران بل تجاوز ذلك الى شن

الحرب ضد ايران لصالح الامبريالية الامريكية وتنفيذا لمخططاتها الخبيثة ، ودفع بجيش العراق قسرا في القتال ضد الجمهورية الاسلامية في ايران ، بتشجيع سافر من النظم الرجعية العربية العميلة تحت غطاء الدفاع الزائف عن « السيادة الوطنية والحقوق العربية » .

ان الامبريالية والرجعية العميلة التي دفعت الدكتاتور صدام لاشعال هذه الحرب المدمرة تسعى لتحقيق اهداف عدوانية من بينها تحطيم قدرات الشعبين العراقي والايراني وابعاد عراقنا المناضل وجيشه الباسل عن المواجهة الحقيقية والحاسمة ضد الامبريالية والصهيونية العالمية والعدو القومي « اسرائيل » .

لقد اكدت الحركة الوطنية العراقية موقفها الواضح والثابت بادانة معاهدة آذار الاستعمارية الجائرة ، وفي ذات الوقت اعلنت حركتنا الوطنية تضامنها مع الثورة الايرانية في عدائها للامبريالية الامريكية والصهيونية العالمية واداتها المتصدرة المعادية « اسرائيل » على اسس نضالية واضحة ترتكز على احترام مبادىء الاستقلال والسيادة الوطنية والقومية لكلا الشعبين الصديقين العراقي والايراني ، كما دعت القوى الوطنية العراقية الثورة الايرانية للتضامن والتساند مع نضال شعبنا العراقي المكافح بقيادة احزابه وقواه الوطنية والقومية والديمقراطية المستقلة ، التي تواصل نضالها بمختلف الوسائل بما فيها الكفاح الشعبي المسلح لاسقاط النظام الارهابي واقامة حكم الائتلاف الديمقراطي .

واقرت جبهتنا الوطنية القومية الديمقراطية « توطيد علاقات التضامن النضالي مع الثورة الايرانية ودعمها في النضال ضد الاستعمار الامريكي والصهيونية وبقايا النظام الشاهنشاهي البائد ومن اجل تحقيقها لجميع اهدافها

(ت)

ملف

النضال تضحيات جسيمة، غير ان الانظمة الرجعية والدكتاتورية واليمينية قد تابرت على قمع حريات الشعب وامتهان حقوقه، وازدراء ارادته، واتخذت من الارهاب والعنف الدموي والاستبداد السياسي وسيلة لاخضاع الشعب والتحكم بمصيره، ولقد ظل «مطلب الديمقراطية السياسية وحق الشعب في اقامة حكم يجسد ارادته ومطامحه مطلبا اساسيا وملحا لجماهير الشعب كله، وسائر الاحزاب والقوى الوطنية في البلاد.

ان نضالات الشعب قد اكرهت الحكام الرجعيين والدكتاتوريين على التسليم للشعب ببعض حقوقه وحرياته، في بعض فترات نضاله، الا ان الشعب ظل محروما من حق التمتع بحرياته وحقوقه الديمقراطية، وتابع النضال من اجل الديمقراطية السياسية - كحقوق وحريات اساسية، واساليب ومناهج في الحكم - ووسيلة لاعلاء ارادته في امتلاك حقه في ادارة شؤونه.

ورغم الالتزام الدولي الذي ترتب على ابرام العراق لميثاق الامم المتحدة والاعلان العالمي لحقوق الانسان، الا ان الحكومات المتعاقبة واصلت نهجها المناقض لمضامين هذه الشرائع الدولية وخرقها.

وقد شدد الحكم الدكتاتوري القائم سياساته القمعية الارهابية واساليبه الفاشية الى حدود لا سابق لها، وحرم شعبنا من جميع حقوقه الديمقراطية وحرياته الدستورية واغتصب حقه في حكم نفسه وزيف ارادته.

ان تعطش شعبنا للديمقراطية السياسية، واصراره على تحقيقها في حياة المجتمع وادارة الدولة قد وضع هذه المهمة في مقدمة المهمات التي يناضل من اجلها،

ولذا تناضل الجبهة الوطنية الديمقراطية من أجل:

أولا - اسقاط النظام الدكتاتوري واقامة حكم ائتلاف وطني ديمقراطي يؤمن حقوق الشعب وحرياته الديمقراطية ويستند في سياسته وبرنامجه على معالم الميثاق واهدافه عراقيا وعربيا ودوليا.

ثانيا - تصفية جميع مظاهر وأثار الحكم الدكتاتوري وسياساته المعادية لحريات الشعب وحقوقه الوطنية والديمقراطية وذلك بـ:

١ - انهاء مظاهر الدكتاتورية في اجهزة الدولة والمنظمات النقابية وتصفية سياسة الاضطهاد القومي ضد الشعب الكردي والاقليات القومية، وتشريع قانون للحكم الذاتي في كردستان مستوحى من هذا الميثاق والغاء التميز القومي والديني والطائفي.
٢ - انهاء الاوضاع الاستثنائية والغاء كل القوانين والتشريعات والمؤسسات المكرسة لها.
٣ - تحرير جميع السجناء والمعتقلين السياسيين عن طريق عفو عام فوري وشامل.
٤ - اعادة جميع المفصولين والملاحقين السياسيين الوطنيين، مدنيين وعسكريين الى وظائفهم واعمالهم ومدارسهم ومعاهدهم. ٥ - الغاء المحاكم والهيئات الاستثنائية والقوانين والمؤسسات المقيدة للحريات.٦ - تطهير اجهزة الدولة من العناصر الرجعية والفاسدة ومرتكبي الجرائم بحق الشعب واحالتهم الى القضاء. ٧ - سن قانون يضمن حقوق شهداء الحركة الوطنية ويؤمن اعالة ذويهم وضمان العيش الكريم لهم.٨ - اعادة جميع المهجرين والمشردين والمبعدين داخل القطر وخارجه الى اماكن سكناهم واعادة حقوقهم وممتلكاتهم لهم.

ثالثا - المباشرة باشاعة الديمقراطية في حياة المجتمع والدولة بـ:

١ - اطلاق حرية التنظيم والنشاط السياسي للاحزاب والجماعات الوطنية.
٢ - اطلاق الحرية لجماهير العمال والفلاحين والطلبة والشبيبة والمعلمين والنساء وسائر فئات الشعب في اجراء انتخابات حرة وديمقراطية لتأسيس نقاباتهم واتحاداتهم وجمعياتهم المهنية والاجتماعية، ٣ - اطلاق حرية الصحافة والنشر والتجمع والتظاهر والاضراب. ٤ - ضمان حرية اقامة الشعائر والطقوس الدينية والمذهبية لكل المواطنين. ٥ - الانتقال بالبلاد الى الاوضاع الدستورية الديمقراطية عن طريق وضع قانون ديمقراطي لانتخاب مجلس وطني تأسيسي يشرع الدستور الدائم على اساس حق الانتخاب العام والمباشر والمتساوي وبالاقتراع السري، مع ضمان كافة الحريات الانتخابية للأحزاب الوطنية والناخبين والمرشحين واقامة المجلس التشريعي في اقليم كردستان على نفس الاسس وضمان الحقوق الادارية والثقافية للاقليات القومية.

رابعا - تخليص القوات المسلحة من المهمات القمعية والبوليسية وتعبئتها لاداء دورها الوطني في صيانة الاستقلال والسيادة الوطنية ودورها القومي في معارك الامة العربية ضد العدوان الصهيوني الامبريالي ومخططاته التوسعية وللاسهام مع جبهة الصمود والتحدي في احباط المؤامرات الاستعمارية والرجعية ضد حركة التحرر الوطني العربية.

- الفصل الثاني -
حل المسألة الكردية

كانت المسألة الكردية وما تزال احدى القضايا التي تواجه البلاد، وتتطلب حلا ديمقراطيا ينسجم مع مصالح جماهير الشعب العراقي مع العرب والكرد والأقليات القومية. وقد دل تاريخ العراق الحديث على ان اضطهاد الشعب الكردي وشن الحروب العدوانية ضده سواء كان ذلك على ايدي الحكومات الرجعية العميلة او الدكتاتورية المعادية لمصالح الشعب، ترافقه مصادرة الحقوق والحريات الديمقراطية لكل الشعب واضطهاد جميع القوى الوطنية والقومية التقدمية وتعطيل مسيرة البلاد نحو مستقبل افضل، لذلك كانت حركتنا الوطنية تتصدى للسياسات الرجعية والحروب العدوانية ضد الشعب الكردي بشعار:

«الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي لكردستان» مؤكدة ان القضية الكردية في العراق هي جزء من قضية الشعب العراقي الوطنية الديمقراطية، وان ضمان الحقوق القومية الكردية مرتبط بتحقيق الديمقراطية في العراق.

في التقدم الاجتماعي والديمقراطية وضمان الحقوق القومية والديمقراطية لجميع الشعوب المتعايشة ضمن الجمهورية الاسلامية الايرانية ».

ايتها الاحزاب والقوى التقدمية العراقية والعربية والعالمية :

انطلاقا من المسؤولية التاريخية ازاء الشعب العراقي وبهدف توحيد نضاله وتعبئة طاقاته الوطنية ، ونقل الكفاح الشعبي المسلح والسياسي الى مرحلة نوعية جديدة تؤمن له مقومات الانتصار على النظام الارهابي وفي سبيل اسقاطه وحل جميع مؤسساته القمعية ، فقد تداعت الاحزاب والقوى الوطنية والقومية والديمقراطية والشخصيات التقدمية المستقلة من العرب والكرد والتركمان لتدارس التطورات الخطيرة التي تعيشها البلاد من أجل اقامة تحالف وطني يضم جميع الاحزاب والقوى الوطنية ، يتولى قيادة نضال الشعب ، وتحديد المهمات الوطنية والقومية والاجتماعية بعد اسقاط النظام الدكتاتوري الحالي . وتوصلت بعد مباحثات شاملة الى اقرار الميثاق وتأسيس واعلان الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق بين اطرافها كخطوة أولى وأساسية كي تشمل الجبهة جميع الاحزاب والجماعات الوطنية التقدمية الاخرى ومن ابرز المهمات المركزية التي حددها الميثاق ، وتناضل الجبهة في سبيل تحقيقها في المجال الوطني العراقي هي :

١ – اسقاط النظام الدكتاتوري ، واقامة حكم ائتلاف وطني ديمقراطي يؤمن حقوق الشعب وحرياته الديمقراطية .

٢ – تصفية مظاهر الدكتاتورية ومؤسساتها القمعية ، والغاء سياسة الاضطهاد القومي والديني والطائفي ، واطلاق سراح السجناء والمعتقلين السياسيين ، واعادة جميع المفصولين والملاحقين (مدنيين وعسكريين) الى وظائفهم وأعمالهم ، واعادة المهجرين الى ديارهم .

٣ – اطلاق حرية التنظيم والنشاط السياسي للاحزاب والجماعات الوطنية وضمان حرية التنظيم النقابي والمهني لسائر فئات الشعب .

٤ – الانتقال بالبلاد الى الاوضاع الدستورية الديمقراطية عن طريق وضع قانون ديمقراطي لانتخاب مجلس وطني تاسيسي يشرع الدستور الدائم على أساس حق الانتخاب العام والمباشر والمتساوي وبالاقتراع السري ، مع ضمان كافة الحريات الانتخابية للاحزاب الوطنية والناخبين والمرشحين واقامة المجلس التشريعي في اقليم كردستان على نفس الاسس وضمان الحقوق الادارية والثقافية للاقليات القومية .

٥ – تخليص القوات المسلحة من المهمات القمعية والبوليسية وتعبئتها لأداء دورها الوطني في صيانة الاستقلال والسيادة الوطنية ، وتعزيز دورها القومي في معارك الامة العربية ضد العدوان الصهيوني الامبريالي .

٦ – تحرير الاقتصاد الوطني من التبعية للسوق الرأسمالية العالمية والاستعمار الجديد ، وحل مشاكل الجماهير المعاشية والاهتمام برفع المستوى المعاشي والثقافي والصحي للعمال والفلاحين وسائر الكادحين .

وفي المجال العربي تناضل الجبهة في سبيل :

١ [illegible]

(ث)

ان طريقة تحقيق الحقوق القومية للشعب الكردي هو طريق الكفاح المشترك من قبل العرب والكرد في سبيل اقامة نظام ديمقراطي للشعب العراقي كله يتمتع فيه الشعب الكردي بحقوقه القومية على اساس الحكم الذاتي.

ان النظام الدكتاتوري الحالي اثبت في الواقع انه اشد عداء للشعب الكردي وحقوقه القومية العادلة من كل الحكومات الرجعية والدكتاتورية التي سبقته. فهذا الحكم لا يكتفي بمصادرة الحقوق القومية للشعب الكردي بل يسعى الى صهر الشعب الكردي والقضاء على شخصيته القومية المستقلة، وان النظام الخائن لم يكتف بتسخير طاقات الدولة العراقية ضد الشعب الكردي بل سعى لاحياء النهج الاستعماري القديم في التحالف مع الرجعيين في تركيا وايران وعقد اتفاقات خيانية معهما وتقديم تنازلات ارضية واقتصادية لهما بهدف محاصرة ومحاربة الحركة القومية التحررية للشعب الكردي، ابرزها معاهدة ٦ آذار عام ١٩٧٥ الخيانية، وفي النضال ضد هذا النظام تتحد عمليا كل قوى شعبنا الديمقراطية العربية والكردية وتترسخ يوما بعد يوم قناعة جماهير الشعب بأن طريق تحقيق الحقوق القومية للشعب الكردي هو طريق التحالف الوثيق بين الحركة القومية التقدمية الكردية مع مجموع قوى الشعب الوطنية والديمقراطية والقومية التقدمية ضمن اطار الجبهة الوطنية الديمقراطية التي تناضل من اجل اسقاط النظام الدكتاتوري واقامة حكم الائتلاف الوطني وحل المسألة الكردية حلا سلميا وديمقراطيا، وذلك بالاقدام على:

١ - سن تشريع جديد ديمقراطي للحكم الذاتي يعتمد اساسا على ضمان ادارة الشعب الكردي لشؤونه بنفسه وانتخاب ممثليه بحرية تامة. ٢ - اقامة مجلس تنفيذي ينبثق من مجلس تشريعي منتخب تكون له ميزانيته الخاصة التي تستمد ايراداتها من الضرائب المفروضة محليا وتخصيص حصة من ميزانية الدولة العامة لكردستان بنسبة عدد نفوسها الى مجموع سكان الجمهورية العراقية وضمن اطار خطة التنمية العامة للبلاد. ٣ - اعتماد خطة تنمية سريعة لاقليم كردستان، وذلك لتدارك مظاهر التخلف ونتائج الحروب العدوانية وسياسة التمييز ضد الشعب الكردي، وتعويض المتضررين جراء العدوان الذي وقع عليهم في كردستان. ٤ - تحديد منطقة الحكم الذاتي على اساس الواقع الجغرافي والتاريخي للشعب الكردي بعد اعادة اوضاع المنطقة الى طبيعتها وذلك باعادة المهجرين الى مناطقهم والغاء سياسة التهجير والتشريد والصهر والحزام الامني المزعوم التي مارستها السلطات الدكتاتورية ومعالجة آثارها مسترشدين بروح الاخوة التاريخية بين العرب والاكراد والاستناد الى مبدأ الاستفتاء الحر في اجواء ديمقراطية حول المناطق المختلف عليها. ٥ - اناطة اختصاصات السلطة المركزية الى المجلس التنفيذي عدا شؤون العدل والدفاع والسياسة والتمثيل الخارجي، والتخطيط الاقتصادي العام، والعملة والسياسة المالية المركزية. ٦ - تمثيل الشعب الكردي في السلطة العليا التشريعية والتنفيذية المركزية بما يتناسب وعدد نفوسه الى مجموع السكان، ومنع اي تمييز بين مواطني الجمهورية العراقية على اساس الانتماء القومي او الديني او المذهبي. ٧ - اعتبار اللغة الكردية لغة رسمية وضمان حق الشعب الكردي في استعمال لغته القومية في الدوائر وفي مجالات التعليم في اقليم كردستان. ٨ - العناية باللغة الكردية وبالتراث القومي الكردي والاهتمام بنشر الثقافة التقدمية في كردستان وتأسيس مجمع علمي كردي وتطوير جامعة السليمانية بحيث تتماشى مع حاجة المنطقة الى الكوادر العلمية والفنية وربطها بالمجلس التنفيذي للحكم الذاتي. ٩ - ضمان حرية تشكيل المنظمات النقابية والمهنية والشعبية على نطاق كردستان على ان يتم تمثيلها في المنظمات المركزية على نطاق القطر وتقديم العون اللازم لها. ١٠ - العمل على تعزيز الاخوة العربية الكردية بمكافحة المفاهيم والنعرات الشوفينية وكذلك المفاهيم القومية الضيقة والتعصب القومي، وتشديد الكفاح الفكري لتوطيد روح الاخاء والوحدة الوطنية بين العرب والاكراد والاقليات القومية لتقوية روح الكفاح المشترك ضد الامبريالية والصهيونية والرجعية. ١١ - العمل على توفير المستلزمات الضرورية لتعزيز قوات الانصار وتمكينها من اداء دورها النضالي باعتبارها جزءا من قوات الثورة العراقية وتقديرا لبطولات قوات الانصار الكردستانية (البيش مركه) الثائرة على النظام الدكتاتوري، تضمن الجبهة الوطنية حقوق مقاتليها البواسل وتحداتها الاماجد وتقر تشكيل وحدات مسلحة فيها تكون جزءا من القوات الشعبية العراقية المسلحة التي تدربها وتمونها وتسلحها وتقودها الجبهة الوطنية الديمقراطية لحماية المكتسبات الثورية والتقدمية والسيادة الوطنية للشعب العراقي. ١٢ - ضمان حقوق الاقليات القومية والطوائف الدينية في كردستان العراق. ١٣ - اسناد نضال الامة الكردية في سائر اجزاء كردستان من اجل تحقيق حقوقه القومية والديمقراطية.

- الفصل الثالث -

« في سبيل اقتصاد وطني مستقل، متوازن، مزدهر »

تمتلك بلادنا كل المقومات الضرورية لبناء اقتصاد وطني مستقل، متوازن، ومزدهر. غير ان السيطرة الاستعمارية طويلة الامد، والسياسات التي اتبعتها الحكومات البرجوازية والدكتاتورية حالت دون تحقيق هذا المطمح الذي يناضل شعبنا من اجله. فبالرغم من التحرر من السيطرة الاستعمارية بالقضاء على النظام الملكي العميل والخروج من حلف بغداد، وبرغم محاولات تحرير الثروة النفطية من هيمنة الاحتكارات البترولية المباشرة، الذي تم عبر سلسلة من المعارك الوطنية ابتداء من القانون رقم ٨٠ لسنة ١٩٦٠ حتى آخر القوانين التي صدرت بتأميم آخر ما بقي في ايدي الشركات الاجنبية من مرافق نفطية في بلادنا، برغم هذا كله فما زالت السياسة النفطية تخدم مصالح الشركات الاحتكارية وظل اقتصادنا الوطني يعاني من كونه اقتصاد مشوه التركيب وتابعا للسوق الرأسمالية العالمية، ويعتمد بشكل رئيسي على موارد استخراج

والاسهام الجاد في تعزيز قدراتها العسكرية والاقتصادية والسياسية وتطويرها كي تتمكن من انجاز مهامها القومية كاملة.

٢ – العمل من اجل وحدة عربية معادية للامبريالية والصهيونية والرجعية تقوم على اسس من الديمقراطية، وحرية الجماهير والسعي جديا في سبيل توفير المستلزمات الضرورية لانضمام العراق الى دولة الوحدة بين سوريا وليبيا لتعبئة طاقاتها وزجها في النضال ضد الحلف الامبريالي الصهيوني الساداتي الرجعي وصولا الى الوحدة العربية الديمقراطية المستند الى ارادة الجماهير.

٣ – الاسهام الفعال من جانب العراق في معركة الامة العربية ضد العدوان الصهيوني الامبريالي، ودعم الشعب العربي الفلسطيني في نضاله من اجل دحر الاستعمار الاستيطاني الصهيوني واستعادة حقوقه الوطنية الاساسية والثابتة وغير القابلة للتصرف في وطنه فلسطين بما فيها حقه في تقرير المصير والعودة الى دياره واقامة دولته الوطنية المستقلة.

٤ – دعم نضال الجماهير العربية وقواها التقدمية ضد الاستعمار والانظمة العربية الرجعية، وتوطيد علاقات التحالف معها والانضمام الى مؤتمر الشعب العربي ومساندته في تعزيز وحدته، والاسهام الجدي في تطوير عمله.

وفي المجال الدولي تناضل الجبهة في سبيل:

انتهاج سياسة خارجية تقدمية معادية للامبريالية والصهيونية تعزز الاستقلال والسيادة الوطنية على اساس المصالح المتبادلة والتكافؤ في العلاقات الدولية.

وتوجيه السياسة الخارجية للعراق بما يخدم القضايا الوطنية والقومية والتضامن مع جميع الحركات التحررية والثورية في العالم المناضلة من اجل الحرية وحق تقرير المصير، والديمقراطية والاشتراكية، وتصفية الانظمة العنصرية والفاشية والاستعمارية، وتوطيد اواصر الصداقة والتعاون مع الاتحاد السوفيتي والبلدان الاشتراكية، والاسهام في تعزيز السلم والانفراج الدولي.

ان الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق اذ تعاهد جماهير شعبنا وقواه الوطنية على مواصلة النضال من اجل الاطاحة بالطغمة الارهابية المعادية للشعب، تتطلع لان تأخذ سائر القوى الوطنية والتقدمية العراقية مكانها المناسب في الجبهة وتناشد جميع القوى التقدمية العربية والعالمية لمساندة نضال شعبنا العراقي المكافح في سبيل اسقاط النظام الدكتاتوري واقامة حكم الائتلاف الوطني الذي يحقق الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي لكردستان.

المجد والخلود لشهداء الحركة الوطنية العراقية
والخزي والعار لحكم الجلادين الخونة في بغداد.

الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية
في العراق

١٢ / ١١ / ١٩٨٠

(٢٣)

سەرچاوە: بنکەی ژین

پاشکۆی ژمارە ١٧.

بيان الجبهة الوطنية الديمقراطية فى العراق (جوقد)، تدين بشدة الغزوة الايرانى التوسعي العدواني علي العراق وتدعوا الجماهير الشعبية للاستبسال في المعارك البطولية لدحر الغزاة المحتلين. ١٩٨٦/٢/١٨.

بيـــــــــان

الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق ((جوقد)) تدين بشدة الغزو الايراني التوسعي العدواني على العراق وتدعو الجماهير الشعبية للاستبسال في المعارك البطولية لدحر الغزاة المحتلين.

ياجماهير شعبنا العراقي العظيم:

لقد أدانت جبهتنا المكافحة الحرب العدوانية المدمرة منذ اندلاعها وطالبت بوقفها واحترام مبادىء السيادة الوطنية والقومية لكلا الشعبين العراقي والايراني. وحذرت مراراً من النزعة العدوانية التوسعية للنظام الايراني وكشفت أطماعه في احتلال أرض العراق والسيطر على ثرواته الطبيعية ومياهه الاقليمية ويأتي الغزو الايراني الأخير واحتلال ميناء الفاو والحشود العسكرية الايرانية الضخمة والتهديدات المتلاحقة بشن هجوم جديد يستهدف احتلال جنوب العراق ليؤكد صحة مواقفنا المبدئية وتحذيراتنا السابقة من أطماع ايران التوسعي ونزعتها الجامحة عبر الاصرار على مواصلة الحرب العدوانية لضم أراضي بلادنا وتصدير بديلها الرجعي الجاهز والعدوان الصارخ على مبادى السيادة الوطنية لشعبنا العراقي المكافح. إن مواصلة العدوان الايراني على جيشنا الباسل وشعبنا الأبي يعرض بلادنا الحبيبة إلى أفدح أخطار الاحتلال والتقسيم وإراقة الدماء في أبشع مجزرة بشرية عرفها التاريخ تنفيذاً وانسجاماً مع المخطط الصهيوني — الامبريالي الهادف إلى تجزئ البلاد العربية، وخلق دويلات هزيلة طائفية واشغال شعوب المنطقة في حروب محلية. وتحاول ايران تغطية أطماعها التوسعية العدوانية ضد عراقنا الحبيب باطلاق ذريعة كاذبة تتمثل ((باسقاط النظام الفاشي)) وجبهتنا المكافحة ((جوقد)) تؤكد بطلان هذا الادعاء لأ إسقاط النظام الفاشي هي مهمة نضالية عراقية محضة يتولاها شعبنا وحركته الوطنية فقط المتمسكة بمبادىء الاستقلال والسيادة الوطني والرافضة للبدائل الطائفية والرجعية المصدرة من الخارج.

إن جبهتنا المناضلة ((جوقد)) بجميع احزابها وقواها الوطنية والقومية والديمقراطية من العرب والكرد والتركمان تؤكد إدانته واستنكارها الشديدين للغزو الايراني ضد العراق أرضاً وشعباً وجيشاً. وتعرب عن اعتزازها وفخرها بدور جيشنا البطولي وجماهير شعبن في معارك التصدي للعدوان الايراني الغاشم، وتهيب بأنصارها ومؤيديها وجماهير الشعب في الاستبسال بالدفاع عن الوطن واعتبار ذلك مهمة مقدسة وملحة في سبيل دحر القوات الغازية وتحرير أراضينا ومياهنا من المحتلين الطامعين وإلحاق الهزيمة الكاملة بخططهم العدواني التوسعية.

وتندد جبهتنا ((جوقد)) بالزمر الانتهازية والرجعية والعميلة المرتبطة بايران التي تقاتل الى جانب المحتلين وتدعي زيفاً بأنها من ((المعارضة العراقية)) وحقيقتها مفضوحة لجماهير شعبنا بصفتها زمر عميلة وتجمعات خائنة للشعب ومصالح الوطن وهي تسعى لتنفي أوامر المحتلين ولغرض تغطية الأطماع الايرانية التوسعية تتجة لاقامة حكومة عميلة مؤقتة في الأراضي المحتلة من بلادنا إننا نحذر هؤلاء الخون من الاستمرار في هذه التحركات المشبوهة وسيكونوا تحت طائلة العقاب.

وإنطلاقاً من المسؤولية الوطنية في الظروف العصيبة التي تمر بها بلادنا الحبيبة جراء إصرار ايران على مواصلة المجزرة الوحشية لتحقيق الأطماع التوسعية العدوانية ضد العراق أرضاً وشعباً وجيشاً ندعو كافة القوى والتجمعات والمنظمات التقدمية العراقية لاعلان موقفها الواضح والجريء في إدانة العدوان الايراني على بلادنا والاسهام في التعبئة الشاملة للتصدي للمحتلين الطامعين وتحرير أراضين والدعوة الى وقف الحرب واحترام الحدود الدولية للبلدين على قاعدة التمسك بمبادىء السيادة الوطنية والقومية لكلا الشعبين الجارين والصديقين العراقي والايراني. ولن يغفر شعبنا للمترددين والمتخاذلين الذين يغلبون مصالحهم الأنانية على حساب مصالح الوطن العلي

(ب)

وشعبنا العراقي وحركته الوطنية التقدمية تجسيداً لمبادىء التساند القومي يناشد الأمة العربية بجميع أقطارها والجماهير الشعبية وكافة حركات التحرر الوطني لمواصلة إعلان إدانتها وشجبها للغزو الايراني على الأراضي العراقية ومطالبة المحتلين بالانسحاب الفوري الى الحدود الدولية ووقف الحرب العدوانية واحترام مبادىء السيادة لكلا البلدين الجارين. مع فخرنا واعتزازنا بالمنظمات والهيئات والاتحادات العربية وجماهير الأمة العربية وقوى التقدم والسلم في العالم التي بادرت في اعلان إدانتها للعدوان الايراني وتقف إلى جانب شعب العراق بجيشه الباسل في معركته العادلة من أجل دحر القوات المعتدية.

النصر أبداً حليف المدافعين عن كرامة أوطانهم.
والهزيمة والعار للغزاة الطامعين.

القيادة السياسية
للجبهة الوطنية القومية الديمقراطية
في العراق ((جوقد))

١٨ / ٢ / ١٩٨٦

سەرچاوە: بنکەی ژین

پاشکۆی ژمارە ١٨.

الجبهة الوطنية الديمقراطية، ميثاق التعاون، ١٩٨٠/١١/٢٨.

(أ)

نص ميثاق التعاون بين احزاب الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية - جود - التي تشكلت في البداية من الأحزاب التالية: الحزب الديمقراطي الكوردستاني - الحزب الشيوعي العراقي - الحزب الأشتراكي الكوردستاني.

الجبهه الوطنيه الديمقراطيه العراقيه

ميثاق التعاون

تمر بلادنا بازمه عنيفه وشامله ، ناجمه من سياسه الحكم البعثي الدكتاتوري . ولم تفلح محاولات السلطه للتستر عليها ، لا بالدعايه التضليليه ولا بانفاق الاموال الطائله من عوائد النفط الهائله على شكل رشاوي في الداخل والخارج .

ومن مظاهر هذه الازمه اشتداد عزله الطغمه الحاكمه على الصعيدين المحلي والعربي وتنامي سخط الشعب واتساع صفوف المعارضه ضدها ، بل واحتدام التناقضات والصراعات الدمويه بين الحاكمين انفسهم .

ان ما ساق العراق الى هذه الازمه المستفحله هو نهج احتكار السلطه وحكم البلاد باساليب بوليسيه دون احترام للقوانين والقيم الخلقيه ، او وضع تشريعات استبداديه لا مثيل لها ، وتضخيم اجهزه القمع واللجوء الى الملاحقات والقتل تحت التعذيب والسم ضد الوطنيين ، اما كانت معتقداتهم السياسيه والتمادي في التمييز القومي - الطائفي ، وفي النهج الشوفيني - العنصري ، خاصه ضد الشعب الكوردي والاقليات ... يضاف الى ذلك التخبط والتبذير والفوضى في السياسه الاقتصاديه بشتى مجالاتها الصناعيه - التجاريه والزراعيه - الحيوانيه ، واحكام ربط اقتصادنا الوطني بالسوق الرأسمالي - الامبريالي العالمي ، وما ترتب على ذلك من اثراء فئه طفيليه مستغله على حساب اوسع الجماهير ... هذا فضلا عن النهج المعادي لحركة التحرر العربي وللثورات والحركات التقدميه ، واتجاهها المكشوف في التنسيق والتحالف مع الاوساط الرجعيه .

ان انقاذ البلاد من هذه الازمه رهن باسقاط الحكم الدكتاتوري واقامه نظام جديد يبادر الى اشاعه الديمقراطيه في العراق وتأمين الحكم الذاتي الحقيقي في كردستان والاسهام الفعال في معركه الامه العربيه ضد الامبرياليه والصهيونيه والرجعيه . ولا يمكن لاي حزب بمفرده ان يحقق هذه المهمه الحيويه الملحه ، فالسبيل الى تحقيقها انما يمر عبر تحالف الاحزاب والفئات الوطنيه المعاديه للامبرياليه والصهيونيه والرجعيه . الامر الذي يخص تجنيد وتعبئه طاقات الشعب وهيئاته الوطنيه والحصول على دعم الاصدقاء من قوى التحرر والاشتراكيه في المنطقه وفي العالم كله .

لقد اكدت تجارب حركتنا الوطنيه ان انتصارات شعبنا كانت مرتبطه دوما بقيام التحالفات بين احزابه وقواه الوطنيه ، في حين ان الهزائم والاخفاقات كانت مرتبطه بالفرقه والتشتت بين تلك الاحزاب .

ان العمل من اجل اقامه تحالف وطني ديمقراطي شامل هو واجب مشرف يجابه كل حزب وطني وكل عراقي مخلص . ولهذا نجد في التقائنا هذا البديل الا من التحالف الشامل المنشود بل جزءا من مساعي الاحزاب والقوى الوطنيه والتقدميه العراقيه الراميه الى اقامه الجبهه وتنشيط النضال لتحقيق تطلعات شعبنا في الحريه والديمقراطيه والتقدم الاجتماعي .

ان الاهداف التي نناضل من اجلها هي :

اولا - اسقاط الحكم الدكتاتوري واقامه حكومه ائتلافيه وطنيه تمثل جميع الاحزاب والقوى المناضله ضد الامبرياليه والرجعيه والدكتاتوريه ، وتضطلع بانهاء الاوضاع الاستثنائيه - الاستبداديه وتصفيه مخلفات النظام الدكتاتوري واشاعه الديمقراطيه في ميادين المجتمع والدوله :

- تحرير جميع السجناء والمعتقلين السياسيين عن طريق عفو عام فوري شامل ، وتحريم الاعتقال التعسفي والتعذيب الجسدي والنفسي وتحريم انتزاع البراءات عنوه .

- اعاده جميع المفصولين والمطاردين السياسيين والوطنيين ، المدنيين والعسكريين ، الى اعمالهم وتعويضهم واعاده الجنسيه الى المواطنين الذين اسقطت عنهم واعيدوا عنوه .

- الغاء جهاز الامن العام وسائر الاجهزه القمعيه والغاء المحاكم والهيئات الاستثنائيه والقوانين والتوسعات المقيده للحريات ، وتطهير جهاز الدوله من العناصر الرجعيه والفاسده .

- اطلاق حريه التنظيم والنشاط السياسي للاحزاب والجماعات الوطنيه ، وحريه التنظيم النقابي والاجتماعي للعمال والفلاحين والشباب والطلاب والنساء وغيرهم ، وحريه الصحافه والنشر والتعبير عن الرأي ، وحريه التظاهر والاضراب والاجتماعات الشعبيه .

- اجراء تحقيق نزيه وشامل في الجرائم التي ارتكبت بحق ابناء الشعب من اغتيالات واعدامات وتعذيب ... [illegible]

تحت التعذيب ... استغلال السلطه للنهب والسرقه والاختلاس ... والاجتماعيه ، والغاء ... [illegible]

- الغاء ... السلطه السياسيه والقوات المسلحه ... [illegible]

(ب)

ـ نقل البلاد الى اوضاع دستوريه ديمقراطيه طبيعيه عن طريق وضع قانون ديمقراطي لانتخاب مجلس تأسيسي يشرع الدستور الدائم على اساس حق الانتخاب العام المباشر والتساوي والاقتراع السري في جو ديمقراطي تضمن فيه الحريات الانتخابيه للاحزاب الوطنيه والناخبين والمرشحين .

ثانيا :ـ حل المسأله الكرديه حلا ديمقراطيا سلميا يقوم على اساس من الاعتراف بالحقوق القوميه المشروعه للشعب الكردي والاقليات ومن السهر على تعزيز التآخي والتضامن الكفاحي بينهم وبين العرب ، والتصدي للمفاهيم والنعرات الشوفينيه ـ العنصريه وكذلك المفاهيم القوميه الضيقه والتعصب القومي .

ـ تصفيه آثار سياسه الاضطهاد القومي والتعريب والتهجير وضمان ممارسه الشعب الكردي للحكم الذاتي ضمن جميع الوحدات الاداريه ذات الاكثريه الكرديه آخذين الواقع الجغرافي والتاريخي لكردستان بنظر الاعتبار . ويتطلب ذلك :ـ

ـ تشريع جديد ديمقراطي للحكم الذاتي في اقليم كردستان يعتمد اساسا على ضمان اداره الشعب الكردي لشؤونه بنفسه وانتخاب ممثليه بحريه تامه .

ـ اقامه مجلس تنفيذي ينبثق من مجلس تشريعي منتخب ويمارس اختصاصات السلطه المركزيه عدا شؤون الدفاع والسياسه الخارجيه والتخطيط الاقتصادي العام والعمله والسياسه الماليه المركزيه .

ـ ضمان تمثيل عادل للشعب الكردي في هيئات السلطه المركزيه يتناسب ونسبته الى مجموع سكان البلاد .

ـ اعتبار اللغه الكرديه لغه رسميه في اقليم كردستان وضمان حريه التعلم باللغه القوميه ، والعنايه بأحياء وتطوير التراث القومي التقدمي والثقافه التقدميه من طريق رعايه الصحافه الكرديه واعاده تأسيس المجمع العلمي الكردي وتطوير جامعه السليمانيه وانشاء ما هو ضروري من المعاهد والمؤسسات الدراسيه الاخرى .

ـ اعاده المهجرين الى اماكنهم واعاده بناء قراهم وبيوتهم المخربه ومنع الجنسيه للمواطنين الفيليين والاوريين والكوسين ، ودفع تعويضات عادله الى المواطنين المتضررين جراء العدوان الذي وقع عليهم .

ـ اعتماد خطه تنميه سريعه لكردستان تخصص لها المبالغ اللازمه وتستهدف ازاله التخلف الناتج عن سياسه التمييز القومي والحروب العدوانيه . واستثمار امكانات السياحه والاصطياف وسائر الموارد في الاقليم .

ـ التضامن مع الجماهير الشعبيه وقواها التقدميه في جميع انحاء كردستان في النضال الذي تخوضه ، جنبا الى جنب مع سائر القوى التقدميه في بلدان المنطقه ، ضد الامبرياليه والرجعيه .

ـ ضمان الحقوق الثقافيه المشروعه للاقليات (حق الدراسه بلغتهم واحياء التراث وامتلاك الصحافه والمؤسسات الثقافيه ـ الاجتماعيه الخاصه) وكذلك الحقوق الاداريه (الاداره الذاتيه حيثما يشكل هؤلاء اغلبيه السكان وتمثيلهم في اجهزه الحكم الذاتي وفق نسبتهم الى سكان الاقليم) .

ثالثا :ـ اعاده بناء القوات المسلحه (الجيش والشرطه) لكي تصبح ، من حيث تركيبها وسماتها مؤسسه ديمقراطيه تدين بالولاء للشعب والوطن وتكرس قدراتها للدفاع عن استقلالنا الوطني وعن المصالح الوطنيه العليا ، وهذا يتطلب :ـ

ـ اجراء تطهير واسع يشمل العناصر الرجعيه والشوفينيه والفاسده ، التي اعتمد عليها الحكم الدكتاتوري واعتماد معايير الوطنيه والكفاءه والاخلاص في اشغال المناصب وفي قبول الطلاب في المعاهد العسكريه .

ـ اعاده جميع العسكريين المفصولين بسبب نشاطهم السياسي الوطني الى الجيش .

ـ استئصال نزعات الاحتكار والنعرات الطائفيه والعنصريه ونبذ اسلوب التمييز القومي والديني والطائفي ، واستبدال علاقات التحكم الاستبدادي بعلاقات عسكريه ديمقراطيه بين الضباط والجنود ونبذ اساليب ايذاء واضطهاد العسكريين بسبب ميولهم السياسيه وانتماءاتهم الحزبيه ، واعاده تربيه القوات المسلحه بروح الاخلاص للشعب والعداء للامبرياليه والصهيونيه والرجعيه .

ـ تعزيز القوات المسلحه برفع قدراتها الدفاعيه ، من جهه وتسليح الجماهير وتنظيمها ديمقراطيا في الدفاع عن الاستقلال الوطني ، من جهه اخرى .

رابعا :ـ انتهاج سياسه اقتصاديه تقدميه تستند الى :

ـ تخطيط علمي يحمي ويطور مكتسبات العمال والفلاحين وسائر ابناء الشعب ، ويضمن استثمار الموارد النفطيه لبناء اقتصاد وطني مستقل متوازن يضع حدا لاعتماد البلاد الكلي على الموارد النفطيه وينهي تبعيه العراق للسوق الرأسمالي العالمي وما يحمله من آثار ضاره لاقتصادنا الوطني .

ـ التطوير السريع للقطاعات الاقتصاديه من صناعيه وزراعيه وتجاريه وخدميه بما يستجيب لمصلحه الشعب والوطن مع مراعاه مخلفات الحرب والدمار في كردستان ، وتنشيط مساهمه الدوله في بناء القاعده الاقتصاديه متينه وتطوير الاساس المادي لمواصله التقدم الاجتماعي ، وتوجيه نشاط القطاعين الخاص والمختلط بما يخدم تطوير اقتصاد البلاد وزرعا ، الشعب .

(ت)

- انتهاج سياسه ماليه صحيحه تضمن تجنب الاهدار والتبذير وتوجيه الموارد نحو المرافق الانتاجيه بشكل رئيسي، واعاده توزيع الدخل القومي بصوره تحد من التفاوت الفاحش في المداخيل ومن العواقب المرهقه لزياده تكاليف المعيشه والغلاء والتضخم.

- معالجه المشاكل المعاشيه المستفحله للعمال والفلاحين وسائر الكادحين، بتوفير الخدمات الضروريه وزياده الاجور والرواتب وحل ازمه السكن والنقل وتوفير المواد الضروريه باسعار تتناسب ومداخيلهم ... الخ.

- استكمال الاصلاح الزراعي بما يستجيب لمصالح الجماهير الفلاحيه، وضمان حقوق الفلاحين في انشاء جمعياتهم ومؤسساتهم التعاونيه، وتوفير المقومات لتحديث وتطوير الانتاج الزراعي ولرفع المستوى المعاشي - الثقافي - الصحي للريف العراقي.

خامسا: - الاسهام الفعال في معركه الامه العربيه ضد الامبرياليه والصهيونيه والرجعيه ومن اجل:

- احباط خطط كمب ديفيد وتحطيم الحلف الامريكي - الصهيوني - الساداتي، وتأييد نضال الشعب المصري ضد حكامه الخونه.

- تقديم الدعم المادي والمعنوي الفعال، لنضال الشعب العربي الفلسطيني ومنظمه التحرير الفلسطينيه، من اجل استعاده حقوقه والعوده الى ارضه وتقرير مصيره عليها واقامه دولته الوطنيه المستقله.

- دعم جبهه الصمود والتصدي وتعزيز صمود سوريا وكذلك دعم نضال الشعب اللبناني ضد ضغوط واعتداءات القوى الامبرياليه - الصهيونيه - الرجعيه.

- العمل على تنشيط نضال الجماهير العربيه وتوحيد فصائل حركه التحرر الوطني العربيه في جبهه شامله مكافحه ضد الانظمه والقوى الرجعيه العربيه ومن يقف وراءها من الاوساط الاجنبيه.

- تحقيق افضل اشكال التنسيق والتعاون السياسي - الاقتصادي - الثقافي - العسكري بين العراق وبين الانظمه العربيه الوطنيه واتباعها مختلف اساليب النضال المناسبه، بما في استخدام سلاح النفط، بهدف تحرير الاراضي العربيه المحتله وتصفيه السيطره الامبرياليه في الوطن العربي، وللسير نحو اقامه الوحده العربيه على اسس ديمقراطيه سليمه، مع مراعاه تطور الحقوق القوميه للشعب الكردي في حاله انضمام العراق الى الوحده العربيه.

- التضامن مع الثوره الايرانيه ضد الامبرياليه الأمريكيه والصهيونيه وبقايا النظام الشاهنشاهي، من اجل تعزيز استقلال ايران وتقدمها الاجتماعي وتحقيق المطامح المشروعه لكافه الشعوب والقوميات المتعايشه ضمن الجمهوريه الايرانيه.

سادسا: - انتهاج سياسه خارجيه مستقله تخدم قضايانا الوطنيه والقوميه وتسهم في تحقيق الانفراج الدولي وصيانه السلم العالمي وتطوير حركه عدم الانحياز على اساس العداء للامبرياليه باشكالها القديمه والجديده، ولمخططاتها وتكتلاتها العسكريه العدوانيه والتعاون مع انظمه الحكم الوطنيه والتقدميه وحركات التحرر الوطني والشعبي في كل مكان، وتوطيد اواصر الصداقه والتعاون مع البلدان الاشتراكيه ولا سيما الاتحاد السوفيتي، باعتبار ذلك احدى الضمانات الاساسيه لنجاح نضالنا العادل ضد الامبرياليه والصهيونيه والرجعيه، في سبيل تطوير بلادنا على طريق التقدم الاجتماعي.

الحزب الشيوعي العراقي | الحزب الديمقراطي الكردستاني العراق | الحزب الاشتراكي الكردستاني الموحد

سەرچاوە: علی سنجاری، القضية الكردية...، ج٢، ص٢٤٣-٢٤٥

پاشکۆی ژمارە ١٩.

بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق جود، کۆبوونەوەی سکرتارییەتی لیژنەی باڵا، کۆتایی کانوونی دووەمی ١٩٨٥.

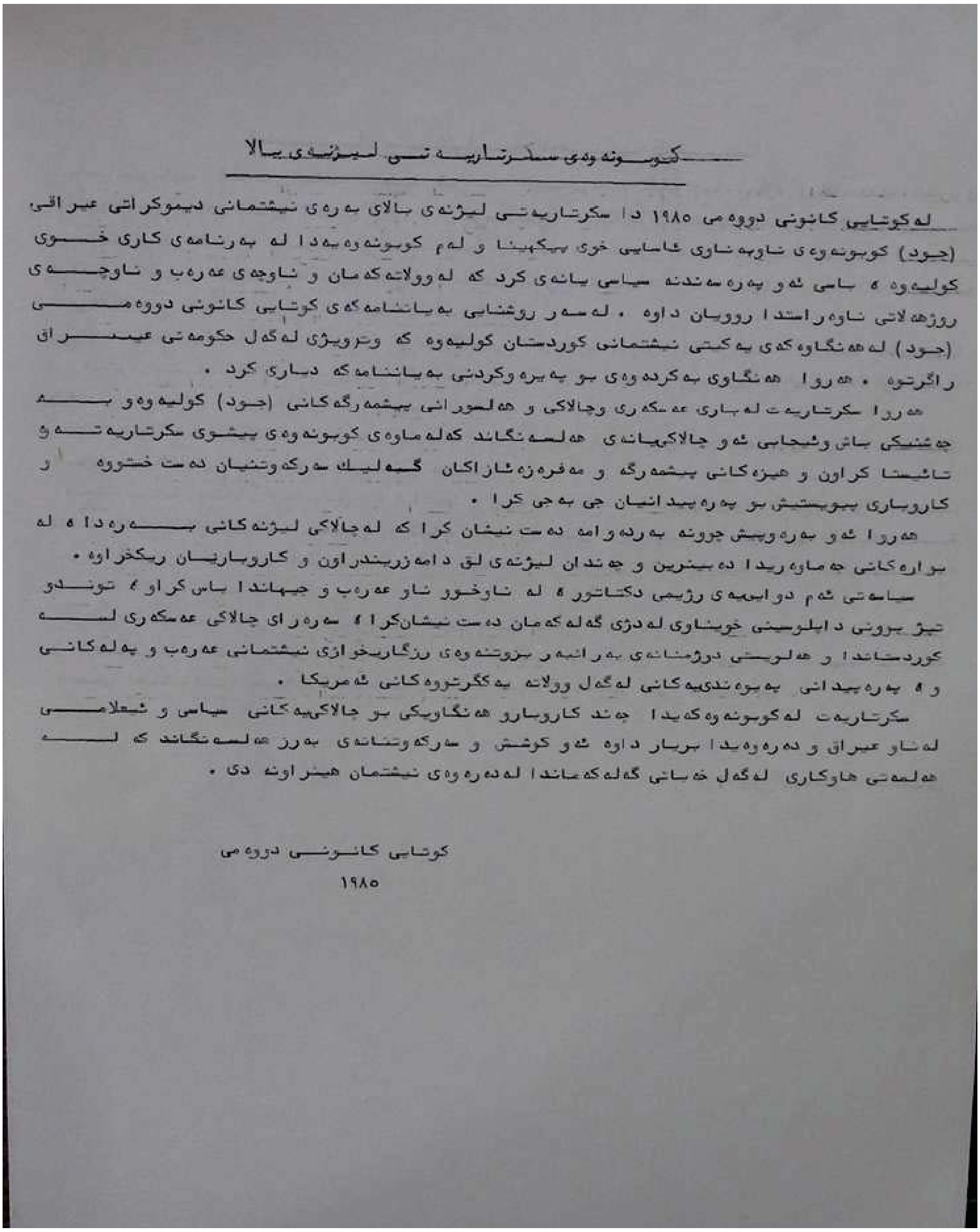

کوبونەوەی سکرتاریەتی لیژنەی بالا

لەکوتایی کانونی دووەمی ١٩٨٥ دا سکرتاریەتی لیژنەی بالای بەرەی نیشتمانی دیموکراتی عیراقی (جود) کوبونەوەی ناوبەناوی ئاسایی خوی پیکهینا و لەم کوبونەوەیەدا لە بەرنامەی کاری خوی کولیەوە ، باسی ئەو پەرەسەندنە سیاسیانەی کرد کە لەوولاتەکەمان و ناوچەی عەرەب و ناوچەی روژهەلاتی ناوەراستدا روویان داوە . لەسەر روشنایی بەیاننامەکەی کوتایی کانونی دووەمی (جود) لە هەنگاوەکەی یەکیتی نیشتمانی کوردستان کولیەوە کە وتوویژی لەگەل حکومەتی عیراق راگرتووە . هەروا هەنگاوی بەکردەوەی بو پەیرەوکردنی بەیاننامەکە دیاری کرد .

هەروا سکرتاریەت لەباری عەسکەری وچالاکی و هەلسورانی پیشمەرگەکانی (جود) کولیەوە و بە چەشنیکی باش وشیاوی ئەو چالاکیانەی هەلسەنگاند کەلەماوەی کوبونەوەی پیشوی سکرتاریەتەوە ئاشنا کراون و هیزەکانی پیشمەرگە و مەفرەزە ئازاکان گەلیک سەرکەوتنیان دەستخستووە ر کاروباری پیویستیش بو پەرەپیدانیان جی بەجی کرا .

هەروا ئەو پەرەوپیش چوونە بەرەوامە دەست نیشان کرا کە لەچالاکی لیژنەکانی بەرەدا ، لە بوارەکانی جەماوەریدا دەبینرین و چەندان لیژنەی لق دامەزریندراون و کاروباریان ریکخراوە .

سیاسەتی ئەم دوایەی رژیمی دکتاتور ، لە ناوخوو ناو عەرەب و جیهاندا باس کراو ، توندو تیژبوونی دابلوسینی خویناوی لەدژی گەلەکەمان دەست نیشان کرا ، سەرەرای چالاکی عەسکەری لە کوردستاندا و هەلویستی دوژمنانەی بەرانبەر بزوتنەوەی رزگاریخوازی نیشتمانی عەرەب و پەلەکانی و ، پەرەپیدانی پەیوەندیەکانی لەگەل وولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا .

سکرتاریەت لەکوبونەوەکەیدا چەند کاروبارو هەنگاویکی بو چالاکیەکانی سیاسی و ئیعلامی لەناو عیراق و دەرەوەیدا بریار داوە ئەو کوشش و سەرکەوتنانەی بەرز هەلسەنگاند کە لە هەلمەتی هاوکاری لەگەل خەباتی گەلەکەماندا لەدەرەوەی نیشتمان هینراونە دی .

کوتایی کانونی دووەمی

١٩٨٥

سەرچاوە: بنکەی ژین.

پاشکۆی ژمارە ٢٠.

حسك، بەلاغی عەسکەری ژ(٨٣)، سەرەتای تشرینی یەکەمی ١٩٨٦.

(أ)

دەزگای ڕاگەیاندن

بەلاغی عەسکەری ژمارە - ٨٣ -

× گرتنی بارەگای فەوجێکی هێزەکانی ڕژێم لە ناحیەی قادر کەرەم .

× ئازاد کردنی بەرزاییەکی گرنگ لە شاخی (قەیوان) ی ناوچەی ماوەت .

× پێشمەرگە سۆسیالیستەکان لە ناو شاری تکریت چالاکی دەکەن .

× هێزێکی هاوبەشی سۆسیالیست جەولەیەکی سیاسی فراوان لە دەشتی هەولێر دەکەن .

× دەستگیر کردنی چەندین جاش و خۆفرۆش .

ناحیەی قادر کەرەم

لە کاتێکدا پێشمەرگە گیانبازەکانی کوردستان شاخەکانی قەیوان و گۆڵە و ماوەت یان لە دوژمن کردۆتە گۆڕستان و ماوەی مانگێکە لە شەڕی بەرەیی تەنگ بە تەنگدا هێزەکانی فاشی و نۆکەرانی دەشکێنن و ڕاویان دەنێن و تۆڵەی سەدان شارانیان لێ دەکەنەوە ، لە پاڵ ئەو شەڕە حەماسییە جوامێرانەیەدا پێشمەرگە جەربەزەو دلێرەکانی حزبی سۆسیالیستی کوردستان بە تەنیاو بە هاوبەشی لەگەڵ پێشمەرگە گیانبازەکانی یەکێتی نیشتمانیی کوردستان زەبری کوشندەو کاریگەر دەوەشێننە هەستەی دارزاوی دوژمن و لە هیچ بەرەیەکدا سایەڵی پێلووی حەسانەوە ئیانادەن .

هێزێکی هاوبەش لە پێشمەرگە دوژمن بەزینەکانی لقی سلێمانی حزبی سۆسیالیستی کوردستان و یەکێتی نیشتمانیی کوردستان لە سەعات ٢٠ / ٩ دەقیقەی شەوی ١٩/٢٠ / ٩ / ١٩٨٦ بەهۆی نەخشەیەکی ورد هێرشێکی فراوانیان کردە سەر ناحیەی قادر کەرەم کە تەنیا ٢٠ کم لە شاری کەرکوکەوە دوورە .

لەم هێرشەدا پەلاماری ڕووڵە پێشمەرگەکانی کوردستان بۆ سەر بارەگای فەوجی ٧٨٥٢ بوو .

لە ماوەی یەک [illegible] هێرشە [illegible]دا پێشمەرگەی سۆسیالیست و یەکێتی هەڵیان کوتایە سەر بارەگای فەوجەکەو دەستیان بەسەر داگرت . پاش ئەوەی دەیان کەسیان لە دوژمنی ترسنۆک کوشت و بریندار کرد .

پاش ئەم هێرشە سەرکەوتووانەیە هێزی هاوبەشی پێشمەرگە هێرشێکی دیکەی کردە سەر ڕەبایەکانی سەر ... دالیرەی ... لەوێش

(ب)

دەسکەوت :

١- (١) کلاشینکوف

٢- دوو دەمانچەی برنەو

٣- یەک رەشاشی R.B.K

٤- (٢٠) بەخزەنی کلاشینکوف و چەندین کەل و پەلی بارەگای قەرچەکە .

قوربانی پێشمەرگە لەو هێرشە سەرکەوتووانەدا شەهید بوونی دوو قارەمانی ڕێگای ئازادی کوردستان بەناوی (١) جمال صالح جراغ پێشمەرگەی.تیپی ٥٥ ی قەرەداغ ، (٢) محمد خوشیل عزیز لە تیپی ٤٩ ی گەرمیانی ی . ن . ک .

پاش ئەو چالاکیە دەست و بردانەیە ، هێزی پێشمەرگە غاری قادر کەرەمی بە جێ هێشت و کشایەوە بنکەکانی .

بۆ ڕۆژی دوایی ٢٠ / ٩ گوێجەرەکانی ڕژێم گوندی (قەیتول) ی ناوچەی زەنگەنە ی بۆردومان کرد کە لەگەل شاگری بەرھەڵستی توندی هێزی پێشمەرگەی سۆسیالیست و یەکێتی نیشتمانی ڕوو بە ڕوو بوون و لەبەرزایی ئاسمانا گیربوون و رایان کرد و جێگای داخە هاولاتیەک بە گوللەی گوێجەرەکان شەهید بوو .

بەرەکانی شەڕی ماوەت - قەیوان

لە شەوی $\frac{٢٦}{٢٧}$ / ٩ لە سەعات ١٢/٥ ی شەو هێزێکی هاوبەش لە پێشمەرگە دلێرەکانی حزبی سۆسیالیستی کوردستان و ی . ن . ک و پارتی سۆسیالیستی کورد "پاسۆک" هێرشێکی کت و پڕیان کردە سەر ئەو بەرزاییەی کە بەدەست دوژمنی ڕەگەز پەرستی بەغداوە بوو لە قەیوان .

هێرشەکە ئەوەندە خێرا و بەهێز بوو کە پێشمەرگە جەربەزەکان تەنها لە ماوەی پێنج دەقیقەدا توانیان بەرزاییەکە لە ژێر چەپۆکی دوژمنی فاشی ڕزگار بکەن و جاشەکان بەرە و دوڵە ڕوت و ڕەبەنو مولگاکانیان ڕاو بنێن و زیانی زۆریان لێ بدەن .

دەسکەوتی پێشمەرگە قارەمانەکان بریتی بوو لە یەک کلاشنکوف و هەندێ تەقەمەنی و چەند کەلوپەلێکی تاو ڕەبەکە .

قوربانی هێزی پێشمەرگەی کوردستانیش شەهید بوونی پێشمەرگەیەکی پالەوانی ی . ن . ک بە ناوی کاکە لەتیف .

ئەمری بۆ گیانی شەهید لەتیف و هەموو شەهیدانی ڕێگای ئازادی .

پالەک

لە ئێوارەی ڕۆژی ٩/١٨ دەستەیەک لە پێشمەرگە قارەمانەکانی هەرێمی ٩/ی پالەکی حزبی سۆسیالیستی کوردستان و کەرتێکی تیپی ٧٨ ی کاروخی ی . ن . ک چونە سەر جادەی گشتی نێوان ڕیزان - بەردەسوک لە ناوچەی گەلالە و بۆسەیەکیان بۆ دوژمن دانایەوە ، لە سەعات ٦ ی ئێوارە جیپێکی لیانەی (مهمات خاصە) کەوتە ناو بۆسەکەوە ، لەگەل یەکەم دەستڕێژی پێشمەرگە قارەکانی پالەک جیپەکە ئاگری تێ بەر بوو و ئەوەی تیای بوو کوژران و بەرەو هەلدێرێکی هەزار بە هەزاری ئەو کوردوستانە قوربووەو و هەپروون هەپرون بوو . زیانی دوژمن کوژرانی (کەس بوو کە یەکیان ناسراوە بەناوی (اپاد مطلە محمد) . لە بەر گری ئاگرەکە ، کە ئەوەندە بەتین بوو پێشمەرگەکان نەیان توانی دەسکەوت کۆبکەنەوە .

هەمان دەستە لە پێشمەرگە چاپوک و چەلەنگەکانی هەرێمی ٩/ ی پالەک و تیپی ٧٨ ی کاروخ لە شەوی $\frac{٢٠}{٢١}$ / ٩ / ١٩٨٦ چونە ناو گوندی کنیرە و میراجیان بۆ گەران بە دوای دوژمنان یە کەوتنە بەشاری جێگای هەندێ لە بەرامبەر قەرچەکەی بەرزیوە ،

لە دوای پشکنین و گەرانی پێشمەرگەکان ، ئەم دوو موفرزقە دەستگیر کران :

١- محمد وەستا مصطفی حسن

٢- مصطفی محمد وەستا

(پ)

[illegible] هەرێمەکیان بوو بە هۆی ٢٢ خولەک بوون [illegible] پێشمەرگە کاتێک لە بنی زیندان ئازاد کرانەوە
[illegible] ئیدارەی گرتووخانە [illegible]
دەستکەوت دوو کلاشینکۆف و [illegible] و دوو [illegible] بوو .

هەولێر

مەفرەزەیەکی هاوبەشی لە پێشمەرگە دلێرەکانی هەرێمی ٧/ ی قەرەچوغ و قوەی ئیدەوانی [illegible] تێکۆشەر .. لە رۆژی ١٩٨٦/٩/٢ توانیان لە نێوان ئامادەی هەولێر - کەرکوک دا [illegible] لە ئەنجامدا جاشێک بەو ناوە دەستگیر کرا لەگەڵ چەکەکەی [illegible]
- کمال جلال کریم - رقم کلاشینکوف ١٨٠٥٩ ژمارەی ومعده (٨٧٦٥) سەر بە فەوجی ٥٤ .

هەولێر

لە رۆژی ٨٦/٩/٤ لە گوندی [illegible] دوو پێشمەرگەی قوەی ئیدەوانی [illegible] لە رووداوێکی [illegible] شەهید دەبن و ئەرکی بەجێ گەیاندنی کاروانی خەبات بە هاوسەنگەرە [illegible]ەکانیان دەسپێرن . شەهیدەکان ئەمانەن :

١- ئازاد محمد ناسراو بە ئازاد منحلە - ئەرمانەی کەرێ .
٢- هاشم کاکل ناسراو بە کارزان .

سڵاو لە گیانی پاکی شەهید ئازاد و شەهید کارزان و هەموو شەهیدانی کوردستان .

کۆیە

پێشمەرگەیەکی قارەمانی قوەی هەیبەت سلطانی تێکۆشەر لە رۆژی ٥ / ٩ / ١٩٨٦ چووە ناو شاری هەولێر ، لە نزیک [illegible] جاشێک بە ناوی (عبدالخالق) دەستگیر دەکات و [illegible] لەگەڵ خۆی بۆ ناوچە رزگارکراوەکان دەهێنێ . بەڵام لە نزیک گوندی ([illegible]) جاشەکە هەوڵ ئەدات دەمانچەی پێشمەرگەکە بڕفێنێ بۆیە دەستبەجێ دەکەوێتە بەر گوللەی رقی پێشمەرگەو [illegible] دەکرێ .

هەولێر

لە شەوی $\frac{6}{7}$ / ٩ مەفرەزەیەکی هەرێمی (٨) لە ناوچەی [illegible] تووشی کەمینێکی جاشەکان دەبن لە ئەنجامدا ٣ جاش دەکوژرێن و کەمینەکەش دەشکێنن ..
قوربانی ئەم شەڕە شەهید بوونی پێشمەرگەیەکی [illegible] هەرێمی ٨ بوو بە ناوی لوقمان مصطفی
سڵاو لە گیانی پاکی شەهید لقمان و هەموو شەهیدانی رێگای ئازادی .

کەرکوک

رۆژی ١٩٨٦/٩/١٤ پێشمەرگەیەکی چاونەترسی مەفرەزەی سالەیی تێکۆشەر توانی خۆی بگەیێنێتە ناو شاری تکریت و جەحشێکی ناسراوی بە ناوی (بشیر لطیف تکریتی) بە دیل بگرێ و دەست بەسەر ئوتۆمبێلەکەی دابگرێ کە لە جۆری تویوتا ژمارە ٧٢٤٥ ، و بە سەلامەتی بە دیلەکەوە گەیشتە ناوچە رزگارکراوەکان .

دەشتی هەولێر

لە کۆتایی مانگی ئەیلولدا ، بو ماوەی ده روژ هێرشێکی هاوبەشی گەورە بەبەشداری کادیرانی لقی هەولێری حزبی سوسیالیستی کوردستان هەولێکی فراوانیان لە دەیان گوندی ناوچەکانی (ئەمامەڵە ، مرکیە ، دەشتی هەولێر) کرد . لەو هەولە بەرینەدا پێشمەرگە دلێرەکانی هەرێمی ١٥ و هەرێمی ٧ و هەرێمی ٨ و قوەی ئیدەوان و قوەی هەیبەت سلطان و مەفرەزەی سالەیی بەشداریان کرد . لەو گەشتەدا سیاسەتی حزب بو جەماوەری بەشەرەف و تێکۆشەری ئەو ناوچانە روون کرایەوەو بابەتی و گرنگی ئاشتبوونەوەی گشتی و بەکەسی

(ت)

توانای هێزەکانی پێشمەرگەی کوردستان دووپات کرایەوە . جەماوەر پێشوازییەکی گەرمیان لە ڕۆڵە سۆسیالیستەکانیان لەسەر دەستەکان کرد و دەیان لاوی خۆبەخشیر شادمانیی خۆیان دەربڕی بۆ هاتنە ڕیزی پێشمەرگایەتی و هەڵگرتنی تفەنگی شەرەف و پیاوەتی .

قەرای سەعدوون

مەفرەزەیەک لە پێشمەرگە دلێرەکانی هەرێمی ٧ ی قەرەچوغ ڕۆژی ١٩٨٦/٩/٢٥ لەسەر جادەی گوێر ـ مەخمور بۆسەیەکیان دانا و بەپێکی ناکەسی بە ناوی محمود سلێمان عبداللە کە کلاشینکۆفێکی مطی ژمارە (٢٦٨٢) پێبوو کە بە خۆی و بەدبەختیارە داشۆرینەکەی کەوتنە بۆسەی کوڕە ئازاکانی قەرەچوغ و دەستگیر کراو گەیاندرایە ناوچە ڕزگار کراوەکان.

دەشتی هەولێر

مەفرەزەیەکی هاوبەش لە هەرێمی ٧ ی قەرەچوغ و هەرێمی ١٥ و لوای نیشتمان ڕۆژی ١٩٨٦/٩/٢٤ جاشێکیان بەچەکەوە دەستگیر کرد بە ناوی (مظفر عثمان رمضان) سەر بە وەحدەی خەفیفەی ٦٢٢٠ ، ژمارەی چەک (٦٥٢٧) .

دیسان دەشتی هەولێر

هێزێکی هاوبەش لە هەرێمی ٧ ی قەرەچوغ و هەرێمی ٨ و مەفرەزەی سالەیی لە ڕۆژی ١٩٨٦/٩/١٦ توانیان لە گوندی شێخراوەی دەشتی هەولێر سەربازێک دەستگیر بکەن لەگەڵ (٢) تفەنگی کلاشینکۆف .

دەستخۆش ڕۆڵە ئازاکانی گەلی کورد ، هەربژین و سەرکەوتوو بن پێشمەرگە دلێرەکانی سۆسیالیست و گشت پێشمەرگە قارەمانەکانی کوردستان . زەبری کوشندەتر چالاکی قارەمانانە و سەرکەوتنی مەزنتر ، شێکرای گەلی کورد چاوڕێیان لە دەستی ئێوەیە .

حزبی سوسیالیستی کوردستان ـ عیراق

سەرەتای تشرینی یەکەم

١٩٨٦

سەرچاوە: ئەرشیفی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ك)

پاشكۆی ژمارە ٢١.

آمر قاطع اربيل، سرية فورية، رقم المنشئ (ا.س٣/١٠٩٨٦).

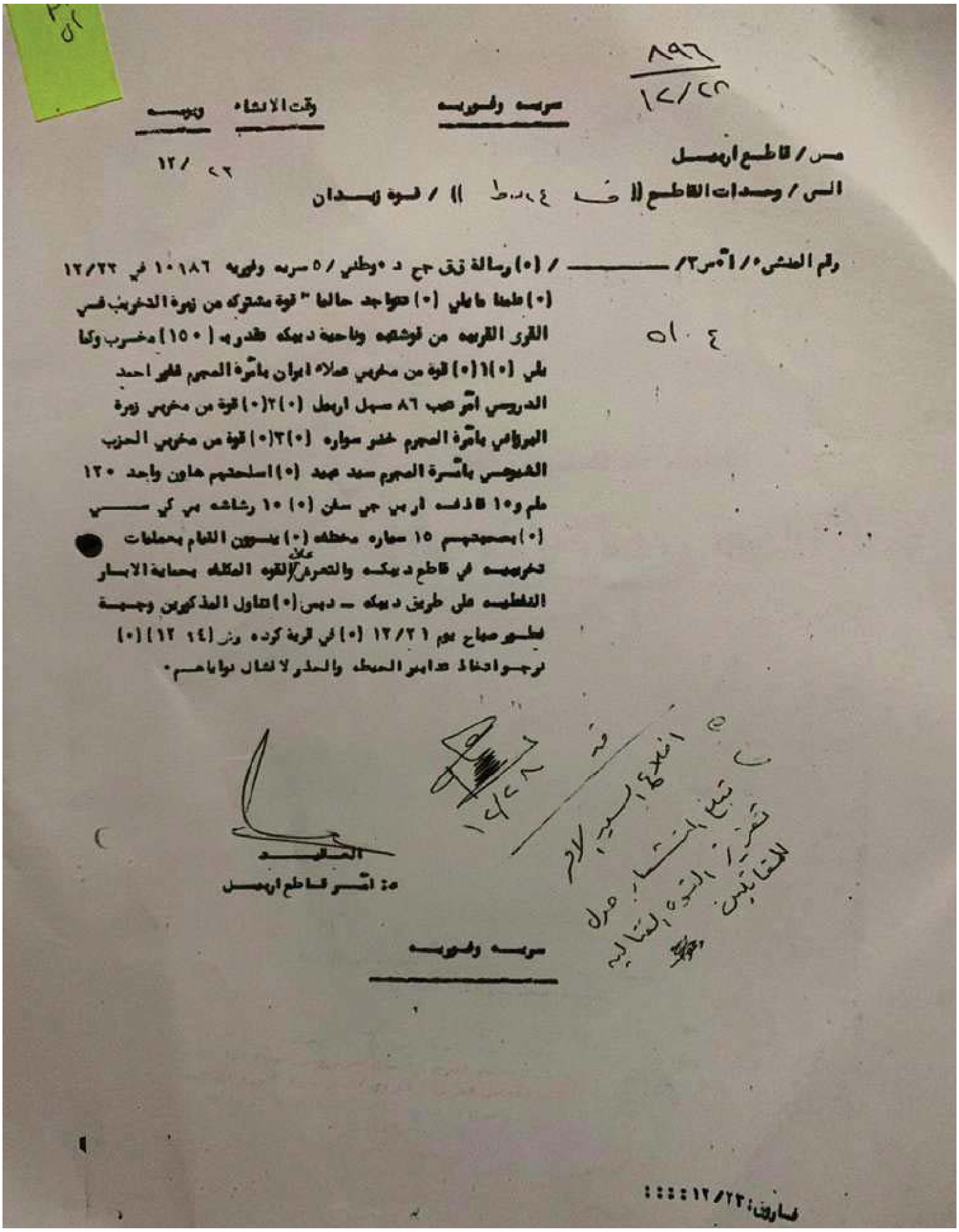

سرية وفورية — وقت الانشاء — فورية

٢٢/ ١٢

من / قاطع اربيل

الى / وحدات القاطع (ف ٤ حدود) / قوة ميدان

رقم الغلاف/ ١أ س٣/ ---- /(٠) رسالة تق جح د ٥وطني/ ٥ سرية وفورية ١٠١٨٦ في ١٢/٢٢

(٠) علمنا مايلي (٠) تتواجد حاليا "قوة مشتركة من زمرة التخريب في القرى القريبة من كوشتبه وناحية ديبكه قدرها (١٥٠) مخرب وكما يلي (٠)١(٠) قوة من مخربي عملاء ايران بإمرة المجرم فخري احمد الدرويش آمر صب ٨٦ سهل اربيل (٠)٢(٠) قوة من مخربي زمرة البرزاني بإمرة المجرم خضر سواره (٠)٣(٠) قوة من مخربي الحزب الشيوعي بإمرة المجرم سعد عبيد (٠) اسلحتهم هاون واحد ١٢٠ ملم و١٠ قاذفة ار بي جي سفن (٠) ١٠ رشاشة بي كي سي (٠) بحوزتهم ١٥ سيارة مختلفة (٠) ينوون القيام بعمليات تخريبية في قاطع ديبكه والتعرض على القوة المكلفة بحماية الابار النفطية على طريق ديبكه – دبس (٠) تناول المذكورين وجبة فطور صباح يوم ١٢/٢١ (٠) في قرية كرده رش (٤٤ ١٢) (٠) نرجو اتخاذ تدابير الحيطة والحذر لافشال نواياهم.

العقيد

م. آمر قاطع اربيل

سرية وفورية

تاريخ ٢٢/١٢

سەرچاوە: ئەرشیڤی دکتور بورهان حاتەم

پاشکۆی ژمارە ٢٢.

مديرية امن محافظ اربيل، برقية سرية فورية، الي الدفاع الوطني (٥)، اربيل منظومة استخبارات المنطقة الشمالية، معلومات، رقم المنشي (ش/٧٤٦٦/٦٤)، ١٩٨٦/١١/٢٧.

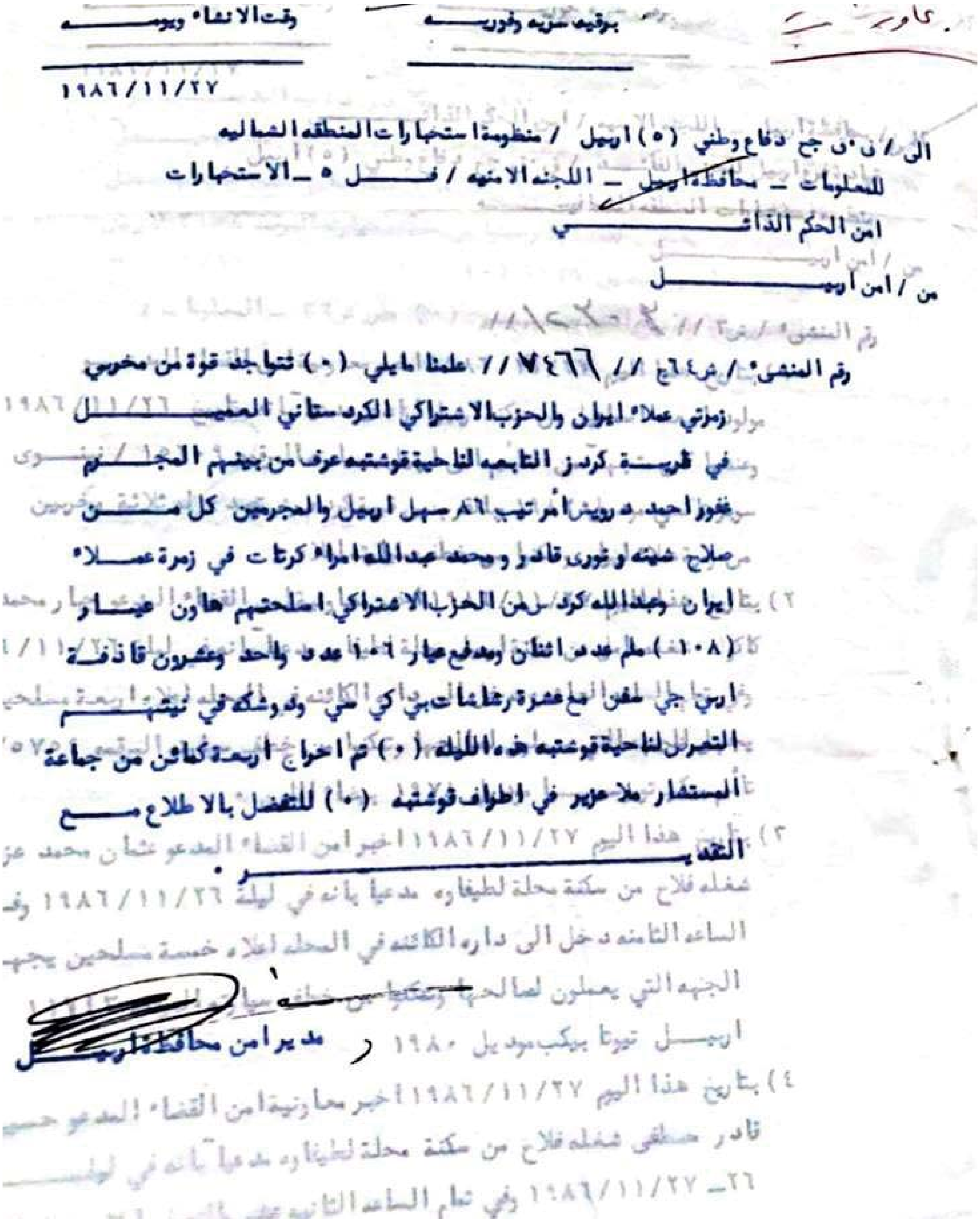

برقيه سريه وفوريه — وقت الانشاء ويومه

١٩٨٦/١١/٢٧

الى / ق.ن جح دفاع وطني (٥) اربيل / منظومة استخبارات المنطقه الشماليه

للمعلومات ـ محافظة اربيل ـ اللجنه الامنيه / فصل ٥ ـ الاستخبارات

امن الحكم الذاتي

من / امن اربيل

رقم المنشى / ش ٦٤ ج // ٧٤٦٦ // علمنا مايلي (٠) تتواجد قوة من مخربي زمرتي عملاء ايران والحزب الاشتراكي الكردستاني العميل في قرية كردز التابعه لناحية قوشتبه عرف من بينهم المجرم غفور احيد رويش امر تيب ٨٦ سهل اربيل والمجرمين كل صلاح شيته وغورى قادر ومحمد عبدالله امراء كرتات في زمرة عملاء ايران وعبدالله كرد من الحزب الاشتراكي اسلحتهم هاون عيار (١٠٨) ملم عدد اثنان ومدفع عيار ١٠٦ عدد واحد وعشرون قاذفة ار بي جي سفن مع عشرة رشاشات بي كي سي وقد شكلو في نيتهم التعرض لناحية قوشتبه هذه الليله (٠) تم اخراج اربعة كمائن من جماعة المستشار ملا حيدر في اطراف قوشتبه (٠) للتفضل بالاطلاع مع التقدير.

مدير امن محافظة اربيل

سەرچاوە: ئەرشیڤی دکتۆر بورهان حاتەم

پاشکۆی ژمارە ٢٣.

لجنة العمل المشتركة للقوي للمعارضة العراقية، حول عمليات القوات العسكرية التركية داخل الاراضي العراق، ٩/٨/ ١٩٩١.

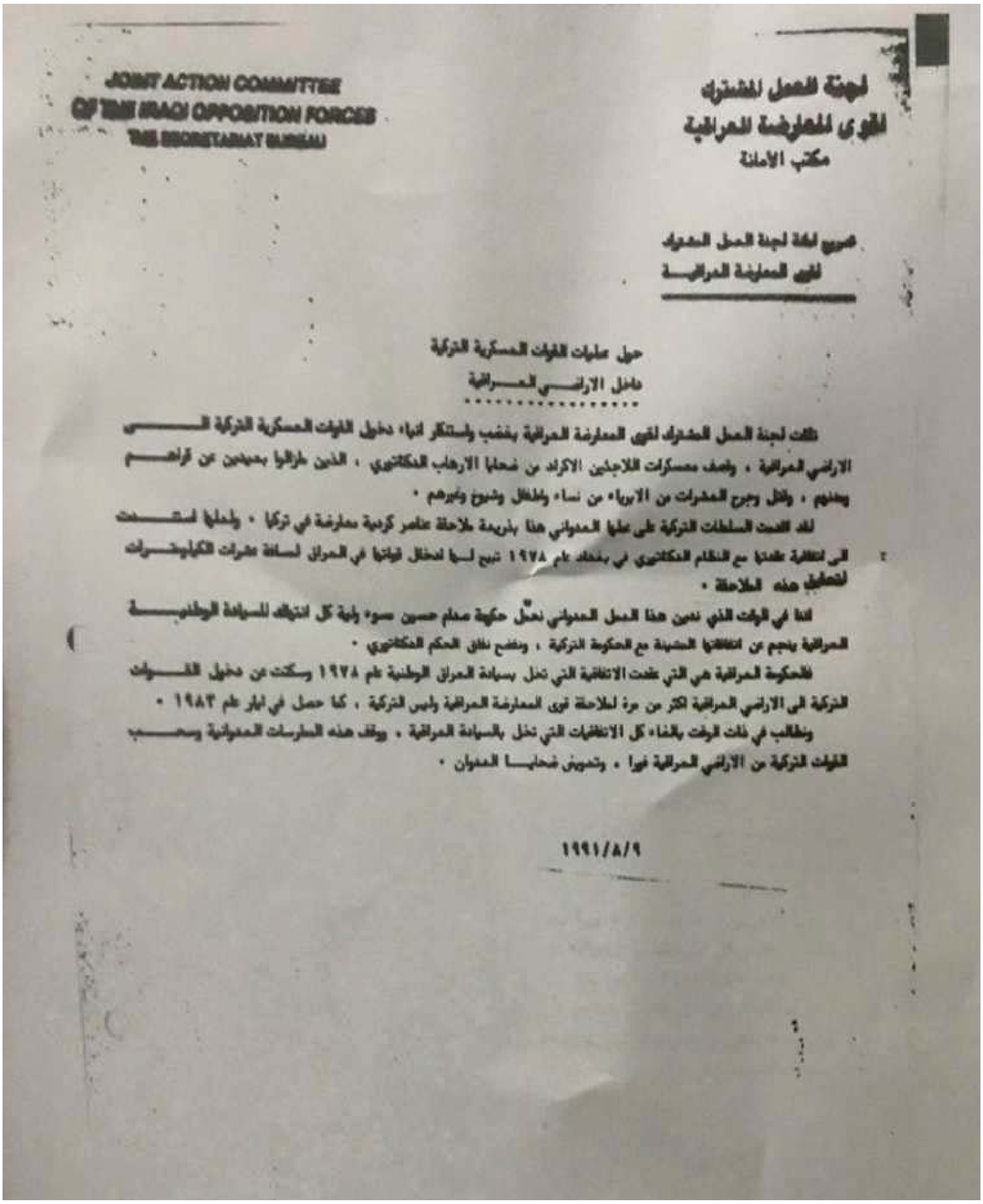

لجنة العمل المشترك
للقوى للمعارضة العراقية
مكتب الامانة

JOINT ACTION COMMITTEE
OF THE IRAQI OPPOSITION FORCES
THE SECRETARIAT BUREAU

تصريح امانة لجنة العمل المشترك
لقوى المعارضة العراقية

حول عمليات القوات العسكرية التركية
داخل الاراضي العراقية

تلقت لجنة العمل المشترك لقوى المعارضة العراقية بغضب واستنكار انباء دخول القوات العسكرية التركية الى الاراضي العراقية ، وقصف معسكرات اللاجئين الاكراد من ضحايا الارهاب الدكتاتوري ، الذين نزحوا بعيدين عن قراهم ومدنهم ، وقتل وجرح العشرات من الابرياء من نساء واطفال وشيوخ وغيرهم .

لقد اقدمت السلطات التركية على عملها العدواني هذا بذريعة ملاحقة عناصر كردية معارضة في تركيا . ولعلها استندت الى اتفاقية عقدتها مع النظام الدكتاتوري في بغداد عام ١٩٧٨ تبيح لها ادخال قواتها في العراق لمسافة عشرات الكيلومترات لتحقيق هذه الملاحقة .

اننا في الوقت الذي ندين هذا العمل العدواني نحمّل حكومة صدام حسين مسؤولية كل انتهاك للسيادة الوطنية العراقية ينجم عن اتفاقاتها المشينة مع الحكومة التركية ، ونفضح نفاق الحكم الدكتاتوري .

فالحكومة العراقية هي التي عقدت الاتفاقية التي تخل بسيادة العراق الوطنية عام ١٩٧٨ وسكتت عن دخول القوات التركية الى الاراضي العراقية اكثر من مرة لملاحقة قوى المعارضة العراقية وليس التركية ، كما حصل في ايار عام ١٩٨٣ .

ونطالب في نفس الوقت بالغاء كل الاتفاقيات التي تخل بالسيادة العراقية ، ووقف هذه الممارسات العدوانية وسحب القوات التركية من الاراضي العراقية فورا ، وتعويض ضحايا العدوان .

١٩٩١/٨/٩

سەرچاوە: ئەرشیفی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ٢٤.

ح.د.ك/ م.س، تصريح، تشرين الثاني ١٩٨٤.

الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق
المكتب السياسي

تصريح

صرح ناطق باسم المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق بما يلي :
اثر اعلان الاتفاقيه العدوانيه بين النظامين الفاشيين التركي والعراقي بصدد ملاحقه ومحاربه الثوره الكرديه وفصائل القوى الوطنيه العراقيه المسلحه في كردستان العراق ، وبعد تصاعد موجه الاستنكار الشعبيه والدوليه وتراجع تركيا عن تهديداتها .

فقد أدلى ناطق باسم المكتب السياسي للاتحاد الوطني الكردستاني (أوك) بتاريخ ٤/ ١١/ ١٩٨٤ بتصريح جاء فيه : استعداد (أوك) بارسال قوه كبيره الى بهدينان للتصدي لهجوم قوات تركيا الفاشيه ، ابداء الدعوه الى وفاق عام بين كافه أجزاء كردستان .

في الوقت الذي نقيم فيه التصريح بشكل ايجابي على الرغم من كافه الاسباب المعلنه منها وغير المعلنه التي دفعت بقياده (أوك) الى صياغتها والغرض منها ، وحرصا على مصالح الشعب العراقي عربا وكردا واقليات ، وانطلاقا من وحده قضيه التحرر والديمقراطيه نود ان نؤكد على ثلاث نقاط أساسيه :

١) ان الموقف من الاتفاقيه التركيه العراقيه ينبغي ان يكون متكاملا ومبنيا على أساس جوهر الاتفاقيه وطبيعه الطرفين المتفقين ، حيث انها قد عقدت بين النظامين معادين للديمقراطيه - شوفينيين - من ألد أعداء الحقوق القوميه لشعوب بلديهما ومن ضمنها الشعب الكردي ومعاديين لتطلعات شعبيهما . أحدهما عضو في حلف الناتو العسكري الامبريالي وركيزه أساسيه للامبرياليه في المنطقه . والثاني سائر في ركاب الافلاك الرجعيه ومنفذ شبه علني لمخططات الامبرياليه في المنطقه . والاتفاقيه موجهه بالاساس الى الحركه التحرريه الكرديه في كردستان العراق وتركيا الى ضرب الحركه الوطنيه التقدميه العراقيه والحركه التقدميه لشعوب المنطقه ضمن مخطط امبريالي رجعي وشوفيني واسع . لذا فأن مسؤوليه النظامين هي واحده وعلى نفس المستوى وهي تنبع من ذات المصالح والمبررات المشتركه فيما بينهما من جهه وبين المعسكر الامبريالي وأفلاكها الرجعيه في المنطقه بشكل عام ، كما وان مجابهه المخطط يعني النضال ضد الاتفاقيه بكاملها وضد كافه الاطراف المشاركه فيها ، ولا يعني اهمال الطرف الاساسي فيها والمساومه معه .

٢) ان الوقوف بوجه مخطط امبريالي رجعي معاد لتطلعات الشعوب لا يبرر الخلط بين مواقف كافه البلدان التي يعيش فيها الشعب الكردي ، بل يستوجب التقييم العلمي والمنصف لها حسب موقعها من المخطط ذاته من جهه وحسب موقعها النضالي واسهامها في الحركه الثوريه والتحرريه لشعوب المنطقه بالضد من الامبرياليه والرجعيه من جهه اخرى .

٣) اهميه تحديد الحلقه المركزيه في كفاح الشعب الكردي وعموم الشعب العراقي والتي لا تنفصل احداهما عن الاخرى وتشخيصها الصحيح الذي يتلخص في اسقاط نظام صدام وانهاء الحرب العدوانيه ضد ايران بصلح ديمقراطي عادل يضمن مصالح الشعبين الجارين ويخدم كفاحهما ضد الامبرياليه والصهيونيه والرجعيه والاتيان بحكم ديمقراطي ائتلافي يحقق الديمقراطيه للعراق والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان .

استنادا الى ما سبق وعلى ما ورد في بيان اللجنه العليا للجبهه الوطنيه الديمقراطيه العراقيه (جود) الصادر في اواخر تشرين الاول الماضي من " ان الشعور بالمسؤوليه تجاه مصائر الوطن والشعب بقوميته

(ب)

القوميتين العربيه والكرديه والاقليات القوميه ، ومن اجل ان تضم الجبهه العريضه كل من له مصلحه في
التخلص من الدكتاتوريه ، تعلن جود عن استعدادها للتعاون والتحالف مع كل قوه سياسيه ووطنيه تلتزم
بالنضال بحزم ضد السلطه الدكتاتوريه وتتخلى عن نهج المساومه مع السلطه ضد الحركه الوطنيه وتسهم في
النضال من اجل انهاء الحرب المدمره وتخليص الشعب من الدكتاتوريه وتحقيق الاهداف التي اجمعت عليها
قوى شعبنا الوطنيــــه".

نعلـــــن عــــــن :

أ – ترحيبنا بقوات (أوك) ووفدها الى بهدينان بـــدون شـــرط .

ب – فتح مقرات فصائل حزبنا في خانقين وهورامان وشارباژير حتى ميرگەسور وبارزان وبهدينان امام قوات
وانصار (أوك) لدى انسحابهم من المدن والقصبات عند حصول تغير في موقف (أوك) من نظام
صدام ، والتزامه باجماع المعارضه الوطنيه العراقيه ، والنضال الجدي من اجل تحقيق اهداف الشعب .

السادس من تشرين الثاني / ١٩٨٤

المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستـــــــان

العـــــراق

سەرچاوە: ئەرشیفی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک)

پاشكۆی ژمارە ٢٥

ك، بلاغ عسكري، انتصار للجيش الثوري الكردستاني علي قوات النظام العراقي، ٢/ ايار/١٩٨٦.

(أ)

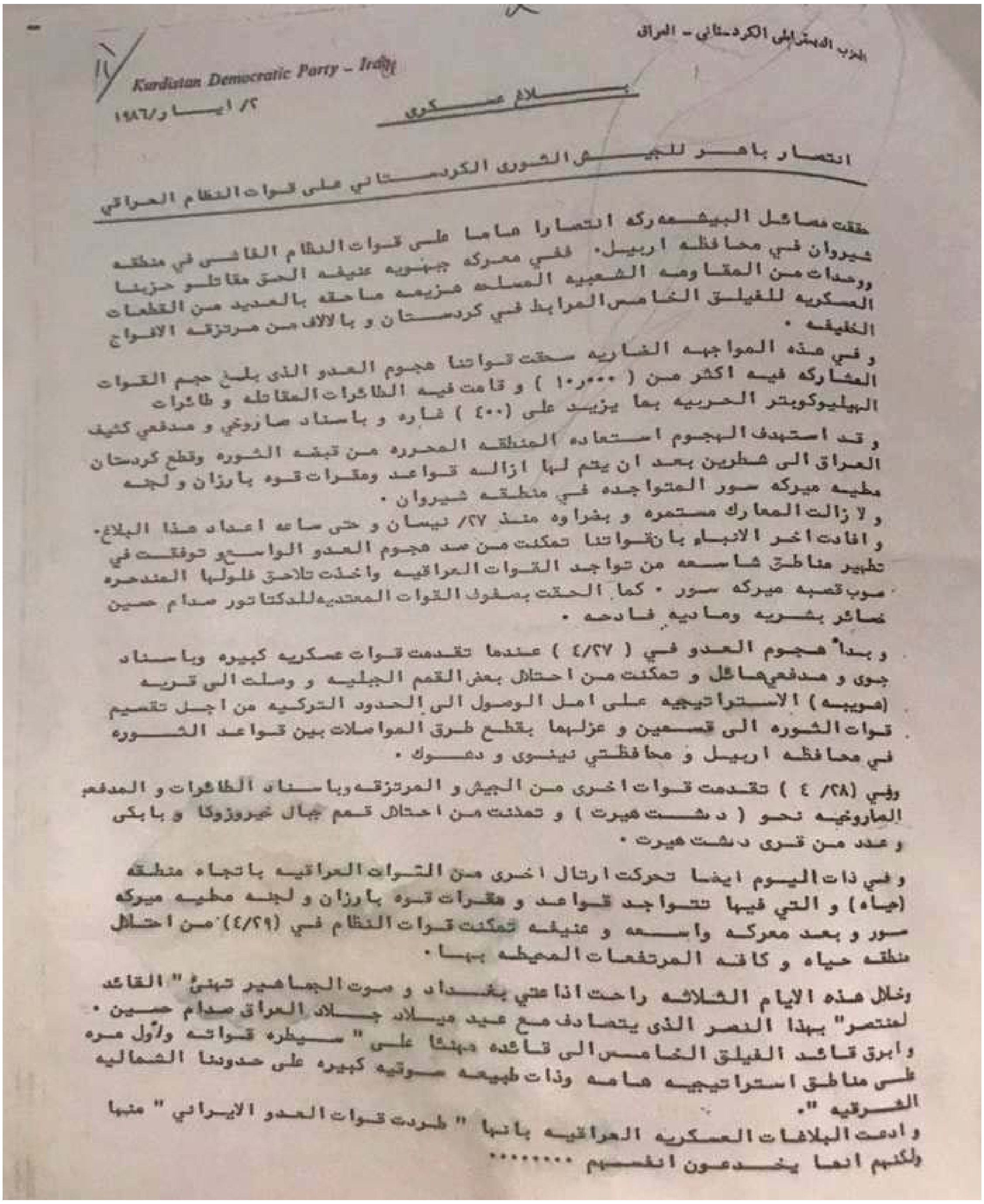

الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق

Kurdistan Democratic Party - Iraq

٢/ ايـــار/١٩٨٦

بـــــلاغ عـــسكري

انتصار باهـــر للجيـــش الثوري الكردســـتاني على قوات النظام العراقي

حققت فصائل البيشـــمەركه انتصارا هاما على قوات النظام الفاشي في منطقه شيروان في محافظه اربيل. ففي معركه جبهويه عنيفه الحق مقاتلو حزبنا ووحدات من المقاومه الشعبيه المسلحه هزيمه ماحقه بالعديد من القطعات العسكريه للفيلق الخامس المرابط في كردستـــان و بالالاف من مرتزقه الافواج الخفيفه .

وفي هذه المواجهه الضاريه سحقت قواتنا هجوم العدو الذي بلغ حجم القوات المشاركه فيه اكثر من (١٠،٠٠٠) و قامت فيه الطائرات المقاتله و طائرات الهيليوكوبتر الحربيه بما يزيد على (٤٠٠) غاره و باسناد صاروخي و مدفعي كثيف

وقد استهدف الهجوم استعاده المنطقه المحرره من قبضه الثوره وقطع كردستان العراق الى شطرين بعد ان يتم لها ازاله قواعد ومقرات قوه بارزان و لجنه مطيه ميركه سور المتواجده في منطقه شيروان .

ولا زالت المعارك مستمره و بضراوه منذ ٢٧/ نيسان و حتى ساعه اعداد هذا البلاغ. وافادت اخر الانباء بان قواتنا تمكنت من صد هجوم العدو الواسع وتوفقت في تطهير مناطق شاسعه من تواجد القوات العراقيه واخذت تلاحق فلولها المندحره صوب قصبه ميركه سور . كما الحقت بصفوف القوات المعتديه للدكتاتور صدام حسين خسائر بشريه وماديه فادحه .

وبدأ هجوم العدو في (٤/٢٧) عندما تقدمت قوات عسكريه كبيره وباسناد جوي و مدفعي هائل و تمكنت من احتلال بعض القمم الجبليه و وصلت الى قريه (موبيه) الاستراتيجيه على امل الوصول الى الحدود التركيه من اجل تقسيم قوات الثوره الى قسمين و عزلهما بقطع طرق المواصلات بين قواعد الثوره في محافظه اربيل و محافظتي نينوى و دهـــوك .

وفي (٢٨/ ٤) تقدمت قوات اخرى من الجيش و المرتزقه وباسناد الطائرات و المدفعيه الصاروخيه نحو (دشـــت هيرت) و تمكنت من احتلال قمم جبال خيروزوكا و بابكي و عدد من قرى دشت هيرت .

وفي ذات اليوم ايضا تحركت ارتال اخرى من القوات العراقيه باتجاه منطقه (حياه) و التي فيها تتواجد قواعد و مقرات قوه بارزان و لجنه مطيه ميركه سور و بعد معركه واسعه و عنيفه تمكنت قوات النظام في (٤/٢٩) من احتلال منطقه حياه و كافه المرتفعات المحيطه بها .

وخلال هذه الايام الثلاثه راحت اذاعتي بغداد و صوت الجماهير تهنئ " القائد المنتصر" بهذا النصر الذي يتصادف مع عيد ميلاد جلاد العراق صدام حسين . وابرق قائد الفيلق الخامس الى قائده مهنئا على " سيطره قواته ولأول مره على مناطق استراتيجيه هامه وذات طبيعه صوتيه كبيره على حدودنا الشماليه الشرقيه ".

وادعت البلاغات العسكريه العراقيه بانها " طردت قوات العدو الايراني " منها ولكنهم انما يخدعون انفسهم ....

(ب)

فهذه المنطقه هي احدى قلاع الثوره وتخضع و منذ سنين لسيطره البيشمه
التامه وهي جزء من المناطق المحرره وتبعد عن الحدود الايرانيه وتنوا
قواتهم بعشرات الاميال وفيها تتوا جدقوا عدنا و جماهيرنا الباسله
بطش و ارهاب النظام الفاشي.
وحتى هذه التقدمات الاوليه التي احرزتها قوات النظام بفضل نيران الـ
و المدافع و الصواريخ التي انصبت على رؤوس سكان القرى الابرياء لم
طويلا ......

فتجمعت قوات كبيره من البيشمه‌ركه من قوه بارزان ومقر قياده الـ
و قوات المقاومه الشعبيه المسلحه ووفق خطه مدروسه عاجت
٢٨ -٢٩/٤ على القوات المتواجده في قريه (عوينه) و المرتفعات الـ
و اشتبكت معها في قتال ضار وتوقفت بعد تحطيم مقاومه العدو واقتحام
المقامه في طرد القوات واستعاده جميع المرتفعات المشرفه. وقد ترك
عددا من جثث افراده وبعض اسلحته في ساحه المعركه و لاذ بالفرار
قصبه شيروان.
اما في الجبهات الاخرى فبدأ هجوم البيشمه ركه المعاكس في (٣٠
استخدم فيها ثوارنا كافه الاسلحه المتوفره و دكوا مراتجه بعنف و
خطوط مواصلاته و امداداته المترامية. وفي سلسله من العمليات
و المباغته توفقت قواتنا في احتلال السلاسل الجبليه التاليه
سري بابكي - سه‌رى زيلكو و كوله‌كان.
و اشتبكت وحدات اخرى من البيشمه‌ركه في معارك عنيفه مع قوات الـ
المتمركزه في اطراف منطقه (حياه) و اوقعت في صفوفها خسائر بـ
كبيره، فاضطرت قوات السلطه الى الانسحاب و التقهقر بصوره غير منتظ
تهاجمها مغاوز البيشمه‌ركه من كل صوب و حدب. فانهارت دفاعات العـ
الواحده تلو الاخرى واندحرت ارتاله وافواج مرتزقته تاركه ورائه
كبيره من الجثث و الاسلحه و المهمات العسكريه.
و ما زالت المعركه مستمره و بضراوه حول مرتفعات شيروان. و
اخر المعلومات بان قوات الثوره تتعقب قوات المعتدين المندحره و الـ
صوب قصبه ميرنه سور. و بهذا تكون قواتنا قد استردت جميع المنا
حاول العدو احتلالها في هجومه اليائس. و تشير المعلومات الاوليه
سقوط حوالي (١٢٠) من افراد العدو بين قتيل و جريح و اسر (٢٠
و غنمت قواتنا كميات كبيره من الاسلحه و المعدات التي تركها العدو في
القتال.
اما تضحياتنا فقد سقط (١٠) عشره شهداء من البيشمه‌ركه وعدد اخر
المدنيين بين قتيل وجريح.
و في هذه الملحمه البطوليه سجل بيشمه‌ركه كردستان صفحه جديده من معا
الجهويه و لعده ايام متواصله على جبهه بعرض (٣٠) كم واجهوا فيها قوات عسكر
غير متكافئه مع حجم واسلحه الثوره. ورغم زج العدو بما لديه من اسلحه ا
والدمار الا انه اندحر خائبا امام صمود وخبره و كفاءه مقاتلينا الذين يدا
... لتنظيف بلادنا من دنس الارهاب

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک)

پاشکۆی ژمارە ٢٦.

م.س، ح.د.ك، بلاغ عسكرى حول ملحمة خواكورك، ايلول ١٩٨٨؛ اخبار كردستان، ع(١٨٥)، ١٥ ايلول ١٩٨٨.

(أ)

الحزب الديمقراطي الكردستاني ـ العراق
المكتب السياسي

بلاغ عسكري حول ملحمة خواكورك

تتواصل المعركة البطولية لبيشمركة حزبنا في جبهة (خواكورك) التي تحولت الى ملحمة خالدة في تاريخ شعبنا، سطرت ببطولة وتضحية مقاتلي كافة فروع حزبنا البطلة بوجه الحملة الشوفينية للنظام العراقي الذي يعمل منذ حوالي (٢٠) عاما على اخلاء كردستان من شعبها وتغيير واقعها القومي والتاريخي.

جاء التحضير للتصدي والمقاومة انطلاقا من قرار اللجنة المركزية لحزبنا في ٢٠/ تموز/ ١٩٨٨ وادراكا للطبيعة الشوفينية للنظام التي دفعت وستدفع النظام الى شن حملات عسكرية واسعة على مقرات وقواعد حزبنا وبقية القوى الوطنية الكردستانية والعراقية، خاصة بعد اعلان الموافقة على وقف اطلاق النار في الحرب العراقية ـ الايرانية.

شن النظام حملته العسكرية الضخمة على خواكورك في شمال محافظة اربيل، في منطقة مساحتها لاتتجاوز (١٥٠) كيلو متر مربع.

وبدأت بذلك ملحمة تاريخية للمقاومة الكردية مستمرة حتى اصدار هذا البلاغ.

منذ ٧/١٩ وحتى ١٩٨٨/٩/٥ اى اكثر من شهر ونصف، شنت قوات النظام عشرات الهجمات الواسعة، مستعملة جميع انواع الاسلحة المتوفرة لديها بدء بالقصف الجوي والمدفعي المكثف والى الاسلحة الكيمياوية المحرمة حسب المواثيق والقوانين الدولية. وكان سير العمليات ونتائج هذه المعارك كالاتي:

(ب)

اولا: قواتنا:

شاركت من طرفنا قوات مقر قيادة الثورة وقوات الفرع الرابع والثالث والثاني للحزب، ومفرزة من انصار الحزب الشيوعي العراقي الحليف.

ثانيا: قوات العدو المشتركة في قتال خواكورك كانت تتكون من:

١ـ الفيلق الاول للجيش العراقي.
٢ـ الفيلق الخامس.
٣ـ اكثر من ٣٠ ثلاثين فوجا للمرتزقة، (من الانواع الخفيفة).
٤ـ اكثر من (٥) خمسة كتائب مدفعية ميدان، واعداد كبيرة من مدافع الهاون.
٥ـ ثلاثة كتائب دبابات.
٦ـ اسراب من الطائرات الحربية والمروحية.
٧ـ استعملت الاسلحة الكيمياوية في قرية (زەروە) وغيرها شمال جبهة خواكورك، وجرح (١٢) بيشمەرگة من قواتنا.

ثالثا: خسائر العدو:

١ـ الوحدات العسكرية العراقية، التي تكبدت خسائر فادحة، وتحملت القسط الاكبر من الخسائر هي:

أـ الفرقة ٢٣/ الفيلق الخامس
ب ـ الفرقة ٤٥/ الفيلق الاول.
ج ـ الفرقة ٣٥.
د ـ الفرقة ١٨.
هـ ـ اللواء ٦٨ / قوات خاصة.
و ـ اللواء ٦٦/ قوات خاصة.
ز ـ الفوج الاول مستقل مغاوير من الفرقة ٢٣.
ح ـ اللواء ٢٠٢ مشاة.
ط ـ اللواء ٤٠٢ مشاة.

- ٢ -

(ت)

ي – اللواء ١٢٠ مغاوير ،

ك – اللواء الثاني مغاوير ،

ل – وحدة كاملة من قوات الامن الداخلي ،

٢- خسائر العدو في الارواح ؛

أ – اصابة وجرح حوالي (٨٤٥٠) عسكريا ، ووقعت جثث اكثر من (١٠٠٠) منهم بيد قواتنا ، ومن ضمن القتلى عدد من الضباط الذين تم تشخيص هويات التالية اسماؤهم ؛

١- الرائد محمد عكر علوم / آمر الفوج الثاني / لواء ٢٠٢،

٢- الملازم الاول وليد اسماعيل آمر سرية في نفس الفوج ،

٣- ملازم عبدالكريم جابر محمد ،

٤- ملازم محمد طعمة ،

٥- ملازم عزيز عطية عليوي ،

٦- ملازم عبدالحليم مردان ،

٧- الملازم الاول حسان عبداللطيف سلطان لواء ٦٨ قوات خاصة ،

٨ – الملازم الاول محمد ياسين على آمر سرية ٢ / ف ٢ ل ٦٨ خاصة ،

٣ – اسرى العدو ؛ تم اسر اعداد من الجنود والضباط ، وفيما يلي اسماء الضباط ؛

١- الملازم الثاني حافظ جاسم حمادي آمر فصيل في السرية الاولى/ الفوج الاول ، مغاوير / فرقة ٢٣ ،

٢- الملازم الثاني رمح محمد فتحي / آمر فصيل لنفس السرية ،

٣- الملازم الثاني سامر عبود وهيد آمر الفصيل من نفس الوحدة ،

٤- الملازم الثاني محمد ناجي آمر الفصيل في الفوج الثالث / لواء المغاوير الثاني ،

٥- الملازم الثاني عبدالخالق حمود من الفوج الثالث لواء ٦٨ قوات خاصة ،

٤- سقطت للعدو خلال المعركة حتى الان (٤) طائرات هليكوبتر ، واصيبت

- ٣ -

(ث)

قوات بأضرار مادية جسيمة اخرى ،

٥ – الغنائم ؛ وقعت بايدي قواتنا ، الغنائم التالية من العدو ؛

- اكثر من (٦٠٠) قطعة سلاح خفيف ومتوسط ،

- ٢٥ قاذفة آر بي جي ،

- ١٨ جهاز لاسلكي ،

- كميات كبيرة من التجهيزات العسكرية ، بما فيها عدد من اقنعة الغاز ،

رابعا ؛ خسائرنا ؛

لقد كلفت المقاومة البطولية ، امام عشرات الهجمات العسكرية الواسعة ، لمدة اكثر من شهر ونصف ، كلفت قواتنا تضحيات غالية بدفعها ضريبتها نفسا ، للدفاع عن وجوده وبقائه وكرامته وشرفه ومن اجل الحرية والانعتاق ،

لقد قدمت قواتنا حتى الان (٢٨) شهيدا خالدا ، و(١٠٤) جرحى (١٣) منهم اصيبوا بجروح نتيجة الاسلحة الكيمياوية ،

وفيما يلي اسماء الشهداء الخالدين وهم ؛

١- الشهيد الرفيق حامد شيخي من هيز شاراوه استشهد في ١٩٨٨/٧/٢١

٢- الشهيد الرفيق احمد طه اسماعيل ررميلي من الفرع الاول استشهد في ١٩٨٨/٦/٢٧ ،

٣- الشهيد الرفيق فتاح عثمان اركوشي من منطقة موسكا استشهد في ٨٨/٧/٢٢

٤- الشهيد الرفيق ابراهيم قادر بيندروي من منطقة موسكا استشهد في ١٩٨٨/٧/٢٧ ،

٥- الشهيد الرفيق سام علي من الحزب الشيوعي العراقي استشهد في ٧/٢٧

٦- الشهيد الرفيق جمال محمدامين من منطقة كاروخ استشهد في ٨/٧

٧- الشهيد الرفيق محمد چارشين من منطقة كاروخ استشهد في ٨/١٢

- ٤ -

(ج)

٨- الشهيد الرفيق قادر سعيد مصطفى من الفرع الثالث استشهد في ٨/١٩ .

٩- الشهيد الرفيق بابه رسول شيخ صالح من الفرع الرابع استشهد في ٨/١٩ .

١٠ - الشهيد الرفيق عبدالخالق احمد سعيد من اتحاد الطلبة والشبيبة الديمقراطي الكردستاني استشهد في ٨/١٩

١١- الشهيد الرفيق حسن خضر عقراوي من هيز آوارة استشهد في٨/٢٤

١٢- الشهيد الرفيق نذير محمد طاهر من هيز آوارة استشهد في ٨/٢٧

١٣- الشهيد الرفيق ملا بحري شكري مجيد من اتحاد علماء الدين الاسلامي الكردستاني استشهد في ٨/٢٧

١٤- الشهيد الرفيق ولي حاجي عارف من الفرع الرابع استشهدفي٨/٢٨

١٥- الشهيد الرفيق رحمان مجيد من الفرع الرابع استشهد في ٨/٢٨

١٦- الشهيد الرفيق حازم محمد شلي من منظمة جارچول استشهد في ٨/٢٨

١٧- الشهيد الرفيق جوهر علي شلي من منظمة جارچول استشهد في٨/٢٨

١٨- الشهيد الرفيق اسماعيل ياسين حامد من منظمة جارچول استشهد في ٨/٢٨

١٩- الشهيد الرفيق عبدالله حاجي ستوني من منظمة جارچول استشهد في ٨/٢٨

٢٠- الشهيد الرفيق اسعد چيچو يحيى دري من منظمة جارچول استشهد في ٨/٢٨

٢١- الشهيد الرفيق كيلي احمد براذوشي من الفرع الرابع استشهد في ٨/٣٠

٢٢- الشهيد الرفيق علي سليم باطوري مسؤول مدفعية الثورة استشهد في ٩/٤

٢٣- الشهيد الرفيق زوراب غازي ارگوشي مسؤول منظمة موسكا استشهد في ٩/٤

٢٤- الشهيد الرفيق حمه خان امين من الفرع الرابع استشهدفي ٩/٤

- ٥ -

(ح)

٢٥- الشهيد الرفيق فريدون عبدالله من الفرع الرابع استشهد في ٩/٤

٢٦- الشهيد الرفيق احمد محمد احمد من مدفعية الثورة استشهد في ٩/٤

٢٧- الشهيد الرفيق چاوشين خانو مسؤول منظمة بهيران استشهدفي٩/٥

٢٨- الشهيد الرفيق جبار عثمان مردان من الفرع الثالث استشهد في ٩/٥ .

ايها المواطنون الاعزاء ؛

اثناء استمرار هذه المعارك الكبيرة ، شن النظام حملة عسكرية واسعة جدا على مناطق محافظتي دهوك ونينوى ، بحوالي (١٠٠) الف جندي ، وبالدبابات والمدافع ، ومختلف صنوف الطائرات الحربية والمروحية ، مستعملا الاسلحة الكيمياوية على نطاق واسع،واقترفت قوات النظام الدكتاتوري خلال هذه الحملة جرائم ابادة جماعية احرقت ودمرت عشرات القرى ، وشردت حوالي (١٠٠) مئة الف كردي الى تركيا وايران. الا ان ذلك كله ، لم يقهر ارادة المقاومة في قلوب وافكار الجماهير الشعبية الكردستانية الغفيرة ، سواء داخل المدن او في مناطق العمليات العسكرية التي يحاول النظام تحويلها الى وطن بلا شعب ، فقد تحدت فصائل البيشمركة البطلة لكردستان هذه الحملة الهمجية التي تستهدف تصفية شعبنا وحركته التحررية تصفية دموية، فانتشرت في طول كردستان وعرضها المغاوير الباسلة التي ستحول كردستان الى جحيم للقوات الشوفينية المعتدية ، وسيواجه النظام في مستقبل ليس بعيداً مشاكل وازمات داخلية اشد حدة وستثور بوجهه الجماهير الشعبية العراقية المكتوية بنار الحروب والويلات والكوارث من جراء نهج النظام .

ايها العسكريون العراقيون !

نحن لانحاربكم الا دفاعا عن النفس،وعن حق الوجود القومي على

- ٦ -

(خ)

ارضنا وحفاظا على شعبنا من الابادة الشاملة التي ترون آثارهـــا وآثامها بأم اعينكم . وان النظام بعث بكم الى كردستان لالهائكم بهذه الحرب الظالمة ، ولكي يفوّت الفرصة عليكم للتفكير في ما جرت من مآسي وويلات خلال ثمان سنوات ، فيزج بكم في حرب قذرة ضد الشعب الكردي ، لكي يتقاتل الاخوة ، فيقتل العراقي بيد العراقي . وبدلا من ازالة الاوضاع الاستثنائية الشاذة بزوال النظام حربه الظالمـة ضدنا ، ليبرر استمرار هذه الاوضاع بل وتشديدها وتصعيد الارهـــاب الشامل ضد كافة جماهير الشعب العراقي عربا وكردا واقليات ومطاردة وابادة عشرات الآلاف من رافضي الحرب ومنتسبي المعارضة ، وتشديد الخناق على الشعب .

فندعوكم ايها العسكريون العراقيون جنودا وضباطا الى الانضمام الى كفاح الشعب العراقي ضد الحكم الدكتاتوري لاسقاطه ، ومن اجـل الحرية والديمقراطية والسلام للعراق والحكم الذاتي الحقيقـــــي لكردستان العراق ، واعادة اجواء التآخي والمحبة الى ربوع بلادنـا بدلا من الحروب وويلاتها وكوارثها التي ينذر استمرارها بحرب اهلية مدمرة .

يا ابناء الشعب العراقي ! ايها الاحرار والديمقراطيون فـــي سائر الاقطار العربية !

ان النهج الشوفيني الدموي للنظام العراقي واصراره على ابـادة شعب كردستان بممارسة جرائم بشعة وفظيعة ضده ليهو نهج يضر بالغ الضرر بالاخوة التاريخية بين الشعبين العربي والكردي ، اللذيـــن لازالت مهمات تحررية ووطنية مشتركة كبيرة تواجههما في الكفاح ضــد الامبريالية والعنصرية والرجعية .

يا ابناء كردستان البواسل ! في عشية الذكرى (٢٧) لثـــورة ايلول الوطنية عام ١٩٦١ بقيادة القائد التحرري الراحل البارزاني الخالد فان معارك ملحمة (خواكورك) تؤكد على عمق روح الكفـــاح

- ٧ -

(د)

وارادة المقاومة في اعماق جماهير شعبنا المستعدة لتقديم المزيد من التضحيات السخية حتى تحقيق النصر .

فندعو الى الاصرار على المقاومة ومواصلة الكفاح بالاشكال الممكنة ضمن الظروف الجديدة . فامامنا مهمات نبيلة عظيمة ينبغي تحقيقها ، وكفاحنا هو كفاح عادل ومشروع ، ويتطلب المثابرة وطول النفس .

ان استمرار المقاومة يعزز ثقة الشعب الكردي بقضيته العادلـة التي اتسعت دائرة الاهتمام العالمي بها سياسيا واعلاميا ، فينبغي استثمار كل ذلك من اجل قضيتنا العادلة. وكما جاء في بيان اللجنة المركزية للحزب في ٢٠/تموز الماضي بان العنف الاستبدادي لن يحل القضية الكردية بل يزيدها تعقيدا .

كما، وللمرة الاولى، تنفتح داخل صفوف قوى المعارضة العراقية ظروف ملائمة لتوحيد جهودها في تحالف كفاحي واسع ضد الدكتاتورية وحربها الظالمة في كردستان ، فلنعزز هذا الاتجاه الوطني الصحيح بتوطيـد الجبهة الكردستانية العراقية على كافة الاصعدة .

- المجد والخلود لشهداء ملحمة خواكورك والشفاء العاجل للجرحى .
- المجد والخلود لشهداء الحملة الفاشية على منطقة بهدينان .
- تحية الى اهلنا الاعزاء ، عشرات آلاف اللاجئين الذين دخلوا تركيا وايران خلال الاسبوع الماضي .
- الفشل والخزي والعار لحملة النظام الشوفينية العنصرية .
- عاش حزبنا برئاسة المناضل مسعود البارزاني .
- تحيا الجبهة الكردستانية العراقية .
- النصر الاكيد لكفاح الشعب العراقي من اجل الديمقراطية والحرية والسلام لعراق متحرر مزدهر يتحقق فيه الحكم الذاتي الحقيقـــي لكردستان والحقوق الثقافية والادارية للاقليات القومية والدينية .

٥ / ايلول / ١٩٨٨

المكتب السياسي
للحزب الديمقراطي الكردستانـــي
- العراق

- ٨ -

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک)

پاشکۆی ژمارە ٢٧.

الحزب الاشتراكي الكردستان الموحد الاعلام، بلاغ عسكري، اواسط كانون الثاني ١٩٨١.

(أ)

الحزب الاشتراكي الكردستاني الموحّد

ـ الاعلام ـ

اواسط كانون الثاني ١٩٨١

ـ بلاغ عسكري ـ

- البيشمه ركه الابطال يصعدون عملياتهم البطولية ضد قوات النظام الفاشي
- اسقاط طائرة هيليوكوبتر بالقرب من مدينة رواندوز (محافظة اربيل) .
- قواتنا تأسر ثلاثة اعضاء في الحزب الحاكم في الشرطة .
- البيشمه ركه الابطال يشنون هجوما واسعا على مواقع السلطة في مدينة رانية .
- تنفيذ عمليات جرئية داخل مدن اربيل وكركوك والتون كوبرى .
- تنفيذ حكم الاعدام الصادر من قيادة الثورة بحق المجرم (زوراب) داخل مدينة قلعة دزة .

(اصدر المكتب العسكري لحزبنا الاشتراكي الكردستاني الموحد البلاغات العسكرية المرقمة ١٠ ، ١١ ، ١٢ ، خلال شهر كانون الاول ١٩٨٠ عن بعض العمليات البطولية التي نفذتها قوات فصائل الانصار الوطنية (البيشمه ركه " العاملة تحت راية الحزب الاشتراكي الكردستاني الموحد . وفيما يلي اهم تلك العمليات التي نفذت خلال الشهرين المنصرمين) .

١ـ سيده كان (رواندوز)

في ١٠ / ١٠ / ١٩٨٠ وفيما كانت احدى طائرات الهيليوكبتر المعادية تقوم بالاستطلاع والتفتيش في منطقة الهريم (٩) تصدت لها بيشمه ركه الهريم بالمدافع والدوشكه وتمكنت من اصابتها واسقاطها بالقرب من ناحية سيده كان التابعة لقضاء رواندوز ـ محافظة اربيل .

٢ـ اربيل ـ البيشمه ركه الابطال يأسرون مفوض شرطه ومرتزق :

في ١٣ / ١٠ / قامت قوة من الكرت الرابع والكرت الثاني (الهريم الثامن) بقطع الطريق بين (جه مركه وحاجي وسو) القهيبية من اربيل وتمكنت من القبض على مفوض شرطة ناحية (ديكه له) واسمه (مانع شجاع) مع سلاحه الكلاشنكوف ، كما اسرت قواتنا ايضا المرتزق الخائن (حسين حاجي احمد) وهو من مرتزقة (عيسى ده م خوار) ومعه مسدس .

(ب)

- ٢ -

٣- سرجنار : مفرزة تدخل القضاء وتهاجم قوات العدو : في ليلة ٢٧-٢٨ / ١٠ / ١٩٨٠ قامت مفرزة من بيشمه ركه الهريم الرابع بدخول قضاء سرجنار (محافظة السليمانية) وهاجمت مركز الشرطة بـ صواريخ (اربي جي) والبنادق الخفيفة وتمكنت من قتل اثنين من الشرطة واحد عملاء الاستخبارات وجرح عدد اخر منهم .

٤- قلعة دزه : تجريد احد المرتزقة من سلاحه : في ليلة ٣-٤ / ١١- ١٩٨٠ قامت مفرزة تابعة لكرت شهداء قلعة دزه بدخول المدينة وجردت المرتزق كريم عبد الله من سلاحه الكلاشينكوف ورقمه - ٦٨٥٦٠ - وهو من المنتسبين لما يسمى - (الجيش الشعبي) .

٥- مركز محافظة اربيل :

بتاريخ ٤/ ١١/ ١٩٨٠ قامت مفرزة من البيشمه ركه العاملين في تنظيم الداخل بمهاجمة نادي الضباط داخل مدينة اربيل بالقنابل اليدوية والاسلحة الخفيفة وقد دمر جانب من النادي ودب الذعر والهلع في صفوف العملاء .

٦- قواتنا تأسر ثلاثة اعضاء من الحزب الحاكم :

في ٢٠/ ١١/ ١٩٨٠ تمكنت احدى المفارز التابعة للكرت (٦) من الهريم السادس بالتنسيق مع اللجنة المحلية لحزبنا في قضاء قلعة دزه من اسر ثلاثة اعضاء في الحزب الحاكم ممن يعملون كمعلمين في مدارس قلعة دزه تطبيقا لمخططات السلطة العنصرية في تعريب المناطق الكردية والاسماء هي :

١- المعلم تامر توفيق وهيب ، ٢- المعلم حميد عبد الله احمد - ٣- المعلم احمد عزيز احمد . ان هذه العملية تاتي ردا على اقدام السلطة على الاعتقالات الكيفية لابناء شعبنا وعمليات التعذيب الوحشية التي تتعرض لها عوائل واقارب الثوار .

٧- كمين ناجح ضد العدو الفاشي في رواندوز :

في يوم ١٤/ ١١/ ١٩٨٠ قامت قوة من الكرت الخامس التابع للهريم (١٢) بنصب كمين لقوات العدو بالقرب من مدينة رواندوز وقد وقعت فيه قوة معادية فكبدتها البيشمه ركه الابطال سبعة اصابات بين قتيل وجريح وعادت قواتنا الى قاطعها بسلام .

٨ - كمين اخر في رواندوز (جبل كورك) :

بتاريخ ١٥/ ١١/ ١٩٨٠ قامت مفرزة من بيشمه ركه الكرت الثاني التابع للهريم (١٢) بنصب كمين لقوات العدو بين الربايا الواقعة على جبل (كورك) بالقرب من رواندوز ووقعت فيه قوة معادية فضربتها واشتبكت معها لمدة ساعة كاملة ، تكبد العدو خلالها (١٥) فردا بين قتل وجريح ، وغنمت قواتنا (٢) كلاشينكوف . وبندقية واحدة .

(ت)

– ٣ –

٩– مركز مدينة كركوك :

في ليلة ٨ف٩ / ١١ / ١٩٨٠ قامت مفرزة من بيشمه ركة التنظيم الداخلي لمدينة كركوك بمهاجمة مقر الحزب الحاكم قرب كازينو (احمد اغا) بالقنابل اليدوية وادى انفجارها الى اصابة عدد من المتواجدين فيه وتدمير اجزاء من المقر.
ان هذه العملية وسابقتها في مركز مدينة اربيل والعمليات الجريئة الاخرى داخل مدينة السليمانية تعتبر تطورا نوعيا في الثورة الديمقراطية المندلعة في كردستان – العراق والتي تتقدم باستمرار وتتطور لتشمل المدن الرئيسة وتلتحم بانتفاضة جماهير شعبنا في وسط العراق وجنوبه ضد النظام الفاشي من اجل تحقيق الانتصار النهائي واسقاط السلطة الدموية الارهابية واقامة نظام ديمقراطي يحقق مطامح شعبنا في الديمقراطية والتحرر .

١٠– هجوم واسع على مواقع السلطة في قضاء رانية :

في ١٧/ ١١/ ١٩٨٠ قامت قوات الهريم الرابع عشر بهجوم واسع على مواقع السلطة في رانية وضواحيها وقد تمكنت هذه القوات من تنفيذ هجومها المحدد مسبقا بنجاح تام ، ودامت المعارك من الساعة التاسعة صباحا وحتى الخامسة مساء وكمايلي :

أ– نصب كمين على طريق معسكر السلطة في منطقة (كيوه رده شر) وقصف نقطة السيطرة العسكرية على الطريق العام ، ومعسكر الجيش واصابته اصابات مباشرة دمرت. نقطة السيطرة وقتلت (١٢) عسكريا بقيت جثثهم على ارض المعركة لفترة طويلة وبينهم ضابط برتبة ملازم ثاني .

ب– حينما حاولت السلطة انجاد مواقعها المنهارة تصدت لها قوة الكمين على الطريق واشتبكت معها ولاربع مرات متتالية لم تستطع خلالها اجتياز الكمين ووقعت في صفوفها اكثر من (٤٠) بين قتيل وجريح بينهم امر السرية وهو برتبة ملازم اول .

جـ– وفي نفس الوقت قامت قوة اخرى من قوات الهريم الرابع عشر ايضا بقصف المواقع العسكرية المطلة على رانية بقذائف الـ (اربي جي) وتمكنت من تدمير ، احد الربايا العسكرية وقتل وجرح عدد كبير من افرادها وتعطيل

(ث)

- ٤ -

جهاز الاتصال اللاسلكي في الربيئة ٠ وقد قامت طائرات الهيليوكوبتر بقصف الربيئة لاعتقادها بسقوطها بيد البيشمه ركه بعد انقطاع الاتصال اللاسلكي معها وقد ادى هذا القصف الجوى الى قتل الاحياء والجرحى الباقين في الربيئة المذكورة ٠ وحسب المعلومات التي وردت ،فان خسائر السلطة خلال هذه المعارك تقدر بين (١٠٠ الى ١٣٠) عسكريا بين قتيل وجريح ، وغنمت قواتنا اربعة كلاشيكوف وكمية من الذخائر والعتاد استشهد في المعركة الرفيق البطل (محمد خدر حمول) وجرح اثنان من البيشمه ركه ٠

١١- التون كوبرى :

في ليلة ٢٠- ٢١ / ١١ / ١٩٨٠ قامت مفرزة من قوة (الداخل) بهجوم على مقر حزب السلطة في ناحية التون كوبرى الواقعة في منتصف طريق اربيل كركوك بالقنابل اليدوية وادى انفجارها الى تدمير المقر واصابة عدد من افراده ،وبعد ذلك تجول البيشمه ركه في شوارع الناحية موزعين بيان من اتحاد معلمي كردستان المناضل وجريدة الحزب «صوت البيشمه ركه» العدد - ١١ - ثم عادت المفرزة الى قاعدتها بسلام ٠

١٢- سيد صادق :

في ليلة ٢٥/ ٢٦ / ١١ / ١٩٨٠ وبينما كانت احدى مفارز الكرت العاشر من بيشمه ركه الهريم (١) تقوم ببعض المهام الحزبية في منطقة (خانه تەويله) التابعة لناحية سيد صادق - محافظة السليمانية - اعترضتها قوة معادية من مرتزقة الخائن (خالد خله سور) فاشتبكت معها في معركة دامت اكثر من ساعة استعمل فيها ثوارنا قذائف (اربي جي) واجبرتهم على الفرار والالتجاء الى معسكر سيد صادق العسكرى ٠

١٣- قلعة دزه :

في ٢٥/ ١١/ ١٩٨٠ قامت قوة مشتركة من الهريم الخامس ومفرزة تابعة للمكتب العسكرى بهجوم مباغت على ربايا العدو في منطقة (دە رگله وبيرسوار) الواقعة في ضواحي مدينة قلعة دزه - محافظة السليمانية - وضربتها بقذائف (اربي جي) والاسلحة الخفيفة وتم تدمير ربيئتين وتفجير مستودع للاسلحة وعادت القوة الى اماكنها سالمة ٠

(ج)

- ٥ -

١٤ــ الان وحاصل :

في ٢٥/ ١١/ ١٦٨٠ وعندما كانت احدى المفازر التابعة للهريم الاول تقوم بمهامها الحزبية في منطقة (الان وحاصل) حاولت التصدى لهم قوة من المرتزقة التابعين للخائن حمه خان حاجي دارا فاشتبكت المفرزه معهم في معركة عنيفة واجبرتهم على الفرار ، ثم لاحقتهم قوتنا من قرية " كاني كه وه كون " حتى قرية " زرايه " و " دار ته لان " واصيب في هذه المعركة اثنان من المرتزقة فيما عادت قواتنا الى قاعدتها سالمة .

١٥ــ سيد صادق :

في ٢٨/ ١١/ ١٩٨٠ تمكنت قوة مشتركة من البيشمەرگه الابطال التابعين للكرت التاسع والعاشر وكرت الهريم الاول من التوغل داخل قرية " كانى بانكه" التابعة لناحية سيد صادق حيث قام البيشمه ركه بتوزيع المنشورات والدعاية والتحريض بين اهالي القرية وصادروا جرار من نوع فيركمسون جلبوه معهم ثم عادوا الى قاطعهم بسلام .

١٦ــ سيد صادق حلبجه :

في الساعة الثامنة من يوم ١/ ١٢/ ١٩٨٠ قامت مفرزة من الهريم الاول بنصب كمين لقوات العدو على الطريق العام بين ترتيتي " قه ده نه ری " وكرده نازی " الموصل بين ناحية سيد صادق وحلبجة . ووقعت في الكمين قافلة عسكرية من ناقلتين واربعة سيارات ايفا عسكرية حيث هاجمتها ثوارنا بقذائف " اربي جي " والاسلحة الخفيفة وبعد معركة عنيفة تمكنت قواتنا من تحطيم سيارتين ايفا وقتل (٢٠) جنديا مع ضابط وجرح عدد كبير اخر منهم وبعد هذه العملية قامت قوات العدو بحملة اعتقالات وتعذيب للمواطنين المحليين في محاولة للعثور على مقاتلينا الابطال الذين انسحبوا الى قاطعهم بنجاح ..

١٧ ــ اربيـــل :

ليلة ٢٦ــ٢٧/ ١١/ ١٩٨٠ قامت قوة من الكرت الاول من الهريم الثامن بشن هجوم مباغت على مرتزقة ما يسمى بالجيش الشعبي في قريه " گرد عازبان" التابعة لمحافظة اربيل واشتبكوا معهم في معركة قصيرة تمكن مقاتلونا بعدها من اسر ثمانية منهم وتكبيدهم اصابات اخرى بين قتيل وجريح كما تمكنت القوة من احتلال موقعهم وغنمت قواتنا في هذه المعركة (٨) بنادق كلاشينكوف وكمية من الذخائر والتجهيزات ..

(ح)

- ٦ -

١٨ ـ قلعة دزه : ليلة ١ـ٢/١٢/١٩٨٠ قامت قوة من الكرت السادس من الهريم السادس بالتوغل داخل مدينة قلعة دزه وتمكنت من اختطاف الدكتور صبرى مصطفى سعد وهو مصري الجنسية ومتعاون مع النظام الفاشي وتأتي هذه العملية ردا على اعتقال واغتيال ٤٧ مناضلا في سجن الموصل بتاريخ ٣٠/١١/٨٠ وكذلك ردا على عمليات الاعتقال لاقارب الثوار ..

١٩ ـ هەلشو : في يوم ١٠/١٢/٨٠ قامت قوة مشتركة من بيشمه ركه المكتب العسكري والكرت السادس التابع للهريم السادس بنصب كمين للعدو بين ربايا " نورسته " الواقعة شمال هەلشو وقعت فيه قوة معادية حيث هاجمتها ثوارنا وكبدوها ثلاث قتلى وعدد من الجرحى وغنموا خلال هذه المعركة كلاشينكوف واحد . واصيب خلال المعركة احد البيشمەرکە الابطال بجروح طفيفة وتابدت القوة واجبها المرسوم حيث شنت هجوما مباغتا على ربايا العدو في " رەزی وه تمان " مامه كه له " قرب هەلشو حيث ضربتها بقذائف " ار بي جي " والاسلحة الخفيفة مما اسفر عن تدمير احد الربايا على من فيها ، وعادت القوة الى اماكنها بسلام .

٢٠ ـ بيرسوار : في الساعة الرابعة من مساء يوم ١١/١٢/١٩٨٠ قامت قوة مشتركة من بيشمه ركه المكتب العسكري والهريم التاسع بالهجوم على الربيئة العسكرية في بيرسوار وضربوها بقذائف (اربي جي) والاسلحة الخفيفة ولمد تعشرون دقيقة . وقد اصابتها القوة اصابات مباشرة ادت الى تدميرها وقتل (٤) من العسكريين فيها شوهدت جثثهم وهي تنقل الى قلعة دزه في اليوم التالي . كما جرح عدد اخر منهم هذا وعادت القوة الى قاطعها بسلام ..

٢١ ـ زوركان : في الساعة الحادية عشر من ليلة ٨ـ٩/١٢/١٩٨٠ قامت مفرزة من بيشمه ركه الكرت الثاني التابع للهريم الخامس بشن هجوم مباغت على احد ربايا العدو والواقعة في موس جه بره ك" القريبة من زوركان وضربوها بقذائف (ار بي جي) والاسلحة الخفيفة واوقعوا فيها خسائر كبيرة ثم انسحبوا الى قاطعهم بسلام .

٢٢ ـ تنفيذ حكم الاعدام بالخائن المجرم " زوراب " في قلعة دزه : قامت قوة خاصة من البيشمه ركه الابطال بالتوغل داخل مدينة قلعة دزه ليلة ١٢ـ١٣/١٢/١٩٨٠ حيث تمكنت من تنفيذ حكم الشعب والثورة باعدام الخائن المجرم " زوراب " كاتب تحرير قائمقامية قلعة دزه وضابط امنها . وتلقى عقابه العادل جزاء خيانته لشعبه ووطنه لتعاونه مع النظام الفاشي العراقي .

والى الامام حتى النصر النهائـــي

سەرچاوە: ئەرشیڤی د.ئەحمەد حەمەدئەمین

پاشکۆی ژمارە ٢٨.

مديرية شرطة محافظة اربيل، برقية سرية فورية، رقم منشي ء/٢٩/٦٤، ١٩٨١/١/١٣.

ئەرشیڤی د. بورهان حاتەم

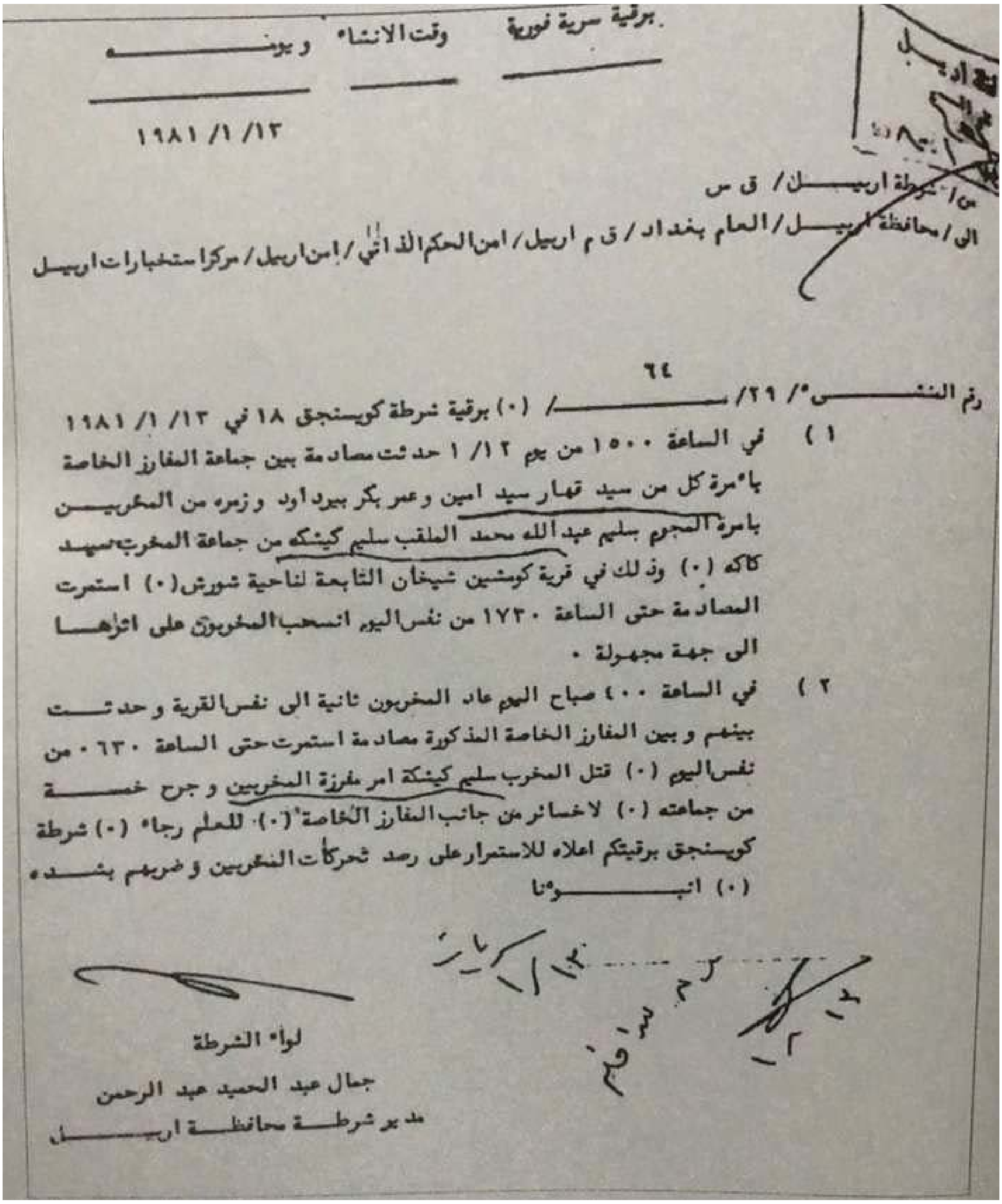

برقية سرية فورية. وقت الانشاء ويونه

١٩٨١/١/١٣

من/ شرطة اربيل/ ق س

الى/ محافظة اربيل/ العام بغداد/ ق م اربيل/ امن الحكم الذاتي/ امن اربيل/ مركز استخبارات اربيل

رقم المنشي ء/ ٢٩/ ٦٤ / (٠) برقية شرطة كويسنجق ١٨ في ١٣/ ١/ ١٩٨١

١) في الساعة ١٥٠٠ من يوم ١٢/ ١ حدثت مصادمة بين جماعة المفارز الخاصة بامرة كل من سيد قهار سيد امين وعمر بكر بيرداود وزمرة من المخربين بامرة المجرم سليم عبد الله محمد الملقب سليم كينكه من جماعة المخرب شهيد كاكه (٠) وذلك في قرية كوشين شيخان التابعة لناحية شورش (٠) استمرت المصادمة حتى الساعة ١٧٣٠ من نفس اليوم انسحب المخربون على اثرها الى جهة مجهولة.

٢) في الساعة ٠٤٠٠ صباح اليوم عاد المخربون ثانية الى نفس القرية وحدثت بينهم وبين المفارز الخاصة المذكورة مصادمة استمرت حتى الساعة ٠٦٣٠ من نفس اليوم (٠) قتل المخرب سليم كينكة امر مفرزة المخربين وجرح خمسة من جماعته (٠) لا خسائر من جانب المفارز الخاصة (٠) للعلم رجاء (٠) شرطة كويسنجق برقيتكم اعلاه للاستمرار على رصد تحركات المخربين وضربهم بشدة (٠) انبئونا

لواء الشرطة
جمال عبد الحميد عبد الرحمن
مدير شرطة محافظة اربيل

پاشكۆی ژمارە ٢٩.

مديرية شرطة محافظ اربيل، برقية سرية وفورية، رقم منشئ (٢٩/ ١٣٦)، ١٩٨١/١/٢٤.

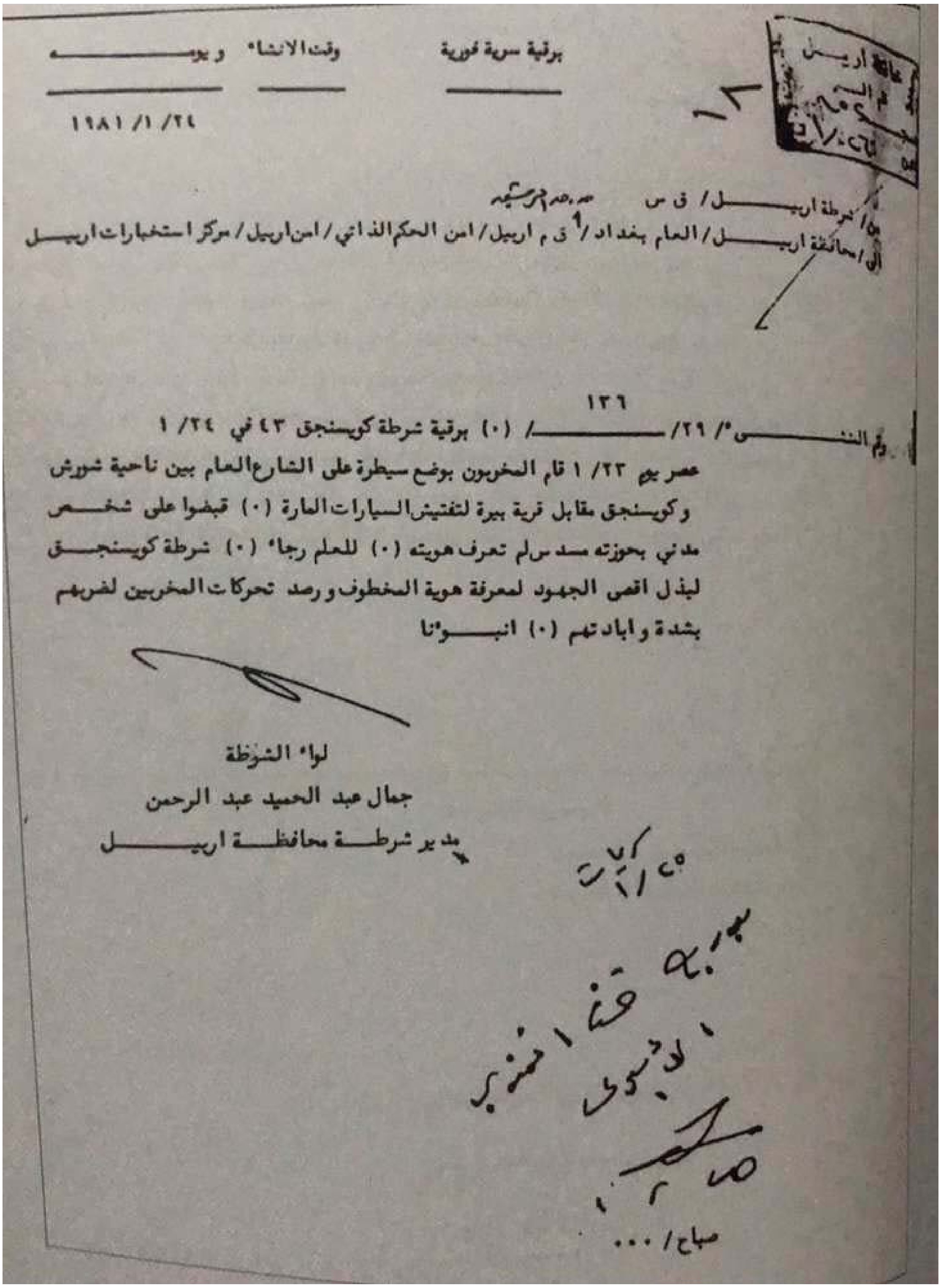

برقية سرية فورية — وقت الانشاء — و يومه

٢٤/ ١/ ١٩٨١

من/ شرطة اربيل/ ق س

الى/ محافظة اربيل/ العام بغداد/ ق م اربيل/ امن الحكم الذاتي/ امن اربيل/ مركز استخبارات اربيل

١٣٦

رقم النفس/ ٢٩/ ـــــ/ (٠) برقية شرطة كويسنجق ٤٣ في ٢٤/ ١

عصر يوم ٢٢/ ١ قام المخربون بوضع سيطرة على الشارع العام بين ناحية شورش وكويسنجق مقابل قرية بيرة لتفتيش السيارات العارة (٠) قبضوا على شخص مدني بحوزته مسدس لم تعرف هويته (٠) للعلم رجاء (٠) شرطة كويسنجق لبذل اقصى الجهود لمعرفة هوية المخطوف ورصد تحركات المخربين لضربهم بشدة وابادتهم (٠) انبئونا

لواء الشرطة

جمال عبد الحميد عبد الرحمن

مدير شرطة محافظة اربيل

صباح/ ...

ئەرشیفی د. بورهان حاتەم

پاشکۆی ژمارە ٣٠.

مرکز وثائق بغداد، صوت کردستان العراق، م: (٠٨٣)، ١٩٨٢/٣/١٥.

(ا)

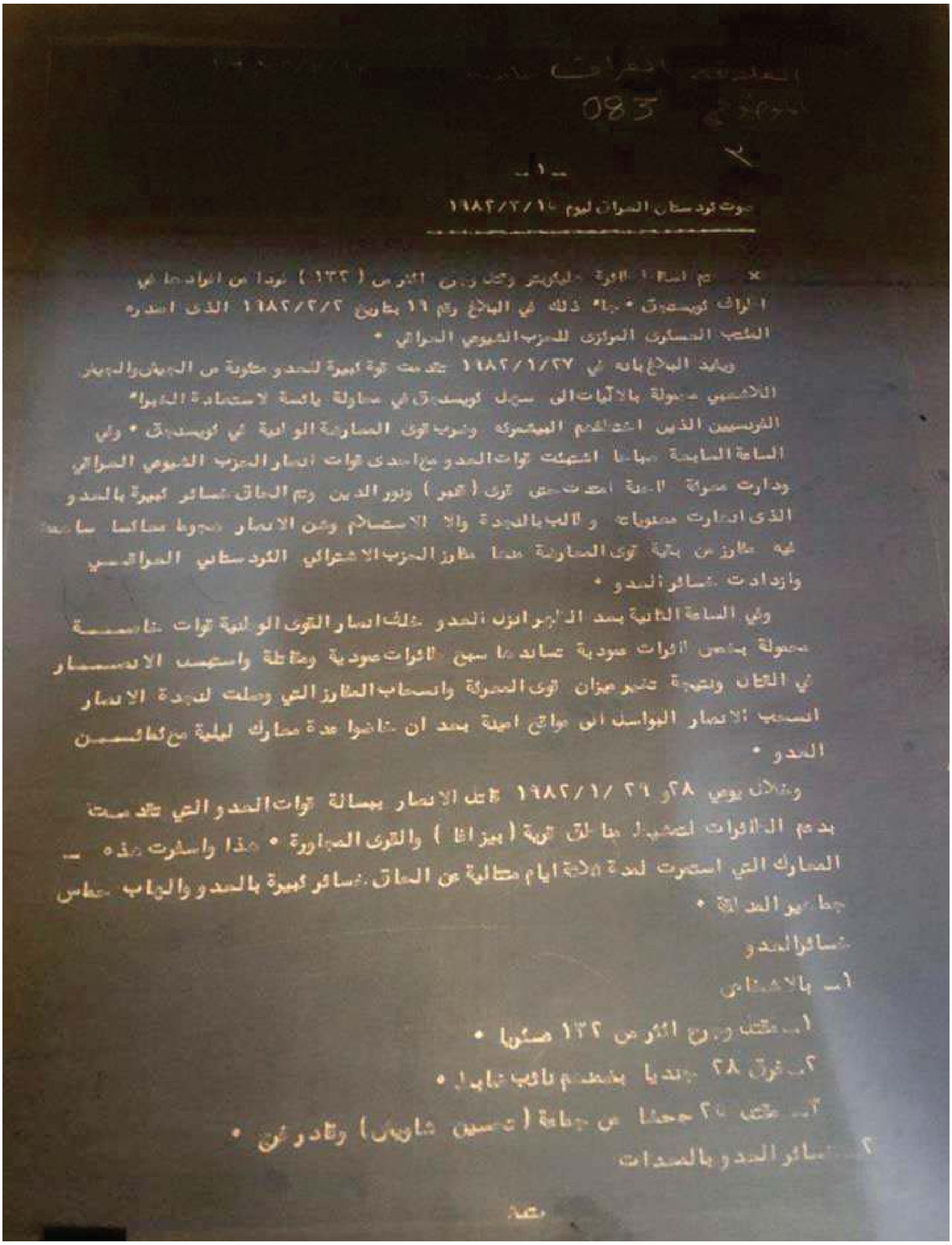

[illegible]
083

- ١ -

صوت كردستان العراق ليوم ١٦/٢/١٩٨٢

× ... تم اسقاط الطائرة هليكوبتر وقتل ورئيس الفرس (١٣٢) فردا من افرادها في اطراف كويسنجق . جاء ذلك في البلاغ رقم ١٦ بتاريخ ٢/٢/١٩٨٢ الذي اصدره المكتب العسكري المركزي للحزب الشيوعي العراقي .

ويفيد البلاغ بانه في ٢٧/١/١٩٨٢ تقدمت قوة كبيرة للعدو مكونة من الجيش والجيش الشعبي محمولة بالآليات الى سهل كويسنجق في محاولة يائسة لاستعادة [illegible] الكردستانيين الذين [illegible] وضرب قوى المعارضة الوطنية في كويسنجق . وفي الساعة السابعة صباحا اشتبكت قوات العدو مع احدى قوات انصار الحزب الشيوعي العراقي ودارت معركة [illegible] احتدمت حتى قرب (كعيو) ونور الدين رغم الحاق خسائر كبيرة بالعدو الذي ارتدت معنوياته [illegible] بالنجدة والا الاستسلام [illegible] الانصار [illegible] ساعة [illegible] من بقية قوى المعارضة منها مفارز الحزب الاشتراكي الكردستاني العراقي وازدادت خسائر العدو .

وفي الساعة الثانية بعد الظهر زج العدو خلف انصار القوى الوطنية قوات خاصة محمولة بخمس طائرات عمودية تساندها سبع طائرات عمودية ومقاتلة واستمر الاشتباك في القتال ونتيجة تغير ميزان قوى المعركة وانسحاب المفارز التي وصلت لنجدة الانصار انسحب الانصار البواسل الى مواقع امينة بعد ان خاضوا عدة معارك ليلية مع كتائب العدو .

وخلال يومي ٢٨ و ٢٩/١/١٩٨٢ قاتل الانصار ببسالة قوات العدو التي تقدمت بدعم الطائرات لتمشيط مناطق قرية (بيزاغا) والقرى المجاورة . هذا واسفرت هذه المعارك التي استمرت لمدة ثلاثة ايام متتالية عن الحاق خسائر كبيرة بالعدو و[illegible] جماهير المنطقة .

خسائر العدو

أ- بالاشخاص

١- قتل ورئيس الفرس ١٣٢ عسكريا .

٢- جرح ٢٨ جنديا بضمنهم نائب ضابط .

٣- قتل ٢٠ مجحشا من جماعة (حسين شاويس) وقادر [illegible] .

٢- خسائر العدو بالمعدات

معة

(ب)

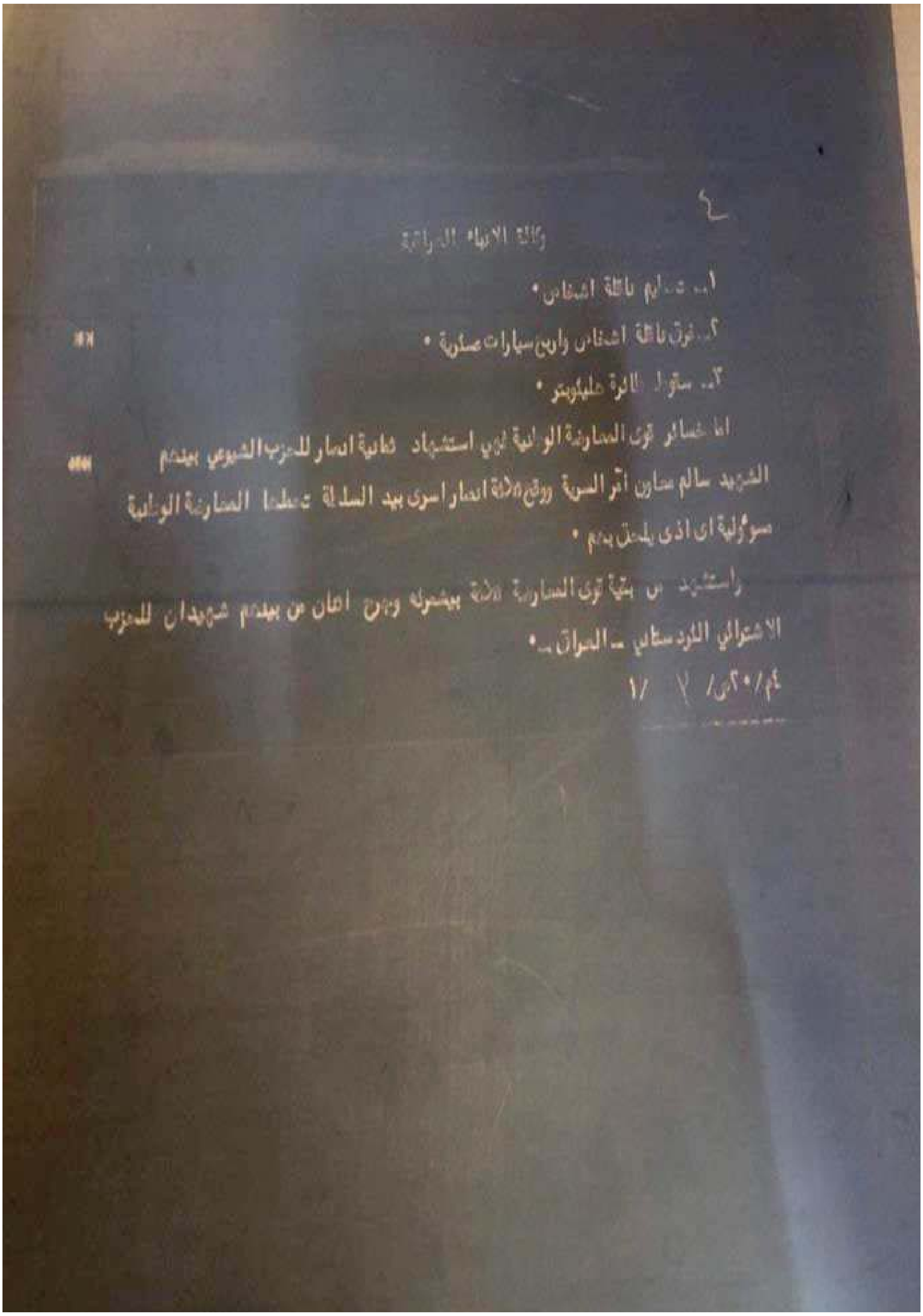

٤

وكالة الانباء [illegible]

١- تدمير ناقلة اشخاص .

٢- حرق ناقلة اشخاص واربع سيارات عسكرية .

٣- سقوط طائرة هليكوبتر .

اما خسائر قوى المعارضة الوطنية فهي استشهاد ثمانية انصار للحزب الشيوعي بينهم الشهيد سالم سعدون اثر السرية ووقوع ثلاثة انصار اسرى بيد السلطة تحملها المعارضة الوطنية مسؤولية اي اذى يلحق بهم .

واستشهد من بقية قوى المعارضة ثلاثة بيشمركه وجرح اثنان من بينهم شهيدان للحزب الاشتراكي الكردستاني - العراق - .

١٧/ ٢ /[illegible]

سەرچاوە: مرکز وثائق بغداد

پاشکۆی ژمارە ٣١.

الحزب الاشتراكي الكردستاني - العراق، بلاغ عسكري رقم (١١)، ١٩٨٥/١/١٢.

(أ)

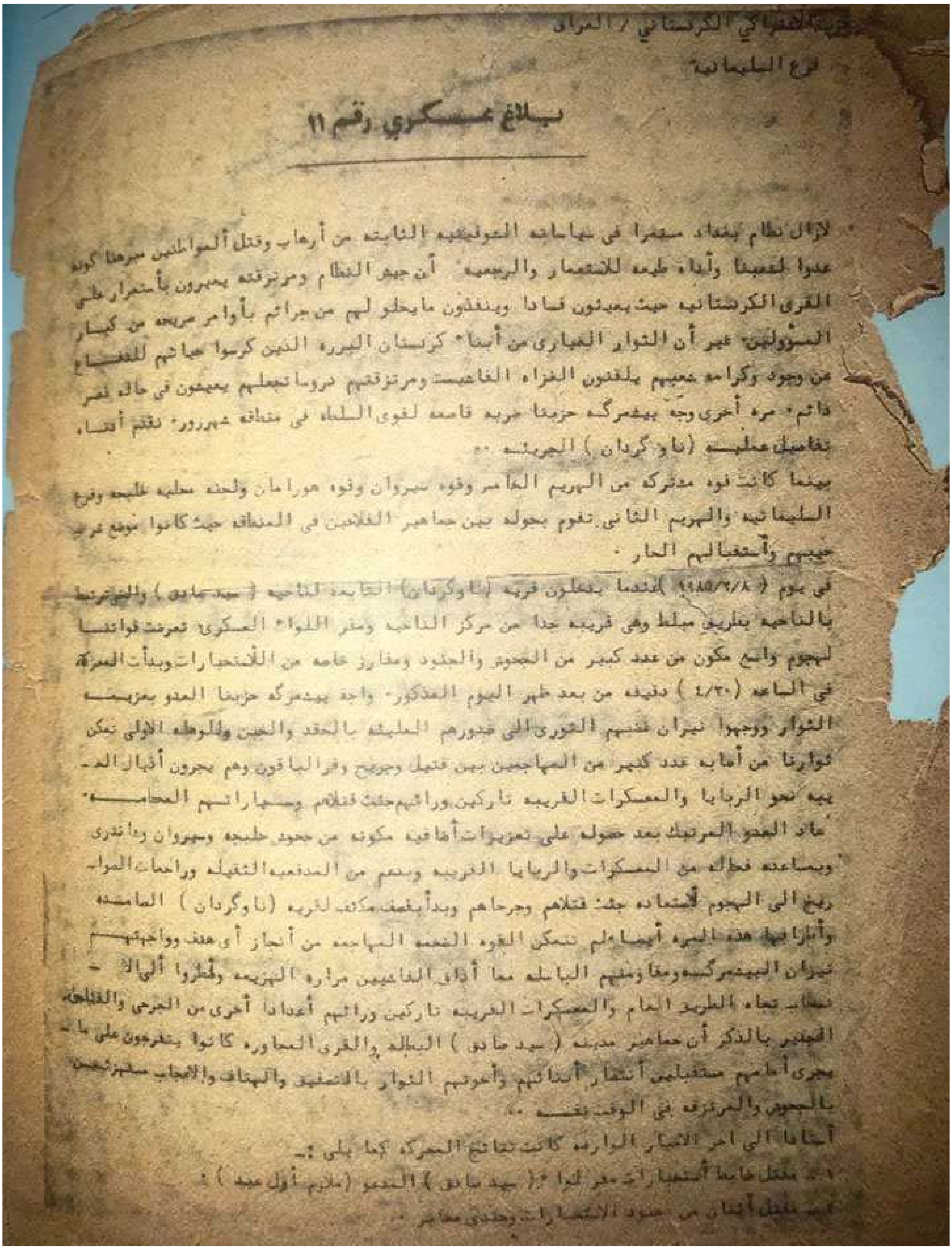
الحزب الاشتراكي الكردستاني / العراق

فرع السليمانية

بلاغ عسكري رقم ١١

لازال نظام بغداد مستمرا في سياساته الشوفينية الثابتة من أرهاب وقتل ألمواطنين مبرهنا كونه عدوا لشعبنا وأداة طيعة للاستعمار والرجعية. أن جيش النظام ومرتزقته يهجمون بأستمرار على القرى الكردستانية حيث يعيثون فسادا وينفذون مايحلو لهم من جرائم بأوامر صريحة من كبار المسؤولين، غير أن الثوار الجبارى من أبناء كردستان البررة الذين كرسوا حياتهم للدفاع من وجود وكرامة شعبهم يلقنون الغزاة الفاشست ومرتزقتهم دروسا تجعلهم يعيشون في حالة ذعر دائم، مرة أخرى وجه بيشمركة حزبنا ضربة قاصمة لقوى السلطة في منطقة شهرزور، نقدم أدناه تفاصيل عملية (ناوكردان) الجريئة ..

بينما كانت قوة مشتركة من الهريم الخامس وقوة شيروان وقوة هورامان ولجنة محلية حلبجة وفرع السليمانية والهريم الثاني تقوم بجولة بين جماهير الفلاحين في المنطقة حيث كانوا موضع ترحيب شعبهم وأستقبالهم الحار.

في يوم (١٩٨٥/٩/٨) عندما يدخلون قرية (ناوكردان) التابعة للناحية (سيد صادق) والتي ترتبط بالناحية بطريق مبلط وهي قريبة جدا من مركز الناحية ومقر اللواء العسكري، تعرضت قواتنا لهجوم واسع مكون من عدد كبير من الجحوش والجنود ومفارز خاصة من الأستخبارات وبدأت المعركة في الساعة (٤/٣٠) دقيقة من بعد ظهر اليوم المذكور، واجه بيشمركة حزبنا العدو بعزيمة الثوار ووجهوا نيران غضبهم الثوري الى صدورهم المليئة بالحقد والضغينة وللوهلة الأولى تمكن ثوارنا من أصابة عدد كبير من المهاجمين بين قتيل وجريح وفر الباقون وهم يجرون أذيال الخيبة نحو الربايا والمعسكرات القريبة تاركين ورائهم جثث قتلاهم وسياراتهم المحترقة.

عاد العدو المرتبك بعد حصوله على تعزيزات أضافية مكونة من جحوش حلبجة وشيروان وداندرى وبمساعدة قطعات من المعسكرات والربايا القريبة وبدعم من المدفعية الثقيلة وراجمات الصواريخ الى الهجوم لأستعادة جثث قتلاهم وجرحاهم وبدأ بقصف مكثف لقرية (ناوكردان) الصامدة وأطرافها هذه المرة أيضا ولم تتمكن القوة الضخمة المهاجمة من أنجاز أي هدف وواجهتهم نيران البيشمركة ومقاومتهم الباسلة مما أذاق الفاشيين مرارة الهزيمة وأضطروا الى الانسحاب تجاه الطريق العام والمعسكرات القريبة تاركين ورائهم أعدادا أخرى من الجرحى والقتلى الجدير بالذكر أن جماهير مدينة (سيد صادق) البطلة والقرى المجاورة كانوا يتفرجون على ما يجرى أمامهم مستقبلين أنتصار أبنائهم وأخوتهم الثوار بالتصفيق والهتاف والأعجاب مستهزئين بالجحوش والمرتزقة في الوقت نفسه ..

أستنادا الى أخر الأخبار الواردة كانت نتائج المعركة كما يلي :-

١- مقتل ضابط أستخبارات مقر لواء (سيد صادق) المدعو (ملازم أول عبد) .

٢- مقتل أثنان من جنود الأستخبارات وجندي مخابر .

(ب)

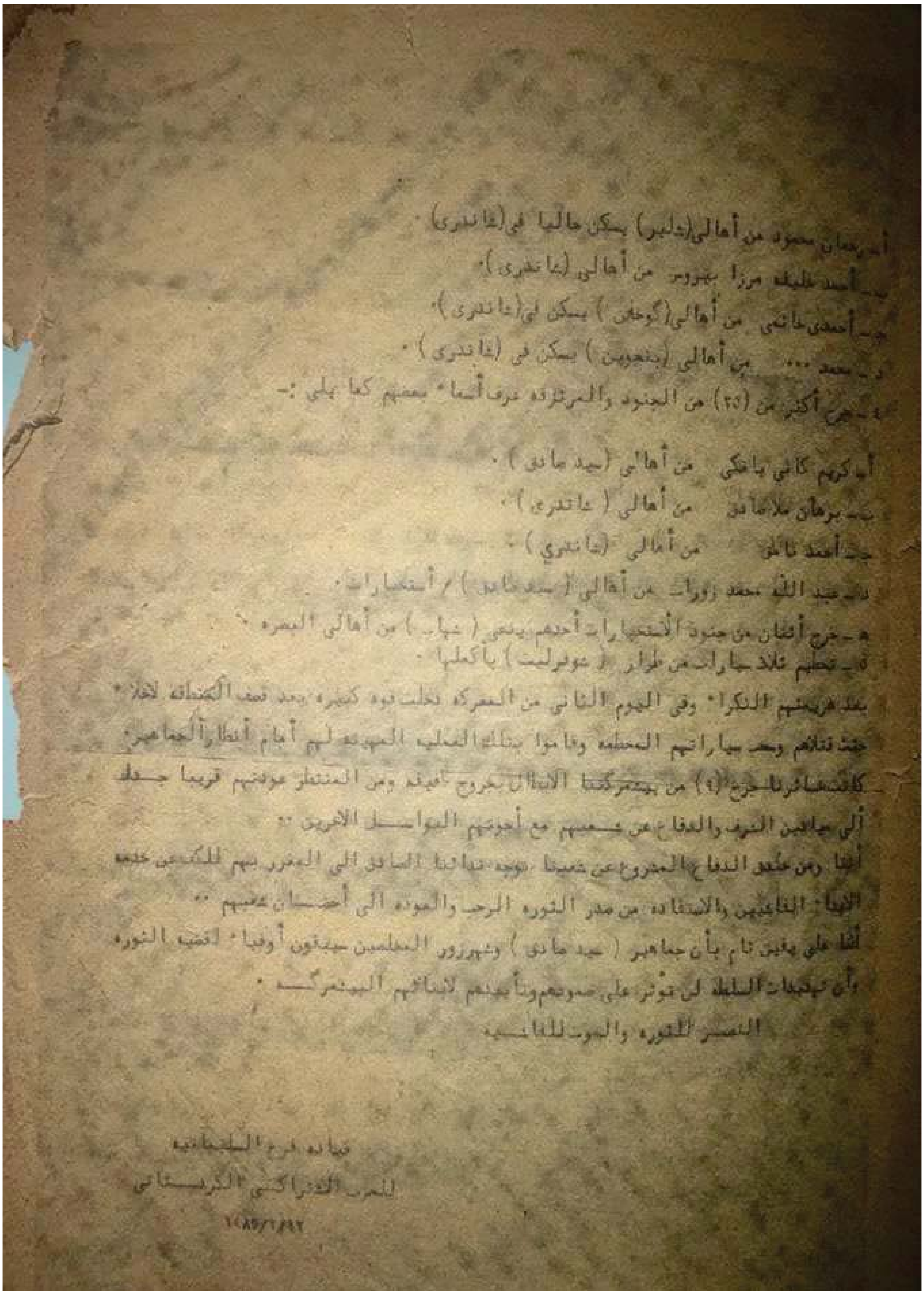

أ- برهان محمود من أهالي (شلير) يسكن حاليا في (غاندري).

ب- أحمد خليفه مرزا بهروم من أهالي (غاندري).

جـ- أحمدي حاتمي من أهالي (گوخش) يسكن في (غاندري).

د- محمد ... من أهالي (ينجوين) يسكن في (غاندري).

٤- جرح أكثر من (٢٥) من الجنود والمرتزقه عرف أسماء بعضهم كما يلي :-

أ- كريم كاني پانكي من أهالي (سيد صادق).

ب- برهان ملا صادق من أهالي (غاندري).

جـ- أحمد نالو من أهالي (غاندري).

د- عبد الله محمد زورات من أهالي (سيد صادق) / أستخبارات.

هـ- جرح أثنان من جنود الأستخبارات أحدهم يدعى (شهاب) من أهالي البصره.

٥- تحطيم ثلاث سيارات من طراز (شوفرليت) بأكملها.

بعد هزيمتهم النكراء وفي اليوم الثاني من المعركه تحلت قوه كبيره بعد قصف المنطقه لأخلاء جثث قتلاهم وحطام سياراتهم المحطمه وقاموا بتلك العمليه المهينه لهم أمام أنظار الجماهير، كان المستشار المجرم (٩) من بيشمركتنا الأبطال بجروح طفيفه ومن المنتظر عودتهم قريبا جدا الى صفوف الشرف والدفاع عن شعبهم مع أخوتهم البواسل الآخرين..

أننا ومن منطلق الدفاع المشروع عن شعبنا نوجه نداءنا السابق الى المغرر بهم للكف عن خدمة [illegible] الفاشيين والاستفاده من صدر الثوره الرحب والعوده الى أحضان شعبهم..

أننا على يقين تام بأن جماهير (سيد صادق) وشهرزور المناضلين سيبقون أوفياء لقضية الثوره وأن تهديدات السلطه لن تؤثر على صمودهم وتأييدهم لأبنائهم البيشمركه.

النصر للثوره والموت للفاشيه

قيادة فرع السليمانيه
للحزب الاشتراكي الكردستاني
١٩٨٥/١/٢٢

سەرچاوە: محەمەد حاجی محموود، ڕۆژ ژمێری...، ب٥، ل٨٥٤-٨٥٥.

پاشکۆی ژمارە ٣٢.

الحزب الاشتراكي الكردستاني – العراق، بلاغ عسكرى رقم (١٠٠)، اواخر نيسان ١٩٨٨.

(أ)

الحزب الاشتراكي الكردستاني - العراق
الإعلام المركزي
اواخر نيسان ١٩٨٨

البلاغ العسكري رقم (١٠٠)

عملية بطولية في مركز مدينة أربيل.

نفذت مجموعة من بيشمركة القاطع الثاني لقوة سهل أربيل التابعة لفرع أربيل لحزبنا الاشتراكي الكردستاني الى مركز مدينة أربيل في ١٣/١/١٩٨٨. بحثاً من الماجورين والمرتزقة وعملاء النظام وادلاء بعض المهام الحزبية في احياء (سـ شالان وخيراوا والنيسان وسيرين وسيان وجيداوا و ٩٢) داخل مدينة اربيل، وفي اليوم التالي ١٤/١/١٩٨٨ تمكنت المجموعة في السيطرة على سيارة في محلة (بادا وان) للمجرم (فارس كريم) امر مفرزة للقوات الخاصة.
وبعد انجاز العملية من قبل بيشمركتنا الابطال واثناء رجوعهم الى قواعدهم اصطدموا بكمين معاد للقوات الخاصة والمفارز الخاصين للنظام العفلقي، وبعد معركة خاطفة اثبت البيشمركة جدارتهم بخطة وادخلوا في حسم الموقف لصالحهم والرجوع الى قواعدهم بسلام.
ولحد الان لم تتوفر لدينا المعلومات الدقيقة حول خسائر النظام في هذه العملية.

١) بتاريخ ٢٠/١/١٩٨٨ نصبت مجموعة من بيشمركة القاطع الرابع لفرع السليمانية لحزبنا الاشتراكي الكردستاني كميناً على الشارع العام سليمانية /دوكان بالقرب من قرية (كاني سيران) المهجورة وقد وقعت سيارة عسكرية في كمين البيشمركة الابطال والمطروحة بوابل من نيران اسلحتهم، وقد اسفرت العملية في قتل عسكريين وجرح اخرين منهم.
٢) بتاريخ ٢١/١/١٩٨٨ وفي الساعة الثانية بعد الظهر سيطر بيشمركة القاطع الرابع ولجنة محلية دوكان /فرع السليمانية لحزبنا الاشتراكي الكردستاني على الشارع العام دوكان – سليمانية بالقرب من قرية (كاني سيران) المهجورة سيطرة تامة، اما اجهزة النظام في الهجوم على مكان تواجد البيشمركة في المنطقة بقوة كبيرة من المرتزقة والجيش مسندة بثلاث دبابات ودارت رحى معركة استمرت حتى الساعة الرابعة والنصف عصراً، لم تتمكن قوة النظام المهاجمة من الصمود امام ضربات البيشمركة المهلكة ولاذت بالفرار تاركة ورائها خسائر جسيمة تتلخص بثلاثين عسكرياً ومرتزقاً واصابة اعداد كبيرة منهم بجروح واشعال النيران في عدد من السيارات لازال ركامها باقياً في المنطقة.

عملية بطولية مشتركة.

في ليلة ٢١/٢٢/١/١٩٨٨ وفي الساعة الحادية عشر والربع مساءً قامت قوة مشتركة من بيشمركة القاطع الخامس (بالەکی) لحزبنا الاشتراكي الكردستاني وبيشمركة الفرقة (٢٨) الثامنة والسبعون (كاروخ) للاتحاد الوطني الكردستاني، وفق خطة مدروسة ومحكمة بالهجوم على ربايا المرتزقة المتحوزين الواقعة في وادي (قاووری) في منطقة بحوين ومن جهة محاور. الحقوا بمرتزقة النظام الخسائر التالية/
أ- خسائر مرتزقة النظام بالارواح
قتل اربعة مرتزقة فيما يلي تدرج اسمائهم ادناه
١) سليم حاجي رسول   من اهالي قرية سيروزيي
٢) محمود حاج سليمان   // // // بياش كوەول
٣) امر سرية المرتزقة : المرتزق رسول حاج طاهر
٤) قادر ابراهيم   من اهالي قرية سيروزيي

(ب)

ب ـ خسائر المرتزقة المادية /
تدمير اربع ربايا على رؤوس من فيها وتدمير منزل المرتزق [illegible] المرتزقة
والقاء القبض [illegible] في سيارته . وجدير بالذكر ان المرتزق المذكور مرتبط [illegible] والعمالة
للنظام منذ ربع قرن.
ج ـ اسر [illegible] من مرتزقة النظام وهم /
1) [illegible] المرتزق قادر كويخا مواليد ١٩٥٤ من اهالي به روانكه .
2) محمد امين حمه [illegible] مواليد ١٩٥٦ // // ته لالي؟.
3) كمال [illegible] محمد // ١٩٦٦ // // به روانكه .
4) [illegible] حمه رسول // // // // //.
5) صلاحدين [illegible] // // // // //.
6) ابوبكر حاج مصطفى اطلق سراحه نتيجة اصابته بجروح بليغة.

د ـ غنم البيشمركه الابطال ما يلي /
1) عشر بنادق كلاشنكوف مع [illegible] شاجور.
2) بندقيتين احداهما بندقية صيد والاخرى بندقية انكليزية .
تضحياتنا في هذه العملية البطولية شهيدان هما
1) الشهيد [illegible] علي حاج رسول امر مفرزة في القاطع الخامس للفرقة (٢٨) كاروخ
2) الشهيد عبدالرحمن علي عزيز بيشمركه القاطع الثالث لنفس الفرقة
المجد والخلود لشهدائنا الابرار
الخزي والعار لعملاء ومرتزقة [illegible] النظام الفاشي الدموي العدائي.
2) بتاريخ ١/٢/١٩٨٨ نصب بيشمركه القاطع الرابع /فرع السليمانية لحزبنا الاشتراكي الكردستاني كميناً على الشارع العام سليمانية ـ دوكان بالقرب من قرية (كونه ل) وتمكن البيشمركة الابطال من السيطرة الكاملة على المنطقة ، واوقفوا عدداً من السيارات [illegible] ركابها شرح الحزب والاوضاع التي تمر بها ثورتنا [illegible] وقد وقع في الكمين جنديان وتم اسرهما وهما
1) الجندي المكلف جبار مجيد التابع للوحدة (٢٠٩٠) من سكنة ديالى.
2) // // عادل ابراهيم خضر // // // من سكنة الموصل.

وفي ليلة ٨/٧ /٢/١٩٨٨ وفي تمام الساعة السابعة مساءً نسف بيشمركه لجنة محلية جمجمال ـ فرع كركوك ـ لحزبنا الاشتراكي الكردستاني الابطال ابراجاً للكهرباء على طريق ١٠كم [illegible] مدينة كركوك في الطريق العام سليمانية /كركوك ، مما ادت عملية نسف [illegible] الى انقطاع التيار الكهربائي من المنطقة بصورة تامة .

خبر من السليمانية

بتاريخ ١٢/٢/١٩٨٨ وقع اشتباك مسلح بين مجاميع من مرتزقة النظام [illegible] في المنطقة ([illegible]) بمدينة السليمانية ، قرب المجزرة ، وادى الاشتباك الى اصابة اعداد كبيرة من المرتزقة بجروح كما وقتل فيه ابن مرتزق الخائن ([illegible]) المعروف بـ [illegible]
علماً بانه معاون [illegible] احد الافواج الخفيفة ومجرم [illegible] الطوارئ.
وجدير بالذكر ان احد المواطنين قد استشهد في الحادثة وهو بائع [illegible] ومكلف باعالة اسرته المتكونة من [illegible] الافراد ، كما واصيبت امرأة [illegible] بجروح.
بتاريخ ١٢/٢/١٩٨٨ قام بيشمركه [illegible] الاول للقاطع الاول (قره داغ) لفرع السليمانية التابع لحزبنا الاشتراكي الكردستاني ، بالهجوم على احدى ربايا المرتزق [illegible] التابعة للوحدة ١٣٤٣٣ الواقعة بين ناحية [illegible] ونتيجة لهجوم البيشمركه على الربيئة لاذ المرتزقة [illegible] بالفرار تاركين [illegible] سيطرة البيشمركة الابطال على جميع الممتلكات الموجودة داخل الربيئة مع كمية من العتاد والتجهيزات العسكرية
وجدير ذكره ان امر ربيئة الربيئة المذكورة الخائن المرتزق (حمه صالح علي عبدالله)

(ت)

النصر المؤزر

نجحت مجموعة بطلة من بيشمركه القاطع الخامس التابع لفرع السليمانية لحزبنا الاشتراكي الكردستاني مجمع النصر المؤزر - في شهرزور في تمام الساعة الواحدة بعد ظهر يوم ١٣/٢/١٩٨٨ ونفذت حكم الشعب العادل بالمجرم الرئيس العرفاء (كامل ابراهيم) من سكنة بغداد واربلت الشهلوانية بندقية (كلاشنكوف صيني رقم/ ٨٢٩٢٦٥ - ٨٩) ثم عادت المجموعة بسلام الى قاعدتها.

عملية بطولية في مدينة اربيل للاتحاد الوطني الكردستاني/

اختطفت مجموعة بطلة من بيشمركه الشهيد (سالار) التابعة للمركز الثالث للاتحاد الوطني الكردستاني، في الساعة الثامنة من صباح يوم ١٦/٢/١٩٨٨ في محلة شورش كلا من:

١) عبدالله خفاف — معاون محافظ اربيل — من اهالي السليمانية

٢) محمد مصطفى — مدير محطة المبيعات الحكومية في اربيل

في الساعة السابعة من مساء ١/٢/١٩٨٨ شنت قوة مشتركة متكونة من بيشمركة قوة سهل اربيل ولواء صلاح فرع اربيل لحزبنا الاشتراكي الكردستاني ومفرزة من بيشمركة الحزب الديمقراطي الكردستاني، داخل مدينة اربيل من عدة محاور مجتازة الحزام الامني لها وتمكنت من السيطرة على محلتي (سيداوه و ٩٢) وجميع الطرق الرئيسية المؤدية اليهما، حيث قام البيشمركه الابطال بتفتيش واسع للمنطقة بحثاً عن المرتزقة والخونة والمتآمرين وتم القبض على (١٧) سبعة عشر مرتزقاً من بينهم نائب ضابط مفرزة خاصة وفيما يلي شرح لكم اسماؤهم ادناه

١) مجيد عمر محمد امين	مواليد ١٩٦١	من سكنة كركوك الفوج ١٠٢
٢) طاهر سعيد اسماعيل	مواليد ١٩٥٦	من سكنة اربيل (حي ٦٢) من مرتزقة المفرزة الخاصة التابعة للمجرم حاج فوكت
٣) برهان عمر رسول	مواليد ١٩٦٢	من سكنة اربيل (حي ٩٢) مرتزق.
٤) اسماعيل جوهر حمه صالح	مواليد ١٩٦٥	من // // // // //
٥) عمر حامد احمد	// ١٩٦٧	// // // // // // للفوج الخفيف (٥١)
٦) طلس عبدالعزيز احمد	// ١٩٦٦	// // // // // //
٧) حسن خالد حامد	// ١٩٦٥	// // // // // //
٨) كامران جوهر حمه علي	// ١٩٦٩	// // // // // //
٩) كاظم سعيد حمه كريم	// ١٩٧١	// // // // // //
١٠) طاهر محمود اسماعيل	// ١٩٦١	// // // // // // من مرتزقة المجرم (حسيب شوري هركي)
١١) رشاد رستم عبدالله	// ١٩٦٣	من سكنة اربيل (حي ٩٢) مرتزق.
١٢) سامي عبدالله ياسين	// ١٩٦١	// // // // //
١٣) جمال داود عبدالرحمن	نائب ضابط جهاز في المعمل (١٠) حمايات.	
١٤) حسن ملا عبدالرحمن	مواليد ١٩٥٥	من سكنة اربيل (حي ٩٢) مرتزق.
١٥) نجاة شاكر حاجم شيخ	مواليد ١٩٦٧	// // // // // // من مرتزقة المجرم راشد كاكلي.
١٦) مصطفى حامد محمد	مواليد ١٩٦٨	من سكنة اربيل (حي ٩٢) من مرتزقة المجرم راشد كاكلي.
١٧) كاكه رەش كاكەيی	// ١٩٦٦	// // // // // // // // //

ضرب سيطرة في طريق كويسنجق/ اربيل/

بتاريخ ١٠/٣/١٩٨٨ وفي تمام الساعة الواحدة بعد الظهر هاجمت قوة مشتركة من بيشمركة القاطع التاسع (سالار) وقوة من حماية العضو ومقر فرع اربيل لحزبنا الاشتراكي الكردستاني، سيطرة على الطريق الرئيسي (كويسنجق/اربيل) وتم تفتيش عدد من السيارات بحثاً عن المتعاونين مع

(ث)

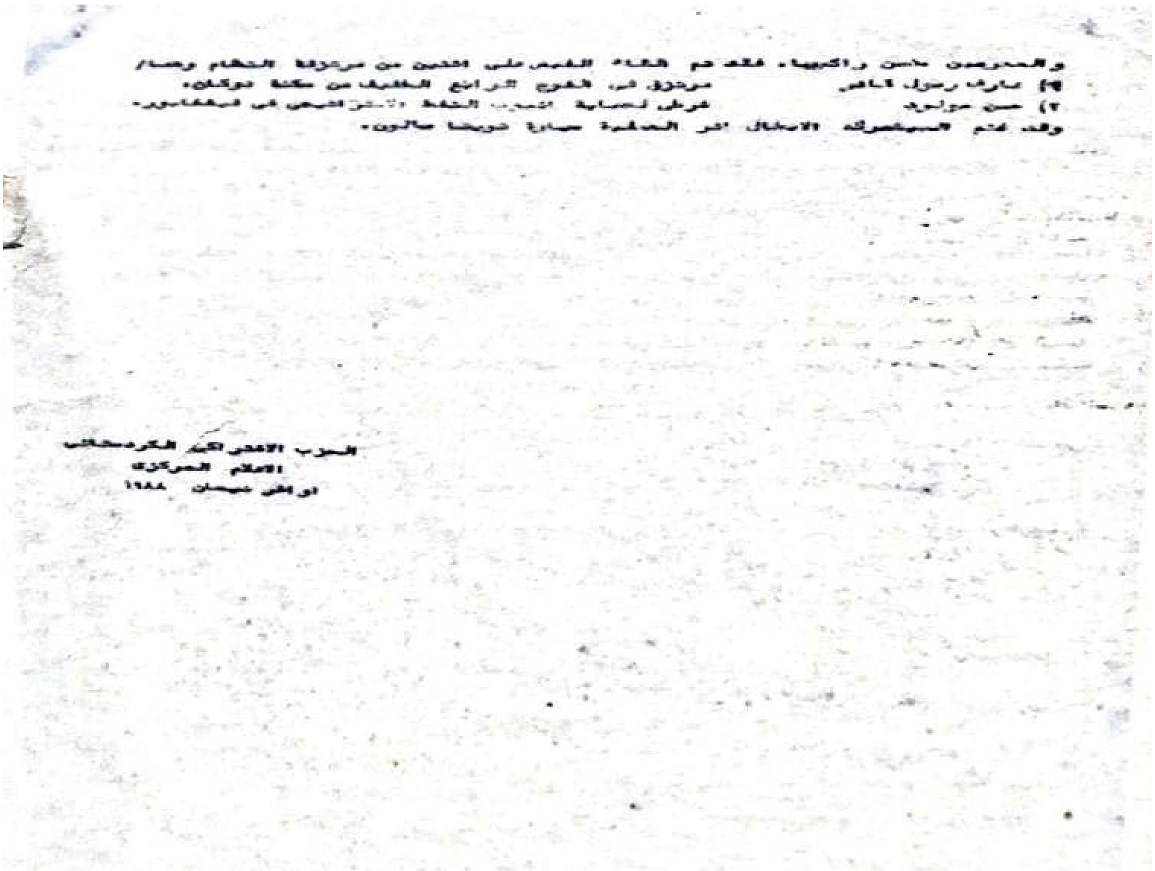

والمحروقين [illegible] وراكبيها، فقد تم القاء القبض على اثنين من مرتزقة النظام وهما/
١) عارف رسول [illegible] مرتزق في الفوج الرابع الخفيف من [illegible]
٢) حسن [illegible] [illegible] الجيش الشعبي في [illegible]
وقد غنم البيشمركة الابطال اثر المعركة سيارة نوع [illegible]

الحزب الاشتراكي الكردستاني
الاعلام المركزي
اوائل نيسان ١٩٨٨

سەرچاوە: ئەرشیڤی محەمەدی حاجی مەحموود

پاشکۆی ژمارە ٣٣.

منظومة استخبارت العسكرية العراقية، ع (١٥٥٧٧)، ١٩٨٧/٥/٢١.

منظومة
استخبارات المنطقة الشرقية
العدد / ١٥٥٧٧
التاريخ ١٩٨٧/٥/٢٢

للللل

من/ م ا س كلار

سريه فوريه

الى/ م ا س م الشرقية /ش٢

المنشيء /ق٢/١٠/١٠١/٢١٠/قو/٠/ الخرائط طوزخورماتو/ قلعة شيروانه ١/٠٠٠ ١٠٠ /٠/ رسالتكم سريه فوريه ش٢/ق٢/٩٠٦٢ فى ١٩٨٧/٥/٢١ /٠/ عدد العوائل المرحله من تاريخ ٥/١٢ ولحد الان / ١٥٠٠/ عائله قسم من هذه العوائل التحقت الى جانب المخربين مخربى عملاء ايران يقدر عددها ب/٤٥٠/ عائله واغلبهم من قرى عمر بل/ ٦٩٤٨/ كوبان عرب/٩٧٤٢/ قره قوجلى/١٣٥٢ / بيامجى/١٦٥٢ وتين/١٣٥٤/ مله سور/١٣٥٠/ والقسم الاخر والذى يقدر عددها ب/١٠٥٠/ عائله تم اسكانهم مع اقربائهم فى المدن والقرى الغير محذوره امنيا /٠/ تم تخصيص مجمع سكنى للعوائل المرحله فى قضاء كلار بالقرب من قرية شاكل/١٩٢٥/ واطلق عليه اسم حى الصمود حيث تم توزيع قطع اراضى لهم فيه /٠/ يرجى الاطلاع

المرسل / ن.ض حسين

المستلم / صابر

للللل
١٣٤٦
للللل

85

سەرچاوە: ئەکادیمیای کوردی

پاشکۆی ژمارە ٣٤.

الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية، م: الأخ الثائر معمر القذافي قائد الثورة الفاتح العظيمة، لجنة الخاريخ، (١٩٨٧/٤/٢٨).

(أ)

الأخ الثائر معمر القذافي

قائد ثورة الفاتح العظيمة .

تحية نضالية .

يطيب لنا أن نقدم اليكم [illegible] النضالية العالية [illegible] التامل مع [illegible] الجماهيرية العظمى ضد معاديكم التاريخية .

منذ ١٩٨٧/٤/١٤ يتعرض شعبنا الكردي في العراق الى حملة تهجير لم يسبق لها مثيل، رافقتها اعمال لاانسانية وقسوة بالغة بحق مواطني القرى الآمنة ، ذهب ضحيتها لحد الآن [illegible] القتلى والجرحى .

ان الحملة الجديدة التي بدأت بتنفيذها حكومة بغداد لا تستهدف فقط القرى المحررة وانما بعضا من القرى التي تقع على بعد ٨٠ كم داخل العراق [illegible] وتطلب الامر الى [illegible] تهجير المواطنين الاكراد في داخل مدينة الموصل والى تهجير احياء كاملة في محافظة اربيل .

ايها الأخ الثائر :

يرافق عملية التهجير هذه تصعيد خطير من قبل السلطات العراقية ضد ابناء الشعب الكردي ، حيث اقدمت السلطات بتواريخ ١٥، ١٦، ٢٠، ٢٢ /١٩٨٧/٤ ، ولأول مرة على قصف القرى الكردية الآمنة بالقنابل الكيمياوية والغازات السامة (غاز الخردل) ، ويكفي أن نقول ان سكان قرية (شيخ وسان) التابعة لمحافظة اربيل والبالغ عدد سكانها (٤٠٠-٥٠٠) مواطنا قد ابيدوا بشكل كامل ، وهناك ضحايا اخرى تقدر بالمئات في باقي المناطق التي تعرضت للقصف الكيمياوي .

ان الحكومة العراقية تريد من حملة التهجير والقصف الكيمياوي اعلان حرب ابادة ضد الشعب الكردي ، ولم نسمع في التاريخ الحديث أن دولة قد استعملت الغازات السامة والقنابل الكيمياوية ضد مواطنيها .

نهيب بكم ، باسم آلاف المشردين وباسم المحرومين من ابسط الحقوق الاساسية التدخل سريعا لوقف حرب الابادة هذه .

مع كامل التقدير .

الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية

- لجنة الخارج -

١٩٧٨/٤/٢٨

المرفقات :

١- قائمة بأسماء القرى التي تم تدميرها .

٢- قائمة بأسماء القرى التي تعرضت للقصف الكيمياوي .

٣- قائمة بأسماء بعض الشهداء والجرحى نتيجة القصف الكيمياوي .

(ب)

مرفق رقم (١)

قائمة بأسماء القرى التي تعرضت للتهجير والتدمير والتهديد به في مختلف محافظات كردستان العراق .

أولا- محافظة دهوك: الحملة تستهدف تهجير سكان (٢٤٠) قرية في محافظتي دهوك و الموصل . وتمّ فعلا تهجير القرى التالية :

أ- قضاء دهوك: دمّرت السلطات العراقية ،تدميرا كاملا، وسوّت بالارض القرى التالية :-

١- بهيري .
٢- بەري بهار .
٣- سارکي .
٤- سيهلکي .
٥- سيهار .
٦- کلسيکا .
٧- کاني هەبەرکي .
٨- سەرئەنکي .
٩- آلوکا .
١٠- سيجي .
١١- گەرماڤا .
١٢- حاجي آڤا .
١٣- سەر ژوري .
١٤- دولسي .

هذا اضافة الى ناحيتي مانگيش وزاويته اللتين يشملهما القرار الحكومي بالتهجير .

ب- قضاء سميل: دمّرت السلطات القرى التالية :-

١- کەرسيل .
٢- کيفلا .
٣- حەنکي .
٤- داري .
٥- هەژيرکي .

اضافة الى تهديد(٤٥) قرية في هذا القضاء بالتهجير .

جـ- قضاء زاخو: تمّ تدمير القرى التالية ،تدميرا كاملا :-

١- چەم باهيڤا .
٢- دشت زيري .
٣- خالش .
٤- ماميا .
٥- سنداڤا .
٦- دەرگەل .
٧- گوندك .
٨- حلا .
٩- ارمەر آڤا .
١٠- خرابکي .
١١- طارکي .
١٢- شرانش .
١٣- ماميسا .
١٤- رمناڤا .
١٥- يوسف آڤا .

ويشمل القرار ايضا تهجير مركز نواحي: رزگاري ودرکار عجم وباطوفة . هذا ضمن تهجير (١٠٤) قرى ايضا .

د- قضاء العمادية :- تمّ تدمير وتهجير (٢٥) قرية ،منها :-

أ- ناحية سرسنك :-

١- نرمين .
٢- زيوه .
٣- شيخ مەما .
٤- بامرني .
٥- بوطيا .
٦- شەريفا .
٧- شاشاوا .
٨- سەردەرالي .
٩- لمازيکا .

ب- ناحية کاني ماسي :-

١- رالينا .
٢- باطوفا .
٣- الکيشکي .
٤- گرکا .
٥- حشخاشا .
٦- چەم سەيدا .

ثانيا- محافظة نينوى :-

أ- قضاء عقرة :- يشمل القرار تهجير وتدمير (٢١) قرية منها :-

١- مركز ناحية شيروان .
٢- قرية باكرمان .
٣- قرى تابعة لناحية نهلة- دينارته .

ب- قضاء الشيخان :- يشمل قرار الحكومة العراقية تدمير (١٥) قرية ،اضافة الى مركز ناحية اتروش . وتمّ فعلا تدمير القرى التالية :-

١- ادن .
٢- آرماش .
٣- دەحلي نهوي .
٤- ميروزي .
٥- ديرا حترا .
٦- آزخ .
٧- سي داركي .

(ت)

ج - ناحية القوش :- تمّ ترحيل سكان قرى :-

١- طفيان .
٢- گاسارا .
٣- خورزا .

د - مركز المحافظة - مدينة الموصل :- تنوي سلطات بغداد تهجير اكراد مقيمين في مدينة الموصل ،بينهم من يسكنون المدينة منذ اكثر من (٥٠) سنة ،حسب قرار الحكومة .
يشمل القرار تهجير وتدمير قرى على بعد ٧٠-٨٠ كم من الحدود العراقية- التركية ،عدا مركز محافظة نينوى .

ثالثا - محافظة اربيل :-

أ- مركز المحافظة :- تمّ تهديم وتدمير :-
١- حي لطيف آوا ،داخل مدينة اربيل .
٢- حي مجيد آوا .

كما دُمّرت القرى التالية :-

١- باليسان .
٢- كاني بەرد .
٣- زيني .
٤- بەلاروكاوە .
٥- شيخ وسان .
٦- قرى في سلسلة جبال ساوسيوكان .
٧- هيزوب .
٨- چوار قورنە .
٩- خانقە .
١٠- دولە رەقە .
١١- دەرەشيد .

ويشمل قرار التهجير والتدمير القرى التالية ايضا :-

١- قرى في سهل حرير .
٢- قرى تابعة لناحية هيدان .
٣- شمامك .
٤- كەنديناوە .
٥- بەراشيس .
٦- جميع القرى المحيطة بطقطق وقوشتبە و كَريس و ديگەلە و ناحية اسكي كلك ،اضافة الى قرى تابعة للاقضية التالية :-
١- قضاء شقلاوة .
٢- قضاء كويسنجق .
٣- قضاء رواندوز .

رابعا - محافظة كركوك :- قرار التهجير يشمل كافة قرى قضاء طوزخورماتو .

خامسا- محافظة السليمانية :-

١- دمرت السلطات مركز ناحية آغجلر .
٢- قرية بنارۆ .
٣- علي آوا .
٤- كەلەزەردە .
٥- بيبانا .
٦- كاني سيكە .
٧- دارونجە .
٨- قازان .
٩- باخسمل .
١٠- هلدن .
١١- بەرگەلو .
١٢- سەرگەلو .
١٣- چالاوە .
١٤- چنارني .
١٥- تولچكە .
١٦- شاوەزي .
١٧- سيروان .
١٨- كاني تور .

كما تمّ تبليغ سكان (٣٢) قرية تابعة لمنطقة (شارەزور) بتهجيرهم ،اضافة الى قرى تابعة لناحية قرەداغ واخرى تابعة لقضاء دەربنديخان .

(ث)

ملحق رقم (٢)

أ- قائمة بأسماء بعض الشهداء :

الاسم	العمر
١- سعيد عثمان كريم .	(٥) سنوات
٢- فاطمة عثمان كريم .	(٦) سنوات
٣- رزگار عثمان كريم .	(٧) سنوات
٤- اديبة عثمان كريم .	(٨) سنوات
٥- ستار عثمان كريم .	(١٠) سنوات
٦- حسين عثمان كريم .	(١٥) سنة
٧- حسين مجيد سليم .	(٣) سنوات
٨- سلام مجيد سليم .	(٤) سنوات
٩- آمنة مجيد سليم .	(٩) سنوات
١٠- سليم مجيد سليم .	(١٠) سنوات
١١- ريبوار علي رسول .	(٢) سنتان
١٢- غزال حسن .	(٢) سنتان
١٣- نازنين حسن .	(٣) سنوات
١٤- سربار محمد حسين .	(٢) سنتان
١٥- ريزان علي رسول .	(٤) سنوات
١٦- سيروان سعيد عبدالله .	(٣) سنوات
١٧- مريم عزيز حسن .	(٦) سنوات
١٨- عائشة ابراهيم .	(٦) سنوات
١٩- حسن خورشيد .	(٦) سنوات
٢٠- خديجة خورشيد .	(٧) سنوات
٢١- خليل سليمان خدر .	(٨) سنوات
٢٢- رسول سليمان .	(١٢) سنة
٢٣- فاطمة محمد .	(٥٥) سنة
٢٤- آمنة خدر .	(٣٥) سنة
٢٥- خديجة محمود .	(٣٥) سنة
٢٦- زليخة محمود .	(٣٠) سنة
٢٧- فاطمة طه .	(٤٠) سنة
٢٨- حياة حمزة .	(٢٥) سنة
٢٩- آمنة احمد حاجي .	(٢٥) سنة
٣٠- خديجة عبدالله .	(١٩) سنة
٣١- هيمن يونس .	(٢) سنتان
٣٢- كريم محمود علي .	(٨٥) سنة
٣٣- حاجي اسماعيل .	(٨٠) سنة

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ٣٥.

مکتب تنظیم الشمال، م: قرار، سری للغایة وشخصی، ع (٢٨/ ٣٦٥٠)، (١٩٨٧/٦/٣)

(أ)

أمة عربية واحدة
ذات رسالة خالدة

حزب البعث العربي الاشتراكي
القطر العراقي
قيادة مكتب تنظيم الشمال
العدد/ ٢٨/ ٣٦٥٠
التاريخ ٣ / ٦ / ١٩٨٧

سري للغاية وشخصي

الى: محافظة ....
قيادة فيلق ١ - فيلق ٢ - فيلق ٥
قيادات فروع المكتب
قيادة فرع صلاح الدين
قيادة فرع ديالى
مديرية أمن منطقة الحكم الذاتي
مديرية أمن محافظة ....
مديرية مخابرات ....
مديرية استخبارات ....

الموضوع/ القرار

١. يمنع منعا" باتا" وجود أية قوة غذائية أو بشرية أو آلية الى القرى المحظورة أمنيا" المشمولة بالمرحلة الثانية من تجميع القرى. ويسمح بالعودة الى الصف الوطني من يرغب منهم ولا يسمح الاتصال بهم من أقربائهم نهائيا" الا بعلم الاجهزة الأمنية.

٢. يمنع التواجد منعا" باتا" في المناطق المحرمة في القرى المحظورة أمنيا" والمشمولة بالمرحلة الأولى لغاية ١٩٨٧/٦/٢١ للمنطقة المشمولة بالمرحلة الثانية.

٣. بعد انتهاء الموسم الشتوي الذي يجب أن ينتهي قبل يوم ١٥ تموز بالنسبة الى الحصاد ولا يجوز استمرار الزراعة فيه للموسم الشتوي أيضا".

٤/٦/١٩٨٧

(ب)

حزب البعث العربي الاشتراكي
القطر العراقي
قيادة مكتب تنظيم الشمال

امة عربية واحدة
ذات رسالة خالدة

العدد

الى :

تحية رفاقية

- ٢ -

٤. يحسم كذلك رعي المواشي ضمن هذه المناطق .

٥. على القوة العسكرية كل ضمن قاطعه قتل أي انسان أو حيوان يتواجد ضمن هذه المناطق وتعتبر محرمة تحريماً" كاملا" .

٦. يبلغ المشمولون بترحيلهم الى المجمعات بهذا القرار ويتحملون مسؤولية مخالفتهم له .

يرجى الاطلاع واتخاذ ما يلزم كل ضمن اختصاصه مع التقدير .

ودمتم للجهاد والنضال .

الرفيق
علي حسن المجيد
أمين سر قيادة مكتب تنظيم الشمال

سەرچاوە: ئەکادیمیای کوردی

پاشكۆی ژمارە ٣٦.

مكتب تنظيم الشمال، م: قرار، سرى للغاية وشخصى، ع (٤٠٠٨/٢٨)، (١٩٨٧/٦/٣).

العدد ٤٠٠٨/٢٨
التاريخ ١٩٨٧/٦/٢٠

قيادة مكتب تنظيم الشمال
مكتب السكرتارية

من/ قيادة مكتب تنظيم الشمال
الى/ قيادة الفيلق الاول/ قيادة الفيلق الثاني/ قيادة الفيلق الخامس
م/التعامل مع القرى المحظورة امنيا

بالنظر لانتهاء الفترة المعلنة رسميا لتجميع هذه القرى والتي سينتهي موعدها يوم ١٩٨٧/٦/٢١ قررنا العمل ابتداء من يوم ١٩٨٧/٦/٢٢ معودا بما يلي (١) تعتبر جميع القرى المحظورة امنيا والتي لم تزال لحد الآن اماكن لتواجد المخربين عملاء ايران وسليلي الخيانة وامثالهم من خونة العراق (٠) (٢) يحرم التواجد البشري والحيواني فيها نهائيا وتعتبر منطقة عمليات محرمة ويكون الرمي فيها حرا غير مقيدا بأية تعليمات ما لم تصدر من مقرنا (٠) (٣) يحرم السفر منها واليها او الزراعة والاستثمار الزراعي او الصناعي والحيواني وعلى جميع الاجهزة المختصة متابعة هذا الموضوع بجدية كل ضمن اختصاصه (٠) (٤) تعد قيادات الفيالق ضربات خاصة بين فترة واخرى بالمدفعية والسمتيات والطائرات لقتل اكبر عدد ممكن ممن يتواجد ضمن هذه المحرمات وخلال جميع الاوقات ليلا ونهارا واعلامنا (٠) (٥) يحجز جميع من يلقى عليه القبض لتواجده ضمن قرى هذه المنطقة وتحقق معه الاجهزة الامنية وينفذ حكم الاعدام بمن يتجاوز عمره (١٥) سنة داخل معودا الى عمر (٧٠) سنة داخل بعد الاستفادة من معلوماته واعلامنا (٠) (٦) تقوم الاجهزة المختصة بالتحقيق مع من يسلم نفسه الى الاجهزة الحكومية او الحزبية لمدة اقصاها ثلاثة ايام واذا تطلب الامر لحد عشرة ايام لا بد من اعلامنا عن مثل هذه الحالات واذا استوجب التحقيق اكثر من هذه المدة عليهم اخذ موافقتنا هاتفيا او برقيا وعن طريق الرفيق طاهر العاني (٠) (٧) يعتبر كل ما يحصل عليه مستشارو افواج الدفاع الوطني او مقاتلوهم يؤول اليهم مجانا ما عدا الاسلحة الثقيلة والساندة والمتوسطة اما الاسلحة الخفيفة فتبقى لديهم ويتم اعلامنا باعداد هذه الاسلحة فقط وعلى قيادة الجحافل ان تنشط لتبليغ جميع المستشارين وامراء السرايا والمفارز واعلامنا بالتفصيل عن نشاطاتهم ضمن افواج الدفاع الوطني (٠) مكرر رئاسة المجلس التشريعي (٠) رئاسة المجلس التنفيذي (٠) جهاز المخابرات (٠) رئاسة اركان الجيش (٠) محافظو (رؤساء اللجان الامنية) نينوى ، التاميم ، ديالى ، صلاح الدين ، السليمانية ، اربيل . دهوك (٠) امناء سر فروع المحافظات اعلاه (٠) مديرية الاستخبارات العسكرية العامة (٠) مديرية الامن العامة (٠) مدير امن منطقة الحكم الذاتي (٠) منظومة استخبارات المنطقة الشمالية (٠) منظومة استخبارات المنطقة الشرقية (٠) مدراء امن محافظات - نينوى ، التاميم ، ديالى ، صلاح الدين ، السليمانية ، اربيل ، دهوك (٠) يرجى الاطلاع والتنفيذ كل ضمن اختصاصه (٠) انبؤونا ،

(توقيع)
الرفيق
علي حسن المجيد

سەرچاوە: ئەرشیڤی د. هۆشەنگ محەمەد ساڵح

پاشکۆی ژمارە ٣٧.

قيادة فرقة العمادية، م: ترحيل، الي منظمة ديرةلوك، ع (١٨٢٠/٨)، ١٩٨٧/٩/٢٦.

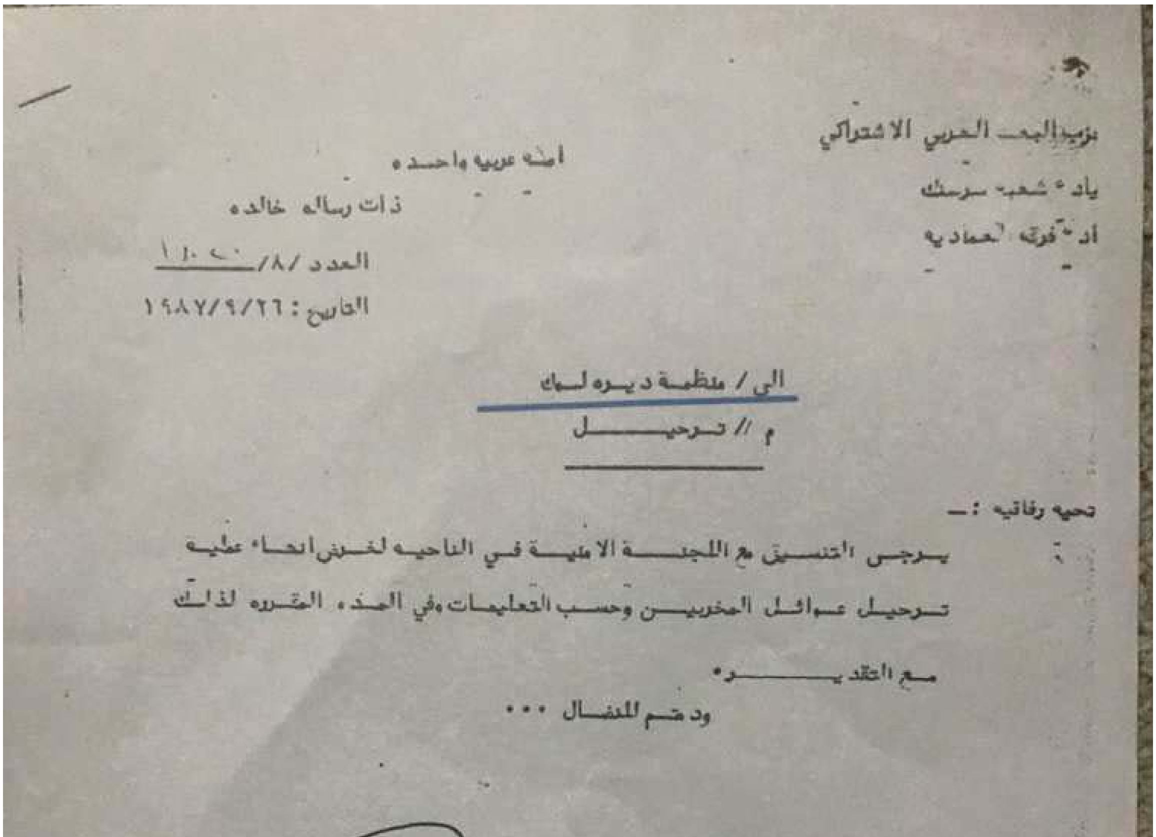

حزب البعث العربي الاشتراكي
قيادة شعبة سرسنك
قيادة فرقة العمادية

امة عربية واحدة
ذات رسالة خالدة

العدد /٨/ ١٨٢٠
التاريخ: ١٩٨٧/٩/٢٦

الى / منظمة ديره لوك
م // ترحيل

تحية رفاقية :-

يرجى التنسيق مع اللجنة الامنية في الناحية لغرض انهاء عملية ترحيل عوائل المخربين وحسب التعليمات وفي المدة المقررة لذلك

مع التقدير.
ودمتم للنضال ...

الرفيق
مالك عبد الحر كاظم
امين سر قيادة فرقة العمادية

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ٣٨.

مدير منظومة استخبارات المنطقة الشمالية، م: بيان رائى، ع (ش٣/مق٣/ ٢٠٠٨)، ١٦ ١٩٨٧/١١.

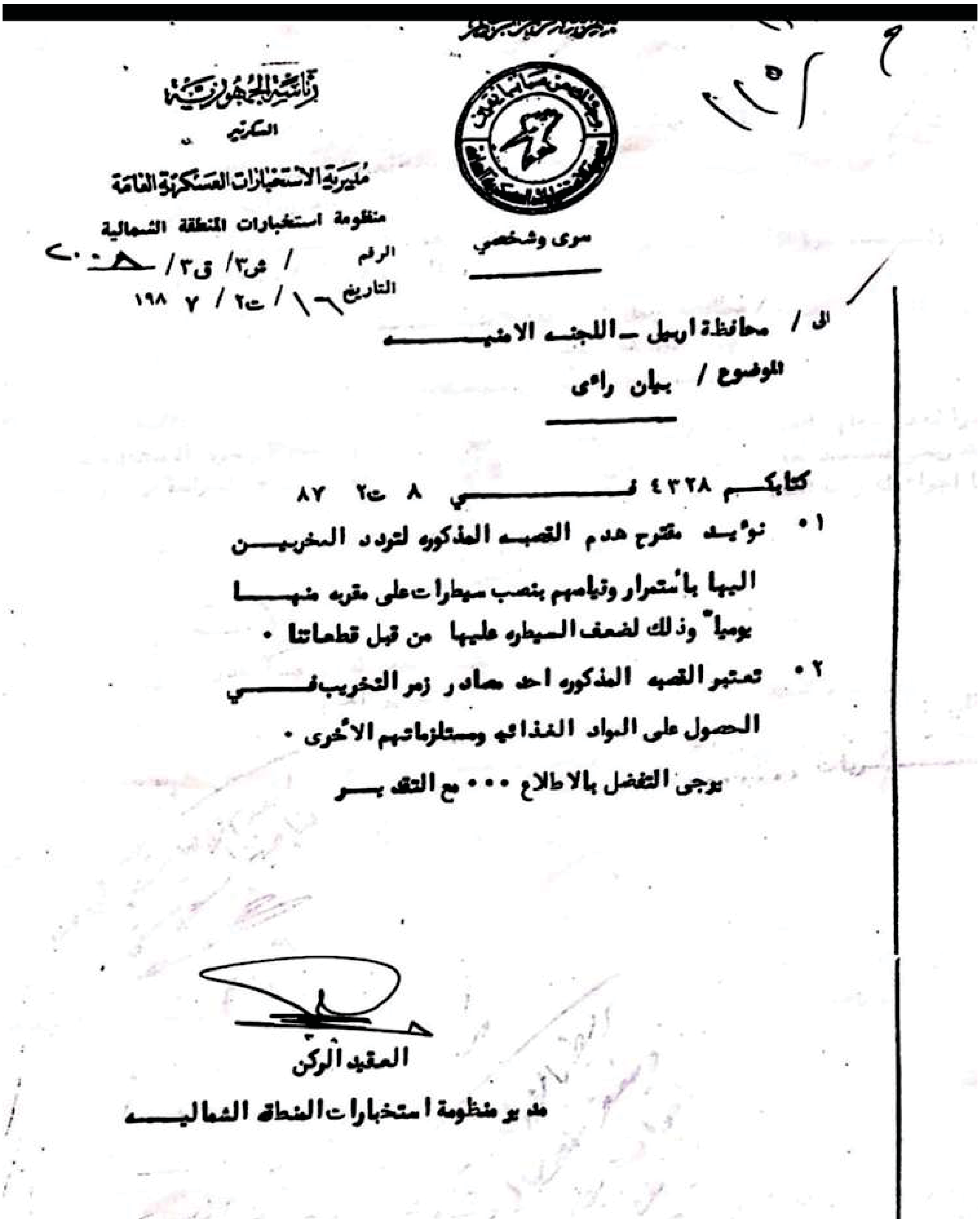

رئاسة الجمهورية
السكرتير
مديرية الاستخبارات العسكرية العامة
منظومة استخبارات المنطقة الشمالية
الرقم / ش٣/ ق٣/ ...
التاريخ ١٦/ت٢/ ١٩٨٧

سري وشخصي

الى / محافظة اربيل ـ اللجنة الامنية
الموضوع / بيان رأي

كتابكم ٤٣٢٨ في ٨ ت٢ ٨٧

١. نؤيد مقترح هدم القصبة المذكورة لتردد المخربين اليها باستمرار وقيامهم بنصب سيطرات على مقربة منها يومياً وذلك لضعف السيطرة عليها من قبل قطعاتنا .

٢. تعتبر القصبة المذكورة احد مصادر زمر التخريب في الحصول على المواد الغذائية ومستلزماتهم الاخرى .

يرجى التفضل بالاطلاع ... مع التقدير

العقيد الركن
مدير منظومة استخبارات المنطقة الشمالية

سەرچاوە: ئەرشیفی د. بورهان حاتەم

پاشکۆی ژمارە ٣٩.

قيادة الفيلق الاول، الي رئيس اركان الجيش، رقم المنشئ (١٨٠٧)، ١٩٨٨/٥/٧.

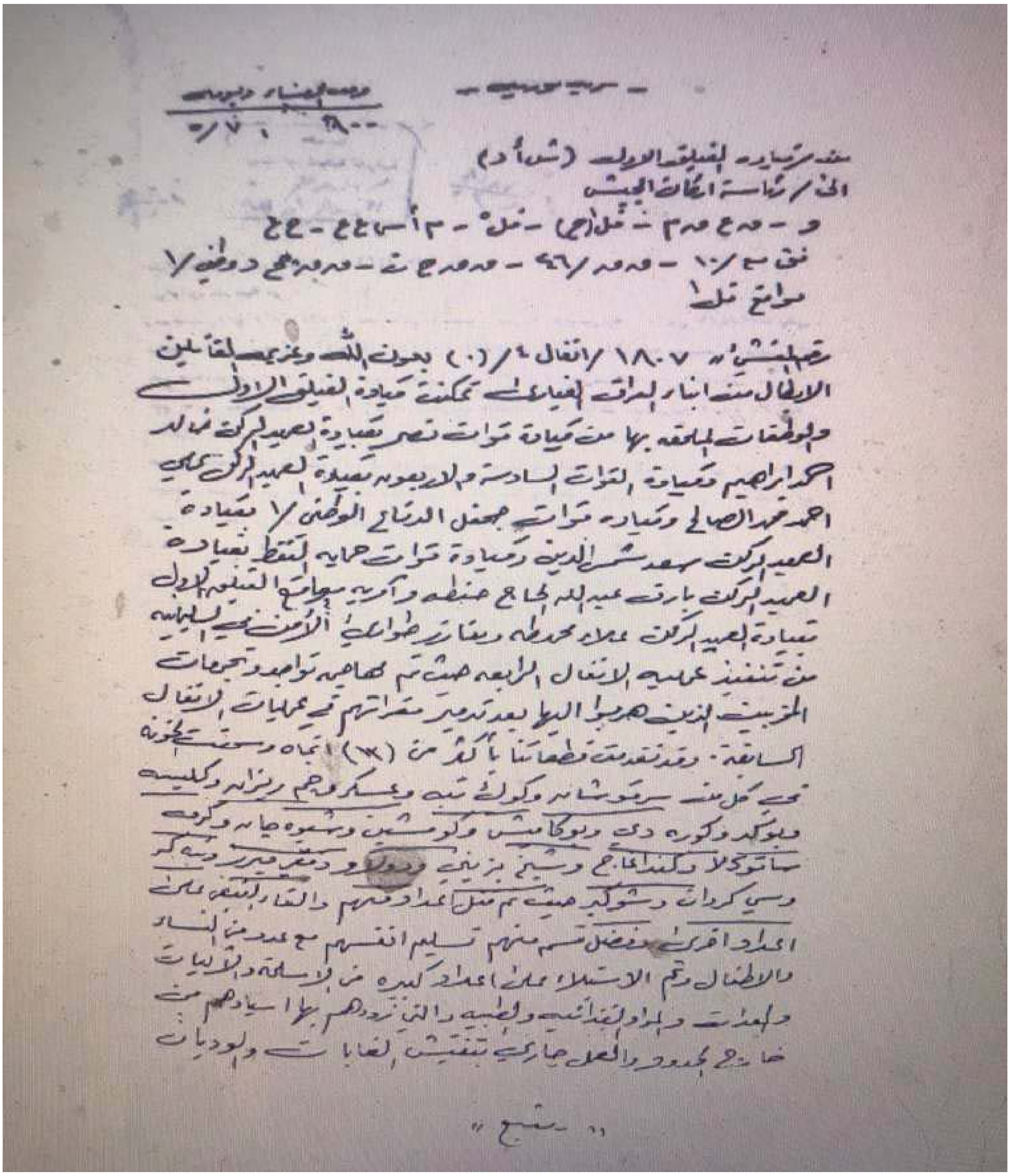

سري وفوري

٢٩٠٠ ٧/٥

من / قيادة الفيلق الاول (ش ١ د)
الى / رئاسة اركان الجيش

[illegible]

موانع تل ١

برقية / ١٨٠٧ / انفال ٤/(٠) بعون الله وعزيمة المقاتلين الابطال من ابناء العراق الغيارى تمكنت قيادة الفيلق الاول والتشكيلات الملحقة بها من قيادة قوات نصر بقيادة العميد الركن خالد احمد ابراهيم وقيادة القوات السادسة والاربعون بقيادة العميد الركن كمال احمد عبد الصالح وقيادة قوات جحفل الدفاع الوطني / بقيادة العميد الركن سعد شمس الدين وقيادة قوات حماية النفط بقيادة العميد الركن بارق عبد الله الحاج حنطة وآمرية مجاميع التشكيل الاول بقيادة العميد الركن علاء محمد طه وبمؤازرة قواطع الامن في السليمانية من تنفيذ عملية الانفال الرابعة حيث تم تصفية تواجد وتجمعات المخربين الذين هربوا اليها بعد تدمير مقراتهم في عمليات الانفال السابقة. وقد تقدمت قطعاتنا باكثر من (٣) اتجاه وسيطرت على [illegible] تبه وعسكر وجم رزان وكليسه وبلوكه وكوره دي وبوكاميش وكوسين وشيوه جا [illegible] ساتو كلا وكندالاجم وشيخ بزيني [illegible] وسي كردان وشوكه حيث تم قتل اعداد منهم والقاء القبض على اعداد اخرى وفضل قسم منهم تسليم انفسهم مع عدد من النساء والاطفال وتم الاستيلاء على اعداد كبيرة من الاسلحة والاليات والمعدات والمواد الغذائية والطبية والتي زودهم بها اسيادهم من خارج الحدود والعمل جاري لتفتيش الغابات والوديان

"يتبع"

سەرچاوە: شۆڕش حاجی، ئەنفال و ل٢٣٢-٢٣٣.

پاشکۆی ژمارە ٤٠

حزبی سۆسیالیستی کوردستان، لقی سلێمانی، ١٩٨٢/١٢/٢٠.

حزبی سوسیالیستی کوردستان/عێراق
لقی سلێمانی

١٩٨٢/١٢/٢٠

بۆ/ هەواڵی مەکتەبی ڕاگەیاندن

سڵاوێکی شۆڕشگێڕانە

وا لە خوارەوە ئاگاداری بەڕێزتان ئەکەین لە چالاکییانەی کە ئەنجامدراون لە سنووری لقەکەماندا زۆر سوپاستان ئەکەین لە بڵاوکردنەوەی و هیوادارین وێنەیەکیان بۆ ڕادیۆ بکەنەوە،

① لە ڕۆژی ١٩٨٢/١٢/١٥ کاتژمێری ٢,٥ سەعات شەوی دوا پاشنیوەڕۆ هێزێکی چاوەشۆ لە هەرێمی ١ و هەرێمی ٢ و هەرێمی ٥ کوێستانی ناوچەی گەرمیان و ناوچەی هەڵەبجە و کەرتەکانی ١ و ٢ ی لقی سلێمانی و کەرتی بارەگای لق و مەفرەزەی بارەگای لق هێرشێکی بەرفراوانیان بردە سەر جاشی و مۆڵگاو ڕەبایەو منظمە و مرکز و عسکری ڕەبایەکانی تەپەڕەش و سەر شاخەوانیەکەو ڕەبایەی کاڵگەی قەرە هەردوو ڕەبایەکەی نێوان سەید صادق و تەپەڕەش و مۆڵگەی جاش ناسی عبدیەکان لە سەید صادق گیرا و ڕێگەی جادەی سەید صادق و هەڵەبجە بۆ جادەی سەید صادق و سلێمانی و هێزێکی ئەوەش چووە ناو شارەوە بەشێکی زۆری شار. بۆ ماوەی ٢ سەعات کاتژمێر بەردەوام بە هاوەنی ٦٠ ملم و ٨١ ملم تۆپ باران کراو و شەڕی تێدا بووە و بەداری سەید صادق کرا بە ئاگر لە دوژمن، لە چالاکی شۆڕشی ئەیلولەوە تا ئێستا شاری سەید صادق ئەوەندەی بەخۆیەوە نەدیوە و دوژمن بە هیچ شێوەیەک نەیتوانی وەڵام بداتەوە، جاش و مجۆکانی ڕژێم بەپۆلە بەرەو ڕەبایەکانی سەرەوە هەڵهاتن. [illegible]

(ب)

سەرچاوە: محەمەد حاجی مەحموود ڕۆژژمێری...، ب٢، ل٥٧٨-٥٧٩.

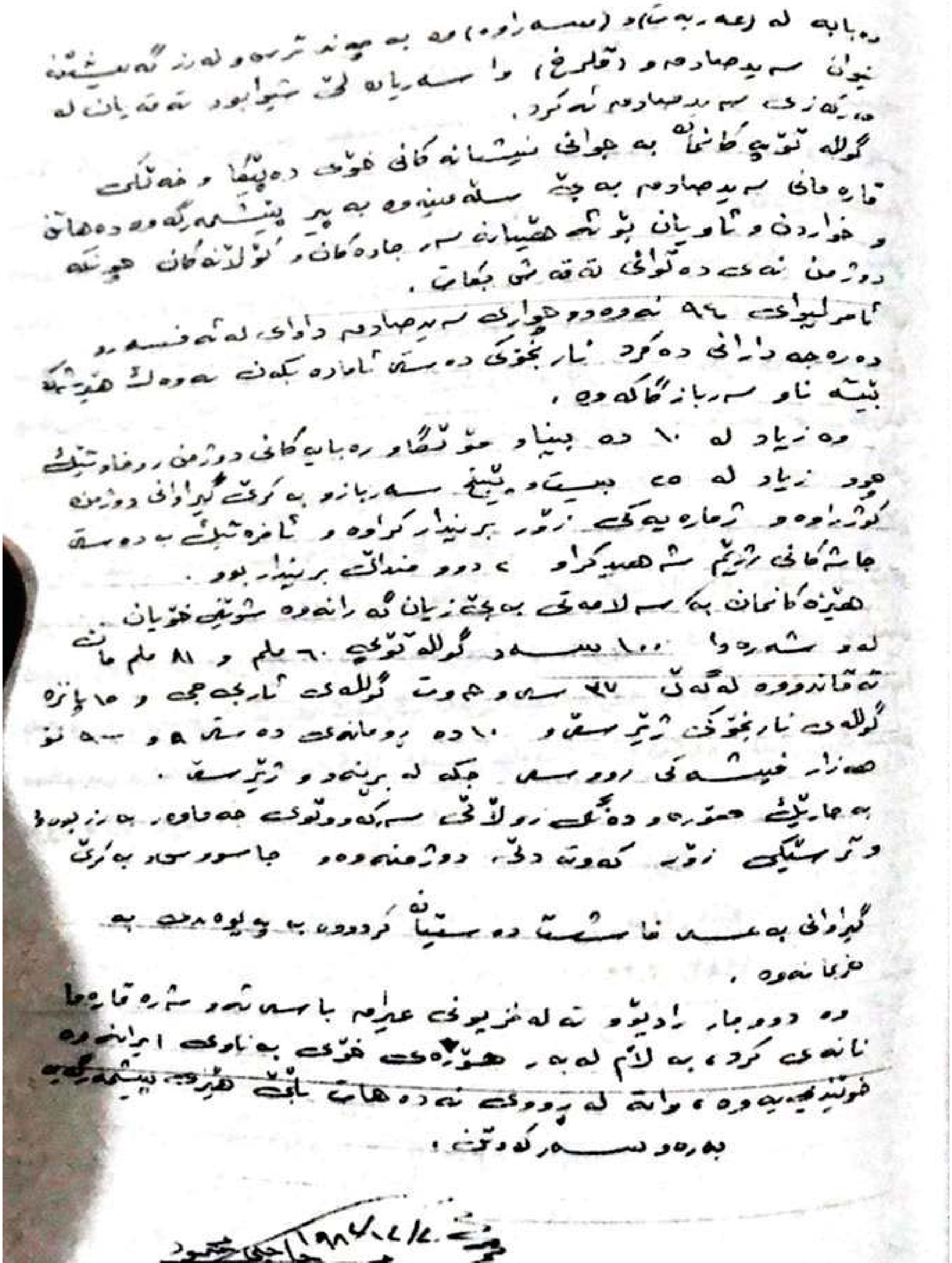
ڕەبایە لە (عەرەبەتاو (سەرزوو) وە بە هێوەند ترسەو و لە نزیک ئەبیشێنە
نێوان سەیدصادق و (قلرغ) وا سەرپایە لێ شێوابوو تەقەیان لە
ڕەبایەی سەیدصادقیان ئەکرد.
گوللە تۆپچی کاتمانە بە چواتی نیشانەکانی خۆی دەپێکا و خەڵکی
شارەکانی سەیدصادق بە چێ سەلەمێنیەوە بە پێر پێشمەرگەوە دەهاتن
و خواردن و ئاوییان بۆ ئەهێنان لە سەر جادەکان و کۆڵانەکان هەر ئەوە
دوژمن نەیدەتوانی تەقەشی بکات.
ئامرلیوای ٩٦ ئەوەوەو چواری سەیدصادق داوای لە ئەفسەرو
دەرەجەدارانی دەکرد نارنجۆکی دەستی ئامادە بکەن ئەوەک هێرشیان
بێتە ناو سەربازگاکەوە.
وە زیاد لە ١٠ دە بنیاو خۆتگاو ڕەبایەکانی دوژمن ڕوخاو تێکشکان
هەروەها زیاد لە ٢٥ بیست و پێنج سەرباز و بەکرێگیراوی دوژمن
کوژراوە و ژمارەیەکی زۆر بریندار کراوە و ئافرەتێک بە دەستی
جاشەکانی ڕژێم شەهید کراوە ٢ دوو منداڵیش بریندار بوو.
هێزەکانمان بە سەلامەتی بە بێ زیان گەڕانەوە شوێنی خۆیان
لەو شەڕەدا ١٠٠ سەد گوللە تۆپی ٦٠ ملم و ٨١ ملم هاوێژ
ئەقاندووە لە گەڵ ٣٧ سی و حەوت گوللەی ئاربیجی و ١٥ پازدە
گوللەی نارنجۆکی ژێر سەقو ١٠ دە ڕۆمانەی دەستی ٥ و سە تۆ
هەزار فیشەکی ڕووسی جگە لە برنەو و ژێر سەق.
بە هاتنێکی هێزەکەو دەنگی زوڵانی سەرکەوتووی جەماوەر بەرز بووەوە
و ترسێکی زۆر کەوتە دڵی دوژمنەوە و جاسوسەکان و بەکرێ
گیراوانی بەعس فاشستی دەستیانکرد بە پۆلەپۆل بە
هەڵهاتنەوە.
وە دووبارە ڕادیۆ تەلەفزیۆنی عێراق باسی ئەو شەڕە قارەمانانەی کرد، بەڵام لە بەر هێزەکی خۆی بە ناوی ئیرانیەوە
هەڵبستوەوە، وات لە پێشی یەدەهات بەڵێ هێزی پێشمەرگە
بەرەو سەرکەوتن.
١٩٨٧/٧/٧
محمد حاجی محمود

پاشکۆی ژمارە ٤١.

مديرية استخبارات العسكرية، برقية سرية فورية، رقم (١٥٠٧٦)، ١٩٨٦/٨/٢.

الجمهورية العراقية - [illegible]

// برقيه سريه فوريه/

الى/ السادة رؤوساء اللجان الامنيه في المحافظات
من/ لجنة التنسيق الامني المركزيه

سري
[illegible]
العدد / ١٥٠٧٦
التاريخ ١٩٨٦/٨/٢

رقم المنتهى/ ٢٥٦٨/ لاحقا لبرقيتنا ٢٣٩٤ في ١٩٨٦/٧/٢١/٠/
بناء على ما جاء بكتاب ديوان الرئاسه المرقم ٢٨١٨٦ في ١٩٨٦/٨/٢ /٠/ تقرر استمرار الحصار والتشديد على القرى والمناطق المحظورة امنيا وحسب التوجيهات المركزيه الصادره بهذا الصدد وبما يمنع كليا وصول المواد الغذائيه وغيرها اليهم /٠/ يرجى اتخاذ مايلزم واعلامنا مع التقدير /٠/ قيادتي الفيلق الاول والخامس/ كافة قيادات فروع المكتب/ امن الحكم الذاتي / منظومتي استخبارات المنطقة الشمالية والشرقية /٠/ يرجى التفضل بالاطلاع ولنفس الغرض مع التقدير...

محمد حمزه الزبيدي
رئيس لجنة التنسيق الامني المركزيه

المرسل/ علي حسين
المستلم/ كريم محمد

سەرچاوە: نەوشیروان مستەفا، خولانەوە لەنێو بازنەدا، ل٢١٩.

پاشکۆی ژمارە ٤٢.

مكتب تنظيم الشمال، سرية فورية، رقم (٤٢٥)، ١٩٨٧/٩/٨.

سري فورية /١٢١/٦/

من /ش ١/ر /١/د /

الى /ش ٢٤/٣٢/٢٨/٢٤/٢٦/٢١/ ق ج ح د و /١١/ ق ق ٤٤/ ق ق ح ن /سوا ق فيلق /القوات الاولى

الرقم /١٦٨/٠/٤/ رسالة قيادة مكتب تنظيم الشمال سرية /٤٢٥/ في /٨/٩/٠/ تضمن ما يلي في ضوء الاجتماع الذي انعقد بتاريخ /٦/٦/١٩٨٧/٠/ وترأسه الرفيق علي حسن المجيد امين سر مكتب تنظيم الشمال /٠/١/٠/ تقوم اللجان الامنية في المحافظات الشمالية بتقديم جرد العوائل المخربين على ان ينجز خلال الفترة من /٦/ الى ١٥/٩/٠/ ويباشر فورا انتهاء من الجرد بترحيل تلك العوائل الى مناطق تواجد ذويهم /٠/ من المخربين /عدا الذكور منهم بين سنة /١٢/ داخل الى سنة /٥٠/ داخل /٠/ فيتم حجزهم ويستثنى من فقرة /أ/ اجراءات العوائل التي لها شهداء او مفقودين او اسرى او مستشهدين اومما تكون لها دور في الدفاع الوطني ففي هذه الحالة يتم ترحيل الازم فقط الى جانب المخربين /٠/٢/٠/ يباشر بعقد ندوات جماهيرية // جماهيرية واجتماعات ادارية /يجري خلالها الحديث عن قضية عملية التعداد العام /السكاني العام الذي تقرر اجراءه في /١٧/١٠/١٩٨٧/٠/ ويؤكد علنيا بان من لا يشارك في العملية بدون عذر مشروع يفقد عراقيته / كما سيعتبر من الفارين من الجيش ويشمله بحكم قرار مجلس قيادة الثورة / المرقم /٦٧٧/ في /٢٦/٨/ /٠/٢/٠/ لايتقبل عودة الفارين من المخربين بدون اسلحتهم اعتبارا من /٦/٩/٠/ الى /١٢/١٠/ وبعد /١٢/١٠/ تقبل عودتهم حتى وان جلبوا اسلحتهم /٠/ نرجوا الاطلاع / واتخاذ ما يلزم واعلامنا /٠٠٠٠٠

81

سەرچاوە: ئەکادیمیای کوردی

پاشکۆی ژمارە ٤٣.

مديرية استخبارات العسكرية العامة، م: استخدام العتاد الخاص، ع (٧٣٧١)، ١٩٨٧/٣/٣١

(أ)

(٥) ٠٠٩

بسم الله الرحمن الرحيم

رئاسة الجمهورية
السكرتير
مديرية الاستخبارات العسكرية العامة

[redacted]

العدد : ٧٣٧١
التاريخ : ١٩٨٧/٣/٣١

سري للغاية وشخصي

(على الفور)

الى / رئاسة أركان الجيش

الموضوع / أستخدام العتاد الخاص

١. أمر السيد الرئيس القائد (حفظه الله) بأن تدرس مديريتنا مع الأختصاصيين توجيه ضربة مباغتة (لقواعد عرب خميني ضمن مقرات مخربي الفرع الخاص لزمرة البارزاني) بالعتاد الخاص وامكانية تنفيذها بأي من الوسائل التالية (القوة الجوية - طيران الجيش - المدفعية).

٢. تم دراسة أمر السيد الرئيس القائد (حفظه الله) مع الأختصاصيين واقترحنا مايلي :-

أ. أرجاء تنفيذ الضربة على قواعد عرب خميني ضمن مقرات زمرة البارزاني حتى شهر حزيران المقبل لوقوع الأهداف في منطقة الشريط الحدودي العراقي - التركي يفضل أختيار الأهداف خارج التأثير المحتمل على القطعات الحدودية التركية أو القرى التركية.

ب. المباشرة بالتخطيط لتنفيذ عمليات محددة مماثلة بأتجاه مقرات عملاء أيران.

٣. حصلت الموافقة على المقترحين في (٢) اعلاه وقامت مديريتنا بدراسة أماكن تواجد مقرات عملاء أيران وأنتخاب الأهداف أدناه أستناداً الى حجم التواجد المعادي فيها وتأثير هذا التواجد على الأمن الداخلي في المنطقة الشمالية بما يتلائم والأمكانيات المتيسرة من العتاد الخاص ووسائل الأطلاق :-

أ. مقرات عملاء أيران في منطقة حوض باليسان (قرى باليسان، توتمه، ختي، شيخ وسان) الكائنة قرب الطريق العام هيران - ناوه قليشان.

(٣-١)

سري للغاية وشخصي

(ب)

٥١٥

بسم الله الرحمن الرحيم

رئاسة الجمهورية
السكرتير
مديرية الاستخبارات العسكرية العامة

العدد : ٧١ ٧٢ ٧
التاريخ : ٢١/٣/١٩٨٧

سري للغاية وشخصي

ب. مقرات عملاء أيران في حوض قرى (تكيه - بلكجار - سيوسنان) التابعة لناحية قره داغ.

٤. أن الأهداف المشار اليها في (آ-ب) من المادة (٣) اعلاه من المقرات المهمة لعملاء أيران وأفراد العدو الأيراني وهي بعيدة بعداً كافياً (كأهداف للعتاد الخاص) عن مواقع قطعاتنا وتعتبر ملائمة أكثر من غيرها لأستخدام هذا العتاد لوقوعها في مناطق منخفضة تساعد على ركود أبخرة العامل الكيمياوي وبالأمكان معالجتها بالوسائل المتيسرة (القوة الجوية، القاذفات السبوبية والمدفعيات ليلاً).

٥. أقترحت مديريتنا توجيه الضربة للهدفين المشار اليهما في (٣) اعلاه خلال هذه الفترة وبأستخدام ثلثي المتيسر من العتاد الخاص (عامل الزارين) أضافة الى ثلث المتيسر من العتاد الخاص (عامل الخردل) والأحتفاظ بالمتبقي للحالات الطارئة في قواطع العمليات.

٦. كتاب رئاسة الجمهورية - السكرتير السري للغاية والشخصي وعلى الفور ٩٥٣/١٩٦٥/ك في ٢٩ آذار ٨٧ المتضمن مايلي :-
(حصلت الموافقة على توجيه الضربة على أن يتم أستثمار النتيجة.. حيث أن القصد ليس أيذاء المخربين فحسب.. لأتخاذ مايقتضي وبالتنسيق مع الفيلق المعني... وأعلامنا قبل المباشرة بالضربة).

يرجى التفضل بالأطلاع وأمركم الأيعاز لتنفيذ ماورد بكتاب رئاسة الجمهورية - السكرتير اعلاه وأعلامنا تنسيبكم ... مع التقدير.

اللواء الركن
مدير الأستخبارات العسكرية العامة

سري للغاية وشخصي

سەرچاوە: ئەکادیمیای کوردی.

Abstract

After the collapse of the Kurdistan Revolution in 1975, South Kurdistan went through a difficult political and military situation, because the Iraqi government after the Algiers Agreement on March 6, 1975. It has tried to weaken the Kurdish liberation movement in every way, and therefore has adopted various policies, such as deportation, Arabization and Ba'athization.

In addition, he had deployed his army in different parts of southern Kurdistan, even in remote areas where he had military bases. Several political parties were established to counter this situation. The PDK continued its political and armed struggle under the name of the interim leadership until 1979. The Kurdistan Socialist Movement was on the semi-front of the Kurdistan National Union (KNU) until 1979, when it split from the PUK and developed its political and armed struggle under the name of the United Kurdistan Socialist Party (HUSIK). At the same time, the Kurdish Socialist Party (PASOK) was formed within the Kazhik. In 1977, it declared armed struggle against the Iraqi government. These parties emphasized armed struggle and opposition to the Ba'ath regime in their programs.

The outbreak of the Iraq-Iran war on September 22, 1988 provided a favorable environment for Kurdish parties to continue their armed struggle and expand their political and military activities. This led to the emergence of frontal struggle, but the existence of conflict between them to some extent prevented the increase of joint activities. However, after the general reconciliation and the establishment of the Kurdistan Front on May 2, 1988, the Kurdish armed struggle in South Kurdistan developed and the Peshmerga

forces liberated several towns and villages. Therefore, the Iraqi government changed its strategy against the Peshmerga forces in order to end the armed struggle. These included the destruction of villages, the displacement and the Anfal operation in 1988, and even the use of weapons of mass destruction against the Peshmerga forces in 1988. Therefore, it was difficult for the Peshmerga forces to defend. This weakened the Kurdish armed struggle. The years (1976-1988) included two distinct historical periods.

The period between 1976 and 1979 is considered to be the resurgence of armed struggle, reorganization of the Peshmerga forces and the rise of multi-party and multi-military forces. It was therefore a different period from the September Revolution. The Iraq-Iran war (1980-1988) is considered an important and sensitive period. Because it led to the development and rise of the armed struggle and the expansion of the activities of the Peshmerga forces.

This study consists of gateway three sections and conclusions Gateway A historical summary of the Kurdish armed struggle from 1961 to1975. The first Part 1: The revival of the armed struggle in South Kurdistan in 1976-1979. This section includes three topics: The first topic discusses the reasons and circumstances for the resumption of armed struggle and the position of regional countries on the resumption of armed struggle. The second topic is devoted to the establishment and organization of the primary units of the SK/PDK, HSK and PASOK. The formation of initial detachments and armed organization has been discussed. The third topic is devoted to the activities of the Peshmerga and guerrilla warfare in the years (1976-1979). The second part of the study, entitled Armed Struggle in South Kurdistan during the Iraq-Iran War (1980-1988), discusses the political and military developments in three themes. The first topic presents the effects of the war on South Kurdistan in terms of military, political, economic and education. The second theme: The impact of frontal work experience on armed struggle is explained. The third topic is devoted to the most prominent battles of the Peshmerga

forces against the Iraqi government in the years (1980-1988).

The last part of this letter focuses on the political and military plans and strategies of the Iraqi government against the armed struggle in South Kurdistan 1976-1988. The first topic deals with the displacement, destruction of villages and the siege of the forces, which provides detailed information on the government's tough measures to weaken and end the Kurdish armed struggle. The second topic is devoted to the activities of the Peshmerga in the cities and the government's plan to confront the Peshmerga in the cities. The last topic is devoted to the reasons for the retreat and weakening of the Kurdish armed struggle.

ناسنامەی دەستە

پرۆژەی دەستەی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان، لە پێناو ناساندن، کۆکردنەوە، بە دیکۆمێنتکردن و بڵاوکردنەوەی مێژووی پڕ لە سەروەریی کار و خەباتی پارتی دیموکراتی کوردستان، لەسەر پێشنیازی ڕێزدار مەسرور بارزانی، لە ساڵی ٢٠١٤ دامەزراوە.

ئەم بەرهەمەی بەردەستی بەڕێزتان بەشێکە لە هەوڵ و ئامانجەکانی ئەم پرۆژەیە.

P.D.K ENCYCLOPEDIA